MARK SOLONIN

BIRŽELIO 25-OJI

KVAILYSTĖ AR AGRESIJA PRIEŠ SUOMIJĄ?

MARK SOLONIN

BIRŽELIO 25-OJI:

KVAILYSTĖ AR AGRESIJA PRIEŠ SUOMIJĄ?

BRIEDIS

UDK 355.48(47+57:480)
So-63

© Mark Solonin, 2011
© Leidykla „Briedis“, 2011
© Vertimas iš rusų kalbos, Simas Andriulis, 2011

ISBN 978-9955-26-327-2

Turinys

Pratarmė 5

1 dalis. Pirmas mėginimas 23
1.1 skyrius. Suomija, Karelija, Rusija 23
1.2 skyrius. „Dideli pasienio incidentai Mainilos kaime..." 52
1.3 skyrius. Daugiabriaunis Žiemos karo stebuklas 76
1.4 skyrius. Kodėl Stalinas Suomijai suteikė malonę 122
1.5 skyrius. Rezultatai ir aptarimas 144

2 dalis. Taika – tai karas 155
2.1 skyrius. Taikos sutartis ar „taikus atokvėpis"? 155
2.2 skyrius. „Suomių liaudis būtų tapusi laiminga..." 166
2.3 skyrius. Nerami vasara 188
2.4 skyrius. „Įsiveržti, sutriuškinti ir užimti..." 201
2.5 skyrius. „Daugiausia laiko su Hitleriu skirta Suomijos klausimui..." 213
2.6 skyrius. Paskutiniai taikos mėnesiai 231
2.7 skyrius. Labai aktyvi gynyba 249
2.8 skyrius. Rezultatai ir aptarimas 267

3 dalis. Dešimt 1941-ųjų vasaros dienų 281
3.1 skyrius. Antradienis, birželio 17 d. 281
3.2 skyrius. „Kovos veiksmus pradėjo vokiečiai..." 295
3.3 skyrius. Klausimo esmė 308
3.4 skyrius. Šalių KOP sudėtis ir išdėstymas 317
3.5 skyrius. Skraidymai sapne ir tikrovėje 330
3.6 skyrius. Skydas ir kalavijas 341
3.7 skyrius. Birželio 25-oji, trečiadienis 360
3.8 skyrius. „Pirmiems nešaudyti..." 378
3.9 skyrius. Kas tai buvo? 382
3.10 skyrius. Mereckovo suėmimas 392

4 dalis. Krachas 403
4.1 skyrius. „Riedės mašinos žygin įnirtingan..." 403
4.2 skyrius. Sutriuškinimas 424
4.3 skyrius. Trečias mėginimas 458

Epilogas 493

Žemėlapių rodyklė 508
Literatūros sąrašas 510

Malonia pareiga autorius laiko padėkoti už įvairią pagalbą dirbant draugams ir kolegoms: E. Balašovui, A. Zavalnui, L. Lurjė, M. Meltiuchovui, L. Naumovui, M. Povaliajevui, A. Stepanovui, S. Tirkeltaubui, A. Heninenui, M. Šauliui.

Svarbus vaidmuo rašant knygą teko kūrybinei diskusijai ir dokumentinei informacijai, kurią pateikė K. F. Geustas. Autorius jam ypač dėkingas.

Knygoje panaudoti dokumentai ir informacija, kurią per daugelį darbo metų sukaupė interneto tinklalapių „Vojennaja literatura“ (militera.lib.ru), „Mechkorpusa RKKA“ (mechcorps.rkka.ru), „Ugolok neba“ (airwar.ru), „Raboče-Krestjanskaja Krasnaja Armija“ (rkka.ru), „Soldat“ (soldat.ru), „Vtoraja Mirovaja vojna“ (weltkrieg.ru), www.ilpilot.narod.ru), www.eismeerfront.com, www.battlefield.ru, www.depvladimir.narod.ru vedėjai.

Rengiant šią knygą lietuvių kalba, didžiulį darbą parenkant fotoinformaciją ir iliustracijas, sudarant žemėlapius puikiai atliko leidyklos „Briedis“ darbuotojai, kuriems autorius nuoširdžiai dėkoja.

Pratarmė

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje Sovietų Sąjunga gyveno laukdama karo – neišvengiamo ir greito.

1939 m. vasario 24 d. Raudonosios armijos eilinių metinių proga svarbiausias vyriausybinis laikraštis „Izvestija“ išspausdino didelį straipsnį įsidėmėtinu pavadinimu „Teisingi ir neteisingi karai“. Skaitytojui peršama išvada buvo labai paprasta: bet koks karas, kurį pradės proletariato pergalės šalis, bus teisingas. Ir štai kodėl: „*Gindama savo Tėvynę ir naikindama priešo kariuomenę toje teritorijoje, iš kurios ji atėjo, Raudonoji armija pagelbsti pavergtoms klasėms nuversti buržuazijos valdžią, išsivaduoti iš kapitalistinės vergovės. Toks karas dvigubai ir trigubai teisingas*“. *O baigiamas straipsnis žodžiais: „Sovietinė liaudis žino, kad būsimasis karas bus labai įtemptas, įnirtingas* (autoriai nė kiek neabejoja, kad karas bus. – M.S.). *Ir ji padarys visa, kas*

„Tegyvuoja darbininkų–valstiečių Raudonoji armija – ištikima sovietų sienų sargybinė!“. Sovietų propagandinis plakatas. 1935 m.

būtina, kad sąjungoje su visomis tautomis per trumpiausią laiką ir praliejusi mažai kraujo padarytų galą fašistiniam barbariškumui, pribaigtų jį, padarytų galą tai santvarkai, kuri sukelia neteisingus karus" (1).

Po dviejų mėnesių, kalbėdamas Gegužės pirmosios parade (tarptautinė darbo žmonių solidarumo diena Sovietų Sąjungoje buvo pažymima kariniu paradu Maskvos Raudonojoje aikštėje) gynybos liaudies komisaras K. Vorošilovas pareiškė štai ką: „*Sovietinė liaudis ne tik moka, bet ir mėgsta kariauti*" (2)! Tai išgirdus nereikėjo abejoti, kad Lenino–Stalino partija jau pačiu artimiausiu metu sovietinei liaudžiai suteiks galimybių įrodyti savo meilę ir pasiaukojimą „labai įtemptame, įnirtingame kare". Klausimas tik buvo, nuo ko pradėti. Kur, kokiuose kraštuose Raudonoji armija turės „*pagelbėti pavergtoms klasėms*"?

1939 m. kovo 10 d. Maskvoje prasidėjo VKP(b) 18-asis suvažiavimas. Pateikdamas CK ataskaitinį pranešimą Stalinas pareiškė, kad „*naujas imperialistinis karas, įsiplieskęs didžiulėje teritorijoje nuo Šanchajaus iki Gibraltaro, vyksta jau antri metai*" (3). Stalinas jam būdinga maniera aiškiai ir konkrečiai išvardijo tris „agresyvias" ir tris „neagresyvias" valstybes. Į pirmąjį trejetą pateko Vokietija, Italija, Japonija, į antrąjį – Anglija, Prancūzija, JAV. Suvažiavimo delegatai draugo Stalino pateiktus įvertinimus ir išvadas vieningai pripažino visiškai teisingomis ir net genialiomis. Tiesa,

„Kas stiprus ore, tas mūsų laikais apskritai stiprus". K. Vorošilovas. Priešas dar neaiškus. Sovietų propagandinis plakatas. 1938 m.

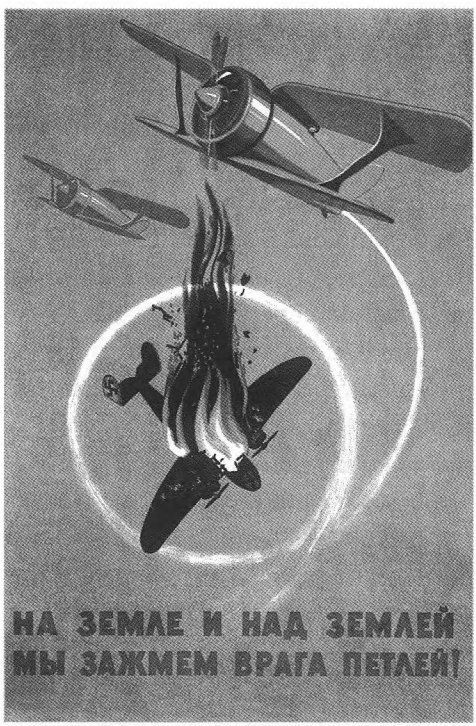

„Priešas žemėj ir virš jos mūsų kilpos vis bijos!". Priešas jau aiškus. Sovietų propagandinis plakatas. 1941 m.

jau tų pačių nelemtųjų 1939 m. spalio 31 d. sovietinės vyriausybės vadovas draugas Molotovas pranešė SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatams, kad genialios išvados radikaliai pasikeitė: *„Per kelis paskutinius mėnesius tokios sąvokos kaip „agresija", „agresorius" įgijo naują konkretų turinį, naują prasmę... Dabar, jei kalbėsime apie Europos didžiąsias valstybes, Vokietija yra šalis, kuri siekia kuo greitesnės karo pabaigos ir taikos, o Anglija ir Prancūzija ketina kariauti toliau ir nenori taikos"* (4).

Imdamiesi tiesiogiai tirti šią temą, pažymėsime tai, kas svarbiausia, būtent: Suomija nepaminėta nė karto – nei agresorių, nei klastingų „neagresyvių valstybių" sąraše. Ji kaip galimas priešas buvo seniai pamiršta. 1938 m. lapkričio 29 d. karinės tarybos prie SSRS gynybos liaudies komisariato (GLK) posėdyje draugas Vorošilovas dalyvaujant draugui Stalinui kalbėjo apie tai, kad *„į Lenkiją, Rumuniją ir visokius ten Pabaltijus jau nekreipiame dėmesio, nes šiuos ponus mes bet kada ir bet kokiomis aplinkybėmis sutrinsime į dulkes"*. Posėdžio stenogramoje konstatuojama, jog šiuos SSRS gynybos liaudies komisaro žodžius palydėjo sutartiniai plojimai (5).

Sovietinė spauda Suomijai taip pat skyrė itin mažai dėmesio. Sklaidydami pageltusius 1939 m. centrinių laikraščių puslapius, pastebėjome nuolat minint mūšius Ispanijoje ir Kinijoje, rašant apie Vokietijos, Anglijos, JAV rengimąsi karui, apie politines krizes Meksikoje, Rumunijoje ir Vengrijoje. Laikraščio skiltyje atsirado vietos Argentinos ir Čilės ekonominei padėčiai svarstyti, taip pat pastaboms apie „fašistų užmačias Kenijoje ir Tanganikoje". Vienaip ar kitaip užsimenama apie Suomiją labai retai, be to (kas ypač įsidėmėtina!), šie užsiminimai buvo visiškai teigiami: Suomijos kino teatre demonstruojami sovietiniai filmai, kurie visiems labai patiko; suomių laikraštis komentavo eilinę sovietinio lyderio kalbą kaip išmintingą bei įžvalgią ir panašiai. Apskritai sovietinės propagandos požiūrį į Suomiją galima buvo apibūdinti žodžiais „pozityvus abejingumas".

Aišku, 1935–1937 m. siekiant išgyvendinti „buržuazinį nacionalizmą", Sovietų Sąjungoje (daugiausia Karelijoje ir Leningrado srityje) pradėta kovos su „suomišku nacionalizmu" kampanija. Kaip ir visais panašiais atvejais, komfortiškai SSRS įsikūrę Suomijos komunistų partijos vadovai buvo suimti ir sušaudyti kaip „baltasuomių žvalgybos agentai", bet tokia jau buvo tada NKVD įstaigų „darbo" su visomis Kominterno emigrantų sekcijomis praktika. Bet kuriuo atveju antisuomiška kampanija anaiptol nebuvo pasiekusi bendrasąjunginio masto. Įsidėmėtina, kad, vykstant didžiausiems 1937–1938 m. „didžiojo valymo" procesams, pasmerktieji kaltinti ryšiais su Vokietijos, Japonijos, Lenkijos, Prancūzijos, Latvijos, bet anaiptol ne su Suomijos specialiosiomis tarnybomis!

Nelaimė, kaip paprastai, atėjo netikėtai. 1939 m. lapkričio 3 d. „Pravdoje" pasirodė keistos formos ir itin stebėtino turinio straipsnis. Jame plačiai ir miglotai buvo kalbama, kad Suomija nenori stiprinti draugystės su didžiąja Rytų kaimyne, atkakliai atmeta Sovietų Sąjungos taikius siūlymus, pasiduoda vedžiojama kažkokių nenurodytų, bet visiems žinomų „karo kurstytojų". O baigiamas straipsnis visiškai isterišku šūksniu: *„Mes pasiųsime velniop bet kurių politinių kortuotojų žaidimus ir žengsime*

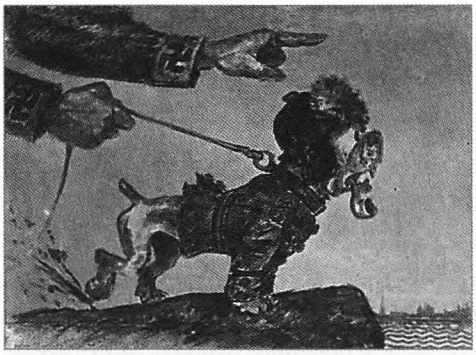

Sovietų pašto atvirukas. 1940 m. Užrašas: „Nors urzgia šuo fašistinis – šiuckoras, Paspirsim koja, ir praeis kąst noras!" Šiuckoras (rusiškas pav. kilęs iš šved. skyddskar, suom. suojeluskunta – apsaugos korpusas, savisaugos būrys), 1917–1944 m. veikusi pusiau karinė pašauktinių organizacija (nuo 1940 m. – šalies karinių pajėgų dalis).

Sovietų propagandinis plakatas: „Pribaigsime suomių šakalą jo irštvoje!".

savu keliu, nepaisydami nieko. Mes, neatsižvelgdami į nieką, užtikrinsime SSRS saugumą ir griausime bet kokias kliūtis kelyje į tikslą". Nesunku suprasti, kad tokie žodžiai galėjo ypač nustebinti paprastus sovietinius piliečius, kurių dauguma nelabai net įsivaizdavo, kur apskritai yra Suomija. Kokie žaidimai? Kas tie „kortuotojai"? Kur dabar reikia žengti nesidairant į šalis ir „griaunant viską kelyje į tikslą"? Ir koks tas tikslas?

Dar po trijų savaičių iš laikraščių puslapių ir juodų reproduktorių lėkščių kliustelėjo laukinės, pogromiškos antisuomiškos propagandos srautas. Suomijos vadovai jau buvo vadinami tik „juokdariais", „politiniais sukčiais" ir „kortuotojais". Paskutinėmis prieškario dienomis šiurkštūs laikraštiniai keiksmai, stiprėdami nuo „forte" iki „fortissimo", virto nenutrūkstamu isterišku klyksmu: „*Pamokyti išūlius kareivas! Vargas tiems, kurie mėgins pastoti mums kelią! Laikas pažaboti niekingą blusą, kuri šokinėja ir maivosi prie mūsų sienų! Nušluoti nuo žemės suomių avantiūristus! Atėjo metas sunaikinti šlykštų vabalą, kuris drįsta grasinti Sovietų Sąjungai!*" Geriausi sovietiniai poetai skubiai kūrė „eiles", kaip antai: „*Kai eis karys pasiutusių šunų galabyt / Jam liaudis visada mielai pagelbės / Bepročius juokdarius greit velnias griebs / Ant laužo, kurį patys įsižiebs*" (40).

Įsiveržimas į Suomiją buvo apipavidalintas neregėtai triukšmingai ir teatrališkai. Kariuomenė žengė per sieną žygio kolonomis, su Stalino portretais ir išskleistomis vėliavomis. Iškilmingas apsigaudinėjimas pasiekė tokį mastą, kad jau 1939 m. gruodžio 1-ąją, antrąją karo dieną, „Pravda" be jokios abejonės rašė: „*Raudonoji armija įstengs smogti triuškinamą smūgį ne tik suomių vabalui, bet ir tiems, kurie slepiasi už šio vabalo!*" Tame pačiame laikraštyje buvo pranešama, kad kalbėdama gamyklos mitinge „brokuotoja drg. Kukuškina" išreiškė tvirtą įsitikinimą, jog „baltagvardietiškam pragarui", kuriame dvidešimt metų kankinosi suomių darbininkai, atėjo galas...

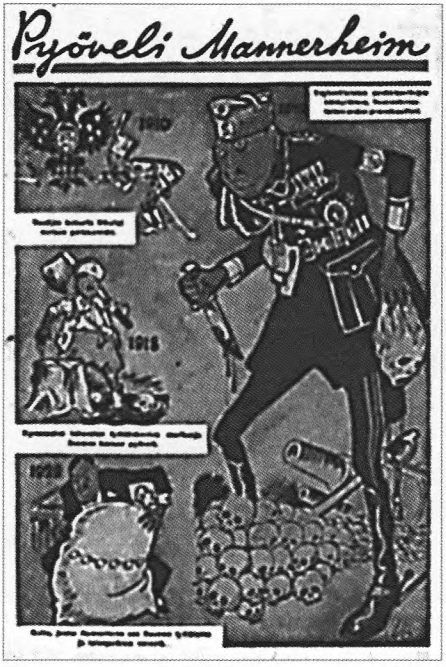

Sovietų propagandinis plakatas suomių kalba, vaizduojantis K. G. Mannerheimą budeliu. 1940 m.

Amerikiečių karikatūra. Užrašas: „Stalinas: ką, tu man grasini?" 1940 m. vasaris.

Štai kaip, šiurkščiu gatvinio farso stiliumi, pasityčiojamai žviegiant parsidavėliams rašeivoms, plojant apgautiems ir išgąsdintiems gyventojams, prasidėjo baisi dviejų tautų tragedija.

Stalino suplanuotas „mažas pergalingas karas" virto sunkiomis, daugiametėmis, kruvinomis skerdynėmis. Sovietinės ir suomių kariuomenės kovos su ilgomis pertraukomis vyko nuo 1939 m. lapkričio 30 d. iki 1944 m. rugsėjo 5 d. Beveik penkerius metus. 1944 m. Maskvoje pasirašytas dokumentas buvo tik „Susitarimas dėl paliaubų", o taikos sutartis, juridiškai įforminusi Suomijos karo su sąjunginėmis valstybėmis pabaigą, pasirašyta 1947 m. vasario 10 d., SSRS aukščiausiosios tarybos ratifikuota tik 1947 m. rugpjūčio 29 d.

Aktyviausi kovos veiksmai iš viso truko ne mažiau kaip aštuonis mėnesius: Žiemos karas (nuo 1939 m. lapkričio 30 d. iki 1940 m. kovo 13 d.), 1941 m. vasaros kampanija (nuo liepos pradžios iki spalio pabaigos), 1944 m. vasaros kampanija (nuo birželio 10 d. iki rugpjūčio vidurio). Raudonosios armijos nuostoliai Sovietų Sąjungos ir Suomijos kare siaubingi. Tikslūs skaičiai nežinomi iki šiol (ir vargu ar galės būti nustatyti vėliau). Duomenys, kuriuos pateikia autoritetingiausias ir „konservatyviausias" (gerąja šio žodžio reikšme) šaltinis (9), leidžia teigti, kad sovietinės kariuomenės negrįžtamieji nuostoliai – žuvusieji, mirusieji ligoninėse nuo žaizdų, žuvusieji nelaisvėje, dingę be žinios – sudarė **daugiau kaip 200 tūkst. žmonių.**

Viskas paaiškėja lyginant. Daugiamečiame kare su Japonija (mūšis prie Chasano ežero 1938 m., mūšiai prie Chalchin Golo 1939 m., Mandžiūrijos puolamoji operacija 1945 m.) Raudonoji armija prarado 21 tūkst. žmonių (9, p. 72, 79, 223). Sovietų Sąjungos sąjungininkų (Anglijos, Kanados, JAV) kariuomenė mūšiuose išvaduojant Vakarų Europą – nuo išsilaipinimo vietos Normandijoje iki Elbės upės – neteko

Pirmosios vokiečių apšaudymo aukos Leningrade. 1941 m. rugsėjis.

156 tūkstančių (11). Kita vertus, vermachtas per puolimą Vakarų fronte (1940 m. gegužė–birželis), pasibaigusį Prancūzijos, Belgijos ir Olandijos kariuomenių sutriuškinimu, prarado 49 tūkst. žmonių (12). Okupuodama Norvegiją (1940 m. balandis–gegužė), kai vokiečių kariuomenė sutriuškino ne tik negausią Norvegijos kariuomenę, bet ir sąjungininkų ekspedicinį korpusą, neteko 3,7 tūkst. žuvusiųjų ir dingusių be žinios (65, p.134).

Deja, Sovietų Sąjungos žmonių netektys kare su Suomija anaiptol nėra vien veikiančiosios kariuomenės nuostoliai. Leningrado blokada, pasiglemžusi daugiau kaip milijoną taikių žmonių gyvybių, tapo įmanoma tik dėl Raudonosios armijos pralaimėjimo 1941 m. vasaros kampanijoje, kai Suomijos kariuomenė, pasiekusi Sortavalą ir Keksholmą (Priozerską), nutraukė Leningrado susisiekimą su „didžiąja žeme" geležinkeliu aplenkiant Ladogos ežero šiaurinę pakrantę. Pagaliau be įmanomų apskaičiuoti tiesioginių žmonių bei materialinių vertybių nuostolių, beprasmis ir žiaurus karas su Suomija padarė Sovietų Sąjungai netiesioginę, bet ne mažiau skaudžią politinę žalą. 1939 m. gruodį kaip tik dėl agresijos prieš Suomiją Sovietų Sąjunga buvo pašalinta iš Tautų Lygos, o dėl sovietinės aviacijos bombarduojamų suomių miestų JAV prezidentas F. Ruzveltas nusprendė Sovietų Sąjungai taikyti vadinamojo „moralinio embargo" režimą (uždrausti tiekti aviacijos ginkluotę ir neleisti naudoti amerikietiškų technologijų). Visa tai dar labiau padidino SSRS tarptautinę izoliaciją, taip pat sudarė naujų problemų sovietinei aviacijos pramonei (ypač aviacinių variklių gamybai, kuri tradiciškai buvo grindžiama amerikietiškomis technologijomis), be to, tai vyko didelio karo, sunkiausių Sovietų Sąjungai teksiančių išbandymų, išvakarėse...

Sunku, jei nesakysime neįmanoma, įsivaizduoti amerikietį ar kanadietį, kuris nieko nežino apie tai, kad jo šalies kariuomenė Antrojo pasaulinio karo metais kariavo Vakarų Europoje. Vargu ar įmanoma įsivaizduoti prancūzą ar anglą, nežinantį, jog 1940 m. Prancūzija buvo vermachto okupuota, o 1944 m. vasarą išvaduota Normandijoje išsilaipinusios sąjungininkų kariuomenės. Žmonių aukų skaičiumi Sovietų Sąjungos ir Suomijos karą (kaip buvo kalbėta anksčiau) visai galima palyginti su karinėmis kampanijomis Vakarų Europoje, tačiau sovietinių universitetų istorijos fakultetuose sunku rasti žmogų, kuris galėtų bent apytikriai pasakyti šio karo pradžios ir pabaigos datas, išvardyti svarbiausius etapus bei rezultatus. Tuo labiau iš esmės neįmanoma rasti tokių „žinovų" tarp eilinių gyventojų, savo veikla nesusijusių su karo istorijos tyrimais. Ir tai visiškai neatsitiktinis dalykas.

Totalitarinėje valstybėje tirti ir aiškinti praeities įvykius yra tik valdančiosios viršūnėlės ir jos propagandinės tarnaitės teisė. Kaip tik todėl totalitarinės visuomenės istorija visada yra „nenuspėjama". Stalininės brežnevinės SSRS vadovybei Suomijos karas – tas epizodas, kurį ji mažiausiai norėjo prisiminti. Nei Kremliaus valdovų nusikalstamose užmačiose, nei gėdinguose Raudonosios armijos pralaimėjimuose nebuvo galima rasti informacijos, „tinkamos auklėti darbo žmones begalinės ištikimybės ir meilės brangiajai komunistų partijai dvasia". Todėl įsakyta užmiršti. Tad viskas ir užmiršta.

Daugelį dešimtmečių karas su Suomija sovietinei visuomenei buvo „užmirštas", „nežinomas" (kaip sakė Tvardovskis, „neišgarsėjęs") karas. Per pusę amžiaus nesukurta nė vieno kino ar televizijos filmo, nenukaldinta nė vieno medalio karo dalyviams. Tais itin retais atvejais, kai meniniame ar dokumentiniame pasakojime užsimenama apie mūšius Suomijos fronte 1941–1944 m., priešo kareiviai vadinti tiesiog „vokiečių fašistiniais grobikais".

Kita vertus, totalitarinis režimas reikalavo, kad „pažangus socialistinis mokslas ir tikra partinė kultūra" apimtų ir istorijos mokslą. Ir nors bet kurio istorinio tyrimo galutinė išvada žinoma iš anksto, – „Sovietų Sąjunga buvo teisi, nes ji yra teisi visada", – storos dažnai daugiatomės istorijos knygos rašytos ir leistos. Sovietų Sąjungos ir Suomijos karui apibūdinti sukurtas, „aukščiausiu lygmeniu" sankcionuotas **šis trijų punktų derinys**, kurio nenukrypstamai laikytasi.

Pirma, apie šį karą kuo mažiau kalbėti. Jei galima, visai apie jį neužsiminti. Plačiam skaitytojų ratui skirtoje literatūroje galimi trumpi pasvarstymai Žiemos karo tema, bet jokiu būdu neužsiminti apie 1941–1944 m. karą.

Antra, Žiemos karą vadinti ir vertinti kaip vien lokalinį (vietos ir užduočių atžvilgiu) „ginkluotą konfliktą Karelijos sąsmaukoje". Plačiam skaitytojų ratui skirtoje literatūroje (konkrečiai visuose bendrojo lavinimo ir aukštosioms mokykloms skirtuose vadovėliuose) neleisti nė užsiminti apie Ribentropo–Molotovo pakto slaptąjį protokolą, apie vadinamąją „demokratinės Suomijos liaudies vyriausybę" ir kitus įvykius bei faktus, atskleidžiančius Stalino vadovybės tikruosius ketinimus. Slepiant visus reikšmingus dokumentus (reikia pažymėti, kad net 1939–1940 m. visose SSRS

viešosiose bibliotekose centriniai laikraščiai pašalinti iš atviro naudojimo fondų) plataus masto agresiją vaizduoti kaip lokalinę gynybinę akciją.

Trečia, griežtai, kategoriškai draudžiant bet kokią kritiką, atmetant bet kokią pirmojo (1939–1940 m. Žiemos karas) etapo sąsają su vėlesniais karo etapais. Vakarų istoriografijoje visuotinai vartojamą terminą „Tęstinis karas" paskelbti antisovietinių istorijos falsifikuotojų piktavale išmone. 1941–1944 m. kovos veiksmus vadinti ir aiškinti vien kaip „Suomijos kariuomenės dalyvavimą vokiečių fašistų agresijoje prieš SSRS".

Dideli visuomeniniai politiniai pokyčiai Sovietų Sąjungoje XX a. 9-ojo ir paskutinio dešimtmečių sandūroje mokslininkams istorikams sudarė kokybiškai naujas sąlygas. Tapo prieinami tokie dokumentinės informacijos šaltiniai, apie kuriuos anksčiau net nesvajota. Atsirado galimybių daryti savas, nešališkas išvadas ir necenzūruotomis dalytis su mokslo visuomene. Prisimenant 9-ojo dešimtmečio pabaigos atmosferą, galima pasakyti, kad visuomenė sukluso tikėdamasi ilgai lauktos istorijos tiesos gurkšnio. Ar šios viltys pasitvirtino? Į tokį klausimą sunku pateikti apgalvotą ir vienareikšmį atsakymą.

Jei spręsime pagal publikacijų karo istorijos temomis skaičių, jų „popierinis pylimas" pranoko visus lūkesčius. Knygynų prekystaliai užversti kalnais istorinių tyrimų, atsiminimų, nuotraukų albumų, dokumentų rinkinių. Nepaisydamos to, kas mėnesį Rusijos leidyklos išmeta į rinką po kelias dešimtis (ar net šimtus) naujų pavadinimų karo istorijos literatūros knygų. Deja, tų gausiai tiražuojamų knygų kokybė ir mokslinis sąžiningumas anaiptol nedžiugina. Taip netikėtai užgriuvusi Rusiją žodžio ir spaudos laisvė kartais reiškiasi tuo, kad turintys pinigų ar turtingų rėmėjų nekompetentingi žmonės gali užpildyti rinką savo grafomaniškais falsifikatais. Netgi atsirado toks stebėtinas žanras kaip „dokumentinė klastotė": spausdinamos primityviai ir šiurkščiai sufabrikuotų „dokumentų" fotokopijos, leidžiami išsigalvotų „Stalino slaptų patarėjų" „dienoraščiai", nežinia iš kur atsiranda niekam (taip pat ir artimiausiems giminaičiams) nežinomų seniai mirusių žmonių „atsiminimų"... Inžinierių kalba sakant, „santykis signalas–triukšmas" šiuolaikinėje Rusijos istoriografijoje bei istorinėje publicistikoje itin nepalankus.

Nemėgindami apžvelgti pseudoistorinės rašliavos, nesukuriančios nieko, išskyrus informacinį triukšmą, sutelksime dėmesį į „naudingo signalo" turinį. Negalima neigti, kad esama nemažų laimėjimų plėtojant Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo mokslinę istoriografiją. Detaliausiai nagrinėjami klausimai, susiję su 1939–1940 m. Žiemos karu. Išslaptinus daugelį archyvų fondų, atsirado galimybių į mokslinę apyvartą įtraukti dokumentus, kuriuose smulkiai aprašomas ir karinis politinis rengimasis karui, ir kovos veiksmai. Ypač verti dėmesio SSRS aukščiausios karinės ir politinės vadovybės vertinimai bei išvados sekant Žiemos karo įvykių „karštais pėdsakais" (20, 21). XX ir XXI a. sandūroje išleista pirminių dokumentų didžiulių rinkinių (16–18). Išskirtinai vertingos informacijos, leidžiančios tiksliau įvertinti Stalino politikos tikslus ir uždavinius Suomijos atžvilgiu, esama Sovietų Sąjungos užsienio

politikos dokumentų, kuriuos leidžia Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerija, daugiatomėje serijoje (19). Kaip tik tais metais į rusų kalbą išversti ir išleisti žinomų Suomijos politikų atsiminimai (22–28, 32).

Radikaliai padidėjus istorikams prieinamų šaltinių skaičiui, atsirado nemaža išsamių tiriamųjų monografinių veikalų (14, 29–31, 33–35). Nagrinėjant šiuos darbus pastebimas tam tikras kai kurių rusų istorikų mąstymo paradoksalumas. Pavyzdžiui, pripažindami, kad taikos meto Suomijos kariuomenė karinio personalo skaičiumi buvo 60 kartų, kovos lėktuvų skaičiumi 100 kartų ir tankų skaičiumi 350 kartų mažesnė už Raudonąją armiją, jie vis tiek teigia, kad „*Suomijos rengimasis karui kėlė natūralų SSRS vyriausybės susirūpinimą*“. Kitas autorius tą „susirūpinimą“ aiškina taip: „*Maskva į Suomijos keliamą karinį pavojų žvelgė labai rimtai – kariniu atžvilgiu ši valstybė buvo gerokai pranašesnė už Estiją ir Latviją*“. Ką gi, šį sąrašą būtų galima išplėsti pridedant prie jo Liuksemburgą, Monaką ir Lichtenšteino kunigaikštystę...

Žiemos karo pradžia aprašoma taip: „*1939 m. lapkričio 30 d. Leningrado karinės apygardos (KA) kariuomenė gavo įsakymą nublokšti suomių kariuomenę nuo Leningrado*“. Frazė sudaryta taip, tarsi „suomių kariuomenė“ būtų peržengusi sieną, įsibrovusi į sovietinę teritoriją ir pasiekusi Leningrado priemiesčius, tad ją ir teko „nublokšti“! Dar vienas būdingas pavyzdys: visiškai pagrįstą suverenios valstybės teisę nepasirašyti sutarties, kurios sąlygos, vyriausybės ir parlamento bendra nuomone, prieštarauja Suomijos valstybės interesams, dabartinis Rusijos istorikas komentuoja taip: „*Suomijos demonstratyvus nenuolaidumas ir pasaulio spaudoje kilusi jos pozicijos palaikymo kampanija Maskvai nepaliko kitos išeities, kaip pradėti karą*“. Priblokšianti logika: savo „nenuolaidumu“ auka nepaliko prievartautojui „kitos išeities“?

Trumpai sakant, Žiemos karo istorija dar nebaigta tirti. Daugelis klausimų (pirmiausia klausimas, kokie buvo tikrieji motyvai, paskatinę Staliną pradėti karą, o paskui jį nutraukti, nepasiekus nė vieno iš anksčiau išsakytų tikslų) vis dar diskutuotini. Tačiau didžiulis, palyginti su sovietine istoriografija, pasistūmėjimas priekin yra aiškus ir neginčytinas.

Kur kas menkiau ištirtas Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo etapas, kuris prasidėjo 1941 m. birželio 25 d. ir suomių istoriografijoje imtas vadinti Tęstiniu karu. Totalinio nutylėjimo tradicija ir šiuo atveju turi savo istoriją. Prieš 65 metus ją pradėjo Sovinformbiuras, kuris sovietiniams žmonėms nepranešė nei apie šio karo pradžią, nei (kas jau visiškai keista) apie jo pabaigą! 1941 m. birželio 26 d. Sovinformbiuro suvestinėje pasirodė vienintelė frazė: „*Sovietų Sąjungos ir Suomijos pasienyje birželio 26 d. sausumos kariuomenių kovinių susidūrimų nebuvo*“ (36). Net gerai išmanant sovietinės propagandos žargoną, nepavyktų iš šios frazės padaryti išvados, kad kaip tik tą dieną Suomijos prezidentas oficialiai pareiškė, kad jo šalis stojo į karą su SSRS. 1944 m. rugsėjį Sovinformbiuras nė žodžiu neužsiminė apie ugnies nutraukimą, dėl kurio susitarta rugsėjo 4–5 d., ir rugsėjo 19-osios susitarimą dėl paliaubų.

Grįždami į 1941 m. vasarą, aptinkame vos TRIS Sovinformbiuro suvestines, kuriose bent pavartotas koks nors su suomiais susijęs žodis:

» birželio 29 d. vakarinis pranešimas: *„Suomių ir vokiečių kariuomenė pradėjo puolimą visu frontu nuo Barenco jūros iki Suomijos įlankos* (birželio 29 d. įvykiams tai aiškiai perdėtas vertinimas. – M. S.) *siekdama pralaužti mūsų įtvirtinimus palei sienos liniją. Nevienkartines suomių ir vokiečių kariuomenės atakas mūsų kariuomė atmušė*“;

» liepos 28 d. rytinis pranešimas: *„Mūsų aviacija bombardavo taip pat suomių pakrančių apsaugos šarvuotį. Pastebėta tiesioginių 500 kg bombų pataikymų ir stiprių sprogimų*“;

» rugsėjo 21 d. vakarinis pranešimas: *„Suomijos įlankoje mūsų laivų atakuotas suomių pakrančių apsaugos šarvuotis „Ilmarinen“ užplaukė ant minų ir nuskendo*“.

Tai ir viskas. Nebuvo jokių kitų pranešimų per tris karo, kuriame Raudonoji armija neteko 190 tūkst. žmonių – žuvusių, sužeistų, patekusių į nelaisvę – mėnesius (1941 m. liepą, rugpjūtį, rugsėjį). Tiesa, Sovinformbiuro suvestinėse retkarčiais pasirodydavo labai trumpų užuominų apie mūšius „Uhtos, Keksholmo, Petrozavodsko ruožuose“, bet tose vietose Raudonoji armija kovėsi arba su bevardžiu *„priešu“*, arba su *„vokiečių kariuomene“*.

Iki šių dienų Rusijoje neišleista nė vienos rimtos monografijos (panašios į anksčiau minėtus plačius Žiemos karo tyrimus), kurioje 1941–1944 m. karo istorija būtų tapusi kompleksiško, nešališko tyrinėjimo objektu. Negana to, **pastaraisiais metais net vis labiau ryškėja propagandos, o ne mokslinio tyrimo prioritetas**. Tikriausiai tai susiję su bendra nuotaikų kaita Rusijos visuomenėje, kurioje „nevisavertiškumo kompleksas“, kylantis dėl šalies progresuojančio atsilikimo dabar ne tik nuo Vakarų Europos, bet ir nuo veržliai plėtojančių savo ekonomiką Azijos ir Lotynų Amerikos valstybių, keistai susipina su didžiavalstybinėmis, imperinėmis ambicijomis. Tokioje užnuodytoje atmosferoje Stalino užsienio politikos kritika suvokiama kaip „rusofobijos apraiška“, o dar iš sovietinių laikų pažįstamą nepakantumą ir agresyvų nemokšiškumą papildo nežabotas, net anksčiau komunistinei propagandai nebūdingas tuščiažodžiavimas.

Pateiksime vieną, bet pakankamai būdingą pavyzdį. Pastaraisiais metais Rusijos žiniasklaidoje sušmėžavo kažkoks „suomių sociologas“ Johanas Bekmanas. Jaunas (gim. 1972 m.) žmogus pristatomas skaitytojams kaip *„pripažintas Rusijos reikalų specialistas, kuris nuo 1993 metų dažnai lankosi Sankt Peterburge, gyvena ištisus mėnesius ir dirba mokslinį darbą*“. Pačiame naujausiame rinkinyje (V. Baryšnikovo redaguotas, pasirodė 2006 m.), skirtame Sovietų Sąjungos ir Suomijos santykių istorijai, galima pamatyti ir šio „mokslinio darbo“ vaisius.

Straipsnyje J. Bekmanas reikalauja, kad, svarbiausia, tyrinėjant Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo istoriją, būtų *„pripažinta tai, kad suomiai buvo fašistiniai okupantai, kad Suomija kariavo Karelijoje žiaurų rasinį karą, kad okupacinei vyriausybei*

buvo svetimas bet koks žmoniškumas, kad ji turėjo siaubingą tikslą – drauge su nacistine Vokietija nušluoti rusus nuo žemės paviršiaus“ (35, p. 308). Taip, panaši retorika būtų buvusi visai tinkama fronte esančios divizijos „daugiatiražiui“. Kare kaip kare: karinė propaganda visais laikais grindžiama teiginiu, kad priešui „svetimas bet koks žmoniškumas“. Tačiau tokie pasakymai keistai atrodo mokslinėje publikacijoje 2006 metais. Įsidėmėtina ir tai, kad „mėnesius gyvenantis Sankt Peterburge suomių sociologas“ Helsinkyje įsteigė „Johano Bekmano institutą“, o jo vardu išleista N. Baryšnikovo knyga (39), kurioje esama kad ir ne tokių odiozinių, bet labai tolimų moksliniam objektyvumui vertinimų ir išvadų.

Atrodytų, glaudų dviejų gretimų šalių miestų rusų ir suomių istorikų bendradarbiavimą reikia tik sveikinti, jei jis nesiplėtotų pagal seno anekdoto, gerai žinomo kiekvienam, kuris yra gimęs SSRS, pavyzdį:

„*Susitiko rusas su amerikiečiu ir ėmė ginčytis, kurio šalyje daugiau laisvės.*

– Štai aš, – sako amerikietis, – galiu ateiti į pievelę prie Baltųjų rūmų ir visa gerkle rėkti: „Amerikos prezidentas kvailys!“ Ir nieko man už tai nebus.

– Radai kuo nustebinti, – atsako jam rusas. – Aš taip pat galiu ateiti į Maskvos Raudonąją aikštę ir rėkti: „Amerikos prezidentas kvailys...“

Tokio „anekdoto“ pavyzdžių tyrinėjant Suomijos karą yra nemažai. Profesionalus kariškis ir karo istorikas Helgė Seppelė, būdamas aštuoniolikmetis jaunuolis, tuomet – suomių kareivis, 1942–1944 m. tarnavo okupuotame Petrozavodske. Dramatiški tų metų išgyvenimai paskatino poną Seppelę parašyti knygą pavadinimu „Suomija kaip okupantas“ (27). Ši knyga (tiksliau sakant, nepaprastai šališkas ir vienpusiškas autoriaus požiūris į tiriamą problemą) Suomijoje tapo tikro visuomeninio skandalo priežastimi. Per knygos pristatymą net policijos darbuotojai neįstengė apsaugoti istoriko nuo įtūžusių suomių močiučių – savanoriškosios moterų organizacijos „Lotta Sverd“ veteranių (35, p. 301).

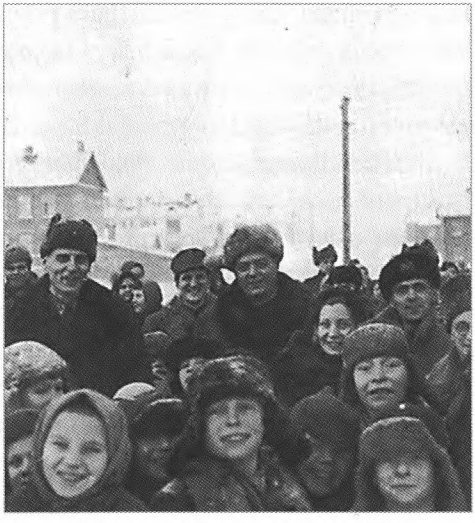

Suomių karinis personalas tarp sovietinių žmonių internuotųjų asmenų stovykloje Petrozavodske – Karelijos-Suomijos SSR sostinėje. Į ją buvo pakviesti šveicarų žurnalistai siekiant paneigti sovietų propagandą apie tenykštes prastas gyvenimo sąlygas. 1941–1944 m.

Atrodytų, kaip tik Rusijos istorikai daug kuo galėtų papildyti ir patikslinti H. Seppelės tyrimus. Pirmiausia, turint galvoje tai, kad suomių kariuomenės okupuota teritorija buvo prievarta atplėšta nuo Suomijos per Žiemos karą, reikėjo parašyti knygą „Sovietų Sąjunga kaip okupantas“. Vertas dėmesio ir klausimas, iš kur apskritai atsirado „vietos gyventojų“, kuriuos suomių grobikai

išvarė iš „gimtųjų vietų“ 1941 metais, jei itin šaltą 1940 m. žiemą apie 400 tūkst. žmonių išėjo su besitraukiančia suomių kariuomene, o „išvaduotose teritorijose“ liko ne daugiau kaip 2 tūkst. vietos gyventojų (41, p. 135)?

Seppelės pasakojimus apie sunkias gyvenimo sąlygas ir menkus maisto davinius reikėtų papildyti informacija apie gyvenimo sąlygas ir davinių dydį kitoje fronto linijos pusėje, Sovietų Karelijoje. Pavyzdžiui, Karelijos-Suomijos NKVD valdybos viršininko 1942 m. birželio 11 d. aiškinamuoju raštu:

„Per š. m. gegužę Pudogos rajono gyventojams su dideliais pertrūkiais buvo išduodama po 200–300 g duonos vienam žmogui. Kitų produktų nebuvo išduodama. Dėl sistemingo neprievalgio per du mėnesius didelė gyventojų dalis masiškai nukentėjo nuo išsekimo, tad padidėjo ir mirtingumas. Š. m. balandį rajone mirė 238 žmonės, iš jų 67 vaikai iki vienerių metų. Dėl šių reiškinių rajone gerokai pašlijo darbo drausmė...“ (49)

Pagaliau objektyviai įvertinti suomių okupacinio režimo neįmanoma neatsižvelgiant į tą svarbiausią veiksnį, kuris ir sukėlė tokius neteisėtus bei nehumaniškus suomių karinės valdžios veiksmus, kaip prievartinis gyventojų perkėlimas ir perkeltųjų asmenų stovyklų kūrimas. Kalbame, aišku, apie vadinamuosius „karelų partizanus“, t.y. apie NKVD diversantų būrius, kurie terorizavo Suomijos ir Karelijos taikius gyventojus. Trumpai sakant, darbo frontas Rusijos istorikams – didžiulis. Deja, kol kas apsiribota vien tuo, kad išversta į rusų kalbą ir išleista H. Seppelės knyga, kuri aktyviai naudojama kaip tendencingų citatų rinkinys.

Kur kas žinomesnė tapo kita knyga. Suomių istorikas, Suomijos mokslų akademijos bendradarbis profesorius Maunas Jokipijis 1987 m. parašė didelį, 700 puslapių, tiriamąjį veikalą, skirtą Tęstinio karo priešistorei (26). Šis istorikas užsibrėžė tikslą nustatyti *„kuo prie karo sukėlimo prisidėjo pati Suomija“*, apie ką, jo nuomone, *„suomių liaudžiai nei tada, nei vėliau nebuvo pranešta“*. Nepaprastai kruopščiai ir skrupulingai profesorius surinko visus faktus ir faktelius, susijusius su Vokietijos ir Suomijos kariniu bendradarbiavimu 1940–1941 m. Išvados, kurias padarė monografijos autorius, patvirtina, kad *„įtemptoje situacijoje po „Barbarosos“ Sovietų Sąjungai pagaliau neišlaikė nervai ir ji smogė pirmoji“*. Trumpai sakant, Suomija dar kartą „nepaliko Sovietų Sąjungai kito pasirinkimo“...

Galima ginčytis, ar Jokipijo išvados atitinka tuos faktus, kuriuos pats surinko tiriamajame veikale. Konkrečiai, jau buvo išsakyta nuomonė, kad *„monografijos autoriaus požiūrį į 1941–1945 m. Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo priežastis visiškai paneigia istoriniuose dokumentuose sukaupta informacija, smulkiai ir sąžiningai išdėstyta jo veikale“* (42).

Reikia pasakyti, kad istoriko pozicija yra ir visai prieštaringa. Aiškiai smerkdamas Suomijos vadovybės veiksmus, kartu konstatuoja, kad ji *„su vokiečiais susidėjo ne be svyravimų – tam nebuvo alternatyvos“*. O jei „nebuvo alternatyvos“, tad kas šiuo atveju yra diskusijos, o tuo labiau kritikos objektas? Pagaliau jau 1993 m. vis tas pats M. Jokipijis, polemizuodamas Suomijos laikraščio „Keskisuomalainen“ puslapiuose su sovietiniu istoriku N. Baryšnikovu, pareiškė, kad *„jei nebūtų*

buvusio 1939–1940 m. Žiemos karo, tikriausiai, vykstant vokiečių puolimui 1941 m. Leningrado kryptimi, jų užnugaryje būtų likusi neutrali Suomija ir taiki siena palei Sestros upę" (43).

Reikia atkreipti dėmesį ir į knygos išleidimo metus (1987). Profesorius Jokipijis negalėjo gauti informacijos apie sovietinės karinės bei politinės vadovybės planus bei veiksmus, nes ji buvo išslaptinta ir tapo prieinama naudoti mokslo tikslais XX a. paskutiniojo dešimtmečio viduryje. Atrodytų, kaip tik šiuolaikiniams rusų istorikams reikėjo baigti užpildyti 1941 m. paskutinių taikos mėnesių įvykių visumos spragas tais faktais, kurie „sovietinei liaudžiai nei tada, nei vėliau nebuvo pranešami". Negana to, kaip tik kvietimu bendradarbiauti šioje srityje profesorius Jokipijis ir baigia savo knygą: „*Aišku, to neužtenka aptarti anam sudėtingam metui... Trečias didelis etapas, kai Rusijos archyvai atsivers, dar priešaky... Tik nepaperkama atmintis gali padėti tautoms, kuriančioms savo ateitį ant praeities pamatų. Aišku, tai pasakytina apie visas praeities konflikto šalis*" (26).

„Nepaperkama atmintis..." Tenka tik stebėtis Vakarų istorikų patikliu naivumu: niekaip negali (nenori?) suvokti paprasto fakto, kad dabartiniai jų kolegos rusai, į kuriuos kreipiasi žodžiais „ponas profesoriau", nėra jokie „ponai", o patys tikriausi „draugai", išbandyti „partijos ideologinio fronto" kovotojai, tapę marksizmo–leninizmo ir SSKP istorijos katedrų „profesoriais".

Profesoriaus M. Jokipijo kvietimą jie „išgirdo" štai kaip. Tais metais, kai išėjo knyga, SSRS niekas neatkreipė ypatingo dėmesio. Sovietinei istoriografijai tada nereikėjo „kompromatų rinkinio" Suomijos užsienio politikos atžvilgiu: ir be to „visi žinojo", kad dėl visko kalta Suomija.

Padėtis pasikeitė po 10 metų, kai poperestroikinėje Rusijoje tapo galima vieša diskusija dėl Stalino imperijos vaidmens sukeliant Antrąjį pasaulinį karą. 1999 m. M. Jokipijo monografija buvo prisiminta, išversta ir išleista rusų kalba. Šališkumas pasireiškė jau viršelyje – tuo, kaip išverstas knygos pavadinimas. „Jatkosadan synty" pažodžiui reiškia „Tęstinio karo atsiradimas (kilimas, sukūrimas)". Kadangi sovietinėje istoriografijoje termino Tęstinis karas vartojimas buvo prilyginamas „ideologinės diversijos" aktui, knygos pavadinimas išverstas taip: „Suomija karo kelyje". Galiausiai monumentalus M Jokipijo veikalas buvo išdraskytas į „citatas", kurios, neobjektyviai naudojamos, dabar „puošia" vos ne kiekvieną 1941 m. birželio 25-ajai skirtą publikaciją.

Kuo toliau, tuo smarkiau. 2003 m. profesorius V. Baryšnikovas (jau minėto N. Baryšnikovo sūnus) išleido knygą, pavadintą „Suomijos įsijungimas į Antrąjį pasaulinį karą. 1940–1941" (44). Pagal bendrą kryptį ši knyga yra 326 puslapių išplėstinė „kaltinamoji išvada Suomijos byloje". Joje gausiai cituojami Jokipijo ir Seppelės veikalų fragmentai harmoningai papildomi buvusio Stalino žvalgybos rezidento J. Sinicyno atsiminimais. Pavyzdžiui, pateikiamas Maskvoje, Suomijos atstovybės pastate, slaptai klausantis gautas pokalbis, kurio dalyviai „*gana aiškiai kalbėjo, kad jei Vokietija užpuls Sovietų Sąjungą, Suomija nebus rusų pusėje*". Tai labai įdomu. Ar

viršininkai tų, kurie įrenginėjo „blakes“, tikėjosi ko nors kita? Jie vylėsi, kad apiplėšta, išprievartauta Suomija šoks gelbėti prievartautoją? Bet kas labiausiai stebina, po trejų metų tas pats V. Baryšnikovas parašė, kad „*Suomijos vadovybei neliko kitų politinės raidos variantų, kaip pradėti bendradarbiauti su Vokietija*“ (35, p. 218).

Apskritai dabartinėje Rusijos istoriografijoje susidariusią padėtį tiriant Tęstinį karą galima apibūdinti šiuo vaizdingu palyginimu. Įsivaizduokime televizijos reportažą apie dviejų boksininkų kovą, iš kurios kompiuterinės grafikos metodais pašalintas vienas dalyvis (naudojant šiuolaikinę techniką tai visai įmanoma). Ką pamatysime ekrane? Ogi stambų žaliūką ringe, keistomis pozomis šokinėjantį ir mojuojantį šlykščiomis pirštinėmis apmautais kumščiais... Kaip tik taip vaizduojami Suomijos vadovų veiksmai paskutiniais prieškario mėnesiais: jie nuolat blaškosi, važinėja tai į Berlyną, tai į Zalcburgą, tai į Kylį, rengia slaptas derybas su vokiečių generolais, pradeda slaptą mobilizaciją... O ką daro būsimojo konflikto **KITA ŠALIS**? Ji dirba tik „taikų kuriamąjį darbą“?

Šio tyrimo užduotis yra „grąžinti į ringą kitą boksininką“. Be to, autorius visiškai nepretenduoja imtis teisėjo ir tuo labiau prokuroro vaidmens sprendžiant, ar Suomijos vadovybės veiksmai buvo adekvatūs realiam pavojui, ar ji peržengė būtinosios ginties ribas. Negana to, apie „Suomijos indėlį“ nagrinėjant šį klausimą bus kalbama visai mažai. Ir ne tik todėl, jog Rusijos istorikui yra natūraliau ir paprasčiau tirti savo šalies istorijos dokumentus, kurie sudaryti rusų kalba. Tiesiog todėl, kad SSRS ir Suomijos santykiuose lemiamą vaidmenį atliko milžiniška 200 milijonų gyventojų turinti pasaulyje reikšminga valstybė, o Suomija tuo metu galėjo nebent iš dalies sėkmingai reaguoti į galingosios kaimynės veiksmus. Tikriausiai ta pačia proporcija vienon ar kiton pusėn savo pastangas turėtų kreipti Rusijos tyrėjai. Priešingu atveju mes atsidursime padėtyje, apie kurią prieš du tūkstančius metų buvo pasakyta: „Veidmaini! Kodėl tu ieškai krislo brolio akyje, o savojoje ir rąsto nepastebi?“

Iš visos didžiulės įvairovės klausimų, susijusių su Sovietų Sąjungos ir Suomijos priešprieša 1940–1941 m., šiame darbe bus išnagrinėta jų tik maža dalis:

Raudonosios armijos strateginis planavimas, operatyvinis išskleidimas ir kovos veiksmai pirmosiomis karo savaitėmis (1941 m. birželis–liepa). Ypatingą dėmesį skiriame 1941 m. birželio 25 d. įvykiams, t.y. tam sovietinės aviacijos masiniam smūgiui Suomijos objektams, kuris ir tapo karo paskelbimo priežastimi. Tačiau, nemėgindamas aprėpti visko, autorius mano, jog būtina pagrindinę informaciją papildyti trumpu konspektišku 1918–1939 m. Sovietų Sąjungos ir Suomijos santykių istorijos išdėstymu ir taip pat trumpa Žiemos karo bei 1944 m. vasaros kampanijos kovos veiksmų apžvalga. Tai leidžia į bendrą istorijos kontekstą įtraukti dramatiškus 1941 m. įvykius.

Toks „karinis“ požiūris pasirinktas dėl dviejų priežasčių. Pirmoji susijusi su autoriaus naudojamų šaltinių pobūdžiu. Tai daugiausia karinių archyvų – Podolske esančio gynybos ministerijos centrinio archyvo – GMCA ir Rusijos valstybinio karinio archyvo – RVKA, įkurdinto Maskvoje, dokumentai.

Kitą priežastį verta detaliai paaiškinti. Mat Sovietų Sąjungos ir Suomijos karas, prasidėjęs 1941 m. birželio 25 d., vyko kaip kito didelio karo neatskiriama dalis. Raudonoji armija, kuri 1941 m. liepą kovėsi Karelijoje, – tai ta pati kariuomenė su tokia pačia ginkluote, tais pačiais vadais, tokia pačia kovine parengtimi, kaip ir 1941 m. vasarą sutriuškinta Pabaltijo, Vakarų ir Kijevo karinių apygardų kariuomenė. Jos sutriuškinimo priežastys iki šiol yra įnirtingos mokslinės ir visuomeninės diskusijos svarbiausias objektas.

Kaip žinoma, dažniau už kitas minimos šios priežastys:

» netikėtas priešo puolimas;
» nesutelkti vakarinių apygardų kariuomenės junginiai bei daliniai;
» vokiečių kariuomenės ir aviacijos techninis pranašumas;
» pirmasis ir netikėtas smūgis sovietinės aviacijos bazavimosi aerodromams, dėl to vokiečių karinės oro pajėgos iš karto įgijo pranašumą ore;
» iki įsiveržimo į SSRS vermachto ir liuftvafės sukaupta dvejų metų šiuolaikinio kariavimo patirtis.

Bet nenuklysime į šių tezių teisingumo svarstymus. Nemaža dabartinių rusų istorikų (taip pat ir šios knygos autorius) smulkiai ir argumentuotai įrodė, kad tai klaidingi, jei ne sąmoningai melagingi teiginiai (47, 48). Šio tyrimo tikslams gerokai svarbiau kai kas kita. Jei pažvelgsime į visą anksčiau išvardytų Raudonosios armijos katastrofiško sutriuškinimo „priežasčių“ sąrašą, pastebėsime, kad nė vienas iš šių veiksnių negali būti tinkamas aprašyti kovos veiksmams (t.y. Raudonosios armijos pralaimėjimą) „Suomijos fronte“. Nė vienas.

Karo veiksmus pradėjo Sovietų Sąjunga, be to, kaip tik netikėtu aviacijos smūgiu suomių aerodromams. Sausumos kariuomenės aktyvūs kovos veiksmai prasidėjo liepos pirmosiomis dienomis, t.y. po 10 dienų, kai SSRS buvo paskelbta atviroji mobilizacija (nekalbant jau apie slaptąją mobilizaciją ir Leningrado KA kariuomenės išskleidimą, apie ką bus kalbama vėliau). Nėra ko nė kalbėti apie skurdžios suomių kariuomenės kokį nors „techninį pranašumą“. O „šiuolaikinio kariavimo patirties“ abi kovojančios šalys įgydavo tuo pat metu ir tose pačiose vietose – 1939–1940 m. sniegu užverstuose Žiemos karo kautynių laukuose.

Taigi **tirdami kovos veiksmų vyksmą Suomijos fronte, įgyjame unikalią galimybę pažvelgti į 1941 metų pavyzdžio Raudonąją armiją jai pačiomis palankiausiomis sąlygomis**: iš anksto sutelkta kariuomenė pradeda kovos veiksmus pasirinktu metu, pagal savo vadovybės planus, puldama gerokai menkiau techniškai pasirengusį priešą. Galima sakyti, kad Suomijos karo realių įvykių analizė gali tapti „laiko mašina“, kuri padės atsakyti į sakramentinį sovietinės istorijos klausimą: „O kaip viskas būtų klostęsi, jei 1941 m. birželio 22 d. vokiečiai nebūtų netikėtai užpuolę?“

Bet, prieš pradedant dėstyti svarbiausią informaciją, dar reikia apsispręsti dėl terminų. Siekdamas išvengti kaltinimų šališkumu, autorius siūlo 1941 m. birželio–lapkričio įvykius vadinti visiškai neutraliai, be jokio įvertinimo: „antrasis Sovietų

Sąjungos ir Suomijos karas“. Atitinkamai 1944 metų kovos veiksmai vadinami „trečiuoju Sovietų Sąjungos ir Suomijos karu“. Taigi šis tiriamasis darbas skirtas antrojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo pradžios istorijai.

Rusijos istorinėje literatūroje įsigalėjęs terminas „suomių“ (suomių kariuomenė, suomių karas, suomių aviacija) vartojamas ir šioje knygoje. Bet nereikia užmiršti, kad politiškai korektiškas ir istoriškai teisingas būtų terminas „Suomijos“ (Suomija – dvikalbė šalis, ir jos kariuomenėje, be suomių tarnavo bei kariavo daugelio tautybių piliečių, o Žiemos karo dienomis – ir daug savanorių iš užsienio).

Tam tikrų sunkumų kyla ir dėl karo veiksmų teatro toponimikos metamorfozių. Prasidėjus antrajam Sovietų Sąjungos ir Suomijos karui, didelė Karelijos sąsmaukos teritorijos dalis priklausė Karelijos–Suomijos SSR, kurios visoje teritorijoje buvo palikti ankstesni (suomiški) geografiniai pavadinimai. Todėl, skaitydami Leningrado karinės apygardos vadovybės dokumentus, matome daugybę sunkiai ištariamų suomiškų vietovardžių. Pasibaigus trečiajam Sovietų Sąjungos ir Suomijos karui, visas Karelijos pusiasalis buvo priskirtas Leningrado sričiai, ir jo vietovardžiai 1949 m. radikaliai „rusifikuoti“. Keksholmas virto Priozersku, Koivistas (Koivisto) – Primorsku, Ensas (Enso) – Svetogorsku, Antreja (Antrea) – Kamenogorsku ir t.t. Įsidėmėtina, kad Onegos–Ladogos sąsmaukoje (t.y. nūdienės Karelijos respublikos administracinėse ribose) Vuotelenmiakis, Pitkeranta, Naistenjarvis ir kitos vietovės išsaugojo pirminius pavadinimus (žr. 1 žemėlapį, p. 21).

Šioje knygoje laikomasi šios schemos: geografiniai pavadinimai pateikiami tokios formos, kaip nurodyti originaliuose dokumentuose, šiuolaikiniai pavadinimai rašomi skliaustuose. Žodžių junginiu „Ladogos Karelija“ vadinama Ladogos ežero šiaurės rytų pakrantės teritorija (Sortavala, Pitkeranta, Olonecas) ir Onegos–Ladogos sąsmauka (Loimola, Suojarvis, Petrozavodskas). Teritorija į šiaurę nuo Onegos ežero (Medvežjegorskas, Rebola, Kemė, Kestenga) vadinama „Baltosios jūros Karelija“. Sausumos trikampį tarp Suomijos įlankos ir Ladogos ežero vakarinės pakrantės (Vyborgas, Keksholmas, Leningradas) vadiname taip, kaip jis buvo vadinamas sovietinės vadovybės dokumentuose: „Karelijos sąsmauka“.

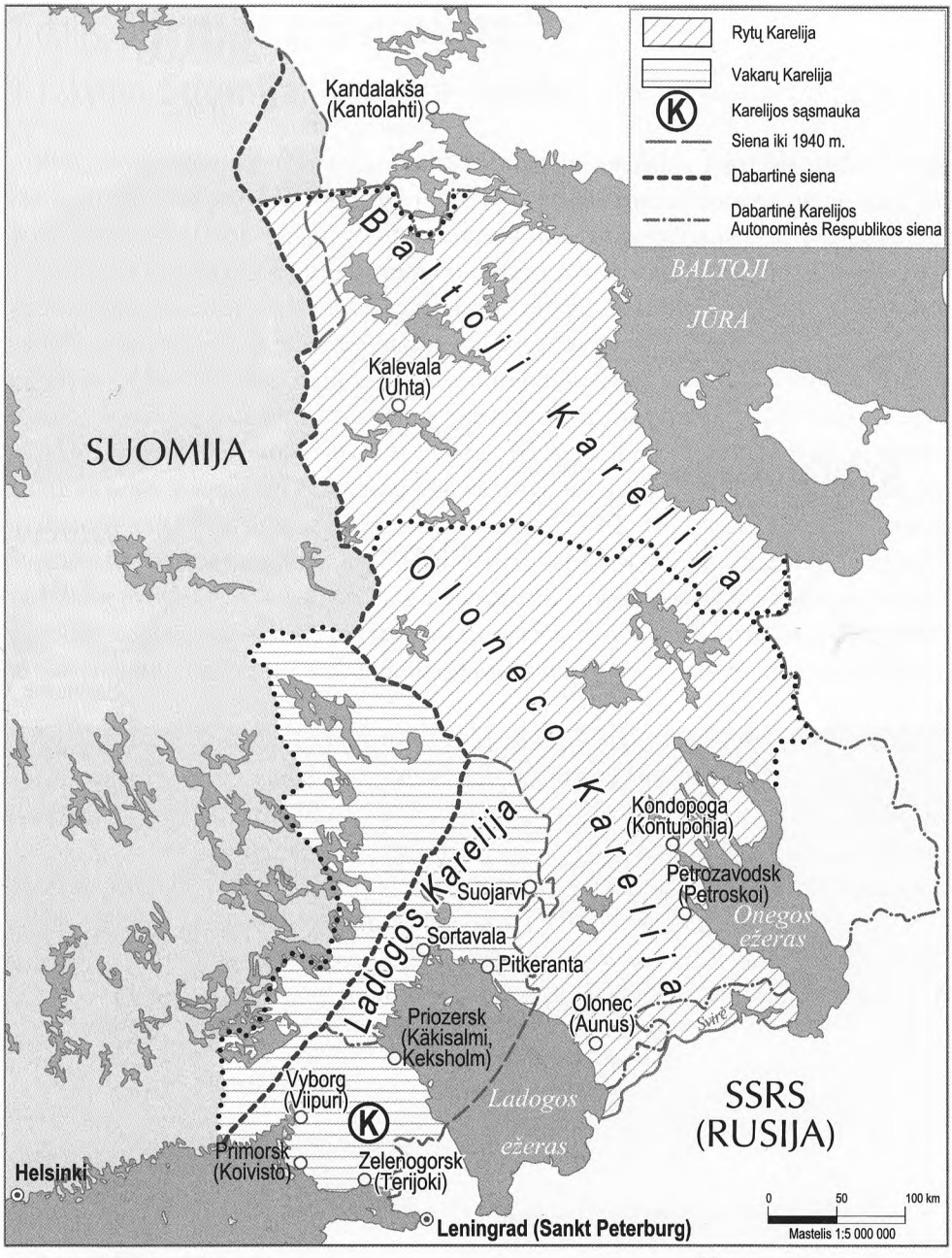

Nr. 1. *Karelijos etnografinės sritys.*

Nr. 2. *Suomija iki 1940 m.*

1 dalis. **Pirmas mėginimas**

1.1 skyrius. **Suomija, Karelija, Rusija**

Rytų slavų ir finougrų tautų sambūvis – daugiausia taikus – turi ilgą istoriją. Daug kas jau pamiršta, palaidota amžių glūdumoje. Dabar mažai kas prisimena, kad gūdūs Muromo miškų, kuriuose, pasak senovinių rusų bylinų, švilpavo nelabasis Lakštingala Galvažudys, pavadinimas kilęs iš muroma – suomių genties – vardo. O Čiudo ežero, kurio pakrantėse žygdarbiais išgarsėjo rusų kunigaikštis Aleksandras Neviškis, pavadinimas kildinamas iš kitos suomių genties čud vardo. Be to, ir toponimas „Maskva", daugumos specialistų nuomone, yra suomiškos kilmės. Tačiau Rusijos ir suverenios, nepriklausomos Suomijos tarpvalstybiniai santykiai prasidėjo labai neseniai – mažiau nei prieš 100 metų. Iki 1917 m. teritorija, kurioje nuo senų laikų gyveno *suomalaiset* (suomių) tauta, susiformavusi II tūkstantmečio po Kr. pradžioje, susiliejus sumių, emių, korelų gentims į bendrą etninę grupę, priklausė Švedijos karalystei, o vėliau – Rusijos imperijai. Seniausia iš gerai žinomų sienų buvo nustatyta Švedijos ir Didžiojo Naugardo Orešeko taikos sutartyje. Pagal šią sutartį Karelijos sąsmaukos pietinė ir rytinė dalis (su Korelos, arba Keksholmo, dar vadinto Kekisalmiu, o dabar – Priozersku, miestu) buvo pripažinta Naugardo žemėmis.

Paminklas Rusijos imperatoriui Aleksandrui II Helsinkyje, Senato aikštėje. Pastatytas 1894 m. Suomiai liko dėkingi Aleksndrui II, kad nedraudė puoselėti jų kultūros. J. Karnavičiaus nuotr. 2008 m.

Pirmą žingsnį ilgame Suomijos užkariavimo kelyje žengė Petras I. Didžiulėje erdvėje nuo Baltijos iki Poltavos 21 metus vykęs Rusijos ir Švedijos karas (vadinamasis Šiaurės karas) baigėsi 1721 metais pasirašius Nyštato taikos sutartį. Pagal ją Karelijos sąsmauka (su maždaug šiuolaikinės Leningrado srities sienomis) atiteko Rusijai. Daugiametis niokojamasis karas vienodai nualino ir rusų, ir suomių žemes: ketvirtadalis Suomijos valstiečių ūkių buvo apleisti, o ir Rusijoje „šlovingoji caro reformatoriaus epocha" trečdaliu sumažino gyventojų skaičių... Nauja Rusijos ir Švedijos karų, kuriuos kariavo pusiau vokiečiai ir vokietės, vienas kitą keičiantys Rusijos soste, banga baigėsi 1809 metais, kai visą dabartinės Suomijos teritoriją prijungė Rusijos imperija. Tiesa, šio prijungimo sąlygos ir tvarka buvo labai netradicinė. Suomių žemės į imperijos sudėtį įjungtos kaip vientisa visuma, gavusi skambų pavadinimą: „Suomijos didžioji kunigaikštystė". Ir nors jos didžiojo kunigaikščio vardas atiteko Rusijos imperatoriui, Suomija įgijo plačios autonomijos teises.

Pirmame Keturių luomų atstovų susirinkime (Suomijos seime), posėdžiavusiame Porvo mieste, buvo perskaitytas specialus manifestas, kuriame Aleksandras I iškilmingai paskelbė ypatingas malones: Suomijai buvo paliktas liuteronų tikėjimas, ankstesnieji (t.y. švediški) įstatymai, teismų sistema ir vietos savivalda. Įvesti naujų įstatymų ar keisti ankstesnius caras pažadėjo tik seimui sutikus.

Administracinę autonomiją papildė ekonominė: Suomija turėjo atskirą muitinę, atskirą biudžetą ir mokesčių sistemą, o nuo 1878 m. – ir atskirą, savą pinigų sistemą.

Visų šių autonomijos teisių konkrečios apraiškos, keičiantis vidaus ir išorės politinei konjunktūrai, nuolat kito. Nuo 1820 iki 1863 m. seimas nesusirinko nė karto, 1850 m. uždrausta leisti knygas suomių kalba (išskyrus žemės ūkio ir religinę literatūrą). Septintojo dešimtmečio liberaliosios reformos gerokai pakeitė padėtį Suomijoje: per 1866 m. mokyklų reformą panaikinta pradinių mokyklų bažnytinė kontrolė ir leista mokyti suomių kalba. Naujasis seimo statutas (1869 m.) nustatė būtinų seimo posėdžių periodiškumą (vieną kartą per 5 metus, o nuo 1882 m. – kartą per 3 metus); miestų valdymo reforma (1873 m.) įtvirtino vietos savivaldos rinkimus.

Aleksandro III valdymo epochos politinė reakcija taip pat tuojau ėmė reikštis ir Suomijoje. 1899 m. vasarį specialiu manifestu Rusijos imperatorius suteikė sau teisę leisti privalomus Suomijai įstatymus be seimo sutikimo. Aktyvią politiką, siekiant iš esmės panaikinti visas autonomijos teises ir Suomiją prievarta rusinti, vykdė generalgubernatorius Bobrikovas, kurio pikti darbai buvo prisimenami ilgai. Štai net po keturiasdešimt metų garsios suomių dainos priedainyje kartojama frazė: *„Ne, Molotovai, ne, Molotovai! Meluoji tu labiau už Bobrikovą..."*

1905 m. revoliucija radikaliai pakeitė situaciją ir Rusijoje, ir Suomijoje. Spalio 22 d. Nikolajus II buvo priverstas pasirašyti manifestą atšaukti caro vyriausybės be seimo sutikimo po 1899 m. vasario patvirtintus visus įstatymus. 1906 m. birželio 20 d. priimtas naujas Suomijos seimo statutas, panaikinantis luomų atstovų sistemą ir įtvirtinantis vienerių rūmų parlamentą, renkamą remiantis visuotine piliečių, sulaukusių

24 metų, rinkimų teise. Reikia pažymėti, kad jau per 1907 m. parlamento rinkimus suomių socialdemokratai gavo 80 vietų iš 200, o 1916 m. rinkimuose daugiau kaip pusę – 103 vietas iš 200. Tauta, kurios nacionalinis charakteris tapo ramybės ir šaltakraujiško išmintingumo sinonimu, pasirinko socialinę pažangą, grindžiamą teisingumu ir tvarka, kai kitoje sienos pusėje veržliai didėjo ekstremistinės nuotaikos (kaip žinoma, per pirmus ir vienintelius Rusijos steigiamojo susirinkimo rinkimus stulbinamai laimėjo kairieji radikalai, – eserai ir bolševikai – kartu surinkę daugiau kaip keturis penktadalius rinkėjų balsų).

XIX a. pokyčiai neaplenkė ir Suomijos didžiosios kunigaikštystės administracinės sienos.

1818 m. Vyborgo gubernija (t.y. Karelijos sąsmauka) buvo priskirta Suomijai. 1864 m. imperatorius Aleksandras II nusprendė dar kartą pakoreguoti sieną ir Sestrorecko miestelį (už 30 km nuo Sankt Peterburgo) priskyrė Rusijos teritorijai, be to, tarsi vadovaudamasis vėliau įsigalėjusia sovietine formule „atsižvelgiant į daugybę gyventojų pageidavimų“ (*„amatininkai ir kiti Rusijos iždui priklausančio Sestrorecko ginklų gamyklos gyventojai, iš esmės Rusijos piliečiai, nekalbantys suomiškai ir nežinantys Suomijos įstatymų“*). Taip pat tada Pečengos (Petsamo) miestelis, po amžinojo įšalo sluoksniu slepiantis nikelio rūdos klodus, priskirtas Suomijai. Visa ši istorija kelia asociacijų su Nikitos Chruščiovo, kuris vienu plunksnos brūkštelėjimu Krymo pusiasalį perkėlė iš vienos sovietinės imperijos dalies (RSFSR), į kitą (USSR) veiksmais. Tikriausiai jam nė nešmėkštelėjo mintis, kad visos imperijos nėra amžinos...

Rusijos imperija žlugo 1917 m. pabaigoje neištvėrusi kruvino pasaulinio karo ir vidaus sumaišties. Vis didėjančio chaoso Rusijoje sąlygomis Suomijos parlamentas 1917 m. gruodžio 6 d. priėmė deklaraciją dėl šalies paskelbimo nepriklausoma

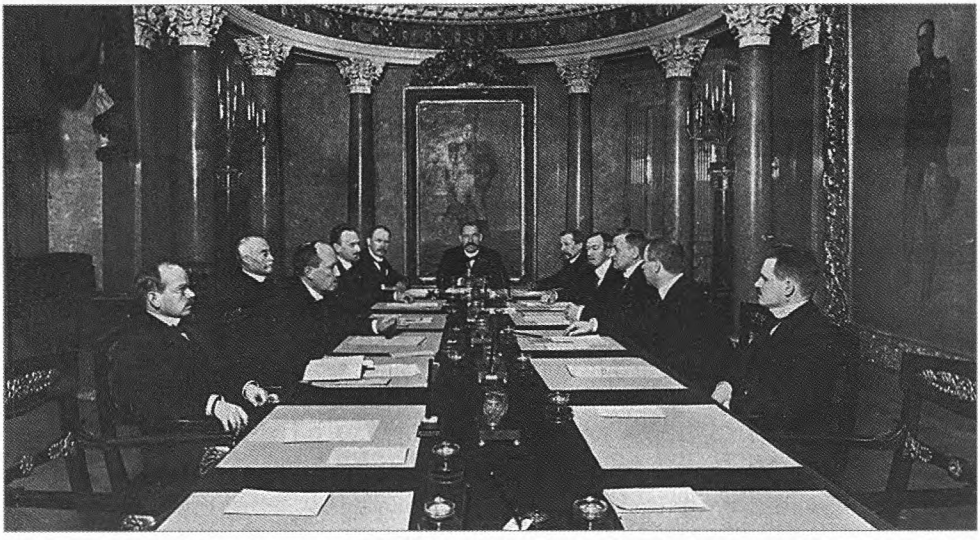

Suomijos senatas 1917 m. Centre – P. E. Svinhufvudas. Senatas paskelbė Suomijos nepriklausomybę 1917 m. gruodžio 4 d. ir tai patvirtino gruodžio 6-ąją. Ši data tapo Suomijos nepriklausomybės diena. 1917 m.

valstybe. 1917 m. gruodžio 31 d. (čia ir toliau visos datos pateikiamos pagal naująjį kalendorių) RSFSR liaudies komisarų taryba pripažino Suomijos nepriklausomybę, 1918 m. sausio 4 d. LKT nutarimą patvirtino visos Rusijos centro vykdomasis komitetas (VCVK). Kad taip lengvai ir greitai Lenino vyriausybė sutvarkė daugelį amžių trukusio suverenios Suomijos valstybės kūrimo reikalą, nebuvo atsitiktinumas. Tai visiškai atitiko valdžią užgrobusių bolševikų siekį kuo greičiau sugriauti visas Rusijos imperijos valstybines struktūras. Ir šiuo atžvilgiu „tautų apsisprendimo net atsiskiriant teisės" lozungas efektyvumu nė kiek nenusileido jau visiškai genialiam „grobk prisigrobtą". Leninas aiškiai suprato, kad atėjo „laikas išmėtyti akmenis", ir kuo daugiau bei toliau jų išmėtys, tuo lengviau jam bus išlaikyti valdžią paties tvarkomame centriniame placdarme. *„Klausimas, kaip nustatyti valstybės sieną dabar, laikinai, – nes mes siekiame visiškai panaikinti valstybių sienas, – yra ne pagrindinis, nesvarbus, antraeilis. Dėl šio klausimo galima ir reikia palaukti"* (V. Leninas, pilnut. raštų rinkinys (PRR), t. 40, p. 43). *„Internacionalistui valstybių sienų klausimas yra antraeilis, jei ne dešimtaeilis... Svarbūs kiti klausimai, svarbūs yra pagrindiniai proletariato diktatūros interesai"* (ten pat, p. 19).

Ši paprasta „dialektika" buvo raktas (teisingiau sakant, vagies visraktis), kuriuo naudojantis vėliau buvo sėkmingai „renkami akmenys". Siekiant apsaugoti „pagrindinius proletariato diktatūros interesus", aišku, reikėjo plėsti teritoriją ir didinti „proletariato diktatūros" valdomų gyventojų skaičių. Ši diktatūra buvo vienintelės tikros proletarinės partijos, t.y. paties Lenino partijos, diktatūra (netrukus ši partija visai oficialiai imta vadinti „Lenino–Stalino partija"). O jei „klausimas dėl valstybių sienų yra dešimtoje vietoje", vadinasi, ir plėsti „pirmosios pasaulyje darbininkų ir valstiečių valstybės" teritoriją galima ir reikia, nekreipiant jokio dėmesio į pasenusias, „laikinas" kitų valstybių sienas. Bet ši nepriekaištinga schema turėjo vienintelį trūkumą: kitų šalių ir tautų dar nepersmelkė proletarinis sąmoningumas, tad jos nebuvo pasirengusios ignoruoti savo sienų ir savo valstybių interesų. Šiam „nesąmoningumui" įveikti ir sukurta Darbininkų ir valstiečių raudonoji armija, į kurią jau iki 1920 m. birželio 15 d. prievarta mobilizuota 6,7 mln. žmonių (9, p. 44). Remdamasi tokia karine galia Sovietų Rusija iki 1921 m. pabaigos padėjo įvesti tikrą „proletariato diktatūrą", t.y. okupavo teritoriją ir panaikino nacionalines valdžios įstaigas Ukrainoje, Gruzijoje, Armėnijoje ir visose kitose didelėse ir mažose „respublikose", kurių nepriklausomybę Leninas nepaprastai lengvai pripažino 1917–1919 m.

Pagal visą įvykių logiką toks pat likimas laukė ir nepriklausomos Suomijos. Ypač kad, priešingai negu Armėnija, Buchara ar kokia nors „Semirečės respublika", nuo centrinės Rusijos esanti už tūkstančių kilometrų, Suomija buvo visai šalia svarbiausio bolševikinės diktatūros centro, revoliucinio Petrogrado, o Helsingforse (Helsinkyje) siautėjo apsvaigusios nuo spirito, kokaino ir visagalybės Baltijos laivyno jūreivių minios. Iš viso, dar vykstant pasauliniam karui, Suomijos teritorijoje buvo ne mažiau kaip 40 tūkst. rusų kareivių ir jūreivių. Anarchija, į kurios gelmes, baigiantis 1917 m., galutinai nugrimzdo rusų kariuomenė, be abejonės, mažino šios kariuo-

Numio miestelio apsaugos gvardija. Tokie sukarinti junginiai buvo sudaryti prieš pat pilietinį karą, per kurį jie kovojo baltųjų pusėje.

Revoliuciniai Rusijos Baltijos laivyno jūreiviai Helsinkyje šalia raudonos vėliavos su užrašu: „Mirtis buržujams". 1917 m. vasara.

menės Suomijoje kaip karinio vieneto reikšmę, bet tai buvo puikus „bešeiminiukių" ginklų ir „aktyvistų" šaltinis formuoti raudonajai gvardijai, kuri iki sausio pabaigos jau turėjo 30 tūkst. žmonių (22). Suomijos socialdemokratų partija buvo visiškai sutrikusi, taigi atsidūrė tokioje padėtyje, kaip ir rusų „menševikai". 1918 m. sausio 28 d. Helsinkyje prasidėjo revoliucija. Pirmosiomis valandomis įvykiai klostėsi tiksliai pagal Petrogrado spalio pavyzdį: raudonosios gvardijos būriai pradėjo užimti bankus, tiltus ir stotis, vyriausybės įstaigas. Per kelias dienas maištininkai užvaldė sostinę ir svarbiausius šalies pietinės dalies centrus su išplėtota pramone: Turkų, Tamperę, Vyborgą. Teisėta vyriausybė, suformuota parlamento 1917 m. lapkričio 26 d., buvo priversta bėgti į šiaurę, į Suomijos valstietiškuosius rajonus.

Tokią įvykių raidą karštai palaikė sovietų Rusija. Suomijos raudonajai gvardijai pagelbėti buvo siunčiami ešelonai su ginklais ir Baltijos laivyno jūreiviais. Puolimui Karelijos sąsmaukoje nuo Vuoksos upės ribos Petrograde suformuoti raudonosios gvardijos būriai – 10 tūkstančių žmonių. „Visų Suomijos ginkluotųjų pajėgų" vyriausiuoju vadu buvo laikomas buvęs praporščikas Eeras Haapalainenas, bet iš tikrųjų suomių raudonajai gvardijai vadovavo rusų kariuomenės pulkininkas Svečnikovas. Įvairią karinę paramą papildė politinė ir diplomatinė: 1918 m. kovo 1 d. Petrograde

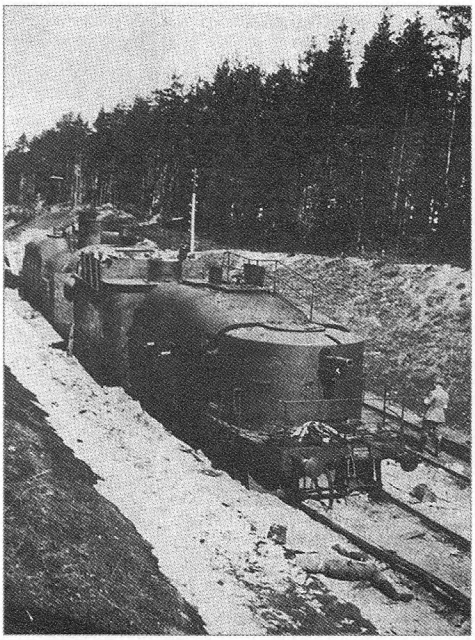

Šarvuotasis „raudonųjų" traukinys. 1918 m.

„Raudonųjų" karininkai. 1918 m.

su ginkluoto maišto vadovais pasirašyta „RSFSR ir Suomijos socialistinės darbo respublikos draugystės ir brolybės stiprinimo sutartis". Tarp šią sutartį pasirašiusių „įgaliotųjų atstovų" buvo ir J. Džiugašvilis-Stalinas. Kaip tik taip buvo parašyta būsimojo sovietinės imperijos valdovo pavardė. Dar viena įdomi detalė: sutarties 18 punkte teisė spręsti visus tarp sovietų Rusijos ir „socialistinės Suomijos" kylančius nesutarimus suteikta teisė tokiam autoritetingam trečiosios šalies teismui, *„kurio pirmininką skiria Švedijos kairiosios socialdemokratų partijos valdyba"* (37). Atrodė, viskas klostosi taip, kad tinkamą valandą „Socialistinė darbo Suomija" įsilietų į „brolišką sovietinių respublikų šeimą". Bet taip nenutiko. Kodėl? Kažin ar į panašius klausimus Istorija pateiks tikslius ir vienareikšmius atsakymus. Bet vieną iš priežasčių galime tiksliai pavadinti vardu. Šis vardas neįprastai ilgas: baronas Karlas Gustavas Emilis Mannerheimas.

Apie šį žmogų, palikusį tokį ryškų pėdsaką daugelyje audringo ir beprotiško XX a. įvykių, parašyta tūkstančiai knygų ir straipsnių. Daugelis jų išversti į rusų kalbą (68, 69). Patį ryškiausią literatūrinį paminklą Mannerheimas pasistatė pats, parašęs įžymiuosius „Atsiminimus" (22). Nemėgindami aprėpti visko, paminėsime tik keletą mūsų tyrimui svarbių nuostabios K. G. Mannerheimo gyvenimo istorijos detalių.

Jis gimė 1867 m. liepos 4 d. švedų baronų Mannerheimų giminės dvare, Suomijos pietvakarinėje dalyje, netoli nuo Turkaus. Būsimojo maršalo prosenelis Karlas Enrikas Mannerheimas 1807 m. vadovavo delegacijai, kuri Sankt Peterburge sėkmingai baigė nelengvas derybas dėl Suomijos atskyrimo nuo Švedijos ir priskyrimo prie Rusijos imperijos. Būsimojo maršalo tėvas baronas Karlas Robertas Mannerheimas vedė Eleną fon Julin – švedų pramonininko (tikriausiai vokiečių kilmės) dukterį. Jų šeimoje gimė septyni vaikai. Karlo ir Elenos gimtoji kalba buvo švedų, bet, norėdami kad vaikai įgytų puikų europietišką išsimokslinimą, jie visada kalbėjosi su Karlu Gustavu angliškai ir prancūziškai. Gimtąja ir įprasta kalba jam buvo leidžiama šne-

kėti tik sekmadieniais! Suomių kaip užsienio kalbą būsimasis Suomijos maršalas ir prezidentas išmoko jau suaugęs ir ja kalbėjo su pastebimu akcentu iki savo gyvenimo pabaigos (jo atsiminimai buvo parašyti švediškai ir išversti į suomių kalbą). Bajoriška kilmė ir giminės dvaras jaunajam Karlui Gustavui anaiptol nebuvo gerovės šaltinis: jo tėvas, visiškai nuskurdęs dėl nesėkmingų finansinių operacijų, 1880 m. su meiluže išvažiavo į Paryžių, šeimą paliko likimo valiai. Neištvėrusi tokio sukrėtimo, kitais metais mirė motina, ir keturiolikmetis berniukas iš esmės liko našlaitis. Giminaičiai pasirūpino kad jis įstotų į kadetų mokyklą greičiausiai tik todėl, jog ten nereikėjo mokėti už mokslą ir išlaikymą.

K. G. Mannerheimas (dešinėje) Nikolajaus kavalerijos mokykloje Peterburge. 1887–1889 m.

Iš Haminos kadetų mokyklos būsimasis maršalas išmestas už netinkamą elgesį ir savavališkas naktines išvykas į miestą. 1887 m., per vienerius metus išmokęs rusų kalbą, Karlas Gustavas įstojo į prestižinę Peterburge veikusią Nikolajaus kavalerijos mokyklą. Imperijos sostinėje aukštas, gražus, įvairiais gabumais pasižymintis švedų barono palikuonis padarė svaiginamą karjerą. Po dvejų metų, 1891-aisiais, baigęs karo mokslus, jis buvo paskirtas į elitinį leibgvardijos kavalerijos pulką ir per Nikolajaus II karūnavimo ceremoniją 1896 m. jojo iškilmingos procesijos priešakyje. Mannerheimas, kaip ir derėjo puikiam aristokratui, buvo didelis grynaveislių žirgų žinovas bei vertintojas. Ši aistra, taip pat platūs ryšiai aukštojoje visuomenėje padėjo „Gustavui Karlovičiui“ (taip jis buvo vadinamas Rusijoje) gauti aukštas pareigas caro arklidžių administracijoje. Jis pats pirko ristūnus caro šeimai ir, vykdydamas šiuos pavedimus, nusipelnė net Vokietijos imperatoriaus Vilhelmo audiencijos. Kai prasidėjo Rusijos ir Japonijos karas, Mannerheimas pasiekė, kad būtų pasiųstas į veikiančiąją kariuomenę. Iš šio karo buvęs leibgvardijos rotmistras grįžo turėdamas pulkininko laipsnį. 1906 m. generalinis štabas pavedė baronui Mannerheimui vadovauti slaptai ekspedicijai, kuri, prisidengusi etnografiniais tyrimais, turėjo ištirti Kinijos ir Tibeto karo veiksmų teatrą. Ekspedicija truko dvejus metus, o ją sėkmingai užbaigusiam Mannerheimui audienciją suteikė Rusijos imperatorius. Ši audiencija vietoj numatytų 20 minučių truko daugiau kaip pusantros valandos. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Mannerheimas jau turėjo generolo majoro laipsnį ir ėjo jo didenybės leibgvardijos Varšuvos kavalerijos brigados vado pareigas. 1916 m., jau būdamas generolas leitenantas, vadovavo Brusilovo armijos kavalerijos korpusui.

Iš viso švedų baronas rusų kariuomenėje ištikimai tarnavo 30 metų. Daugianacionalinėje Rusijos imperijoje „rusais" buvo laikomi karvedys Bagrationas, jūrų keliautojas Kruzenšternas, rašytojas fon Vizinas, kalbininkas Dalis, dailininkas Levitanas, ministras Vitė. Bet kuriuo atveju generolas Mannerheimas buvo ne menkesnis „rusas", negu bolševikų partijos CK narys J. Džiugašvilis (Stalinas). Turbūt jį galima būtų pavadinti „Rusijos generolu". Nuoširdi ir nekintanti Mannerheimo neapykanta bolševikams nebuvo niekaip susijusi nei su suomišku šovinizmu, nei tuo labiau su kokia nors rusofobijos forma. Ir apie kokią „rusofobiją" galima kalbėti turint galvoje bolševikų vadovybės, kuri daugiausia buvo sudaryta iš žydų, gruzinų, lenkų, latvių, vengrų, tautinę sudėtį?

Mannerheimo portretas būtų kur kas patrauklesnis vadovaujantis XXI a. kriterijais, jei galėtume pasakyti, kad generolui tik dėl aiškių demokratinių įsitikinimų buvo svetima totalitarizmo ideologija ir komunizmo praktika. Bet tai būtų netiesa. Gili neapykanta, kurią Mannerheimas jautė rusų bolševikams, o paskui ir vokiečių fašistams, buvo ne kas kita, kaip natūralus tikro aristokrato priešiškumas siautėjančių prasčiokų neteisėtai valdžiai.

Politinėmis pažiūromis baronas Mannerheimas buvo greičiau „apsišvietusios" konstitucinės monarchijos nei parlamentinės demokratijos šalininkas, o „laisvę", apie kurią jis taip dažnai kalba atsiminimuose, suprato (mūsų akimis) kaip laisvai

K. G. Mannerheimas – Novominske (dabar – Minskas) dislokuoto 13-ojo Vladimiro ulonų pulko vadas. 1909 m.

K. G. Mannerheimas (kairėje) su Rusijos imperatoriaus gvardijos ulonų pulko karininkais Varšuvoje. 1913 m.

K. G. Mannerheimas kariniame parade Vaazoje 1918 metais. Suomių jėgeriai atvyko iš Vokietijos dalyvauti pilietiniame kare.

prisiimtą aristokratinio elito pareigą rūpintis visuomenės gerove. Taip, kaip elitas šią gerovę supranta. Bet štai kaip tik Mannerheimas revoliucinės beprotybės apimtoje Rusijoje ir nematė aristokratijos pasirengimo aktyviai ir, jei prireiks, pasiaukojamai atlikti savo pareigą tėvynei. Jo mėginimai organizuoti rusų karininkus atremti kareivių anarchijos bangą atsitrenkė į abejingumo ir bailumo sieną. 1917 m. gruodį Mannerheimas išvažiavo (kaip vėliau paaiškėjo, visam laikui) iš Rusijos. Į Suomiją jis atvyko „išsivadavęs" nuo savo kilnojamojo ir nekilnojamojo turto, su rusu ordonansu ir Nikolajaus II portretu, kuris nuolat stovėjo ant jo darbo stalo. Susipažinęs, kaip klostosi reikalai šalyje, Mannerheimas padarė jam vilties teikiančią išvadą: *„Mūsų šalis turėjo platesnes galimybes išgelbėti kultūrą ir visuomeninę santvarką, negu Rusija. Ten aš mačiau tik netikėjimą ir pasyvumą, o Tėvynėje pajutau žmonių neišsenkantį siekį kovoti už laisvę"* (22).

Svinhufvudo vyriausybė pavedė Rusijos generolui Mannerheimui sukurti (iš esmės iš nieko) reguliariąją kariuomenę, kuri galėtų priešintis suomių ir rusų raudonosios gvardijos būriams. Ir švedų baronas, naudodamasis visa milžiniška savo karine patirtimi, aistringai ėmėsi šio darbo. Vienas iš Mannerheimo įsakymų (pagal likimo ironiją paskelbtas 1918 m. vasario 23-iąją – dieną, kuri Sovietų Sąjungoje vėliau buvo pavadinta „sovietinės kariuomenės diena") skambėjo taip:

„... Lenino vyriausybė, kuri viena ranka teikė Suomijai nepriklausomybę, kita stūmė savo kariuomenę ir savo žaliūkus, kaip jie patys skelbė, vėl užkariauti Suomijos ir, mūsiškei raudonajai gvardijai padedant, kraujyje paskandinti jaunos Suomijos laisvės... Mes neturime priimti kaip išmaldą mums priklausančios žemės, su kuria esame

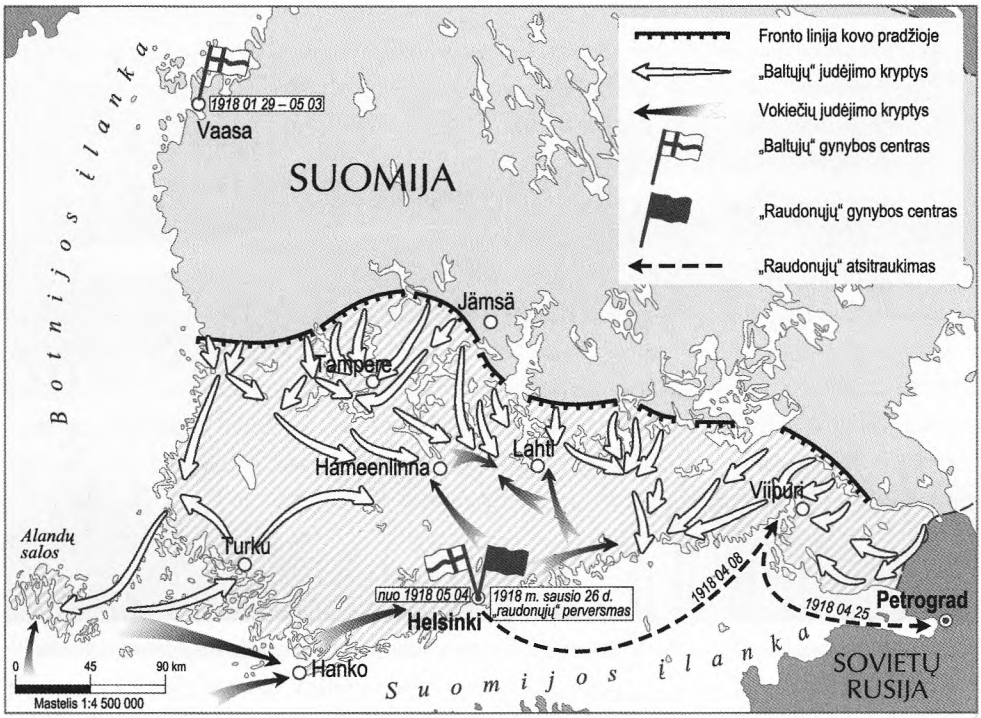

Nr. 3. *Suomijos pilietinis karas nuo 1918 m. kovo pradžios.*

Vokiečių kariai Helsinkyje žlugus „raudonųjų" valdžiai. Ant gatvės grindinio patiestos raudonos vėliavos. 1918 m.

susiję kraujo ryšiais, ir aš prisiekiu suomių valstiečių kariuomenei, kurios vadu turiu garbės būti, kad nenuleisiu kalavijo, kol šalyje įsiviešpataus teisėta tvarka, kol visi įtvirtinimai bus mūsų rankose, kol paskutinis Lenino kareivis ir banditas bus išvytas iš Suomijos, taip pat ir iš Baltosios jūros Karelijos..." (37)

Dar vienas mums svarbus aspektas – tai uoliai tiražuojama sovietinės (ir posovietinės) istoriografijos tezė apie Mannerheimo germanofiliją ir neva lemiamą vokiečių vaidmenį nuslopinant „proletarinę revoliuciją" Suomijoje. Šio mito kilmė daugiau nei suprantama: taip permetamas „tiltelis" iš 1918 į 1941 metus ir priverstinę socialdemokratinės Suomijos sąjungą su hitlerine Vokietija (apie jos turinį ir padarinius kalbama 2 dalyje) atrodo kaip natūralus „suomių buržuazijos statytinio antisovietinio kurso į sąjungą su vokiečių fašizmu" tęsinys. O iš tikrųjų pirmoji ir vienintelė sąlyga, kurią Mannerheimas, 1918 m. sausį imdamasis vadovauti Suomijos baltajai armijai, iškėlė Suomijos vyriausybės vadovui Svinhufvudui, yra ta, kad vy-

riausybė, malšindama raudonąjį maištą, jokiu būdu nesikreips į Vokietiją karinės pagalbos. O kai paaiškėjo, kad Svinhufvudo vyriausybė savo pažado neištesėjo ir, apeidama vyriausiąjį kariuomenės vadą, kreipėsi pagalbos į vokiečius, Mannerheimas bent jau pasiekė, kad vokiečių kariuomenė būtų pavaldi jam. Štai kaip jis aprašo šį įvykį „Atsiminimuose“:

„Pirmoji mano mintis buvo atsistatydinti. Jei senatas mane apgavo, jis negalėjo reikalauti, kad aš ir toliau eičiau savo pareigas... Pamažu subrendo naujas sprendimas... Apsvarstęs visus „už“ ir „prieš“, aš nusprendžiau likti savo poste ir pasistengti ateityje lojaliai bendradarbiauti su senatu... Kovo 5 d. išsiunčiau Vokietijos generalkvartirmeisteriui Erichui fon Liudendorfui telegramą... Pirmiausia išsilaipinusiems Suomijos teritorijoje vokiečių daliniams iš karto reikėjo paklusti Suomijos aukščiausiajai vadovybei... Jei šios sąlygos bus priimtos, sakoma telegramos pabaigoje, aš galiu pareikšti Suomijos kariuomenės vardu, kad mes sveikiname savo šalyje Vokietijos narsuolių batalionus ir esame pasirengę visos tautos vardu pareikšti jiems padėką...“ (22)

Mannerheimas atsiminimus rašė XX a. viduryje, kai daugelis šių įvykių dalyvių ir liudininkų buvo dar gyvi, tačiau niekas iš jų nepareiškė abejonės dėl šios istorijos tikrumo. Bet kuriuo atveju nekelia abejonių tai, kad, praėjus lygiai dviem savaitėms po baltosios armijos „pergalės parado“ Helsinkyje 1918 m. gegužės 30 d., Mannerheimas atsisakė visų vadovaujamųjų postų ir išvažiavo iš šalies, protestuodamas prieš Svinhufvudo vyriausybės ketinimus pavesti vokiečių generolams reorganizuoti Suomijos kariuomenę. Šio sprendimo priežastis jis išsakė senato nariams itin stipriais žodžiais: *„Tegul niekas net nemano, kad aš, sukūręs karines pajėgas ir iš*

K. G. Mannerheimas pergalės parade pilietinio karo pabaigos proga. Helsinkis, 1918 m. gegužės 16 d.

esmės neišmokytą, prastai ginkluotą kariuomenę atvedęs į pergalę tik dėl suomių karių kovingumo ir karininkų ištikimybės, dabar pasiduosiu ir imsiu pasirašinėti įsakymus, kuriuos laikys reikalingus vokiečių karinė administracija".

Mannerheimo antigermaniškos orientacijos priežastys taip pat visiškai aiškios. Dėl to kaltas ne tik vaikystėje įdiegtas palankumas anglams, ne tik Pirmojo pasaulinio karo rusų generolui savaime suprantamas priešiškumas vokiečiams. Kitaip nei visai dar jaunos Suomijos valstybės politiniai vadovai su savo, deja, provincialiu išsimokslinimu ir akiračiu, Mannerheimas jau vien dėl didžiulės gyvenimo patirties ir asmeninių ryšių su svarbiausiais Europos politikais suprato, kad Vokietija atsidūrė ant karo pralaimėjimo ir pražūties ribos. Užsienio politikoje Suomijai reikėjo orientuotis į sąjungą su anglų, prancūzų, amerikiečių bloku ir šios sąjungos Mannerheimas atkakliai (ir galiausiai visai sėkmingai) siekė. 1918 m. gruodžio 12 d. Svinhufvudas buvo priverstas atsistatydinti ir parlamentas Mannerheimą paskyrė regentu (Suomija tada dar formaliai laikyta konstitucine monarchija). Paskyrimas įvyko neakivaizdžiai, nes pats regentas buvo išvykęs su pusiau oficialiu vizitu į Vakarų Europą, kur jis, pasinaudodamas savo senomis pažintimis, galėjo surengti svarbias derybas su Antantės šalių politinėmis užsienio reikalų žinybomis ir pasiekti, kad jos suteiktų Suomijai skubią pagalbą maisto produktais. O apie tai, koks buvo vokiečių „intervencijos" poveikis pilietinio karo baigčiai, liudija šie faktai. Vokiečių kariuomenė turėjo vieną nebaigtą komplektuoti generolo Holco diviziją, kurią sudarė 7 tūkst. žmonių ir kuri balandžio 3 d. išsilaipino Hanko mieste, bei dar menkiau sukomplektuotą 2 tūkst. žmonių pulkininko Brandenšteino pėstininkų brigadą, išsilaipinusią Loviisoje (miestelis Suomijos įlankos pakrantėje maždaug už 100 km į pietus nuo Helsinkio) balandžio 7 d. (22). Taigi 9 tūkst. durtuvų. Pati didžiausia raudonosios gvardijos grupuotė, vadinamoji „šiaurės armija", turinti 25 tūkst. žmonių, iki to laiko buvo jau sutriuškinta baltosios armijos per dviejų savaičių mūšius netoli Tamperės miesto. Bet ir po to, atvykstant vokiečiams 1918 m. balandžio pradžioje, raudonosios gvardijos pajėgos, Mannerheimo vertinimu, turėjo 70 tūkst. žmonių kartu su menkai parengtais kovos veiksmams vietiniais būriais (22). Net atsižvelgiant į visokias išlygas, kad vokiečių reguliariosios kariuome-

K. G. Mannerheimas – Suomijos regentas (1918–1919) su savo adjutantais. 1919 m.

Tampereen asukkaille ja joukoille!

Vastustus on toivoton. Nostakaa valkoinen lippu ja antautukaa. Kyliksi on kansalaisverta vuodatettu. Me emme tapa niinkuin punaiset vankejamme. Lähettäkää edustajanne valkoisen lipun kanssa.

MANNERHEIM.

Per 1918 m. Suomijos pilietinį karą baltoji armija Tamperės raudoniesiems gynėjams iš lėktuvo metė agitacinius lapelius: „Tamperės gyventojai ir kariai! Priešintis beprasmiška. Iškelkite baltą vėliavą ir pasiduokite. Jau pakankamai pralieta [mūsų] piliečių kraujo. Mes nežudome belaisvių, kaip tai daro raudonieji. Atsiųskite savo delegaciją su balta vėliava. Mannerheimas".

Sugriautas Tamperės miestas po pilietinio karo mūšių. 1918 m. balandis.

Pilietinio karo aukos Kalevos kapinėse po Tamperės mūšio. 1918 m. balandis.

nės divizija mūšyje buvo gerokai pranašesnė už greitomis apginkluotus raudongvardiečių būrius, apie kokį nors vokiečių kariuomenės „lemiamą" indėlį į baltosios armijos pergalę nėra ko kalbėti.

Pagaliau, aptariant vokiečių kariuomenės atsiradimo Suomijos įlankos pakrantėje priežastis, reikia pažymėti, kad Lenino–Trockio–Stalino vyriausybė yra už tai nepalyginti atsakingesnė, negu Suomijos Svinhufvudo vyriausybė. Pilietinis karas Suomijoje plėtojosi didelio visos Europos karo sąlygomis. Jo posūkio taškas buvo separatinė Brastos (Bresto) taika, kurią pasirašė Vokietija ir Sovietų Rusija. Pagal separatinės taikos sutarties sąlygas vokiečių kariuomenė įgijo teisę okupuoti Ukrainą, didžiąją dalį Gudijos, Lietuvą, Latviją, Estiją. Ir Suomiją. *„Rusijos Baltijos laivyno revoliuciniai jūreiviai,* – rašo Mannerheimas, – *pagal Rusijos ir Vokietijos balandžio 5 d. pasirašytą susitarimą išvyko iš Helsinkio*". Iš esmės Mannerheimas ir jo baltoji armija gerokai sumažino vokiečių kišimosi mastus ir **užkirto kelią visos Suomijos okupacijai**, kuri visai logiškai galėjo tapti mįslingos bolševikų „sąveikos" su kaizeriu Vilhelmu istorijos pabaiga.

Tačiau atsitraukime nuo barono Mannerheimo stebėtino likimo audringų peripetijų ir grįžkime prie trumpos „socialistinės darbo Suomijos" istorijos. Tad turėsime pacituoti dar vieną maršalo „Atsiminimų" ištrauką:

„1918 m. balandžio 25 d. maištininkų vyriausybės nariai ir diktatorius Manneris priėmė jiems garbės nedarantį nutarimą: pabėgo ir paliko savo kariuomenę likimo valiai. Tai įvyko naktį į 26-ąją: maištininkų judėjimo aukštieji vadovai sulipo į tris laivus ir išplaukė (iš Vyborgo. – M. S.) *Petrogrado link. Kad pabėgimas vyktų sklandžiai, diktatorius savo paskutiniame įsakyme pareikalavo kranto liniją saugoti bet kuria kaina".*

Sovietų Rusijoje „raudoniesiems suomiams" buvo ką veikti. Pirmiausia, toliau kovojant už „pagrindinius proletariato diktatūros interesus", reikėjo sukurti tikrai revoliucinę partiją. Ne tokią, kokia pasirodė esanti suomių socialdemokratija, kuri lemiamu metu taip ir neįstengė stoti antikonstitucinio maišto pusėn. 1918 m. rugpjūčio 25–29 d. Maskvoje įsteigta „Suomijos komunistų partija". Tarp jos vadovų buvo ir anksčiau minėtas K. Manneris, ir draugas Kuusinenas, kurį dar teks daugelį kartų minėti šios knygos puslapiuose. Tai, kad politinė partija, ketinanti imti visą valdžią Suomijoje, buvo formuojama Maskvoje, tuo beprotišku laiku jau nieko nestebino (*„valstybių sienų klausimas yra antraeilis, jei ne dešimtaeilis..."*).

Teisybės dėlei reikia patikslinti, kad ne visi „aukščiausieji vadovai" pabėgo iš skęstančio revoliucijos laivo į atplaukusį iš Petrogrado garlaivį. Vienas iš dviejų revoliucinės vyriausybės įgaliotinių, 1918 m. kovo 1 d. pasirašęs „draugystės ir brolybės stiprinimo sutartį", E. Giullingas liko Vyborge iki paskutinės minutės, o paskui, per stebuklą išvengęs suėmimo, ilgu aplinkiniu keliu per Stokholmą atvyko į Sovietų Rusiją. Dar painesnis pasirodė esąs antrojo „pasirašėlio" O. Tokojaus gyvenimo kelias. Čia vėl grįžtame prie įvykių, susijusių su Brastos taika ir jos paradoksaliais užsienio politikos padariniais.

„Už raudonąjį Petrogradą! Už raudonąją Suomiją!" Sovietų propagandinis plakatas. 1919 m.

Kai vokiečių kariuomenė atvyko į Suomiją pagelbėti Svinhufvudo vyriausybei, o iš Suomijos įlankos pietinės pakrantės užėmė visą Estiją ir pasiekė Narvą, Vakarų sąjungininkai (Anglija, Prancūzija ir JAV) buvo rimtai susirūpinę, kad vokiečių kariuomenė neprasiskverbtų į Rusijos šiaurinę dalį. Ypač į Murmansko ir Archangelsko uostus, nes juose buvo didžiulės karinių reikmenų atsargos, Antantės anksčiau atgabentos sąjungininkei, kuri dabar tapo Vokietijos sąjungininke. 1918 m. kovo 6 d. anglų „interventai" pagal susitarimą su darbininkų deputatų eserų taryba išsilaipino Murmanske. Tai, kad taryba

su tuo sutiko, aiškiai gadino grakščią sovietinės istoriografijos schemą. Išeitis rasta, kai atsakomybė už anglų pakvietimą buvo suversta pikčiausiam liaudies priešui Trockiui, iš kurio, kaip visiems žinoma, galima buvo tikėtis bet kokios niekšybės. Bet kuriuo atveju, su Trockiu ar be jo, interventų kariuomenės skaičius buvo 130 jūrų pėstininkų. Tik birželio viduryje į Murmanską atplaukė pastiprinimas: 600 anglų kareivių ir serbų pėstininkų batalionas.

Su naujomis jėgomis anglų kariams vadovaujantis generolas majoras Meinardas (Maynard) 1918 m. birželio 27 d. nusprendė surengti ekspediciją į pietus, tiesa, ne „kraujyje paskandinti darbininkų ir valstiečių valdžios", o siekdamas nublokšti nuo Murmansko geležinkelio „baltasuomius", kuriuos anglai pagrįstai laikė Vokietijos sąjungininkais. Žvalgybos duomenys pasirodė esantys klaidingi, jokios suomių kariuomenės Kandalakšos–Kemės ruože nebuvo. Tačiau anglai aptiko ešeloną rusų raudongvardiečių, kurių būklė, kaip atrodė Meinardui, kėlė grėsmę krašto ramybei ir tvarkai. Dėl visa ko raudongvardiečiai buvo nuginkluoti ir tuo pačiu traukiniu išsiųsti į Petrogradą (45).

Nepaisant tokios sėkmingos „intervencijos" pradžios, sąjungininkų turimų pajėgų buvo aiškiai per mažai kontroliuoti didžiulei Kolos pusiasalio ir šiaurinės Karelijos teritorijai. Kita vertus, kaizerinė Vokietija buvo labai susirūpinusi dėl Antantės kariuomenės, atsiradusios Europos šiaurės neužšąlančiuose uostuose.

1918 m. rugpjūčio 3–27 d. Berlyne vykstant deryboms, sudarytas Brastos taikos papildomas susitarimas, pagal kurio 5 straipsnį Sovietų Rusija įsipareigojo *„nedelsdama imtis visų priemonių pašalinti Antantės kovines pajėgas iš Rusijos šiaurės"* (67). Taigi nuo **separatinės taikos su Vokietija Lenino vyriausybė jau žengė prie karinio bendradarbiavimo** su buvusiu Rusijos priešu. Tokiomis aplinkybėmis tapo realybe iš pirmo žvilgsnio netikėtinas Antantės bendradarbiavimo su „raudonaisiais suomiais" stiprėjimas.

Dar 1918 m. gegužės 4 d., likus kelioms dienoms iki galutinio žlugimo, „raudonųjų suomių" vadovybė (liaudies įgaliotinių taryba) pasiuntė du savo atstovus į Murmanską derėtis su sąjungininkų vadovybe.

Gegužės 28 d. pasiektas susitarimas, pagal kurį suomių raudonoji gvardija Šiaurės Karelijoje turėjo pradėti bendrus su sąjungininkais kovos veiksmus. O sąjungininkai įsipareigojo mokyti, ginkluoti ir aprūpinti suomius. Taip sukurtas karinis dalinys buvo pavadintas „suomių legionu". Tas „legionas" iš pradžių turėjo pusę tūkstančio, o iki 1919 m. pavasario padidėjo iki 1200 žmonių – buvusių suomių raudonosios gvardijos karių, kuriuos dabar jau buvo galima vadinti suomių „raudonbalčiais". 1918 m. į „suomių legioną" įstojo ir O. Tokojus su grupe draugų. Kai įkalbėti jį nutraukti ryšius su Antante ir grįžti į Maskvą nepavyko, suomių komunistų partijos CK rugsėjo pabaigoje skyrė O. Tokojui mirties bausmę (tokie sprendimai paprastai nėra politinės partijos centro komiteto kompetencija). Be to, paskelbta, kad įvykdyti nuosprendį yra *„kiekvieno revoliucinio darbininko pareiga"* (45).

Bet ir „suomių legionas“ nebuvo pirmasis suomių ginkluotas būrys, dalyvaujantis neaprėpiamose Karelijos platybėse įsiplieskiančiame brolžudiškame kare. Dar iki visų revoliucijų pradžios tūkstančiai suomių darbininkų, daugiausia dailidžių ir miškakirčių, dirbo įvairius darbus prie Murmansko geležinkelio. 1918 m. pirmomis dienomis suomių skaičius ėmė greitai didėti dėl pabėgėlių, kurie patraukė per Rusijos sieną iš „baltųjų“ užimtų Suomijos šiaurinių sričių. Vasario 3 d. Kandalakšoje įvykusiame suomių darbininkų susirinkime nutarta sukurti ginkluotą būrį, kuris vėliau pavadintas „šiaurės ekspedicija“. Būriui vadovavo buvęs caro kariuomenės puskarininkis, talentingas (kaip paaiškėjo iš tolesnių įvykių) organizatorius ir vadas I. Ahava – karelas iš Uhtos (dabar Kalevala). Kovo 18 d. į Kandalakšą sovietinės vyriausybės (!) pasiųstas traukinys atgabeno šautuvų ir šovinių. Apsiginklavusi šiais ginklais, „šiaurės ekspedicija“ sutriuškino vieną iš dviejų „baltųjų“ suomių savanorių būrių, kurie 1918 d. kovą, susitarę su Mannerheimo štabu, įsiveržė į Baltosios jūros Karelijos teritoriją (vienas 1000 durtuvų būrys nesėkmingai mėgino prasiveržti į Kandalakšą, kitas, turintis 350 žmonių, puolė nuo Suomussalmio Uhtos kryptimi).

Pamažu į pilietinį konfliktą buvo įtraukiami ir Karelijos gyventojai. Dar 1917 m. liepą Uhtoje įvyko kažkoks savavališkas „suvažiavimas“, kuriame buvo parengtas karelų autonominės srities valstybinės santvarkos projektas, įformintas kaip Karelijos gyventojų siūlymas būsimajam Rusijos steigiamajam susirinkimui. Bet ši idėja numarinta dar iki to meto, kai 1918-ųjų sausį bolševikai išvaikė steigiamąjį susirinkimą. Toliau – dar gražiau. Kovo 17–18 d. taip pat Uhtoje įvyko keleto valsčių suvažiavimas, kuriame buvo nuspręsta, kad Baltosios jūros Karelija atsiskiria nuo Rusijos. Suvažiavimas pasiūlė kažkokią sudėtingą politinio prisijungimo prie Suomijos formulę. Pagal ją Karelija vis dėlto turėjo būti ekonominiu atžvilgiu visiškai atskiras regionas, jos gamtos ištekliai – tik karelų tautos nuosavybė, o jos piliečiai privalėjo nedalyvauti Suomijos pilietiniame kare.

Panašūs „suvažiavimai“, kuriantys ir ardantys apsišaukėles „respublikas“, tomis teisinio vakuumo aplinkybėmis nebuvo retenybė. Šios sąlygos buvusios Rusijos imperijos teritorijoje susidarė po bolševikų perversmo ir viešai išvaikius išrinktą steigiamąjį susirinkimą. Realią valdžią 1918 m. kūrė ne „suvažiavimas su rezoliucija“, o kelių šimtų ginkluotų žmonių būrys. Keletas tūkstančių, ypač jei turėjo dar tuziną kulkosvaidžių „Maksim“, tapdavo aukščiausiąja valdžia. Tokia valdžia Baltosios jūros Karelijoje 1918 m. pabaigoje tapo „karelų pulkas“.

„Karelų pulkas“ buvo sukurtas remiant tam pačiam nenuilstančiam anglų generolui Meinardui 1918 m. liepą. Rusų ir karelų kaimų gyventojai noriai palaikė anglus, nes jiems atrodė esą gynėjai nuo anarchijos ir prievartos bangų, kurios ritosi per pilietinio karo gaisro apimtą Suomiją ir Rusiją. Pulke kartu su I. Ahava buvo ir daugelis „šiaurės ekspedicijos“ karių. 1918 m. rugpjūčio antroje pusėje „karelų pulkas“ turėjo 1200, o metų pabaigoje – jau 3600 žmonių. Pulko vadu buvo paskirtas airių tautybės papulkininkis Vudsas, didelis mažų tautų nacionalinės nepriklausomybės šalininkas. Airis Vudsas sugalvojo ir Karelijos tautinę vėliavą: dobilo lapas oranžiniame

Nr. 4. *Karelijos etnografinės sritys.*

lauke (tokia emblema buvo prisiuvama prie pulko karių mundurų). 1918 m. rugsėjį „karelų pulkas" kartu su „suomių legionu" sutriuškino ir nustūmė už sienos suomių „baltųjų" savanorių likučius. „Baltųjų" suomių rankose liko tik pasienyje esantis Rebolos kaimas su kai kuriais kitais to paties valsčiaus kaimais, kurių gyventojai dar metų pradžioje balsavo už prisijungimą prie Suomijos. Taigi 1918 m. kovo mėnesį suomių „intervenciją prieš jauną Sovietų respubliką" galutinai nutraukė **Antantės imperialistų apginkluotų „raudonbalčių" suomių ir karelų valstiečių pašauktinių jungtinės pajėgos** (45, 67).

1919 m. Karelijoje išryškėjo vis didesnių nesutarimų (vėliau virtusių ginkluota priešprieša) tarp įvairių antibolševikinių jėgų. Baltagvardietiška Millerio vyriausybė (vadinamoji Šiaurės laikinoji vyriausybė), sudaryta 1918 m. rudenį Archangelske palaikant sąjungininkams, kategoriškai gynė „vientisos ir nedalijamos Rusijos" tezę. Dėl to Millerio ir karelų autonomininkų santykiai kasdien aštrėjo. „Šiaurės vyriausybės" valdininkai buvo tiesiog išvaromi iš karelų kaimų, mėginimų organizuoti savanorišką šaukimą į Millerio kariuomenę rezultatas buvo minimalus (1918 m. spalį atėjo tik 359 žmonės). Prievartinei mobilizacijai 1919 m. pavasarį ginklu priešinosi „karelų pulkas". Tada baltagvardietiška „šiaurės vyriausybė" nusprendė suspausti Kareliją „kaulėta bado ranka". Ir gana sėkmingai. Mat savo javų Baltosios jūros Karelijoje buvo auginama labai mažai – kraštas amžiais gyveno iš prekybos su Rusijos centriniais rajonais.

Kadangi visi svarbiausi aprūpinimo maistu centrai (Murmansko ir Archangelsko uostai, Murmansko–Kandalakšos–Kemės geležinkelio linija) buvo anglų bei Archangelsko „vyriausybės" rankose, karelų kaimuose sudaryti „golodomoro" sąlygas buvo nesunku. Didelė grėsmė kilo „suomių legionui", kuris rusų baltagvardiečiams atrodė per daug „raudonas".

1919 m. vasario 16–18 d. Kemėje įvyko eilinis, bet šįkart solidesnis suvažiavimas (dalyvavo 12 valsčių delegatai). Formaliai suvažiavimą rengė ir jam vadovavo I. Ahava, bet tūnodamas už kulisų (iš esmės – gretimame sandėliuke) suvažiavimą valdė buvęs „socialistinės darbo Suomijos" vadovas, suomių komunistų partijos nuteistas mirti, „raudonbaltis" legionierius O. Tokojus (45). Suvažiavimas pritarė O. Tokojaus parengtai ir I. Ahavos perskaitytai rezoliucijai, skelbiančiai Kareliją nepriklausoma valstybe.

Klausimas dėl ateityje galimo federacinio prisijungimo prie Suomijos ar Rusijos paliktas toliau svarstyti karelų tautai. Buvo išrinktas 5 narių „Karelijos nacionalinis komitetas", kurio pirmininku tapo J. Lesonenas. Komitetas įpareigotas pradėti derybas su Rusija ir Suomija, taip pat pasiųsti du atstovus į Paryžiaus taikos konferenciją, kuri tuo metu „teisė ir tvarkė" Europą.

Anglai ėmė smarkiai konfrontuoti su baltagvardiečiais (tuo jie tiesiog išgelbėjo bolševikus, kurie 1919 m. pavasarį neturėjo nei jėgų, nei laiko kovoti su „buržuaziniu nacionalizmu Karelijoje"). Į suvažiavimą atvyko Kemės įgulos vadas generolas Praisas, kuris pareiškė, kad sąjungininkų vadovybė nepalaiko jokių Karelijos atsisky-

rimo nuo Rusijos veiksmų. Generolas Meinardas įsakė „karelų pulko" vadui Vudsui nutraukti pulke bet kurią politinę veiklą. 1919 m. kovo pabaigoje „karelų pulkas" pamėgino susitarti su „suomių legiono" kariniu personalu dėl bendro sukilimo prieš sąjungininkus. Bet maištininkų planai buvo atskleisti, ir balandžio pradžioje daugelis jų suimti. Suimtas ir serbų bataliono kareivių nužudytas I. Ahava. Be vadovybės likusiame „karelų pulke" prasidėjo masinis dezertyravimas. 1919 m. gegužės 20 d. šis pulkas galutinai išformuotas. Tada sąjungininkai ėmė spausti Suomijos vyriausybę, reikalaudami kuo greičiau imtis repatrijuoti „suomių legiono" karinį personalą. 1919 m. rugsėjį pasirašytas susitarimas, pagal kurį dalis „raudonbalčių" suomių amnestuoti ir gavo teisę grįžti namo. Tie, kurie Suomijoje galėjo būti apkaltinti kriminaliniais nusikaltimais, liko anglų globoje. Vėliau jie (taip pat ir O. Tokojus) gavo leidimą persikelti į Kanadą (45).

Be ginkluotos paramos likęs „Karelijos nacionalinis komitetas" toliau nesėkmingai ieškojo pagalbos.

Sąjungininkų vadovybė patvirtino, jog visus Archangelsko ir Murmansko maisto sandėlius perduoda Millerio vadovaujamai baltagvardiečių „šiaurės vyriausybei" ir atmetė prašymą atverti sieną, kad iš Suomijos būtų galima atgabenti į Kareliją maisto. Bet Millerio vyriausybė paskelbė, jog karelų kaimams turi būti taikoma kolektyvinė atsakomybė už sėkmingą mobilizavimą į baltąją armiją – jos vengiantieji nebuvo aprūpinami maistu, mėginimus priešintis slopino serbų batalionas. O Suomijos vyriausybė **iš esmės laikėsi pašalinio stebėtojo pozicijos**. Nesuteikusi „Karelijos komitetui" jokios politinės ar karinės pagalbos, ji sutiko tik skirti jai 12 mln. markių kreditą pirkti maisto produktams. Be to, dar 1919 m. lapkritį Suomijos užsienio reikalų ministras Holstis baltagvardiečių atstovybės, esančios Helsinkyje, vadovams pareiškė „griežtą protestą" prieš karelų prievartinę mobilizaciją ir su tuo susijusius masinius sušaudymus. 1919 m. rudenį taip pat Suomijos vyriausybė, visiškai

„Raudonųjų" sušaudymas Lankipohjoje pilietinio karo metu. 1918 m.

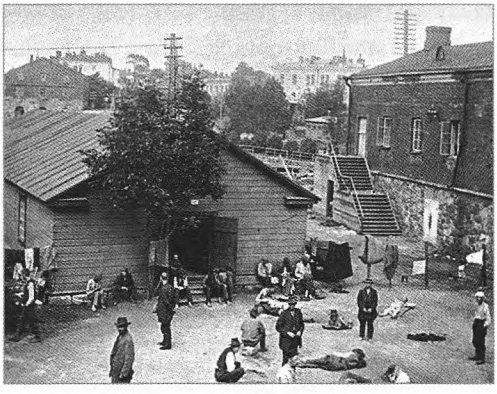

Kaliniai belaisvių stovykloje Suomenlinos saloje, Helsinkyje pasibaigus pilietiniam karui. Daugiau kaip vienuolika tūkstančių žmonių mirė tokiose stovyklose nuo bado, ligų ir kankinimų.

palaikydama anglus, kategoriškai atmetė primygtinius Mannerheimo raginimus pasiųsti Suomijos reguliariąją kariuomenę (tuo metu ji turėjo 35 tūkst. žmonių) pagelbėti Judeničiui, nesėkmingai šturmuojančiam Petrogradą.

Rusų baltagvardiečių logiką suprasti nesunku: 1919 m. pergalė pilietiniame kare atrodė galima ir net artima, tad jie išdidžiai atsisakydavo separatistinių judėjimų paramos, nes už tą paramą ir toliau būtų tekę mokėti „vientisa ir nedalijama teritorija". Galima suprasti ir Suomijos vadovybės poziciją – tauta, vos spėjusi atsipeikėti nuo brolžudiško karo košmaro, norėjo taikos ir ramybės.

Šalyje buvo priimta respublikos konstitucija, ir per pirmuosius prezidento rinkimus 1919 m. liepos 25 d. nuosaikusis centristas Stolbergas didžiule rinkėjų balsų persvara (143 prieš 50) įveikė „baltąjį generolą" Mannerheimą. Svinhufvudas ir kiti pilietinio karo laikų „baltasuomių" vadovai buvo nustumti nuo valdžios. Visiems „raudonsuomiams", išgyvenusiems pirmųjų mėnesių po revoliucijos nuslopinimo terorą, paskelbta amnestija. Pradėjo atsikovoti prarastas pozicijas ir Suomijos socialdemokratų partija, per parlamento rinkimus gavusi 80 vietų iš 200 (68). Tokiomis aplinkybėmis Suomijos valdžia tiesiog nepanoro užsikrauti Karelijos ir Rusijos problemų. O štai kuo savo veiksmuose vadovavosi Antantės lyderiai, 1919 m. rudenį išgelbėję Leniną, Trockį ir kompaniją nuo beveik neišvengiamo pralaimėjimo, taip ir liko neįminta istorijos mįslė...

1920 m. žiemos pabaigoje, sutriuškinusi svarbiausias Kolčiako, Denikino ir Judeničiaus pajėgas, Raudonoji armija pagaliau įstengė „revoliucijos bausmės kalaviju" užsimoti šiaurės pusėn. Genialus Lenino sumanymas leisti bolševikų valdžios priešams vieniems kitus išsekinti ir nukraujuoti vidaus konfliktuose, kylančiuose tolimuose imperijos pakraščiuose, visiškai pasitvirtino. Raudonosios armijos daliniai veržliai skverbėsi prie Archangelsko. 1920 m. vasario 19 d. generolas Milleris pabėgo į Murmanską. Vasario 21 d. Murmanske prasidėjo bolševikų sukilimas. Per kelias dienas „šiaurės vyriausybė" ir jos kariuomenė tiesiog dingo. Likę sveiki baltagvardiečiai pasiduodavo į nelaisvę, mėgino (dažniausiai nesėkmingai) prasiveržti į Suomiją ar bėgo į suomių užimtą Rebolą ir Porajarvį (Porosozerą).

Tokiu pačiu rezultatu pilietinis karas baigėsi ir pietinėje, Ladogos, Karelijoje, nors ten įvykiai klostėsi aiškiai kitaip, negu šiaurinėje Baltosios jūros Karelijoje. Pirmasis skirtumas kiti veikiantieji asmenys: Olonece ir Petrozavodske nebuvo nei anglų, nei serbų, bet buvo sovietų valdžia ir raudonoji gvardija, tiesa, ne visur ir ne visada.

Žinia apie bolševikų perversmą Petrograde Oloneco gubernijos sostinėje – Petrozavodske – pasitikta su dideliu nerimu. 1917 m. lapkričio 8 d. į bendrą pasitarimą susirinko Petrozavodsko taryba, Murmansko geležinkelio tarnautojų taryba, Petrozavodsko įgulos dalinių komitetas ir kitų revoliucinių organizacijų atstovai. Buvo priimta rezoliucija, kurioje liaudies komisarų tarybai (Lenino vyriausybei) pažadėta parama tik su sąlyga, kad LKT garantuoja, jog nustatytu laiku bus surengtas steigiamasis susirinkimas.

Išvaikius steigiamąjį susirinkimą, Petrozavodsko taryboje kilo audringa diskusija, kuri baigėsi tuo, kad 1918 m. sausio 16-osios vakarą iš posėdžių salės buvo išvaryti bolševikų priešininkai.

Naujasis prezidiumas pirmiausia nusprendė uždrausti Petrozavodske visas demonstracijas. Paskui sukurta tik bolševikams pavaldi raudonoji gvardija ir revoliucinis tribunolas. „*Revoliucinė proletariato diktatūra yra valdžia, iškovota ir palaikoma proletariato prievarta prieš buržuaziją, valdžia, kurios nesaisto jokie įstatymai. Šią paprastą tiesą, aiškią kaip diena, kiekvienam sąmoningam darbininkui (masių, o ne kapitalistų papirktos miesčioniškos šunaujos viršutinio sluoksnio atstovui...*“ (V. Leninas). Šią paprastą tiesą bolševikai dar kartą pademonstravo 1918 m. birželį–liepą. Kairieji eserai tada įgijo daugumą ne tik kaimų rajonuose (ten bolševikai ir anksčiau visiškai nebuvo palaikomi), bet ir Oloneco gubernijos tarybos vykdomajame komitete. Nė kiek nesutrikę dėl šios „nesąmoningos miesčioniškos šunaujos“ valios išraiškos bolševikai išvaikė tarybą ir visą valdžią suteikė pačių sukurtam „kariniam revoliuciniam komitetui“. Beje, revoliucinio komiteto valdžia iš esmės negaliojo už dviejų miestų – Petrozavodsko ir Oloneco – ribų. Valdyti miškingoje teritorijoje, kurioje nėra kelių, pasklidusius kaimus ir kaimelius, bolševikams tada tiesiog neužteko karinės galios. Ladogos Karelijoje susidariusią trapią pusiausvyrą 1919 m. pavasarį sutrikdė užsienio jėgos. Balandžio pradžioje grupė suomių savanorių kreipėsi į Mannerheimą, tada ėjusį regento, t.y. valstybės laikinojo vadovo pareigas, siūlydami surengti karinę ekspediciją siekiant išvaduoti Oloneco Kareliją iš bolševikų valdžios. 1919 m. balandžio 4 d. Mannerheimas atsakė, kad pritaria žygiui į Olonecą, nes „*Suomija negali abejingai žvelgti į gimininiškų tautų, kurias engia bolševikai, kančias*“. Šią frazę noriai cituoja dabartiniai rusų istorikai, tik kažkodėl užmiršta ją pabaigti: Mannerheimas savanoriams pareiškė, kad jie gali tikėtis Suomijos oficialios valdžios paramos tik tuo atveju, **jei šiam vyriausybės planui pritars Antantė**. Bet sąjungininkai niekada su tuo nesutiko ir „Oloneco išvaduojamosios armijos“ žygis buvo parengtas tik pusiau legaliai. Į „armiją“ susirinko apie 1 tūkst. savanorių, daugiausia Suomijos pilietinio karo dalyvių (27, 45). Vienam iš keturių „batalionų“ (o iš tiesų šaulių kuopos dydžio daliniui) vadovavo P. Talvela, vėliau – žinomas suomių karvedys.

1919 m. balandžio 20-osios naktį į 21-ąją suomių savanoriai peržengė sieną ir trys jų grupės patraukė Ladogos ežero pakrante ir Petrozavodsko link. Po trijų dienų, balandžio 24 d., „išvaduojamoji armija“ užėmė Olonecą ir Priažą, t.y. nužygiavo ne mažiau kaip 70–80 km į pietryčius nuo sienos (turima galvoje 1919 m. siena; dabartinė Rusijos ir Suomijos siena yra gerokai toliau į vakarus). Toks puolimo tempas geriau už bet kokius liudininkų parodymus patvirtina, kad suomių savanoriai karelų kaimuose bent jau nepatyrė pasipriešinimo. „Oloneco armija“, pasiekusi Petrozavodsko prieigas, buvo pasipildžiusi karelų pašauktiniais ir turėjo apie 3000 žmonių. Dabar ši „armija“ skaičiumi jau prilygo šaulių pulkui. Petrozavodsko bolševikai dar nespėjo kaip reikia išsigąsti, kai anglų generolas Meinardas ir rusų baltagvardietis

Milleris pareikalavo Helsinkį pasiaiškinti. Antantės ir jos statytinių suorganizuoto spaudimo rezultatas buvo Suomijos valstybės telegramos, išsiųstos gegužės pradžioje (t.y. praėjus vos dviem savaitėms, po „Oloneco žygio" pradžios) į Londoną ir Paryžių (Paryžiaus taikos konferencijos dalyviams). Suomijos vyriausybė tikino, kad „Oloneco žygis" pradėtas vien tik kovos su bolševikais tikslu, ir kad be didžiųjų valstybių pritarimo niekas nedrįsta keisti Karelijos sienų (45).

Tuo metu Olonece atsirado „Oloneco laikinoji vyriausybė", sudaryta tik iš vietinių karelų aktyvistų, nors susiklosčiusiai karinei politinei padėčiai, žinoma, lemiamą poveikį turėjo suomiai. Išvaduotuose iš bolševikų valdžios (ar okupuotuose „Oloneco armijos" – kaip tai vadinti, tesprendžia skaitytojas) aštuoniuose Ladogos Karelijos valsčiuose buvo rengiami gyventojų susirinkimai, kuriuose išrinkti suvažiavimo, įvykusio 1919 m. liepos 5–7 d., įgaliotieji delegatai. Nuspręsta prisijungti pagal Rebolos apskrities pavyzdį (neprarandant ekonominio savarankiškumo ir gyventojų nešaukiant į Suomijos kariuomenę 30 metų nuo prisijungimo datos). Galingas Raudonosios armijos puolimas (jame kartu su vietiniais raudongvardiečių būriais dalyvavo reguliarioji šaulių divizija, „raudonųjų suomių", pabėgusių iš Suomijos 1918 m. pavasarį, ir Onegos flotilės laivai, iš kurių priešo užnugaryje išlaipintas desantas) nubloškė „Oloneco išvaduojamąją armiją" nuo Petrozavodsko. Rugpjūčio pradžioje savanoriai buvo priversti atsitraukti už Suomijos sienos. „Oloneco žygis" baigėsi pralaimėjimu, nors Suomijai atiteko Porajarvio (Porosozero) kaimas ir to paties pavadinimo valsčius, kurio gyventojai liepą nubalsavo už prisijungimą prie Suomijos (o tada 1919 m. rugsėjį suomių kariuomenė užėmė Porajarvį) (45) (žr. 4 žemėlapį, p. 39).

1920 m. pradžioje antibolševikinės jėgos Karelijoje buvo galutinai sutriuškintos, o dar anksčiau iš Murmansko ir Archangelsko pasitraukė Antantės ginkluotosios pajėgos. Raudonajai armijai judant buvusios Suomijos didžiosios kunigaikštystės administracinės sienos link, 1920 m. vasario pabaigoje kilo pirmieji susirėmimai su suomių kariuomenės reguliariaisiais daliniais. Porajarvio (Porosozero) rajone prasidėjo vietinės reikšmės mūšiai, kurie truko dvi savaites ir baigėsi suomių pasitraukimu iš dviejų nedidelių kaimų (Jankejarvio ir Soutjarvio). Tapo aišku, kad, siekiant neleisti toliau eskaluoti konflikto, Sovietų Rusija ir Suomija turi pagaliau susitarti dėl valstybes skiriančios sienos ir Karelijos autonomijos.

Po ministro Holsčio ir liaudies komisaro Čičerino pirmojo pasikeitimo notomis paaiškėjo, kad esama esminių skirtumų tarp šalių principinių požiūrių. Suomiai apeliavo į tautų apsisprendimo „Lenino principą", kuris turėjo būti taikomas ir karelams. Bolševikai sąžiningai atsakė, kad svarbiausias jų „principas" yra kova dėl proletariato diktatūros pasauliniu mastu ir buržuazinei Suomijai jie karelų neatiduos. Nereikia pamiršti ir tai, kad 1920 m. pavasarį Kremliaus kabinetuose paplito pavojinga liga, vėliau draugo Stalino pavadinta „galvos svaigimu dėl sėkmių". Trockis ir Tuchačevskis rengė Raudonąją armiją žygin į Varšuvą ir Berlyną, o tokiomis sąlygomis niekas nesirengė paisyti kažkokios Suomijos.

Sunkus Raudonosios armijos pralaimėjimas prie Varšuvos ir po jo prasidėjęs netvarkingas atsitraukimas į rytus nuo „Kerzono linijos“ prablaivė karštas galvas. Liepos 28 d. Estijoje, Tartu (Jurjevo) mieste prasidėjo Suomijos ir Sovietų Sąjungos delegacijų derybos dėl taikos sutarties. Aiškiai suprasdama, kad tuo metu, kai visoje Europoje žlugusių imperijų (Vokietijos, Austrijos ir Vengrijos, Rusijos, Turkijos) griuvėsiuose kūrėsi naujos nepriklausomos valstybės, išsisukti nuo klausimo dėl karelų tautos teisės į autonomiją svarstymo derybose su Suomijos delegacija nepavyks, bolševikų vadovybė griebėsi, jos nuomone, gudraus ėjimo.

1920 m. birželio 8 d. VCVK priėmė šį nutarimą:

„Kovai už Karelijos darbo žmonių socialinį išvadavimą... Oloneco ir Archangelsko gubernijų karelų gyvenamose vietovėse, remiantis RSFSR konstitucija, sudaryti srities susivienijimą – Karelijos darbo komuną. Pavesti Karelijos komitetui nedelsiant pradėti pasirengimą sušaukti Karelijos darbo komunos tarybų suvažiavimą, kuris nustatys, kaip Karelijos darbo komunoje bus organizuojamos valdžios įstaigos“ (37).

Taigi beliko mažmožis – rasti Karelijoje tinkamų „darbo komunai“ darbo žmonių. Šis uždavinys atrodė paprastas tik iš pirmo žvilgsnio. Ikirevoliucinėje Karelijoje pramonė buvo išplėtota menkai, Petrozavodske esanti Aleksandro šaudmenų gamykla vos ne vienintelė stambi regiono įmonė, tad fabrikų darbininkų buvo visiškai mažai. Itin bolševikų vertinta „neturtingiausioji valstietija“ (t.y. prasigėrę kaimo liumpenai) Karelijoje kaip klasė likviduota prieš šimtus metų iki gimstant Leninui (jei jų ten apskritai kada nors būta). Šio fenomeno priežastis visiškai paprasta: atšiauriomis Baltosios jūros krašto sąlygomis galėjo išgyventi tik sumanus ir darbštus žmogus. Beje, pavieniui ten nebuvo kaip išgyventi ir darbštuoliui. Štai kodėl iki XX a. pradžios ir karelai, ir rusų pomorai gyveno trijų keturių kartų šeimomis po 30–40 žmonių viename dideliame namų ūkyje.

Tokia socialinė struktūra (beje, visiškai pagal Markso ir Lenino mokymą) itin trukdė atsirasti turtingųjų ir elgetų proletarų sluoksniams. Ir jau visai kontrrevoliuciškai atrodė tai, kad didelė dalis Baltosios jūros rusų ir karelų buvo sentikiai, jų šeimose svaigalų nevartota net per dideles šventes. Oloneco ir Archangelsko gubernijose baudžiavos niekada nebuvo, o tai aiškiai veikė ir tenykščių gyventojų būdą. *„Būdingiausia suomių genčių, gyvenančių Karelijoje, ypatybe galima laikyti darbštumą, sąžiningumą, bet, kita vertus, tos gentys turi ir kitą savybę: yra uždaros ir užsispyrusios. Beveik visi gyventojai – puikūs medžiotojai ir taiklūs šauliai“* (tai DVRA (darbininkų ir valstiečių raudonosios armijos) vyriausiojo štabo darbuotojo K. Sokolovo-Strachovo ataskaitos apie pilietinio karo patirties tyrimą ištrauka). Tad kaipgi su tokiais žmonėmis darysi „proletarinę revoliuciją“? Negeria, nevagia, dirba, tačiau yra užsispyrėliai ir geri šauliai! Buožės, tikri buožės! O buožės, kaip mokė draugas Leninas, juk tai *„patys žvėriškiausi, patys bjauriausi, patys nežmoniškiausi išnaudotojai... Buožė pasiutusiai nekenčia sovietų valdžios ir pasirengęs pasmaugti, papjauti šimtus tūkstančių darbininkų...“*

Ar buvo galima tokiems laukiniams žvėrims pavesti *„organizuoti valdžios įstaigas Karelijos darbo komunoje“*? Tad niekas jiems ir nepavedė. 1920 m. rugpjūčio 20 d. pasirodė Kalinino ir Lenino drauge pasirašytas bendras VCVK ir LKT nutarimas, kuriuo remiantis *„Laikinai* (aišku, „laikinai“, trumpam laikui iki pasaulinės revoliucijos visiškos pergalės) paskelbtas *„Karelijos darbo komunos revoliucinis komitetas“* (37). Iš tikrųjų šio keisto pusiau valstybinio naujojo darinio valdžia buvo atiduota E. Giullingo vadovaujamiems buvusiems „raudonsuomiams“, atsidanginusiems į Kareliją su puolančios Raudonosios armijos gurguole.

Aišku, Suomijos atstovai Tartu vykusiose derybose atsisakė jų siūlomą „Karelijos darbo komuną“ (KDK) pripažinti karelų tautos tikros autonomijos politine struktūra. Bet padarė tai kažkaip labai neaiškiai. Todėl taikos sutarties, pasirašytos 1920 m. spalio 14 d., tekste atsirado 10 straipsnis, kuriame minima kažkokia „Rytų Karelijos autonominė sritis (kas tai?), neva sudaryta Archangelsko ir Oloneco gubernijų gyventojų karelų ir „turinčiųjų nacionalinio apsisprendimo teisę“. Taigi ši nesanti „autonominė sritis“ lyg ir buvo pripažįstama JAU sukurta. Kita vertus, prie sutarties buvo pridėtas specialus sovietinės delegacijos pareiškimas „Dėl Rytų Karelijos savivaldos“, kuriame Archangelsko ir Oloneco gubernijų gyventojams karelams buvo pripažįstama teisė *„savo vidaus reikalams sudaryti sritį, priklausančią Rusijos valstybei federacijos pagrindais“* (67). Šią frazę galima buvo aiškinti taip, kad sutarties pasirašymo metu karelų savivaldos struktūros DAR nėra, ir ją teks sukurti ateityje. Bet kuriuo atveju KDK ir jos šlovingasis „revoliucinis komitetas“ taikos sutartyje neminimas nė karto.

Sunku tikrai pasakyti, ar tokios miglotos formuluotės buvo apgalvotos intrigos ar elementaraus teisinio neraštingumo rezultatas. Atkreipia dėmesį sovietinės delegacijos, pasirašiusios Tartu taikos sutartį, itin keista sudėtis. Štai sutartį su „socialistine darbo Suomija“ ar nutarimą dėl KDK sukūrimo pasirašė valstybės pirmieji asmenys (Leninas, Trockis, Kalininas, Stalinas), o į Tartu pasiųsti antraeiliai valdininkai: ROSTA (Rusijos telegramų agentūros) vadovas Keržencevas, buvęs caro kariuomenės generolas Samoilas, buvęs 1-ojo rango kapitonas Berencas (kariniai ekspertai) ir užsienio reikalų liaudies komisariato (URLK) darbuotojas Tichmenevas (delegacijos vadovas Janas Berzinis – tik būsimojo sovietų karinės žvalgybos vadovo bendrapavardis).

Bet kuriuo atveju taikos sutarties dviprasmiškų formuluočių pavidalo „delstinė mina“ sprogo dar nepraėjus metams nuo jos pasirašymo. 1921 m. rugpjūtį Suomijos vyriausybė, apeliuodama į Sovietų Rusijos įsipareigojimus pagal Tartu sutartį, ėmė reikalauti sukurti Karelijos autonomiją. Sovietinė vyriausybė, vaizduodama esanti nepelnytai įžeista, atsakė, kad ji jau seniai sukurta KDK forma. O kai Suomija pasiūlė ginčytiną klausimą dėl to, kaip reikia aiškinti taikos sutarties sąlygas, apsvarstyti Tautų Lygoje, Maskva atsakė ta pačia dvasia, kaip ir po 18 metų pirmosiomis Žiemos karo dienomis dėstė laikraštis „Pravda“: „Neleisime imperialistinėms kiaulėms kišti savo purvino snukio į mūsų sovietinį daržą“.

Kol diplomatų kabinetuose vyko žodžių kova, karelų ir rusų valstiečiai turėjo progą susipažinti su ta valdžia, kurią ant durtuvų atnešė jiems „darbininkų ir valstiečių raudonoji armija". Tos pažinties rezultatas buvo visiškai standartinis, be jokių suomiškų ar kareliškų specifinių bruožų. Anaiptol ne tik Karelijoje, bet ir Pavolgyje, Tambovo krašte, Urale, Vakarų Sibire vyko masiniai valstiečių sukilimai prieš „komisarovaldystės" plėšikavimą ir savivalę. Skirtumas tik toks, kad nuo Tambovo iki Londono ar Paryžiaus buvo per daug toli ir dėl visų bėdų suversti kaltę Antantės imperialistams dabar nerizikuotų joks visą protą turintis rusų istorikas. Bet Karelija ribojosi su Suomija. Tai, kad suomių savanoriai dalyvavo antibolševikinėje kovoje, yra neginčijamas faktas, kuris leidžia nesąžiningiems autoriams net XXI a. rašyti tokius „perlus": *„Karelijos avantiūra": baltasuomių intervencija 1921–1922 m. turint tikslą atplėšti nuo RSFSR Rytų Karelijos teritorijas nuo Baltosios jūros iki Baltijos ir sukurti Didžiąją Suomiją"* (67) (žr. 4 žemėlapį, p. 39).

Visoje šioje frazėje yra tik vienas tiesos žodis: „avantiūra". Be rimtos Vakarų Europos demokratinių šalių paramos – o tos paramos nebuvo – valstiečių sukilimas Karelijoje (kaip ir visi kiti) buvo pasmerkta pralaimėti avantiūra, arba „beviltiškos drąsos" aktas. Tegul skaitytojas pasirenka, kaip reikėtų vadinti.

Sukilimas prasidėjo 1921 m. spalį ir greit apėmė didžiulę Šiaurės Karelijos teritoriją nuo Porosozero iki Kestengos.

Beje, apie kokį nors „vientisą frontą" sniego užklotoje taigos glūdumoje nėra ko nė kalbėti. Buvo atskirų židinių, sukilėlių užimtų atskirų kaimų ir kaimelių, tarp kurių plytėjo dešimtys ir šimtai varstų miško bekelės. Sukilimo centras iš pradžių buvo Tungudos, paskui Uhtos gyvenvietės. Valstiečiai (sovietinių ir kai kurių rusų istorikų terminu – „banditai buožės") sudarė eilinį „Karelijos laikinąjį komitetą" ir eilinę (tąkart jau paskutinę) „Karelijos išvadavimo armiją", kuri turėjo 3 tūkst. žmonių. Suomijos dalyvavimas šiuose įvykiuose **apsiribojo sukilėlių moraline parama ir netiesioginiu valdžios sutikimu, kad būtų renkami savanoriai.** Pagaliau, vadovaujami to paties Talvelos, susirinko 500 žmonių – karelų ir suomių, kurie 1921 m. lapkritį dviem grupėmis perėjo beveik nesaugomą Sovietų Sąjungos ir Suomijos sieną Porosozero ir Rebolos rajone (pagal Tartu taikos sutartį šios dvi apskritys buvo grąžintos Rusijai, gyventojams, palaikantiems prijungimą prie Suomijos, buvo paskelbta amnestija, bet Raudonosios armijos reguliarieji daliniai į Porosozerą ir Rebolą nebuvo įvedami) ir susijungė su sukilėliais.

Raudonosios armijos vadovybė į sukilimą žvelgė visai rimtai. „Karelijos darbo komunos" ir Murmansko srities teritorijoje paskelbta karinė padėtis. Sovietinių istorikų duomenimis, buvo suformuota 8,5 tūkst. durtuvų „Karelijos kariuomenės operatyvinė grupė" (suomių istorikų vertinimu, – 13 tūkst.) (27).

Malšinant sukilimą aktyviai dalyvavo „raudonsuomių" formuotė: T. Antikaineno vadovaujamas slidininkų batalionas ir „Petrogrado internacionalinės karo mokyklos" batalionas, vadovaujamas A. Inno. Didelė skaičiaus ir dar didesnė ginkluotės persvara („Karelijos kariuomenės operatyvinė grupė" gavo 166 kulkosvaidžius

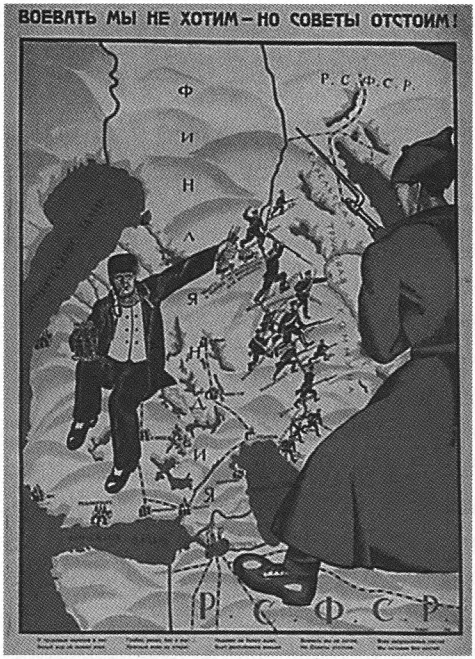

Bolševikų propagandinis plakatas. Užrašas: „Kariauti mes nenorime, bet sovietus apginsime!". 1922 m.

ir 22 pabūklus) padėjo gana greitai užgniaužti maištą. 1922 m. sausio pradžioje Raudonosios armijos daliniai užėmė Porosozerą ir Rebolą, sausio 25 d. įžengė į Kestengą ir vasario pradžioje užėmė Uhtą – svarbiausią sukilimo centrą. Daugiau kaip 8 tūkst. žmonių – gyvi likę sukilimo dalyviai, jų šeimos ir kaimynai – pasitraukė į Suomijos teritoriją. Gyvas liko ir P. Talvela, kuriam vėliau dar teko atlikti žygį į Kareliją.

1922 m. vasario 11 d. revoliucinės karinės tarybos pirmininkas L. Trockis pasirašė įsakymą Nr. 141:

„Raudonieji pulkai iš sovietinės Karelijos iškuopė suomių karininkijos Suomijos ir kitos buržuazijos lėšomis suorganizuotas baltąsias gaujas. Ypač sunkiomis šiaurės sąlygomis tuščiose šaltose erdvėse revoliucijos kareiviai vėl iki galo įvykdė savo pareigą. Dėl Suomijos valdančiųjų klasių ir jų globėjų nusikaltimų Rusijos darbo masėms teko turėti naujų nepriteklių ir aukų, bet į Raudonosios armijos istoriją įrašyta ir naujų didvyriškų žygdarbių" (37).

Reikia pripažinti, kad draugas Trockis (priešingai nei vėlesni sovietiniai istorikai) neėmė pasakoti, kaip 500 Talvelos savanorių sumanė sukurti „Didžiąją Suomiją nuo jūros iki kitos jūros". Suomių „karininkija" Karelijos sukilime iš tiesų dalyvavo: tarp savanorių buvo 27 buvę jėgeriai (Mannerheimo baltosios armijos elitinio dalinio kariai, karo mokslus ėję Vokietijoje) ir jie valstiečių „išvaduojamojoje armijoje" tikriausiai tapo padalinių vadais (27). Kovos veiksmų sąlygos iš tiesų buvo „ypač sunkios", priešas ginkluotas ir užsispyręs, daugelis raudonarmiečių, aišku, atliko „didvyriškų žygdarbių". Ką padarysi – pilietinio karo ugnyje kiekviena šalis turėjo savo tiesą...

Malšindama karelų sukilimą, mūšiuose „Operatyvinės grupės" kariuomenė patyrė nuostolių – žuvo 352 kariai.

Lyginant šį liūdną skaičių su Raudonosios armijos netekčių skaičiais kitose 1921–1922 m. operacijose, galima nustatyti **„Karelijos avantiūros" realią vietą pirmųjų sovietų valdžios metų istorijoje** (9, p. 48):

» Kronštato maišto malšinimas – 1912 žmonių;
» Vakarų Sibiro maišto malšinimas – 3744 žmonės;
» Sapožnikovo maišto Urale ir Žemutiniame Pavolgyje malšinimas – 4164 žmonės;

» Antonovo maišto Tambovo krašte malšinimas – 6096 žmonės;
» Armėnijos ir Gruzijos okupacija – 9388 žmonės;
» Kovos veiksmai Gudijoje prieš Bulak Bulachovičiaus ir kitus baltagvardiečių būrius – 14 602 žmonės.

Kaip matyti, **jokių priežasčių vadinti mūšius Karelijoje „karu", tuo labiau „Sovietų Rusijos ir Suomijos karu" nėra**. Karelijos avantiūra buvo tik vienas iš Rusijos pilietinio karo epizodų, be to, ne iš pačių ryškiausių ir reikšmingiausių. Nė vienas Suomijos reguliariosios kariuomenės padalinys kovos veiksmuose nedalyvavo. Helsinkio oficialiosios valdžios pozicija savanorių, savarankiškai stojančių į Talvelos būrį, atžvilgiu, buvo anaiptol ne pati geranoriškiausia. Pasienio apsauga trukdė savanoriams ir įžengti į Kareliją, ir karelų pabėgėliams skverbtis į Suomiją. Netgi vyko daug ginkluotų susidūrimų, o vienas iš karelų sukilėlių nužudė Suomijos vidaus reikalų ministrą. Be to, ir „raudonsuomių", dalyvavusių malšinant sukilimą, skaičius buvo nė kiek ne mažesnis, negu „baltasuomių" Talvelos būryje.

Atrodytų, pasirašius taikos sutartį su Suomija ir iš esmės stabilizavus karinę politinę padėtį Rusijos šiaurėje, „Karelijos darbo komuną" buvo galima paleisti: „Mauras padarė savo darbą, mauras gali išeiti". Bet taip neįvyko! KDK gyvavo dvejus metus, o paskui, remiantis 1923 m. liepos 25 d. VCVK ir LKT bendru nutarimu, buvo pavadinta *„Karelijos autonomine sovietine socialistine respublika, kaip RSFSR federacine dalimi"*. KASSR liaudies komisarų tarybos pirmininku tapo tas pats E. Giullingas. Toliau vyko ir net sustiprėjo nuosekli autonominės respublikos „suomizacija". Suomių kalbai suteiktas valstybinės kalbos statusas, ja buvo dėstoma mokyklose, suomių kalba leidžiami laikraščiai ir knygos. Ir tai vyko tada, kai suomiai sudarė visai menką respublikos gyventojų dalį (nuo 5 iki 0,9 proc.). Kaip ir anksčiau KDK, visi svarbiausi postai KASSR vadovybėje atiteko „raudonsuomiams". RKP(b) Karelijos srities komiteto pirmuoju sekretoriumi buvo paskirtas I. Jarvisalas, o jam mirus 1929 m. gegužę, – G. Rovis.

1925 m. spalį vyko pirmasis šaukimas į „Karelijos jėgerių atskirąjį batalioną". Pirmuoju jo vadu tapo „raudonsuomis" (švedų tautybės) E. Matsonas. 1927 m. jį pakeitė Urchas Antikainenas (vieno iš Suomijos raudonosios gvardijos vyriausių vadovų Toivo Antikaineno jaunesnysis brolis). 1931 m. Karelijos batalionas išaugo į „Karelijos atskirąją jėgerių brigadą". Jos vadu paskirtas tas pats E. Matsonas. Pavadinimas „jėgerių" Raudonojoje armijoje buvo unikalus dalykas. Jį pasiūlė KASSR vadovybė pagal analogiją su Suomijos kariuomenės elitiniais jėgerių daliniais. „Karelijos jėgerių brigados" vadai buvo kryptingai atrenkami iš suomių tautybės kariškių.

Ką tai reiškė? Tikslaus atsakymo į šį klausimą nėra. Vieną iš hipotezių galima kurti atidžiai susipažinus su tuo, ką 1928 m. rašė draugas E. Giullingas viename iš savo straipsnių. Aprašydamas derybų su Lenino vyriausybe Maskvoje (tų pačių, kurios

baigėsi 1918 m. kovo 1 d. pasirašyta „Sutartimi dėl draugystės ir brolybės stiprinimo“) eigą, jis prisiminė, kad:

„Remiantis nacionalinės politikos revoliuciniais principais, buvo panaudoti nauji sprendimai, kuriuose atsižvelgiama į tą faktą, kad į rytus nuo Suomijos sienos gyvena suomiams gimininiški gyventojai, dėl įvairių išgalvotų priežasčių caro laikais atskirti nuo Suomijos. Būtų natūralu, jei, ***proletariatui iškovojus valdžią ir Suomijoje, ir Karelijos respublikoje, pasienio riba tarp dviejų brolіškų tautų išnyktų*** (paryškinta mano. – M. S.)*... Kruvina likimo ironija atrodo Suomijoje į valdžią atėjusių nacionalistų ir kapitalistų mėginimai prisidengti suomių liaudies partijos pavadinimu... Pasmaugę revoliuciją savo šalyje jie padarė Suomijai giminiškoms tautoms meškos paslaugą, t.y. trukdė joms žengti priekin, nes taip buvo iš anksto sumanyta...*“(45)

Galima spėti (nei patvirtinti, nei paneigti šią versiją dokumentais vargu ar pavyks), kad trečiajame dešimtmetyje Maskvoje buvo dar tikimasi, jog „iškovoti proletariato valdžią Suomijoje“ gali pavykti pačioje artimiausioje ateityje ir manant, kad įvykiai plėtosis kaip tik šitaip, turėta parengta „atsarginė Suomija“, prie kurios bus galima prijungti realiai egzistuojančią Suomiją, kai tik joje nugalės bolševikinio pavyzdžio revoliucija. Bet tai hipotezė. Nepaneigiamas tik toks faktas, kad ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje buvo sunaikinta visa „raudonsuomių“, 1918 m. radusių prieglobstį Sovietų Rusijoje, vadovybė.

Suėmimai prasidėjo 1930 m. pavasarį. Tada jungtinė valstybinė politinė valdyba suėmė grupę Karelijos jėgerių bataliono vadų. Kita Karelijos jėgerių brigados vadų suėmimų banga kilo 1932 m. rudenį ir baigėsi dviejų dešimčių suimtųjų vadų sušaudymu. 1933 m. JVPV (jungtinė vyriausioji politinė valdyba) „atskleidė“ dar vieną „suomių generalinio štabo sąmokslą“, tad prasidėjo naujos represijos ir 1935 m. Karelijos jėgerių brigada galutinai išformuota. Tačiau tai tik pirmieji gedulo varpo dūžiai.

1935 m. kovą VKP(b) CK politinis biuras priėmė nutarimą išformuoti visus suomių teritorinius dalinius, taip pat karo mokomųjų įstaigų skyrius, kuriuose buvo rengiami suomių karininkai. Iš 257 karininkų ir kariūnų nesuimti liko tik 30 žmonių. 90 proc. suimtųjų buvo sušaudyti ar žuvo lageriuose (38, p. 17). Nuo 1935 m. rugpjūčio Sovietų Sąjungoje prasidėjo visuotinio masto kovos su „suomių buržuaziniu nacionalizmu“ kampanija. 1935 m. VKP(b) Karelijos srities komiteto penktajame plenume pranešta, kad nuo 1933 m. šaunieji čekistai *„sugavo 1350 visokio plauko šnipų“*. Tų pačių metų rudenį G. Rovis pašalintas iš srities komiteto pirmojo sekretoriaus posto. Jau iki 1935 m. pabaigos Karelijoje iš partijos pašalinti 835 žmonės, o 219 iš jų – suimti (71, p. 156–158). Iš viso per NKVD įstaigų „specialiąją operaciją“ vien Karelijoje suimti 4688 suomių tautybės žmonės, taigi apie 40 proc. visų Karelijoje gyvenančių suomių (38, p. 16–17). 1935 m. spalio 15 d. Petrozavodsko ir kiti Suomijos komunistų partijos karelų komitetai buvo uždaryti. Kartu panaikintos SKP organizacijos Leningrade, išformuotas Leningrado nacionalinių mažumų universiteto suomių skyrius. 1935 m. pabaigoje buvo suimtas SKP organizatorius ir lyderis, buvęs

„raudonosios Suomijos“ vadovas K. Manneris. 1936 m. gegužės 28 d. suimtas pirmasis Karelijos jėgerių brigados vadas Mattsonas (jam nepaprastai pasisekė – išgyveno iki reabilitacijos 1957 m.). 1937 m. suimti ir paskui sušaudyti E. Giullingas ir G. Rovis. Karelijos srities komiteto pirmuoju sekretoriumi paskirtas G. Kuprijanovas – rusas, daugelį metų dirbęs Leningrado partijos aparate (į Petrozavodską perkeltas eiti partijos rajono komiteto sekretoriaus pareigas). Apie suomių kalbą Karelijoje buvo baisu užsiminti, o viešai kalbėti, kad karelai ir suomiai yra giminiški, prilygo savižudybei. Iš esmės buvo visiškai nutraukta į SSRS emigravusios SKP dalies veikla. Iš 200 partinio aktyvo narių gyvi liko ne daugiau kaip 10 (25, p. 181). Jie rašė į VKP CK laiškus, kuriuose karštai dėkojo NKVD įstaigoms už revoliucinį budrumą ir graudžiai gailėjosi dėl savo „nerūpestingumo“...

Pagal nelemtai pagarsėjusį SSRS NKVD 1937 m. liepos 30 d. įsakymą Nr. 00447 (susiformavo nuomonė, kad nuo jo ir prasidėjo 1937–1938 m. Didysis

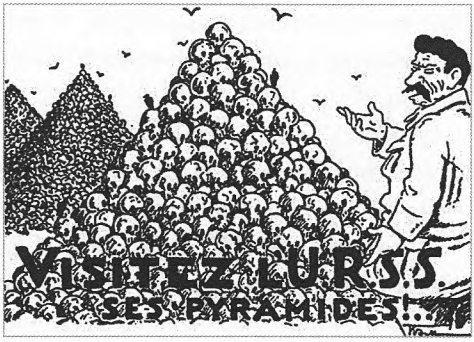

„Stalino reklaminis plakatas turistams“. Užrašai: „SSRS lankytinos vietos“, „Aplankykite SSRS piramides“. Prancūzijoje gyvenančių rusų emigrantų karikatūra.

Belomoro–Baltijos kanalo statyba. 1931–1933 m.

teroras), Karelijos autonominei respublikai teko santykinai nedidelė užduotis: 300 žmonių reikėjo pašalinti pagal „pirmą kategoriją“ (sušaudyti) ir 700 „pagal antrą kategoriją“ (uždaryti į lagerius). Iš tiesų jau iki 1938 m. balandžio buvo suimti 8744 žmonės (71, p. 159). „Likviduoti“ iš esmės visi partinių ir sovietinių įstaigų vadovai, taip pat ir represijų „pirmosios bangos“ svarbiausi organizatoriai (srities komiteto pirmasis sekretorius P. Irklis, antrasis srities komiteto sekretorius, „trejeto“ narys Nikolskis, teisės liaudies komisaras Polinas, KASSR NKVD liaudies komisaras Tenisonas). Apie bendrą represijų Karelijoje mastą galima spręsti iš to, kad 1954–1961 m. reabilituota daugiau kaip 10 tūkst. žmonių (71, p. 174). Suomių dabartinių istorikų vertinimu, teroro metais žuvo ne mažiau kaip 20 tūkst. SSRS gyvenančių suomių (25, p. 181).

Apie NKVD laimėjimus laikraščiai skelbė iškilmingus raportus. Jei bent minutei užmirštume, kad už visų tų karštligiškų kliedesių slypi tūkstančių žmonių mirtis, šį tekstą būtų galima skaityti kaip juodojo humoro pavyzdį:

„Karelijos ASSR NKVD atskleidė ir likvidavo kontrrevoliucinę sukilėlių organizaciją. Ši organizacija atsirado 1920 metais atvykus į Kareliją grupei buržuazinių nacionalistų (Giullingui, Miakiui, Forstenui), kurie vadovavo Karelijos revoliucinio komiteto darbui. Toliau plėsdama kontrrevoliucinę veiklą ir įtraukdama į ją buvusius Suomijos socialdemokratų partijos narius (Rovį, Matsoną, Vilmį, Usenijų, Saksmaną, Jarvimiakį ir kitus) kontrrevoliucinė organizacija užėmė vyraujančias aukštumas Karelijos partiniame ir sovietiniame aparate... Pačioje pradžioje užėmusi respublikoje vyraujančias aukštumas nacionalistinė organizacija rengė ginkluotą sukilimą, sukūrė šaulių jėgerių brigadą, sukomplektuotą iš nacionalinių vadovų ir politinių darbuotojų, kurie kariniam personalui diegė kontrrevoliucines idėjas...“ (37)

Taip tragiškai baigėsi „socialistinės darbo Suomijos“ istorijos pirmasis skyrius. Bet draugai Stalinas ir Molotovas jau pradėjo rašyti naują skyrių.

1.2 skyrius. „Dideli pasienio incidentai Mainilos kaime...“

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje visai aiškiai išsipildė genialus K. Markso numatymas („pasiūlykite kapitalistui 300 proc. pelno, ir nėra tokio nusikaltimo, kurio jis nepadarytų, net jei grėstų kartuvės“). Didelės ekonominės krizės sąlygomis („didžioji depresija“) pramoninių pasaulio šalių (JAV, Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos) stambioji buržuazija lenktyniaudama puolė pardavinėti Stalinui karo techniką, technologijas, stakles, laboratorijas, visiškai sukomplektuotas ištisas gamyklas. Beprotiška, amorali ir savižudiška Vakarų politika leido Stalinui milžiniškus finansinius išteklius (atimtus iš ankstesnių savininkų ir daugiamilijoninės kolūkių bei Gulago vergų darbo naujai sukurtus) paversti kalnais ginklų ir karinės technikos.

Jau 1937 m. sovietinių karinių oro pajėgų ginkluotėje buvo 8139 kovos lėktuvai – maždaug tiek pat turėjo dvejais metais vėliau skaičiuojant bendrai Vokietija (4093), Anglija (1992) ir JAV (2473) (92, p. 183; 88, p. 502).

Iki 1939 m. spalio 1 d. sovietinių KOP lėktuvų parkas padidėjo pusantro karto (iki 12 677 lėktuvų) ir jau viršijo visų prasidėjusio pasaulinio karo dalyvių bendrą lėktuvų skaičių (34, p. 352). Tankų skaičiumi (14 544), neskaičiuojant pasenusių T-27 ir lengvųjų plaukiamųjų T-37/38), Raudonoji armija 1939 m. vasarą lygiai dvigubai

Nr. 5. *Vokietija ir SSRS dalijasi Lenkiją. 1939 m. rugsėjo mėn.*

RA įžengia į Vilnių. 1939 m. rugsėjis.

Sovietų ir vokiečių karininkai žemėlapyje derina Lenkijos teritorijų dalybas. Chelmnas, 1939 m. rugsėjis.

lenkė Vokietijos (3419), Prancūzijos (3286) ir Anglijos (547) bendras pajėgas (34, p. 83, 601). Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Sovietų Sąjunga buvo ginkluota ir labai pavojinga. Ir jau pirmosiomis karo savaitėmis ji ėmėsi veiksmų.

1939 m. rugsėjo 17 d. Sovietų Sąjunga vienašališkai nutraukė 1932 m. liepos 25 d. su Lenkija sudarytą nepuolimo sutartį ir didžiulėmis pajėgomis (21 šaulių ir 13 kavalerijos divizijų, 16 tankų ir 2 motorizuotosios brigados, iš viso 618 tūkst. žmonių ir 4733 tankai) smogė į Lenkijos kariuomenės, tuo metu kovojančios su Vokietijos vermachtu, užnugarį (34, p. 117). Norint geriau suprasti, kuo skyrėsi Stalino žodžiai ir darbai, reikia pažymėti, kad, teisinantis dėl šio klastingo užpuolimo, **per vieną savaitę buvo paskelbtos trys skirtingos dingstys.**

1939 m. rugsėjo 10 d. Molotovas, kalbėdamasis su fašistinės Vokietijos ambasadoriumi SSRS grafu Šulenburgu, pasakė, jog *„sovietinė vyriausybė ketino pareikšti, kad Lenkija skyla į gabalus, todėl Sovietų Sąjunga privalo* ***ateiti į pagalbą ukrainiečiams ir baltarusiams, kuriems kelia grėsmę Vokietija*** " (paryškinta mano. – M. S.) (10, p. 87). Šis pareiškimas Berlyne sukėlė pasipiktinimo audrą. Rugsėjo 15 d. užsienio reikalų ministras Ribentropas išsiuntė Šulenburgui skubią telegramą: *„Nurodyti tokį motyvą yra neleistinas veiksmas! Jis tiesiogiai prieštarauja tikriesiems Vokietijos*

siekiams, kurie apsiriboja tik gerai žinomomis Vokietijos įtakos zonomis. Jis taip pat prieštarauja Maskvoje sudarytiems susitarimams (turimas galvoje 1939 m. rugpjūčio 23 d. nepuolimo paktas ir papildomas slaptasis protokolas dėl „įtakos sferų" Rytų Europoje atskyrimo. – M. S.) *ir pagaliau visam pasauliui vaizduos abi šalis* (Vokietiją ir SSRS. – M. S.) *kaip priešus"* (10, p. 93).

Molotovas tuojau ėmė gerintis. 1939 m. rugsėjo 16 d. Šulenburgas pranešė į Berlyną: *„Molotovas sutiko, kad sovietinės vyriausybės planuojamoje dingstyje nuskambėjo vokiečius žeidžianti gaida, bet prašė atsižvelgti į sovietinės vyriausybės sudėtingą padėtį ir neleisti, kad tokios smulkmenos sudarytų kliūčių mūsų kelyje"* (10, p. 94). Paskui buvo žaibiškai sukurpta antroji dingstis. Pasirodo, *„Baltarusijos, Ukrainos ir Lenkijos darbininkai ir valstiečiai pakilo į kovą su savo amžinaisiais priešais – dvarininkais ir kapitalistais"*.

Be to, anksčiau cituotame Baltarusijos fronto karinės tarybos 1939 m. rugsėjo 15 d. įsakyme Nr. 01 fronto kariuomenei buvo keliama kovos užduotis: *„padėti **sukilusiems Baltarusijos ir Lenkijos darbininkams ir valstiečiams*** (paryškinta mano. – M. S.) *nusimesti dvarininkų ir kapitalistų jungą"* (34, p.113). Taigi nauja – antroji – dingstis iš tiesų buvo pati seniausioji, ji grąžino karius ir vadus į šlovingąją pilietinio karo bei svajo-

Karikatūra „Pasimatymas", 1939 m. Hitleris Stalinui: „Jis iš žmonijos padugnių, ar ne?" Stalinas: „Manau, tai kraugeriškas darbininkų klasės žudikas".

Moterys demonstracijoje Gardine Vakarų Gudijos „prisijungimo" prie SSRS proga. Užrašas transparante: "Tegyvuoja sovietų valdžia, tegyvuoja amžiams išvaduota moteris". 1939 m.

nių apie pasaulinę revoliuciją epochą. Bet ši graži schema gyvavo tik vieną dieną. Į dienos pabaigą „tie, kuriems priklauso", suprato, kad lenkų darbininkų ir valstiečių kova, tuo labiau palaikoma neįveikiamos Raudonosios armijos, turėtų baigtis pergale. Bet ši pergalė nebuvo planuota. Planuota visai kas kita – nuo 1939 m. rugsėjo pabaigos ir iki 1941 m. birželio 22-osios Lenkija (net visiškai slaptuose, ne visuomenei skirtuose dokumentuose) vadinta vien „buvusia Lenkija" ar net jau visai pagal hitlerinę manierą „generaline gubernija".

Paskui atsirado trečioji dingstis, kurią ir matome Baltarusijos fronto karinės tarybos 1939 m. rugsėjo 16 d. įsakyme Nr. 005: ***„Lenkų*** (paryškinta mano. – M. S.) *dvarininkai ir kapitalistai pavergė Vakarų Baltarusijos ir Vakarų Ukrainos liaudį... mūsų brolius* ***baltarusius ir ukrainiečius*** (lenkų „brolių", kaip matome, jau nėra. – M. S.) *įmetė į antrojo imperialistinio karo mėsmalę...*" (34, p. 114) Dar aiškesnis buvo V. Molotovo kreipimasis į „piliečius ir mūsų didžiosios šalies piliečius", perskaitytas per radiją 1939 m. rugsėjo 17 d. ir paskelbtas laikraščiuose rugsėjo 18 d. Molotovo kreipimesi jau nebuvo nei „darbo žmonių", nei „buržuazinių ponų – pavergėjų". Buvo tik „kraujas" – svetimas lenkiškas ir savas – ukrainiečių ir gudų:

„Įvykiai, sukėlę Lenkijos – Vokietijos karą, atskleidė Lenkijos valstybės vidinį bejėgiškumą ir neveiksnumą... Negalima reikalauti iš sovietinės vyriausybės, kad ji būtų abejinga Lenkijoje gyvenantiems to paties kraujo ukrainiečiams ir baltarusiams, kurie anksčiau buvo beteisių tautybių padėtyje, o dabar ir visai palikti likimo valiai.

Valstiečiai Baltstogėje (Bialystoke) dalyvauja Vakarų Gudijos liaudies susirinkimo rinkimuose. 1939 m.

Sovietinė vyriausybė laiko šventa pareiga paduoti pagalbos ranką Lenkijoje gyvenantiems savo broliams ukrainiečiams ir baltarusiams...“

Ši nuostabi argumentuotė pergyveno savo autorius ir turi paklausą net šiuo metu. Jos nepaveikė tas faktas, kad 1945 m. didelę dalį vadinamosios „Vakarų Baltarusijos“ (buvusi Baltstogės vaivadija) teko grąžinti Lenkijai, nei tai, jog „broliai ukrainiečiai“ jau prieš keliolika metų atsiskyrė nuo sovietinės imperijos ir dėkoti Rusijai už „pagalbos ranką“ aiškiai neketina.

Per dvi savaites pribaigęs Lenkiją Stalinas be jokio atokvėpio toliau įgyvendino savo „teises“, užfiksuotas slaptajame papildomame protokole. 1939 m. rugsėjo 28 d. Maskvoje buvo pasirašyta SSRS „Tarpusavio pagalbos sutartis“ (įsidėmėtina, kad žodis „draugystė“ nebuvo pavartotas!) su Estija. 1939 m. spalio 5 d. analogiška sutartis pasirašyta su Latvija, o tų pačių metų spalio 10 d. – su Lietuva. Visais trimis atvejais „tarpusavio pagalba“ reiškė, kad Pabaltijo valstybių teritorijose bus išdėstyti sovietiniai kariniai kontingentai, skaičiumi maždaug lygūs šių valstybių karinėms

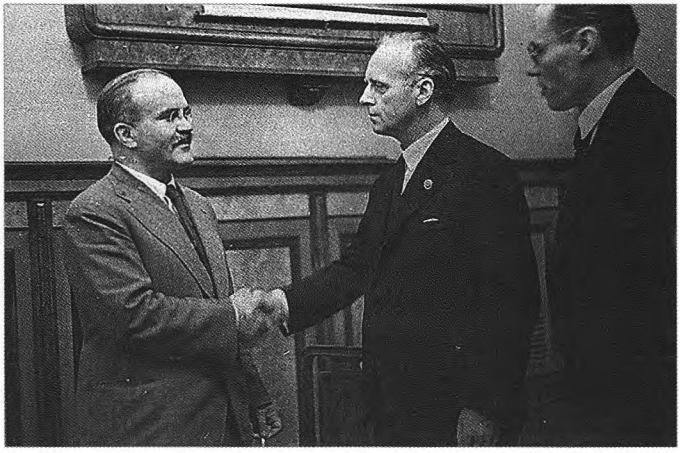

Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribentropas ir SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras V. Molotovas po sutarties dėl draugystės ir valstybių sienos pasirašymo. 1939 m. rugsėjo 28 d.

SSRS ir Latvijos draugystės ir tarpusavio pagalbos sutarties pasirašymo akimirka. Kremlius, 1939 m. spalio 5 d.

pajėgoms. Štai į Estiją buvo įvesti 65-ojo šaulių korpuso (ŠK) daliniai (21 tūkst. žmonių), į Latviją – 2-ojo ŠK daliniai, iš viso 22 tūkst. žmonių, į Lietuvą – 16-asis ŠK (19 tūkst. žmonių). O šių trijų valstybių taikos meto kariuomenės turėjo atitinkamai 20, 25 ir 28 tūkst. žmonių (34, p. 186, 193).

Reikia ypač pažymėti, kad Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje dislokuoti Raudonosios armijos daliniai buvo tik maža dalis tos grupuotės, kuri išskleista prie šių valstybių sienų 1939 m. rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje. Tada, kad būtų „pastiprinti" diplomatiniai „tarpusavio pagalbos" siūlymai, ruože nuo Suomijos įlankos pietinio kranto iki Šiaurinės Dvinos (Dauguvos) kairiojo kranto į vieną šaulių korpusą sutelktos trys armijos (8-oji, 7-oji, 3-ioji) ir atskiras šaulių korpusas iš 20 šaulių ir 4 kavalerijos divizijų, 10 tankų brigadų – iš viso 437 tūkst. žmonių (34, p.180). Be to, kaip dabar jau žinoma, šios kariuomenės užduotis anaiptol nebuvo tik „pademonstruoti vėliavą".

XX a. paskutiniame dešimtmetyje išslaptinti dokumentai vienareikšmiškai liudija, kad Raudonosios armijos vadovybė buvo parengusi operaciją sutriuškinti Pabaltijo šalių ginkluotąsias pajėgas ir okupuoti teritorijas. 1939 m. rugsėjo 26 d. SSRS gynybos liaudies komisaro direktyva Nr. 043/op reikalavo *„nedelsiant pradėti telkti pajėgas prie Estijos ir Latvijos sienos ir tai atlikti iki rugsėjo 29 d."* Kariuomenei iškelta užduotis *„smogti stiprų ir ryžtingą smūgį Estijos kariuomenei..., sumušti priešo kariuomenę ir pulti Jurjevo kryptimi, o vėliau – Talino ir Piarnu kryptimi..., greitu ir ryžtingu smūgiu abiem Dvinos upės pakrantėmis bendra kryptimi pulti Rygos link..."* 1939 m. rugsėjo 28 d. Baltijos laivyno vadovybė gavo įsakymą visiškai parengti laivyną kovai iki rugsėjo 29-osios ryto. Laivynui buvo skirta užduotis *„užimti Estijos laivyną neleidžiant jam išplaukti į neutralius vandenis, artilerijos ugnimi paremti sausumos kariuomenę Suomijos įlankos pakrantėje, būti pasirengus išlaipinti desantą..."* (34, p. 180) Savanoriškai sutikusios sudaryti sutartį su SSRS Estijos ir Latvijos vyriausybės padarė suplanuotą karinę akciją nereikalingą, ir jos rengimo dokumentai daugeliui dešimtmečių nugrimzdo į karinių archyvų gelmes.

Suomija iš keturių Baltijos šalių, priskirtų sovietinei „įtakos sferai", buvo pati „žmoningiausia" (1939 m. ji turėjo 3,65 mln. gyventojų, o Lietuvoje buvo 2,9 mln., Latvijoje – 2 mln. ir Estijoje – 1,1 mln.). Be to, Suomijos teritorija buvo beveik dvigubai didesnė už trijų Pabaltijo šalių bendrą teritoriją. Ir potencialiam agresoriui Suomija buvo „labai nepatogi": didelė dalis milžiniškos, 1300 kilometrų ilgio Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos driekėsi negyvenama, be kelių, pelkėta mišku apaugusia vietove, šiaurėje virstančia poliarine miškatundre. Sovietinei vadovybei nebuvo paslaptis ir Karelijos sąsmaukoje esantys ilgalaikiai įtvirtinimai, pastojantys trumpiausią kelią iš Peterburgo į Helsingforsą per Viipurį (Vyborgą). Ir, kas svarbiausia, Maskva žinojo, kad Suomijos vadovybė tvirtai gina savo šalies suverenitetą, į abejotinus Sovietų Sąjungos siūlymus žvelgia labai nepatikliai, todėl paprastu gąsdinimu vargu ką belaimėsi.

Lietuvos delegacija prieš išskrendant derybų į Maskvą. Priekyje iš kairės: URM ekonomikos departamento direktorius J. Norkaitis, užsienio reikalų ministras J. Urbšys, URM politikos departamento direktorius, įgaliotasis ministras E. Turauskas, ministro pirmininko pavaduotojas K. Bizauskas, švietimo ministras L. Bistras. Kaunas. 1939 m. spalio 7 d. J. Miežlaiškio nuotr.

RA šarvuotis BA-10 rieda per Estijos sieną. 1939 m. spalio 19 d.

Aiškiai suprasdama, kad Suomija bus „kietas riešutėlis“, Sovietų Sąjungos karinė politinė vadovybė pradėjo planuoti karinę operaciją gerokai anksčiau, negu 1939 m. spalio 5 d. SSRS vyriausybės vadovas ir užsienio reikalų liaudies komisaras Molotovas paskambino Suomijos ambasadoriui Maskvai ir pranešė jam, kad Sovietų Sąjunga pageidauja su Suomijos vyriausybe apsvarstyti „kai kuriuos politinius klausimus“. Patikslinti, kokie būtent „politiniai klausimai“ bus svarstomi, Molotovas atsisakė, bet pareikalavo, kad Suomijos delegacija kuo greičiau atvažiuotų į Maskvą. V. Tanneris (šių derybų dalyvis, o nuo Žiemos karo pradžios – Suomijos užsienio reikalų ministras) atsiminimuose rašo:

„*Spalio 7 d. Molotovas ėmė reikalauti atsakymo. Kitą dieną sovietinis ambasadorius Helsinkiui Derevianskis paskambino Erkkui* (tuometiniam užsienio reikalų ministrui. – M. S.), *kad pasakytų, jog Maskva tiesiog kunkuliuoja pykčiu“, nes atsakymo iki šiol negauta, o požiūris į kvietimą griežtai skiriasi nuo Baltijos šalių reakcijos į jį. Tai gali pakenkti dvišaliams santykiams. Erkkas atsakė, kad jis nežino, kaip elgėsi Baltijos šalys, bet Suomijos vyriausybė elgiasi atsižvelgdama į situaciją...*“ (23)

DRAUGAI IR PILIEČIAI!

Lietuvos liaudies per ilgus metus nešlotos viltys įsikūnijo—Sovietų Sąjunga sudarė savitarpės pagalbos sutartį su Lietuva.

Sudužo Smetonos-Černiaus vyriausybės ir ją remiančių reakcinių kaštemų ir liaudininkų šių dienų pastangos nuvesti Lietuvą į hitlerinės Vokietijos protektoratą-okupaciją. Galingosios Sovietų Sąjungos ir jos garbingosios Raudonosios Armijos sąjunga su Lietuvos liaudim apgins mūsų kraštą nuo hitlerinės okupacijos ir Vakarų buržuazijos imperialistinių užmačių!

Gerbdama tautinį principą Sovietų Sąjunga atidavė Lietuvai Vilniaus kraštą, kurio Lietuvos buržuazija niekad rimtai negynė nuo lenkų okupantų ir dargi jiems pardavinėjo, nuo kurio ir pereitais metais ji atsisakė lenkų pavergėjų naudai. Broliai vilniečiai! Mes sveikinam jus, Raudonosios armijos išliuosuotus iš lenkų ponų jungo, ir kartu kviečiam jus draugo su mumis sujungtomis jėgomis kovoti prieš Smetonos fašistinį jungą, už laisvąją Lietuvą.

Draugai ir piliečiai! Lietuvos fašistinė valdžia šią sutartį su Sovietų Sąjunga sudarė prieš savo norą. Užtat visa Lietuvos liaudis ją džiaugsmingai sveikina, nes ji sutelkia šviesesnes viltis jos kovoj dėl išsiliuosavimo iš fašistinės priespaudos ir išnaudojimo jungo. Sujungtomis jėgomis su Vilniaus krašto liaudimi sustiprinkim kovą prieš Smetonos-Černiaus teroro ir bado fašistinę vyriausybę! Kovokime dėl laisvių, dėl liaudies ekonominės padėties pagerinimo, dėl politinių kalinių amnestijos! Kovokim dėl laisvosios Lietuvos ir visą liaudį atstovaujančios valdžios!

Saukit demonstracijas, teskamba jose šūkiai: Tegyvuoja Sovietų Sąjunga ir viso pasaulio darbo žmonių vadas Stalinas! Šalin fašistų valdžia! Tegyvuoja laisva Lietuva!

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETAS.

1939 X 11 d.

Lietuvos komunistų partijos centro komiteto 1939 m. spalio 11 d. atsišaukimas, raginantis gyventojus nuversti Lietuvos valdžią.

Nr. 6. *SSRS–Vokietijos interesų riba, nustatyta šių valstybių nepuolimo sutarties slaptaisiais protokolais 1939 08 23.*

Nr. 7. *SSRS ir Vokietijos interesų riba, nustatyta šių valstybių draugystės ir sienos sutarties slaptaisiais protokolais 1939 09 28.*

Laimei ar nelaimei, Suomijos vyriausybė nežinojo tada visos „situacijos". Mes taip pat žinome ne viską, bet kai kurie Sovietų Sąjungos pasirengimo karui su Suomija fragmentai dabar jau aiškūs. Štai 1938 m. gruodžio 30 d. DVRA generalinio štabo viršininko pavaduotojas komdivas Smorodinovas Leningrado apygardos karinei tarybai išsiuntė direktyvą surengti „apygardos operatyvinį žaidimą įtraukiant į jį karo tarybą ir Uralo apygardos štabo vadovybę". Šio „žaidimo" sąlygos buvo formuojamos taip: *„Rytų pusė. Šiaurės fronto 1-oji ir 2-oji armijos turėdamos tikslą kuo tvirčiau apsaugoti Leningradą, sąveikaudamos su Raudonosios vėliavos Baltijos laivynu ir Ladogos flotile, plėtoja puolamąją operaciją, kurios svarbiausia kryptis – Viipuris* (Vyborgas), *San Michelis* (Mikkelis)". Parengtą žaidimo informaciją buvo įsakyta pateikti generaliniam štabui iki 1939 m. balandžio 1 d. (233).

Buvo rengiamasi „kuo tvirčiau apsaugoti Leningradą" ir Baltijos laivyno štabuose. Jau 1939 m. kovo 17 d. Baltijos laivyno štabe (vyriausiojo jūrų štabo nurodymu) parengta užduotis suorganizuoti *„dvišalį operatyvinį žaidimą"*. Žaidimas turėjo įvykti 1939 m. kovo 28–29 d. svarbiausioje laivyno bazėje – Kronštate. Įsidėmėtina, kad „žaidimo" užduotyje buvo nurodytos visiškai konkrečios puolimo pradžios datos:

„...2. Raudonosios armijos Primorsko grupės Karelijos sąsmaukoje ir Suomijos įlankos pietinėje pakrantėje 1939.07.27 pradeda pulti Viipurio (Vyborgo) ir Rakverės (miestas Estijos teritorijoje) kryptimi.

3. Raudonųjų laivynui išlaipinus desantą, užimti Suomijos įlankos pietinės dalies salas..."

RA kariai iškasa pasienio stulpą Mainilos pasienio užkardos rajone. 1939 m.

Tačiau visų įdomiausia šio žaidimo užduotyje yra aplinkybių prieš pradedant kovos veiksmus aprašymas: *„Karelijos sąsmaukoje 1939.07.22–23 Mainilos kaimo rajone įvyko didelių pasienio incidentų su mėlynaisiais... 07.24 10.00 Kalbodagrundo švyturio rajone nežinomas povandeninis laivas paskandino raudonųjų transportą..."* (234)

Užduoties sudarytojų aiškiaregystė stulbinanti. Likus dar aštuoniems mėnesiams iki „įžūlios baltasuomių kariaunos provokacijos" (kuri, kaip žinoma, įvyko 1939 m. lapkričio 26 d.) buvo jau žinomas **ir jos geografinis taškas (Mainilos kaimas), ir iš esmės tiksli data (likus keturioms dienoms iki „išvaduojamojo žygio")**. „Nežinomas povandeninis laivas" taip pat minėtas ne be reikalo. 1939 m. rugsėjo 27 d., vykstant

deryboms su Estijos delegacija Maskvoje, sovietinis radijas (o paskui ir centriniai laikraščiai) pranešė, kad prie Estijos krantų paskandintas sovietinis krovininis laivas „Metalist". Bet Estija, kaip jau sakyta anksčiau, pasidavė Stalino diktatui be mūšio, karas Suomijos įlankos pietiniame krante taip ir neprasidėjo, ir apie paskandintą laivą įsakyta užmiršti.

Apie šiuos stebėtinus „žaidimus" tapo žinoma tik XXI a. pradžioje. Bet dar pačiais niūriausiais „sąstingio metais" praslydo pro visas cenzūros kliūtis ir buvo paskelbti maršalo K. Mereckovo atsiminimai, kuriuose autorius pasakoja, kad 1939 m. birželio pabaigoje jis (tuometinis Leningrado karinės apygardos vadas) buvo iškviestas į Maskvą, pas Staliną:

„Jo kabinete aš pamačiau įžymų Kominterno darbuotoją, žinomą VKP(b) ir pasaulinio komunistinio judėjimo veikėją (kas tiesa, tai tiesa, „veikėjas" buvo žinomas. – M. S.) *O. Kuusineną... Man buvo smulkiai išaiškinta bendra politinė padėtis ir papasakota apie nuogąstavimus, kurių kilo mūsų vadovybei dėl Suomijos vyriausybės antisovietinės linijos..."* Todėl Mereckovui įsakyta sudaryti *„kontrsmūgio Suomijos ginkluotosioms pajėgoms, jei jos griebtųsi karinės provokacijos, planą... Forsuoti kariuomenės parengimą sąlygomis, artimomis kovos sąlygoms. Visus pasirengimo veiksmus laikyti paslaptyje..."* (93, p. 173)

Įsidėmėtina, kad liūdnai pagarsėję „nuogąstavimai" kilo Maskvoje kaip tik tada, kai Sovietų Sąjunga sukūrė ir apginklavo milžinišką, pačią didžiausią Europoje, kariuomenę. Anksčiau, trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių sandūroje, kai SSRS dar tik pradėjo įgyvendinti milžinišką ekonomikos modernizavimo ir militarizavimo programą, prie Suomijos sienos buvo sutelktos tik keturios šaulių divizijos (35, p. 15). Ir tai visai pagrįsta ir suprantama: Suomiją nuo visų Sovietų Sąjungos potencialių priešų skyrė jūrų platybės, o permesti dideliems kariuomenės kontingentams reikėjo laiko ir išteklių, todėl nebuvo ko baimintis netikėto smūgio, tuo labiau kad tai pavojinga ir pačiam agresoriui. Juk Suomijos uostų prieigos (Suomijos ir Botnijos įlankos) buvo pasiekiamos Baltijos laivynui ir sovietinei aviacijai. Kai Vokietija sutiko, kad Pabaltijo valstybės patektų į sovietinę „įtakos sferą", o Anglijos ir Prancūzijos blokui, prasidėjus dideliam karui Europoje, atsirado per daug naujų rūpesčių, turėjo būti dar mažiau priežasčių „nuogąstauti". Tačiau kaip tik 1939 m. rudenį pradėtas praktinis pasirengimas įsiveržti į Suomiją.

1939 m. rugsėjo 16 d. pagal gynybos liaudies komisariato įsakymą Nr. 0052, remiantis 33-iojo šaulių korpuso vadovybe, suformuota Murmansko armijos grupė (vėliau – 14-oji armija), gavusi užduotį išskleisti savo pajėgas Suomijos pasienyje iki 1939 m. spalio 1 dienos. 1939 m. rugsėjo 14 d. pagal GLK direktyvą Nr. 16 664 sukuriamos dvi armijos: 8-oji, sudaryta remiantis Naugardo armijos grupe (sukurta rugpjūčio 13 d. GLK įsakymu Nr. 0129), ir 7-oji, remiantis Kaliningrado karinės apygardos kariuomene. 1939 m. rugsėjo paskutinėmis dienomis šios dvi armijos išskleistos prie Estijos ir Latvijos sienos, bet jau iki 1939 m. spalio 26 d. 8-osios armijos štabas perkeliamas į Petrozavodską (59, p. 386). Spalio 24 d. GLK įsakymu Nr. 0145 septintosios

armijos trys šaulių divizijos (49-oji, 75-oji, 123-ioji) pastūmėtos prie Suomijos sienos Karelijos sąsmaukoje. Gerokai anksčiau pradėta perdislokuoti Ladogos ir Šiaurės Karelijoje esančius Raudonosios armijos junginius, kur dėl menkai išplėtoto kelių tinklo tam reikėjo gerokai daugiau laiko negu Leningrado srityje. Štai jau rugsėjo 17 d. iš Petrozavodsko pradėjo žygiuoti Suomijos sienos link 18-oji šaulių divizija, kitą dieną į Rebolos rajoną patraukė 54-oji kalnų šaulių divizija (14). Spalio pabaigoje sujudo dar trys šaulių divizijos (139-oji, 155-oji ir 163-ioji) (95). Vėliau, nuo lapkričio 6 iki 23 d., 75-oji šaulių divizija pergabenta Ladogos karinės flotilės laivais iš Šliselburgo į Ladogos ežero rytinį krantą, kur ji įtraukta į 8-ąją armiją.

Kartu su prasidėjusiu kariuomenės permetimu prie Suomijos sienos buvo kuriamas planas, kurį Mereckovas atsiminimuose delikačiai pavadino *„smūgio Suomijos ginkluotosioms pajėgoms, jei jos griebtųsi karinės provokacijos, planu“*. Vienas iš dabar žinomų šio plano variantų pasirašytas paties Mereckovo 1939 m. spalio 29 dieną. Leningrado karinės apygardos kariuomenės vado pranešimas Nr. 4587 (97). Pranešimas skirtas gynybos liaudies komisarui Vorošilovui ir prasidėjo šiais žodžiais: *„Teikiu Suomijos kariuomenės sausumos ir jūrų pajėgų sutriuškinimo operacijos planą...“* Šio pamatinio dokumento 5 punkte sakoma:

„Numatomas toks operacijos planas:

Gavusi įsakymą pulti mūsų kariuomenė vienu metu visomis kryptimis įsiveržia į Suomijos teritoriją, siekdama išsklaidyti priešo pajėgų grupuotę ir, sąveikaudama su aviacija, visiškai sutriuškinti suomių kariuomenę.

Mūsų kariuomenės pagrindinės pajėgos smūgiu nuo Vidlicos (gyvenvietė Ladogos ežero rytinėje pakrantėje už 30 km į šiaurę nuo Oloneco miesto*) ruožo ir iš Karelijos sąsmaukos triuškina Suomijos kariuomenės svarbiausią grupuotę Sortavalos, Viipurio, Kekisalmio (Keksholmo) rajone.*

Šiaurėje (Murmansko ruožas) gavusi leidimą peržengti sieną mūsų kariuomenė užima Petsamą (Pečengą), prieš tai smogdama aviacijos smūgį ten esančiai priešo kariuomenei.

Kemės ruože (Kemė – miestas Baltosios jūros Karelijoje) *mūsų kariuomenės užduotis – veikti Oulaus (Uleaborgo) kryptimi, sumušti besipriešinančius suomių dalinius ir neleisti atvykti priešo kariuomenei iš šiaurės, turint galutinį tikslą užimti Oulų“* (didelis miestas Botnijos įlankos pakrantėje, kurį pasiekus Suomijos teritorija būtų visiškai „perkirsta“ jos siauriausioje vietoje. – M. S.).

Reikia pažymėti, kad pasiekti Vyborgo, Imatros, Sortavalos liniją, „kontrsmūgio plano“ kūrėjams buvo tik pirmoji kariuomenės operatyvinė užduotis. 6b punkte skaitome: *„Įvykdžius šią užduotį, būti pasirengus ir toliau veikti šalies gilumoje pagal aplinkybes“*. Siekiant ryžtingai ir greitai įvykdyti skirtą užduotį – sutriuškinti suomių kariuomenę, – planuota sudaryti pajėgų ir priemonių persvarą santykiu: 2,5 su 1 pėstininkų batalionų skaičiumi, 5,5 su 1 artilerijos (įskaitant 12 su 1 stambaus kalibro pabūklų), 12 su 1 aviacijos ir 74 su 1 tankų skaičiumi. Kaip žinoma, šie apskaičiavimai vėliau paskelbti „per daug optimistiniais“ ar net „avantiūristiniais“, o tikrasis

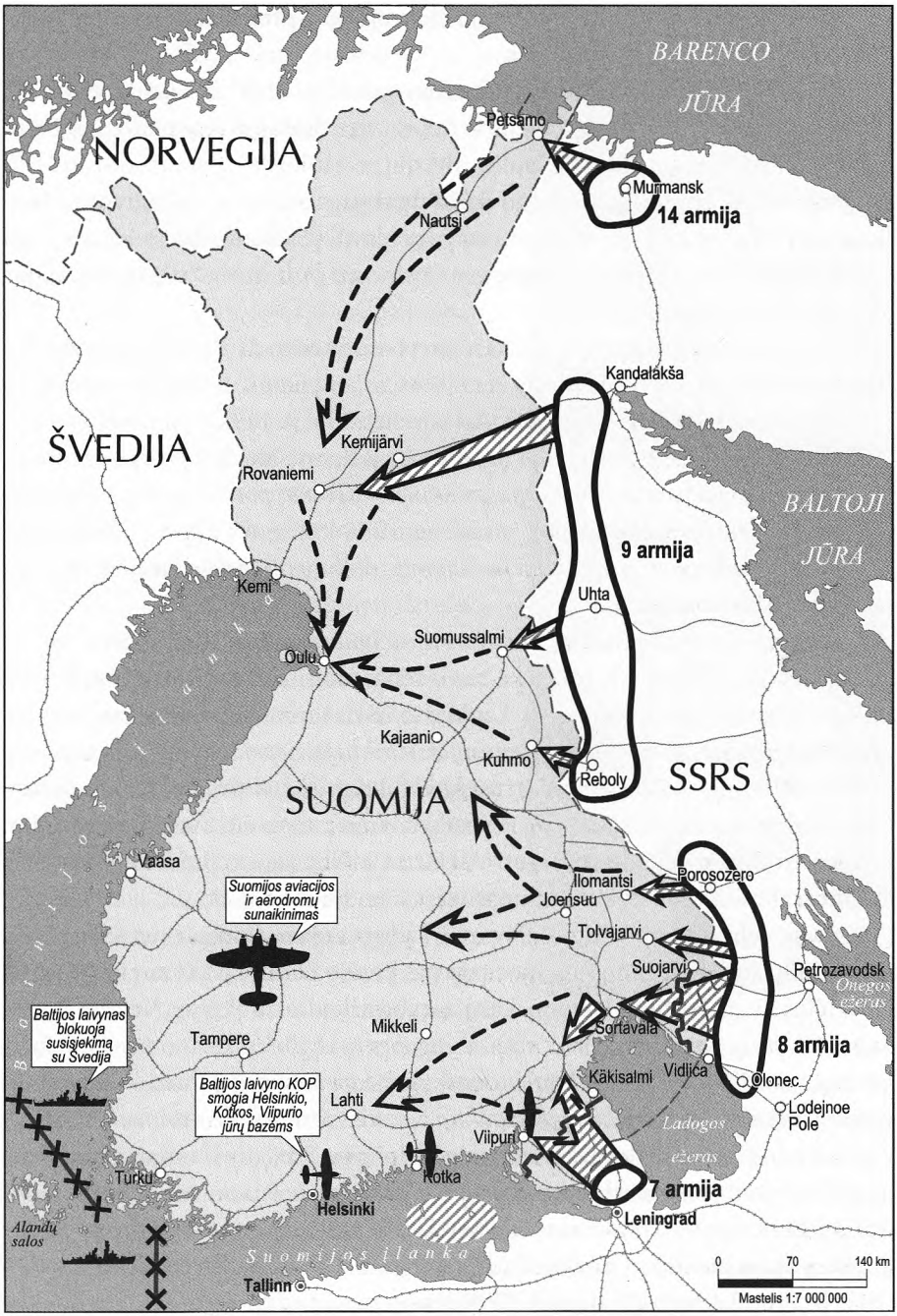

Nr. 8. *Suomijos sausumos ir jūrų pajėgų sutriuškinimo planas (parengta pagal Leningrado KA 1939 m. spalio 29 d. ataskaitą Nr. 4587 SSRS liaudies gynybos komisarui).*

sovietinės kariuomenės dydis į Žiemos karo pabaigą trigubai viršijo tą, kurį iš pradžių buvo suplanavęs Mereckovas.

1939 m. lapkričio antroje pusėje pasirengimas įsiveržti į Suomiją buvo iš esmės baigtas. Be 14-osios (Murmansko) armijos, vien Karelijos sąsmaukoje, Ladogos ir Šiaurės Karelijoje sutelkta 17 šaulių divizijų, 6 tankų ir motorizuotosios brigados. Lapkričio 17 d. (t.y. likus 10 dienų iki liūdnai pagarsėjusio „apšaudymo Mainiloje") liaudies gynybos komisaras davė įsakymą Nr. 0205/op, kuriame keliama užduotis *„užbaigti telkimą ir būti pasirengusiems ryžtingai pulti turint tikslą per trumpiausią laiką sutriuškinti priešą"*.

Remdamasi šia direktyva LKA karo taryba lapkričio 21 d. savo įsakymu Nr. 4715 iškėlė konkrečias kovos užduotis armijoms ir laivynams, be to, buvo pasakyta, kad operacijos pradžios laikas bus nurodytas vėliau (34, p. 149).

Toliau armijų ir korpusų vadai davė kovos įsakymą Nr. 2, kuriame sakoma:

„3 punktas. 19-asis šaulių korpusas smūgiu Kivenappos (dabar – Pervomaiskojės gyvenvietė prie Vyborgo plento, maždaug už 30 km nuo 1939 m. sienos) *bažnyčios kryptimi sunaikina besipriešinančius suomių dalinius ir neleidžia jiems pasitraukti į svarbiausią įtvirtintąjį rajoną...*

7 punktas. Puolimo pradžios data bus nurodyta specialiai" (95, p. 55).

Net užpoliariniame Murmanske buvo rengiamasi „atblokšti suomių kariuomenę nuo Leningrado". Be to, labai toli. Lapkričio 28 d. 14-osios armijos karo taryba įsakė: *„Pasiekus Švedijos ir Norvegijos sienas, jokiu būdu jų neperžengti... prie sienos sutiktus švedų ir norvegų kariškius sveikinti atiduodant pagarbą, nepradedant su jais derybų..."* (99) Analogiško turinio įsakymų (su reikalavimu „nepereiti Švedijos sienos") rasta ir 9-osios armijos dviejų divizijų, sutriuškintų 1940 m. sausio pradžioje kautynėse prie Suomussalmio, štabų dokumentuose (centrinė Suomija) (22).

1939 m. vėlų rudenį Baltijos laivyno ir Ladogos ežero flotilės operacijų planavimas iš „dvišalių štabų žaidimų" stadijos taip pat perėjo į kovos įsakymų kūrimą. 1939 m. lapkričio 23 d. Baltijos laivyno karo taryba išleido direktyvą Nr. 5/op: *„Perkirsti Suomijos jūrų komunikacijas, neleisti atgabenti iš išorės kariuomenės ir kovos reikmenų, sunaikinti priešo pakrančių apsaugos šarvuočius ir povandeninius laivus jūroje ir įlankoje, neleisti jiems pasitraukti į Švedijos teritorinius vandenis"* (100). Jau po Žiemos karo Ladogos flotilės 2-ojo rango kapitono Smirnovo sudarytame pranešime pažymėta, kad *„pirma užduotis, kurią BL karo tarybos įsakymu parengė flotilės štabas,* ***1939 m. spalį*** (paryškinta mano. – M.S.), *buvo išlaipinti sustiprinto pulko sudėties desantą Sortanlakso įlankoje"* (37). Lapkričio 23 d. BL karo taryba savo direktyvoje Nr. 7/op Ladogos flotilei iškėlė didesnio masto užduotis:

» „sunaikinti suomių laivus Ladogos ežere;
» neleisti išlaipinti diversinių desantų iš Ladogos ežero;
» paremti artilerijos ugnimi 7-osios ir 8-osios armijų sparnus;
» būti pasirengus išlaipinti diversines grupes Sortavalos–Kekisalmio (Keksholmo) fronte;

... *Kovos veiksmų pradžia pagal signalą „Deglas"(naudoti ginklus, karas prasidėjo)"* (37).

Kartu su svarbiausiais, karo, veiksmais „kontrsmūgio planas" turėjo ir politinę propagandinę dalį.

Reikėjo surengti tą pačią *„Suomijos ginkluotųjų pajėgų karinę provokaciją"*, į kurią atsakant bus smogtas kontrsmūgis *„pasiekiant Švedijos ir Norvegijos sienas"*. Ir, kas gerokai reikšmingiau, reikėjo iš anksto sukurti tas pseudosavarankiškas valstybines struktūras, kurioms bus formaliai perduota Helsinkio valdžia, kai sovietinė kariuomenė *„sunaikins besipriešinančius suomių dalinius, neleisdama jiems atsitraukti"*. Nors, rengiant ginkluotą provokaciją, ypatingų metodinio ir techninio pobūdžio sunkumų nekilo (OGPU–NKVD iki to laiko sukaupė milžinišką patirtį), bet dėl „liaudies vyriausybės" ir „revoliucinės kariuomenės" buvo didelių problemų. Kadrai, kaip mokė draugas Stalinas, lemia viską, bet kaip tik kadrų ir nebuvo. Kadrai, kaip mums jau žinoma, išnaikinti per daugiametę kovą su „suomių buržuaziniu nacionalizmu". Karelijoje ir Leningrade jų beveik visai neliko, todėl būsimajai sovietinei Suomijai vadovų teko ieškoti saugesnėse vietose. Viena iš tokių saugių (palyginti su 1937 m. pavyzdžio Sovietų Sąjunga) vietų buvo pilietinio karo liepsnos apimta Ispanija. Ten kaip internacionalinių brigadų karinis patarėjas kariavo „raudonsuomis" Frunzės karo akademijos absolventas draugas A. Anttila. Jis ir paskirtas Leningrado KA 106-osios šaulių divizijos vadu. Ši divizija, nepaisant standartinio pavadinimo, buvo ne visai paprasta – karinis personalas rinktas vien iš suomių ar karelų kalbas mokančių asmenų. Įsakymą jai formuoti pasirašė liaudies komisaras Vorošilovas 1939 m. lapkričio 11 d. (t.y. likus **20 dienų iki to meto, kai apstulbusiam pasauliui buvo pateikta „demokratinės Suomijos liaudies vyriausybė"**). Beje, rusų istorikas P. Aptekaris, daugelį metų tyręs Rusijos valstybinio karo archyvo dokumentus, tikina, kad lapkričio 11 d. įsakymas tik formaliai užbaigė „karelų–suomių divizijos" formavimą, prasidėjusį dar spalio viduryje (95). Vienaip ar kitaip viskas vyko, bet divizija buvo suformuota, vadas paskirtas, ir jau 1939 m. lapkričio 23 d., remiantis 106 divizija, pradėtas formuoti „Suomijos liaudies armijos 1-asis kalnų šaulių pulkas". Ketinta

1935 m. sovietų plakatas, vaizduojantis J. Staliną. Užrašas skelbia: „Kadrai lemia viską".

Sovietų suformuotos „suomių liaudies" armijos karininkas. Kadangi „suomių liaudies" armija neva buvo „nepriklausomos" valstybės kariuomenė, karininkas aprengtas ne RA, bet okupuotos Lenkijos karine uniforma. Terijokis, 1939 m. gruodis.

išskleisti keturias divizijas turintį korpusą, bet žmonių, deja, neužteko. Per 1940 m. sausį–vasarį gautas tik 1441 prašymas savanoriškai stoti į „liaudies kariuomenę" (41, p. 138). Tiek žmonių galėjo užtekti sukomplektuoti dviem šaulių batalionams, bet jokiu būdu ne keturioms divizijoms.

Aišku, „liaudies armijos" divizijų karinio personalo trūkumas neturėjo nė mažiausios karinės reikšmės. Viskas, ką joms reikėjo daryti, – tik pražygiuoti parado rikiuotėje priešais prezidento rūmus Helsinkyje. Paradui ir pusantro tūkstančio žmonių visai pakanka. O štai draugas Tuominenas, atsisakęs vadovauti „liaudies vyriausybei", vos nesukėlė grėsmės suirti visai operacijos propagandinei daliai. Ervas Tuominenas priklausė suomių komunistų jaunajai kartai (1918 m. jam buvo tik 24 metai). Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje jis dirbo (t.y. ragino suomių darbininkus ne dirbti, o nuversti vyriausybę) Suomijoje, buvo vienas iš žinomų SKP lyderių (vėliau – CK sekretorius) ir šių pareigų eiti pakviestas į Maskvą dirbti Kominterne. Maskvoje Tuominenui pasakiškai pasisekė – nebuvo sušaudytas. Negana to, 1938 m. pradžioje jis kreipėsi į Kuusineną prašydamas pasiųsti revoliucinės kovos plėtoti Stokholme ir šis prašymas buvo patenkintas. Tad 1939 m. rudenį E. Tuominenas galėjo būti laikomas idealiu kandidatu į „demokratinės Suomijos" vadovus: jis buvo gyvas, beveik visą gyvenimą praleido už SSRS ribų ir žinomas Suomijoje (iš gerosios ar blogosios pusės, bet žinomas).

1939 m. lapkričio 13 d. Tuominenas gavo laišką su Kuusineno ir Dimitrovo parašais, kuriame buvo reikalaujama grįžti į Maskvą. Kitame laiške nurodyta, kad jam teks atlikti svarbią ir atsakingą misiją kuriant naujus Suomijos ir SSRS tarpusavio santykius. E. Tuominenas viską suprato ir lapkričio 17 d. parašė laišką, kuriame atsisakė nuo tokios „garbės". Lapkričio 21 d. iš Maskvos į Stokholmą atvykęs kurjeris atvežė dar griežtesnį įsakymą Tuominenui atvykti į Maskvą kitą dieną išskrendančiu lėktuvu. Tuominenas ir tąkart atsisakė (23, 103). Vėliau jis atvirai nutraukė santykius su Stalinu ir bolševikais. Įsidėmėtina, kad atvirame laiške, adresuotame Kominterno vadovui G. Dimitrovui, Tuominenas savo sprendimą aiškino taip: *„Jūs ir kai kurie kiti Kominterno sekretoriai bent jau lapkričio 13 d. žinojote, kad Suomija bus užpulta ir nuspręsta sudaryti „liaudies vyriausybę"* (104, p. 308).

SSRS liaudies komisarų tarybos pirmininkas ir užsienio reikalų komisaras V. Molotovas pasirašo tarpusavio bendradarbiavimo ir draugystės sutartį su Kuusineno vyriausybe. Už jo stovi (iš kairės): A. Ždanovas, K. Vorošilovas, J. Stalinas, O. Kuusinenas. Maskva, 1939 12 02.

Beje, anaiptol ne visi suomių komunistai, įsikūrę jaukiame ir ramiame Stokholme, pasuko keliu, kurį parodė draugas Tuominenas. Kominterno archyve yra pagelt ę popieriaus lapeliai: *„Visiškai slaptai. Dėl SKP darbo pastaraisiais mėnesiais"*. Dokumentas sudarytas 1940 m. liepos 12 d., pasirašytas draugo I. Strando. Skaitome: *„Partinio aparato darbas Švedijoje karo pradžioje buvo sutelktas į kūrimą pionierių grupių, kurios, artėjant Raudonajai armijai turėjo peržengti sieną ir trukdyti priešui pasitraukti"* (105).

Priešas, kurį suomių komunistai rengėsi sprogdinti, jei mėgintų atsitraukti, buvo Suomijos kariuomenė...

Draugo Tuomineno neklusnumas (galima sakyti, mėginimas pabėgti) Kremliuje sukėlė pykčio protrūkį. O pyktis, kaip žinoma, prastas patarėjas tvarkant reikalus. Vien nereikalingomis emocijomis galima paaiškinti stebėtiną sprendimą „išvaduotos Suomijos vyriausybės vadovu" paskirti O. Kuusineną – žinomą visame pasaulyje Kominterno vykdomojo komiteto sekretorių, be to, dar ir SKP(b) CK narį, nuolat gyvenantį Maskvoje nuo 1918 m. Šis paskyrimas pavertė visą spektaklį dalyvaujant „sukilusiems" Terijokio vasarnamių gyvenvietėje „darbininkams", paskelbusiems „demokratinę Suomiją", kvailu bei šiurkščiu farsu. Mannerheimas atsiminimuose karo pirmąsias dienas aprašo taip: *„Per radiją buvo transliuojamas kreipimasis* (net du „kreipimaisi": SKP CK vardu ir Kuusineno „liaudies vyriausybės" vardu. – M. S.*), skirtas suomių liaudžiai, kuris apnuogino ne tik priešo veidą, bet ir tikslus...*

Atsišaukimai, kurie drauge su bombomis buvo metomi virš sostinės ir žadėjo „badaujančiai Suomijos liaudžiai duonos", negalėjo sukelti nieko daugiau, kaip juoką. Iš esmės ši propaganda tik sutvirtino mūsų vidinį frontą" (22, p. 259).

Bet kas įdomu – kitoje sienos pusėje atsirado žmonių, kurie rimtai patikėjo, kad draugas Stalinas pasirengęs atiduoti „Kuusineno vyriausybei" kažkokias teritorijas. Tad sovietinės Karelijos rajonuose, kurie vienu plunksnos brūkštelėjimu buvo priskirti nesančiai „demokratinei Suomijai", kilo nedidelė panika. Ne tik rusai, bet ir vietiniai karelai, seniai ir tvirtai apšviesti „raudonųjų kampelių" paskaitose, nepanoro patekti į „skurdo, beteisiškumo ir žvėriško kapitalistinio išnaudojimo pasaulį". Štai 1939 m. gruodžio viduryje Petrozavodske įvyko respublikinis partinio bei ūkinio aktyvo susirinkimas, kuriame Karelijos VKP(b) srities komiteto pirmasis sekretorius draugas Kuprijanovas (matyt, šioje juokdariškoje klounadoje ir pats nieko nesusigaudantis) susirinkusiesiems kalbėjo: *„Siekimą pasprukti iš Suomijai atitenkančių rajonų reikia vertinti tik kaip gėdingą dezertyravimą. Tai partijos ir tėvynės interesų nepaisymas"* (41, p.136).

Taip, visko būta SSKP ir SSRS istorijoje, buvo laikai, kai savavališkas išvažiavimas iš sovietų šalies oficialiuose dokumentuose vadintas „pabėgimu", tarsi būtų kalbama apie kalėjimą ar koncentracijos stovyklą, o ne apie viso pasaulio darbo žmonių tėvynę. Bet **kad noras likti SSRS būtų prilyginamas dezertyravimui**, tai jau kažkas neįsivaizduojama...

Trumpai kalbant, tuo įvykių prieš Žiemos karą kuklią apžvalgą būtų galima baigti. Bet kai kurie skaitytojai nustebs (jei nesakysime, pasipiktins), kad autorius nutylėjo tokią svarbią temą, kaip 1939 m. spalį–lapkritį Maskvoje vykusios Sovietų Sąjungos ir Suomijos derybos. Tad neapeisime ir šio klausimo. Visi sovietiniai (o ir daugelis šiuolaikinių rusų) istorikų sutartinai tikina, kad Stalinas nenorėjo karo su Suomija, ir tik suomių vadovybės užsispyrimas, pasipūtėliškas nenoras patenkinti labai kuklius Sovietų Sąjungos reikalavimus (keturios salelės Suomių įlankoje, menkas sienos „pastūmėjimas" Karelijos sąsmaukoje) privertė Staliną pradėti karą. Mūsų nuomone, šį kompleksinį teiginį būtina padalyti į dvi dalis. Tada bus visiškai paprasta įvertinti kiekvieną iš jų atskirai.

Iš Maskvos grįžusi Suomijos derybininkų delegacija. Centre – delegacijos vadovas J. K. Paasikyvis. 1939 m. spalio 19 d.

Stalinas iš tiesų nenorėjo karo su Suomija. Jis norėjo įjungti Suomiją į savo kuriamą imperiją. Visa, ką mes dabar žinome apie Staliną, jo politiką, taktiką, cha-

rakterį leidžia manyti, kad Stalinas nenorėjo karo, nemėgo karo (ir su raudonarmiečiais apkasuose nė karto nesikalbėjo) ir viską, ką buvo galima paimti be karo, – apgaule, gudrumu ar grasinimais – taikiai ir imdavo. Šiuo atžvilgiu mūsų svarbiausias herojus nepanašus nei į Petrą Pirmąjį, nei į Napoleoną. Beveik su šimtaprocentine tikimybe galima sakyti, kad Stalinas būtų sutikęs aneksuoti Suomiją tokiais pačiais taikiais būdais, kuriais buvo aneksuotos ir įjungtos į SSRS Estija, Latvija ir Lietuva.

O kalbant apie Suomijos vyriausybės atkaklų nenorą kam nors nusilenkti, laikyti tai teisėta priežastimi karui galima tik pagal laukinį „džiunglių įstatymą".

Suomija neprivalėjo atiduoti nė vieno kvadratinio centimetro savo teritorijos. Negana to, ji net neprivalėjo dalyvauti tokiose „derybose", kurių objektas buvo prievartinis „keitimasis teritorijomis" ar kokia nors keista „nuoma", su kuria sutikti verčiama grasinant karu ir t.t. Visa tai taip pat neginčytina, kaip ir tai, kad **prievartavimo aukos nenoras savanoriškai patenkinti prievartautojo „minimalius poreikius" jokiame pasaulio teisme nebūtų pripažįstama kaltę lengvinančia aplinkybe**. Viena, ko Suomija (lygiai kaip ir SSRS!) turėjo laikytis, buvo 1920 m. Tartu pasirašyta taikos sutartis bei Suomijos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutartis, pasirašyta 1932 m. Sutarčių turi būti laikomasi. Bet Maskva kaip tik ir vengė svarstyti šį Sovietų Sąjungos ir Suomijos santykių aspektą. „*Mes nuolat remdavomės Tartu sudaryta taikos sutartimi, taip pat SSRS iniciatyva 1932 m. pasirašytu ir 1936 m. patvirtintu nepuolimo paktu. Šios pastangos pasirodė bevaisės, jos buvo tiesiog praleidžiamos pro ausis*", – atsiminimuose rašė B. Tanneris (23).

Suomijos ir SSRS sutarties pasirašymas Helsinkyje 1932 m. sausio 21 d. Kairėje Suomijos užsienio reikalų ministras Aarnas Yrjas-Koskinenas, dešinėje – SSRS pasiuntinys Ivanas Maiskis.

Vargu ar visais šiais aiškiausiais klausimais apskritai gali būti diskutuojama. Ir visiškai neatsitiktinai 1939 m. lapkričio 26 d. surengtas Raudonosios armijos pozicijų apšaudymas – net Stalinas ir Molotovas suprato, kad vien suomių nenoro „keistis teritorijomis" neužtenka suteikti jų pradėtam karui bent menką teisėtumo regimybę. Kaip tik todėl prieš keturias dienas iki karo ir įvyko dar 1939 m. kovą suplanuotas „Mainilos incidentas", o karo antrą dieną atsirado „Kuusineno vyriausybė", kurios prašymu Raudonoji armija ir puolė mušti „baltasuomių mannerheimistines gaujas".

Ar tai reiškia, kad Maskvos derybos buvo tuščias formalumas, ar kad jos buvo surengtos tik pridengti sudėtingam ir neišvengiamai ilgam kariuomenės junginių perdislokavimui į Karelijos miškų glūdumą? Žinoma, „derybų „maskuojamosios" užduoties versija (tokį maksimalistinį požiūrį išsakė profesorius J. Kilinas), iš dalies pagrįsta sveiku protu (14). Ladogos Karelijos kelių tinklas buvo labai menkai pralaidus, daugelyje vietų tikrų kelių apskritai nebuvo ir kariuomenė slinko sienos link

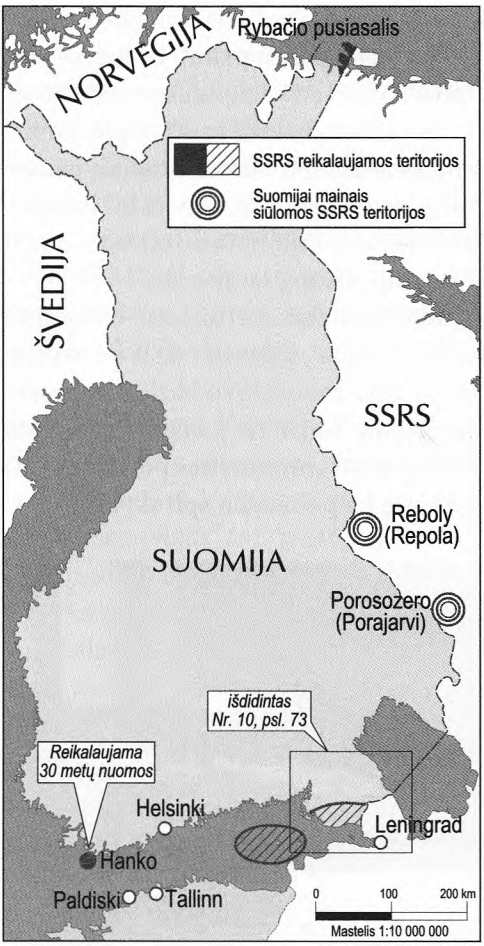

Nr. 9. *SSRS reikalaujamos teritorijos 1939 m.*

pėsčiomis, galima sakyti, vėžlio greičiu. Tačiau vien kariuomenės telkimo priedanga uždavinys, kurį norėjo išspręsti Stalinas ir Molotovas per derybas su Suomijos delegacija, nesibaigė. Sovietinė šalis iš tiesų norėjo pasiekti susitarimus tomis sąlygomis, kurias pati kėlė tose derybose. Norint tuo įsitikinti, užtenka atidžiai perskaityti sovietinės vyriausybės memorandumą, spalio 14-osios vakarą įteiktą Suomijos delegacijos vadovui. Pateiksime šio dokumento apibendrinamąją dalį beveik nesutrumpintą:

„... Atsižvelgiant į anksčiau išdėstytus siūlymus, būtina sureguliuoti šiuos klausimus pagal abipusį sutarimą ir abiejų šalių naudai:

1. Išnuomoti sovietinei vyriausybei 30 metų Hanko uostą ir greta esančią teritoriją nuo penkių iki dešimt jūrmylių į pietus bei rytus, apginkluoti ją kranto artilerija, galinčia savo ugnimi kartu su Paldiskio bazės, esančios pietiniame krante, ugnimi perkirsti kelią į Suomijos įlanką. Jūrų bazei ginti Suomija leis Sovietų Sąjungai Hanko uoste įkurdinti šį personalą...

2. Suteikti sovietiniam kariniam jūrų laivynui teisę naudoti Lapochjos įlanką (šalia Hanko pusiasalio. – M. S.) *kaip laivų stovėjimo vietą.*

3. Perleisti Sovietų Sąjungai šiuos rajonus su atitinkamu teritorijos kompensavimu:

salų – Suursaario, Lavensario, Didžiojo Tiuterso ir Mažojo Tiuterso (Hoglando, Moščnyj, Malyj, Seskaro) *ir Koivisto* (Beriozovyj);

Karelijos sąsmaukos dalį nuo Lipolos (Kotovo) *gyvenvietės iki Koivisto* (Primorsko) *miesto pietinio pakraščio;*

Rybačio pusiasalio vakarinės dalies 2761 kvadratinio kilometro bendro ploto pagal pridedamą žemėlapį.

4. Kompensuodama 3 punkte išvardytus rajonus Sovietų Sąjunga perleis Suomijos Respublikai sovietinę teritoriją prie Rebolos ir Porajarvio (Porosozero)*, kurios bendras plotas 5529 kvadratiniai kilometrai, pagal pridedamą žemėlapį.*

5. Sustiprinti šiuo metu galiojantį Sovietų Sąjungos ir Suomijos nepuolimo paktą papildant jį sąlyga, pagal kurią šalys dalyvės įsipareigoja nedalyvauti tokiose šalių grupuotėse ar sąjungose, kurios gali tiesiogiai ar netiesiogiai kelti grėsmę kitai šaliai dalyvei.

6. Abiem šalims sunaikinti įtvirtintuosius rajonus palei Suomijos ir Sovietų Sąjungos sieną Karelijos sąsmaukoje, paliekant tik paprastą pasienio sargybą" (23).

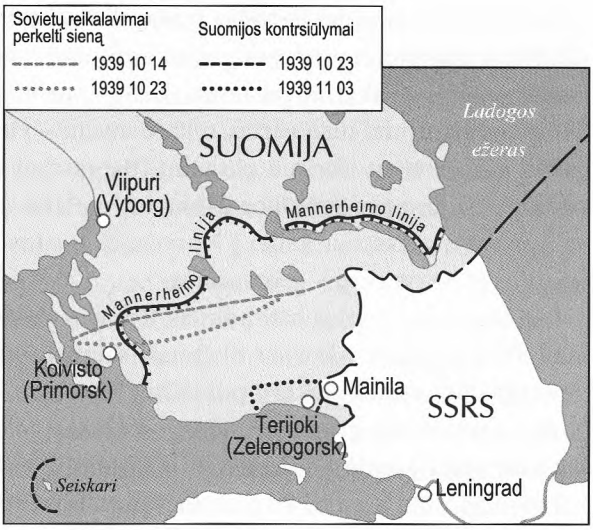

Nr. 10. *SSRS reikalaujamos teritorijos ir Suomijos kontrsiūlymai 1939 m.*

Kaip žinoma, 1939 m. lapkričio 29 d., kalbėdamas per sąjunginį radiją, likus kelioms valandoms iki karo pradžios, Molotovas pareiškė: *„Vienintelis mūsų priemonių tikslas yra užtikrinti Sovietų Sąjungos ir ypač Leningrado saugumą"*. Jei tai turėdami galvoje pažvelgsime į sovietinį memorandumą, jame aptiksime tik vieną punktą, kurį iš tiesų galima laikyti siūlymu siekiant sustiprinti SSRS saugumą. Tai 3 punkto pirmasis papunktis – perleisti Sovietų Sąjungai salų grandinėlę, kuri driekiasi išilgai svarbiausio Suomijos įlankos laivininkystės farvaterio. Nesudarydama ypatingų problemų Suomijai Sovietų Sąjunga taip stiprino savo laivyno pozicijas įlankoje. **Ir su šiuo siūlymu suomiai sutiko!** Jau spalio 16 d., pirmą kartą svarstant sovietinį memorandumą valstybės taryboje, nuspręsta perleisti salas Suomijos įlankoje. Paskui šį sprendimą patvirtino Suomijos vyriausybė ir prezidentas. Sprendimas įtrauktas į tas instrukcijas, su kuriomis suomių delegacija spalio 21 d. išvyko į Maskvos derybų antrąjį turą (23). Taigi sovietinei istoriografijai tradicinis teiginys, kad „suomiai pasipūtėliškai atmetė VISUS sovietinės vyriausybės siūlymus" yra tyčinis melas.

O kelti klausimą dėl Rybačio pusiasalio, esančio už 1400 km nuo Leningrado, vakarinės dalies galima nebent nevykusiai pajuokaujant. 1920 m. per derybas Tartu nuspręsta padalyti pusiasalį ir suteikti lygias galimybes žvejoti abiem šalims – du užutėkiai vakarinėje pakrantėje palikti Suomijai, kiti du – rytinėje pakrantėje – atiteko Sovietų Rusijai. Kadangi jokios sąsajos su „Leningrado gynyba" šiuo atveju nebuvo galima sugalvoti, spalio 14 d. sovietinio memorandumo preambulėje atsirado tokia nuostabą kelianti argumentuotė:

„Atskirai reikia išspręsti klausimą dėl Rybačio pusiasalio, kur siena nustatyta dirbtinai, todėl turi būti pakeista pagal pridedamą žemėlapį" (23).

Tačiau klausimas dėl Rybačio pusiasalio vakarinės dalies buvo keliamas ne atsitiktinai ir anaiptol ne siekiant geriau aprūpinti sovietinius darbo žmones norvegiškomis silkėmis. Vakarinė pusiasalio dalis – vartai į Petsamo (Pečengos) užutėkį. Tai Suomijos šiauriniai jūrų vartai, o karo atveju – vienintelis taškas, per kurį Suomija galėtų susisiekti su išoriniu pasauliu (paprasčiau sakant, su Anglijos laivynu), nes susisiekimą jūra per Suomijos įlanką buvo planuojama paralyžiuoti Baltijos laivyno veiksmais, o sausumos keliai į Norvegijos uostus priklausė nuo dviejų valstybių – Švedijos ir Norvegijos – geros valios.

Raudonosios armijos atsiradimas Rybačio pusiasalio vakariniame krante galėjo blokuoti Suomijos ryšius su tikėtinais sąjungininkais fiziškai, o memorandumo 5 punktas šiuos ryšius blokavo politiškai. Klastinga, nors ir lengvai atspėjama formuluotė *(„tokiose šalių grupėse ar sąjungose, kurios gali tiesiogiai ar netiesiogiai kelti grėsmę kitai šaliai")* leido Maskvai kaltinti Suomiją sutarties sulaužymu iš esmės dėl bet kokio mėginimo kreiptis tarptautinės pagalbos ir paramos.

6 punktas tiesiogiai ir visiškai aiškiai reikalavo sumažinti (užuot, kaip buvo deklaruojama, padidinus) abiejų susitariančiųjų šalių saugumą. Aišku, Suomijai sugriauti įtvirtinimų ruožą buvo mirtinai pavojinga, o Sovietų Sąjungai su jos milžiniška kariuomene ir aviacija gynybinės galimybės susilpnėtų mažiau. Be to, jei Stalinas iš tiesų būtų manęs, kad Suomijos teritorijoje galėtų atsirasti didelė priešo kariuomenė (vokiečių ar anglų ir prancūzų), jis jokiu būdu neimtų nė svarstyti klausimo **dėl įtvirtinimų sugriovimo sovietinėje pasienio teritorijoje**, tuo labiau visiškai arti Leningrado – šalies didžiausio pramonės, mokslo ir transporto centro. Sovietinio memorandumo 6 punkto prasmė ir tikslas nekelia nė mažiausių abejonių – tai iš esmės atviras reikalavimas atverti vartus Raudonajai armijai pulti Vyborgą ir toliau *„į šalies gilumą pagal aplinkybes"*.

Panašių padarinių galėjo būti ir įvykdžius sovietų reikalavimus perkelti sieną Karelijos sąsmaukoje iki Koivisto miesto ir atiduoti Sovietų Sąjungai to paties pavadinimo salą (dabar Primorsko miestas ir Beriozovyj sala). Nuo Koivisto iki Leningrado centro daugiau kaip 100 km. Taip toli šaudančios artilerijos tiesiog nebuvo, tad „palikti Lenino miestą su galimybe apšaudyti" iš Koivisto iš principo neįmanoma. Tačiau, perleidus šią teritoriją, būtų pertraukta „Mannerheimo linija" pačiame svarbiausiame operatyviniame ruože ir Suomijos kariuomenė liktų be dviejų artilerijos fortų (Saarenpės su šešiais 10 colių pabūklais ir Humaljokio su šešiais 6 colių pabūklais) paramos ugnimi. Raudonajai armijai, kurios lauko artilerijos pabūklai buvo skaičiuojami dešimtimis tūkstančių, o stambaus kalibro pabūklai – tūkstančiais, klausimas dėl 12 patrankų kažin ar būtų vertas dėmesio. Bet skurdžiai suomių kariuomenei Koivisto salos kranto baterijos – ketvirtadalis visos stambaus kalibro artilerijos! Be to, šie pabūklai įrengti gelžbetoninių kazematų viduje, t.y. santykinai gerai apsaugoti nuo nepalyginti pranašesnės (kiekybe bei kokybe) sovietinės aviacijos smūgių. Šių baterijų operatyvinė reikšmė dar labiau padidėja dėl to, kad jų ugnies zonoje buvo dvi svarbiausios Karelijos sąsmaukos komunikacijos:

automobilių kelias ir geležinkelis. Ir nors Koivisto salos fortai su jų 23 ir 18 km didžiausio šaudymo nuotoliu nekėlė jokios grėsmės nei Leningradui, nei už 70 km esančiam Kronštatui, iki pat derybų pabaigos **Stalinas atkakliai reikalavo atiduoti šią salą** (23, 103).

Pirmasis Stalino „minimalių reikalavimų" sąraše buvo punktas dėl Hanko pusiasalio. Ir šis klausimas tikrai vertas būti pirmoje vietoje. „Taikiai užgrobus" Koivisto salą ir sugriovus ilgalaikius įtvirtinimus Karelijos sąsmaukoje, Raudonajai armijai būtų atsiradusi galimybė tik pasiekti Vyborgo prieigas, nuo kurio iki Helsinkio dar 240 km, o sovietinė karo bazė Hanko pusiasalyje būtų ne kas kita, kaip Suomijai „į smilkinį įremtas revolveris". Hanko uostas neužšąla beveik visą žiemą, turi 1500 m prieplaukų su įrenginiais ir, kas svarbiausia, automobilių ir geležinkelio atšakas, jungiančias jį su sostine. Nuo Hanko iki Helsinkio centro plentu 110 km. Turėdama tokį patogų placdarmą kaip Hanko uostas Raudonoji armija galėjo smogti Helsinkiui iš dviejų pusių vienu metu puolimą pradėdama vakariau Hanko ir ryčiau Vyborgo. Bet Stalino ketinimai buvo pernelyg aiškūs, tad juos teko maskuoti. Tai padaryta kaip visada šiurkščiai ir nemokšiškai (žr. 9 žemėlapį, p. 72).

Ir sovietinio memorandumo preambulė, ir 1 punktas grindė pretenzijas į Hanko pusiasalį siekimu *„užkirsti kelią į Suomijos įlanką kranto artilerijos ugnimi kartu su Paldiskio bazės pietiniame (Estijos) įlankos krante ugnimi"*.

Iš tiesų, stambaus mastelio geografijos žemėlapyje mėlyna juostelė jūros paviršiaus Suomijos įlankos pradžioje atrodo labai siaura, ir „užkirsti kelią" joje didžiulių patrankų ugnimi atrodo įmanoma. Bet žemėlapis yra plokščias, o Žemė – apvali. Žemės (jūros) paviršiaus kreivė tiesioginį matomumą riboja 10 jūrmylių (18–20 km). Viskas. Toliau – horizontas, o už jo nieko nematyti. Todėl taikliai šaudyti jūros mūšyje didesniu nei 10–12 mylių nuotoliu iš principo neįmanoma, nesvarbu, kokius milžiniškus pabūklus turėtų laivas. Paprastai virš jūros būna rūkas, kiekvieną parą ateina naktis, todėl be radiolokatorių ir sudėtingų ugnies valdymo sistemų taikliai šaudyti ir 10 mylių nuotoliu tėra svajonė. O ir su lokatoriais, toliašaudžiais pabūklais bei labiausiai prityrusiais kanonieriais ne visada pavyksta „užkirsti kelią" priešo laivams. Tuo 1942 m. vasario 12 d. aiškiai įsitikino anglai, kai trys vokiečių laivai (linijiniai „Šarnhorst" ir „Gneizenau" bei sunkusis kreiseris „Prinz Eugen" Lamanšu praslydo ir pro nematomus radiolokatorių spindulius, ir pro stambiakalibres kranto baterijas. Be to, anglai šio įvykio tikėjosi ir jam rengėsi kelerius metus. Lamanšo plotis pačioje siauriausioje vietoje, Duvro rajone, tėra vos 34 km, o nuo Hanko iki Paldiskio – 76 km. Ir jokių radiolokatorių. Kam ten galima „užkirsti kelią artilerijos ugnimi"?

Kita vertus, priešo laivynui į Suomijos įlanką užtverti kelią įmanoma. Jau po Pirmojo pasaulinio karo jūrų karininkai gerai žinojo, kaip tai daryti. O 1941 m. birželį visi galėjo įsitikinti šio metodo veiksmingumu. Vokiečių ir suomių išdėstytos minų užtvaros labai greitai mirtinai užtvėrė kelią sovietiniam Baltijos laivynui į didžiąją Baltiją (106). Ir vėliau, per nelaimingą „Talino žygį", didžiausių nuostolių

Baltijos laivynas patyrė kaip tik dėl minų. 1939–1940 m. turėdamas didžiulį laivyną ir dvi stambias karines jūrų bazes (Kronštatą ir Taliną), Baltijos laivynas turėjo visas galimybes Suomijos įlankos vandenis išraizgyti ištisinėmis minų užtvaromis. Juokinti karo specialistus siūlymais „užkirsti kelią į įlanką artilerijos ugnimi" nebuvo jokio reikalo.

Taigi nesunku įsitikinti, kad sovietiniai siūlymai per Maskvos „taikos" derybas neatsitiktiniai, o ir derybos nebuvo tiesiog „tauškalai", turintys tikslą tempti laiką. Suomiai negalėjo rinktis taikos ar karo. **Iš esmės jiems pasiūlyti du karo variantai: prasidėsiantis netrukus (atsisakius susitarimo su Maskva) ar šiek tiek atidėtas karas.** Pirmuoju atveju Suomija galėjo pradėti kariauti turėdama gynybos pozicijas ir tam tikrą viltį sulaukti pagalbos iš šalies. Antruoju – įvykdžius Stalino „minimalius reikalavimus" – tektų kariauti esant visai beviltiškai padėčiai, neturint nei sąjungininkų, nei įtvirtinimų ruožo Karelijos sąsmaukoje, nei galimybės trukdyti išlaipinti didelį sovietinį desantą už 100 km nuo sostinės. Tolesni įvykiai parodė, kad šioje itin sunkioje, tragiškoje padėtyje Suomijos pasirinkimas buvo teisingas.

1.3 skyrius. **Daugiabriaunis Žiemos karo stebuklas**

Pirmasis Sovietų Sąjungos ir Suomijos karas (1939 m. lapkričio 30 d. – 1940 m. kovo 13 d.) gana smulkiai aprašytas šiuolaikinėje Rusijos istoriografijoje. Skrupulingai, vos ne dienomis ir valandomis išnagrinėtas kovos veiksmų vyksmas, paskelbta daug didelių monografinių tyrimų (16, 18, 20, 21, 30, 31). Ypač reikia pažymėti fundamentalų veikalą (33), pagrįstą gausybe sovietinių ir suomių archyvų pirminių dokumentų. Stengdamiesi be reikalo nekartoti, kas jau sakyta, pažymėsime tik keletą aspektų, tiesiogiai susijusių su dviem svarbiausiomis, „kiauromis" mūsų tyrimo temomis: realius užsienio politikos tikslus ir Stalino vadovybės siekius, sovietinių ginkluotųjų pajėgų tikrąją būklę ir kovingumą.

Suomijos kampanijos kariniai rezultatai šokiravo ir Sovietų Sąjungos draugus, ir priešus. Milžiniška pasaulio valstybė metė į mūšį 900 tūkst. karių, tūkstančius tankų ir lėktuvų, bet vis tiek nesugebėjo, pasak 1939 m. lapkričio „Pravdos", *„pažaboti menkos blusos, kuri šokinėja ir maivosi prie mūsų sienų"*. K. Mannerheimas atsiminimuose labai trumpai ir tiksliai suformavo bendrą nuomonę: *„Pirma, kas krito į akis, yra disproporcija tarp didžiulio indėlio ir menko rezultato"*. Tiksliai pasakė ir vermachto generolas, Antrojo pasaulinio karo istorijos klasikinio veikalo autorius, K. Tipelskirchas:

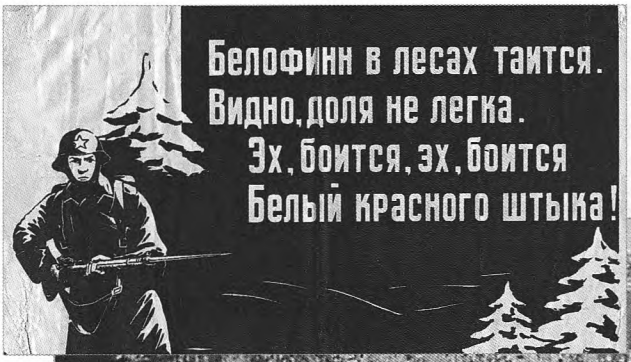

Sovietų propagandinis plakatas. Užrašas: „Baltasuomiai miškuos lindi, Matyt, prasti reikalai. Ech, kiek baimės, kai suspindi Raudonųjų durtuvai!"

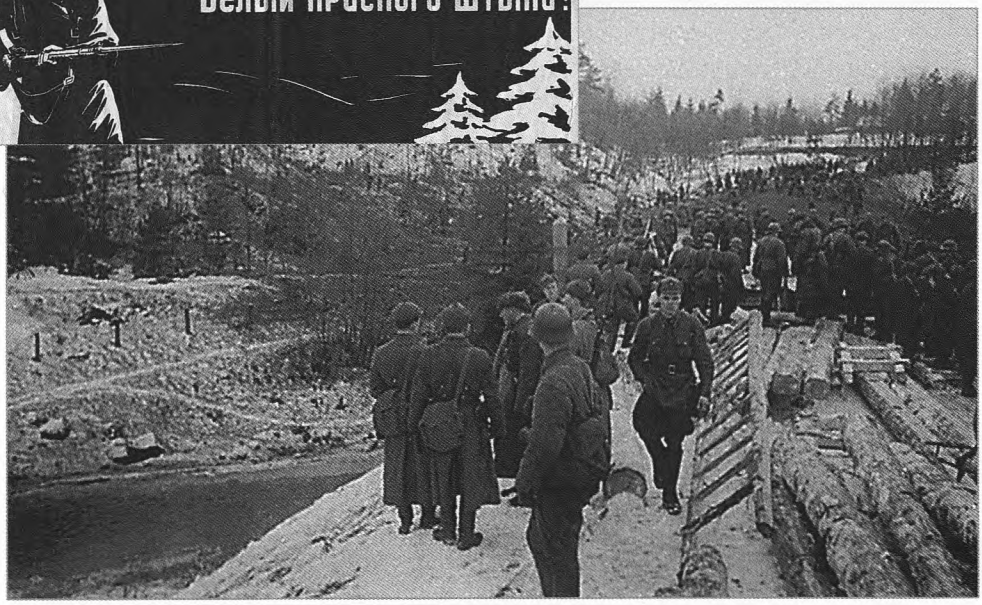

RA statybininkai stato tiltą SSRS ir Suomijos pasienyje. 1939 m.

Sovietų 7-osios armijos lengvųjų tankų T-26 kolona Karelijos sąsmaukoje. 1939 m. gruodžio 2 d.

„Rusai per visą karą pasirodė tokie taktiniu atžvilgiu nepaslankūs ir turėjo tokią prastą vadovybę, kad visame pasaulyje susiklostė nepalanki nuomonė apie Raudonosios armijos gebėjimą kautis“ (51). Ši nuomonė daugelį metų buvo laikoma visuotinai primtina ir neginčytina. Negana to, taip vertinti linkusi netgi „vėlyvoji sovietinė“ istoriografija. Būdingas pavyzdys: rinkinio sudarytojai (9) trumpame įžanginiame straipsnyje, skirtame Žiemos karo įvykiams, pakartoję visus melagingus štampus, vis tiek pripažino, kad *„karas su Suomija nugalėtojui šlovės nepelnė“.*

Šiuo klausimu, kaip ir daugeliu kitų, „ramybės drumstėju“ tapo istorikas ir publicistas V. Suvorovas.

Kaip visada V. Suvorovas ryškiai ir aistringai papasakojo skaitytojams, kaip jis modeliavo 1939–1940 m. Žiemos karą angliškų superkompiuteriu bei pats eksperimentavo, per didelį šaltį įsiropštęs (be žieminės uniformos, tik su buteliu degtinės) į eglę. Neva ir skaičiavimo mašina, ir kone iki sąmonės netekimo sušalusio istoriko pojūčiai leido padaryti tą pačią išvadą: *„Mannerheimo linijos be atominės bombos pralaužti negalima. Niekaip negalima. Taigi „Raudonoji armija, pralaužusi „Mannerheimo liniją“, paneigė ir pakeitė pasaulinio karo mokslo įsitikinimus... Raudonoji armija padarė stebuklą. Nereikalingą, nevykusį, bet stebuklą... Vien kariniu požiūriu tai buvo puiki pergalė, kuriai lygių nėra visoje ankstesnėje ir vėlesnėje istorijoje...“* (58)

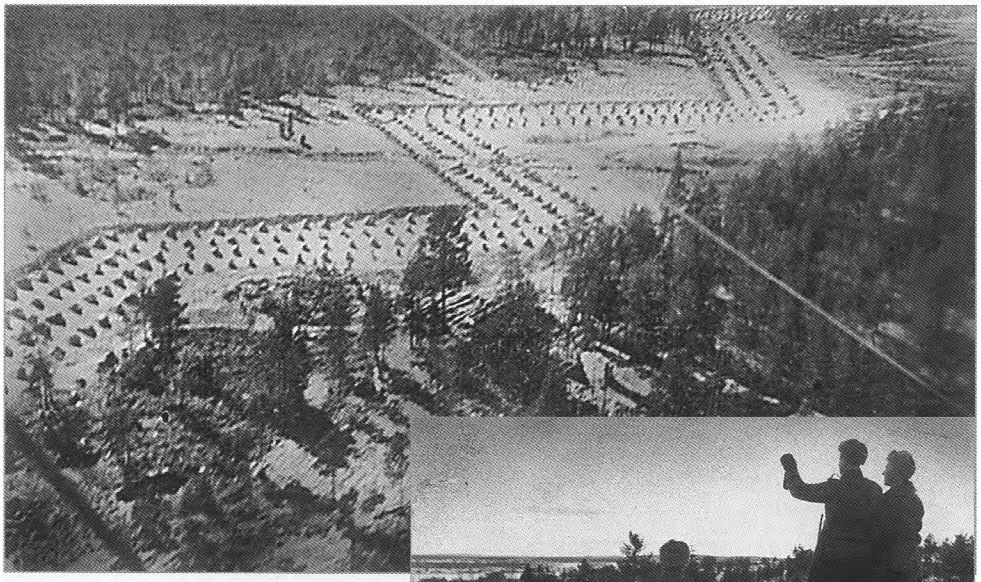

Mannerheimo linija iš paukščio skrydžio.

Suomių kariai stebi Mannerheimo linijos pozicijas. 1939 m. gruodis.

Suomių kariai kasa apkasus Mannerheimo linijoje.

Mannerheimo linijos apkasai vykstant Žiemos karui.

Nors ir keista, aršaus antikomunisto V. Suvorovo versija nuostabiai tiksliai „tilpo“ į daugiametės komunistinės propagandos parengtos sąmonės matricą. Ši propaganda stengėsi į visus Žiemos karo įvykius žvelgti tik kaip į mūšius prie liūdnai pagarsėjusios „Mannerheimo linijos“. Toks požiūris leido išspręsti iš karto **tris uždavinius.** Pirma, sutvirtinti visai sovietinei istoriografijai tezę, kad vienintelis karo tikslas buvo „apginti Leningrado šiaurines prieigas“, o tą „apgynimą“ mėginta pasiekti kiek pastūmėjus sieną Karelijos sąsmaukoje. Suomių įtvirtinimų linija trukdė tam „pastūmėjimui“ – štai todėl ir teko ją nušluoti nuo žemės paviršiaus. Antra, nuolatinės kalbos apie „mirtį sėjančius gelžbetoninius ilgalaikius ugnies taškus“ nenutuokiantiems apie karo teoriją skaitytojams atrodė kaip Raudonosios armijos karinio personalo didžiulius nuostolius visai „pateisinanti“, „objektyvi“ priežastis. Trečia, baigiantis trečiam karo mėnesiui „Mannerheimo linijos“ pralaužimą galima buvo vertinti ir kaip didelę sėkmę, ir kaip protingą paaiškinimą, kodėl karas netikėtai nutrūko. Deja, visa tai labai menkai siejasi su realiais istoriniais įvykiais (žr. 10 žemėlapį, p. 73).

Pradėkime nuo paprasčiausio dalyko. Nuo aritmetikos ir geografijos. Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos ilgis 1350 km. Pastatyti tokią „didžiąją Suomijos sieną“ nebūtų užtekę net tik Suomijos, bet ir milžiniškos Sovietų Sąjungos išteklių. Iš tikrųjų suomių ilgalaikių įtvirtinimų Karelijos sąsmaukoje linija dengė apie 100 km ilgio sienos ruožą. Taigi mažiau nei dešimtadalį bendro sienos ilgio. Kitaip sakant, de-

RA kariai apžiūri sugriautus Mannerheimo linijos įtvirtinimus. 1940 m. vasaris.

Sugriauti Mannerheimo linijos įtvirtinimai. 1940 m.

Sovietų propagandinis plakatas Žiemos karo metu. Užrašas: „Pažyma, sumuštas Mannerheimo linijoje, 1940".

vyni dešimtadaliai Suomijos sienos nebuvo pridengti nė vienu „mirtį sėjančiu ilgalaikiu ugnies tašku (IUT)". Taigi su „Mannerheimo linija" buvo galima pasielgti lygiai taip pat, kaip 1940 m. gegužę ir birželį vermachtas pasielgė su nepalyginti galingesne prancūzų „Mažino linija", t.y. ją apeiti nė nemėginant pralaužti „kaktomuša". Gandai apie neva „neišvažiuojamą vietovę" į šiaurės rytus nuo Karelijos sąsmaukos gerokai perdėti. Pietų Suomija – normaliai apgyventas ir sutvarkytas regionas, Sortavalos–Laapeenrantos–Kotkos ruožas turėjo pakankamai tankų kelių tinklą. Vietovė tampa dar labiau išvažiuojama kaip tik žiemos karo sąlygomis, kai šaltis stipriu ledu sukausto ežerų ir pelkių paviršių.

Tai teorija. Bet žvilgtelėkime, kaip tai atrodo praktikoje. Idėją apeiti toli iš sparno Ladogos ežero šiaurinėje pakrantėje išdėstytus suomių įtvirtinimus sovietinė vadovybė nuolat svarstė ir rengdama prieškarinius planus, ir jau pradėjusi Žiemos karą. Pažvelkime dar kartą į 1939 m. spalio 29 d. „Suomijos sausumos ir jūrų pajėgų sutriuškinimo operacijos planą" (97).

„Gavusi įsakymą pulti mūsų ***kariuomenė vienu metu įsiveržia į Suomijos teritoriją visuose ruožuose, kad išsklaidytų priešo pajėgų grupuotę*** (paryškinta mano. – M. S.) *ir, sąveikaudama su aviacija, sutriuškintų Suomijos kariuomenę. Mūsų kariuomenės pagrindinės pajėgos smūgiais iš Vidlicos ruožo ir Karelijos sąsmaukos triuškina Suomijos kariuomenės pagrindinę grupuotę Sortavalos, Viipurio* (Vyborgo), *Kekisalmio (*Keksholmo) *rajone.*

a) Vidlicos ruožas – septynios šaulių divizijos, trys korpuso artilerijos pulkai, vienas vyriausiosios vadovybės rezervo artilerijos pulkas, vienas tankų ir cheminis batalionas... Šio ruožo kariuomenės užduotis – sumušti suomių dalinius Suojarvio, Sortavalos, Salmio rajone, užimti jų įtvirtinimų ruožą tarp Janisjarvio ir Ladogos ežerų, ***pulti pietvakarių kryptimi, į Karelijos sąsmaukoje veikiančios priešo grupuotės užnugarį*** (paryškinta mano – M. S.), *paremti 7-ąją armiją triuškinant šią grupuotę...*

b) Karelijos sąsmauka – aštuonios šaulių divizijos, penki korpuso artilerijos pulkai, penki vyriausiosios vadovybės rezervo artilerijos pulkai, du atskiri didelės galios artilerijos divizionai, trys tankų brigados... Užduotis – sumušti priedangos dalinius, užimti suomių įtvirtintąjį rajoną Karelijos sąsmaukoje ir, plėtojant puolimą šiaurės vakarų ir šiaurės kryptimis, sąveikaujant su Vidlicos ruožo kariuomene, sutriuškinti pagrindinę priešo grupuotę Sortavalos, Viipurio, Kekisalmio rajone...“

Kaip matome, „Mannerheimo linijos“ aplenkimo ir smūgio į Karelijos sąsmaukoje išskleistos suomių kariuomenės sparną bei užnugarį idėja plane išdėstyta visai konkrečiai. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad sovietinės kariuomenės grupuotė „Vidlicos ruože“ (t.y. 8-oji armija Ladogos Karelijoje) plano sudarytojų priskirta prie „mūsų kariuomenės pagrindinių pajėgų“, o šaulių divizijų skaičiumi ši grupuotė tik šiek tiek nusileidžia Karelijos sąsmaukoje esančiai 7-ajai armijai (atitinkamai septynios ir aštuonios divizijos).

Be šių dviejų svarbiausių grupuočių, numatyta sukurti dar dvi pagalbines (iš tiesų jos sujungtos į vieną 9-ąją

Signalinės raketos virš Suomijos ir SSRS sienos Žiemos karo pirmaisiais mėnesiais.

Sovietų vidutinių tankų T-28 kolona. 1940 m. sausis. Vėliau trofėjinius T-28 tankus Suomijos kariuomenė naudojo iki 1951-ųjų metų.

Sovietinių šarvuočių BA-10 kolona. 1940 m. vasaris.

RA artilerijos gurguolė. 1940 m.

armiją), kurios turėjo pulti tokiomis kryptimis, kad artėtų viena prie kitos – iš šiaurės nuo Kandalakšos, iš pietų nuo Rebolos per Kuhmą ir Kajaanį. *Turėjo „užimti Kemio, Oulaus (Uleaborgo) rajoną, užkirsti kelią Suomijai susisiekti su Švedija per sausumos sieną".*

Net nekreipiant dėmesio į dar vieną operacijos ruožą (Murmansko) ir jame išskleistos 14-osios armijos dydį, nesunku įsitikinti, kad šaulių divizijų skaičiumi 9-oji armija (122-oji, 163-ioji, 54-oji divizijos) ir 8-oji armija (155-oji, 139-oji, 56-oji, 18-oji ir 168-oji divizijos) pirmomis karo dienomis net viršijo „Mannerheimo liniją" puolančią 7-ąją armiją (šešios divizijos) (33). Paskui buvo vis didinamos Raudonosios armijos pajėgos visuose operatyviniuose ruožuose (konkrečiai į Ladogos ir Šiaurės Kareliją papildomai permesta ne mažiau kaip 13 divizijų), tačiau pralaužiant „Mannerheimo liniją", bet kuriame karo etape buvo naudojama **ne daugiau kaip pusė** veikiančiosios kariuomenės junginių bei dalinių karinio personalo.

Taigi visų grupuotės pajėgų, vidutiniam žmonių skaičiui per mėnesį esant 849 tūkst., Šiaurės vakarų fronto (7-oji armija ir 1939 m. gruodžio pabaigoje suformuota 13-oji armija) vidutinis mėnesio kariuomenės dydis buvo 423 tūkst. žmonių. 9-oji armija (Šiaurės Karelija) turėjo vidutiniškai per mėnesį 94 tūkst., 8-oji ir 15-oji armijos (Ladogos Karelija) – 271 tūkst. žmonių (9, p. 99) (žr. 8 žemėlapį, p. 65).

Vadinasi, už šimtų kilometrų nuo „Mannerheimo linijos" artimiausio IUT veikė didžiulė, iš viso turinti **daugiau kaip 350 tūkst.** žmonių sovietinės kariuomenės grupuotė. Kokį ten stebuklą padarė Raudonoji armija? Kokių „puikių pergalių, kurioms lygių nėra istorijoje", pasiekė?

Toks stebuklas buvo nebent operacijos, numatančios 9-osios armijos kariuomenės puolimo tempą 22 km per dieną, planavimas. Žiemą, per sniegu užverstą Vidurio Suomijos miškų glūdumą. Tada, kai savoje teritorijoje šaulių divizijos sienos link traukė 12–16 km per dieną, be to, ir esant tokiam tempui užnugario tarnybos bei artilerija nuolat atsilikdavo (33). Kitu „stebuklu" galima laikyti tai, kad sutelktos tokios

didelės pajėgos vietovėje, kurioje beveik nebuvo automobilių kelių ir geležinkelio. Įsidėmėtina, kad pagal Mannerheimo prieškarinius apskaičiavimus *„į Kareliją arti Ladogos dėl transportavimo sunkumų rusai galėjo permesti daugiausia tris divizijas“*. Iš tiesų, karui einant į pabaigą, Ladogos Karelijoje buvo sutelkta (ar permetama fronto link) 15 divizijų (žr. 11 žemėlapį, p. 85).

Kadangi sovietinė karinė politinė vadovybė iki pat kovos veiksmų pradžios taip ir nenusprendė, kaip elgtis – rengtis karui ar „triumfo maršui“, tad Karelijoje sukauptos minimalios degalų atsargos. Štai pagal jau minėtą Mereckovo planą „Vidlicos ruožo“ kariuomenei reikėjo *„3,5 kovinio komplekto šaudmenų ir 6–7 pripylimams degalų transporto mašinoms“*. Kai karas užtruko, o kariuomenė turėjo milžiniškų gyvosios jėgos ir technikos nuostolių, sovietinė vadovybė pati „netikėtai“ nustatė, kad iš esmės nėra kuo gabenti pastiprinimo pajėgų ir šaudmenų. 14-osios, 9-osios, 8-osios ir 15-osios armijų kariuomenė iš esmės įklimpo negyvenamoje, neturinčioje vietinių išteklių vietovėje, o aprūpinama buvo vien Murmansko (tada vadintu Kirovo) geležinkeliu, kuriuo karinių ešelonų judėjimo greitis dėl užpustymų ir linijos didžiulės perkrovos sumažėjo iki 5–6 km per valandą. Karelijoje buvusi sovietinė kariuomenė nuo visiškos katastrofos išsigelbėjo tik todėl, kad suomiai neturėjo galingos

Sovietų lengvieji tankai T-26. 1940 m. vasaris.

Suomių kariai žygyje.

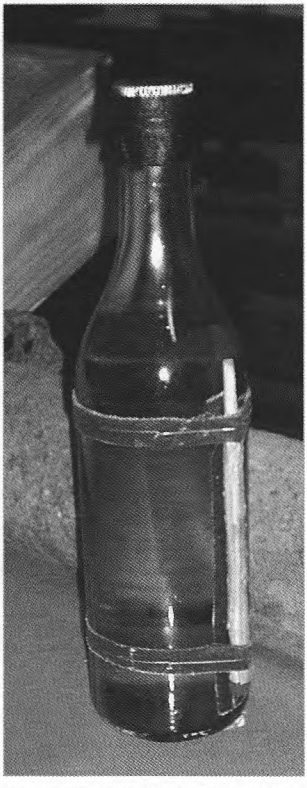

„Molotovo kokteilis“. Ohto Kokko nuotrauka.

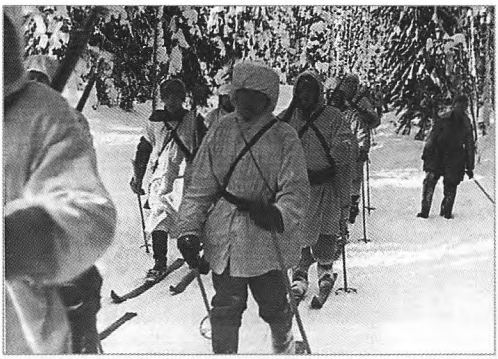

Talvelos grupės suomių kariai prie Tolvajarvio. 1940 m.

bombonešių aviacijos, pajėgios sugriauti du geležinkelio tiltus per Svirę (14). Tačiau ir be to kovos veiksmų rezultatai visiškai neguodė.

Pirmomis karo dienomis 8-osios ir 9-osios armijų kariuomenė Suomijos teritorija slinko sėkmingai ir palyginti greitai. Kaip rašo Mannerheimas, *„mūsų silpni padaliniai buvo priversti trauktis spaudžiant didesnėms pajėgoms. Tankų palaikomas priešas judėjo netikėtai greit, staiga pasirodžiusios šarvuotos mašinos paralyžiuojamai veikė mūsų kariuomenę, iš kurios tik nedaugelis padalinių suspėjo gauti kovai su tankais skirtų ginklų"*. Didžiausių laimėjimų pasiekė 8-osios armijos daliniai, kurie Suojarvio–Tolvojarvio ruože pasislinko 100–120 km nuo valstybės sienos į Suomijos gilumą. Bet jau gruodžio viduryje suomiai iš dalies pergrupavo savo menkas pajėgas ir pradėjo aktyviai kontratakuoti. Sumaniai manevruodami slidininkų batalionai „kapojo" apsupdami ir naikindami dalimis didžiules ir nerangias sovietinių divizijų kolonas. Iki 1939 m. gruodžio 24 d. 8-osios armijos 75-oji ir 139-oji šaulių divizijos buvo nublokštos į rytus nuo Tolvojarvio daugiau kaip 50 km. Apie šių junginių būklę galima spręsti iš to, kad 139-oji divizija mūšio lauke paliko 2247 šautuvus, 165 sunkiuosius ir 240 rankinių kulkosvaidžių, o iki sausio pradžios jos šaulių kuopose liko po 30–50 žmonių, taigi ne daugiau kaip 30 proc. etatinio skaičiaus (33). Ne ką geresnė buvo ir 75-osios divizijos būklė.

1940 m. sausio pradžioje suomiai pradėjo didelį (jų mastu) puolimą ir septynių pėstininkų batalionų pajėgomis prie Ladogos ežero šiaurės rytų pakrantės, Pitkerantos miesto rajone, apsupo 8-osios armijos 18-ąją šaulių diviziją bei 34-ąją tankų brigadą. Nors apsuptieji turėjo daug tankų, šaudmenų ir degalų (net vasario pabaigoje 18-osios divizijos ir 34-osios tankų brigados daliniai dar turėjo apie 12 tūkst. sviedinių ir po du pripylimus degalų tankams) (33), jų vadovybė pasyviai laukė pagalbos iš išorės. Jau pasibaigus karui, 1940 m. balandį, korpuso komisaras Vašuginas DVRA aukščiausiosios vadovybės pasitarime šiuos įvykius aprašė taip:

„Suomiai apsupdavo nedideles mūsų divizijų dalis. Man atrodė, kad, norint apsupti diviziją, reikia turėti tris divizijas. O kaip ten atsitiko? Tas apsupimas sukėlė psichozę apsuptiesiems...

Aš labai smulkiai ištyriau, kaip buvo apsuptas 18-osios divizijos 97-asis šaulių pulkas. Kaip jis buvo apsuptas? Pulko vadas pranešė, kad iš vakarų priešų yra apie kuopą, iš rytų – mažiau nei sustiprintas būrys, iš šiaurės – apie batalioną reguliariosios kariuomenės, kuri buvo stovyklos įtvirtintose pozicijose. Bet paskutiniu metu mūsiškiai žvalgė šią stovyklą ir ten nerado priešo. Jie niekur nematė priešo. Iš pietų priešo niekada

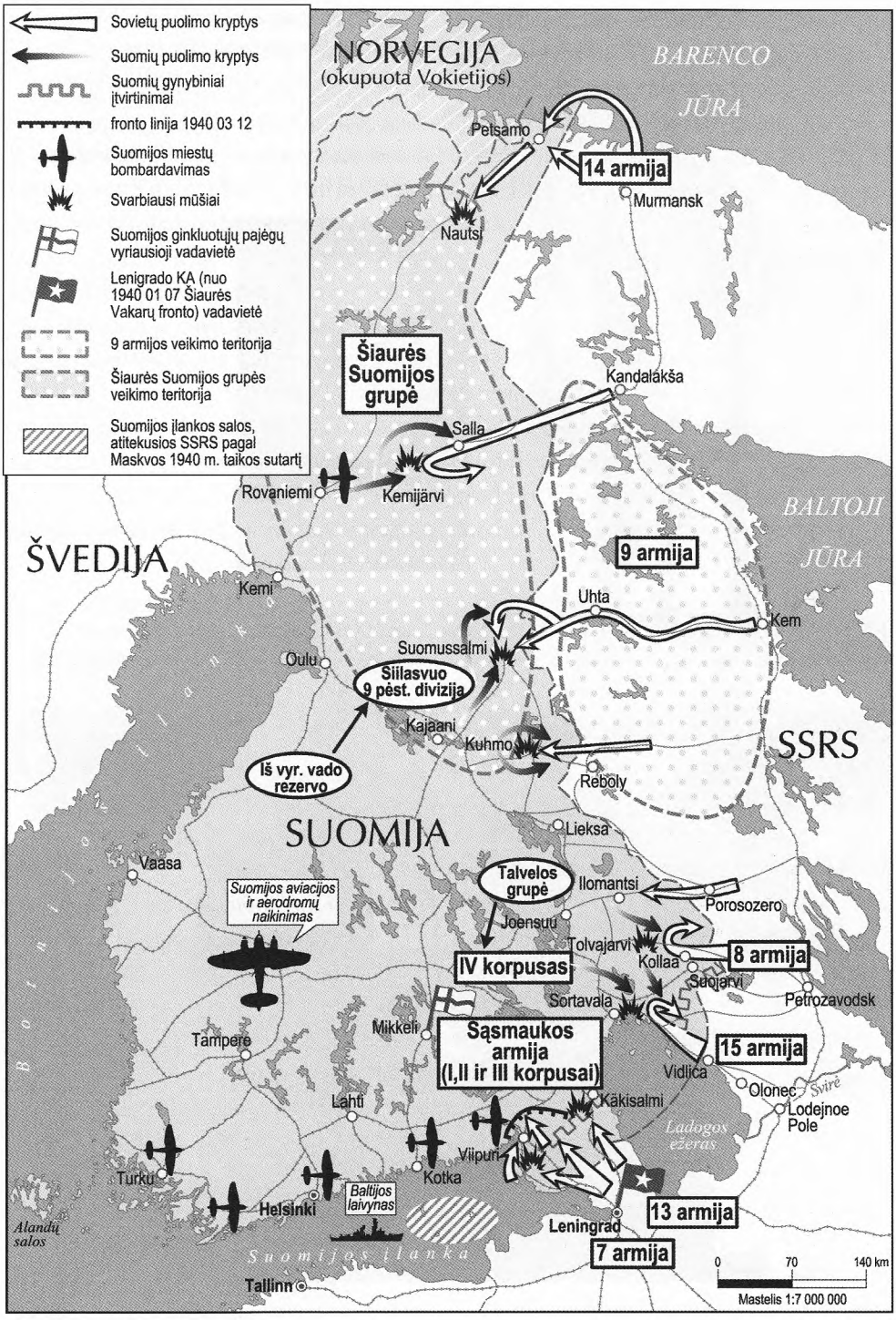

Nr. 11. *Žiemos karo vyksmas.*

Simas Heihė (Hayha) (1905–2002) įžymiausias suomių snaiperis. Žiemos karo metu maždaug per 100 dienų jis nukovė apie 500 RA karių. Heihė buvo ginkluotas Mosino M/28 šautuvu be optinio taikiklio, kurio optimalus šūvio nuotolis siekė 450 m. Sėkmingai naudojo ir pistoletą kulkosvaidį „Suomi M/31".

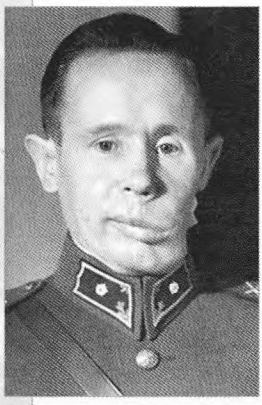

Sovietų snaiperis 1940 m. kovo pradžioje sprogstamąja kulka Simą Heihę sunkiai sužeidė. Tęstiniame kare dalyvauti jis negalėjo.

Suomių kariai su užgrobta sovietų vėliava. 1940 m.

nebuvo. Ir laikė save apsuptais... Mes pulką išvedėme labai paprastai. Atėjo pora žvalgų, kurie pasakė, kad pulkui metas išeiti iš apsupimo. Įgula pakilo ir išėjo" (20).

Tačiau ne visur taip viskas klostėsi paprastai ir sėkmingai. Ilgai trunkančiuose mūšiuose suomiai apsuptąją grupuotę suskaidė į atskiras grupes ir iki vasario pabaigos iš esmės sunaikino. Ne kartą mėginta deblokuoti apsuptuosius didelėmis pajėgomis (iš viso buvo panaudotos keturios – 60-oji, 11-oji, 72-oji ir 25-oji – šaulių divizijos), bet nesėkmingai. Suomiams atiteko trofėjų: 128 tankai, 91 pabūklas, 120 automobilių bei traktorių ir netgi 18-osios šaulių divizijos kovos vėliava) (22, 33). Nuo tokio pat sutriuškinimo dar vieną, 168-ąją, šaulių diviziją išgelbėjo tik tai, kad 1940 m. kovo 13 d. nutraukti kovos veiksmai. 18-osios divizijos vadas kombrigas G. Kondraševas buvo sužeistas, kovo 4 d. suimtas ir vėliau sušaudytas. 34-osios tankų brigados vadas kombrigas S. Kondratjevas, brigados štabo viršininkas N. Smirnovas ir brigados ypatingojo skyriaus viršininkas kapitonas Doroninas nusišovė. Baigė gyvenimą savižudybe taip pat divizijos ir brigados politinių skyrių viršininkai I. Gapaniukas ir I. Izrajeckis. Kovo 8 d. nusišovė 56-ojo šaulių pulko, kuriam priklausė 18-oji ir 168-oji divizijos, vadas komdivas I. Čerepanovas (33).

Belaisviai RA kariai prie Suomussalmio. 1940 m. sausis.

Suomių karys šildosi nušalusius pirštus. Negelbėjo nė tradiciniai šilti suomių batai iš elnio odos. 1940 m.

Suomių karininkai planuoja Suomussalmio mūšį. Centre pulkininkas H. Siilasvuo. 1940 m. sausis.

Pulkininkas H. Siilasvuo (dešinėje) prie Suomussalmio. 1940 m.

„Reikia sakyti tiesiai, kad Petrozavodsko ruože gruodžio mėnesį suomiai perėmė iniciatyvą ir laikė ją savo rankose beveik iki karo pabaigos“, – buvo priverstas pripažinti DVRA generalinio štabo viršininkas Šapošnikovas, kalbėdamas jau minėtame vyriausiosios vadovybės pasitarime 1940 m. balandžio 16 d. (20). Atsižvelgiant į šalių planus, pajėgų santykį bei sudėtį, tai buvo įsidėmėtinas pareiškimas.

Panašiai įvykiai klostėsi ir Vidurio Suomijos miškų glūdumoje, 9-osios armijos puolimo ruože. Nuo lapkričio 30 iki gruodžio 7 d. (tą dieną 163-ioji šaulių divizija užėmė svarbų kelių mazgą Suomussalmio gyvenvietėje) 9-osios armijos junginiai, nubloškę nuo sienos du suomių rezervistų batalionus, puolė, kaip sakoma, „mažakraujiškai“. Pavyzdžiui, 163-ioji divizija iš viso neteko 243 žmonių (33). Padėtis labai pasikeitė, kai į mūšių rajoną atvyko 27-asis pėstininkų pulkas ir suomių dalinių Suomussalmio rajone vadu buvo paskirtas pulkininkas Siilasvuo (vėliau generolas, vienas iš įžymiausių ir sėkmingiausiai vadovavusių suomių karo vadų). Gruodžio 15 d. suomiai atkovojo Suomussalmį, o iki gruodžio 21-osios jų slidininkų grupės apsupo didelę dalį 163-osios šaulių divizijos pajėgų.

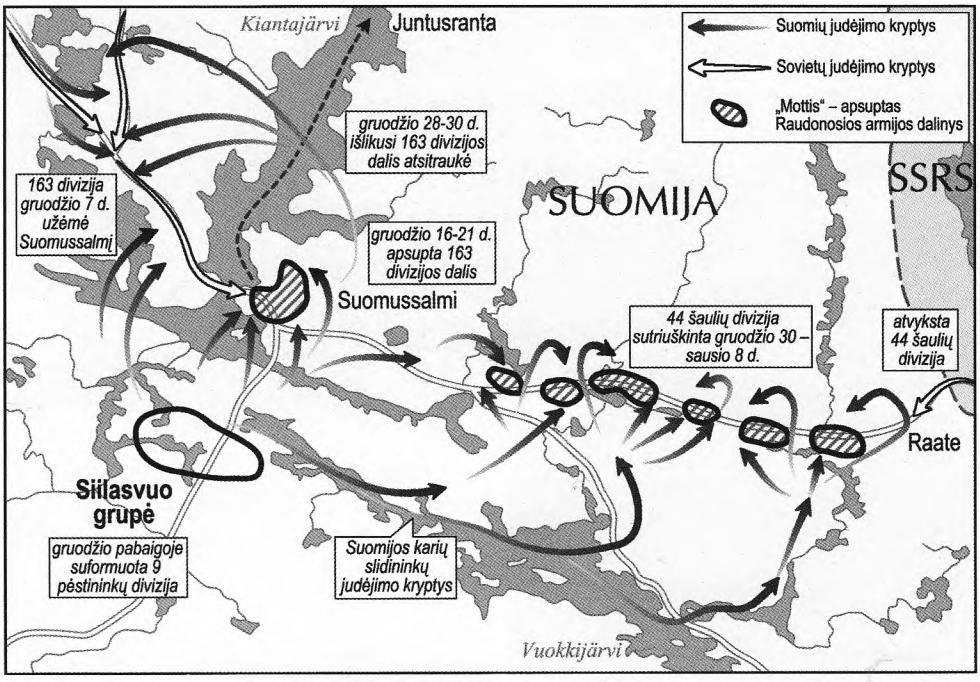

Nr. 12. *Suomussalmio mūšis. 1939 gruodžio–1940 sausio mėn.*

Suomių kariai prie savo palapinės. Suomussalmis, 1940 m. sausis.

Suomių kariai žygiuoja pro RA 44-osios divizijos žuvusių karių kūnus po Suomussalmio mūšio. 1940 m.

Sušalusio RA kareivio kūnas po Suomussalmio mūšio. 1940 m.

Pagalbon 163-iajai divizijai sovietinė vadovybė pasiuntė 44-ąją šaulių diviziją. Ši divizija, priklausanti Kijevo karinei apygardai, žygiavo iš neseniai „išvaduoto" Lenkijos Tarnopolio miesto ir jos kariai buvo apsivilkę kaip įprasta rudenį – milinėmis ir apsiavę kerziniais batais. Tuo metu mūšių rajone šaltis siekė iki 40 laipsnių. Siilasvuo pokario atsiminimuose rašo: *„Man buvo nesuprantama ir keista, kodėl rusai neturėjo slidžių ir todėl negalėjo nukrypti nuo kelių"*. K. Mannerheimas rusų kariuomenėje tarnavo 30 metų. Tad niekuo nesistebėdamas tiesiog konstatuoja: *„Gruodžio 30 d. 163-iosios divizijos pasipriešinimas buvo palaužtas. Vietoje žuvo daugiau kaip 5 tūkstančiai priešo kareivių, apie 500 žmonių buvo paimti į nelaisvę. Labai daug trofėjų: 27 pabūklai, 11 tankų, 150 sunkvežimių, didžiulis kiekis pėstininkų ginklų ir šaudmenų"* (22).

Pagal sovietinių štabų dokumentus 163-iosios divizijos nuostoliai per visą mūšių laiką buvo 3043 žuvusieji bei dingę be žinios, 8558 sužeisti ir apšalę, t.y. maždaug 70 proc. etatinio karinio personalo.* „Iešmininku" 9-osios armijos politinis skyrius pasirinko 163-iosios divizijos 662-ojo pulko vadą pulkininką Šarovą ir bataliono komisarą Podchomutovą. Jie buvo atiduoti karo tribunolo teismui ir sušaudyti.

Sausio pirmomis dienomis buvo galutinai apsupta ir sutriuškinta 44-oji divizija. Siilasvuo rašo: *„Apsuptųjų panika vis didėjo, priešas daugiau nesiėmė bendrų ir organizuotų veiksmų... Miškas buvo pilnas bėgiojančių žmonių... Sausio 7-osios vidur-*

* Per visą Žiemos karą. *Red. pastaba.*

Sunaikinta RA kolona Ratės kelyje. 1940 m. sausis.

RA 163-osios divizijos karys prie žeminės. 1939 m. gruodis.

dienį priešas pradėjo pasiduoti. Alkani ir sušalę žmonės ėjo iš žeminių... Mes paėmėme neįsivaizduojamą kiekį karinių medžiagų, apie kurias mūsų daliniai negalėjo nė svajoti. Visa, kas mums atiteko, buvo nesugadinta, patrankos naujos, dar blizgančios... Iš trofėjų buvo 40 lauko ir 29 prieštankiniai pabūklai, 27 tankai, 6 šarvuotieji automobiliai, 20 traktorių, 160 krovininių automobilių, 600 arklių..." (33)

Šioje citatoje svarbu atkreipti dėmesį į žodžius: „žmonės ėjo iš žeminių". Visiškai priešingai, negu teigia visuotinai įsigalėjęs mitas (suomiai sėdi šiltame IUT, o raudonarmiečiai eina atakon žiauriame šaltyje iki juostos klimpdami sniege), suomių daliniai nuolat manevravo, tuo metu, kai apsuptos sovietinės divizijos turėjo galimybę sudaryti bent minimalias sąlygas kariniam personalui sušilti. Verta pažymėti ir tai, kad, 9-osios armijos štabo duomenimis, 44-osios divizijos ginkluotės ir technikos nuostoliai buvo netgi didesni, negu galėjo suskaičiuoti Siilasvuo: 4340 šautuvų, 350 kulkosvaidžių, 87 įvairių kalibrų pabūklų, 14 minosvaidžių ir 37 tankai (33).

Lemečio „mottis“. 1940 m.

RA ginkluotė ir žuvusiųjų kūnai po „Ratės (Raate) kelio“ mūšio 1940 m. sausio mėn.

Suomių kariai. Karys dešinėje ginkluotas pistoletu kulkosvaidžiu „Suomi M/31“.

Karo tribunolas 44-osios šaulių divizijos vadą kombrigą Vinogradovą, štabo viršininką pulkininką Volkovą ir politinio skyriaus viršininką Pachomenką pripažino kaltais, kad *„nusikalstamai ignoravo vyriausiosios vadovybės įsakymus... išskirstė divizijos dalinius į atskirus būrius ir grupes... gelbėdami savo kailį, gėdingai bėgo su nedidele grupe žmonių į užnugarį.“* Nuosprendis įvykdytas 1940 m. sausio 11 d. priešais divizijos karinio personalo likučių rikiuotę.

Tačiau 9-osios armijos pagrindinių pajėgų gėdingas sutriuškinimas nesumažino sovietinės vadovybės „puolamojo polėkio“. Idėja „perkirsti“ Suomiją ir užimti Oulų ir toliau sklandė aukščiausiosios valdžios kabinetuose. Štai pagal iš esmės neįgyvendintą Baltijos laivyno operacijos planą, kuris buvo sudarytas 1940 m. sausio 21 d. užgrobti Alandų salas, siekis visiškai kontroliuoti laivybą Botnijos įlankoje argumentuotas taip: *„Mūsų kariuomenei pradėjus puolimą, ir perkirtus sausumos komunikaciją Uleaborgo rajone, Suomijai lieka vienintelė įmanoma komunikacija jūra“* (235) (žr. 8 žemėlapį, p. 65).

Suomių kariai mūšyje. Pirmasis ginkluotas pistoletu kulkosvaidžiu „Suomi M/31". Ginklai atremti į slides.

RA kariai Karelijos sąsmaukoje.1940 m.

O iš tikrųjų vietoj visų šių „Manilovo projektų" 9-osios armijos vadovybės pastangos, daugybė pastiprinimų, kurių nuolat ji gaudavo, ir aviacijos intensyvi parama buvo skirta daugiausia nuo sutriuškinimo išgelbėti dar vienai – apsuptai Kuhmo rajone (maždaug per 100 km piečiau Suomussalmio) 54-ajai kalnų šaulių divizijai. Lygiai kaip kituose bekraščio Karelijos fronto ruožuose, suomiai suskaidė per 25 km nusidriekusią 54-osios divizijos koloną į aštuonias atskiras grupes ir nuo vasario 1 d. pradėjo jas metodiškai apsupti bei naikinti. Nors ši divizija, priešingai negu daugelis kitų, mestų į karo su Suomija ledinį pragarą, buvo „sena", kadrinė divizija, specialiai parengta veikti šiauriniame karo veiksmų teatre, jos vadovybė ir karinis personalas neįstengė vykdyti kokių nors karinių užduočių.

9-osios armijos vadas (vėliau – visos Raudonosios armijos karinių oro pajėgų vadas) P. Ryčiagovas 1940 m. balandžio 16 d. vyriausiosios karinės vadovybės pasitarime pranešė: *„Gusevskis* (divizijos vadas) *kasdien, kartais ir po keletą kartų per dieną siuntė paniškas telegramas... Dėl tų telegramų buvo pražudyti beveik visi 9-osios armijos rezervai, kurie ten buvo siunčiami, ten buvo metama daugybė žmonių ir negalėjo suorganizuoti jokio puolimo, kad išsilaisvintų... Aviacija turėjo bombarduoti, šaudyti, saugoti jį ištisas 45 dienas. Diviziją gelbėjo 80-asis aviacijos pulkas 45 dienas ir šis pulkas iš esmės ją, nieko neveikiančią diviziją, išgelbėjo nuo bado ir žūties neduodamas suomiams ramybės nei dieną, nei naktį. Kasdien, suomiams bent menkiausiai suaktyvėjus, ten kildavo panika, ten buvo siunčiami visi pamažu atvykstantys slidininkų eskadronai ir batalionai... Paties Gusevskio nepavyko paveikti, o apsuptoje įguloje nebuvo tvarkos"* (20).

„Susitarimas dėl taikos, – rašo Mannerheimas, – *išgelbėjo smarkiai aplamdytą 54-ąją diviziją, netekusią beveik pusės savo karinio personalo ir ginkluotės"* (22). Sprendžiant iš sovietinių archyvų duomenų, suomių maršalo įvertinimas buvo labai

RA gurguolė, palikta po Suomussalmio mūšio. 1940 m. sausis.

Suomiai veda sušalusį RA kareivį.

RA tankai „mottyje".

tikslus – divizijos nuostoliai buvo tokie: 2691 žmogus žuvęs ir dingęs be žinios, 3732 sužeisti ir apšalę, vadinasi, 60 proc. sovietinės kalnų šaulių divizijos žmonių pagal etatų sąrašą (33).

Taigi nė viena iš 8-ajai ir 9-ajai armijoms skirtų užduočių nebuvo įvykdyta. Nei „pasiekti Švedijos sieną", nei „Mannerheimo linijoje" besiginančių suomių kariuomenei smogti į sparną ir užnugarį nepavyko. Baigiantis kovos veiksmams, 8-osios armijos kariuomenė pasistūmėjo priekin vos 20–30 km nuo 1939 metų sienos Loimolos–Suojarvio ruože, 60–70 km armijos dešiniajame sparne, Ilomantsio kryptimi. 9-osios armijos kariuomenė buvo iš esmės visur nublokšta atgal, į pradines pozicijas.

Už tuos labai kuklius rezultatus nepaprastai brangiai sumokėta. Per tris mūšių Karelijoje mėnesius Raudonoji armija neteko 141 tūkst. žmonių. 9-osios armijos negrįžtamieji nuostoliai buvo 13,5 tūkst. žmonių, bendri nuostoliai – 46 tūkst. 8-oji ir 15-oji armijos neteko 31 tūkst. žuvusiųjų ir dingusių be žinios, o šių dviejų armijų bendri nuostoliai sudarė 95 tūkst. žmonių (9, p. 112–119). Palygindami pažymėsime, kad Ladogos Karelijoje veikusios suomių 12-oji ir 13-oji pėstininkų divizijos (drauge su joms priskirtais atskirais batalionais) iš viso neteko 4 tūkst. žmonių – žuvusiųjų ir dingusių be žinios, 9,5 tūkst. sužeistųjų (33). Tai, kad sėkmingai atakuojančios suomių kariuomenės nuostoliai buvo **7–8 kartus mažesni** už Raudonosios armijos nuostolius, iš tiesų galima vadinti „stebuklu, kuris paneigė ir atmetė pasaulinio karo mokslo teiginius..."

Suomių kariai ilsisi. 1940 m.

Suomių kariai.

Būtina paminėti ir tai, kad jau anksčiau nurodytas siaubą keliantis 8-osios ir 15-osios armijų netekčių skaičius greičiausiai yra sumažintas. Mat 1949–1951 m. SSRS gynybos ministerijos vyriausiajai kadrų valdybai sudarant kariškių, žuvusių ir dingusių be žinios per Sovietų Sąjungos ir Suomijos karą, vardinius sąrašus, buvo pastebėta, kad jie nesutampa su dalinių ir junginių štabų tuo metu pateiktais duomenimis. **Nežinia kur dingo 31 527 žmonės** (9, p. 121–122). Jie nebuvo įtraukti nei į žuvusiųjų, nei į dingusių be žinios sąrašus, kurie pateikti kariuomenės pranešimuose iki 1940 m. kovo pabaigos. Dabar nustatyti, koks buvo šių 31 527 žmonių likimas, aišku, nėra jokios galimybės, bet labai tikėtina, kad didžioji jų dalis žuvo kaip tik atsitraukimo ir apsupimų chaose Karelijoje, o ne Karelijos sąsmaukoje, kur vyko palyginti organizuoti ir vadovaujami mūšiai „Mannerheimo linijoje“. Jei šis spėjimas teisingas, tenka konstatuoti, kad Raudonosios armijos nuostoliai Karelijoje, „atokiau nuo Mannerheimo linijos“, **sudarė beveik pusę** (47 proc.) bendrų Žiemos karo nuostolių.

Neturime pamiršti ir tai, kad Žiemos karas vyko ne tik sausumoje, bet ir ore. Net neatsivertus nė vieno žinyno, galima teigti, jog nė mintis negali kilti apie kokią nors „skraidančiąją Mannerheimo liniją“. Tačiau sovietinių KOP veiksmus per Žiemos karą verta laikyti ryškiausiu pavyzdžiu to, ką pats Suomijos maršalas pavadino „didžiuliu indėliu ir menku rezultatu“.

Rusijos valstybinio karinio archyvo (RVKA) fonduose išliko įsidėmėtinas „Deutsche Wehr" dokumentas: kažkokio pono Borgmano iš Helsinkio straipsnio „Sovietinis oro karas su Suomija" vertimas, spausdintas trijuose vokiečių karinio žurnalo „Deutsche Wehr" numeriuose (1940 m. birželio 28 d., liepos 5 ir 12 d.) (96). Pirmame mašinraščiu pateikto teksto puslapyje – Raudonosios armijos KOP štabo operatyvinio skyriaus viršininko generolo majoro Telinskio rezoliucija: *„Sutikrinti skaičius su mūsų duomenimis. Sudaryti svarbiausių skaičių suvestinę"*. Generolo Telinskio valdinių duomenimis, *„SSRS iki karo veiksmų pradžios turėjo 1800 lėktuvų fronte, karo pabaigoje 3353 lėktuvus, iš jų 60 proc. – bombonešiai"*. Bet reikia turėti galvoje, kad DVRA KOP štabas neįskaičiavo labai gausios Baltijos ir Šiaurės laivynų aviacijos. Dabartiniais duomenimis, sovietinės aviacijos grupuotė Suomijos KVT, baigiantis kovos veiksmams, turėjo **3885 lėktuvus** (kartu su 508 laivynų KOP lėktuvais), iš jų 1732 bombonešius. Per visą karą ši grupuotė atliko daugiau kaip **101 tūkst.** kovinių išskridimų (52, p. 156; 64, p.102).

Viskas pažįstama lyginant. Norint deramai įvertinti šį skaičių – 101 tūkst. kovinių išskridimų, – reikia jį lyginti su aviacijos naudojimo didžiausiose Didžiojo tėvynės karo kautynėse kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais: Kursko kautynės – 118 tūkst. išskridimų nuo 1943 m. liepos 5 iki rugpjūčio 23 d., Stalingrado kautynės – 114 tūkst. išskridimų per septynis mėnesius (nuo 1942 m. liepos iki 1943 m. vasario). Ne mažiau ryškus ir sovietinės aviacijos grupuotės dydžio bei jos naudojimo intensyvumo lyginimas Suomijos fronte su liuftvafės veiksmus apibūdinančiais skaičiais. Kaip žinoma, didžiausia vokiečių aviacijos grupuotė buvo sukurta prieš puolimo Vakarų fronte pradžią (įsiveržimas į Prancūziją, Belgiją ir Olandiją) 1940 m. gegužės 10 d. – 3641 kovos lėktuvas (be transporto, sanitarinės, ryšių ir žvalgybos aviacijos). Iki pačių įnirtingiausių „mūšių dėl Britanijos" pradžios (1940 m. rugpjūčio 13 d.) liuftvafės grupuotė buvo gerokai mažesnė – 3067 lėktuvai, iš kurių 1847 bombonešiai. Aiškiai mažesnės vokiečių aviacijos pajėgos sutelktos prie SSRS vakarinių sienų 1941 m. birželio 22-osios rytą – 2344 lėktuvai, iš jų 1236 bombonešiai (48, p. 188, 216, 399).

Kaip matome, sovietinės bombonešių aviacijos grupuotė karo su „suomių vabalėliu" lėktuvų skaičiumi nė kiek nenusileido liuftvafės bombonešių aviacijai, kuri turėjo „išbombarduoti Britaniją iš karo". O naudojimo intensyvumu gerokai ją lenkė. Sovietiniai bombonešiai per visą Žiemos karą (trys mėnesiai ir 12 dienų) atliko 44 962 išskridimus, o vokiečių aviacija per tris mėnesius ir šešias dienas (nuo liepos 1 iki spalio 6 d.) atliko tik 16 850 kovinių išskridimų (52, 53). Tiesa, šis lyginimas ne visai korektiš-

Sovietinis bombonešis SB-2.

kas, nes sovietinė bombonešių aviacija Suomijos KVT veikė daugiausia prieš kariuomenę ir įtvirtintus rajonus mūšio lauke, o liuftvafė bombardavo didelių matmenų taikinius (paprasčiau sakant, miestus) Anglijos teritorijos gilumoje. Tinkamiau būtų lyginti liuftvafės veiksmus vykstant „kovai dėl Britanijos" su sovietinės aviacijos antskrydžių prieš užnugario objektus (Suomijos geležinkelio stotys ir tarpstočiai, uostai, pramonės įmonės, administraciniai centrai) rezultatais. Anksčiau nurodytame straipsnyje „Sovietinis oro karas su Suomija" p. Borgmanas pateikia šiuos kiekybinius parametrus: įvykdyti 2075 antskrydžiai prieš 516 objektų, per kuriuos atlikta 14 640 lėktuvų išskridimų, numesta 100 tūkst. visų tipų bombų. Šiuolaikiniai istorikai pateikia kiek mažesnius ir, tikėtina, tikroviškesnius skaičius: 55 tūkst. fugasinių ir 41 tūkst. padegamųjų (t.y. kur kas lengvesnių) bombų (52, p. 159). Šie skaičiai – 14,6 tūkst. išskridimų ir 55 tūkst. fugasinių bombų – panašūs į liuftvafės bombonešių kovinį naudojimą (16,9 tūkst. išskridimų per tris mėnesius, 30 tūkst. fugasinių bombų, numestų ant Londono taip pat per tris mėnesius, nuo 1940 m. rugsėjo iki lapkričio). Absoliučiai nesulyginami pasirodė tik rezultatai.

Vokiečių bombonešiai sugriovė milžinišką skaičių pastatų ir užmušė daugybę žmonių. Jau per pirmąjį antskrydį prieš Londoną žuvo 300 žmonių ir daugiau kaip 1300 sunkiai sužeisti. Per pirmąjį masinių bombardavimų mėnesį, 1940 m. rugsėjį, Londone žuvo per 7 tūkst. žmonių. Iš viso vykstant „kovai dėl Britanijos" nuo 1940 m. rugpjūčio iki 1941 m. gegužės Anglijos sostinėje sunaikinta 84 000 pastatų, 250 tūkst. gyventojų liko be pastogės. Štai kaip vieną iš antskrydžių, įvykdytą 1941 m. gegužės 10 d., atsiminimuose aprašo V. Čerčilis:

„Mieste kilo daugiau kaip du tūkstančiai gaisrų, be to, mes jų negalėjome gesinti, nes bombonešiai sugriovė per 150 vandentiekio magistralių. Buvo apgadinti 5 dokai ir daugiau kaip 70 svarbiausių objektų, iš kurių pusė – gamyklos. Visos didžiausios geležinkelio stotys, išskyrus vieną, išvestos iš rikiuotės per kelias savaites, o tolimojo

Koventris po vokiečių bombonešių atakos. 1940 m. lapkričio 14 d.

susisiekimo keliai visiškai pradėjo funkcionuoti tik liepos pradžioje. Žuvo ir sužeista daugiau kaip 3 tūkstančiai žmonių" (55).

Mančesteryje patys baisiausi antskrydžiai įvyko 1940 m. gruodžio 23 ir 24 d. Per dvi dienas (tiksliau sakant, naktis) žuvo 2500 žmonių ir 100 tūkst. liko be pastogės. 1940 m. lapkričio 14-osios naktį liuftvafės 449 bombonešiai visiškai sugriovė Koventrio miestą. Milžiniška žala padaryta Birmingemui, Belfastui, Liverpuliui, Šefildui, Bristoliui, Sauthemptonui... Apskritai visoje šalyje sugriauta apie milijoną namų. V. Čerčilio pateiktais duomenimis, bendri gyventojų nuostoliai – 43 tūkst. žuvusių ir 51 tūkst. sunkiai sužeistų žmonių.

Sovietinės aviacijos kovos veiksmų prieš Suomijos užnugario objektus (veiksmų, už kuriuos Sovietų Sąjunga „sumokėjo" ne tik didžiulėmis materialinėmis sąnaudomis, susijusiomis su 14 tūkst. kovinių išskridimų, bet ir neteko paskutinių tarptautinės reputacijos likučių bei gėdingai pašalinta iš Tautų Lygos) rezultatas buvo iš tiesų menkas. Štai ką atsiminimuose rašo Mannerheimas:

„*Nepaisant didžiulio skaičiaus, maždaug 2500 lėktuvų* (šis skaičius gerokai sumažintas. – M. S.), *sovietinės KOP nepadarė lemiamo poveikio karo vyksmui. Iš oro smogiami kariuomenei smūgiai, ypač karo pradžioje, buvo silpni ir bombardavimai negalėjo palaužti tautos valios gintis... Strateginės užduoties – nutraukti mūsų išorės komunikacijas ir sustabdyti transporto judėjimą – rusams nepavyko įvykdyti. Mūsų laivyba, sutelkta Turkuje, nebuvo paralyžiuota, nors miestas ir bombarduotas 60 kartų... Vienintelis kelias, jungiantis Suomiją su užsieniu, buvo Kemio–Tornijo geležinkelis. Juo gabenta didelė dalis eksporto ir įvežama karinės įrangos. Šis kelias liko sveikas iki pat karo pabaigos. Tiesa, kai kuriuos geležinkelio krovinius tekdavo gabenti naktimis, bet iš esmės geležinkeliai garbingai susidorojo su savo už-*

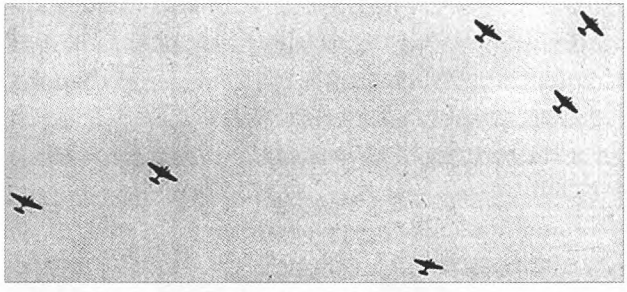

Sovietiniai bombonešiai SB-2 atakuoja Helsinkį. 1939 m. lapkričio 30 d.

Išsigandusi motina su vaiku slepiasi nuo sovietų aviacijos antpuolių. 1939 m.

Suomių civiliai slepiasi miške nuo sovietinių bombardavimų. 1939 m. gruodis.

Subombarduotas Sortavalos miestas. 1940 m.

duotimis. Nedideli apgadinimai, kuriuos padarydavo priešo aviacija, buvo greitai šalinami. Karinių reikmenų gamyba taip pat vyko be didelių pertrūkių" (22).

Iš viso Suomijos miestuose ir kaimuose visiškai sugriauti 256 mūriniai ir 1764 mediniai statiniai (52, p. 159). Kitaip sakant, vienai medinei trobelei sugriauti prireikė vidutiniškai 7 lėktuvų išskridimų, numesti 27 fugasines ir 20 padegamųjų bombų. Borgmano teigimu, žuvo 646 Suomijos civiliai gyventojai ir 538 sunkiai sužeisti. Mannerheimas rašo, kad *„daugiau kaip septyni šimtai civilių asmenų buvo užmušta, o sužeista dvigubai tiek"* (22). Dabartiniai istorikai teigia, kad per bombardavimus žuvo 960 taikių gyventojų (52, p. 159).

Bet kuriuo atveju šie skaičiai visiškai nepalyginami su Anglijos civilių gyventojų aukomis.

Skaitytojas, menkai susipažinęs su Stalino ir jo imperijos istorija, aišku, gali manyti, kad tiek mažai civilių gyventojų aukų buvo todėl, kad sovietinė aviacija smogdavo nepaprastai tikslius, snaiperiškus smūgius vien kariniams objektams. Stalinui tereikėjo panorėti, ir suomių darbo žmonių aukos būtų sumažėjusios iki nulio (užteko tiesiog nepradėti karo), faktai ir dokumentai anaiptol nepatvirtina „taškinių" bombardavimų hipotezės. Per pirmuosius aviacijos antskrydžius prieš Helsinkį ir Hanko dėl labai netaiklaus bombardavimo buvo didelių sugriovimų ir aukų gyvenamuosiuose rajonuose. Dvi bombos sprogo net greta sovietinės pasiuntinybės pastato ir lengvai sužeidė keletą darbuotojų. Atsižvelgdamas į labai nepageidaujamus šiame karo etape politinius padarinius (Sovietų Sąjunga rengėsi Helsinkyje pasodinti Kuusineno „liaudies vyriausybę"), taip pat suprasdamas, kad neįmanoma greitai ir radikaliai pagerinti bombonešių aviacijos įgulų skraidymo ir taktinio pasirengimo, Vorošilovas išleido įsakymą dėl „kategoriško ir nesąlygiško" draudimo bombarduoti

Dega sovietų aviacijos bombarduotas Helsinkio universitetas. 1940 m.

Per sovietų aviacijos antskrydį prieš Helsinkį slėptuvėje besiglaudžiantys gyventojai.

„miestus ir taikius gyventojus". Tačiau visi šie „demokratijos žaidimai" greit baigėsi, kai tapo aišku, kad vietoj triumfo žygio Raudonoji armija įsitraukė į ilgą, žiaurų ir kruviną karą.

1939 m. gruodžio 21 d. DVRA vyriausiosios autošarvuočių bei tankų valdybos viršininkas komkoras Pavlovas rašė aiškinamąjį raštą gynybos liaudies komisarui Vorošilovui: *„Reikia negailestingai sudrebinti visą Suomiją, kad kitiems būtų pamoka* (po pusantrų metų kaip tik taip Stalinas ir susidorojo su Pavlovu. – M. S.). *Aš įsitikinęs, kad kai tik pribaigsime Suomiją (nesvarbu, kokiomis priemonėmis bei būdais), ją užmirš ir anglai, ir prancūzai. Atsižvelgdamas į tai, manau, kad galima ir reikia visiškai sugriauti visus geležinkelių mazgus, prieplaukas ir šalies valdymo administracinius centrus. Sugriauti karines gamyklas, dieną ir naktį sėti mirtiną baimę keliuose"* (72, p. 88). Į Pavlovo patarimus (tikriausiai ne tik jo) atsižvelgta. 1940 m. sausio 3 d. sovietinės KOP gavo Vorošilovo, Stalino ir Šapošnikovo pasirašytą įsakymą, kuriame reikalauta *„per artimiausias dešimt dienų smogti sistemingus ir stiprius smūgius gilaus užnugario objektams, administraciniams ir karinės pramonės punktams"* (52, p. 119). Aišku, per 10 dienų sudrebinti Suomiją nepavyko ir vis stiprėjantys smūgiai krito ant suomių miestų bei kaimų iki pat karo pabaigos.

Sovietinės žvalgybos rezidentas Suomijai J. Sinicynas atsiminimuose savo pirmąjį vizitą į Helsinkį, pasibaigus Žiemos karui, aprašo taip: „*Miestas man atrodė išmiręs, purvinas ir apleistas. Buvo matyti sugriautų ir sudegusių namų. Reti praeiviai skubėdami spraudėsi pro kiekvienus vartus pridengiančius smėlio maišus...*“ (156, p. 64)

Numesta iš lėktuvo vadinamoji „Molotovo duonos kraitė“ dideliame plote paskleisdavo smulkias padegamąsias bombas.

Įsidėmėtina, kad KOP štabo operatyvinio skyriaus darbuotojai Borgmano straipsnio paraštėse įrašė komentarą, iš kurio aiškėja, kad, „*be ĮR, tiltų, geležinkelio tarpstočių*“ bombarduota ir „*apie 100 gyvenamųjų punktų*“. Ponas Borgmanas paminėjo ir tai, kad buvo masiškai naudojami jam nežinomi naujo tipo sprogmenys. Sprendžiant iš aprašymo, tai rotacinės kasetinės aviacinės bombos, Suomijoje pramintos „Molotovo duonos kraitėmis“. Ta paprasta ir veiksminga priemonė leido stikliniais rutuliukais su degiuoju mišiniu nubarstyti plotą iki vieno hektaro. Aišku, kad tokios bombos buvo mėtomos ne griauti „ĮR, tiltams ir geležinkelio tarpstočiams“, o sukelti masiniams gaisrams gyvenvietėse su mediniais pastatais.

Raudonosios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininkas raudonu pieštuku pabraukė šias Borgmano straipsnio frazes: „*Sovietinei aviacijai nepavyko nei sukaustyti transporto, nei trukdyti veikti karinei pramonei, nei sutrikdyti gamybos ir skirstymo, nei palaužti gyventojų valios priešintis... Visiškai nebuvo bombarduojama Kemio–Tornijo geležinkelio linija...*“ (žr. 13 žemėlapį).

Nr. 13. *Suomijos Laplandija.*

Ties paskutine pastaba verta stabtelėti ilgiau. Suomijos, kaip ir Rusijos, teritorija apgyventa ir nau-

Traukiniai Viipuris–Helsinkis, vežantys vaikus ir moteris, buvo mėgstami sovietų aviacijos antskrydžių objektai. Prasidėjus antskrydžiui traukiniai stodavo ir žmonės bėgdavo į mišką slėptis.

Suomių vaikas, parengtas kelionei ir aprūpintas lentele su asmeniniais duomenimis, prieš išvežant į Švediją.

dojama labai nevienodai. Taigi tankus geležinkelių tinklas šalies pietinėje dalyje vis retėja centrinėje, kol virsta vieninteliu „siūleliu", kuris Botnijos įlankos šiaurine pakrante, per Oulaus (Uleaborgo)–Kemio–Tornijo miestus driekiasi į vakarus, į Švediją bei Norvegiją ir jungia Suomijos geležinkelius su neužšąlančiais Norvegijos uostais. Didžiulė Oulaus–Kemio linijos strateginė svarba turi būti akivaizdi. Tokios pat akivaizdžios ir neginčytinos buvo sovietinės aviacijos techninės galimybės sistemingai bombarduoti šią magistralę (nuo Kemio iki Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos tiesia linija ne daugiau kaip 250 km). Ir, kas labiausiai stebina, užmiršusi geležinkelį sovietinė vadovybė organizavo didelio (šiaurinės Suomijos mastais) Rovaniemio gubernijos centro, esančio vos už 97 km plentu nuo Kemio, sistemingus bombardavimus.

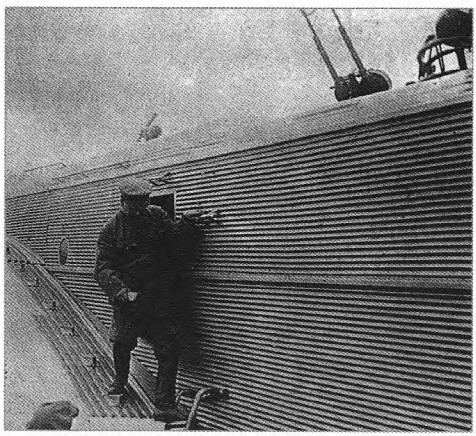

J. Stalinas apžiūri sunkųjį bombonešį TB-3.

Suomijos aviacijos istoriko K. Geusto duomenimis, prieš Rovaniemį surengta 19 antskrydžių, per kuriuos numesta 700 fugasinių bombų. Ypač dideli vasario 1 d. (8 DB-3 ir 26 SB) ir vasario 21 d. (13 DB-3 ir 26 SB) antskrydžiai. Prieš pat karo pabaigą, 1940 m. kovo 10 d., aviacijos smūgyje Rovaniemiui net pasitelkti 6 keturmotoriai gigantai TB-3. Paskutinis antskrydis prieš šį nelaimingą miestą įvyko kovo 13 d. 11 valandą, likus vos vienai valandai iki Žiemos karo kovos veiksmų pabaigos (52, p. 152–210). Dėl

to mieste, neturinčiame bent kokios didesnės karinės svarbos, užmušti 25 taikūs gyventojai, bet vos šimtu kilometrų toliau į šiaurės vakarus besidriekiantis geležinkelis „visiškai nebuvo bombarduojamas...“

Neverta kalbėti apie bombonešių aviacijos naudojimo efektyvumą, jei neatsižvelgsime į priešo atsakomuosius veiksmus. 1940 m. vasarą bei rudenį vokiečių bombonešiams priešinosi nors santykinai ir maža (lyginant su liuftvafės grupuote), bet gerai parengta, aprūpinta ankstyvojo aptikimo radarais ir moderniais lėktuvais anglų naikintuvų aviacija. Išlygą dėl „santykinai“ mažo karališkųjų KOP naikintuvų skaičiaus padarėme neatsitiktinai. Net pačiomis kritiškiausiomis 1940 m. rugpjūčio akimirkomis kovai parengtų „Harikeinų“ ir „Spitfajerių“ buvo 700–750 (48, p. 215). Bet suomių naikintuvų skaičius ir galimybės buvo visai kitokios.

Dabartinių istorikų duomenimis, prieš karą Suomijos KOP turėjo iš viso 145 lėktuvus, iš jų 119 kovinėse eskadrilėse, įskaitant 50 lėktuvų, kuriuos bent jau iš dalies galima priskirti „naikintuvų“ rūšiai (52, p. 90, 155). Patys moderniausi iš jų buvo **36 olandiški „Fokker“ D-21**, taktinėmis bei techninėmis savybėmis prilygstantys pirmųjų modifikacijų sovietiniams I-16 (1939 m. „išakams“ „Fokeriai“ neprilygo jokiais atžvilgiais). Iki kovos veiksmų pabaigos dienos (1940 m. kovo 13-osios) iš užsienio Suomija gavo ir ėmė naudoti 130 kovos lėktuvų, o jos aviacijos negrįžtamieji nuostoliai per visą karo metą buvo 71 lėktuvas (iš jų 36 numušė sovietiniai naikintuvai ir bombonešių šauliai, 6 – zenitinė artilerija, 29 sudužo įvykus avarijoms) (52, p. 158). Toks netekčių ir tiekimo santykis leido ne tik palaikyti maždaug vienodame lygyje Suomijos KOP koviniuose daliniuose esančių lėktuvų skaičių, bet net jį padidinti. Štai iki 1940 m. kovo 1 d. kovinėse eskadrilėse jau buvo 77 palyginti modernūs **naikintuvai** (24 „Fokeriai“, 25 prancūziški „Moranai“, 17 angliškų „Gladiatorių“, 11 itališkų „Fiatų“) (52, p. 155).

Suomijos karinių oro pajėgų naikintuvas „Fokker D-21“ su slidžių važiuokle. 1940 m.

Tokiomis pajėgomis suomių aviacija atliko 5693 kovinius išskridimus ir padarė priešui didžiulių nuostolių.

Jau 1940 m. vasario 14 d. sovietinių KOP vyriausiosios valdybos viršininkas Smuškevičius laiške Nr. 487821 gynybos liaudies komisarui Vorošilovui siūlė siekiant „kompensuoti fronte patirtus lėktuvų nuostolius“, skirti 800 kovos lėktuvų (180 DB-3, 320 SB, 100 I-16, 200 I-153)

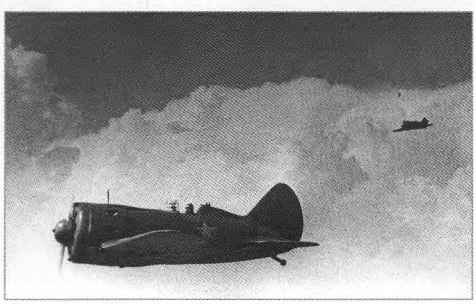

Sovietų naikintuvas I-16.

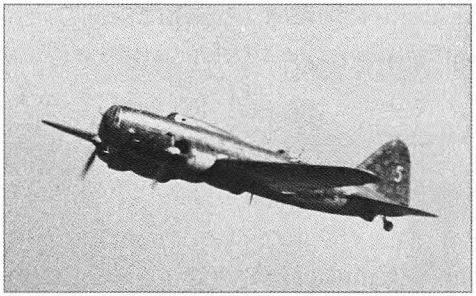

Sovietų tolimojo veikimo bombonešis DB-3. 1941 m.

(66, p.43). Sovietinės aviacijos negrįžtamieji nuostoliai (be to, apskaičiuoti ne pagal suomių lakūnų ir zenitininkų pranešimus, o pagal išslaptintus sovietinių archyvų dokumentus!) buvo 600–650 lėktuvų, iš kurių ne mažiau kaip pusę numušė priešas, o kiti prarasti dėl avarjų (52, 64). Beviltiškai pasenę (pavartosime sovietinių „istorikų" mėgstamą pasakymą) „Fokeriai" numušė, suomių duomenimis, 120 sovietinių KOP lėktuvų, oro mūšiuose netekę tik 10 savų naikintuvų (52, p. 156, 158). Apskritai aviacijos grupių skaičiaus santykiui esant 26 prieš 1, **kovinių nuostolių santykis buvo 8 prieš 1** menkos suomių aviacijos naudai!

Naikintuvas nėra vienintelis bombonešio priešas. Yra dar zenitinė artilerija. Tiesa, pataikyti nevaldomu sviediniu į didžiuliu greičiu neaukštai skrendantį lėktuvą beveik neįmanoma. Menką pataikymo tikimybę tenka kompensuoti dideliu skaičiumi zenitinių pabūklų ir milžinišku šaudmenų eikvojimu. Pavyzdžiui, 1941 m. birželio 22 d. sovietinės ginkluotosios pajėgos turėjo 7200 vidutinio kalibro (76 ir 85 mm) ir 1400 mažo kalibro (37 ir 40 mm) zenitinių pabūklų (9, p. 353). O, sakysim, prieštlėktuvinės gynybos Maskvos zonos kariuomenė turėjo 779 vidutinio kalibro ir 248 mažo kalibro zenitinius pabūklus, PLG Leningrado zonos kariuomenė turėjo 864 vidutinio ir 16 mažo kalibro patrankų (54, 56). Iki karo pradžios sukaupta 5,03 mln. 76 mm kalibro zenitinių artilerijos šaudmenų ir 0,495 mln. 85 mm kalibro zenitinių šaudmenų (74, p. 433–434). 1941 m. vasario 14 d. VKP(b) CK politinio biuro posėdyje patvirtintame šaudmenų gamybos plane numatyta pagaminti 5 mln. 85 ir 76 mm kalibro zenitinių artilerijos šaudmenų (75). Visi sovietiniai ir daugelis dabartinių rusų istorikų šiuos kiekius laiko visiškai nepakankamais. Pavyzdžiui, autoritetingo statistikos rinkinio autoriai rašo: „*Raudonajai armijai karo pradžioje aiškiai trūko zenitinių priemonių. Todėl mūsų kariuomenė pasirodė esanti neapsaugota nuo priešo smūgių iš oro...*" (9, p. 346)

Šūvis iš suomių 76 mm zenitinio pabūklo „Bofors" (1930 m. modelis).

„Neapsaugota nuo priešo smūgių iš oro..." Suomija, prasidėjus karui su Sovietų Sąjunga, turėjo **38 vidutinio kalibro zenitinius pabūklus** (76 mm „Bofors M/29") su 188 artilerijos šaudmenų vienam pabūklui atsarga ir 53

mažesnio (40 mm) kalibro „Bofors M/38“. Skubiai nusipirkę zenitinių pabūklų užsienyje, karui baigiantis suomiai turėjo jau atitinkamai 81 ir 100 zenitinės artilerijos priemonių. Palygindami pasakysime, kad vien Baltijos laivyno bazėje Kronštate zenitinių pabūklų buvo: 76 mm kalibro – 48 ir 85 mm kalibro – 8. O visa tai – tik itin galingos laivų artilerijos priedas (106).

Kadangi to meto mažo kalibro zenitinė artilerija šaudė ne į didesnį kaip 2–3 km aukštį, ją naudoti buvo tikslinga tik ginant kariuomenės pozicijas nuo priešo šturmo lėktuvų ir žemai skraidančių bombonešių. Miestams ginti Suomija turėjo iš esmės pusšimtį 76 mm zenitinių pabūklų. Paprasčiau ir tiksliau sakant, didelė dalis Suomijos užnugario objektų apskritai neturėjo jokios zenitinės priedangos, ir sovietiniai bombonešiai galėjo veikti prieš juos kaip mokomajame poligone. Štai tokiomis sąlygomis *„sovietinei aviacijai nepavyko nei sukaustyti transporto, nei sutrukdyti veikti karo pramonei“*. Negana to, suomių zenitininkai teigė sunaikinę 314 sovietinių lėktuvų. Net manant, kad šis skaičius padidintas maždaug dvigubai, suomių zenitinės artilerijos efektyvumą reikia laikyti nepaprastai dideliu. Pavyzdžiui, lėktuvui numušti, suomių duomenimis, prireikė 168 šaudmenų (76 mm kalibro) (52, p. 157). Tai fenomenalus rezultatas. Atlikęs paprasčiausius skaičiavimus skaitytojas gali įsitikinti, kad jei nors **viena dešimtoji dalis iš 5,5 mln. sovietinių zenitinių sviedinių būtų panaudota taip rezultatyviai**, zenitinė artilerija būtų sunaikinusi visą liuftvafės grupuotę Rytų fronte iki paskutinio lėktuvo be naikintuvų pagalbos...

Šaltuose Baltijos vandenyse nebuvo aptikta jokios „plaukiojamosios Mannerheimo linijos“. Tačiau Baltijos laivyno veiksmų rezultatai stulbinamai menki. Beje, pats Mannerheimas, nusistebėjęs, kad *„rusai kovai su mūsų laivyba nesutelkė lengvųjų laivyno pajėgų Baltijos uostuose“*, atsiminimuose aiškina, jog *„jie iš pat pradžių tikėjosi laimėti „žaibo karą“*. Bet šiuo atveju maršalas apsiriko. Sovietinės karinės ir politinės vadovybės planai bei ketinimai buvo patys rimčiausi ir toli siekiantys. Jau 1939 m. spalio 26 d., tuo metu, kai Maskvoje, vykstant „taikos deryboms“, reikalauta atiduoti keletą salų Baltijos jūroje ir šiek tiek „pastūmėti“ sieną Karelijos sąsmaukoje, Baltijos laivyno karo taryba išleido direktyvą Nr. 1op/51ss. Joje įsakyta povandeninių laivų 2-ajai brigadai vykti į pozicijas, jei tektų *„kariauti neribotą povandeninį karą su Suomija“*, taip pat žvalgybai *„stebėti Švedijos laivyno išskleidimą ir veiksmus“* (57, p. 109, remiantis Rusijos karinio jūrų laivyno valstybiniu archyvu (RKJLVA) f. R-92, ap. 2, l. 12).

Lapkričio 12 d., likus dienai iki to meto, kai Sovietų Sąjungos ir Suomijos derybos galutinai įstrigo aklavietėje, Baltijos laivyno karo taryba direktyvoje Nr. 1op/60ss laivyno povandeninėms pajėgoms numatė jau visai konkrečias užduotis:

„sunaikinti suomių kranto gynybos šarvuočius; vykdyti švedų laivyno išskleidimo ir veiklos žvalgybą; nutraukti Suomijos aprūpinimą Baltijos jūra ir iš Švedijos uostų per Botnijos įlanką“.

1939 m. lapkričio 23 d. Baltijos laivyno vado įsakymas Nr. 5op dar kartą, kategoriškai suformulavo laivyno užduotis: *„Perkirsti Suomijos jūros komunikacijas, neleisti iš užsienio įvežti kariuomenės ir karinės įrangos, sunaikinti priešo kranto apsaugos šarvuočius bei povandeninius laivus, neleisti jiems pasitraukti į Švedijos teritorinius vandenis“* (57, p. 109–110) (žr. 8 žemėlapį, p. 65).

Po savaitės prasidėjo karas. Pirmiausia paaiškėjo, kad iš 49 Baltijos laivyno povandeninių laivų dalyvauti karo veiksmuose galėtų tik 27 (55 proc. bendro skaičiaus). Per klaidą paskandinusios Estijos garlaivį „Kassari“ (neutraliuose vandenyse, už paskelbtos jūrų blokados zonos) Baltijos laivyno povandeninės pajėgos neįstengė įvykdyti nė vienos iš joms skirtų užduočių. 1939 m. gruodžio 26 d. SSRS karinio jūrų laivyno (KJL) liaudies komisaras N. Kuznecovas direktyvoje Nr. 4747 konstatavo, kad povandeninių laivų veiksmai blokuojant Suomiją yra pasyvūs, ir pareikalavo iš vadų *„veikti ryžtingiau, deramai rizikuojant“*. Tą pačią dieną Baltijos laivyno vadas V. Tribucas išsiuntė povandeninių laivų divizionų vadams šią radiogramą: *„drg. Stalinas reikalauja kovoti ryžtingai, drąsiai, narsiai su priešu komunikacijose, uostų prieigose ir pačiuose uostuose...“* (57, p. 114, 115)

1940 m. vasario pirmosiomis dienomis dėl neregėtų šalčių didelė dalis Baltijos užšalo, dėl to laivynas toliau negalėjo veikti. Atėjo metas aptarti rezultatus. Jie pasirodė stulbinantys. Ignoruodami paskelbtą „jūros blokadą“, nuo 1939 m. lapkričio pradžios iki 1940 m. sausio vidurio į Suomijos uostus sėkmingai įplaukė 349 transporto laivai. Iš 27 Baltijos laivyno povandeninių laivų bent kartą priešą atakavo tik aštuoni.

Sovietų povandeninio laivo ŠČ-324 denis. 1941 m. lapkričio pradžioje laivas paskendo, užkliudęs miną Suomijos įlankoje.

19 povandeninių laivų per du mėnesius taip ir nesugebėjo bent kartą aptikti ir atakuoti priešo transportą. Ir tai ne Atlanto platybėse, o siauroje Suomijos įlankos „gerklėje“ (didžiausias nuotolis nuo Suomijos iki Sovietų Sąjungos pakrantės ne daugiau kaip 80–100 km). Aštuoni povandeniniai laivai, iš viso atakavo 11 laivų, iš kurių 10 neturėjo apsaugos ar kokios nors ginkluotės. Iš 11 atakuotų laivų paskandinti tik 5, įskaitant ir liūdnai pagarsėjusį estų „Kassari“. Du transportai buvo paskandinti torpedomis (tam prireikė 11 torpedų). Trys neginkluoti garlaiviai paskandinti artilerijos ugnimi (daugiau nei keistas povandeninių laivų panaudojimas!) iššovus 100 mm kalibro 6 ir 45 mm kalibro 602 sviedinius (57, p. 120).

Taigi **beveik nepatirdamos ginkluoto priešinimosi** nei jūroje, nei iš oro Baltijos laivyno povandeninės pajėgos **įstengė paskandinti tik 1,1 proc. bendro skaičiaus į Suomijos uostus plaukusių transporto laivų**. Štai tokia buvo ta „jūros blokada“. O kalbant apie užduotį *„sunaikinti suomių kranto gynybos šarvuočius“*, galima pasakyti, kad šie laivai (jų būta lygiai dviejų: „Ilmarinen“ ir „Veinemeinen“), nepaisant visų Baltijos laivyno ir jo bombonešių aviacijos pastangų, liko sveiki. Galima pamanyti, jog suomių šarvuočiams išvengti žūties padėjo jiems suteikti senųjų „Kalevalos“ sakmių herojų vardai.

Suomių pakrančių apsaugos šarvuotis „Ilmarinen“ Turkaus uoste. „Ilmarinen“ ir kitas toks laivas „Veinemeinen“ dalyvavo Antrajame pasauliniame kare, saugojo Alandų salas nuo galimo įsiveržimo. Žiemą jie stovėjo išmetę inkarus Turkaus uoste ir naudoti kaip miesto priešlėktuvinės gynybos priemonės. Vykstant Tęstiniam karui, abu laivai 1941 m. liepos–rugpjūčio mėn. penkis kartus apšaudė iš pabūklų Hanko pusiasalyje įkurtą sovietinę karinę bazę. 1941 m. rugsėjo 13 d. jie dalyvavo vokiečių surengtoje operacijoje „Nordwind“, kurios tikslas buvo užimti Estijos Saremos bei Hiumos salas. Grįždamas „Ilmarinen“ užplaukė ant minų ir per 7 minutes nuskendo. Gyvi liko tik 132 įgulos nariai, o 271 žmogus žuvo. Vėliau išsigelbėjusieji buvo praminti „Ilmarinen“ plaukikų komanda“.

Dabar galime grįžti prie legendos apie supergalingą ir beveik neįveikiamą „Mannerheimo liniją". Štai kaip atrodo talentingo publicisto V. Suvorovo sukurtas šios „nemokslinės fantastikos" būdingas fragmentas:

„Mannerheimo linija buvo įrengiama kaip absoliuti riba su šimtaprocentine neįveikiamumo garantija.

Ją įrengiant dalyvavo geriausi pasaulio fortifikacijos inžinieriai... Už bekraščių minų laukų, už prieštankinių griovių ir granitinių prieštankinių „kelmų", už gelžbetoninių tetraedrų ir vielos užtvarų, dešimt, dvidešimt, trisdešimt, keturiasdešimt septynios eilės metalinių strypų laikomos tankios spygliuotosios vielos, taigi už šių užtvarų – gelžbetoniniai kazematai: trijų, keturių, penkių aukštų po žeme, perdangos – iš pusantro–dviejų metrų storio fortifikacinio gelžbetonio, į mūšio lauko pusę nukreiptos sienos pridengtos šarvinėmis plokštėmis, o visa tai užversta daugiatoniais granito rieduliais ir užklota gruntu... Kiekvieno kazemato viduje – šaudmenų ir kuro sandėlis, šiltos miegamosios patalpos, poilsio kambarys ir virtuvė, ir valgykla, ir tualetas, ir vandentiekis, ir elektros stotis, ryšių mazgai, ligoninės – visa tai po žeme, po betonu... Suomių kareiviai žino, kad sužeistiesiems giliai po žeme yra operacinė palata, kurioje švaru, sausa ir, aišku, šilta..." (58)

Daug kas šiame tekste visiškai atitinka tikrovę. Pavyzdžiui, viela, grioviai ir „kelmai". Reikia tik išsiaiškinti, ką visa tai reiškia praktiškai.

Yra toks išmintingas pasakymas: „Generolai rengiasi praeities karui". Ši taisyklė puikiai tinka kalbant apie suomių ilgalaikius įtvirtinimus Karelijos sąsmaukoje. *„Metalinių strypų laikomos keturiasdešimt septynios eilės tankios spygliuotosios*

Mannerheimo linijos statyba XX a. 4-ajame dešimtmetyje.

Suomių karys Mannerheimo linijoje stebi priešo pozicijas.

Suomių spygliuotosios vielos užtvaros Karelijos sąsmaukoje.1940 m.

vielos“, apie kurias taip susižavėjęs rašo V. Suvorovas, kaip ir iki 90 kilometrų gilyn ešelonuoti kulkosvaidžių IUT, būtų neįveikiama kliūtis Pirmojo pasaulinio ir Rusijos pilietinio karo laikų pėstininkams bei raitininkams. Beje, didžioji dalis (du trečdaliai) gynybinių įrenginių pastatyti 1921–1924 m., kai nieko pavojingiau, negu Budiono raitininkų lavina pietinėje Suomijoje nesitikėta. Kita vertus, pats Karlas Gustavas Mannerheimas jokių oficialių pareigų Suomijos karinėje žinyboje nėjo, taigi šių įrenginių „autorystės“ priskyrimas jam yra dar vienas mitas. Bet svarbiausia kai kas kita: artėjant 1939 m. žiemai, liūdnai pagarsėjusi „Mannerheimo linija“, taip ir neiššovus nė vieno šūvio į priešą, buvo jau beviltiškai pasenusi. Tai lėmė dvi priežastys. **Viena iš jų vadinama „tanku“, kita – „lėktuvu“.**

Pats masiškiausias sovietinis lengvasis tankas T-26 buvo iš tiesų „lengvas“. Bet tik lyginant su kitais – vidutiniais ir sunkiaisiais – tankais. Jis svėrė 9750 kg (buvo ir dar sunkesnių modifikacijų), taigi ši plieno masė su vikšrais galėjo pralaužti septynias, keturiasdešimt septynias ar kad ir šimtą keturiasdešimt septynias eiles „tankios spygliuotosios vielos“ taip lengvai, kaip Guliveris sutraukė plonyčius siūlelius, kurie jį „surišusiems“ liliputams atrodė kaip storiausi lynai. Pašalinęs iš vietovės „tankią spygliuotąją vielą“ ir pakeliui išvartęs liūdnai pagarsėjusius „metalinius strypus“ lengvasis tankas T-26 galėjo visiškai priartėti prie IUT, nes šautuvinio kalibro kulkosvaidžių kulkos tegalėjo iš jo 15 mm storio šarvų išskelti kibirkštis. Toliau galima veikti dvejopai, žiūrint, koks tai tankas, ir kaip išdėstytos IUT ambrazūros. Paprastas („linijinis“) T-26, iššovęs keletą 45 mm šarvamušių sviedinių, gali pramušti IUT šarvinę užsklandą ir kliudyti

Suomių kariai apžiūri paliktą sovietinį lengvąjį tanką T-26 po „Ratės kelio“ mūšio. 1940 m. sausis.

Sovietinis tankas T-26 suomių kariuomenės tarnyboje. 1940 m.

Sovietų cheminis (ugniasvaidis) tankas OT-130. 1940 m. vasaris.

Sovietinis eksperimentinis sunkusis dvibokštis tankas T-100. Svoris 58 t., įgula 8 žmonės, šarvo storis 60 mm. Dalyvavo mūšiuose Mannerheimo linijoje. Į jį suomių artilerija pataikė apie dvidešimt kartų, bet šarvo nepramušė. Po Žiemos karo negamintas, masinei gamybai pasirinktas sunkusis KV-1.

RA užimtos suomių aukštumos 38.2 vaizdas. 1939 m. gruodis.

kulkosvaidį bei šaulius. Ugniasvaidis („cheminis“) tankas T-26 (OT-130) galėjo užlieti IUT ambrazūrą, stebėjimo plyšius ir orlaidžius 360 litrų degiojo skysčio KS. Visų geriausia būtų veikti paeiliui: iš pradžių linijinis tankas sudaužo šarvines užsklandas, paskui ugniasvaidis tankas išdegina betoninės dėžutės vidurius. Buvo ir trečias, pats humaniškiausias IUT su kulkosvaidžiu neutralizavimo būdas: tankas privažiuoja prie ambrazūros ir tiesiog uždengia ją savo plieniniu korpusu.

Štai kodėl, atsiradus mūšio lauke daugybei tankų, **įtvirtintasis rajonas, neturintis galingos prieštankinės ginkluotės, neteko buvusios vertės.** Kitaip sakant, IUT su kulkosvaidžiais buvo būtina papildyti (kaip tik papildyti, o ne pakeisti – kovai su priešo pėstininkais bei raitininkais greitašaudis kulkosvaidis yra pakankamai efektyvus) IUT su artilerijos ginkluote. Tai puikiai suprato sovietiniai vadai ir fortifikacijos inžinieriai. Štai tarp 13 pirmosios eilės įtvirtintųjų rajonų (statytų 1928–1937 m.) jau buvo artilerijos ugnies įrenginių. Tiesa, jų labai mažai (vidutiniškai ne daugiau

kaip 10 proc. bendro IUT skaičiaus, be to, ir ginkluoti pasenusiomis XX a pradžios „tricolėmis“).

Pavyzdžiui, Mogiliovo–Jampolio įtvirtintasis rajonas (ĮR) turėjo 279 IUT su kulkosvaidžiais ir 18 – su artilerija. Minsko ĮR 160 km ilgio fronte buvo 242 IUT su kulkosvaidžiais (su viena, dviem ir trimis ambrazūromis), 9 prieštankinės gynybos IUT su sukamaisiais tanko T-26 bokšteliais, 16 – su artilerija, kiekvienas su dviem 76,2 mm pabūklais ir vienas su 4 pabūklais. Letičevo ĮR (Ukraina) 122 km fronte turėjo 354 IUT, iš jų 11 su artilerija. Įsidėmėtina, kad 1941 m. vasarą 12-osios armijos vadas generolas majoras Ponedelinas šiuos 343 kulkosvaidžių IUT (beveik tris viename fronto kilometre!) įvertino žodžiais: *„ĮR nepaprastai silpnas“* (50, p. 321). Antrojoje įtvirtintųjų rajonų eilėje (įrengta 1938–1940 m.) artilerijos statinių dalis padidėjo beveik ketvirtadaliu. Pagaliau įtvirtintieji rajonai prie „naujosios“ sovietinės sienos (vadinamoji „Molotovo linija“) 40–45 proc. buvo sudaryti iš IUT su artilerijos ginkluote. Be to, tai buvo jau ne senos, nurašytos patrankos, o naujausios pusautomatės sistemos su puikia periskopine optika.

Aišku, jauna Suomijos respublika su menku kariniu biudžetu (ir be daugiamilijoninės armijos Gulago vergų darbo jėgos) negalėjo sau leisti nė mažos dalelės tokios prabangos. 1921–1924 m. statyti 168 visokios paskirties betoniniai bunkeriai, taip pat ir 114 paprasčiausių vienaukščių, vienos ambrazūros kulkosvaidžių IUT ir tik 7 artilerijos IUT. Dėl visiško neturto IUT buvo statomi iš 350–450 markės betono (sovietiniai standartai fortifikaciniams įrenginiams numatė naudoti 750 ir geresnės markės betoną) su „lanksčia armatūra“ (t.y. vietoj tvirtos strypinės armatūros naudota paprasta viela). Vykstant mūšiams, kai buvo pralaužiama „Mannerheimo linija“, kai kurie IUT buvo sudaužyti 152 mm haubicų 40 kg sviediniais, nors „geriausi pasaulio fortifikacijos inžinieriai“ juos projektavo, siekdami, kad atlaikytų tiesioginį 100 kg sveriančio 203 mm haubicos sviedinio smūgį. Iš betono luitų

RA 203 mm haubica B-4 (sviedinio masė 100 kg, šaudymo nuotolis 18 km).

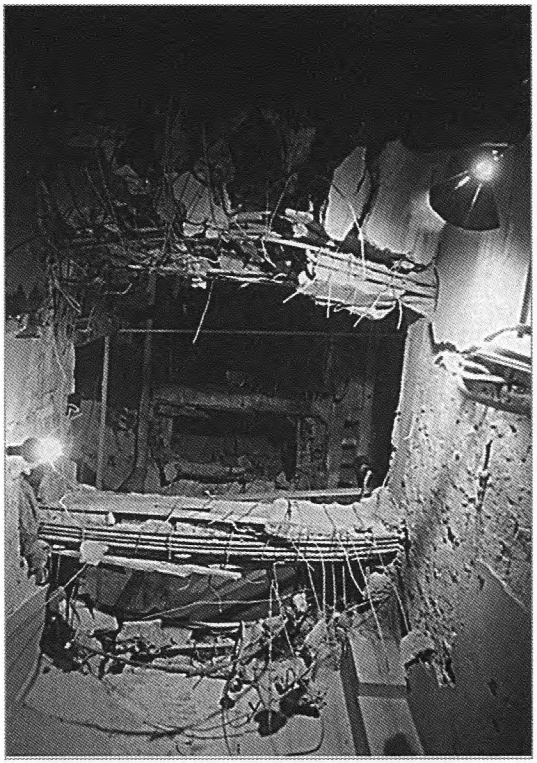

Mannerheimo linijos bunkerio likučiai. 1940 m.

kyšantys vielos pluošteliai puikiai matyti nūdienėse IUT griuvėsių nuotraukose (62).

Didžioji dalis IUT išdėstyti žemės paviršiuje ir tik kai kurie iš dalies įkasti į kalvų šlaitus ir vietovės iškilumus. Apie jokius „tris, keturis, penkis aukštus po žeme" negalėjo būti nė kalbos. Priežastis labai paprasta: Karelijos sąsmaukoje gruntas yra arba uolinis, arba, atvirkščiai, labai arti paviršiaus – gruntinis vanduo, arba IUT apskritai teko statyti pelkėje. 1930 m. prasidėjo naujos „Mannerheimo linijos" eilės statyba. Tai buvo jau tvirti, bet, kaip ir ankstesnieji, kulkosvaidžių (dviejų ar trijų ambrazūrų) IUT. Iš viso tuo metu pastatyti ar rekonstruoti (iš dalies į frontą atsuktas sienas pridengiant šarvinėmis plokštėmis, apie kurias rašo V. Suvorovas) 48 IUT. Galiausiai 1937–1939 m. pastatyta keletas (įvairiuose šaltiniuose minimi skirtingi skaičiai: nuo 5 iki 8) didelių daugiaambrazūrių fortų (vadinamųjų „milijoninių" IUT) ir kiekviename iš jų buvo po keletą kulkosvaidžių ir 1–2 pabūklai (75 ar 155 mm kalibro). Bendras IUT skaičius visuose gynybos ruožuose 135 km ilgio fronte nebuvo didesnis nei 170–200 (61, 62–63).

Tikslų jų skaičių pasakyti sunku, nes įvairūs autoriai nevienodai apskaičiuoja ugnies ir pagalbinius statinius, į bendrą skaičių įtraukia ar neįtraukia Vyborgo įtvirtinimus ir Taipalės (aštuoni 120 mm ir 155 mm pabūklai) bei Koivisto (dvylika 155 mm ir 254 mm pabūklų) kranto baterijas. Reikia pasakyti, kad tik šias baterijas gerai įvertino pats Mannerheimas: *„Vieninteliai įtvirtintieji statiniai, kuriuos verta paminėti, buvo kranto artilerijos fortai, dengiantys pagrindinės gynybos linijos sparnus Suomijos įlankos ir Ladogos ežero pakrantėse"*. Beje, net sunkusis pabūklas gali taikliai šaudyti į tankus tik tiesioginio matomumo ribose, t.y. ne didesniu, kaip 1,5–2 km nuotoliu, o 100 km erdvė tarp šių fortų beveik niekur nebuvo pridengta betoniniuose kazematuose įrengtų prieštankinių patrankų.

Pusantro metro sniego sluoksnis, kuris, pasak V. Suvorovo pasakojimo, sutrikdė angliško superkompiuterio elektronines smegenis ir tapo neįveikiama kliūtimi sovietiniams tankams, atsirado anaiptol ne pirmąją karo dieną ir net ne pirmąjį mėne-

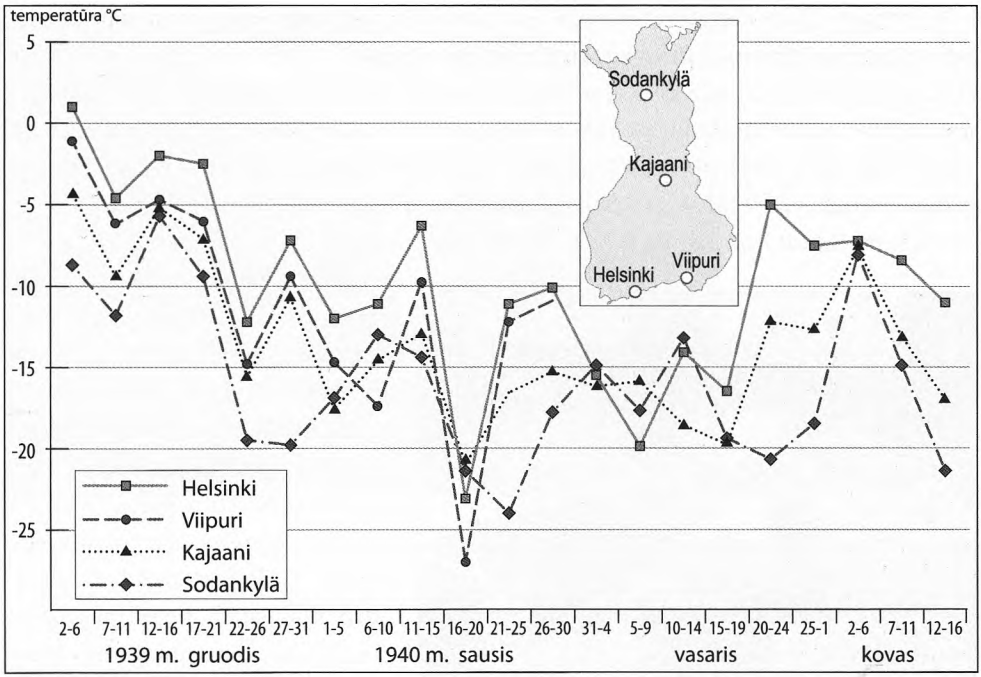

Nr. 14. *5 dienų vidutinė temperatūra.*

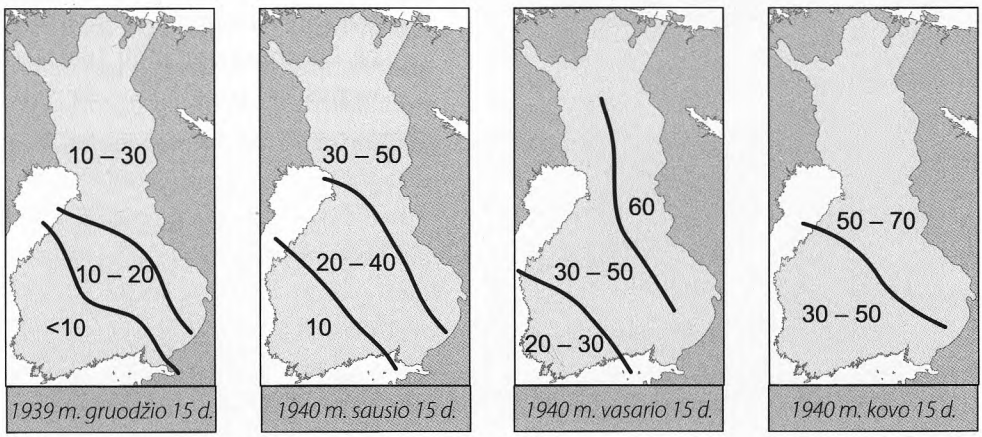

Nr. 15. *Sniego storis (cm) Suomijoje per Žiemos karą.*

sį. Dar kartą atsiversime Mannerheimo atsiminimus: *„Priešas turėjo techninį pranašumą, nes žemė įšalo, o sniego beveik nebuvo. Užšalo ežerai ir upės, greitai ledas galėjo išlaikyti bet kokią techniką... Deja, sniego danga ir toliau liko per plona, kad trukdytų priešui manevruoti“.* Suomių pėstininkų divizijos prieštankinių patrankų turėjo labai mažai *(„paskutinę akimirką gavome 37 mm prieštankinių pabūklų „Bofors“. Dabar jų kariuomenė turėjo apie šimtą“)* (22).

Iš tikrųjų „Mannerheimo linijos“ pagrindinė prieštankinės gynybos priemonė buvo pasyvios užtvaros: grioviai, kontreskarpai, granito luitai ir stulpeliai. Aišku, geriau negu nieko. Tai atitiko XX a. pradžios karo mokslo laimėjimus. Bet, masiškai naudojant tankus ir artileriją, tokiems įtvirtinimams sugriauti tereikia laiko. Beje, visai nedaug, ką 1941 m. vasarą vaizdžiai pademonstravo vermachto tankų daliniai, greitai įveikdami begalines eiles prieštankinių griovių sovietinėje teritorijoje. Ir tai vyko, nors Raudonoji armija turėjo 14 900 prieštankinių patrankų (9, p. 353).

Akmenų užtvaros ir spygliuotosios vielos tvoros Mannerheimo linijoje. 1940 m.

Tad V. Suvorovo džiaugsmingi pasakojimai apie „šiltas miegamąsias patalpas, poilsio kambarius, valgyklas, elektros stotis, ryšių mazgus, švarias ir šiltas ligoninės po žeme“ suomių Žiemos karo veteranams galėjo kelti tik liūdną šypseną. Pirmosios statybos IUT (du trečdaliai bendro skaičiaus!) betoninės dėžės be jokių vidaus įrenginių. Juose nebuvo nei elektros, nei vandentiekio, nei išviečių, nei kuro sandėlių krosnims. Ambrazūros be šarvinių užsklandų (tad šarvamušiais sviediniais „daužyti“

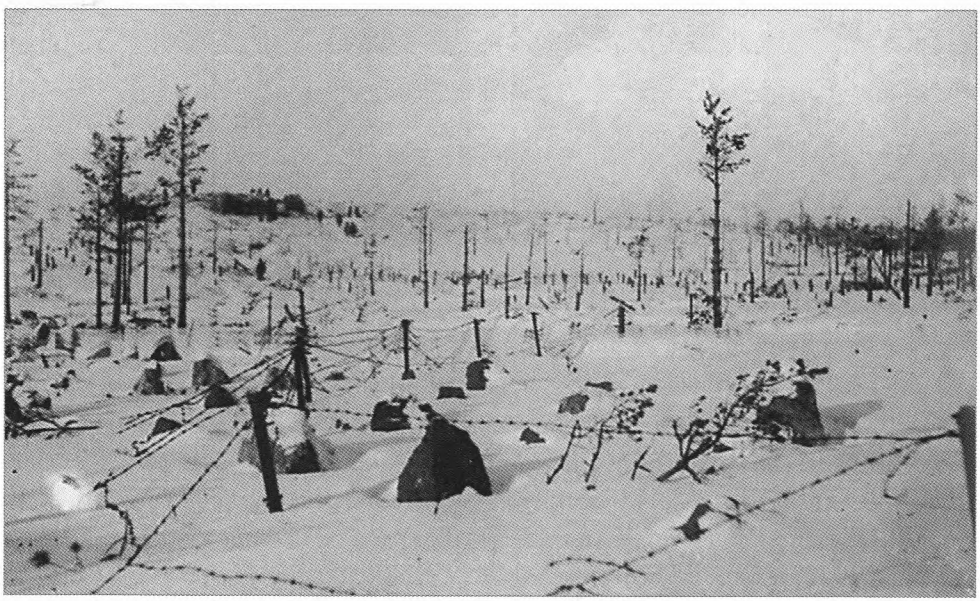

Akmenų barjerai ir spygliuotosios vielos užtvaros Mannerheimo linijoje. Tolumoje – vienas tvirčiausių suomių bunkerių Sj 5, vadinamų „milijoniniais“.

RA karys, ginkluotas Degtiariovo pistoletu kulkosvaidžiu PPD-34, prie užimto bunkerio Mannerheimo linijoje.

nebuvo ko, nesustojant galima užlieti IUT degiuoju skysčiu...), durys medinės, geriausiu atveju apmuštos geležies lakštais (tokias galėjo išmušti ne tik arti sprogęs haubicos sviedinys, bet ir granatų ryšulys). Telefono ryšys su gretimais IUT taip pat buvo ne kiekviename, o išorės stebėjimo periskopų apskritai neturėta. Bet svarbiausia, IUT neturėjo aktyviosios ventiliacijos, tad nevėjuotą dieną per kelias šaudymo minutes patalpa prirūkdavo dusinančių parako dūmų. Tik „milijoniniuose“, kurių buvo itin mažai, turėta kai ką iš to, apie ką rašo V. Suvorovas. Pavyzdžiui, toks „technikos stebuklas“, kaip rankinis ventiliacijos įrenginys (!) (31, 33, 61 – 63).

RA kariai ant užimto suomių dzoto Karelijos sąsmaukoje. 1940 m.

Primityvūs įrenginiai ir ginkluotė, silpna prieštankinė gynyba – kaip tik būdinga suomių ilgalaikės fortifikacijos linijos savybė. Bet nuvylė ir gerokai tobulesnės: „Mažino linija“, „Stalino linija“, „Atlanto pylimas“ ir „Vakarų pylimas“. Ir tai visai suprantama, kaip ir tai, kad po Antrojo pasaulinio karo visai nustota statyti daug kainuojančias „kinų sienas“. Kad suprastume kodėl, turime grįžti į pradinę padėtį, į XX a. pradžią ir išsiaiškinti, kaip apskritai tuo metu atsirado stacionariosios gynybos idėja.

Pats masiškiausias lauko artilerijos „tricolis“ pabūklas (pavyzdžiui, patranka ZIS-3) sveria 1,2 t ir iššauna 6,2 kg svorio skeveldrinį fugasinį sviedinį. „Šešiacolės“ (152 mm) haubicos sviedinys sveria jau 40–45 kg. Bet ir pati haubica sveria apie 4 t. Tokiam pabūklui traukti reikia traktoriaus (vikšrinio vilkiko) ar bent šešių stiprių „artilerijos“ arklių. 1931 m. pavyzdžio sovietinės 203 mm haubicos sviedinys svėrė 100 kg, o paties pabūklo svoris siekė 17,5 t. Tokį lauko artilerijos pabūklo kalibrą ir svorį iš esmės galima laikyti didžiausiu. Taip, gamybos technologija leidžia gaminti ir daug didesnio kalibro pabūklus (iki 14–15 colių), sveriančius šimtus tonų. Bet tokie pabūklai būdavo įrengiami tik sunkiuosiuose kreiseriuose ir linijiniuose laivuose. Naudoti juos sausumoje trukdė ir ribota tiltų keliamoji galia, ir vadinamasis sinuso dėsnis, pagal kurį, kylant jau į 30 laipsnių statumo kalną, reikia traukos jėgos, lygios pusei pabūklo svorio. Vaizdi iliustracija šiuo atveju gali būti skaičiai, apibūdinantys artilerijos pabūklų gamybą SSRS. Per ketverius Didžiojo tėvynės karo metus Raudonoji armija gavo 68,8 tūkst. 76,2 mm kalibro pabūklų, 5 tūkst. 152 mm patrankų ir haubicų ir vos šimtą 203 mm kalibro haubicų (9, p. 356). Didesnio kalibro artilerijos sistemos nustotos gaminti dar iki karo pradžios.

Dėl lauko artilerijos sviedinio svorio didinimo objektyvios ribos, kaip atrodė daugeliui karo specialistų, atsiranda galimybių sukurti iš esmės nesugriaunamus ilgalaikius ugnies taškus (IUT). Reikėjo tik apskaičiuoti reikalingą gelžbetoninės dangos, kuri galėtų atlaikyti daugkartinius 50–100 kg svorio sviedinių smūgius, storį ir markę. Susižavėję šiais apskaičiavimais karo inžinieriai iš pradžių nekreipė dėmesio į menką zyzimą, atklystantį iš padangės. O ten skrido lėktuvas bombonešis, kurio net pirmieji iš medžio ir brezento pagaminti pavyzdžiai lengvai galėjo pakelti 100 kg bombą. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje lengvieji dvimotoriai bombonešiai (sovietiniai SB, anglų „Blenheim“) pakeldavo iki 500 kg bombą. Vidutinis dvimotoris bombonešis DB-3 pakeldavo bombą FAB-1000, jo amžininkai anglų „Wellington“ ir vokiečių „Heinkel-111“ pakeldavo bombas, atitinkamai sveriančias po 1814 ir 1800 kg. Sunkusis keturmotoris TB-7 gabendavo ir penkiatonę bombą, o anglų strateginio „Lancaster“ didžiuliame bombų skyriuje tilpo net specialiai sukurta supersunki 10 t bomba (76).

Atsiradus tokios galios šaudmenų bei sprogmenų, amžiais vykstančios „kalavijo ir skydo“ varžybos baigėsi aiškia „kalavijo“ persvara. Trumpai sakant, išeikvojus neįsivaizduojamą betono ir plieno armatūros kiekį, galima pastatyti IUT, pajėgų atlaikyti tiesioginį 5 t bombos pataikymą, bet jokia šalis negali sau leisti taip švaistyti išteklių.

Taip atrodo kiek įmanoma trumpiau išdėstyta ilgalaikės inžinerinės fortifikacijos teorija. Dabar pažvelkime į praktiką.

1941 m. vasarą palei Sovietų Sąjungos vakarinę sieną, nuo Baltijos iki Juodosios jūros nusidriekė šie įtvirtintieji rajonai: Telšių, Šiaulių, Kauno, Alytaus, Gardino, Osoveco, Zambrovo, Brastos (Bresto), Kovelio, Voluinės Vladimiro, Rava Ruskos, Strumilovo, Peremyšlio, Aukštutinio Pruto ir Žemutinio Pruto. Per 200–250 km nuo jų, už 1939 m. „senosios“ sienos linijos, driekėsi „Stalino linijos“ įtvirtintieji rajonai:

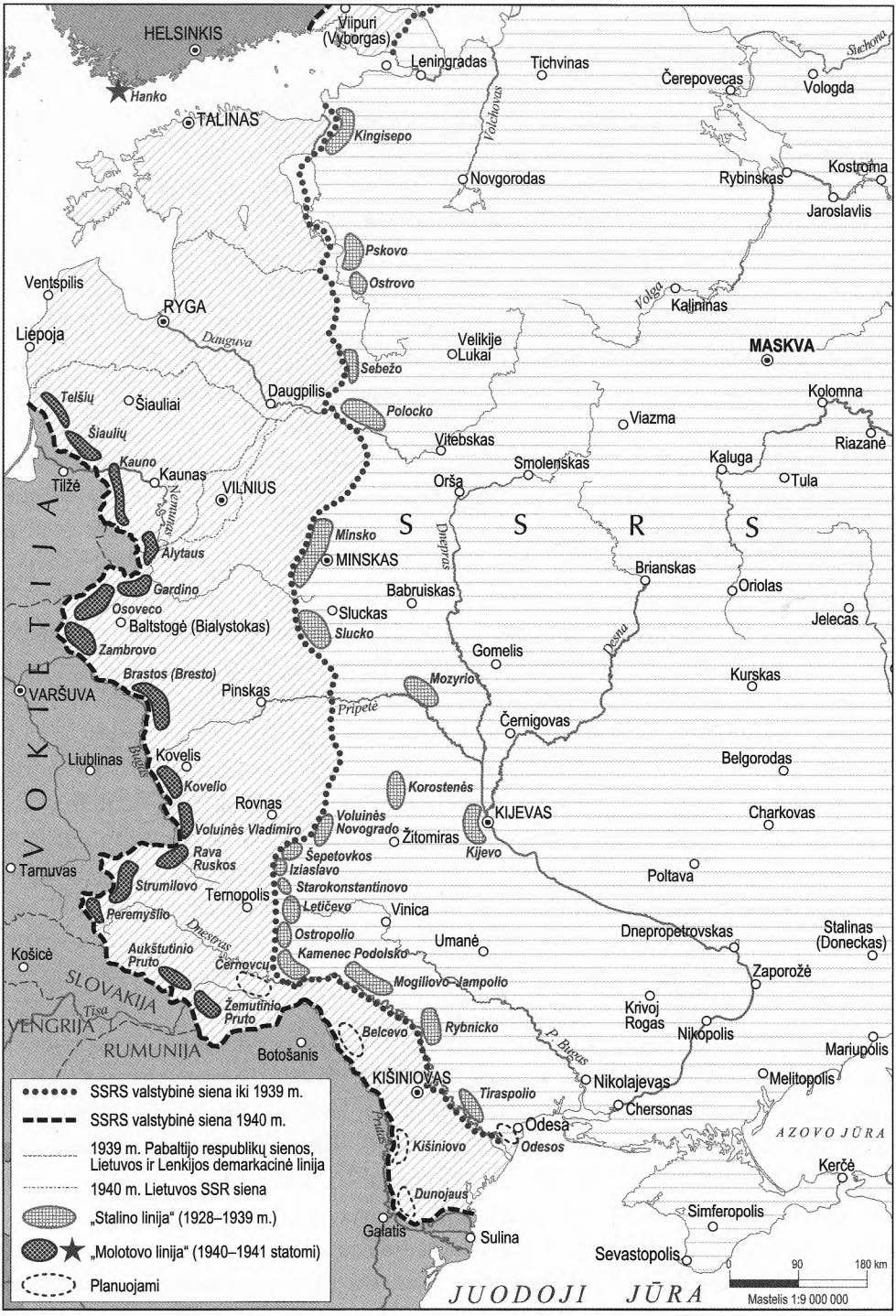

Nr. 55. *SSRS gynybiniai įtvirtinimai.*

Kingisepo, Pskovo, Ostrovo, Sebežo, Polocko, Slucko, Mozyrio, Korostenės, Voluinės Novogrado, Šepetovkos, Iziaslavo, Starokonstantinovo, Ostropolio, Letičevo, Kamenec Podolsko, Mogiliovo-Jampolio, Rybnicko, Tiraspolio. Kiekvieno ĮR IUT skaičius skirtingas – nuo 206 iki 439. Pagal ginkluotės kiekį ir sudėtį, gelžbetonio kokybę, aprūpinimą specialia įranga (filtruojamaisiais ventiliacijos įrenginiais, laidiniu ir radijo ryšiu, elektros įranga, optikos prietaisais) **bet kuris iš šių IUT bent jau neatsiliko** nuo „Mannerheimo linijos" statinių. Maždaug pusė sovietinių įtvirtintųjų rajonų įrengti vandeningų upių (Nemuno, Dauguvos, Bugo, Dnestro, Pruto) pakrantėse, o tai sudarė papildomų kliūčių puolančiam priešui.

Koks buvo rezultatas, yra žinoma. Pro kai kuriuos iš anksčiau minėtų ĮR vokiečiai prasiveržė net neatkreipę dėmesio į, paniškai pabėgus įguloms, ištuštėjusias IUT dėžes. Pro kitus brovėsi kaudamiesi. Paprastai tos kautynės truko **ne ilgiau kaip dvi tris dienas.** Ypač įnirtingi mūšiai įsiplieskė pirmosiomis karo dienomis naujosios sienos linijoje: kai kurių Gardino, Rava Ruskos, Peremyšlio įtvirtintųjų rajonų įgulos žūtbūtinai priešinosi iki 1941 m. birželio 26–27 dienos. Brastos ĮR 17-ojo artilerijos ir kulkosvaidžių bataliono 3-ioji kuopa laikėsi keturiuose IUT Bugo pakrantėje prie Semiatyčių miestelio iki birželio 30 d. Su retomis išimtimis vokiečių tankai aplenkdavo įtvirtintųjų rajonų ugnies statinius nesiveldami į ilgai trunkančius ir gresiančius dideliais nuostoliais mūšius. Liuftvafės aviacija, kurios lėktuvų skaičius tūkstančio kilometrų ilgio fronte nuo Rygos iki Odesos buvo mažesnis, negu 1940 m. vasarį sovietinių KOP lėktuvų skaičius Karelijos sąsmaukoje, skynė kelią puolančioms vermachto divizijoms ir su IUT kovojo tik epizodiškai. „Molotovo ir Stalino linijų" ugnies statinius greitai ir užtikrintai griovė artilerijos bei vokiečių pėstininkų specialių šturmo grupių bendri veiksmai. Artilerija, įskaitant zenitinę ir prieštankinę, taikliai šaudė į IUT ambrazūras, slopindama jų ugnį. Tuo pačiu metu šturmo grupės visiškai priartėdavo prie IUT ir pralauždavo jų sienas bei perdangas galingais fugasiniais užtaisais. Kaip teisingai pastebėjo A. Isajevas, *„20-ojo šimtmečio kariuomenės mechanizmas nesustodamas sumalė betonines dėžes su kulkosvaidžiais"* (50, p. 325).

1939–1940 m. žiemą Raudonosios armijos vadovybė sutelkė Karelijos sąsmaukoje milžiniškas pajėgas (žr. 16 žemėlapį, p. 119).

Jau per pirmąsias dešimt karo dienų į kovą įtrauktos devynios šaulių divizijos ir šešios tankų brigados, 200 tūkst. žmonių ir 1,5 tūkst. pabūklų bei minosvaidžių, daugiau kaip 1000 tankų bei šarvuočių. Iki „antrojo generalinio puolimo" (1940 m. vasario 6 d.) Karelijos sąsmaukoje išskleistai Šiaurės vakarų fronto kariuomenei priskirta 21 šaulių divizija (7, 24, 42, 43, 51, 70, 80, 90, 100, 113, 123 ir 138 – 7-ajai armijai, 4, 8, 17, 49, 50, 62, 136, 142 ir 150 – 13-ajai armijai). Be divizijų ir korpusų artilerijos fronte buvo 13 pulkų ir 4 DG (didelės galios) artilerijos divizionai. Iš viso 5,8 tūkst. pabūklų bei minosvaidžių, įskaitant 152 mm kalibro 767 patrankas ir haubicas, 203 mm kalibro 96 haubicas bei 28 supersunkiąsias 280 mm mortyras, svaidančias 286 kg svorio sviedinius. Per 1940 m. sausį–vasarį į Leningrado karinę

203 mm kalibro B-4 modelio sovietinė haubica – vienas galingiausių RA ginklų, naudotų Žiemos kare.

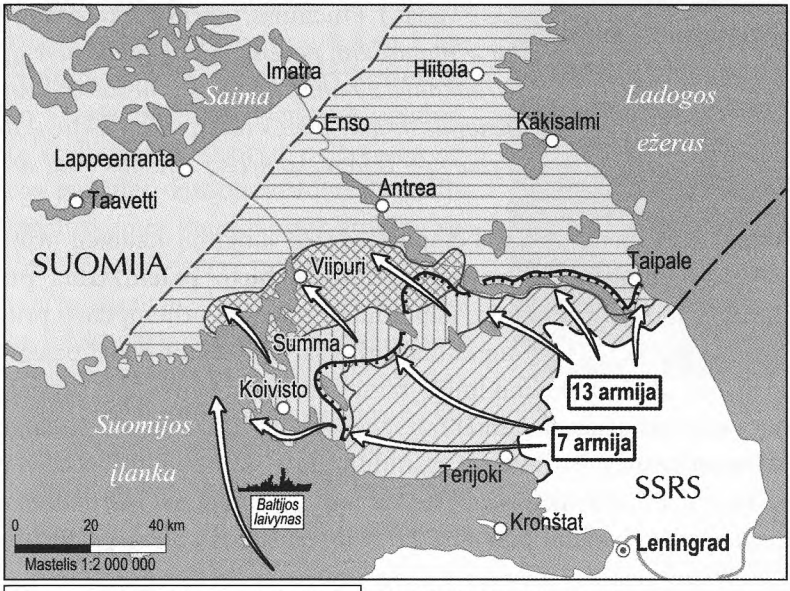

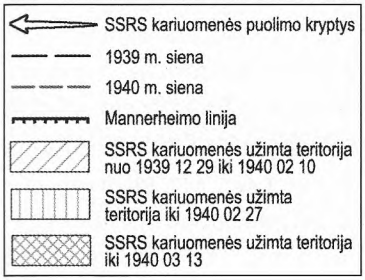

Nr. 16. *SSRS puolimo kryptys Karelijos sąsmaukoje.*

apygardą ir Estijos aerodromus papildomai permesta 29 aviacijos pulkai, iš jų 3 sunkiųjų bombonešių ir 5 tolimųjų bombonešių pulkai (77).

Bet ir tai nebuvo didžiosios valstybės, kurios kariuomenė turėjo išgelbėti nuo gėdingo konfūzo patį didįjį Staliną, galimybių riba. 1940 m. kovą karo su „niekinga blusa" fronte išskleistos 58 divizijos (20). Pavyzdžiui, Karelijos sąsmaukoje sutelkta daugiau kaip pusė milijono žmonių, 114 tūkst. arklių, 40 tūkst. automobilių, 7,1 tūkst. pabūklų ir kulkosvaidžių. Tankų skaičius peržengė 3 tūkst. (9, 33). Net jei iš šio skaičiaus išbrauktume 492 lengvąsias plaukiamąsias tanketes T-37/T-38, išeitų, kad vieną „Mannerheimo linijos" IUT vidutiniškai puolė daugiau kaip 10 sovietinių tankų.

Sutelkusi tokią perteklinę galią sovietinė vadovybė galėjo panaudoti ir iš tikrųjų panaudojo visus įmanomus įtvirtintojo rajono pralaužimo būdus. Aviacija per 19,5 tūkst. lėktuvų išskridimų numetė ant „Mannerheimo linijos" IUT **10,5 kilotonos bombų** (kaip matome, skaičius visai prilygsta taktinių branduolinių sprogmenų galiai, tik skiriasi tuo, kad 10 kilotonų atominė bomba sudaro nepaprastai didelį oro slėgį vienoje vietoje, o tūkstančiai fugasinių bombų „užklodavo" įtvirtintojo rajono ruožą gerokai plačiau ir efektyviau).

„Ne kiekviena bomba gali tiksliai pataikyti į taikinį, – aiškino aukščiausiosios vadovybės pasitarime Šiaurės vakarų fronto KOP vadas J. Ptuchinas, – *bet jei 500 kg bomba nukris greta IUT, tai irgi daro moralinį ir materialinį poveikį. Mes žinome atvejų, kai bomba nukrisdavo šalia IUT, o iš jo ištraukdavo žmonių, kuriems iš nosies ir ausų tekėjo kraujas, o dalis tiesiog žūdavo... Dienomis skraidė po 2,5 tūkst. mūsų lėktuvų ir naktį po 300–400 lėktuvų... Pažvelkite į Vyborgą – iš jo nieko neliko. Miestas visai sugriautas*" (20).

Sovietinė artilerija ištisas paras daužė betonines dėžes sunkiųjų haubicų sviediniais, **kai kuriomis dienomis į suomių įtvirtinimus buvo paleidžiama po 230 tūkst. sviedinių.** Kulkosvaidžių ugnies nepramušami tankai pritempdavo prie IUT šarvuotas roges su pionieriais bei fugasiniais užtaisais. Jei, esant tokiai pajėgų bei priemonių nelygybei, „Mannerheimo linija" būtų išsilaikiusi bent vieną savaitę, tai jau būtų galima vadinti didžiausiu laimėjimu. Nieko daugiau iki karo nesitikėjo ir pats maršalas Mannerheimas. B. Tanneris atsiminimuose šią nuomonę, išsakytą 1939 m. spalį, Maskvos derybų išvakarėse, perteikia taip: *„Suomija net teoriškai negalėjo kariauti: kariuomenės ginkluotė pasenusi, bet ir tos trūko, šaudmenų galėjo užtekti daugiausia dviem karo veiksmų savaitėms*" (23). O suomiai šarvuotą ordą stabdė ištisus tris mėnesius! Štai šiam stebuklui visiškai tinka V. Suvorovo žodžiai apie *„puikią pergalę, kuriai lygios nėra visoje ankstesnėje ir visoje vėlesnėje istorijoje...*"

Ir vis dėlto 1940 m. kovo 12 d. vėlų vakarą stebuklas įvyko. Iki to meto suomių kariuomenės bendri nuostoliai (žuvusieji ir sužeistieji) pasiekė 68 tūkst. žmonių, t.y. sudarė maždaug 40 proc. pradinio kariuomenės dydžio (22). Tie, kurie liko rikiuotėje, buvo labai išvarginti nuolatiniuose mūšiuose be poilsio, nes neturėta galimybių juos pakeisti. Tai, kad suomių kariuomenė atsitraukė prie Vyborgo (nuo

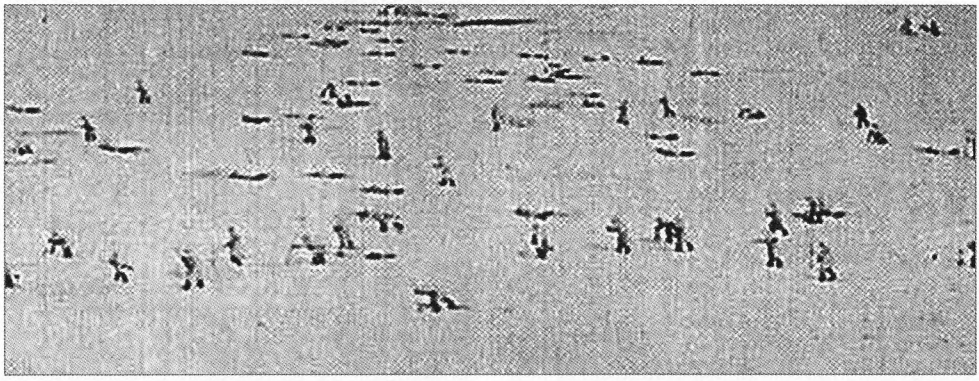

RA ataka per užšalusios Viipurio įlankos ledą ankstų 1940 m. kovo 5-osios rytą.

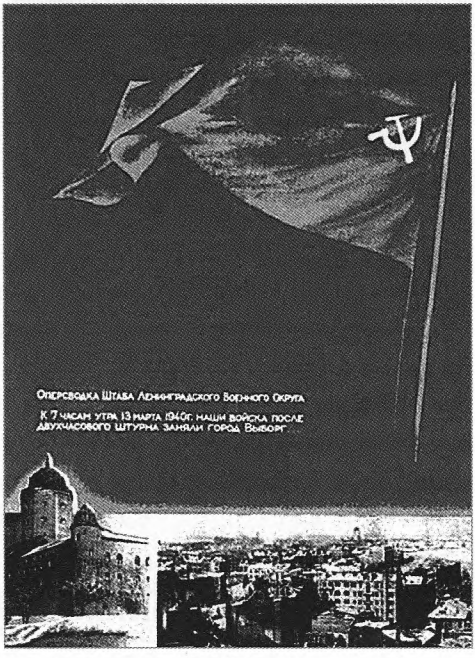

Sovietų propagandinis plakatas „Leningrado karinės apygardos operatyvinis pranešimas: 1940 m. kovo 13 d. 7.00 ryto mūsų kariuomenė po dviejų valandų šturmo užėmė Vyborgo miestą..."

Karelijos sąsmaukos „trikampio" viršūnės iki jo pagrindo), reiškė, jog nepaprastai pailgėjo frontas, kurį teko laikyti akyse tirpstančiomis pajėgomis. Šalių pajėgų santykis Karelijos sąsmaukoje kovo pradžioje buvo toks: **6,5 su 1 karinio personalo, 14 su 1 artilerijos, 20 su 1 aviacijos** (33). Netgi šie vaizduotę stulbinantys skaičiai neišreiškia visos padėties, kurioje atsidūrė Suomija, beviltiškumo: Raudonosios armijos vadovybė savo rezerve turėjo šimtus tūkstančių kareivių, daugelį tūkstančių tankų ir lėktuvų ir galėjo nuolat didinti savo grupuotę iki bet kokio reikalingo lygio, o Mannerheimui liko 14 paskutinių batalionų prastai parengtų rezervistų (22). Kaip tik tokia buvo padėtis fronte tuo metu, kai 1940 m. kovo 8 d. Maskvoje prasidėjo derybos, naktį iš kovo 12-osios į 13-ąją, pasibaigusios taikos sutartimi, pagal kurią kovos veiksmai turėjo būti nutraukti kovo 13-ąją 12 valandą dienos.

Pabaigai Stalino vadovybė spėjo padaryti dar vieną nusikaltimą Sovietų Sąjungos ir suomių tautoms. Pagal taikos sutartį Viipurio (Vyborgo) miestas turėjo atitekti Sovietų Sąjungai. Tačiau, nepaisant to, vėlyvą kovo 12-osios vakarą 7-osios armijos 7-osios ir 95-osios šaulių divizijų daliniai gavo įsakymą paimti miestą šturmu. Niekas iš raudonųjų vadų, išėjusių šlykščią „1937-ųjų metų mokyklą", nedrįso pasipriešinti šiai beprotybei. Masinės ir neturinčios jokios karinės nei apskritai bet

Paskutinis paradas Viipurio pilies kieme prieš iššygiuojant naujos sienos link. RA nesugebėjo iki Žiemos karo pabaigos užimti viso Viipurio miesto. 1940 m. kovo 13 d.

Suomijos ministras pirmininkas Vainas Tanneris per radiją kalba apie 1940 m. kovo 13 d. pasirašytos taikos sutarties sąlygas.

kokios prasmės sovietinių ir suomių kareivių, Vyborgo taikių gyventojų žudynės vyko iki paskutinių taikos sutarties nustatyto ugnies nutraukimo termino minučių. Visiškai „užimti" miestą, kuris formaliai juridiškai jau tapo sovietiniu, taip ir nepavyko. 12 valandą per Suomijos radiją prabilo užsienio reikalų ministras B. Tanneris ir pranešė piliečiams, kad pasirašyta taikos sutartis. 15 val. 30 min. suomių kariuomenė nuleido valstybės vėliavą Vyborgo tvirtovėje bei geležinkelio stotyje ir organizuotai pasitraukė iš miesto. Karas baigėsi.

1.4 skyrius. **Kodėl Stalinas Suomijai suteikė malonę**

Taigi karas baigėsi. Iškankinti, mirtinai pavargę žmonės, dar ne visai patikėję, kad kaip tik jiems teko laimė išgyventi, pradėjo eiti iš miškų, blindažų ir žeminių. Budrūs „organai" sekė stichiškus broliavimosi atvejus. O paskui abiejose fronto pusėse prasidėjo nelengvas žiaurios priešpriešos apmąstymas.

1940 m. kovo 14 d. 72 metų maršalas Mannerheimas pasirašė savo paskutinį Žiemos karo įsakymą:

„Šlovingosios Suomijos kariuomenės kareiviai!

Mūsų šalis ir Sovietų Sąjunga sudarė sunkią taiką atiduodama Sovietų Sąjungai beveik kiekvieną kovos lauką, kuriame jūs liejote kraują dėl visko, kas mums brangu ir šventa. Jūs nenorėjote karo, jums patiko taika, darbas ir pažanga, bet buvote priversti kautis ir atlikote milžinišką darbą, kuris aukso raidėmis bus įrašytas į istorijos metraštį...

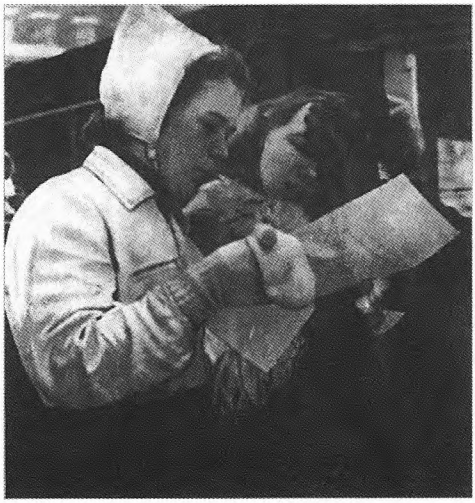

Pasibaigus Žiemos karui, žmonės vaikščiojo gatvėmis su ašaromis akyse. 1940 m.

Pusiau nuleistos vėliavos Helsinkyje po Žiemos karo pabaigos paskelbimo. Žmonės nusiminę, nes pasirašytos taikos sutarties sąlygos yra sunkios. 1940 m. kovo 13 d.

Kareiviai! Aš kovojau daugelyje mūšio laukų, bet dar neregėjau tokių karių, kurie galėtų lygintis su jumis. Aš didžiuojuosi jumis taip lyg būtumėte mano vaikai... Aš vienodai didžiuojuosi aukomis, kurias ant Tėvynės altoriaus sudėjo paprastas vaikinas iš valstiečio trobelės, gamyklos darbininkas ir turtingas žmogus..." (22, p. 306)

Su neslepiamu pasididžiavimu Mannerheimas atsiminimuose rašo, kad šis įsakymas „*buvo perskaitytas per radiją ir iškabintas ant bažnyčių sienų visoje šalyje*".

Maršalas Vorošilovas savo kariams ir vadams nepasakė nieko panašiai. Ir ne tik todėl, kad mažaraštis Stalino „iškeltinis" neturėjo literatūrinio talento... Tačiau propagandos mašina veikė toliau ir su įtemptu girgždesiu štampavo naujas „tiesas". Apie „pono Kuusineno liaudies vyriausybę", apie „Švedijos sienos neperžengti",

RA kariai švenčia „pergalę" Žiemos kare. 1940 m. kovas.

apie „raudonąją vėliavą virš prezidento rūmų Helsinkyje“ buvo laikinai užmiršta. Pasirodo, kariauta buvo todėl, kad *„baltasuomiai, pasitikėdami savo įtvirtinimais, norėjo pasiglemžti Sovietų Sąjungą iki Uralo, bet Raudonoji armija visus jų įtvirtinimus sudaužė ir jie savo žūties akivaizdoje kreipėsi į SSRS prašydami taikos“*. Šiuos žodžius kaip „pagrindinės raudonarmiečių masės sveikų išsakymų“ būdingą pavyzdį 1940 m. kovo 18 d. savo pranešime pateikė NKVD valstybės saugumo vyriausiosios valdybos Leningrado karinės apygardos ypatingojo skyriaus viršininkas valstybės saugumo majoras Sidnevas (78).

Raudonosios armijos gurguolėms įkandin traukė nesuskaičiuojamos bandos „žmonių sielų inžinierių“, t.y. prijaukintų partinių žurnalistų ir rašytojų, skubančių šlovinti naujus sovietų valdžios laimėjimus:

„... Nustojo gyvuoti įžymus tamsybininkų centras, Valaamo vienuolynas... Jo archyvo dokumentai įtikinamai rodo, kad vienuolyno veikla per pastaruosius du dešimtmečius virto viena iš svarbių įvairių šalių imperialistų vykdomų priemonių komplekso grandžių siekiant sukurti placdarmą pulti SSRS... Raudonosios armijos atstovai ant Preobraženskо soboro varpinės iškabino raudonąją vėliavą. Auditorijoje, kurioje šimtus metų buvo girdėti vien juodaskvernių sniaukrojami pamokslai, visu balsu suskambo žmogiška kalba – komisaras Kadiševas raudonarmiečiams perskaitė pranešimą apie tarptautinę padėtį...

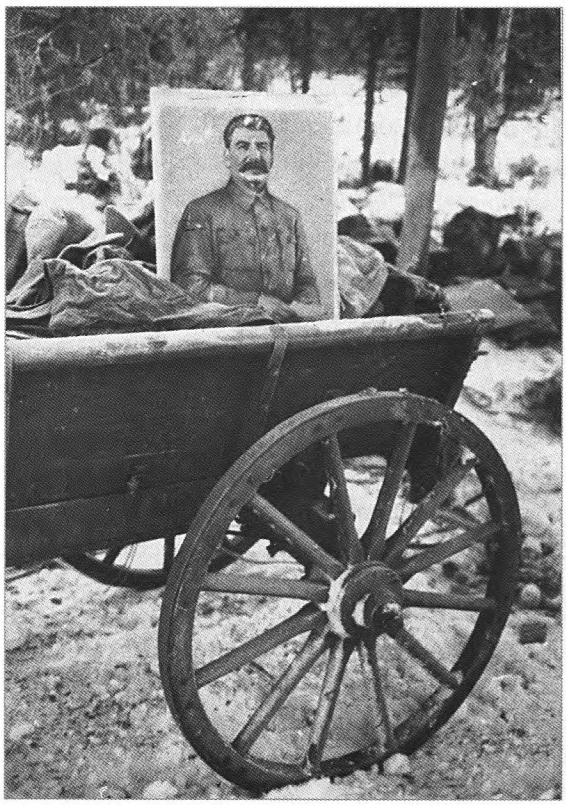

Po sėkmingos suomių atakos palikta RA gurguolė. Vežime – J. Stalino portretas. 1939 m. gruodis.

... Įžengiame į didelį triaukštį pastatą, ant kurio stogo spindi raidės: „Kinas“. Čia anksčiau baltagvardiečiai demonstravo antisovietinius filmus, o fojė mitingavo kviesdami kryžiaus žygin į Leningradą ir Uralą... Į centrinį prospektą išeinančioje gatvėje buvo rusiška biblioteka. Į ją rinkdavosi vadinamasis „skaitymo ratelis“, kuriame baigianti pūti baltagvardietija kėlė savo dvasią antisovietiniais pokalbiais ir apterliotų knygų skaitymu...“ (112)

Deja, „baigiančios pūti“ baltagvardietijos dvasia iki galo niekaip neišsisklaidė. Anksčiau mi-

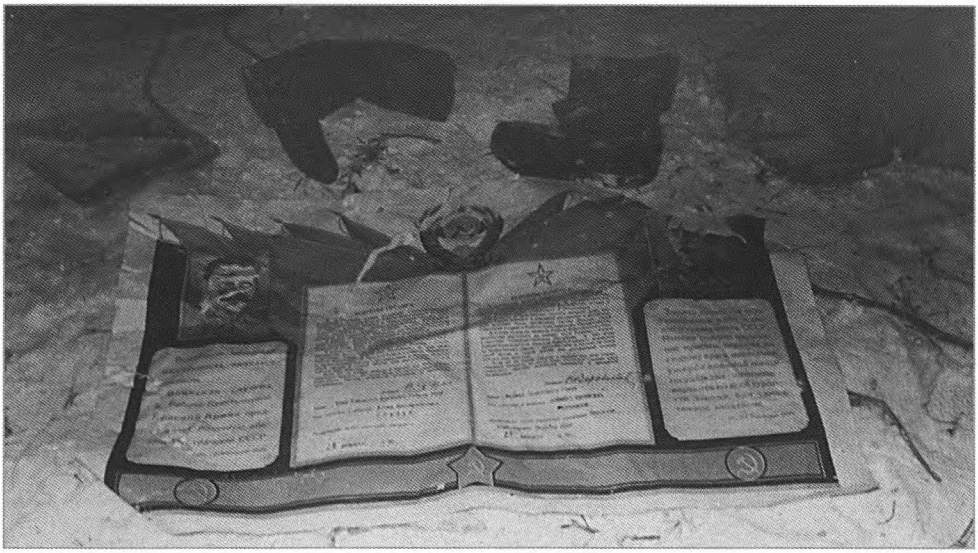

Sovietų propagandos priemonės, likusios po Suomussalmio mūšio. 1940 m.

nėtas saugumo majoras Sidnevas savo pranešime buvo priverstas pripažinti, kad *„atskiri kariai bei vadai vykdė provokacinius ir pralaimėjimo jausmą skatinančius išpuolius“*. Iš draugo Sidnevo pateiktų pavyzdžių išeitų, kad, nepaisant žiauriausio teroro ir nenutrūkstamų agitacinių tauškalų, anaiptol ne visi sovietiniai žmonės prarado gebėjimą adekvačiai suvokti tai, ką regėjo ir išgyveno:

- „Kiek žmonių žuvo, o mums teks tik balos. Juk visos šalys iš mūsų juoksis, nes neįstengėme nugalėti net mažos valstybės...
- Gerai, kad pasirašyta taikos sutartis su Suomija, nes baltasuomiai būtų išgalabiję pusę Raudonosios armijos...
- Mūsų generolai, nepaisydami, kad jau kovo 13-osios rytą buvo žinoma, jog dėl taikos susitarta, vis tiek pradėjo artilerijos parengimą ir ataką... Vyborgo šturmas – tai mūsų generolų naujų aukų troškimo demonstravimas...
- Visas karas su Suomija baigėsi tuo, kad SSRS prisijungė gabalėlį žemės ir neteko šimtų tūkstančių žmonių...“

Ir kas Sidnevui jau visai nepatiko, – mūšio ugnyje ir akinančioje sniego audros migloje raudonarmiečiai vis dėlto spėjo įžvelgti trupinėlį kitokio gyvenimo: *„Baltasuomiai gyvena geriau už mus, jie visi turi gerus namus, o nė vienas mūsų kolūkietis tokio namo neturi, net suomių pirtys daug geresnės ir kultūringesnės negu kolūkiečio namas“* (78).

Vienu žodžiu, 13-osios armijos vadas komkoras Grendalis visai pagrįstai verkšleno, kad *„mūsų kario politinis auklėjimas turėtų būti kur kas geresnis. Teko skaityti ypatingųjų įstaigų suvestinių, ir paaiškėjo, jog esama masės niekšų, esama atskirų kontrrevoliucinių apraiškų... Dar reikia gerai padirbėti auklėjant mūsų karius. Per 22 sovietų valdžios metus kai kurių smegenys dar neišvalytos“* (20).

Suomių propagandinis lapelis: „Raudonasis lakūne! Dabar tu turi galimybę, kuri kaip bomba sunaikins visas kliūtis, ir išsipildys visa, ko trokšti. Siūlymas. Kadangi mes žinome, kad tu ne savo noru niekšingai bombarduoji beginkles moteris ir vaikus ir griauni varganus darbininkų būstus, mes siūlome tau 10 000 dolerių ir galėsi laisvai išvykti į užsienį, į bet kurią šalį, bet su sąlyga, kad atsargiai nusileisi Suomijoje ir su lėktuvu pasiduosi nelaisvėn. Numesk bombas į jūrą, nutupdyk lėktuvą ant vieno iš mūsų ežerų, maždaug už kilometro nuo kranto, ir kreipkis į ką nors iš mūsų valdžios. Taip puikiai, be rūpesčių ilsisi užsienio lakūnai, nes tai leidžia jų pajamos. Tai patirti, raudonasis lakūne, galėtum ir tu".

Suomių propagandinis lapelis: „Leningrado gyventojai, dėl jūsų niekšingų karo provokatorių beprotybės, jūsų kariai lieja savo kraują, o liaudis badauja. Visos jūsų ligoninės perpildytos sužeistųjų. Kodėl?
Raudonoji armija nepasislenka nė per žingsnį. Pažvelk į žemėlapį ir pagalvok, kodėl gi ji užpuolė Suomiją, kuri nori tik taikos. Kas gi laimės šiame kare?
Mes, suomių lakūnai, galėtume subombarduoti jus, kaip sovietiniai lakūnai bombarduoja mūsų miestus. Bet mes to nenorime, nes esame kultūringa tauta. Mes tik kreipiamės į jus, patardami pagalvoti, kas yra teisus.
Tai – tikra tiesa: 200 000 žmonių Sovietų Sąjunga neteko Suomijos fronte per du mėnesius".

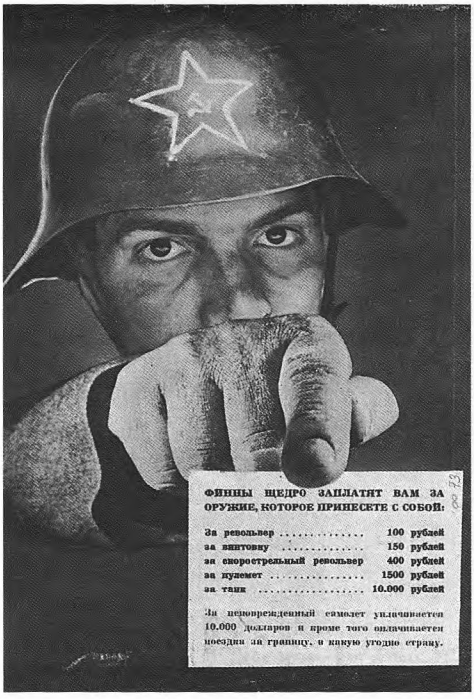

Suomių propagandinis lapelis: „Suomiai dosniai sumokės už ginklus, kuriuos atsinešite: už revolverį 100 rublių, už šautuvą 150 rublių, už greitašaudį revolverį 400 rublių, už kulkosvaidį 1500 rublių, už tanką 10 000 rublių. Už neapgadintą lėktuvą išmokama 10 000 dolerių, be to, apmokama kelionė į užsienį, į bet kurią šalį".

Suomių propagandinis lapelis. Užrašas: „Per nelaisvę – į laisvę! Pas suomius šilta ir sotu!"

Neatidėliotini „smegenų valymo" planai ir užduotys aptartos 1940 m. gegužės 13 d. surengtame ideologiniam darbui Raudonojoje armijoje skirtame pasitarime. Jame vyriausiosios politinės valdybos viršininkas (ir pagal pareigas gynybos liaudies komisaro pavaduotojas) draugas Mechlis ištarė ypač žavingą frazę: *„Susidurdami su tikrove mūsų kariai ir vadai, įpratę vertinti užsienio šalių gyventojus pagal bendrą, paviršutinišką požiūrį, išsimagnetina"* (80). Tiesa, ne visai suprantama, kur ir kada „kariai ir vadai" (daugiausia kolūkiečiai be pasų, neturintys nei teisės, nei galimybių persikelti į gretimą miestą) išmoko vertinti „užsienio šalių gyventojus"? Ir kodėl žinomai melagingi Mechlio žinybos prasimanymai apie „beviltišką skurdą ir žvėrišką išnaudojimą" turi būti laikomi tik „paviršutinišku" požiūriu?

1940 m. kovo 29 d. „einamojo momento" oficialų įvertinimą, kalbėdamas SSRS aukščiausiosios tarybos sesijoje, pateikė užsienio reikalų liaudies komisaras V. Molotovas:

„Yra žinoma, kad dar praėjusio dešimtmečio pabaigoje Vokietijos išreikštą taikos siekį Anglija ir Prancūzija atmetė... Prisidengdamos įsipareigojimais Lenkijai jos paskelbė

Vokietijai karą. Dabar ypač aiškiai matyti, kokie tolimi šių valstybių tikrieji tikslai nuo iširusios Lenkijos ar Čekoslovakijos interesų. Tai matyti jau iš to, kad Anglijos ir Prancūzijos vyriausybės paskelbė savo tikslais sutriuškinti ir padalyti Vokietiją... Kadangi Sovietų Sąjunga nepanoro tapti Anglijos ir Prancūzijos bendrininke vykdant šią imperialistinę politiką prieš Vokietiją, jų pozicijų priešiškumas Sovietų Sąjungai dar sustiprėjo ir aiškiai rodo, kokios gilios priešiškos imperialistų politikos prieš socialistinę valstybę klasinės šaknys" (73).

Šaknys iš tiesų buvo labai gilios. Tokios gilios, kad visuose pokario sovietiniuose vadovėliuose visai priešingi kaltinimai Vakarų valstybių atžvilgiu – kad jos nepakankamai aktyviai priešinosi „Vokietijos taikos siekiui", paliko Lenkiją likimo valiai ir kariavo pasyvų „keistąjį karą" – taip pat buvo grindžiami pasaulinės buržuazijos klasiniu priešiškumu „pirmajai darbininkų ir valstiečių vyriausybei".

Supeikęs savo būsimuosius sąjungininkus antihitlerinėje koalicijoje, taip pat pranešęs susirinkusiems piemenims ir melžėjoms apie stiprėjančią su kiekvienu nauju agresijos aktu draugystę su Hitleriu (*„nauji, geri Sovietų Sąjungos ir Vokietijos santykiai buvo patikrinti per įvykius buvusioje Lenkijoje ir pasirodė esantys pakankamai tvirti*") Molotovas pagaliau ėmė kalbėti apie Suomijos karo rezultatus:

„Suomijos liaudies vyriausybė pasisakė už tai, kad, siekiant išvengti kraujo praliejimo ir palengvinti suomių liaudies padėtį, reikėjo sutikti su siūlymu baigti karą. Tada mes priėmėme sąlygas (taip yra tekste, bet geriau būtų vartoti žodžius „sukūrėme", „suformulavome"), *kurias netrukus priėmė Suomijos vyriausybė... Greitai buvo pasirašytas SSRS ir Suomijos susitarimas. Todėl kilo klausimas dėl liaudies vyriausybės paleidimo, tai ir padaryta... Taigi mūsų tikslas buvo pasiektas ir galime išreikšti visišką pasitenkinimą dėl sutarties su Suomija*" (73).

Sprendžiant iš laikraščių, paskutinius Molotovo žodžius palydėjo susirinkusiųjų audringi aplodismentai.

Baltarusijos karinės apygardos Raudonosios armijos grupės vadas V. Čuikovas su vokiečių karininkais aptaria bendrus reikalus. 1939 m. rugsėjis.

SSRS pasiuntinio Vokietijai A. Škvarcevo ir sovietų karinio atašė komdivo M. Purkajevo susitikimas su Hitleriu. 1939 m. rugsėjo 3 d.

Degantis Sortavalos miestas. 1940 m.

Ir iš tiesų ko geriau norėti? Viskas įvyko visiškai pagal plačiųjų liaudies masių pageidavimą. Pradžioje iš kapitalistinio išnaudojimo pragaro pakilę Suomijos darbo žmonės panoro nuversti „kruvinų juokdarių" ir „baltasuomiškųjų Mannerheimo banditų" vyriausybę. Prašom – broliškoji Sovietų Sąjunga pasiuntė jiems pagalbon milijoninę armiją ir išbėrė ant Suomijos miestų 55 tūkstančius fugasinių aviacinių bombų. Paskui „liaudies vyriausybė" nusprendė nustoti blefuoti ir pati likvidavosi. Puiku, nes jokių kitų tikslų, negu visaip pagelbėti „ponui" Kuusinenui, sovietinė vadovybė niekada ir neturėjo, todėl mielai patenkino naujus darbo žmonių pageidavimus ir nutraukė karą.

Juokai juokais, bet jokių protingų paaiškinimų, kodėl nutrauktas karas, oficialiai nebuvo paskelbta iki 1991 m. gruodį įvykusio pačios Sovietų Sąjungos savaiminio suirimo. Tikiuosi, skaitytojas atleis, kad „Leningrado saugumo sustiprinimo" (toks „sustiprinimas" neva pasiektas sugriovus įtvirtinimų, skyrusių Suomiją nuo SSRS, ruožą) nepriskirsime prie karo netikėto nutraukimo priežasčių.

Svarbiausi karo rezultatai, aišku, buvo sumuojami ne aukščiausiojoje taryboje, o visai kituose kabinetuose. Nuo 1940 m. balandžio 14 iki 17 d. VKP(b) CK vyko Raudonosios armijos vadovybės pasitarimas, skirtas išnagrinėti Suomijos karo koviniams įvykiams. Pasitarime dalyvavo iš esmės visa šalies aukščiausioji vadovybė (Stalinas, Molotovas, gynybos liaudies komisaras Vorošilovas, liaudies komisaro pavaduotojai Kulikas ir Mechlis, generalinio štabo viršininkas Šapošnikovas, vyriausiosios žvalgybos valdybos viršininkas Proskurovas) ir keliasdešimt vadų, turinčių laipsnius nuo majoro iki 2-ojo rango komandarmo (generolo pulkininko).

Pasitarimo dalyvių stenogramos buvo išslaptintos ir paskelbtos XX a. paskutinio dešimtmečio pabaigoje (20). Patyrinėjus šiuos dokumentus, tenka keisti daugelį įsitvirtinusių stereotipų. Priešingai, negu labai paplitusi klaidinga nuomonė, **Stalinas visiškai nebuvo prislėgtas, sukrėstas ar bent tiesiog nuliūdęs dėl savo kariuomenės kovingumo lygio.** Bent jau taip atrodė iš jo elgesio aptariant šį klausimą. Nors daugelis pasitarimo dalyvių kalbėjo apie nemalonius, net tragiškus faktus, pateikė daugybę įžūlių ištižimo, neorganizuotumo, silpno ir nemokšiško valdymo pavyzdžių, draugas Stalinas buvo nusiteikęs visai geraširdiškai. Jis tėviškai pabarė nusižengėlius, gyrė Raudonąją armiją apskritai, nepamiršdamas švelniai priminti atskirų trūkumų, noriai ir daug juokavo. Aplinka buvo labai šeimyniška – griežto tėvo susitikimas su mylimais ir mylinčiais sūnumis. Bendrą nuotaiką sunku perteikti keliais žodžiais, todėl siūlome skaitytojui ilgų citatų:

KURDIUMOVAS. *Aš čia visiškai atsakingai pranešu, kad kariauti keturiasdešimt laipsnių šaltyje su batais, net ir nesuplyšusiais ir gerais auliniais, negalima, nes po keleto dienų bus 50 proc. apšalusiųjų... Yra toks fiziologijos dėsnis: penktą dieną kūnas taip atšąla, kad, net vartojant degtinę, lašinius, organizmo atsparumas mažės.*

STALINAS. *Draugui Kurdiumovui.*

STALINAS. *Jūs turite agentą Anglijoje, kokia jo pavardė, Černijus, kas jis toks?*

PROSKUROVAS. *Jis jau čia, tai ne agentas, o karinių oro pajėgų atašė, kombrigas Černijus.*

STALINAS. *Jis rašė, kad po kelių dienų bus didelis aviacijos antskrydis prieš Baku naftos versloves. Po kelių dienų jis rašė pranešiąs smulkmenas. Praėjo šešios dienos, praėjo dvi trys savaitės, o papildymų vis nėra.*

PROSKUROVAS. *Jis atvažiavo ir nieko negalėjo pranešti.*

STALINAS. *Ir tai Černijus, žmogus, kuriuo jūs tikite... Jūs ginčijatės, kad jis sąžiningas žmogus. Aš sakau, kad tai sąžiningas žmogus, bet kvailys* (Juokas).

OBORINAS. *Dabar dėl žvalgybos. Aš turiu kai kurių pretenzijų dėl žvalgybos. Reikia pasakyti, kad agentūrinės žvalgybos mes neturėjome.*

STALINAS. *Jos nėra. Ar ji yra? Ar ji gyvuoja? Ar ji turi gyvuoti?*

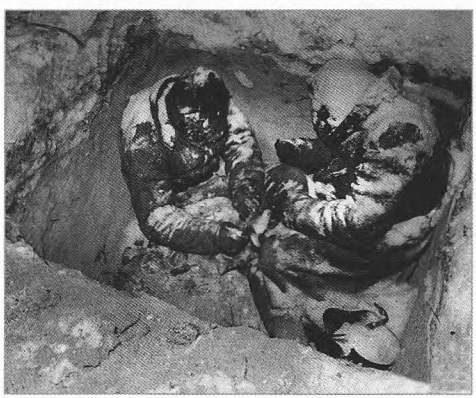

Sušalę RA kariai. 1940 m.

Suomiai prie žuvusio ar sušalusio RA kareivio.

OBORINAS. *Mano nuomone, turi būti. O pas mus? Suomija ranka pasiekiama, o ką ji daro, mes nežinome. O aš įsitikinęs, kad tam skiriama pinigų. Teisingai?*

STALINAS. *Tris keturis turistus pasiųsti ir viską padarys.*

OBORINAS. *Nors aš prastas žvalgas, bet jei mane ten komandiruotų, aš viską apžiūrėčiau.* (Juokas).

ČIUIKOVAS. *Prasiskverbti prie Gusevskio* (9-osios armijos 54-osios divizijos vadas) *nebuvo jokios galimybės, kad jį patikrintume, o jis melavo... Gusevskis savo paniškomis telegramomis mus klaidino...*

STALINAS. *Kiekvienas, patekęs į apsuptį, laikomas didvyriu.*

ČIUIKOVAS. *Prasibrauti nepavyko.*

STALINAS. *Prasibrauti nenorėta... Aplink apsuptuosius ratas siaurėja ir kiekvienas taškas apšaudomas, ir kiekvienas suomis, totorius, kinas apšaudomas, jei ilgai sėdės... Vadinasi, Gusevskis mums didvyriu netapo?*

ČIUIKOVAS. *Ne.*

STALINAS. *Ačiū Dievui.*

ČIUIKOVAS. *Suomių 9-oji divizija, kuri apsupo 54-ąją, patyrė didelių nuostolių. Joje, be senių, nuo 40 metų ir vyresnių bei moterų, nieko neliko.*

STALINAS. *Vis dėlto apsupti buvote jūs, o ne seniai...*

ZAPOROŽECAS. *Buvo daug persišovėlių ir dezertyravimo.*

STALINAS. *Buvo dezertyrų?*

ZAPOROŽECAS. *Daug.* (Pagal NKVD ypatingųjų skyrių suvestines nuo 1940 m. sausio 25 d. iki karo pabaigos sulaikyti 3644 dezertyrai. – M. S.)

STALINAS. *Į savo kaimus traukė ar užnugaryje tupėjo?*

ZAPOROŽECAS. *Buvo dvi kategorijos. Viena – bėgo į kaimą, paskui iš ten laiškus rašė... Aš manau, kad vietinės įstaigos prastai dirbo. Antra – bėgo ne toliau gurguolės, žeminių, iki virtuvės. Tokių keletą sušaudėme... Kai pasirodė NKVD užtveriamasis*

Suomių propagandinis lapelis. Užrašas: „Politvadovas blogesnis už priešą. Jis šauna tau į nugarą!"

Alkani RA kariai suomių nelaisvėje pirmą kartą nuo įsiveržimo gavo karšto maisto.

„Naujoji Stalino Raudonosios armijos organizacija". 1941 m. vokiečių karikatūra.

būrys, jis mums labai padėjo... Štai buvo toks atsitikimas 143-iame pulke. Per dieną pulkas kovėsi, o vakarop šiame pulke atsirado 105 persišovėliai. Viename pulke 105 persišovėliai.

STALINAS. *Šauna į kairiąją ranką?*

ZAPOROŽECAS. *Šauna arba į kairiąją ranką, arba į pirštą, ar į kojos minkštimą ir nė vienas savęs neluošina.*

STALINAS. *Kvailių nėra.* (Juokas).

ŠTERNAS. *Nėra ko slėpti, draugai, pradėjome šį karą mes ne geriausiai. Ir tai, kad pasiekėme palyginti greitą sunkiausiomis sąlygomis istorinę pergalę prieš suomius, pirmiausia turime būti dėkingi, kad draugas Stalinas pats ėmėsi tiesiogiai vadovauti karui, viską šalyje privertė tarnauti pergalei. Ir „civilis žmogus", kaip dažnai save vadina draugas Stalinas, ėmė mus mokyti ir tvarkos pirmiausia, ir rengti operacijas, ir panaudoti pėstininkus, artileriją, aviaciją, ir dirbti užnugaryje, ir organizuoti kariuomenę.*

STALINAS. *Tiesiog nuostabus, laimingas žmogus! Kaip tai galėjau padaryti vienas aš?Ir aviacija, ir artilerija...*

ŠTERNAS. *Draugas Stalinai, tik Jūs, dėl Jūsų autoriteto šalis galėjo taip greitai pajungti viską pergalei ir pajungė ir mus visus patempė ir pasiuntė geriausias pajėgas, kad greičiau pasiektume šią pergalę...*

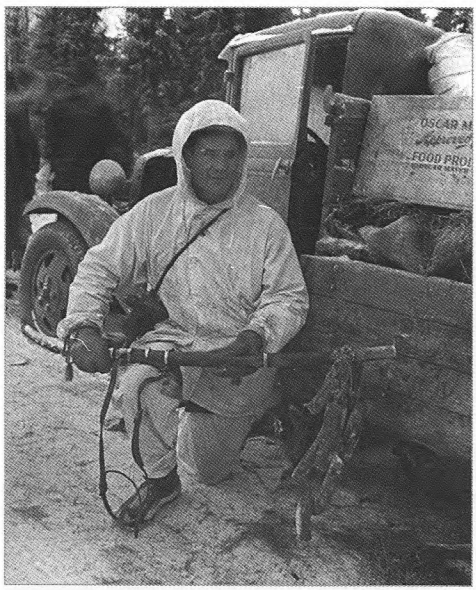

Suomių karys su grobiu – dešra iš RA gurguolės. Atkreipkite dėmesį į užrašą ant maisto dėžės sunkvežimyje. „Oscar Mayer" – žinoma to meto amerikiečių mėsos produktų gamintoja. 1939 m. gruodis.

Ypatingą pagyvėjimą sukėlė, daugybės klausimų ir kritinių pastabų iš vietos sulaukė DVRA tiekimo valdybos viršininko Chruliovo pranešimas. Stalinas geraširdiškai pranešėją padrąsino: „Jūs nesikarščiuokite, jie jus supainios, pradės pulti, laikykitės tvirčiau". Paskui pats ėmė klausinėti.

STALINAS. *Kaip džiovinta žuvis?*

CHRULIOVAS. *Aš tuojau pranešiu.*

STALINAS. *Kaip rūkyta dešra?*

CHRULIOVAS. *Aš pranešiu. Leiskite pranešti apie kiekius, kurių pasiekėme pagal pajėgumus...*

STALINAS. *Apie degtinę nieko nepasakėte.*

CHRULIOVAS. *Apie degtinę jie žino geriau už mane, nes jie gėrė, o aš negėriau.*

Pačius griežčiausius vertinimus teko išklausyti 15-osios armijos vadui Kovaliovui. Vargu ar jis buvo pats kalčiausias (į Suomijos karo frontą 2-ojo rango komandarmas Kovaliovas atvyko sausio 3 d., vadovauti 15-ajai armijai pradėjo vasario 12 d., kai 18-osios ir 168-osios, 34-osios tankų brigados apsuptis tapo jau tikru faktu), bet taip jau išėjo – su juo Stalinas kalbėjo labai griežtai. O šio per visą pasitarimą paties griežčiausio pokalbio galutinė išvada buvo, kad reikia pertvarkos.

STALINAS. *Draugas Kovaliovai, jūs puikus žmogus, vienas iš retų pilietinio karo vadų, bet nepersitvarkėte pagal dabarties reikalavimus. Mano nuomone, pirmoji išvada ir broliškas patarimas – persitvarkyti. Jūs labiau už visus pavėlavote šiame persitvarkyme. Visi mūsų vadai, kurie turėjo pilietinio karo patirties, persitvarkė. Frolovas gerai persitvarkė, o jūs ir Čuikovas niekaip negalite persitvarkyti. Tai pirmoji išvada. Jūs gabus žmogus, drąsus, sumanus, bet kariaujate senoviškai, kai artilerijos nebuvo, aviacijos nebuvo, tankų nebuvo, tada paleisdavo žmones ir jie puldavo. Tai senas metodas. Jūs gabus žmogus, bet turite kažkokią paslėptą savigarbą, kuri trukdo jums persitvarkyti. Pripažinkite savo trūkumus ir persitvarkykite, tada reikalai pagerės.*

KOVALIOVAS. *Klausau, draugas Stalinai.*

Apie šalių pajėgų santykį sausumoje, ore ir jūroje pasitarimo dalyviai stengėsi nekalbėti. Generalinio štabo viršininkas, kuris negalėjo apie tai nekalbėti, pateikė įvertinimą: *„Aš manau, kad tas pajėgų pranašumas, kuris buvo mūsų sutelktas fronte, buvo visiškai teisingas ir strateginiu, ir taktiniu atžvilgiu“.* Iš esmės vienintelis, kuris prisiminė milžiniškus Raudonosios armijos nuostolius, buvo gynybos liaudies komisaro pavaduotojas, vyriausiosios artilerijos valdybos viršininkas, būsimasis maršalas Kulikas. Tiesa, jis žuvusiųjų skaičių sumažino beveik trigubai: *„Tą patirtį, tą kraują, pralietą mūsų 50 tūkstančių draugų, geriausių buvusių karių, turime panaudoti ir nesigirti, o čia buvo pasigyrimo forma. Ne taip lengva buvo, draugai, iš tikrųjų, kaip jūs čia piešėte...“* Paskutiniame pasitarime, balandžio 17-osios vakarą, baigiamąjį žodį tarė pats Šeimininkas. Ir štai jis nupiešė tokį „gražų paveikslą“, kokio nė vienas iš anksčiau kalbėjusių draugų savo pagyromis nedrįso piešti.

Sušalęs RA karys prie Suomussalmio. 1940 m.

RA kariai, žuvę prie Suomussalmio. 1940 m.

Pradėjo Stalinas nuo to, kad savo mėgstama klausimų ir atsakymų maniera, su daugkartiniais pakartojimais aukštajam susirinkimui paaiškino, kad „vyriausybė“, t.y. jis pats, nė karto niekur nesuklydo:

„Pirmas klausimas dėl karo su Suomija. Ar teisingai pasielgė vyriausybė ir partija, kad Suomijai paskelbė karą? Ar negalima buvo išsiversti be karo? Man atrodo, kad nebuvo galima. Negalima buvo išsiversti be karo. Karas buvo būtinas, nes taikios derybos su Suomija buvo be rezultatų, o Leningrado saugumą būtinai reikėjo užtikrinti, nes jo saugumas yra mūsų tėvynės saugumas...

Antras klausimas. Ar nepaskubėjo mūsų vyriausybė, mūsų partija, kad paskelbė karą kaip tik lapkričio pabaigoje, gruodžio pradžioje, ar negalima buvo atidėti šio klausimo, palaukti du–tris–keturis mėnesius, pasirengti ir paskui smogti? Ne. Partija ir vyriausybė pasielgė visiškai teisingai neatidėdama šio dalyko... Ten, Vakaruose, trys pačios didžiausios valstybės įsikibo viena kitai į gerklę, kada gi spręsti klausimą dėl Leningrado, jei ne tokiomis sąlygomis, kai jų rankos užimtos ir mums atsiranda palankios aplinkybės ***joms tuo metu smogti*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.)... *Atidėti šį reikalą porai mėnesių būtų reiškę atidėti šį reikalą 20 metų, nes juk politikoje visko nenumatysi. Kariauja sau jie ten, bet karas kažkoks menkas, tai lyg kariauja, tai lyg kortomis lošia.* ***Staiga jie ims ir susitaikys, kas nėra neįmanoma.*** *Išeitų, palankiomis aplinkybėmis kelti klausimą dėl Leningrado gynybos ir valstybės saugumo būtų nepasinaudota...*

Trečias klausimas. Na, karas paskelbtas, prasidėjo karo veiksmai. Ar teisingai mūsų karinės vadovaujančios įstaigos išdėstė mūsų kariuomenę fronte. Kaip žinoma, kariuomenė fronte buvo išdėstyta penkiomis pagrindinėmis kolonomis... Ar teisingas buvo toks kariuomenės išdėstymas fronte? Aš manau, kad teisingas.

Didžiausia mūsų kariuomenės kolona Karelijos sąsmaukoje buvo, kad būtų išvengta galimybės atsirasti bet kokiems atsitiktinumams prieš Leningradą iš suomių pusės... Antra, durtuvais iššvalgyti Suomijos būklę Karelijos sąsmaukoje, jos pajėgų padėtį, jos gynybą. Trečia, sukurti placdarmą šuoliui priekin ir judėti toliau... (Toliau Stalinas išvardijo likusias operatyvines grupuotes, keistai vadinamas „kolonomis“, kiekvienai iš kurių monotoniškai, įkyriai buvo pakartotos dvi užduotys: „žvalgyba durtuvais“ ir placdarmų užėmimas „kariuomenei, kurią atveš vėliau“).

Kodėl nebuvo galima smogti iš visų pusių ir suspausti Suomiją? ***Mes nekėlėme tokios rimtos užduoties****, nes kariauti Suomijoje labai sunku... Mes žinojome, kad Petras I kariavo 21 metus, kad atmuštų iš Švedijos visą Suomiją... Mes žinojome, kad po Petro I dėl Rusijos įtakos Suomijoje dvejus metus kariavo jo duktė Jelizaveta Petrovna. Ji kai ką pasiekė, išplėtė, bet Helsingforsas liko Suomijos rankose. Mes žinojome, kad Jekaterina II dvejus metus kariavo ir nieko ypatinga nepasiekė... Visą tą dalyką mes žinojome ir* ***manėme, kad galbūt karas su Suomija truks iki 1940 m. rugpjūčio ar rugsėjo****... Karas baigėsi po trijų mėnesių ir 12 dienų todėl, kad mūsų kariuomenė gerai padirbėjo...“*

Pagaliau Stalino kalbos finaliniai akordai suskambo kaip tikras triumfo maršas“:

„... Mūsų kariuomenė abiem stipriomis kojomis atsistojo ant naujos, tikrosios šiuolaikinės sovietinės kariuomenės bėgių...

Paklauskime, ką mes nugalėjome? Sakoma, suomius. Na, aišku, suomius nugalėjome. Bet ne tai šiame kare visų svarbiausia. Suomius nugalėti – ne Dievas žino kokia užduotis. Aišku, mes turėjome suomius įveikti. Mes įveikėme ne tik suomius, mes įveikėme dar ir Europos mokytojus – įveikėme vokiečių gynybos techniką, įveikėme anglų gynybos techniką, įveikėme prancūzų gynybos techniką. Ne tik suomius, bet ir pažangių Europos valstybių techniką. Ne tik pažangių Europos valstybių techniką, mes įveikėme jų taktiką, jų strategiją... Mes sudaužėme priešakinių Europos valstybių, kurių atstovai buvo suomių mokytojai, techniką, taktiką ir strategiją... Tai svarbiausia mūsų pergalė!“

(Audringi plojimai, visi atsistoja, šūksniai „Valio!“ Šauksmai: „Valio draugui Stalinui!“ Pasitarimo dalyviai surengia draugo Stalino garbei audringą ovaciją.)

KULIKAS. *Aš manau, draugai, kad kiekvienas iš mūsų širdyje, kraujyje, bolševiko sąmonėje nešios tuos mūsų didžiojo vado draugo Stalino žodžius, kuriuos jis pasakė iš šios tribūnos. Kiekvienas iš mūsų turi įvykdyti draugo Stalino nurodymus. Valio, draugai! (Šauksmai „Valio!“)*

Prancūzų karikatūra. Užrašai: „Suomiški ledai“, „200 000 aukų“. 1940 m. kovas.

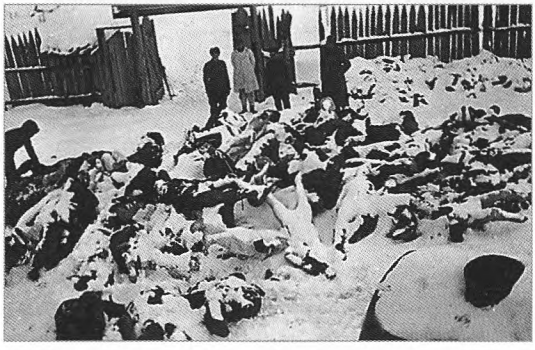

Sušalusių ar žuvusių RA karių kūnai.

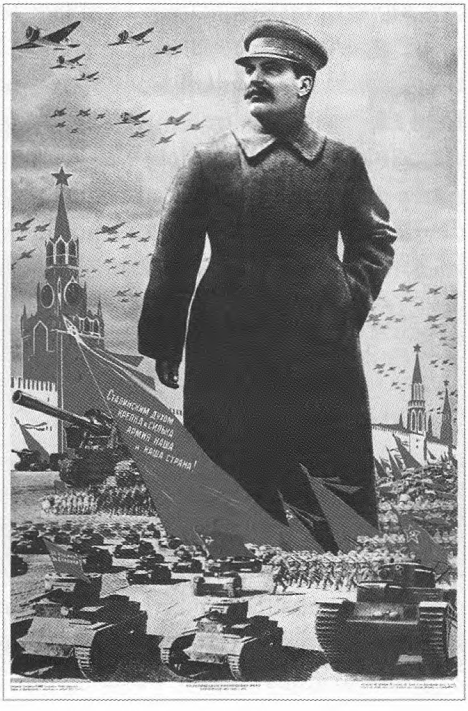

„Tvirta stalininė dvasia, galinga armija mūsų ir mūsų šalis“. Sovietų prpagandinis plakatas. 1939 m.

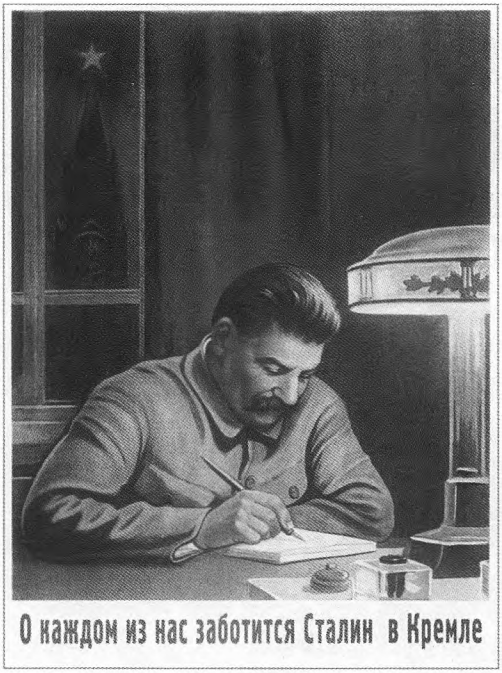

„Stalinas Kremliuje rūpinasi kiekvienu iš mūsų“. Sovietų propagandinis plakatas. 1940 m.

Susirinkusiųjų įkvėpimą suprasti nesunku, nes jie (pasitarimo dalyviai) suprato tai, kas svarbiausia: Šeimininkas patenkintas. Tėvas atleido savo prisidirbusiems sūnums, šį kartą jis nė vieno nenubaus. O galėjo ir nubausti. Tai žinojo visi ir ne vėliau kaip po pusantrų metų, savo trumpo gyvenimo pabaigoje, tuo galėjo įsitikinti daugelis istorinio pasitarimo dalyvių. 1941 m. birželį–liepą buvo suimti ir vėliau sušaudyti Kličas, Oborinas, Pavlovas, Proskurovas, Ptuchinas, Ryčiagovas, Šternas. Kulikas suimtas ir sušaudytas vėliau, 1950 m. rugpjūčio 24 d. (be to, ne už tikrus nusižengimus – visų jam pavestų operacijų sužlugdymą, marodieriavimą kovos veiksmų zonoje ir „buitinį nuosmukį“, o už tai, kad būdamas girtas draugas Kulikas leido sau ištarti visai kitokius negu per balandžio pasitarimą žodžius apie didįjį vadą draugą Staliną (47, 48).

Bet visa tai įvyko vėliau. O tada, 1940 m. pavasarį, Raudonąją armiją, pirmiausia jos vadus užtvindė krioklys apdovanojimų, naujų laipsnių ir naujų paskyrimų. Kaip tik pasibaigus Suomijos karui, 1940 m. birželio 4 d. įvesti generolų laipsniai. Centriniai laikraščiai keletą savaičių be atvangos spausdino ilgiausius 949 naujai iškeptų generolų sąrašus. Aukščiausias šalies apdovanojimas – Sovietų Sąjungos didvyrio vardas – suteiktas 412 žmonių (keturgubai daugiau, nei apdovanota už drąsą kautynėse dėl Maskvos). 50 tūkstančių karių bei vadų buvo įteikti ordinai ir medaliai. 70 dalinių bei junginių apdovanoti Lenino ir Raudonosios vėliavos ordinais (66, 81).

Beveik visi balandžio pasitarimo dalyviai pakilo tarnybos laiptais. Komdivas Gorelenka per Žiemos karą vadovavo 50-ajam šaulių korpusui, o Didysis tėvynės karas jį užklupo einantį 7-osios armijos vado pareigas. 100-osios šaulių divizijos vadas kombrigas Jermakovas tapo 50-osios armijos vadu. 1-ojo šaulių korpuso vadas komdivas Kozlovas tapo Užkaukazės karinės apygardos vadu. 39-osios tankų brigados vadas kombrigas Leliušenka paskirtas 21-ojo mechanizuotojo korpuso vadu. 2-ajam mechanizuotajam korpusui pradėjo vadovauti buvęs 8-osios šaulių divizijos vadas kombrigas Novoselskis. 142-osios šaulių divizijos vadas kombrigas Pšenikovas tapo 23-iosios armijos vadu. 7-osios armijos artilerijos viršininkas komkoras Parsegovas

paskirtas pačios didžiausios šalyje Kijevo ypatingosios karinės apygardos (KYKA) artilerijos vadu. 29 metų 9-osios armijos KOP vadas komkoras Ryčiagovas tapo Raudonosios armijos KOP valdybos vadu ir gynybos liaudies komisaro pavaduotoju.

O labiausiai svaiginamą pakilimą teko išgyventi 70-osios šaulių divizijos vadui. 1940 m. birželį buvęs komdivas Kirponosas jau vadovavo visos Leningrado karinės apygardos, o nuo 1941 m., turėdamas generolo pulkininko laipsnį, tapo KYKA vadu. Buvęs divizijos vadas (anksčiau – provincijoje esančios Kazanės pėstininkų mokyklos viršininkas) ėmė vadovauti kariuomenės grupuotei, žmonių skaičiumi gerokai didesnei už Didžiosios Britanijos ar JAV sausumos kariuomenę... Net 15-osios armijos vadas Kovaliovas, nors jam pasitarime teko išgirsti iš Stalino nemaža stiprių žodžių, pasiųstas į garbingą ir gana komfortišką tremtį – vadovauti Užbaikalės frontui.

Pirmasis, svarbiausias ir iš esmės vienintelis dokumentas, palaikantis versiją, kad Stalinas neva buvo labai nepatenkintas Raudonosios armijos veiksmais, yra tai, jog buvo pakeista gynybos liaudies komisariato (1940 m. gegužė), o paskui ir generalinio štabo (1940 m. rugpjūtį) vadovybė. Šiuo atveju keistai ignoruojamas kitas faktas – į likusias laisvas vietas, atstatydinus Vorošilovą ir Šapošnikovą, paskirti patys svarbiausi Suomijos karo „didvyriai". Gynybos liaudies komisaru tapo S. Timošenka, nuo 1940 m. sausio 26 d. – Šiaurės vakarų fronto kariuomenės vadas. Generalinio štabo viršininku paskirtas buvęs Leningrado karinės apygardos ir 7-osios armijos vadas K. Mereckovas, t.y. kaip tik tas karo vadas, kuris nuo pat pradžios vadovavo karo operatyviniam planavimui ir karo veiksmų teatro parengimui pulti.

Tokiu pat keistu būdu iš istorikų akiračio iškrito kitas faktas – kur kaip tik Stalinas „išgrūdo" Vorošilovą. O juk užtenka atsiversti bet kokį visiškai neslaptą žinyną, kad sužinotum, jog, atleistas iš gynybos liaudies komisaro pareigų, draugas Vorošilovas tą pačią dieną, turėdamas tą patį aukščiausią Sovietų Sąjungos maršalo laipsnį, paskirtas gynybos komiteto prie SSRS vyriausybės pirmininku. 1941 m. birželio 30 d. Vorošilovas tapo valstybinio gynybos komiteto nariu, t.y. vienu iš penkių žmonių (Stalinas, Molotovas, Vorošilovas, Malenkovas, Berija), kurių rankose formaliai

J. Stalinas ir K. Vorošilovas – du draugužiai.

K. Vorošilovas. Sovietų propagandinis plakatas. Užrašai: „Iš liaudies komisaro tarnybinio lapo: („Denikiną... Vrangelį, ponų Lenkijoje, Mannerheimo linijoje").

juridiškai buvo sutelkta visa šalies valdžia. Be šių aukščiausių valstybinių pareigų, maršalas Vorošilovas gavo ir labai aukštą postą karinėje vadovybėje: 1941 m. liepos 10 d. paskirtas Šiaurės vakarų strateginio ruožo kariuomenės vyriausiuoju vadu.

Formaliai dekoratyvinis, skirtas pirmiausia Vakarų karo analitikams, buvo ir Šapošnikovo atstatydinimas. Atleidęs iš generalinio štabo viršininko pareigų Stalinas Šapošnikovą, kuriam, pasak visų memuaristų, jis jautė nuolatinę pagarbą, paskyrė į garbingą „sinekūrą" – SSRS gynybos liaudies komisaro pavaduotoju ir suteikė Sovietų Sąjungos maršalo laipsnį. Praėjus mėnesiui ir vienai savaitei nuo Didžiojo tėvynės karo pradžios, maršalas Šapošnikovas vėl tapo generalinio štabo viršininku. Jis mirė 1945 m. kovo 26 d. ir specialiu Stalino įsakymu buvo unikaliai pagerbtas: jo atminimui Maskvoje surengtas 124 pabūklų 24 salvių saliutas. Vargu ar visa tai gali būti pavadinta „nemalone" ar „tremtimi"...

Tad kodėl gi Stalinas neužbaigė įsiveržimo į Suomiją iki logiškos, visų numatomos pabaigos? Ieškodami atsakymo į šį esminį visiems tolesniems įvykiams suprasti klausimą, vėl prisiminsime Stalino kalbą 1940 m. balandžio 17 d. vyriausiųjų vadų pasitarime. Tai iš tiesų stebėtinas ir mįslingas tekstas. Iššifruoti jo slaptą prasmę ne ką lengviau, nei vienareikšmiškai interpretuoti Nostradamo pranašystes. Pirmiausia, krinta į akis, atviras, nepridengtas, aiškus melas (anksčiau taip draugas Stalinas nesielgė). Ką Stalinas norėjo apgauti pasakodamas savo būsimiesiems generolams, kad „suspausti Suomijos" jis ir neplanavo, operacijos tikslas buvo neva vien „žvalgyba durtuvais" ir užimti placdarmą, į kurį dar reikėjo atvežti kažkokias „pagrindines pajėgas", kad kariauti buvo rengiamasi iki 1940 m. rugsėjo? Jei jis taip būtų šnekėjęs lauko stovykloje kolūkiečiams (tiesa, į kolūkius, kaip ir į gamyklas bei fabrikus, Stalinas kaip tik niekada nė nevažinėjo...), bet juk pasitarimo dalyviai ne šiaip žinojo Suomijos kampanijos tikrąjį planą. Jie tą planą kūrė. Kaip tik jie ir piešė raudonas rodykles ir skaičiavo reikalingą „produktų bei pašaro paros davinių kariams ir arkliams" kiekį. Jų parengtuose planuose ir kurie paskui jiems grįžo kaip būtini įvykdyti įsakymai bei direktyvos, **buvo visiškai konkrečiai nurodyti operacijos tikslai, jos terminai ir ribos.**

Tikslas: *„visiškai nugalėti suomių kariuomenę... sutriuškinti priešo pagrindinę grupuotę... užgrobti Suomijos laivyną ir neleisti jam išplaukti į neutralius vandenis... sunaikinti priešo aviaciją ir aerodromų įrenginius..."*

Ribos: *„užimti Hiitolos, Imatros, Viipurio (Vyborgo) rajoną. Įvykdžius šią užduotį, būti pasirengusiems toliau veikti šalies gilumoje pagal aplinkybes... Sumušti suomių dalinius Suojarvio, Sortavalos rajone, užimti jų įtvirtintą ruožą tarp Janisjarvio ir Ladogos ežerų... Užėmus Kemio, Oulaus (Uleaborgo) rajonus, perkirsti Suomijos susisiekimo per sausumos sieną su Švedija kelius..."* (žr. 8 žemėlapį, p. 65).

Terminai: *„operaciją Vidlicos ruože įvykdyti per 15 dienų, Karelijos sąsmaukoje per 8–10 dienų vidutiniškai kariuomenei pasislenkant 10–12 km per parą"* (97).

Visa tai galima pavadinti vienu žodžiu: sutriuškinimas. Planuota visiškai sutriuškinti Suomijos karines pajėgas, be to, per labai trumpą laiką. Apie jokią „žvalgybą mūšiu", apie jokį „baltasuomių nubloškimą nuo Lenino miesto" nebuvo nė kalbos. Be to, ir keista būtų išskleisti 58 divizijas tik siekiant iššvalgyti Suomijos „pajėgų padėtį ir gynybą", kuri taikos metu turėjo tris divizijas ir vieną brigadą... O, kalbant apie „tolesnius veiksmus šalies gilumoje", šių būsimųjų veiksmų prasmė, tikslas ir turinys buvo žinomi ne tik DVRA vyriausiesiems vadams, bet ir visiems sovietų šalies darbininkams ir kolūkiečiams. *„Sovietinė vyriausybė nepripažįsta jau pabėgusios iš Helsinkio ir vykstančios nežinoma kryptimi vadinamosios „Suomijos vyriausybės"* (šis tyčinis melas nebuvo naujovė – draugas Molotovas dubliavo tas formuluotes, kurias panaudojo 1939 m. rugsėjo 17 d. pagrįsti įsiveržimui į rytinę Lenkiją ir vėlesnei jos okupacijai*). Sovietinė vyriausybė pripažįsta tik Suomijos demokratinės respublikos liaudies vyriausybę, su kuria sudarė tarpusavio pagalbos ir draugystės sutartį".*

Šis įsidėmėtinai aiškus draugo Molotovo atsakymas į Švedijos pasiuntinio p. Vinterio klausimą buvo paskelbtas 1939 m. gruodžio 5 d. „Pravdos" pirmoje skiltyje ir teoriškai turėjo būti aptartas kiekviename darbo kolektyve. Ir nors laikraščio „Pravda" puslapiuose vadinamoji „liaudies vyriausybė" daugiau nepasirodė, slaptuose dokumentuose ji dar ilgai šmėsčiojo kaip kokia šmėkla. Pavyzdžiui, 1940 m. vasario 23 d. VKP(b) CK narys draugas Kuusinenas išsiuntė iš Maskvos į Maskvą, į VKP(b) CK, sveikinimą „demokratinės Suomijos liaudies vyriausybės" vardu. Sveikinime reiškiamas tvirtas įsitikinimas, kad *„šlovingosios Raudonosios armijos ir SSRS karinio jūrų laivyno padedama mūsų liaudis greitai visiškai išsivaduos iš užsienio imperialistų papirktų Mannerheimo–Riučio–Tannerio barbariškos plutokratinės gaujos nusikaltėlių, karo provokatorių"* (79). Visų svarbiausia šiame dokumente – data. Likus dviem savaitėms iki to, kai „plutokratinės gaujos barbariškasis vedlys", t.y. Suomijos ministras pirmininkas Ristas Riutis, atvyko į Maskvą pasirašyti taikos sutarties, draugas Kuusinenas vis dar tikėjosi „greito ir visiško išvadavimo".

SSRS ir marionetinės „Suomijos demokratinės respublikos" tarpusavio pagalbos ir draugystės sutartį pasirašo Kominterno vykdomojo komiteto sekretorius O. Kuusinenas. Už jo stovi (iš kairės): V. Molotovas, A. Ždanovas, K. Vorošilovas, J. Stalinas. Kremlius, 1939 m. gruodžio 2 d.

Prancūzų karikatūra: „Neįkandama porcija". 1940 m. vasaris.

Visuotinai pripažintas, istorinėje literatūroje įsitvirtinęs atsakymas į visus šiuos klausimus, lygiai kaip ir į svarbiausią, pateiktą šio skyriaus pavadinime, žinomas. Stalinas iš tiesų buvo visiškai sunerimęs, jei nepasakytume išsigandęs. Bet ne dėl savo kariuomenės didžiulių nuostolių ir mizeriškų laimėjimų, o dėl Anglijos ir Prancūzijos bloko planų bei veiksmų. **Kaip tik baimė būti įtrauktam į karą su „pažangių Europos valstybių" koalicija ir privertė Staliną nežaisti su likimu** ir sustabdyti žygį į Helsinkį pusiaukelėje.

„Maskvos sprendimas nutraukti karą buvo paaiškinamas pirmiausia būkštavimu, kad į konfliktą įsikiš Didžioji Britanija ir Prancūzija" (14). *„Sąlygomis, kai labai padidėjo pavojus į karą įsikišti Anglijai ir Prancūzijai, sovietinė vadovybė buvo priversta pradėti derybas ir pasirašyti taikos sutartį su Suomijos teisėta valdžia"* (34). *„Galbūt požymiai, kad Anglija ir Prancūzija palaiko suomius, buvo svarbiausias veiksnys, skatinantis Sovietų Sąjungą pakeisti savo poziciją"* (51). *„Karo veiksmus vykdyti iki visiškos karinės pergalės prieš Suomiją reiškė, kad būtinai į karą įsikiš Vakarų valstybės. Todėl kovo 6 d. sovietinė vadovybė pranešė apie savo pasirengimą pradėti Maskvoje su Suomija derybas dėl taikos"* (52).

„Kad išvengtų grėsmingo santykių su Vakarų valstybėmis paaštrėjimo, sovietinei vadovybei teko atidėti į šalį su Suomija susijusius savo tikslus ir tenkintis didelių teritorijų aneksija Karelijoje" (65). Taip pat apie tai, tiesa, visiškai fantastine bolševikinės propagandos kalba pasakyta ir 1940 m. kovo 18 d. Kominterno vykdomojo komiteto slaptame direktyviniame laiške: *„Nauja Sovietų Sąjungos taikios politikos pergalė perbraukė Anglijos ir Prancūzijos karinius planus, leido sulaikyti Skandinaviją nuo įsitraukimo į karą..."* (82) Įsidėmėtina, kad net cenzūruotuose K. Mereckovo atsiminimuose (1984 m.) pateikiami tokie Stalino žodžiai: *„Jei karas užtruks, prancūzai ir švedai galės atsiųsti pastiprinimų, ir, užuot kariavę su viena valstybe, įsivelsime į karą su koalicija"* (93, p. 185).

Trumpai sakant, šios versijos tiesioginių dokumentinių patvirtinimų nėra. Greičiausiai jų niekada ir nepavyks aptikti: Stalinas savo slaptų minčių nepatikėdavo nei popieriui, nei netgi artimiausių bendražygių ausims. Anksčiau jau smulkiai aptarėme, kaip jis kalbėjo su savo kariuomenės vyriausiais vadais. Apie daugelį tikrųjų Stalino planų nieko nežinojo ir aukščiausi partiniai valdininkai. *„Kokios konkrečiai iškeltos teritorinės pretenzijos, kokie politiniai reikalavimai, kokie turėjo susiklostyti tarpusavio santykiai, aš dabar neprisimenu, bet, matyt, kažkokių sąlygų kelta, kad Suomija taptų draugiška šalimi. Šio tikslo buvo siekiama, bet, kaip tai buvo reiškiama,*

kaip formuluojama, aš nežinau. Aš netgi tų dokumentų nei skaičiau, nei mačiau". Tai ne kolūkio pirmininko iš Rusijos gilumos atsiminimai. Tai įžymiųjų N. Cruščiovo, tuo metu VKP(b) CK politinio biuro nario ir pačios didžiausios Sovietų Sąjungoje Ukrainos pespublikinės partijos CK pirmojo sekretoriaus atsiminimų ištrauka. Bet daugybė netiesioginių įrodymų su didele tikimybe leidžia manyti, kad netikėtas karo nutraukimas (kaip tik taip šitai buvo suprantama visame pasaulyje) gali būti paaiškinamas tik Stalino reakcija į pasikeitusią užsienio politikos padėtį.

Šiuo atveju tokiais „netiesioginiais įkalčiais" galima laikyti ir tuos užkeikimus, kuriais Stalinas baigė savo kalbą 1940 m. balandžio 17 d. (*„Vokiečių gynybinę techniką įveikėme, anglų gynybinę techniką įveikėme, prancūzų gynybinę techniką įveikėme. Įveikėme ne tik suomius, bet ir priešakinių Europos valstybių techniką. Ne tik pažangių Europos valstybių techniką, mes įveikėme jų taktiką, jų strategiją..."*). Puikiai žinodamas, kad nieko jis neįveikė, negana to, net pabūgo tiesiogiai konfliktuoti su Vakarais, Stalinas turbūt taip mėgino pasiguosti pats ir paguosti savo sužavėtus klausytojus. Ne mažiau iškalbinga ir gražbyliška klaida, kurią jis padarė savo kalboje (*„kada gi spręsti klausimą dėl Leningrado, jei ne tokiomis sąlygomis, kai jų rankos užimtos ir mums susiklosto palankios aplinkybės **jiems** tuo metu smogti"*). Aišku, Stalinas norėjo tik pasakyti, kad patogi galimybė buvo smogti Suomijai tuo metu, kai „jų", t.y. Anglijos–Prancūzijos bloko, „buvo užimtos rankos" kariaujant su Vokietija. Bet nuoskauda ir paslėpta neapykanta „jiems" (t.y. savo būsimiems sąjungininkams, iš kurių 1941 m. rudenį kaulijo ne tik ginklų, bet ir kareivių ginti savo yrančiai imperijai) išsiveržė iš pasąmonės tuo trumpu žodeliu „juos".

Nepalyginti reikšmingesnė su Petsamu (Pečenga) susijusi istorija. Šis užpoliarės miestas ir neužšąlantis Barenco jūros uostas Norvegijos, Suomijos ir SSRS sienų sandūroje turėjo didžiulę ekonominę (turtingiausi Europoje nikelio rūdos klodai) ir karinę strateginę (Suomijos šiauriniai „jūrų vartai") reikšmę. Petsamą užėmė 14-osios armijos kariuomenė pirmosiomis karo dienomis. Paskui 14-osios armijos puolimas į Suomijos gilumą sėkmingai vyko toliau, nepaisant labai sunkių sąlygų: poliarinė naktis, pūgos ir baisūs šalčiai, kai kuriomis dienomis siekiantys iki 50 laipsnių. Į karo pabaigą 52-oji šaulių divizija priartėjo per 150 km iki Rovaniemio. Visi šie laimėjimai virto niekais, kai pagal 1940 m. kovo 12 d. taikos sutartį Petsamas grąžintas Suomijai. Padėtis darosi dar labiau stebinanti, jei palyginsime ją su tuo, kaip buvo sprendžiamas teritorijų klausimas Ladogos Karelijoje ir Karelijos sąsmaukoje: **visuose ruožuose sienos linija gerokai, kartais daugelį dešimčių kilometrų, nuvingiavo šiauriau bei toliau į šiaurės vakarus nuo tos fronto linijos, kuri susidarė 1940 m. kovo 12 d.** Štai Keksholmas, Antreja, Hiitola, Sortavala, Loimola, Suojarvis (šie pavadinimai dar daugelį kartų mirgės knygos puslapiuose) atiteko Sovietų Sąjungai kaip tik pagal Maskvos sutartį, o ne buvo užimti mūšiuose.

Vienintelis protingas to vienintelio atvejo, kai vienoje vienintelėje vietoje SSRS ne pasiėmė papildomai, o, priešingai, atidavė, kas užgrobta, yra tai, kad Petsamo nikelio rūdos verslovės priklausė Britanijos (teisingiau sakant, Kanados) firmai. Taigi

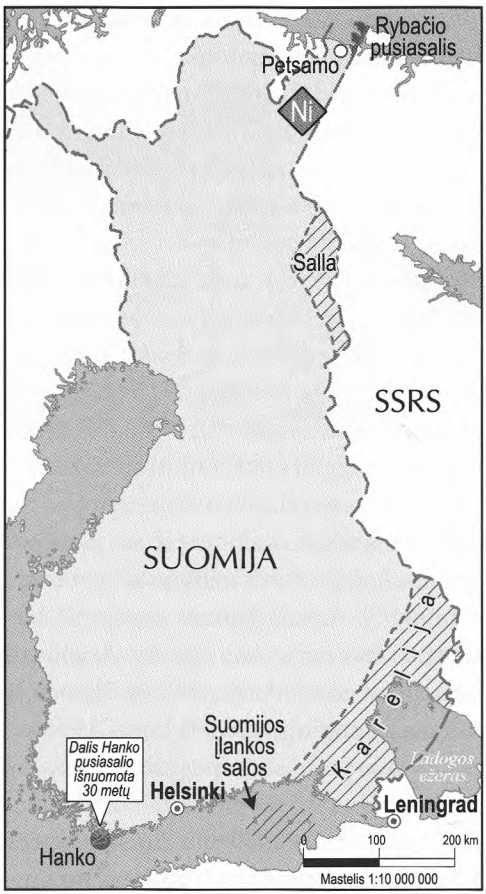

Nr. 18. *Suomijos teritorijos, atitekusios (arba išnuomotos) SSRS pagal Maskvos 1940 m. taikos sutartį.*

Petsamo aneksija reikštų, kad tiesiogiai užgrobiama Britų imperijos nuosavybė, o to daryti Stalinas nesiryžo. Reikia pažymėti ir tai, kad nuo pačios karo pradžios viena iš trijų 14-osios armijos divizijų (14-oji šaulių) kovos veiksmuose prieš „baltasuomius" nedalyvavo, bet, išskyrus 95-ąjį šaulių pulką, išskleista Kolos pusiasalio pakrantėje ir turėjo užduotį sutrukdyti galimam Vakarų sąjungininkų mėginimui išlaipinti jūrų desantą (33).

Ryški nerimo ir nepasitikėjimo, kurį jautė Stalinas 1940 m. pavasario pradžioje, iliustracija gali būti ir ši hitlerinės Vokietijos pasiuntinio SSRS grafo Šulenburgo ataskaita, išsiųsta iš Maskvos į Berlyną 1940 m. balandžio 11 d.:

„Kurį laiką stebėjome aiškiai nepalankią mums sovietinės vyriausybės elgesio permainą. Mes netikėtai susidūrėme su sunkumais, kurie daugeliu atvejų buvo visiškai nepagrįsti, visose srityse... Sovietinė vyriausybė staiga atšaukė savo pažadus dėl „Nord bazės", kuria suinteresuotas mūsų karinis jūrų laivynas ir t.t. Tos kliūtys pasiekė didžiausią aukštumą, kai buvo laikinai nustota mums tiekti naftą ir grūdus. Šio mėnesio 5 d. ilgai kalbantis su liaudies komisaru ponu Mikojanu, jo pozicija atrodė itin negeranoriška...

Mes veltui klausėme save, kokia gali būti sovietinės valdžios pozicijos netikėto pasikeitimo priežastis. Aš įtariau, kad netikėtinas mūsų priešų (šiuo atveju, neabejotinai turėtos galvoje Anglija ir Prancūzija. – M. S.) *sukeltas triukšmas, jų griežti išpuoliai prieš neutralus, ypač Sovietų Sąjungą ir neutralitetą apskritai buvo ne be rezultatų, nes sovietinė vyriausybė bijo būti Antantės įtraukta į didelį karą, kuriam ji nepasirengusi ir todėl nori išvengti visko, kas gali anglams ir prancūzams tapti dingstimi apkaltinti Sovietų Sąjungą neutralitetui prieštaraujančiu elgesiu ar karštu Vokietijos palaikymu. Man atrodė, kad* ***Suomijos karas netikėtai baigėsi*** *(paryškinta mano. – M. S.) kaip tik tais pačiais sumetimais... Padėtis tapo tokia nepakenčiama, jog aš nusprendžiau kreiptis į poną Molotovą, kad su juo aptartume šiuos reikalus... Iš esmės vizitas pas Molotovą taip ir neįvyko iki balandžio 9-osios ryto, t.y. prasidėjo jau po mūsų*

Skandinavijos operacijų (turima galvoje operacijos „Weserübung“, per kurią okupuotos Danija ir Norvegija, pradžia. – M.S.).

Per šį pokalbį tapo akivaizdu, kad sovietinė vyriausybė vėl padarė posūkį priešinga linkme. Netikėtas naftos ir grūdų tiekimo pristabdymas pavadintas „per dideliu pavaldžių instancijų uolumu“ ir jis bus nedelsiant atšauktas... Ponas Molotovas buvo nepaprastai malonus, atidžiai išklausė visus mūsų skundus ir pažadėjo viską sutvarkyti. Kartu jis pats kalbėjo kai kuriais mus dominančiais klausimais ir pranešė, kad jie sprendžiami palankiai. Reikia pripažinti, aš buvau visiškai pritrenktas dėl tokios permainos.

Mano nuomone, yra tik vienas šio įvykių posūkio paaiškinimas: mūsų Skandinavijos operacijos turėjo sovietinei vyriausybei sukelti didelį palengvėjimą, pašalinti, taip sakant, didžiulę nerimo naštą... Jei anglai ir prancūzai ketino užimti Norvegiją ir Švediją, tad galima tvirtai manyti, jog sovietinė vyriausybė žinojo apie šiuos planus ir, žinoma, dėl jų buvo išsigandusi. Sovietinei vyriausybei vaidenosi, kad anglai ir prancūzai atsiras Baltijos jūros pakrantėje, jai atrodė, jog bus vėl keliamas Suomijos klausimas. Pagaliau labiausiai ją gąsdino pavojus įsitraukti į karą su dviem didžiosiomis valstybėmis. Matyt, mes sumažinome šį būkštavimą. Tik taip galima paaiškinti, kodėl visiškai pasikeitė pono Molotovo pozicija. Šiandieninis didelis ir krintantis į akis straipsnis laikraštyje „Izvestija“ apie mūsų Skandinavijos kampaniją atrodo kaip vienas gilus palengvėjimo atodūsis“ (70, p. 46–47).

Ši frazė apie „gilų palengvėjimo atodūsį“ padeda suprasti tą iš pirmo žvilgsnio keistą atlaidumą, kurį draugas Stalinas rodė per pasitarimą su savo karo vadais. Pasitarimas prasidėjo 1940 m. balandžio 14 d. – praėjus penkioms dienoms po karo veiksmų Norvegijoje pradžios ir kaip tik tą dieną, kai Vakarų sąjunginiai pasiekė didelių laimėjimų Narvike ir Tronheime. Karas sausumoje ir ore darėsi vis įnirtingesnis, ir tomis aplinkybėmis galima buvo neabejoti, kad Vakarai visiškai užmiršo ankstesnius „Suomijos gelbėjimo“ (teisingiau sakant, savo reputacijos, gerokai sugadintos bailiu trijų mėnesių neveiklumu) planus. Nereikia būti ekstrasensui, kad suprastum, kokia mintis užvaldė tuo metu draugą Staliną. „Pavyko išsisukti“– kaip tik

Sąjunginiinkų paskandinti vokiečių laivai Narviko įlankoje. 1940 m. balandžio 4 d.

šis džiaugsmingas jausmas tapo jo kalbos per pasitarimą leitmotyvu. Pats to nenorėdamas Hitleris ne tik išlaisvino Staliną nuo neramaus laukimo, kada gi bus išlaipintas anglų ir prancūzų ekspedicinis korpusas Suomijos šiaurėje, bet ir išgelbėjo Stalino generolus nuo Šeimininko rūstybės.

1.5 skyrius. **Rezultatai ir aptarimas**

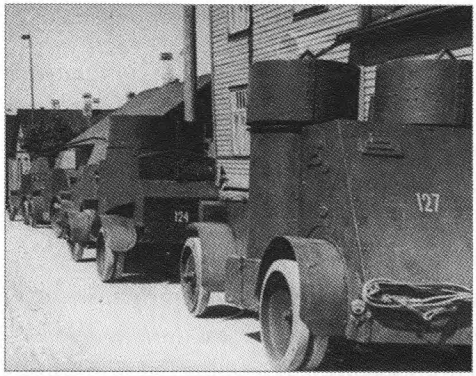

Sovietinių šarvuočių kolona, vykstanti į naujas karines bazes Estijoje. 1939 m. spalio 18 d.

SSRS ir Vokietijos paktas: „Stalinas ir Hitleris kartu eina čiupti savo grobio". Švedų karikatūra.

Suomija apskritai neužėmė daug vietos nei Stalino mintyse, nei Raudonosios armijos generalinio štabo operatyviniuose planuose. (Šapošnikovas: *„Suomijos karo veiksmų teatras apskritai mūsų operatyviniame plane, esant tokiai politinei padėčiai, liko antraeilėje vietoje, visiškai ne tokioje, kokioje atsidūrė per vykusius kovos veiksmus"*. SSRS KJL vyriausiojo štabo komisijos ataskaita: *„Svarbiausia laivyno rengimo kovai linija buvo skirta karui su didelį laivyną turinčiu priešu, o konkrečiai karui su Suomija nebuvo rengiamasi"*. Vorošilovas: *„Lenkija, Rumunija, ir visokie ten Pabaltijai, jie jau senų seniausiai nekėlė rūpesčio, šiuos ponus mes bet kada, bet kokiomis aplinkybėmis sutrinsime į dulkes"*). Didysis žaidimas, kurį Stalinas pradėjo 1939 m. vasarą, turėjo įtvirtinti sovietinį viešpatavimą ne menkai apgyventoje Suomijoje, o didžiojoje Europos žemyno dalyje.

Žaidimo pradžioje Stalinas padarė puikų ėjimą. Sunku bus rasti jo ilgame politiniame gyvenime tokią didelę, greitą ir stulbinančią sėkmę, kokia buvo sąjunga su Hitleriu, pasiekta 1939 m. rugpjūtį–rugsėjį. Vienu trumpu smūgiu Stalinas sujaukė visas figūras Europos ir viso pasaulio lauke ir paliko Anglijos–Prancūzijos bloką, kurio vadovai jau spėjo oficialiai garantuoti Lenkijai ka-

rinę pagalbą!), akis į akį su Berlyno paranoiku. Pastarąjį, pasirašius Ribentropo Molotovo paktą, apėmė būsena, kurią taikliai apibūdina rusų patarlė: „Girtam ir jūra iki kelių". Karas Europoje tapo neišvengiamas ir prasidėjo lygiai po savaitės, kai buvo pasirašytas paktas.

Vien už Stalino pažadą nesikišti į karą ir labai ribotą, greičiau simbolinę, negu tikrą karinę pagalbą Hitleris atidavė jam 50,4 proc. Lenkijos, kurią sutriuškindamas vokiečių vermachtas neteko 16 tūkst. kareivių, teritorijos, paliko visišką veiksmų laisvę Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Besarabijoje ir Suomijoje; Stalino „inžinieriams" leido laisvai lankytis svarbiausiose Vokietijos karinės pramonės gamyklose, mainais į nesodrintą rūdą ir linų sruogas pardavė naujausius kovos lėktuvų, tankų, pabūklų, laivų, radijo stočių pavyzdžius... Apimtas euforijos dėl savo pirmųjų laimėjimų, Hitleris nespėjo pastebėti, kad Stalinas, visiškai sekdamas savo didžiojo mokytojo priesakais, palaikė jį kaip „virvė palaiko pakaruoklį" (V. Leninas, pilnut. raštų rink., t. 41, p. 73). Tik 1940 m. vasarop Hitleris ėmė suvokti paprastą dalyką, kad jis Stalinui atidavė ne vieną, o net tris „jungiklius", leidžiančius „išjungti" Vokietijos ekonomiką.

Vienas iš jų buvo naftinguose Rumunijos laukuose, kurie, Raudonajai armijai pasiekus Pruto upės liniją, tapo pasiekiami net patiems lengviausiesiems vienmotoriams bombonešiams. Kitas – Švedijos geležies rūda ir Suomijos nikelis, kurio tiekimas, Sovietų Sąjungai okupavus Suomiją, visiškai priklausytų nuo Stalino valios. Trečias „jungiklis " buvo nepaprastai ilgas Transsibiro geležinkelis, kuriuo į Vokietiją tranzitu plūdo kaučiuko, volframo, sojų pupelių srautas iš Pietryčių Azijos šalių. Be šių svarbiausių žaliavų šaltinių Vokietijos karo mašina galėjo išsilaikyti pusmetį, ilgiausiai – metus.

Deja, milžiniška ir labai „pigi", bekraujė sėkmė apsuko galvą draugui Stalinui. (Chruščiovas: *„Jis tiesiog vaikščiojo puikuodamasis, užrietęs nosį, taip ir sakydamas: „Apmoviau Hitlerį, apmoviau Hitlerį!"*). Planuodamas Pabaltijo aneksiją, Stalinas tiesiog nepagalvojo, kad viena iš jo nuožiūrai atiduotų šalių ims elgtis ne kaip objektas, o kaip visateisis gyvas pasaulio politikos subjektas. Suomijos atkaklus nenoras nusilenkti jį ir stebino, ir nervino. Stalino nuomone, visi reikalai buvo sutvarkyti. Didieji bosai jau dėl visko susitarė. Kam įdomu klausytis Suomijos vyriausybės nuomonės? Kas jai leido turėti kokią nors „nuomonę" dėl to, ką jau drauge nusprendė Hitleris ir Stalinas? Be to, ir apskritai – kokia tai vyriausybė? Politiniai kortuotojai. Juokdariai. Suomiškas vabalėlis. Niekinga blusa...

Karikatūra su užrašais: „SSRS ir Vokietijos paktas", „Atleisk man drauge, bet tai tokia gera galimybė!".

Amerikiečių karikatūra. Užrašas ant ringo sienelės: „Baisūno Džou kova su suomiu". Kitas užrašas: „Jei toks mažylis, kaip šis gali jį svaidyti, tu galėtum jį pribaigti!" 1940 m. sausis.

Karikatūra: „Švytuoklė grįžta atgal". Užrašas ant kūjo: „Sovietinė banga".

Apimtas neigiamų emocijų Stalinas darė klaidas vieną po kitos. Kam reikėjo rengti tą kvailų kvailiausią „Kuusineno vyriausybės" spektaklį? Kam reikėjo ginkluotą priešą viešai vadinti „blusa" ir „vabalėliu"? Kam reikėjo rėkti apie „raudonąją vėliavą virš prezidento rūmų Helsinkyje", KOL Raudonoji armija neįžengė į Helsinkį? Kam reikėjo lįsti į situaciją, iš kurios nėra išeities išsaugoti prestižą? Kodėl 230 tūkst. sviedinių per dieną pabiro ant suomių įtvirtinimų paskutinėmis, o ne pirmosiomis karo dienomis? Kodėl Raudonoji armija pradėjo kovos veiksmus tik su trečdaliu tokių pajėgų, kokios buvo sutelktos Suomijos KVT karo pabaigoje?

Deja, į visus šiuos klausimus yra konkretus atsakymas. Deja, todėl, kad tą pačią klaidą Stalinas pakartojo tik su nepalyginti sunkesniais, katastrofiškais padariniais – 1941 m. vasarą. **Stalinas nekreipė dėmesio į tai, kas jo epochoje buvo vadinama „sąmoningumu", o dabar – „žmogiškuoju veiksniu"**. Įvertindamas kovojančių šalių pajėgų santykį Stalinas skaičiavo divizijas, patrankas, tankus, lėktuvus. Viso to jis turėjo daug, dešimtis kartų daugiau nei užsispyrėlė Suomija. Ar galėjo kilti abejonių neišvengiama ir greita pergale? Ir niekas iš minios jo bukagalvių ir padlaižių aplinkos neišdrįso pasakyti Šeimininkui, jog vienas pulkas suomių rezervistų, pasirengusių mirti, kad netektų gyventi Stalino valdžioje, mūšyje bus vertingesnis, negu

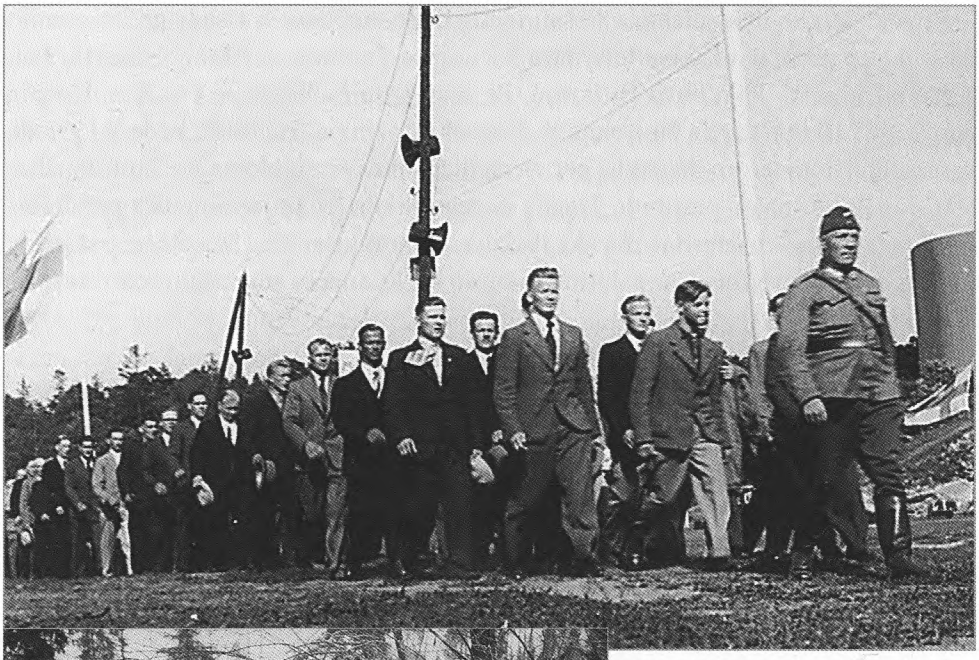

Suomiai žengia į karą. Vyksta karių mobilizacija. 1939 m. spalis.

Suomių kariai slepiasi negiliame apkase. Iš karių aprangos, reikmenų bei amžiaus matyti, kad tai nėra kadrinės kariuomenės personalas, tikriausiai vadinamieji liaudies pašauktiniai. 1939 m. gruodis.

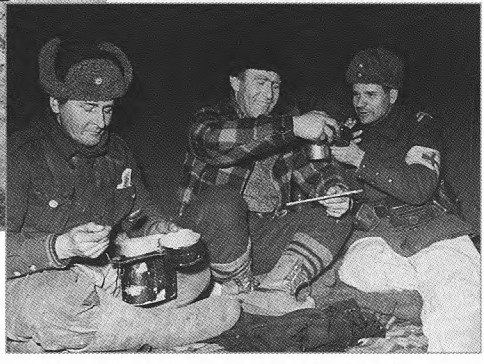

Suomių kariai valgo. 1940 m.

surinktos iš beteisių kolūkinių vergų dvi Raudonosios armijos divizijos. Negana to, Staliną choru tikino, kad jo piliečiai *„kaip vienas žmogus džiaugsmingai pasirengę atiduoti gyvybę už didį Lenino–Stalino siekį ir dėl šios ideologijos kariai, vadai ir politiniai darbuotojai visada pasirengę paaukoti gyvybę“* (Vorošilovas, kalba VKP(b) 18-ajame suvažiavime). Beje, ko norėti iš Vorošilovo, jei ir dabar, beveik po septyniasdešimt metų, aptardami nesėkmingą Raudonosios armijos debiutą Suomijos kare, daugelis rusų istorikų toliau vapalioja apie „žiaurų šaltį“, „ištįsusias komunikacijas“, „Mannerheimo linijos nesugriaunamus IUT“...

Savo klaidų Stalinas niekada viešai nepripažino, bet beveik visada greitai suvokdavo ir nepaprastai atkakliai taisydavo. Gruodžio puolimo nesėkmę jis įvertino visiškai adekvačiai, kaip buvo iš tikrųjų. Be saviapgaulės, bet ir be panikos. Ko jam panikuoti? 18 tūkstančių žuvusiųjų ir dingusių be žinios? Nedidelė bėda – 1938 m. vasarą, Didžiojo teroro įkarštyje, per vieną dieną buvo sušaudoma po 5 tūkstančius. Ir nieko. Bobos naujų prigimdė. Dviejų divizijų prieš vieną suomių pulką per maža? Ir tai pataisoma – pasiųsime dvylika divizijų. Ir mums dar liks. Sviedinių, patrankų, dvizijų netrūko, vadinasi, ir galutinis suomių kariuomenės sutriuškinimas buvo tik laiko klausimas.

Bet štai laiko Stalinui kaip tik ir neužteko.

Į galimo Anglijos–Prancūzijos bloko karinio įsikišimo pavojų Stalinas žvelgė labai rimtai, ir tai visai suprantama. Ne, aišku, jokio „150 tūkstančių karių ekspedicinio korpuso", kuriuo sovietiniai istorikai propagandistai dešimtmečius gąsdino patiklius žmones, nebuvo nė sapne. Po visų begalinių pasitarimų, posėdžių, aptarimų ir pareiškimų sąjungininkai (Anglija ir Prancūzija) tvirtai ir konkrečiai pažadėjo Mannerheimui, kad į kovo pabaigą (!!!) Suomijon atvyks siunčiamų trijų brigadų ir keleto atskirų batalionų, kurių bendras skaičius 15,5 tūkst. žmonių, „pirmasis ešelonas". Kad paguostų, pridūrė, jog *„tai bus rinktinė kariuomenė"*, o paskui pirmąjį ešeloną į Suomiją, jei iki to meto ji dar gyvuos, atvyks ir antrasis, sudarytas, baisu net sakyti, iš trijų britų divizijų. Aišku, tai ne tokios pajėgos, kurios galėtų radikaliai pakeisti padėtį Suomijos KVT ar bent sutrikdyti Staliną. **Jo būgštavimai siejosi su tuo, kad sąjungininkai pasinaudos padėtimi išsisukti nuo karo su Vokietija.** *(„Jie ten sau kariauja, bet karas kažkoks menkas, lyg kariauja, lyg kortomis lošia. Staiga ims ir susitaikys, o tai neatmestina"*).

Tokia įvykių raida buvo visai tikėtina ir **kėlė grėsmę, kad žlugs visas Stalino strateginis planas pasinaudoti karu Europoje saviems tikslams.** Iki tol Stalinas, panašiai kaip beždžionė kinų palyginime, „tupėjo ant kalno, stebėdama, kaip pjaunasi du tigrai". Šioje komfortiškoje pozicijoje sovietiniai vadovai norėjo tupėti ir toliau. *(„Jei jau tie ponai negali susilaikyti nuo troškimo kariauti, tegul kariauja patys, be Sovietų Sąjungos pagalbos.* (Juokas. Aplodismentai) *Mes pažiūrėtume, kokie tai kariauninkai"*. Molotovas, kalba SSRS aukščiausiosios tarybos sesijoje 1939 m. rugpjūčio 31 d.). Dabar, užtrukusio karo su Suomija sąlygomis, negana to, kad visi pamatė, kokie „kariauninkai" sėdi Kremliuje, bet ir Daladjė bei Čemberlenas, kurie, kaip žinoma, niekada neturėjo „nesulaikomo troškimo" kariauti prieš Hitlerį, gavo puikią priežastį atsukti patrankas į kitą pusę.

Iki 1940 m. pradžios susiklosčiusiomis aplinkybėmis tai padaryti jiems būtų buvę ir lengva, ir naudinga. Lengva todėl, kad Tautų Lyga jau priėmė atitinkamas rezoliucijas, kuriose Sovietų Sąjungos veiksmai vadinami „agresija", o visos Tautų Lygos narės raginamos suteikti pagalbą agresijos aukai. Taigi buvo sudarytas neginčijamas ginkluoto įsikišimo į karą Suomijos pusėje teisinis pamatas. Be to, „ne pagal pro-

tą uolus“ draugas Molotovas savo nežabotomis kalbomis viešai atskleidė (net daugiau – gerokai perdėjo) Sovietų Sąjungos kaip tikro hitlerinės Vokietijos sąjungininko vaidmenį. O tai leido visam pasauliui bet kuriuos antisovietinius veiksmus (taip pat ir planuojamus aviacijos smūgius Baku naftos verslovėms) vaizduoti kaip smūgį fašistinio reicho „tiekimo užnugario bazei“. Tokia padėtis buvo ypač naudinga tuo, kad išsilaipinęs Norvegijos šiaurėje anglų ir prancūzų ekspedicinis korpusas galėjo įžengti į Suomiją tik per Švedijos Jelivarės–Kirunos geležies rūdos versloves. Po karo išslaptinti sąjungininkų vadovybės dokumentai vienareikšmiškai liudija, kad galimybė užvaldyti Švedijos rūdos versloves ir Norvegijos neužšąlančius uostus juos domino kur kas labiau, nei kilni „Suomijos gelbėjimo“ misija (65).

Kaip būtų pasielgusi Vokietija, jei SSRS ir Anglijos–Prancūzijos bloko ginkluotas konfliktas būtų tapęs realybe? Dėl to galima tik spėlioti. Bet nė kiek neabejotina, kaip galimus šios situacijos pokyčius vertino pats Stalinas. *„Reikia prisiminti tai, kas visų svarbiausia, – Lenino filosofiją. Ji nepralenkiama ir gerai būtų, jei mūsų bolševikai išmoktų šią filosofiją“.* O pagal šią „nepralenkiamą filosofiją“ tarptautinė buržuazija bet kurią akimirką turėjo nustumti į šalį vidinius nesutarimus ir susivienyti kovai su pirmąja pasaulyje „proletariato valstybe“. Įkyri idėja, kad *„jie staiga ims ir susitaikys“*, kaip nakties košmaras persekiojo Staliną per visą pasaulinį karą. Net po to, kai Čerčilis ir Ruzveltas – visiškai priešingai, negu aiškino visa Lenino „filosofija“ – šoko gelbėti Staliną iš tų žabangų, į kuriuos jis pats save įvarė, Stalino maniakiškas įtarumas nesumažėjo. Kaip tik tada, 1940 m. žiemą, Stalinui padėtis atrodė labai miglota. *(„Mes žinojome, kad suomius palaiko vokiečiai, švedai, norvegai, palaiko Amerika, palaiko Kanada. Gerai žinome. Reikia kare numatyti visokias galimybes, ypač neišleisti iš akių pačių prasčiausių galimybių“.)* Pati prasčiausia galimybė buvo ta, kad „dėl „niekingos blusos“ išmintingai beždžionei tenka leistis nuo kalno ir stoti į kovą su vienu iš tigrų, o gal ir su dviem tigrais vienu metu.

Reikia pasakyti, kad draugas Stalinas, spręsdamas, kam teikti pirmenybę – siekiui, ar savo prestižui, pasirinko siekį. Pirmas sovietinės vyriausybės siūlymas išmesti į šiukšlyną nereikalingą „Kuusineno vyriausybę“ ir sudaryti taikos sutartį su Suomijos teisėta valdžia Helsinkį pasiekė 1940 m. sausio 30 d. Tada Sovietų Sąjungos reikalavimai dėl teritorijos buvo suformuluoti labai neaiškiai. *(„Būtina taip pat atsižvelgti, kad Sovietų Sąjungos reikalavimai neapsiribos tais, kurie pateikti per derybas su ponais Paasikyviu ir Tankeru Maskvoje, nes po šių derybų dėl abiejų šalių veiksmų buvo pralieta kraujo...“* (22, 23)

Bet kuriuo atveju šis diplomatinis demaršas liudijo, kad Stalinas pasirengęs nutraukti karą pasiekęs bent minimalių laimėjimų, kurie leistų didžiajai valstybei neprarasti prestižo.

Deja, pavojinga liga, kurią draugas Stalinas vadino „galvos svaigimu dėl laimėjimų“, buvo išplitusi ne tik Maskvoje, bet ir Helsinkyje. Atsakyme, kurį Suomijos vyriausybė pateikė 1940 m. vasario 2 d., buvo daugiau skriaudos ir išdidumo (tai,

aišku, visai žmogiška) nei blaivaus proto. *(„Suomijos vyriausybė nepradėjo ir nenorėjo karo... Suomija buvo patenkinta savo ankstesne pozicija, grindžiama laisvai sudarytomis sutartimis, ir sau nieko nereikalavo... Suomijos vyriausybė mano, kad teritorijos gali būti atiduodamos tik mainų būdu“.)* (22, 23). iš esmės Stalinui buvo siūloma pripažinti visišką savo karinį pralaimėjimą ir grįžti į pradinę padėtį be nieko. Nebent, Suomijai sutikus, būtų pasikeista kai kuriomis teritorijomis. Ir nieko daugiau.

Net dėl šių „suomiško vabalėlio“ pareiškimų Stalinas mąstė ištisas devynias dienas (!) ir tik tada, vasario 11 d., fronte kurį laiką trunkanti ramybė sprogo nuo artilerijos griausmo Raudonajai armijai pradėjus pulti Karelijos sąsmaukoje. Stalino sprendimą antrąkart karinėmis priemonėmis greitai mėginti pasiekti savo tikslą tikriausiai lėmė diplomatiniais ir žvalgybos būdais gauta informacija, liudijanti, kad anglų ir prancūzų karinė vadovybė linkusi tenkintis vien tuščiomis kalbomis ir naujų planų „rašymu“, o daugiau nieko neketina imtis. Dar po mėnesio, 1940 m. kovą, Maskvai visiškai paaiškėjo du vienas su kitu susiję faktai: Suomijos kariuomenės sutriuškinimas neišvengiamas, bet greit pasiekti tai nepavyks. Nepaisant milžiniškų pajėgų koncentravimo, veržlus spartusis žygis Vyborgo–Helsinkio maršrutu taip ir neįvyko. Raudonoji armija puolė, bet turėjo milžiniškų nuostolių metras po metro kankinamai „grauždama“ suomių gynybą. Dėl artėjančio pavasario polaidžio grėsė dar didesnis puolimo sulėtėjimas, nes tarp pelkių ir ežerų su atitirpusiu ledu (ledo danga naudota kaip operatyvinių aerodromų kilimo takai) Raudonoji armija neteko svarbiausio pranašumo, kurį teikė tankai ir sunkioji artilerija.

Kita vertus, grėsmė, kad Vakarų valstybės įsikiš į konfliktą, jau įgijo konkrečią formą: kovo 13 d. vokiečiai prie Baltijos sąsiaurių aptiko anglų povandeninių laivų (65, p. 33), keletas lėtų transportų su sąjungininkų kariuomene jau išplaukė į jūrą (95, p. 110). *„Pati prasčiausia galimybė“* tapo realybe ir taikos sutartis Maskvoje buvo sudaryta likus vos keletui dienų iki galimo anglų ir prancūzų ekspedicinio korpuso išlaipinimo Skandinavijoje.

Atsiminimuose aptardamas Žiemos karo rezultatus maršalas Mannerheimas rašo: *„Priežastys,dėl kurių Sovietų Sąjunga bent laikinai nusprendė atsisakyti savo pirminių planų, buvo pirmiausia karinio pobūdžio... Žaibiškai laimėti nepavyko... Be to, atsirado ištisa serija politinių sunkumų. Svarbiausias iš jų – Vakarų šalių įsikišimas, o tai galėjo sugadinti SSRS santykius su Prancūzija ir Anglija. Kremliui buvo nenaudinga ir tai, kad šiaurėje* ***jo rankos bus surištos kaip tik tuo metu, kai jam iškilo naujų užduočių*** (paryškinta mano. – M. S.), *numatytų pagal Sovietų Sąjungos ir Vokietijos paktą: Besarabijos okupavimas ir Pabaltijo šalių bolševizavimas...“* (22, p. 347)

Ties paskutine pastaba – apie Besarabijos okupavimo planus, kurie galėjo žlugti dėl užtrukusio per ilgai Suomijos karo – verta stabtelėti kiek ilgiau.

Sklido gandai, kad karas su Rumunija turi prasidėti kaip tik 1940 m. pavasarį. Šie gandai visiškai aiškiai užfiksuoti Leningrado karinės apygardos ypatingųjų skyrių pranešimuose kaip dalies kariškių „nesveikų nuotaikų“ būdingi pavyzdžiai. Štai

Estijos parlamento prezidiumas. 1940 m.

buvo kalbama, kad netikėtai nutrūkęs karas susijęs kaip tik su būtinybe permesti kariuomenę į „Rumunijos frontą". Į šią „kareivišką tiesą" būtų buvę galima ir nekreipti didelio dėmesio, nes bet koks karas kuria savo tvirtus mitus, jei apie tai nebūtų prasitarę ir patys vyriausieji vadai.

Pavyzdžiui, Raudonosios armijos vyriausiosios autošarvuočių ir tankų valdybos viršininkas generolas Pavlovas savo samprotavimais dalijosi su 1940 m. balandžio pasitarimo dalyviais: *„Kad būtų ištaisytos praeities klaidos, aš ėmiau tirti pietinio teatro karinį geografinį aprašymą, nes jei žygiuosime, galbūt mums ir teks įžengti į Rumuniją..."*

O štai paties DVRA generalinio štabo viršininko tame pačiame pasitarime išsakyta nuomonė:

„Draugas Stalinas teisingai pasakė, kad visose valstybėse susidursite su tokia siena, kurią taip ilgai statė suomiai ir kurią mums teko įveikti... Tai pirma, su kuo daugiau ar mažiau susidursime prie sienos. Tikriausiai ir rumunai kažką lipdo, ir turkai, dėl Afganistano nežinau, bet Iranas stengiasi nusipirkti cemento..."

Ir jau visai stebėtinas (stebėtinas, kad jo nesunaikino, o išslaptino) dokumentas išliko Rusijos valstybinio archyvo gelmėse. 1940 m. kovo 5 d. SSRS NKVD vyriausiosios valstybės saugumo valdybos ypatingojo skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Osetrovas rašė aiškinamąjį raštą gynybos liaudies komisarui Vorošilovui:

„Sausio 31 d. Sibiro karinės apygardos vadas 2-ojo rango komandarmas Kalininas apygardos Raudonosios armijos namuose kalbėjo, kad 1940 m. pavasarį bus neišvengta didelio karo, kuriame vienoje pusėje kovos SSRS, Vokietijos, Japonijos ir Italijos blokas (smagi kompanija. – M. S.) *prieš Anglijos–Prancūzijos bloką. Šį didelį karą įžiebs Rumunija... Bet pačioje konflikto pradžioje ji gaus smūgį iš trijų pusių, t.y. iš SSRS, Vokietijos ir Bulgarijos* (šią frazę Vorošilovas pabraukė raudonu pieštuku. – M. S.), *o tada į karą stos Turkija, Iranas, Anglija, Prancūzija, Italija ir galbūt JAV. Karas su Rumunija baigsis labai greit, bet karo veiksmai su Anglija, Prancūzija ir jų sąjungininkais truks ilgai...*" (83)

Įdomu, kas iš tos Vorošilovo pabrauktos frazės jį sujaudino? Graži operatyvinė idėja, kurią galima bus esant progai pateikti Šeimininkui, ar neleistinas nutekėjimas itin svarbios informacijos, kurios ir 2-ojo rango komandarmui Kalininui nereikėjo žinoti?

Bet tai, kas svarbiausia, kaip ir dera, išryškėja paskutinėse aiškinamojo rašto eilutėse, ten, kur Raudonosios armijos vyriausiojo „ypatingišiaus" pavaduotojas daro savo išvadas: *„Daugelis vadų mano, kad drg. Kalinino kalba yra paini ir kad taip vaizduoti tarptautinę padėtį politiškai kenksminga"*. Iš kur toks šio įvertinimo blankumas ir atsargumas? Nuo kurio laiko „ypatingišiai" ėmė slėptis už „daugelio vadų nuomonės?" Ypač tada, kai NKVD sėkmingai susodino ir iššaudė daugelį tūkstančių Raudonosios armijos vadų... Greičiausiai 1940 m. kovo 5 d. drg. Osetrovas ir pats dar nežinojo, kaip dabar reikia „aiškinti tarptautinę padėtį", su kuo ir prieš ką kariaus Sovietų Sąjunga, bet dėl visa ko jis nusprendė informuoti Vorošilovą apie Kalinino pranešimą, kad jam netektų už nieką atsakyti. Sprendžiant iš padarinių – 1940 m. birželio 4 d. S. Kalininas gavo generolo leitenanto laipsnį ir toliau laimingai vadovavo savo apygardai – pranešimas apie greit prasidėsiantį karą su Rumunija, be to, sąjungoje su hitlerine Vokietija ir fašistine Italija nebuvo įvertintas kaip „SSRS tvirtai taikios užsienio politikos piktas šmeižtas". (S. Kalininas buvo suimtas daug vėliau, 1944 m. birželio 24 d. už tai, kad *„abejojo, ar teisingai kariaujama, kaltindamas vyriausiąją vadovybę, kad ji atskirose operacijose nepaiso didelių nuostolių"*. Buvo paleistas netrukus po Stalino mirties, 1953 m. liepos 13 d.) (84).

Galimų kovos veiksmų pietinis ruožas anaiptol buvo ne vien Rumunija. Reikia pažymėti, kad 1940 m. balandį (t.y. iškart pasibaigus Suomijos karui) į Užkaukazės karinę apygardą papildomai permesti **6 aviacijos pulkai.** Versiją dėl Baku rajono PLG Anglijos imperialistų užmačių akivaizdoje sustiprinimo teks nedelsiant atmesti, nes tarp šių šešių pulkų nebuvo **nė vieno naikintuvų pulko**. Visuose tik bombonešių: trys pulkai tolimųjų, du vidutinių ir vienas pulkas lengvųjų (85). Dar didesnis aviacijos dalinių perdislokavimas įvyko 1940 m. gegužės–birželio mėnesiais. Į Odesos karinę apygardą (t.y. prie Rumunijos sienų) buvo permesta **14 aviacijos pulkų, iš jų 10 bombonešių pulkų** (85).

Kam prie Sovietų Sąjungos pietvakarinių sienų 1940 m. pavasarį permesta dvidešimt aviacijos pulkų (daugiau kaip tūkstantis lėktuvų)? Galbūt dalis atsakymo

į šį klausimą slypi direktyvose Nr. 468200, 468214, kurias 1940 m. balandžio 9 ir 11 d. KOP vyriausiosios valdybos viršininkas Smuškevičius išsiuntė Užkaukazės ir Odesos karinių apygardų vadovams. Šiuose dokumentuose buvo keliama užduotis *„pradėti tirti Artimųjų Rytų KVT, ypatingą dėmesį kreipti į šiuos objektus...“* Toliau vardijami 22 geografiniai punktai, įskaitant Aleksandriją, Beirutą, Haifą, Nikoziją, Stambulą, Ankarą, Sueco kanalą, Bosforo ir Dardanelų sąsiaurius (147). Ypač slaptai nurodoma atlikti treniruojamuosius ir navigacinius skrydžius su mokomaisiais bombų mėtymais virš SSRS teritorijos, pagal nuotolius ir navigacijos sąlygas atitinkančius Artimųjų Rytų KVT. Sovietiniam karo atašė Berlyne ketinama pavesti paprašyti vokiečius Mosule įkurdintos anglų karo aviacijos bazės žvalgybos duomenų...

Neatsiliko nuo sausumos aviatorių ir Juodosios jūros laivyno KOP. Šio laivyno KOP vado „rašte dėl Juodosios jūros laivyno KOP operacijų plano (ne anksčiau kaip 1940 m. kovo 27 d.) skaitome:

„Galimas priešas: Anglija, Prancūzija, Rumunija, Turkija...

KOP užduotys: smogti smūgius laivams Marmuro jūroje, Bosforo sąsiauryje, sudaryti minų užtvaras Bosfore...“ (139)

Juodosios jūros laivyno KOP vado pranešime vyriausiajam jūrų štabui apie Juodosios jūros laivyno aviacijos plėtojimo planą buvo numatyti šie veiksmai:

„... Aviacijos užduotys karo veiksmų teatruose:

1. Juodoji jūra. Galingi smūgiai bazėms: Konstancos, Izmailo, Varnos...

2. Egėjo jūra: Salonikai, Smirna...

3. Vidužemio jūra: Aleksandrija, Haifa, Sueco kanalas, Maltos sala, Brindizis... Sistemingais smūgiais Sueco kanalui atimti iš Anglijos ir Vidužemio jūros valstybių galimybę normaliai naudotis šia komunikacija...“ (140)

Įsidėmėtina, kad kaip tik tada DVRA generalinio štabo žvalgybos valdyba perdavė Raudonosios armijos KOP vyriausiajam štabui susipažinti žvalgybos valdybos slaptos literatūros, išleistos 1939 m. pabaigoje–1940 m. pradžioje, sąrašą. Jame, be kita ko, aptinkama (86):

» devynios suvestinės apie Artimuosius, Vidurinius ir Tolimuosius Rytus;
» Turkijos, Irano ir Afganistano KOP žinynas;
» naftos perdirbimo objektų Irake aprašymas;
» Rumunijos KOP žinynas.

Be to, ir DVRA KOP vyriausioji valdyba nesėdėjo be darbo ir parengė 19 puslapių dokumentą pavadinimu: *„Maršrutų Indijoje aprašymas Nr. 1 (Baročilio, Čitralio perėjos) ir Nr. 4 (Kilijo, Gilčito, Srinagoro perėjos“)* (87). 37 puslapiuose pateiktas Turkijos, Irano, Irako, Afganistano, Sirijos, Palestinos, Egipto ir Indijos karo pramonės objektų sąrašas (89).

Nereikia manyti, kad pasiekti Gangą ar bent Palestiną ketino vien tik aviacijos vadai. 1940 m. gegužės 11 d. divizijos komisaras Šabalinas parašė aiškinamąjį raštą Raudonosios armijos vyriausiosios politinės valdybos viršininkui Mechliui, kuriame labai sunerimęs minėjo, kad *„būtina kruopščiai patikrinti, ar teisingai organizuojami*

Raudonosios armijos daliniai ir junginiai pagal jų pasirengimą kariauti Artimųjų Rytų teatre“ (90). Verta paminėti ir tai, kad lygiai po 20 dienų 1940 m. gegužės 31 d. pats draugas Mechlis pasirašė įsakymą Nr. 0027. Jame iškėlė užduotį *„per mėnesį slaptoje „Vojenizdato“ spaustuvėje įrengti cechą su reikalingais užsieniniais šriftais spausdinti literatūrai“* (tikriausiai turėta galvoje atsišaukimai priešo kareiviams ir trumpi pokalbių vadovėliai. – M. S.). Toliau įsakyme pateikiamas ilgas sąrašas, kuriame kartu su Europos kalbomis vardijamos taip pat *„turkų, iraniečių, afganų, indėjų* (taip tekste. – M. S.), *kinų, mongolų, korėjiečių, japonų*“ (91).

Kaip matome, ne vien tik Majakovskis mėgo „planų šūsnis“. Tačiau grįždami nuo „indėjų“ kalbos mokėjimo prie šio skyriaus svarbiausios temos, galime dar kartą konstatuoti, kad **Suomijos sovietizacija nebuvo nei vienintelė, nei svarbiausia užduotis iš tų, kurios Raudonajai armijai buvo keliamos 1940 m. pavasarį.** Ir kai per didelis užsispyrimas vykdant atskirą užduotį **ėmė kelti grėsmę sužlugdyti viso Didžiojo plano realizavimą,** Stalinas, kaip atsargus ir toliaregis politikas, įsakė įjungti „atbulinę pavarą“.

2 dalis. **Taika – tai karas**

2.1 skyrius. **Taikos sutartis ar „taikus atokvėpis“?**

1940 m. kovo 29 d., kalbėdamas SSRS aukščiausiosios tarybos sesijoje SSRS vyriausybės vadovas ir užsienio reikalų ministras V. Molotovas savo ataskaitą „aukščiausiajai valdžios institucijai“ baigė šiais žodžiais apie karą su Suomija:

„Pasirašius taikos sutartį su Suomija, baigta vykdyti pernai iškelta užduotis užtikrinti Sovietų Sąjungos saugumą iš Baltijos jūros pusės. Ši sutartis yra trijų tarpusavio pagalbos sutarčių, sudarytų su Estija, Latvija ir Lietuva, būtinas papildymas...“ (101)

Kad ir kaip bežvelgtume dabar į draugo Molotovo asmenį, reikia pripažinti, kad užtikrinti saugumą yra pirmiausia bet kurios šalies vyriausybės užduotis. Sovietų Sąjungai saugumo „iš Baltijos jūros pusės“ problema buvo ypač aktuali. Prie šios jūros kranto, pačiame Rusijos žemės pakrašty yra Leningradas, gražus miestas, karo pramonės centras, stambus geležinkelių mazgas ir jūrų uostas, šalies galybės, jos didvyriškos istorijos ir amžių kultūros simbolis. *„Leningrado saugumas yra mūsų tėvynės saugumas“*, – sakė Stalinas savo generolams ir tuojau paaiškino kodėl: *„Ne vien todėl, kad Leningrade sutelkta 30–35 procentai mūsų šalies gynybos pramonės, bet ir todėl, kad Leningradas yra antroji mūsų šalies sostinė. Prasiveržti į Leningradą, jį užimti ir sudaryti ten, sakysim, buržuazinę, baltagvardietišką vyriausybę reikštų sukurti gana rimtą pilietinio karo šalies viduje bazę, nukreiptą prieš sovietų valdžią“* (20).

SSRS – Lietuvos tarpusavio pagalbos ir Vilniaus bei Vilniaus krašto perdavimo Lietuvai sutartį pasirašo Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Urbšys. Antras iš kairės V. Molotovas, toliau – Lietuvos ministro pirmininko pavaduotojas K. Bizauskas, Lietuvos kariuomenės vadas S. Raštikis, SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas V. Potiomkinas, J. Stalinas, K. Vorošilovas, A. Ždanovas. Kremlius, 1939 m. spalio 10 d.

Kokie buvo Leningrado, taip pat ir visos Sovietų Sąjungos saugumo užtikrinimo rezultatai po pirmojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo? Pats trumpiausias ir tiksliausias atsakymas į šį klausimą gali būti žinomas pasakymas, jog negalima peršokti prarajos dviem šuoliais. Verčiau nė nemėginti.

Stalinas labai sužeidė Suomiją, bet jos nepribaigė. Tai labai pavojinga padėtis bet kurioje stambaus žvėries medžioklėje ir tūkstantį kartų pavojingesnė politikoje. Tuo labiau kad ta politika buvo praktikuojama vykstant dideliam visos Europos karui. Iki Žiemos karo pradžios Sovietų Sąjungos šiaurės kaimynė turėjo mažai gyventojų, bet pagal plotą buvo didžiulė valstybė. Ji neturėjo nei SSRS užpulti reikalingų pajėgų, nei kokių nors esminių priežasčių imtis tokių neprotingų veiksmų. Suomių tautos darbštumas ir racionalumas kartu su šalyje įsitvirtinusia demokratine santvarka buvo pakankama tokios padėties stabilumo garantija. Didžiulė ir sunkiai įveikiama Suomijos miškų bei ežerų platybė buvo tiesiog pačios gamtos sukurtas „kliūčių ruožas" bet kokio agresoriaus, kuris mėgintų užpulti Sovietų Sąjungą per Suomijos teritoriją, kelyje. Pagaliau sienos linija iki 1939 m. lapkričio 30 d. – siaura Karelijos sąsmaukos „gerklė", iš vakarinio ir šiaurinio sparnų apsupta Suomijos įlankos ir Ladogos ežero vandens platybių, vienodai patogi ir Suomijai, ir Sovietų Sąjungai ginti. Karelijos įtvirtintasis rajonas, kurio betoniniai statiniai pradėti statyti dar 1928 m., palaikomas galingos Kronštato fortų artilerijos ugnies ir Baltijos laivyno laivų, galėjo tapti tokia pačia sunkiai įveikiama kliūtimi anglų ir prancūzų ar vokiečių kariuomenei, kaip ir „Mannerheimo linija", jeigu tik jai kokioje nors hipotetinėje situacijoje vis dėlto būtų pavykę – karu ar susitarus – peržengti per Suomijos teritoriją.

Iš sovietų užimtų žemių pasitraukusi suomių pabėgelių šeima kuriasi naujoje vietoje.

Dabar, 1940 m. pavasarį, padėtis radikaliai pasikeitė. Taip, sienos linija buvo atitraukta per 100–120 km į šiaurę nuo Leningrado. Bet už jos plytėjo šalis, kurios tauta jautėsi įžeista, pažeminta ir laukė keršto bei revanšo. Ji išlaikė savo valstybingumą, o tai šiuo atveju reiškė, kad išlieka (jei ne teisinė, bent jau faktinė galimybė) ieškoti pagalbininkų ir sąjungininkų siekiant keršto bei revanšo. Suomijos valstybė išsaugojo savo kariuomenę, kurios netektys (27 tūkst. žuvusiųjų ir dingusių be žinios, 55 tūkst. sužeistųjų bei susirgusiųjų), nors ir buvo tragiškai didelės šaliai, turinčiai 4 mln. gyventojų, bet apskritai juos galima

kompensuoti naujais šauktiniais. O dėl kovos technikos bei ginkluotės Žiemos karo paradoksalus rezultatas buvo didelis (kai kuriais atžvilgiais – keleriopas) Suomijos kariuomenės techninio aprūpinimo pagerėjimas. Užsienyje pirkta (ar gauta kaip nemokama parama sovietinės agresijos aukai) ginkluotė į Suomijos uostus atgabenta daugiausia 1940 m. kovą, jau po to, kai baigėsi karo veiksmai.

Nė kiek neprastesni ir Žiemos karo kariniai, operatyviniai taktiniai rezultatai. Vietoj 65 km ilgio Karelijos ĮR, kurio sparnai tvirtai rėmėsi į vandens telkinius, įtvirtinimų ruožo, dabar reikėjo ginti kol kas niekaip neįtvirtintą naujosios sienos liniją, kuri prasidėjo nuo Suomijos įlankos šiaurinio kranto ir driekėsi per taigos „begalybę". 23-iosios armijos, tiesiogiai dengiančios „Vyborgo ir Keksholmo ruožus", gynybos linija nutįso per 180 km (nuo Virolahčio iki Ristalahčio). Tūkstantį ir vieną kartą sovietiniai istorikai graudžiai verkšleno, kad 1941 m. vasarą 23-iosios armijos keturios divizijos negalėjo išlaikyti 200 km ilgio gynybos ruožo. Ir tai visiška tiesa. Pagal prieškarinius sovietinius statutus šaulių divizija galėjo ginti 8–10–12 bet jokiu būdu ne 45 km ruožą. Belieka prisiminti, kas ir kodėl pražudė 127 tūkst. raudonarmiečių, kad pastūmėtų sienos liniją nuo įtvirtintojo rajono į miškų glūdumą. Ši iš pirmo žvilgsnio abstrakti teorija buvo vienareikšmiškai patvirtinta praktiškai. 1941 m. rugpjūtį 23-iosios armijos planas „siūlelis" buvo nutrauktas per keletą dienų ir, tik šios išsklaidytos armijos likučiams atsitraukus prie „senosios sienos" linijos (t.y. prie Karelijos ĮR betoninių įtvirtinimų), pagaliau pavyko sustabdyti suomių puolimą ir stabilizuoti frontą.

Dar kartą pagirsime draugą Staliną: jis lengvai bei laisvai apgaudinėjo kitus, bet niekada kvailai ir bailiai neapgaudinėjo savęs. Kad ir kaip būtų plyšojusi stalininė propaganda, pats Stalinas negalėjo nesuprasti, kad Leningrado gynybos pajėgumas pavojingai susilpnėjo. Ir šiuo atžvilgiu tvirtas Stalino nusistatymas nesustoti pusiaukelėje, o baigti pradėtą darbą iki logiškos pabaigos atrodo visai protingas, adekvatus susiklosčiusiai (daugiausia priešingai paties Stalino planams) padėčiai. Kaukazo kalnuose, ten, kur gimė Josifas Džiugašvilis, raiteliai sako: „Peršokai kliūtį priekinėmis kojomis, peršok ir užpakalinėmis".

Baigti pradėtą kovą dėl „Leningrado saugumo sustiprinimo" (akimirką įsivaizduokime, kad 1939 m. lapkritį Stalinas pradėjo karą su Suomija kaip tik gynybos sumetimais) galima buvo dviem iš principo skirtingais būdais. Didžioji šalis galėjo pasiūlyti įžeistai kaimynei užmiršti senas skriaudas ir pradėti gyventi „nuo švaraus lapo". Didžioji šalis galėjo įtikinti Suomiją ir, aišku, ne žodžiais, o praktiniais darbais, kad taikus sambūvis ir glaudus ekonominis bendradarbiavimas su SSRS teiks jai daugiau naudos negu bevaisės svajonės apie karinį revanšą. Trumpiau sakant, galima buvo pradėti kurti tokią tarpusavio santykių liniją, kuri XX a. 6-ajame, 7- ajame dešimtmetyje Sovietų Sąjungos ir Suomijos sieną realiai pavertė „taikos ir draugystės siena". Beje, gerokai ramesnę, negu siena su „broliška socialistine Kinija".

Bet buvo ir kitas būdas, rengimosi naujam karui, naujam ir šį kartą jau galutiniam „Suomijos klausimo“ sprendimui būdas. Kurį pasirinko Stalinas? Pirmuosius atsakymus į šį, tikriausiai patį svarbiausią mūsų tyrimo klausimą galima gauti jau išnagrinėjus 1940 m. Maskvos taikos sutarties sąlygas. Svarbiausia iš jų buvo nustatyti naują SSRS ir Suomijos sienos liniją, kurią galima nubrėžti vadovaujantis bent trimis skirtingais sumetimais ir grindžiant šį sprendimą trimis naujais argumentais.

Buvo galima prisiminti liaudies mėgstamą dainą, kuri tais metais griaudėjo iš visų reproduktorių: „Žemės svetimos mes nenorim nė pėdos“. Su šiuo šūkiu pergalingoji Raudonoji armija su išskleistomis vėliavomis, trenkiant orkestrams, galėjo grįžti prie tos sienos linijos, kuri galiojo 1939 m. lapkričio 30 d. „Baltasuomių kariauna gavo deramą pamoką, visas pasaulis įsitikino, kad Raudonajai armijai nėra neįveikiamų kliūčių, o svetimo turto mums nereikia. Mes juk ne dėl Suomijos pelkių bei jų spanguolių pradėjome karą, o gindami Lenino miestą“ – taip buvo galima viską paaiškinti savo liaudžiai ir tarptautinei bendruomenei. Beje, tokio kilnumo iš Stalino ir Ko vargu ar kas tikėjosi, tad iš karto pažvelkime į antrąjį variantą.

Naują sieną buvo galima nubrėžti griežtai pagal tą liniją, kurią pasiūlė suomiai per 1939 m. spalio–lapkričio Maskvos derybas. Ir toks sprendimas būtų leidęs Stalinui išsisukti nuo karo, kaip sakoma, nepraradus prestižo. Viskas būtų buvę labai gražu: „Galingosios Sovietų Sąjungos valia – visiems įstatymas. Tai, ko reikia, mes pasiimsime visada. Nenorėjote atiduoti geruoju, keisdamiesi teritorijomis, tuo blogiau jums, dabar teks atiduoti Sovietų Sąjungai gabalą Karelijos sąsmaukos teritorijos bloguoju, pralaimėjus karą, ir be jokių keitimųsi“.

Pagaliau buvo įmanomas ir pats sunkiausias (be to, ir labiausiai paplitęs tarptautinėje praktikoje) trečias variantas. Nauja sienos linija galėjo būti nubrėžiama pagal fronto liniją, kuri susidarė 1940 m. kovo pradžioje. Remiantis paprasta ir sena „užkariavimo teise“. Greičiausiai kaip tik tokio teritorijų klausimo sprendimo, kaip paties blogiausio, bet, deja, neišvengiamo varianto 1940 m. tikėjosi ir suomių delegacija.

Bet nė vienas iš šių variantų Stalinui netiko. Ultimatyvia forma suomiams buvo pasiūlyta sutikti su atvirai įžūliu plėšimu, kuriuo Sovietų Sąjunga pasisavino ne tik visas iš tiesų Raudonosios armijos užimtas teritorijas, bet ir tas žemes, prie kurių negalėjo nė arti prieiti sovietinės kariuomenės kareivis. Pagal 1940 m. kovo 12 d. Maskvos derybų sąlygas Sovietų Sąjungai atiteko visa Karelijos ir visa Onegos–Ladogos sąsmauka, taip pat ruožas išilgai šiaurės vakarų Ladogos ežero kranto kartu su Vyborgo–Sortavalos geležinkelio atšaka (žr. 18 žemėlapį, p. 142).

Naujoji siena perkirto Saimos kanalą, jungiantį Vyborgo uostą su Saimos ežerų sistema (iki karo šia vandens magistrale suomiai plukdė daugiausia savos medienos). Naujosios sienos linija buvo nubrėžta taip „mikliai“, kad geležinkelių susikirtimas prie Elisenvaaros atsidūrė sovietinėje teritorijoje (žr. 19 žemėlapį, p. 159). Taigi buvo visiškai sujaukta ištisa pietrytinės Suomijos geležinkelių sistema. Pavyzdžiui, norint iš Imatros nuvažiuoti į Savonlinną (tiesiai 70 km), reikėjo daryti 350 km „kablį“ maršrutu Kouvola–Mikkelis, Pieksiamiakis. Dabar mums belieka spėlioti: ar tokia

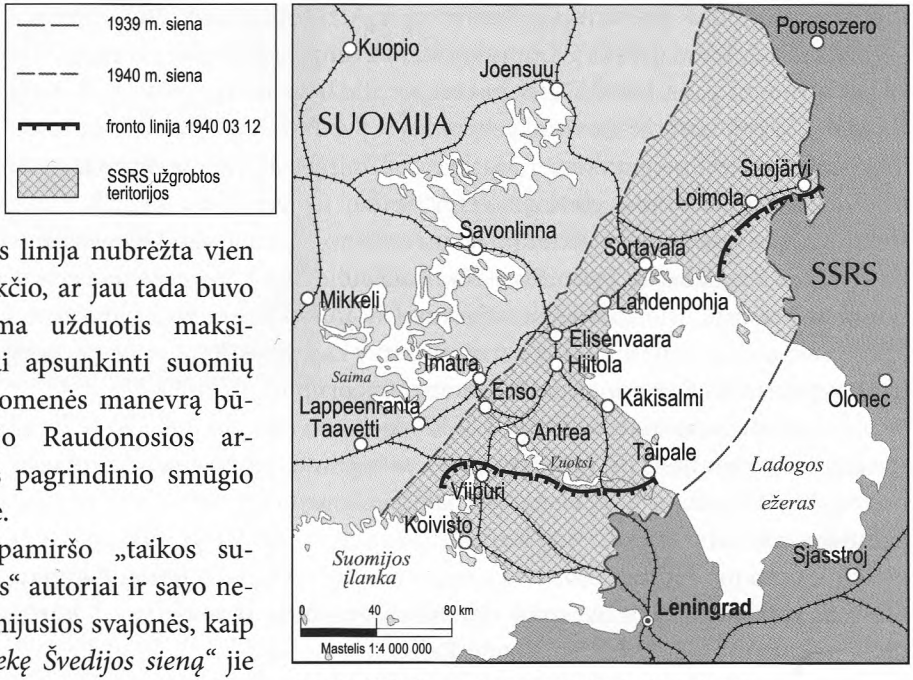

Nr. 19. *SSRS–Suomijos siena 1939 ir 1940 m. Pietūs.*

sienos linija nubrėžta vien iš pykčio, ar jau tada buvo keliama užduotis maksimaliai apsunkinti suomių kariuomenės manevrą būsimojo Raudonosios armijos pagrindinio smūgio ruože.

Nepamiršo „taikos sutarties" autoriai ir savo neįsikūnijusios svajonės, kaip *„pasiekę Švedijos sieną"* jie *„švedų kariuomenės kariškius sveikins atiduodami pagarbą, nesiveldami į derybas"*. Nors „Kemės ruože" 9-osios armijos kariuomenė nepasiekė nė menkiausių laimėjimų, pagal Maskvos derybų sąlygas Sovietų Sąjunga aneksavo nemenką gabalą teritorijos (5 tūkst. kv. km) šiaurinėje Karelijoje, Alakurčio–Sallos rajone (žr. 20 žemėlapį). Neapsiribodama vien „taikiu proveržiu" į Suomijos teritorijos gilumą 60–65 km., Stalino vadovybė pareikalavo iš Suomijos (Maskvos sutarties 7 punktas) nutiesti „pagal galimybes per 1940 m." geležinkelį, jungiantį Kemijarvio miestą su dabar tapusiu pasienio Sallos miestu. Šis reikalavimas buvo grindžiamas Sovietų Sąjungos pageidavimu vykdyti *„prekių tranzitą tarp SSRS ir Švedijos trumpiausiu geležinkeliu"*, todėl savoje, t.y. aneksuotoje, teritorijoje SSRS ketino nutiesti Alakurčio–Sallos šaką.

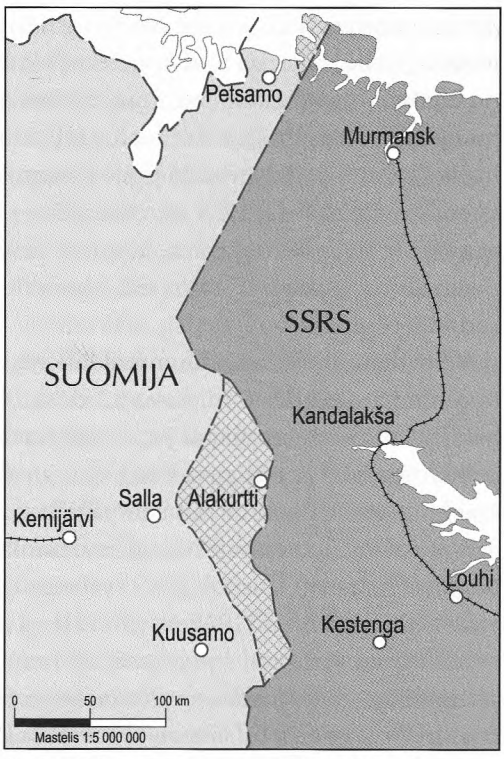

Nr. 20. *SSRS–Suomijos siena 1939 ir 1940 m. Šiaurė.*

Iš tiesų, sujungus geležinkeliu Kemijarvį ir Alakurtį būtų galima tiesiogiai vykti geležinkeliu iš Kandalakšos į Kemį–Torniją „trumpiausiu keliu". Iš pirmo žvilgsnio viskas atrodytų gana logiška. Bet pažvelgus atidžiau darosi aišku, kad užpoliarinė Kandalakša gali būti tik krovinių gabenimo iš Švedijos į apgyventus ir pramoninius SSRS rajonus tarpinis punktas. Į Maskvą ar Leningradą pats trumpiausias maršrutas driekiasi per Suomijos pietinę ir centrinę dalį, t.y. per Oulų, Kuoliją, Elisenvaarą, Keksholmą. Jis niekaip nesutrumpina susisiekimo Murmansko (Kirovo) geležinkeliu (t.y. per Kandalakšą, Petrozavodską, Lodeinoje Polę). Neturėdamas jokios ekonominės prasmės geležinkelis Kemijarvio–Rovaniemio–Kemio kryptimi turėjo visiškai aiškią, nė kiek neabejotiną karinę reikšmę kaip nuo Sallos puolančios Botnijos įlankos pakrantės link sovietinės kariuomenės aprūpinimo linija.

„Leningrado saugumui užtikrinti" SSRS aneksavo taip pat Rybačio ir Srednio pusiasalių vakarines dalis **už 1400 km nuo Leningrado**, taip pat prisiskyrė teisę įkurti karinę jūrų ir aviacijos bazę Hanko pusiasalyje šiaurinėje (priklausančioje Suomijai) Suomijos įlankos pusėje, už 400 km nuo Leningrado. Iš viso laimikis buvo 37 tūkst. kv. km Suomijos žemės, neskaičiuojant vandens plotų – **13 kartų daugiau, negu Stalinas reikalavo 1939 m. spalį vykusiose derybose ir maždaug 5 kartus daugiau, nei užgrobta ginklu** per Žiemos karą.

Aneksuotos Karelijos sąsmaukos ir Paladogės teritorijos buvo vienos iš labiausiai ekonominiu atžvilgiu pažengusių Suomijos rajonų. Ten esantys celiuliozės bei popieriaus kombinatai gamino maždaug tiek pat celiuliozės, kiek ir buvę visoje likusioje SSRS teritorijoje, be to, dar geresnės kokybės. 19 stambių elektros stočių aprūpino energija visą regiono pramonę. Negana to, iki 1940 m. spalio nutiesta aukštosios įtampos elektros linija iš Rouhialos HE, esančios prie Vuoksos upės, iki Leningrado, kuria į miesto prie Nevos energijos sistemą įsiliejo 1 mln. kilovatvalandžių elektros energijos. Prieš karą, 1939 m. vasarą, šioje teritorijoje gyveno 12 proc. Suomijos gyventojų ir buvo užauginama 30 proc. grūdų. Pagal dirbamosios žemės plotą (178 tūkst. ha) „naujai įgyti" rajonai 2,7 karto lenkė atitinkamą visos Sovietinės Karelijos rodiklį (14, 112).

Verti dėmesio ir labai įdomūs Maskvos sutarties teisiniai aspektai. Kas su kuo ir kuo remdamasis 1940 m. kovo 12 d. sudarė sutartį Maskvoje? Tai anaiptol ne paprasti klausimai. Formaliai juridiškai Sovietų Sąjunga karo Suomijai nepaskelbė ir nebuvo karo su ja būsenos. Formaliai juridiškai SSRS ir Suomijos tarpusavio santykiai buvo grindžiami tarpusavio pagalbos ir draugystės sutartimi, sudaryta 1939 m. gruodžio 2 d. su Suomijos liaudies demokratine respublika. Jokio šių dviejų valstybių karo nebuvo. Apie tai SSRS vyriausybės vadovas drg. Molotovas viešai pareiškė „miestui ir pasauliui" 1939 m. gruodžio 4 d.:

„Sovietinė vyriausybė nepripažįsta vadinamosios „Suomijos vyriausybės", jau pasitraukusios iš Helsinkio ir vykstančios nežinoma kryptimi ir todėl apie jokias derybas su šia „vyriausybe" dabar negali būti kalbos. Sovietinė vyriausybė pripažįsta tik Suomijos liaudies demokratinės respublikos vyriausybę, sudarė su ja tarpusavio pa-

Sovietų muzikinė plokštelė su dainos „Pasitiki mus, Suomi gražuole" įrašu. Įdainavo Leningrado karinės apygardos ansamblis 1940 m.

PASITIKI MUS, SUOMI GRAŽUOLE

Pušynėliai ant skardžių žaliuoja
Pasieny kiek akim užmatai.
Pasitiki mus, Suomi gražuole,
Ten, kur plyti tyri ežerai.

Laužia tankai kelius per tankynę
Ir padangėj – lėktuvų pulkai.
Spinduliuos rudens saulės auksinės
Žybsi plieno ugnim durtuvai.

Mes su pergalėm grįžtam namolio
Ir vėl mūšiuose skinam naujas.
Ten, kur žengė kadaise senoliai,
Raudonžvaigždė mus vėliava ves.

Melo žodžių jau daug prisiklausėt,
Bet ne Suomijos liaudį apgaut.
Tad atverkit vartus kuo plačiausiai,
Jei nenorite niekam vergaut.

Juokdariai ir rašeivos nevykėliai
Daugiau jūsų širdžių nebedrums.
Nors tėvynę nuvedė klystkeliai,
Mes ateinam grąžinti jos jums.

Jums ateinam padėti, varguoliai,
Atsiteisti už gėdą pilnai.
Pasitiki mus, Suomi gražuole,
Ten, kur plyti tyri ežerai.

Vertė Vytautas Leščinskas

galbos ir draugystės sutartį ir tai yra patikimas pamatas plėtoti SSRS ir Suomijos taikius bei palankius santykius" (100).

Šia nepriekaištinga logika pasinaudota ir Tautų Lygoje, kurios generaliniam sekretoriui buvo pareikšta, kad „*Sovietų Sąjunga nėra karo su Suomija būsenos ir negrasina Suomijos liaudžiai. Sovietų Sąjunga palaiko taikius santykius su Suomijos demokratine respublika, su kurios vyriausybe šių metų gruodžio 2 d. sudaryta tarpusavio pagalbos ir draugystės sutartis*". Karo nebuvo. Santykiai buvo taikūs. Raudonoji armija, Baltijos laivynas ir šaunieji „Stalino sakalai" nesavanaudiškai padėjo „liaudies valdžiai" didvyriškoje kovoje su maištingomis „Mannerheimo gaujomis".

Juokai juokais, tačiau net 1940 m. pradžioje DVRA generalinio štabo išleistuose slaptuose karo veiksmų rajono topografiniuose žemėlapiuose vietoj „normalios" SSRS valstybės sienos buvo nubrėžta siena su „Kuusineno Suomija", kuri šiaurinės Karelijos ruože vingiavo beveik greta Kirovo geležinkelio.

Aišku, visi šie absurdiški pareiškimai nesudarė neįveikiamų kliūčių pilnavertei, teisiškai galiojančiai taikos sutarčiai. Tereikėjo sudaryti, pasirašyti ir įteikti Suomijos delegacijai tris dokumentus. Prityręs užsienio reikalų ministerijos valdininkas galėjo juos parengti per porą valandų. Pirmasis dokumentas – „Kuusineno vyriausybės" pareiškimas dėl atsistatydinimo. Antras – SSRS vyriausybės ir „Suomijos demokratinės respublikos liaudies vyriausybės" bendras pareiškimas, kad, „liaudies vyriausybei" nutraukus veiklą, 1939 m. gruodžio 2 d. sudaryta tarpusavio pagalbos ir draugystės sutartis pripažįstama teisiškai negaliojančia. Trečias dokumentas būtų buvęs itin keblus – būtų reikėję vienokia ar kitokia forma paneigti skandalingus Molotovo pareiškimus. Vienas iš galimų variantų – atitinkamą popierių galėjo pasirašyti

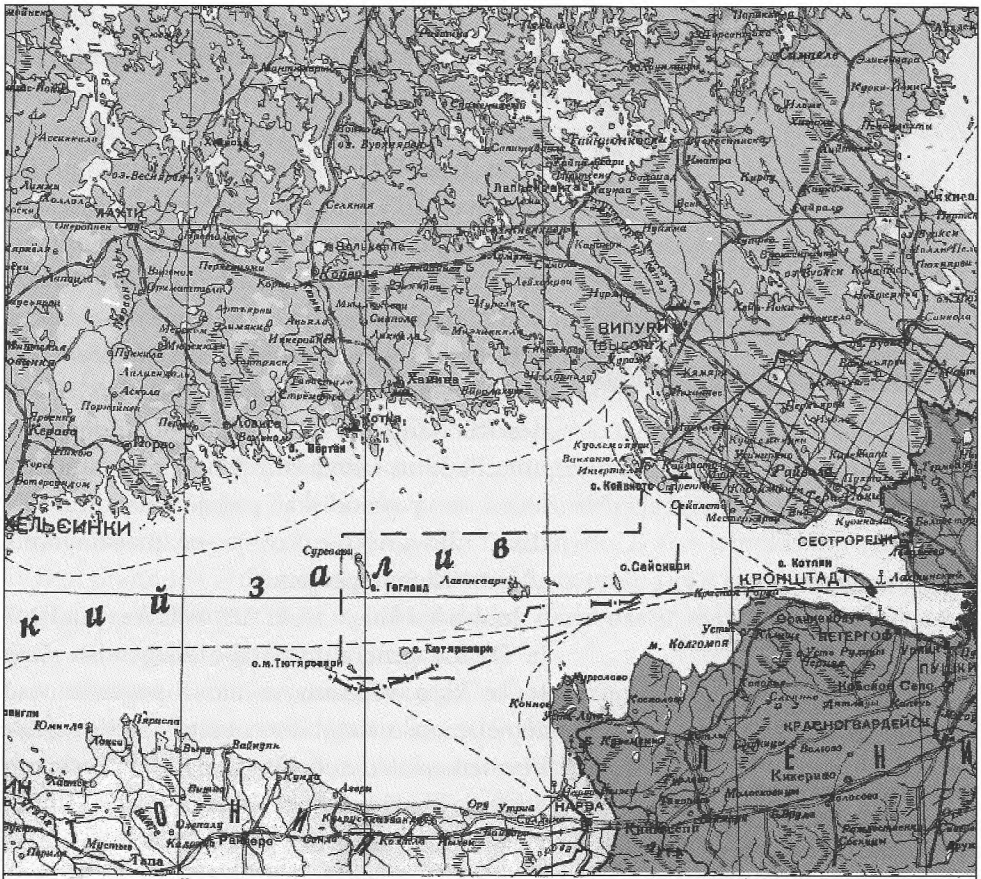

Масштаб 1:1500000
в одном сантиметре 15 километров

30 15 0 30 60 90 120 150 180 км

1939 г.

Главное Управление Геодезии и Картографии при СНК СССР

Mastelis 1: 500 000

Viename centimetre 15 kilometrų

1939 m.

Vyriausioji geodezijos ir kartografijos valdyba prie SSRS LKT

Nr. 17. *1939 metų žemėlapio „Suomija" fragmentas.*

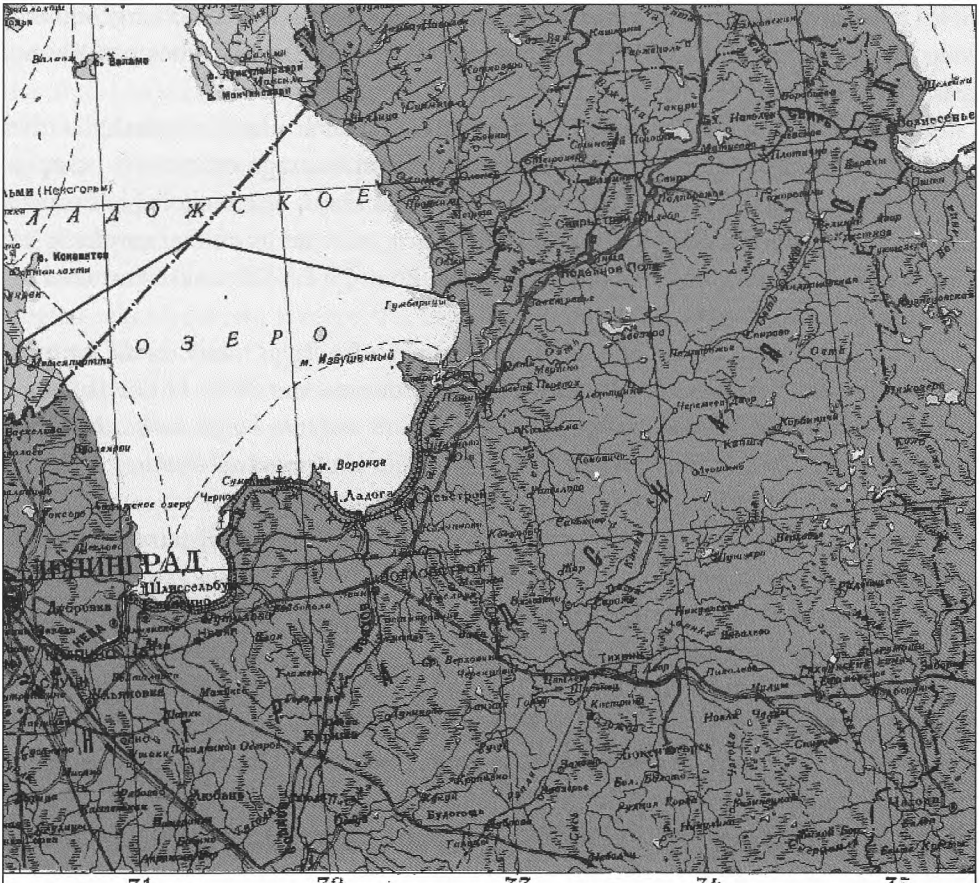

Территория Карельской АССР отходящая к Финляндии

Территория Финляндии отходящая к СССР

Территории Финляндии проданные Советскому Союзу

Район сданный в аренду Советскому Союзу

Отпечатано 1-й Картографической фабрикой ГУГК при СНК СССР
Ленинград, наб. р. Пряжки, 5
Технический редактор Крылов С. Ф.
Сдано в производство 1/XII-1939 г. Подписано к печати 4/XII-1939 г.
Главлит № В-1076 Тираж 50000 экз. Заказ № 39-174.
Цена карты 1 р. 25 к.

Suomijai atitenkanti teritorija Karelijos ASSR

SSRS atitenkanti Suomijos teritorija

Sovietų Sąjungai parduotos Suomijos teritorijos

Sovietų Sąjungai išnuomotas rajonas

Spausdino vyriausiosios valstybinės kartografijos valdybos prie SSRS LKT 1-asis kartografijos fabrikas
Leningradas, Priažos u. kr., 5
Techninis redaktorius S. Krylovas
Atiduota gamybai 1939 m. 12. 1. Pasirašyta spausdinti 1939 m. 12. 4.
Glavlitas Nr. V-1076 Tiražas 50 000 egz. Užsakymas Nr. 39-174.
Žemėlapio kaina 1 r. 25 k.

SSRS aukščiausiosios tarybos prezidiumo pirmininkas drg. Kalininas (drg. Stalinas, kaip vienas iš daugelio SSRS AT deputatų, paneigti SSRS vyriausybės pareiškimų, aišku, negalėjo).

Bet galbūt sovietinės vyriausybės vadovas (o iš esmės ir užsienio reikalų liaudies komisaras) draugas Molotovas dėl savo išsimokslinimo spragų nežinojo ir nesuprato šios paprasčiausios teisinės technikos? Nieko panašaus. Teisinę koliziją, susijusią su „Suomijos liaudies demokratinės respublikos" gyvavimu jis puikiai suvokė ir štai ką pranešė darbo žmonių deputatams 1940 m. kovo 29 d. SSRS aukščiausiosios tarybos sesijoje:

„... mes kreipėmės į Suomijos liaudies vyriausybę sužinoti jos nuomonę dėl karo pabaigos. Liaudies vyriausybė pasisakė už tai, kad, siekiant nutraukti kraujo liejimą ir palengvinti suomių liaudies padėtį, reikėtų sutikti su siūlymu baigti karą... Netrukus buvo sudaryta SSRS ir Suomijos sutartis... Todėl kilo klausimas dėl liaudies vyriausybės atsistatydinimo, tai ir buvo padaryta" (101).

Tiesa, drg. Molotovas ir tąkart pagudravo – savo kalboje arklį įkinkė užpakaly vežimo.

Ne dėl taikos sutarties reikėjo „Kuusineno vyriausybei" atsistatydinti, o kaip tik atvirkščiai: paleisti nesančios šalies marionetinę pseudovyriausybę buvo būtina sąlyga, norint derėtis ir sudaryti sutartį su teisėta Suomijos vyriausybe. Beje, kur kas svarbesnė negu Molotovo pavartoti posakiai yra data. Molotovo pranešimas nuskambėjo kovo 29 d., o Maskvos sutartis pasirašyta kovo 12 d. Jokių kitų oficialių dokumentų (jei tik kalbą AT sesijoje galima laikyti „dokumentu", turinčiu tarptautinę teisinę reikšmę) dėl „Kuusineno vyriausybės atsistatydinimo", kaip ir dėl to, kad Sovietų Sąjunga pripažįsta teisėtą Suomijos vyriausybę bei prezidentą, paskelbta nebuvo.

Taigi 1940 m. kovo 12-osios vėlų vakarą Maskvoje buvo pasirašyta sutartis su „baltasuomių gaujomis", pradėjusiomis ginkluotą maištą prieš „demokratinę Suomiją", su kuria SSRS tuo metu buvo susieta tarpusavio pagalbos ir draugystės sutarties saitais. Tai unikalus atvejis civilizuotų šalių diplomatijos istorijoje. Bet vargu ar atsitiktinis – greičiausiai Stalinas visiškai sąmoningai neskubėjo „atstatydinti" Kuusineno, laikė jį, kaip sukčius kortuotojas laiko rankovėje netikrą tūzą. Tik tada, kai „žaidimas" buvo baigtas, sutartis su Suomija pasirašyta, o Anglijos ir Prancūzijos bloko grėsmė laikinai atslūgo, Stalinas sutiko paleisti „liaudies vyriausybę". Nors dėl perteklinės vyriausybės ir „dviejų Suomijų" susiklostė greičiau farsinė situacija, bet dėl vykstančios agresijos aplinkybėmis sudarytos „taikos sutarties" kyla klausimas, ar šis dokumentas apskritai atitinka teisės normas.

Problemos esmę paaiškinsime vienu konkrečiu, be to, tiesiogiai susijusiu su Sovietų Sąjungos ir Suomijos karais, pavyzdžiu. Trečias ir paskutinis iš šių karų buvo baigtas taip:

» 1944 m. rugsėjo 4 d. įsigaliojo susitarimas dėl ugnies nutraukimo;
» 1944 m. rugsėjo 19 d. pasirašytas susitarimas dėl paliaubų;
» 1947 m. vasario 10 d. pasirašyta taikos sutartis.

Galima manyti, kad tokia pasitraukimo iš karo tvarka pasirinkta todėl, kad šį kartą viena iš susitarimo dėl paliaubų ir taikos sutarties šalių buvo ne Sovietų Sąjunga, o ištisa antihitlerinės koalicijos grupė, įskaitant Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę. Tomis aplinkybėmis Stalino „visagalybė" buvo gerokai apribota. Tų pačių 1940 m. kovą suomių delegacija pakviesta į Maskvą ir jai pasiūlyta pasirašyti kažkokį dokumentą prirėmus „pabūklų vamzdžiais" – tiesiogine ir perkeltine šio pasakymo reikšme. Nei susitarimas dėl ilgalaikio ugnies nutraukimo, nei bent jau laikinas susitarimas dėl ugnies nutraukimo vykstant deryboms nepasiektas (teisingiau sakant, sovietų kategoriškai atmestas) ir Maskvos sutartis pasirašyta tiesiog vykstant karui. Tautų Lyga šį karą pavadino Sovietų Sąjungos agresija prieš neutralią, taikią šalį ir net Kremliuje sudaryto Maskvos sutarties teksto kūrėjams neužteko įžūlumo kuo nors apkaltinti Suomiją aptakiai apibūdinant karą kaip *„tarp abiejų šalių kilusius karo veiksmus"*. Ir nieko daugiau. Nei apie kokius nors „provokacinius sovietinės teritorijos apšaudymus", nei apie „grėsmę Leningradui" Maskvos sutarties preambulėje neužsiminta nė žodžiu.

Tad verta paklausti, ar 1940 m. kovo 12 d. Maskvos taikos sutartis iš abiejų pusių buvo savanoriška, ar dar vienas Stalino pradėtos agresijos vykdymo etapas? Ir jei tarptautinė bendrija pripažino Suomijos teisę ginklu priešintis agresijai, ar ši teisė prarasta pasirašius Maskvos sutartį?

Paprasčiau sakant, kuo nesibaigiančios ginkluotos prievartos sąlygomis sudaryta „taikos sutartis" skiriasi nuo prievartautojų kankinimais išgauto paskolos raštelio? Ar toks „raštelis" prievartautojų auką kuo nors įpareigoja, išskyrus įstatymams klusnaus piliečio moralinę pareigą kreiptis į teisėsaugos įstaigas ir padėti joms sugauti nusikaltėlius?

SSRS vyriausybė į visą šį sudėtingų tarptautinių klausimų „paketą" nedelsdama pateikė paprastą atsakymą. Sovietinei vadovybei kantrybės užteko vienai savaitei. 1940 m. kovo 20 d. ji atvirai pademonstravo savo požiūrį į Maskvoje pasirašytą „taikos sutartį". Tą dieną Raudonosios armijos daliniai be jokio derinimo su Suomija perėjo naujosios sienos liniją ir užėmė Enso gyvenvietę (žr. 16 žemėlapį, p. 119).

Ši gyvenvietė buvo ne paprasta, o, galima sakyti, „auksinė". Šalia mažos gyvenvietės – didžiulis, vienas iš didžiausių pasaulyje, celiuliozės ir popieriaus kombinatų (sulfito bei sulfato gamyklos, popieriaus fabrikas ir chemijos gamykla, gaminanti chlorą celiuliozei baltinti). Visas technologiškai baigtas įmonių, galinčių pagaminti 50 proc. to celiuliozės kiekio, kuris gamintas visoje SSRS, kompleksas.

Dėl apmaudaus vykdytojų neapsižiūrėjimo (o ir labai skubant) Maskvos derybose kombinatas buvo užmirštas ir, stambaus mastelio geografijos žemėlapyje per Enso geležinkelio stotį nubrėžus naujos sienos liniją, kombinatas liko Suomijos pusėje. Beje, susiklosčius analogiškai padėčiai dėl Vertsilio metalurgijos gamyklos (Ladogos Karelija), linija žemėlapyje buvo apdairiai išlenkta šiaurės vakarų kryptimi ir gamykla atsidūrė aneksuotoje teritorijoje.

Neapsižiūrėjimas Enso atveju, kuris žinomomis to meto sąlygomis lengvai galėjo būti perkvalifikuotas į „kenkėjiškumą“, tuojau ištaisytas tiesioginiu ginkluotu užgrobimu. Leistis į kokias nors derybas su „baltasuomiais“ sovietiniai atstovai tiesiog nematė reikalo. Vėliau, jau pasibaigus trečiam Sovietų Sąjungos ir Suomijos karui, Ensas buvo pavadintas sovietiškai – Svetogorsku.

Ginkluotas Enso kombinato užgrobimas sovietinei vadovybei tuojau iškėlė kitą užduotį – dabar reikėjo sukurti tokio vertingo grobio patikimą apsaugą. O tam reikalui... Taip, aišku, tam reikėjo dar kartą pastūmėti sieną. 1940 m. gegužės 9 d. SSRS NKVD vyriausiosios lagerių valdybos (GULAG) viršininko padėjėjo pavaduotojas G. Orlovas parašė SSRS liaudies komisarų tarybos pirmininko pavaduotojui draugui Bulganinui aiškinamąjį raštą (102). Priminęs, kad Enso kombinatas turi didžiulę ekonominę reikšmę, draugas Orlovas pateikė konstruktyvių siūlymų:

„*Todėl reikia padaryti* ***viską, kas įmanoma*** (paryškinta drg. Orlovo), *kad Suomijos siena būtų maksimaliai nutolinta nuo kombinato, nes dabar numatoma siena jokiu būdu negali būti leistina*“.

Juokinga. Tai visų švelniausia, ką galėtų pasakyti dėl šio rašto apie „Kremliaus rūmų paslaptis“ nenutuokiantis žmogus. Iš tiesų: vyriausiojo pastumdėlio pavaduotojas, turėdamas per menką, kad galėtų tvarkyti tokius reikalus, valstybės saugumo majoro laipsnį, moko vyriausybės vadovo pavaduotoją spręsti niekaip nesusijusią su majoro Orlovo tarnybiniais įgaliojimais problemą. Be to, dar vadina „*jokiu būdu neleistina*“ tą sienos liniją, kurią nustatė tarptautinė sutartis, pasirašyta SSRS vyriausybės vadovo, didžiojo Stalino ištikimo bendražygio draugo Molotovo. Iš kur tokia drąsa, toks polėkis? O dar sakoma, kad „Stalino laikais visi bijojo žodį ištarti prieš viršininkų valią...“

Ir šiuo atveju viskas labai paprasta. Gulago viršininko pavaduotojas tuo metu ėjo... Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos demarkavimo bendros komisijos sovietinės delegacijos pirmininko pareigas! Tikriausiai tai ir yra tas atvejis, apie kurį sakoma: „Tiesa yra nuostabesnė už bet kokią išmonę“. Vyriausiasis lagerių prievaizdas brėžia naują Suomijos sieną – ryškesne metafora apibūdinti neišsipildžiusias Stalino viltis būtų sunku. Taip, iš tiesų „neišsipildžiusias“. Tąkart „atitolinti Suomijos sieną“ nuo Enso nepavyko. Netgi „atitolinti“ minimaliai, iki pasienyje esančio Imatros miesto, kurį šioje knygoje dar teks minėti daug kartų. Tikriausiai todėl, kad 1940 m. pavasarį Stalinas dar nebuvo pasirengęs **viskam, kas įmanoma**.

2.2 skyrius. „Suomių liaudis būtų tapusi laiminga...“

Nors 1940 m. pavasarį draugo Stalino viltys ir svajonės buvo dar labai toli nuo visiško įsikūnijimo, draugas Kuusinenas galėjo visai pagrįstai švęsti pergalę. Jam vadovaujant, Suomija vis dėlto įsiliejo į sovietinių respublikų šeimą kaip „dvyliktoji sesuo“. Tiesa, tai buvo kažkokia nauja, „karelų-suomių“, „atsarginė“ Suomija. Bet verčiau apie viską iš eilės.

Kruviname Žiemos karo pradžios tragiškų įvykių verpete galbūt ne visi atkreipė dėmesį į 1939 m. gruodžio 2 d. vadinamosios Kuusineno „liaudies vyriausybės" pasirašytoje tarpusavio pagalbos ir draugystės sutartyje dukart pakartotą stebėtiną frazę. O pasakyta buvo štai kas: *„Atėjo metas įgyvendinti suomių liaudies amžių lūkesčius susijungti su jai giminiška karelų tauta vientisoje Suomijos valstybėje".*

Dvidešimt metų prieš tai (ir dar pusę amžiaus po to) pats švelniausias pasakymas iš tų, kuriais sovietinė propaganda galėjo apibūdinti karelų tautos ketinimą susijungti su *„giminiška jai suomių tauta"*, be to, dar *„vientisoje* ***Suomijos*** (!!!) *valstybėje"* skambėjo panašiai kaip „baltasuomių kariaunos įžūlus kišimasis į sovietų Karelijos vidaus reikalus" ar „buožiškas baltagvardiečių banditizmas, palaikomas iš užsienio suomių buržuazijos reakcingųjų sluoksnių". O galėjo (ir dabar gali) 1918–1921 m. įvykius pavadinti „baltasuomių agresija prieš Sovietų Rusiją". 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje, „kovos su suomių buržuaziniu nacionalizmu" viršūnėje, bet koks paminėjimas, kad karelai ir suomiai yra artimi giminaičiai, reiškė, jog kurstoma kelti maištą. Ir štai dabar, vieną 1939 m. gruodžio dieną, staiga viskas apsivertė aukštyn kojomis (ar atvirkščiai, žemyn galva – sovietinio absurdo pasaulyje nebuvo nei viršaus, nei apačios, vien tik „generalinė linija").

Atrodytų, po „liaudies vyriausybės atsistatydinimo" 1940 m. kovą (dar kartą pabrėšime, kad nei „atsistatydinimo" oficialus pareiškimas, nei tiksli data niekada nebuvo skelbiami) „amžių lūkesčiai" buvo palaidoti – šįkart galutinai ir negrįžtamai. Tačiau gyvenimas (tiksliau sakant, Stalino vadovybės planai) pasirodė sudėtingesni

Suomiai su paliktu sovietiniu transparantu. Užrašas: „Mes nebijome agresorių grasinimų ir pasirengę dvigubu smūgiu atsakyti į karo kurstytojų smūgį". Suomussalmis, 1940 m. sausis.

Nr. 21. *Karelijos-Suomijos SSR. Įkurta 1940 m. kovo 31 d.*

už primityvias schemas. Dar nespėjo pasibaigti kovo mėnuo, kai SSRS aukščiausiosios tarybos 6-oji sesija, *„atsižvelgdama į Karelijos ASSR darbo žmonių pageidavimus ir vadovaudamasi tautų laisvos raidos principu“* (kaip galima prieštarauti tokiems kilniems ketinimams?), priėmė įstatymą „Dėl Karelijos autonominės sovietinės socialistinės respublikos pertvarkymo į Karelijos–Suomijos sąjunginę sovietinę socialistinę respubliką“. Pagal šio įstatymo 1 straipsnį naujoji sąjunginė respublika gavo *„teritoriją, atitekusią SSRS iš Suomijos remiantis SSRS ir Suomijos taikos sutartimi, išskyrus nedidelį ruožą prie pat Leningrado, įskaitant miestus: Vyborgą, Antrejų (Kamenogorską), Keksholmą (Priozerską), Sortavalą, Suojarvį, Kuolajarvį“.*

Taigi Karelijos-Suomijos sąjunginė respublika pasirodė esanti didesnė už dabartinę Kareliją, nes jai priskirta dalis Karelijos sąsmaukos teritorijos (dabar priklausanti RF Leningrado sričiai) ir aneksuotos Suomijos žemės plotas Alakurčio–Sallos rajone (šiuo metu beveik visa ta teritorija priklauso RF Murmansko sričiai, o pats Sallos miestas su rajonu prie jo grąžintas Suomijai). Kitaip sakant, naujai atsiradusi „Karelija-Suomija“ gavo visas iš tikrosios Suomijos atplėštas žemes, išskyrus tą Karelijos sąsmaukos dalį, kurią Kuusineno „liaudies vyriausybė“ geros valios plačiu mostu perleido Sovietų Sąjungai. Ji buvo įjungta į Leningrado sritį.

Teisinis Karelijos-Suomijos SSR įforminimas atliktas kaip visada, t.y. labai netvarkingai. Trumpai sakant, naujoji respublika pasirodė esanti neteisėtai gimusi, nes RSFSR aukščiausiosios tarybos nutarimą dėl Karelijos autonominės respublikos atsiskyrimo nuo RSFSR pamiršta įforminti (dėl skubėjimo ar dėl nusistovėjusio pripratimo prie teisinio chaoso). Tad pasirodė, kad **buvo pažeista SSRS konstitucija,** pagal kurią sąjunginės respublikos teritorijos ir sienų pakeitimai be jos sutikimo neleidžiami. Ir jei Karelijos-Suomijos SSR įkūrimas būtų buvęs kas nors daugiau negu eilinis politinis farsas, jis būtų sudaręs RSFSR rimtą transporto problemą, nes Murmansko sritis dėl to būtų netekusi sausumos susisiekimo su likusia RSFSR dalimi ir būtų virtusi kažkokiu anklavu (panašiai, kaip po Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo ir SSRS iširimo Kaliningrado sritis atkirsta nuo Rusijos). Tokia pat absurdiška buvo ir teisės aktų, įforminusių Karelijos-Suomijos SSR įkūrimą, seka: 1940 m. kovo 31 d. SSRS AT „atsižvelgė į Karelijos darbo žmonių pageidavimus“, o pačios šių darbo žmonių įgaliotos valdžios įstaigos – Karelijos ASSR aukščiausiosios tarybos – nutarimas priimtas Karelijos ASSR AT neeilinėje sesijoje tik po dviejų savaičių, 1940 m. balandžio 13 d. (107). Kokie „darbo žmonės“ kovo 31 d. išvakarėse paprašė SSRS AT patenkinti jų „amžių lūkesčius“ ir autonominę respubliką pertvarkyti į sąjunginę, tebėra mįslė iki šios dienos.

Naujai atkurtoje sąjunginėje respublikoje atsirado vos ne „sava kariuomenė“. 1940 m. gegužės 7 d. gynybos liaudies komisaras Vorošilovas pasirašė įsakymą (vieną iš paskutinių šiose pareigose), nes kaip tik tą dieną neteko liaudies komisaro posto), pagal kurį buvo reikalaujama *„iki liepos 10 d. suformuoti 71-ąją ypatingąją Karelijos-Suomijos šaulių diviziją, turinčią 9000 žmonių“*. Divizija turėjo tapti „ypatinga“ ne vien pavadinimu.

Suomiai evakuojasi iš Karelijos, kai jų žemės buvo atiduotos Sovietų Sąjungai. 1940 m.

„Divizijos karinį personalą sukomplektuoti iš karelų ir suomių karo prievolininkų, pirmiausia iš buvusio drg. Antillos korpuso“ (135). Drg. Antillos korpusas – tai tas pats „1-asis Suomijos liaudies armijos kalnų šaulių korpusas“, kuris pagal Kremliaus valdovų planus turėjo iškelti raudonąją vėliavą virš prezidento rūmų Helsinkyje.

Naujosios sąjunginės respublikos teritorija išėjo didelė (kaip Azerbaidžanas, Armėnija ir Gruzija kartu), bet turinti mažai gyventojų. Joje nebuvo nė milijono gyventojų. Pagal neskelbiamas „normas“ milijonas buvo laikoma būtina sąlyga įkurti sąjunginei, o ne autonominei respublikai. Pirmųjų rinkimų į Karelijos-Suomijos SSR sąrašuose užregistruota tik 497 tūkst. žmonių. Tai, kad 98,5 proc. rinkėjų rinkimuose palaikė neišardomo komunistų ir nepartinių bloko kandidatus, nestebina. Įdomu kas kita – liaudies išrinktųjų tautinė sudėtis (vėlgi pagal to meto „neskelbiamas normas“ ji iš anksto buvo formuojama maždaug proporcingai gyventojų tautinei sudėčiai). Tad štai iš 133 Karelijos-Suomijos SSR deputatų rusų, taip pat kitų tautybių atstovų (be „titulinių“) buvo 88 žmonės (66 proc.). Siekiant užmaskuoti tai, kad **beveik visiškai nebuvo suomių**, jie oficialiuose pranešimuose jungti su karelais („45 karelai ir suomiai“) (107). Kaip pažymėta anksčiau, po 4-ojo dešimtmečio masinių represijų ir šiaip regione buvo mažai likusių suomių gyvų, o laisvėje – tik menkutė dalis. Paskui prasidėjęs karas su Suomija Stalinui padovanojo teritoriją be žmonių – iš esmės visi aneksuotų teritorijų gyventojai (400 tūkst. visų tautybių žmonių) išėjo kartu su atsitraukiančia Suomijos kariuomene. Kaip tik tada ir atsirado anekdotas: „Karelijos-Suomijos respublikoje gyvena du finai: Fininspektorius ir Finkelšteinas, bet ir iš tų, pagal gandus, vienas yra žydas“.

Maskvos „taikos" kaina: suomių civiliai traukiasi iš Viipurio. 1940 m.

Be legendinio suomio „Finkelšteino", Karelijos-Suomijos respublikoje buvo ir mažiau legendinis suomis Kuusinenas. „Maitinimui ir garbei" (Maskvos carų įsakų standartinė formuluotė) jam suteiktas garbingas, bet iš esmės be jokios realios valdžios Karelijos-Suomijos SSR AT prezidiumo pirmininko titulas. O tikroji, t.y. partinė, valdžia liko ankstesnėse rankose: pirmuoju Karelijos-Suomijos komunistų partijos CK sekretoriumi buvo paskirtas (t.y. vieningai išrinktas organizaciniame CK plenume) buvęs Karelijos srities komiteto pirmasis sekretorius G. Kuprijanovas (rusų tautybės). „Karelų-suomių" jaunimo vadovu (respublikos komjaunimo) CK pirmuoju sekretoriumi paskirtas J. Andropovas. Taip, tas pats...

Tai, kad respublikos tikroji nacionalinė sudėtis neatitiko jos pavadinimo, negalėjo būti laikoma kažkuo netinkamu (unikalus buvo tik šio neatitikimo kiekybinis matas – pavadinimas „Suomijos" beveik visiškai nesant suomių). Bet štai Karelijos-Suomijos SSR prasidėjusi **forsuoto ir totalinio „suomijimo" kampanija buvo beprecedentė.** Karelijos-Suomijos komunistų partijos CK biuro posėdžių protokoluose skaitome:

» 1940 m. gegužės 4 d. *„Parengti ir iki 1940 m. gegužės 19 d. teikti patvirtinti CK biurui priemones, kad raštvedyba vyktų suomių kalba..."* (108)

» 1940 m. gegužės 9 d. *„Visas radijo laidas transliuoti dviem kalbomis – suomių ir rusų, palikus (laikinai) kai kurias laidas karelų kalba... Prie Karelijos radijo*

komiteto per mėnesį sukurti karelų-suomių nacionalinį chorą, suomių vokalinę grupę ir skaitovų grupę..." (109)

» 1940 m. gegužės 28 d. „*Raštvedybai vietoj karelų kalbos iki 1940 m. liepos 1 d. pradėti vartoti suomių kalbą... Iki liepos 10 d. pakeisti iškabas gatvėse... Parengti partinio ir sovietinio aktyvo suomių kalbos mokymo priemonių projektą... 1940–1941 m. karelų mokyklose pradėti mokyti suomių kalba...*" (110)

» 1940 m. birželio 19 d. „*Nuo š. m. liepos 15 d. suomių kalba leisti rajonų laikraščius „Raudonoji Kestenga", „Raudonoji Tunguda", „Louhio bolševikas"... Vietoj žurnalo „Karelija" karelų kalba nuo liepos 1 d. pradėti leisti žurnalą „Puna lillu" („Raudonoji vėliava") suomių kalba* (111).

Sunku pasakyti, ar partinis ir tarybinis aktyvas spėjo išmokti suomių kalbą (fonetika ir leksika labai skiriasi nuo rusų kalbos), bet kartoniniai aplankai, į kuriuos buvo segami biuro posėdžių protokolai, iki 1941 m. pradžios radikaliai pasikeitė: dokumentų sudėtis ir apskaitos tvarkymo taisyklės buvo spausdinamos lotyniškomis raidėmis suomių kalba, visuose antspauduose ir spauduose didelėmis raidėmis išgraviruoti įrašai suomių kalba ir tik mažomis raidytėmis – rusiškai. Kam visa tai? „*Vadovaujantis laisvos tautybių raidos principu*" iki tokio absurdo prisigalvoti buvo neįmanoma. Absoliučiai daugumai gyventojų, kalbančių ir skaitančių rusiškai, visas šis „kinų raštas" sudarė tik naujų nepatogumų. Nė kiek ne geresnėje padėtyje atsidūrė ir mažesnioji gyventojų dalis – karelai. Iš klausos suomių kalbą suprasti jie dar galėjo (kaip ir rusas bendrais bruožais supras ukrainiečio šneką), bet suomių raštas, grįstas lotyniška abėcėle, iš principo skyrėsi nuo kirilicą vartojančių karelų kalbos.

Geriausia pažinti lyginant. Karelijos-Suomijos SSR susiklosčiusios padėties unikalumas (dirbtinai ir priverstinai įvedant iš esmės užsienio kalbą, be to, vieną iš „atsilikusių buržuazinių nacijų" kalbų) tapo ypač pastebimas lyginant ją su tuo, kaip kalbos klausimas buvo sprendžiamas kitose „naujai įgytose" Sovietų Sąjungos teritorijose. Korektiškiausia būtų lyginti su Moldavijoje besiklostančiais įvykiais.

1924 m. Ukrainos SSR buvo priskirta Moldavijos autonominė respublika (teritorija, atitinkanti dabartinę savavališkai paskelbtą „Padnestrę") (žr. 56 žemėlapį, p. 183). Birželio 28–30 d. Raudonosios armijos kariuomenė peržengė Dnestrą ir užėmė teritoriją tarp Pruto ir Dnestro upių (istorinė Besarabijos sritis). 1940 m. rugpjūčio 2 d. SSRS aukščiausioji taryba priėmė įstatymą dėl naujos, tryliktos, sąjunginės respublikos, į kurią įjungta buvusi Moldavijos ASSR ir daugelį kartų plotu didesnė Besarabija. Tačiau naujoji sąjunginė respublika nepavadinta Rumunijos-Moldavijos (ar Besarabijos-Moldavijos), o tiesiog gavo Moldavijos SSR vardą. Apie jokį rumunų kalbos vartojimą sovietinėje Moldavijoje negalėjo būti nė kalbos. Negana to, iš esmės buvo sukurta nauja „moldavų kalba", pagaminta iš pirminės rumunų kalbos, pritaikant jai kirilicą ir prikaišiojant rusiškų žodžių. Šis keistas filologinis monstras paskelbtas Moldavijos SSR valstybine kalba, o vartoti kaimyninės Rumunijos kalbą buvo griežtai draudžiama.

Analogiškai klostėsi įvykiai ir 1939 m. rugsėjį Lenkijos rytinėse srityse. Pagal to meto politinę konjunktūrą naujos sąjunginės respublikos tada nebuvo kuriamos, bet okupuotos lenkų žemės padalytos į tris (nelygias plotu) dalis. Vilnius su gretimais rajonais padovanotas Lietuvai (iš tiesų tai ne „padovanotos", o 1919 m. Lenkijos atplėštos Lietuvos žemės. – Vert. pastaba), kuriai greičiau nei po metų teko įsitikinti, kad nemokamas sūris būna tik pelėkautuose. Teritorija į šiaurę nuo Pripetės upės (Baltstogės, Brastos ir Gardino) vaivadijos priskirta Gudijai (Baltarusijai), o teritorija į pietus nuo Pripetės – Ukrainos SSR. Vartoti žodį „Lenkija" tylomis, bet kuo griežčiausiai uždrausta. Ne tik viešose kalbose, bet ir slaptuose kariniuose dokumentuose

RA įžengia į Vilnių. 1939 m. rugsėjis.

Lietuvos kariuomenės paradas atgavus Vilnių. Vilnius, 1939 m. spalio 28 d.

„Latvija, Lietuva, tarpusavio pagalbos sutartys". Japonų karikatūra. 1939 m.

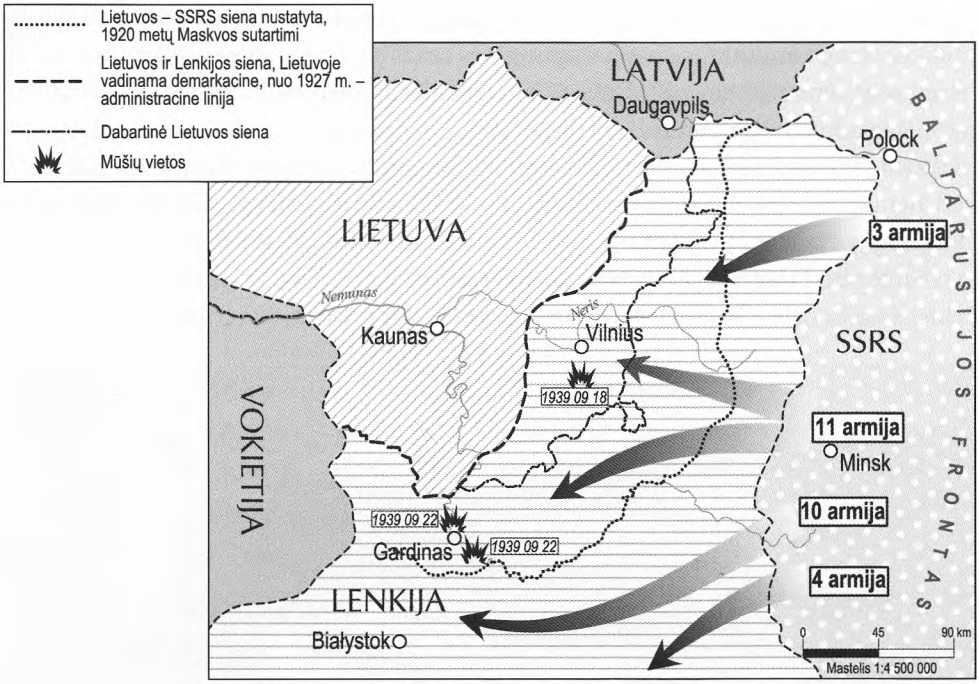

Nr. 22. *SSRS okupuoja Lenkiją 1939 m. rugsėjo mėn.*

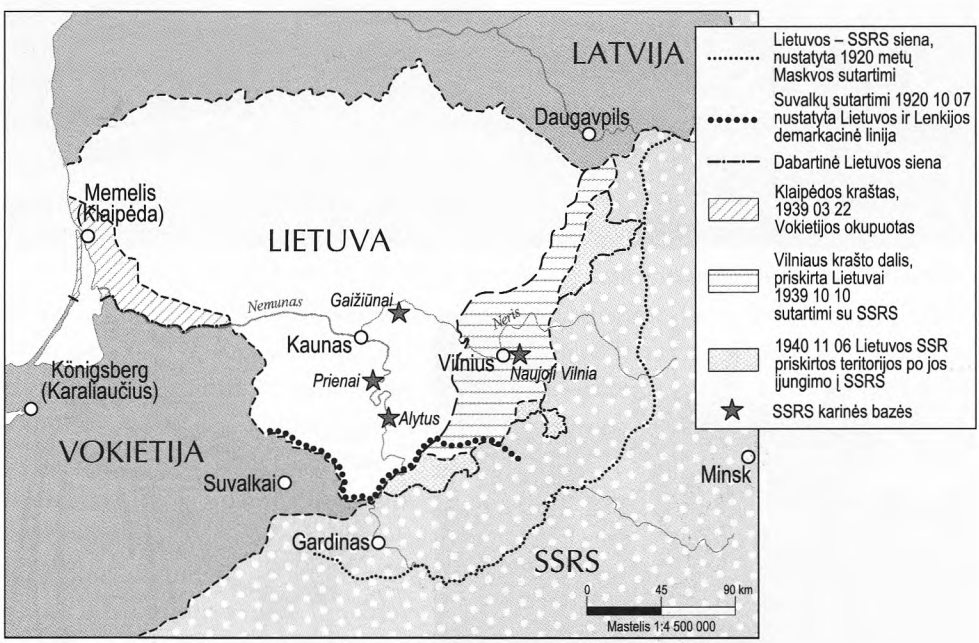

Nr. 23. *Vilniaus krašto perdavimas Lietuvai pagal SSRS–Lietuvos tarpusavio pagalbos sutartį 1939 m. spalio mėn.*

vartotas tik pasakymas „buvusi Lenkija“ ar „generalinė gubernija“. Kaip ir reikėjo tikėtis, lenkų kalba buvo nuosekliai gujama iš oficialiosios raštvedybos, iš valstybės įstaigų ir kariuomenės. Na, o lenkų kalbos savanoriški priverstiniai kursai galėjo prisisapnuoti nebent košmariškame sapne.

Kaip sakoma, istorija kartojasi: tai, kas buvo tragedija, grįžta farso pavidalu. Ši mintis visiškai tinka ir 1940 m. pavasarį atsiradusiai butaforinei „Karelijai-Suomijai“. 1920–1923 m. Karelijos darbo komunos istorija buvo neabejotinai tragiška. Bet tai heroiškoji tragedija – nepaisant visų „raudonsuomių“ vadovų padarytų klaidų ir nežabotų ambicijų, negalima neigti, kad daugelis iš jų visiškai nuoširdžiai tikėjo komunizmo idealais, pasaulinės revoliucijos ateitimi. Ir jau bet kuriuo atveju kankinių mirtimi Stalino kalėjimuose jie su kaupu išpirko visus tyčinius ir netyčinius nusižengimus. Greitomis sulipdyta 1940 m. pavyzdžio Karelijos-Suomijos SSR, kurioje iš visos Rusijos surinkti nomenklatūriniai valdininkai apstulbę vartė akis regėdami suomiškus užrašus jų pasirašinėjamų dokumentų blankuose bei suomiškus antspaudų įrašus, buvo šiurkštaus gatvinio farso pavyzdys. Farsas buvo šiurkštus, bet ar kvailas? Norint deramai įvertinti 1940 m. birželio 19 d. priimtą nutarimą laikraščiuose „Raudonoji Tunguda“ ir „Louhio bolševikas“ vartoti suomių kalbą (ir dešimtis kitų panašių nutarimų), reikia prisiminti, ką reiškė visos šios datos Europos didžiosios politikos kalendoriuje.

1940 m. gegužės 10 d. vokiečių kariuomenė Vakarų fronte pradėjo puolimą, kurio seniai tikėtasi. Iš 156 vermachto turėtų divizijų karui su Prancūzija bei jos sąjungininkais panaudotos 136 (87 proc.). Didžiulėje bendroje Danijos, Lenkijos, Čekoslovakijos, Austrijos ir pačios Vokietijos teritorijoje palikta iš viso 13 divizijų (dar 7 divizijos kariavo Norvegijoje). Vakaruose buvo sutelktos ir beveik visos liuftvafės pajėgos. Iš Karaliaučiaus, Breslau, Drezdeno, Niurnbergo, Vienos apygardų naikintuvai pašalinti iki vieno. Berlyno PLG zonoje buvo paliktas 3-iosios naikintuvų eskadros štabas ir tik viena iš jos naikintuvų grupių (II/JG-3, 39 tvarkingi lėktuvai 1940 m. gegužės 10 d.). Triuškinamos galios smūgis pralaužė sąjunginių kariuomenių

Tūkstančiai sąjungininkų šalmų palikti Diunkerko pakrantėje. Apie 338 tūkst. karių buvo išgabenti į Angliją. 1940 m.

A. Hitleris su vokiečių aukščiausiosios vadovybės atstovais paliaubų derybose Kompjeno miške netoli Paryžiaus. Jam iš kairės – pavaduotojas reicho gynybai G. Geringas, už jo – vermachto vyriausiasis vadas V. Keitelis. 1940 m.

gynybą. Gegužės 14 d. Olandijos kariuomenė nustojo priešintis, gegužės 23 d. vermachto tankų divizijos pasiekė Lamanšą, gegužės 27 d. kapituliavo Belgija, naktį iš birželio 3-iosios į 4-ąją paskutiniai anglų daliniai pasitraukė iš Diunkerko, birželio 12 d. Paryžius paskelbtas „atviruoju miestu“, birželio 17 d. Prancūzijos vyriausybė kreipėsi į vokiečius prašydama nutraukti ugnį.

1940 m. birželio 24 d. Kompjeno miške, toje pačioje vietoje, kur 1918 m. lapkritį vokiečių vadovybė pasirašė kapituliacijos sąlygas, pasirašytas susitarimas dėl paliaubų. Pagal šį susitarimą Prancūzija neteko dviejų trečdalių teritorijos, didžiulio karinio jūrų laivyno ir didžiosios dalies karo aviacijos. Trumpiau sakant, iš Europos didžiųjų valstybių perėjo į Vokietijos protektorato kategoriją. Netekusi visų sąjungininkų žemyne Anglija dabar atsidūrė apsiaustos tvirtovės padėtyje, kurios likimas priklausė nuo labai mažo skaičiaus karališkųjų KOP dalinių gebėjimo sulaikyti liuftvafės bombonešių armadų puolimus iš oro, be to, ir nuo britų laivyno gebėjimo pralaužti vokiečių povandeninių laivų blokadą ir aprūpinti salą maistu.

Stalinui visa tai, kas vyko 1940 m. gegužę-birželį reiškė radikalų (ir gerokai netikėtą) karinės politinės situacijos pokytį, svaiginamą posūkį keliantį naujų pavojų, bet ir teikiantį naujų galimybių. 1940 m. birželio 13 d., kalbėdamasis su fašistinės Italijos pasiuntiniu A. Rosu sovietinės vyriausybės vadovas V. Molotovas sakė:

„... Po to, kai Anglijai ir Prancūzijai suduota rimtų smūgių, ne tik jų jėga, bet ir prestižas sumenko ir šių šalių viešpatavimas baigiasi. Reikia manyti, kad Vokietijos ir Italijos bei Sovietų Sąjungos balsai bus girdimi geriau nei prieš metus... Kaip matyti iš įvykių, Anglija ir Prancūzija su savo sena politine sankloda neatlaiko išbandymo. Kitos šalys, pasirodo, geriau už jas prisitaikė prie naujų sąlygų. Daug nauja nuveikė Italija, daug nauja nuveikė ir Vokietija. Žengdama savo keliu, daug nauja nuveikė ir SSRS...“ (113, p. 342)

1940 m. birželio 17 d. Vokietijos pasiuntinys SSRS grafas Šulenburgas Berlyne pranešė: *„Molotovas pasikvietė mane šiandien vakare į savo kabinetą ir išreiškė pačius šilčiausius sovietinės vyriausybės sveikinimus dėl Vokietijos ginkluotųjų pajėgų didžiulės sėkmės...“* (70, p. 55) Šiuo atveju drg. Molotovas parodė girtiną kuklumą. Vokietijos kariuomenę didžiulė sėkmė lydėjo ne be SSRS pagalbos. O ką jau kalbėti apie bendrą karinę politinę padėtį, kuri susiklostė dėl drg. Molotovo ir nacistinio nusikal-

„Palaikymo armija – draugai!"
Prancūzų karikatūra, 1939 m. spalis.

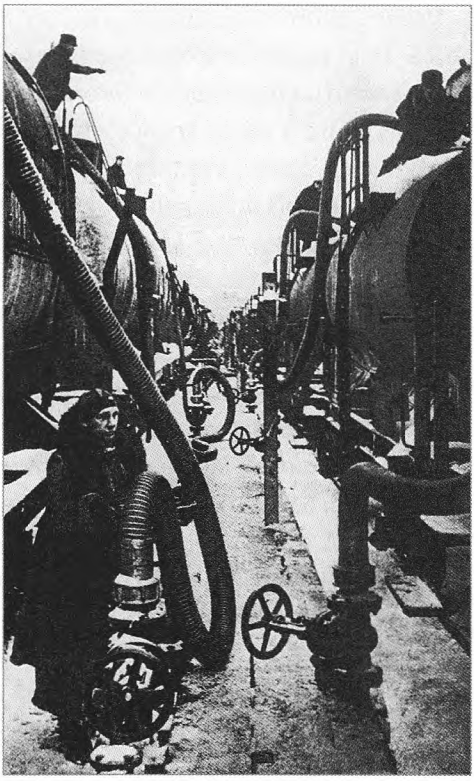

Be pertraukos iš Sovietų Sąjungos tiekiami degalai suteikė galimybę A. Hitleriui pradėti puolimą prieš Prancūziją. 1940 m.

tėlio, karo kurstytojo Ribentropo vardu pavadinto pakto ir leido Vokietijai sutelkti visas vermachto bei liuftvafės pajėgas viename – Vakarų – fronte, Sovietų Sąjunga savo sąjungininkei padarė nemenkų tiesioginių paslaugų ir vykdant kampaniją. Štai 1940 m. gegužės 23 d. Šulenburgas pranešė Molotovui, *„kad jis gavęs nemaža telegramų iš Berlyno su prašymais padidinti naftos produktų tiekimą, o tai ypač svarbu dėl dabartinių įvykių Vakarų fronte"*.

Ir ką gi? *„Molotovas atsakė, kad dėl pageidaujamo naftos produktų kiekio sovietai neprieštarauja. Jis šiuo klausimu prieš kelias valandas kalbėjosi su drg. Mikojanu ir visi Vokietijos siūlymai priimti. Sutinkama dėl visko. Vokiečių kariuomenės, kurios veiksmai itin sėkmingi, dabartinėms operacijoms iš tikrųjų reikia ir benzino, ir gazolio..."* (113, p. 287)

Raudonųjų ir raudonrudžių kovinė brolybė stiprėjo kasdien. 1940 m. liepos 24 d., tąkart jau iš Romos, į Maskvą atskriejo pranešimas. Sovietų Sąjungos pasiuntinys susižavėjęs rašė apie susitikimą su fašistinės Italijos vadu:

„... Musolinis pasitiko mane prie savo didžiulio kabineto durų. Per pokalbį jis buvo malonus ir, pasibaigus audiencijai, palydėjo mane iki kabineto durų... Musolinis pabrėžė, kad šiuo metu trims šalims – SSRS, Italijai ir Vokietijai, nepaisant vidaus režimų skirtumų (ir tai tikra tiesa: Italijoje nebuvo savos Kolymos. – M. S.), *iškilo viena bendra užduotis: kova su plutokratija, su išnaudotojais ir karo kurstytojais Vakaruose"* (113, p. 453–454).

Vakarų plutokratai naujoje, 1940 m. susiklosčiusioje, situacijoe tapo nepavojingi SSRS. Taigi **neliko svarbiausios priežasties kitados Sovietų Sąjungą privertusios elgtis santūriai ir pasigailėti Suomijos.** Dabar galime tik numanyti, kokiais žodžiais draugas Stalinas reiškė apgailestavimą, kad Anglijos ir Prancūzijos kariuomenė sutriuškinta ne kovą, o gegužę. Tačiau mes visiškai tiksliai, remdamiesi prieš 10–15 metų išslaptintais dokumentais, galime atkurti tai, ką Stalinas padarė tikrovėje.

1940 m. gegužės 30 d. laikraštyje „Izvestija" paskelbtas SSRS užsienio reikalų liaudies komisariato oficialus pranešimas dėl Lietuvos „kariaunos" žvėriškų nusikaltimų. Ji, siekdama išgauti karinių paslapčių, „grobia ir kankina" nuo 1939 m. rudens Lietuvoje įkurdintų įgulų eilinius raudonarmiečius,. Tiesa, „pagrobtų raudonarmiečių" konkrečias pavardes sovietai nuolat painiojo (34, p. 195). Lietuvos siūlymas drauge atlikti tyrimą, rūsčiai ir pasipiktinus atmestas.

„Lietuvos valdžia, prisidengdama tyrimu ir imdamasi priemonių kaltųjų atžvilgiu, susidoroja su SSRS draugais", – taip buvo sakoma DVRA politinės valdybos 1940 m. birželio 13 d. direktyvoje Nr. 5258 (34, p. 200).

1940 m. birželio 3 d. SSRS gynybos liaudies komisaras maršalas Timošenka išleido įsakymą Nr. 0028, kuriuo Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje išdėstyta Raudonosios armijos kariuomenė buvo išjungiama iš savo karinių apygardų ir tampa tiesiogiai pavaldi gynybos liaudies komisarui bei jo pavaduotojui 2-ojo rango komandarmui A. Loktionovui (vėliau – generolas pulkininkas, naujai sukurtos Pabaltijo karinės apygardos kariuomenės vadas) (120, p. 20). 1940 m. birželio 8 d. Loktionovas gavo įsakymą parengti Pabaltijo šalių aerodromus, kuriuose pagal 1939 m. spalio susitarimus buvo dislokuoti sovietinės aviacijos daliniai, „gintis ir priimti nusileidžiančius desantus" (122). Birželio 11 d. Gudijoje, Lydos mieste, netoli nuo Lietuvos sienos įvyko Baltarusijos YKA ir 11-osios armijos vadovybės pasitarimas. Ši armija kartu su Lietuvoje dislokuotu 16-uoju ypatinguoju šaulių korpusu turėjo *„apsupti ir sunaikinti priešą Kauno rajone, neleisti jam pasitraukti į Rytų Prūsiją"*, vadovybės pasitarimas (34, p. 196). Vykdant Pabaltijo operaciją, prie Lietuvos, Latvijos ir Estijos sienų buvo sutelktos trys armijos (8-oji, 3-ioji ir 11-oji), turinčios 20 šaulių, 2 motorizuotųjų šaulių, 4 kavalerijos divizijas, 9 tankų ir 1 oro desanto brigadas. (34, p. 197).

Baigus išskleisti kariuomenę prie Pabaltijo valstybių sienų, žodį tarė sovietinė diplomatija.

Vėlų vakarą (galima sakyt, naktį), 1940 m. birželio 14 d. 23.50 val. Lietuvos užsienio reikalų ministras Urbšys (jis jau nuo birželio 10 d. buvo Maskvoje) iškviečiamas į Molotovo kabinetą. Ten jam perskaitytas sovietinės vyriausybės pareiškimo tekstas, kuriame buvo sakoma štai kas:

„Sovietinė vyriausybė laiko absoliučiai būtina ir neatidėliotina:

1. Nedelsiant atiduoti teismui vidaus reikalų ministrą p. Skučą ir politinės policijos departamento viršininką p. Povilaitį kaip tiesioginių provokacinių veiksmų prieš Lietuvoje esančią sovietinę įgulą kaltininkus.

Nr. 24. *Baltijos šalių 1940 m. birželio mėn. okupacija.*

2. Nedelsiant Lietuvoje suformuoti tokią vyriausybę, kuri būtų pajėgi ir pasirengusi sąžiningai įgyvendinti Sovietų Sąjungos ir Lietuvos tarpusavio pagalbos sutartį ir ryžtingai pažabotų sutarties priešus.

3. Nedelsiant į Lietuvos teritoriją įleisti pakankamą skaičių sovietinių karinių dalinių ir išdėstyti juos svarbiausiuose Lietuvos centruose siekiant užtikrinti galimybę sąžiningai vykdyti Sovietų Sąjungos ir Lietuvos tarpusavio pagalbos sutartį ir užkirsti kelią provokaciniams veiksmams prieš Lietuvoje esančią sovietinę įgulą.

Sovietinė vyriausybė šių elementarių reikalavimų įvykdymą laiko elementaria sąlyga, be kurios negalima pasiekti, kad Sovietų Sąjungos ir Lietuvos tarpusavio pagalbos

sutartis būtų vykdoma sąžiningai ir garbingai. Sovietinė vyriausybė laukia Lietuvos vyriausybės atsakymo iki birželio 15 d. 10 valandos ryto. Jei iki to laiko nebus gautas Lietuvos vyriausybės atsakymas, tai bus laikoma atsisakymu vykdyti anksčiau išvardytus Sovietų Sąjungos reikalavimus" (120, p. 40).

Taigi „apmąstymams" Lietuvos vyriausybei skirta 10 valandų. Molotovo ir Urbšio susitikimo oficialiame sovietinio protokolo įraše išliko šios pokalbio detalės:

Augustinas Povilaitis – tarpukario Lietuvos Saugumo departamento direktorius. 1940 m. birželio 15 d. suimtas, 1941 m. sušaudytas Maskvos Butyrkų kalėjime.

Kazys Skučas – paskutinis tarpukario Lietuvos vyriausybės vidaus reikalų ministras. 1940 m. birželio 15 d. suimtas, 1941 m. liepos 30 d. sušaudytas Maskvoje.

„... Urbšys kreipiasi į drg. Molotovą ir, remdamasis tuo, kad tai ypač sudėtinga ir atsakinga akimirka Lietuvos gyvenime, prašo atidėti sovietinės vyriausybės pareiškime nurodytą terminą. Drg. Molotovas atsako, jog pranešė jam sovietinės vyriausybės nutarimą, kurio nė vienos raidės pakeisti negali... Toliau drg. Molotovas įspėja Urbšį: jei atsakymas pavėluos, sovietinė vyriausybė nedelsdama imsis savo veiksmų, ir nesąlygiškai... Drg. Molotovas pabrėžia, kad sovietinės vyriausybės pareiškimas neatidėliotinas ir jei jos reikalavimai nebus priimti laiku, į Lietuvą nedelsiant bus įvesta sovietinė kariuomenė.

... Urbšys sako, jog jis nemato straipsnio, kuriuo remiantis galima būtų patraukti teisman vidaus reikalų ministrą Skučą ir politinės policijos viršininką Povilaitį. Klausia: kaip elgtis?Drg. Molotovas sako, kad ***pirmiausia juos reikia suimti ir teisti, o straipsnių atsiras*** (paryškinta mano. – M. S.). *Ir sovietiniai teisininkai gali šiuo atveju padėti...*" (120, p. 31, 32)

Birželio 16 d. analogiški ultimatumai pateikti Latvijai ir Estijai (vienintelis skirtumas buvo, kad nereikalauta suimti šių valstybių vidaus reikalų ministrus, nes apie „raudonarmiečių grobimus" Latvijoje ir Estijoje iš anksto paskelbti nespėta).

Įteikdamas ultimatumus drg. Molotovas juos taip pat storžieviškai komentavo, kaip „kalbėdamasis" su Urbšiu. Apie kokį nors Anglijos įsikišimą į šiuos įvykius 1940 m. birželio realiomis sąlygomis negalėjo būti nė kalbos. Kita vertus, Vokietijos vadovybė, griežtai laikydamasi susitarimo dėl grobio pasidalijimo sąlygų, pasirašyto Maskvoje 1939 m. rugpjūčio 23 ir rugsėjo

28 d., kategoriškai atsisakė Pabaltijo valstybėms suteikti kokią nors pagalbą. Negana to, Vokietijos užsienio politikos žinyba „mandagiai, bet tvirtai" atsisakė oficialiai priimti net protesto notas, kurias žūstančių valstybių pasiuntiniai norėjo jai įteikti. Birželio 17 d. visoms Vokietijos diplomatinėms misijoms išsiuntinėta bendra telegrama, kurioje sakoma: *„Nekliudomas rusų kariuomenės stiprinimas Lietuvoje, Latvijoje bei Estijoje ir vyriausybių reorganizavimas yra tik Rusijos ir Pabaltijo valstybių reikalas... Prašome vengti bet kokių pareiškimų, kuriuos būtų galima aiškinti kaip šališkus"* (70, p. 55).

Birželio 15–17 d. Raudonosios armijos kariuomenė, nesusidurdama su priešinimusi, pradėjo žygiuoti į Pabaltijo valstybių teritorijos gilumą ir iki birželio 21 d. visiškai baigė jas okupuoti. Birželio 17 d., tuo metu, kai didžiulės tankų ir sunkvežimių kolonos riedėjo Pabaltijo keliais, SSRS gynybos liaudies komisaras maršalas Timošenka išsiunė draugui Stalinui aiškinamąjį raštą Nr. 390, kuriame suformulavo šiuos siūlymus:

„... 2. Į kiekvieną užimtą respubliką įvesti po vieną (pirmiausia) pulką NKVD kariuomenės vidaus tvarkai palaikyti.

SSRS kariuomenės daliniai peržengia Lietuvos sieną. 1940 m. birželio 15 d.

RA tankai Kaune. 1940 m. birželio 15 d.

Sovietų lengvieji tankai T-26 Kaune. 1940 m. birželis.

3. Kuo greičiau spręsti klausimą dėl užimtų respublikų „vyriausybių“ (kabutės yra aiškinamojo rašto tekste. – M. S.).

4. Pradėti nuginkluoti ir išformuoti užimtų respublikų kariuomenes. Nuginkluoti gyventojus, policiją ir sukarintas organizacijas...

6. Ryžtingai pradėti užimtų respublikų sovietizaciją.

7. Užimtų respublikų teritorijoje įkurti karinę apygardą su štabu Rygoje...“ (123)

Šis aiškinamasis raštas liudija, kokį numatymo talentą turėjo SSRS vyriausioji karinė politinė vadovybė. Birželio 17 d. ji jau žinojo, kad liepos 14 d. vyksiančiuose naujųjų parlamentų rinkimuose 95 proc. Lietuvos, Latvijos ir Estijos gyventojų draugiškai nubalsuos už vienintelį kandidatų sąrašą, kad liepos 21 d. vieningai išrinkti liaudies deputatai kreipsis į SSRS aukščiausiąją tarybą prašydami priimti jų valstybes į brolišką sovietinių respublikų šeimą. O kaip kitaip, visiškai visu tuo neįsitikinus, esant sveiko proto, galima priimti sprendimą įkurti Raudonosios armijos karinę apygardą trijų UŽSIENIO (1940 m. birželio 17 d. aplinkybėmis) valstybių teritorijoje?

Dėl „užimtų respublikų sovietizacijos“ didelių darbų apie „pagrobtus“ kariškius buvo visiškai pamiršta. Be to, pamiršta kaip tik tada, kai, įvedus visišką karinę Pabaltijo kontrolę, atrodytų, atsivėrė neribotos galimybės ieškoti „pagrobtųjų“, kaltininkus atiduoti teismui, o „Lietuvos kariaunos nukankintus raudonarmiečius“ palaidoti. Deja, nei sovietinėje spaudoje, nei sovietinės karo vadovybės slaptais įsakymais niekada ir nebuvo pranešta kariams bei vadams apie „dingusių“ jų draugų likimą...

Nesustodamas prie to, kas pasiekta ir be menkiausios pertraukos draugas Stalinas savo erelio žvilgsnį nukreipė į pietvakarius. Iš Rumunijos pareikalauta atiduoti Sovietų Sąjungai ne tik Besarabiją, bet ir Bukoviną, kuri niekada nepriklausė Rusijos imperijai (ir, kas gerokai reikšmingiau, niekaip nepaminėta 1939 m. rugpjūčio 23 d. slaptajame protokole dėl įtakos sferų Rytų Europoje pasidalijimo tarp Vokietijos ir SSRS). Kaip argumentas SSRS vyriausybės pareiškime buvo išsakyta tokia gana nenuvalkiota mintis: *„1918 metais Rumunija, pasinaudodama Rusijos kariniu silpnumu, prievarta atplėšė iš Sovietų Sąjungos (Rusijos) dalį jos teritorijos – Besarabiją – ir taip pažeidė Besarabijos,* ***daugiausia gyvenamos ukrainiečių*** (paryškinta mano. – M. S.), *ir Ukrainos sovietų respublikos amžius trunkančią vienybę“* (120, p. 62). Iš tikrųjų Besarabijos teritorijoje 1917 m. gruodžio 2 d. įkurta Moldavijos demokratinė respublika, kurios parlamentas 1918 m. kovą priėmė nutarimą dėl susijungimo su Rumunija. Sovietinė oficiali istoriografija visada šį sprendimą laikė „Rumunijos įvykdyta Besarabijos okupacija“. Įdomu kai kas kita: 1940 m. birželį „atplėštos nuo Rusijos“ Besarabijos gyventojų ukrainiečių (???) „amžių lūkesčiais“ paskelbtas pageidavimas susijungti su Ukraina (???) ir tik vėliau sugalvotas ir nedelsiant realizuotas naujas „amžių lūkestis“, kuriam įgyvendinti ir buvo sukurta „savarankiška“ Moldavijos SSR.

Nr. 56. *Rumunijos prarastos teritorijos 1940 m.*

Taigi kaip tik tomis pasaulio veržlaus pervertimo dienomis toli nuo Paryžiaus ir Bukarešto esančioje Suomijoje atsirado dar viena organizacija, savo tikslu skelbianti „kovą prieš išnaudotojus ir karo kurstytojus“. Naujagimės vardas skambėjo visai maloniai: „Taikos ir draugystės su SSRS draugija“.*

Kiek galima spręsti iš pavadinimo, draugijos tikslai patys kilniausi: padėti susitaikyti dviem tautoms, tik ką išgyvenusioms kruviną tarpusavio karą. Ko geriau benorėti? Tiesiog stebėtina, kad Rusijoje šios geranoriškos įstaigos istorija beveik nežinoma. Tik nedaugelyje knygų labai trumpai užsimenama apie „draugijos“ įkūrimą, jos surengtus taikos ir draugystės gynimo mitingus bei demonstracijas. Na, dar 1940 m. rugpjūčio 1 d. SSRS aukščiausiosios tarybos sesijoje pasakytoje Molotovo kalboje galima perskaityti keistą frazę, susijusią su „draugijos“ veikla: „*Suprantama, jei kai*

* *Red. pastaba:* Analogiška organizacija veikė Lietuvoje. Lietuvių draugija SSRS tautų kultūrai pažinti įkurta 1929 m.

Nuo ketvirtojo dešimtmečio vidurio draugija iš esmės tapo savotiška opozicija Lietuvos valdžiai, legalia SSRS penktąja kolona. SSRS okupavus Lietuvą 1940 m. draugija panaikinta. Keturi draugijos valdybos nariai buvo paskirti į vadinamąją Liaudies vyriausybę: J. Paleckis tapo ministru pirmininku, V. Krėvė – jo pavaduotoju, P. Pakarklis – teisingumo, A. Venclova – švietimo ministru. Draugijos branduolys aktyviai prisidėjo prie sovietinės valdžios įtvirtinimo Lietuvoje.

kurie Suomijos valdančiųjų sluoksnių elementai nenutrauks represinių veiksmų prieš Suomijos visuomenės sluoksnius, siekiančius gerų kaimyniškų santykių su SSRS, tai SSRS ir Suomijos santykiams gali būti padryta žalos" (126). Štai lyg ir viskas. Bet kas ieško, tas randa. Rusijos valstybinio socialinės politinės istorijos archyve saugomame Kominterno archyve yra itin įdomi dokumentų kolekcija (Rusijos valstybinis socialinės politikos instituto archyvas (RVSPIA), f. 516, ap. 2, b. 1544, 1547), kuri padeda išsiaiškinti „Taikos ir draugystės draugijos" tikslus bei užduotis.

Labai įsidėmėtina vien jau šių dokumentų atsiradimo istorija. 1940 m. gruodį „suomių plutokratija" ryžtingai nutraukė „draugijos" veiklą: organizacija uždrausta, aktyvistai suimti ir teisiami. Jau prasidėjus antram Suomijos karui, 290 politinių kalinių buvo paleisti iš Suomijos kalėjimų, atgavo pilietines teises ir įtraukti į specialiai suformuotą batalioną. Rugsėjo 1 d. šis karinis dalinys atvyko į šiaurės Karelijoje susidariusį frontą. 1941 m. rugsėjo 16–18 d. 54 suomių komunistų grupė perėjo fronto liniją ir pasidavė Raudonosios armijos daliniams. Kominterno archyve išliko keleto šios grupės dalyvių ranka rašytos darbo ataskaitos – ką jie atliko kaip Suomijos komunistų partijos rajonų ir miestų organizacijų vadovai, kol buvo suimti.

Dokumentai į rusų kalbą išversti 1942 m. sausį. Pateikiame trumpas šių ataskaitų ištraukas.

Laaksas Einas, „Apie SKP darbą Tamperėje": *„Po karo Tamperėje surengėme aktyvo susirinkimą, kuriame įvertinome padėtį ir darbo instrukcijas.*

Bet šiame įvertinime mes pervertinome įvykių eigą, tad mūsų įvertinimas buvo neteisingas. Mes laikėmės nuomonės, kad ***įvykiai Suomijoje klostysis, kaip ir Pabaltijo šalyse*** (paryškinta mano. – M. S.)...

Mūsų organizacijoje veikė profesinės sąjungos, moterų, karinė sekcija, bet šios veikla buvo labai ribota, daugiausia palaikomi ryšiai su kariuomene, įsigyta keletas vienetų ginklų, sprogstamųjų medžiagų ir išgauta svarbių karinių paslapčių..." (114)

Kainas Rauhalinna, „Trumpa SKP darbo Salo m. ataskaita": *„Nuo 1941 m. pradžios taip pat veikė organizacija, kuri rinko karines žinias. Jos užduotys buvo gauti žinių apie karinius transportus, kariuomenės išsidėstymą, apie ginklų ir šaudmenų sandėlius, aerodromus ir t.t. ...*" (119)

Paavas Mendelinas, „Dėl SKP veiklos „Taikos ir draugystės sąjungoje":

„Sąjungos Tamperės organizacijoje aiškiai vadovavo partija. Organizacijos susirinkime išrinktame komitete iš 6 narių keturi buvo partijos nariai ir dirbo Sąjungoje pagal partijos instrukcijas... Liepos 30 d. Sąjungos susirinkime Tamperėje buvo perskaityta partijos deklaracija, adresuota ministrui pirmininkui Riučiui, kurioje buvo reikalaujama pakeisti vyriausybę ir patraukti atsakomybėn karo kaltininkus..." (115)

Reinas V. Kosunenas „Dėl SKP darbo Kuolijyje: *„1940 m.birželį aš nuvežiau į Kuolijį instrukcijas dėl Taikos ir draugystės sąjungos organizavimo, pranešimą raštu apie padėties įvertinimą ir artimiausias partijos užduotis...*" (116)

Jurjė Chelenius, „SKP rajono komiteto darbo Turku mieste ir apylinkėse ataskaita":

„Karo metu rajono komitetas stengėsi organizuoti dezertyravusius iš karo tarnybos aktyviam partizaniniam karui su baltasuomiais... 1940 m. rugpjūčio 7 d. buvo paskirtas Sovietų Sąjungos draugų draugijos susirinkimas, bet jis vietinės valdžios vardu uždraustas. Darbininkai susirinko ir partijos rajono komiteto siūlymu, surengė demonstraciją, nužygiavo iki turgaus aikštės bei policijos kalėjimo, ***reikalaudami, kad atsistatydintų vyriausybė*** (paryškinta mano. – M. S.). *Tarp beginklių darbininkų ir ginkluotų rankiniais automatais* (taip vertimo tekste. – M. S.) *policininkų kilo susirėmimų, per kuriuos žuvo 8 darbininkai ir 4 policininkai, o keliasdešimt žmonių sužeista...*" (117)

Leinas Reinas, Turkus (dokumentas be pavadinimo):

„Partijos numatytos visos priemonės, susijusios su rugpjūčio 7 d. demonstracija, vyko tiksliai pagal planą..." (118)

Remdamasis draugų suomių ataskaitomis Kominterno valdininkas draugas Vilkovas parengė platų (58 mašinraščio puslapių) pranešimą, pavadintą „Dėl Suomijos kompartijos darbo Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karo išvakarėse". Gana keistas pavadinimas – iki to laiko (pranešimas sudarytojo pasirašytas 1942 m. gegužės 11 d.) visuose Sovietų Sąjungos laikraščiuose šis karas jau buvo vadinamas Didžiuoju tėvynės...

Smulkiai (beveik pažodžiui) atpasakojęs suomių komunistų pranešimą draugas Vilkovas perėjo prie įvertinimų ir išvadų. Dėl 1940 m. rugpjūčio 7 d. įvykių (tiksliau, nesant analogiškų įvykių vėlesnėmis dienomis) parašyta gana neaiški frazė: *„SKP CK po rugpjūčio 7 d. uždraudė rengti bet kokias demonstracijas ar masines kalbas. Dalis partijos narių šį CK nutarimą laikė klaidingu, bet jo nepažeidinėjo*" (124). Autoriaus poziciją suprasti sunku. Lenino–Stalino partijoje, kurios filialas ir buvo Kominternas, toks „nuomonių pliuralizmas", švelniai sakant, neskatinamas. Kas nors turi būti pavadintas „antipartine grupe" ar „dalimi narių", ar „kapituliantais ir skaldytojais", užgrobusiais CK valdžią. Tai Kominterno partijose būdavo gana dažnai, bet panašiu atveju aukštesnioji valdžia (Kominterno vykdomasis komitetas) turėjo paskirti „sveikas jėgas" ir pavesti joms „sumušti CK apsikasusių oportunistų grupę".

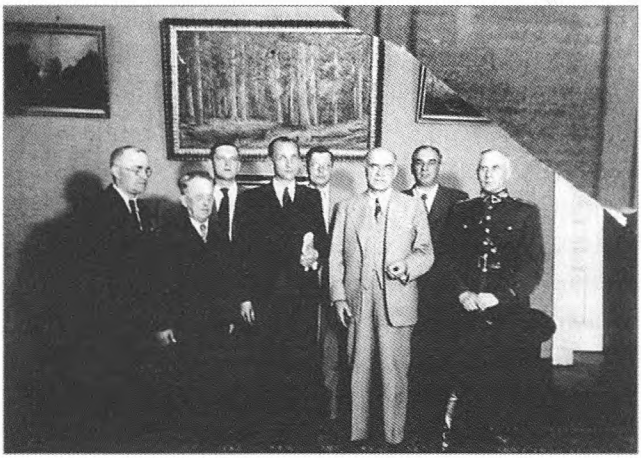

Lietuvos „liaudies vyriausybė". Į ją buvo įtraukti keturi „Lietuvių draugijos SSRS tautų kultūrai pažinti" valdybos nariai. Iš kairės: antras Vincas Krėvė-Mickevičius, trečias Antanas Venclova, ketvirtas Justas Paleckis, penktas Povilas Pakarklis. Nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio draugija iš esmės tapo SSRS penktąja kolona. 1940 m. birželio 17 d.

Tačiau „Taikos ir draugystės su SSRS“ draugijos veiklos bendras įvertinimas buvo vienareikšmis – draugija nesusidorojo su jai skirta atsakinga užduotimi. *„Vienas iš didžiausių partijos laimėjimų buvo jos iniciatyva sukurta ir vadovaujama Taikos ir draugystės draugija. Bet dėl vadovybės silpnumo ir neorganizuotumo* ***partijai nepavyko paversti šios organizacijos tokia jėga, kuri būtų sulaužiusi suomių buržuazijos stuburą*** (paryškinta mano. – M. S.)“ (125). Mat kokia apgailėtina nesėkmė ištiko – „Taikos draugija“ neįstengė „sulaužyti stuburo“...

Dabar pasistengsime aptarti turimą informaciją. Visiškai aišku ir nekelia abejonių tai, kad „Taikos ir draugystės draugiją“ įkūrė ir jai vadovavo Suomijos komunistų partija, t.y. **nelegali sukarinta ardomoji organizacija**, kurios veikla griežtai kontroliuojama iš Maskvos. „Draugijai“ skirta tiesioginė užduotis buvo destabilizuoti Suomijos vidaus politinę padėtį. Šią užduotį mėginta atlikti derinant politinius reikalavimus (aiškiai peržengiančias įstatuose numatytas „Taikos ir draugystės draugijos“ užduotis „pakeisti vyriausybę“) ir smurto (rengiant gatvių riaušes) akcijas. Apie šių riaušių mastą ir piktavališkumą galima spręsti iš rugpjūčio 7 d. tragiškų įvykių Turkaus mieste (didelis uostamiestis Suomijos įlankoje), kur per „beginklių (?) darbininkų“ ir automatais ginkluotų policininkų susirėmimus žuvo 4 policininkai ir keliasdešimt žmonių sužeista. Be to, šie įvykiai anaiptol nebuvo stichiški, nekontroliuojami manifestacijos organizatorių ar net neišprovokuoti grupės kurstytojų. Ne, organizatoriai veikė pagal apgalvotą iš anksto scenarijų ir buvo visiškai patenkinti rezultatu (*„partijos numatytos visos priemonės, susijusios su rugpjūčio 7 d. demonstracija, vyko tiksliai pagal planą“*).

Beje, nevengta ir provokacijų. 1940 m. rugpjūčio pradžioje „draugija“ išplatino pranešimą, kad per artimiausias dvi savaites Raudonoji armija, prisidengusi vežimų geležinkeliu užtikrinimu bei būtinybe ginti Vyborgo–Hanko liniją, užims Suomijos svarbiausius punktus (apie tai Stokholme išleistuose atsiminimuose rašė didelis SSRS draugas, Suomijos pasiuntinys Maskvai, o paskui ir šalies prezidentas J. Paasikyvis) (103).

Nekelia abejonių ir suomių komunistams Maskvos iškelta strateginė užduotis jos vadovaujamai „Taikos draugijai“ (*„mes laikėmės tos nuomonės, kad įvykiai Suomijoje klostysis taip pat, kaip Pabaltijo šalyse“*). Dar atviriau Kominterno (t.y. SSRS Stalino vadovybės) strateginė linija Suomijos atžvilgiu atsiskleidžia Sovietų Sąjungoje esančios SKP CK vadovaujančiosios grupės parengtame „Laiške suomių komunistams“ (dokumentą pasirašė Kuusinenas ir Antikainenas). Suomijoje esantiems SKP nariams buvo keliamos tokios užduotys:

„... Atskleisti masėms suomių buržuazijos svarbiausio šūkio „Suomijos savarankiškumo gynimas“ klasinį pobūdį... Suomių tauta būtų laiminga, jei įgytų tokią laisvę ir savarankiškumą, kokį turi Karelijos-Suomijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos sovietų respublikų tautos. Taigi mūsų partija, atmesdama ir demaskuodama „Suomijos savarankiškumo gynimo“ šūkį, sieja Suomijos ir suomių tautos savarankiškumo užtikrinimo klausimą ***su užduotimi paversti Suomiją sovietų respublika*** (paryškinta mano. – M. S.)“ (127).

„Liaudies seimo" posėdžio prezidiumas. Kaunas, 1940 m. liepos 21 d.

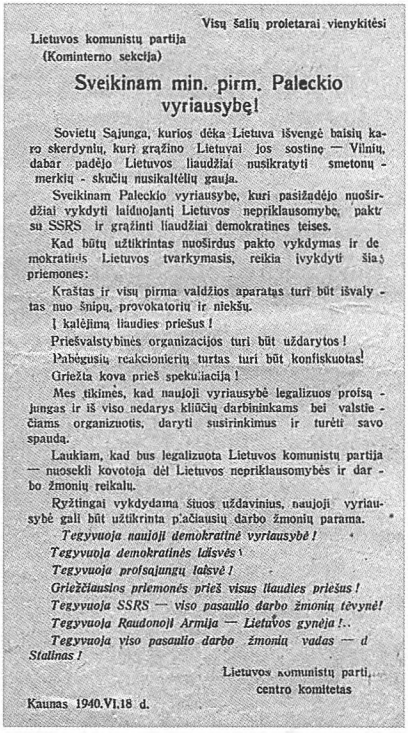

Visų šalių proletarai vienykitės!

Lietuvos komunistų partija
(Kominterno sekcija)

Sveikinam min. pirm. Paleckio vyriausybę!

Sovietų Sąjunga, kurios dėka Lietuva išvengė baisių karo skerdynių, kuri grąžino Lietuvai jos sostinę — Vilnių, dabar padėjo Lietuvos liaudžiai nusikratyti smetonų - merkių - skučių nusikaltėlių gauja.

Sveikinam Paleckio vyriausybę, kuri pasižadėjo nuoširdžiai vykdyti laiduojantį Lietuvos nepriklausomybę, paktą su SSRS ir grąžinti liaudžiai demokratines teises.

Kad būtų užtikrintas nuoširdus pakto vykdymas ir demokratinis Lietuvos tvarkymasis, reikia įvykdyti šias priemones:

Kraštas ir visų pirma valdžios aparatas turi būt išvalytas nuo šnipų, provokatorių ir niekšų.

Į kalėjimą liaudies priešus!

Priešvalstybinės organizacijos turi būt uždarytos!

Pabėgusių reakcionierių turtas turi būt konfiskuotas!

Griežta kova prieš spekuliaciją!

Mes tikimės, kad naujoji vyriausybė legalizuos proisą - jungas ir iš viso nedarys kliūčių darbininkams bei valstiečiams organizuotis, daryti susirinkimus ir turėti savo spaudą.

Laukiam, kad bus legalizuota Lietuvos komunistų partija — nuosekli kovotoja dėl Lietuvos nepriklausomybės ir darbo žmonių reikalų.

Ryžtingai vykdydama šiuos uždavinius, naujoji vyriausybė gali būt užtikrinta plačiausių darbo žmonių parama.

Tegyvuoja naujoji demokratinė vyriausybė!
Tegyvuoja demokratinės laisvės!
Tegyvuoja profsąjungų laisvė!
Griežčiausios priemonės prieš visus liaudies priešus!
Tegyvuoja SSRS — viso pasaulio darbo žmonių tėvynė!
Tegyvuoja Raudonoji Armija — Lietuvos gynėja!..
Tegyvuoja viso pasaulio darbo žmonių vadas — d Stalinas!

Lietuvos komunistų parti..
centro komitetas

Kaunas 1940.VI.18 d.

Lietuvos komunistų partijos centro komiteto 1940 m. birželio 18 d. atsišaukimas.

Diskutuotini du klausimai. Pirma, ne visai aiškus pats suplanuoto perėjimo nuo „destabilizacijos į sovietizaciją" scenarijus. Galima tik spėti, kad Karelijos-Suomijos SSR buvo sukurta (ir aktyviai finansuojama 1940 m. vasarą) kaip tik tam, kad vėliau „paverstų Suomiją sovietų respublika" ne kaip milžiniško kaimyno praryjamą mažą šalį, o šiek tiek patrauklesne „karelų ir suomių tautų susijungimo vientisoje valstybėje" forma. Kita vertus, būtų buvę per daug lengvabūdiška tikėtis, kad itin sunkiomis Žiemos karo dienomis ištvėrusi Suomijos liaudis sutiks „savarankiškai prievarta" (pagal trijų Pabaltijo šalių modelį) susijungti su Kuusineno „Karelija-Suomija".

Sunku patikėti, jog Stalinas galėjo planuoti tokį paprastą žaidimą. Galbūt kruvinos gatvių riaušės turėjo būti tik Raudonosios armijos kariuomenės plataus masto įsiveržimo propagandinė dingstis. Kaip atsiminimuose rašo Mannerheimas, *„Helsinkyje pagal žinomą modelį buvo inscenizuotos komunistų demonstracijos, kurių tikslas išprovokuoti krizę. Kai grupė mušeikų buvo sulaikyti per gatvių riaušes, SSRS pasiuntinys pareiškė protestą ministrui pirmininkui Riučiui...*" (22, p. 356) Vykdant toliau šį scenarijų, įsiveržimas galėjo būti grindžiamas būtinybe gelbėti „krauju plūstančius suomių darbininkus". Deja, dabartiniuose šaltiniuose apie tai daugiau informacijos kol kas neaptikome.

Dar didesnė mįslė – antrasis klausimas. Kodėl pagaliau nei taikos ištroškusiai „draugijai", nei pergalingajai Raudonajai armijai taip ir nepavyko „sulaužyti stuburo suomių buržuazijai"? Kodėl *„SKP CK po rugpjūčio 7 d. uždraudė rengti bet kokias demonstracijas"*, t.y. **iš esmės sustabdė destabilizacijos kampaniją jai labiausiai įsisiautėjus?** Kodėl daugelio pranašaujama ir tokia „logiška" 1940 m. vasarą bei rudenį Suomijos okupacija taip ir neįvykdyta? Ir į šį klausimą įtikinamo atsakymo neturime. Apie aplinkybes, paveikusias sprendimo dėl įsiveržimo priėmimą (teisingiau, nepriėmimą), galima bent numanyti nagrinėjant 1940 m. vasaros ir rudens padėties vien karinius aspektus. Apie tai kalbama kitame skyriuje.

2.3 skyrius. **Nerami vasara**

Chronologiškai vienas iš svarbiausių „Suomijos klausimų", kuriuos sprendė sovietinė vadovybė pirmomis dienomis po to, kai 1940 m. kovo 12 d. pasirašyta Maskvos taikos sutartis – draudimas sudaryti Norvegijos, Švedijos ir Suomijos karinę sąjungą.

Šio klausimo priešistorė tokia. Per visą Žiemos karą Norvegijos ir Švedijos vyriausybės demonstratyviai nusišalino nuo veiksmingos karinės pagalbos agresijos aukai. Negana to, šios dvi vyriausybės kategoriškai atsisakė per savo valstybių teritoriją praleisti anglų ir prancūzų ekspedicinį korpusą. Šį tvirtą, nepakeičiamą ir viešą atsisakymą Čemberlenas ir Daladjė iš esmės naudojo kaip nekaltą dingstį be galo vilkinti kariuomenės siuntimą į Skandinaviją (galiausiai tai baigėsi tuo, kad dalį Suomijos okupavo Sovietų Sąjungos kariuomenė, o visą Norvegiją – fašistinės Vokietijos kariuomenė). Kita vertus, Norvegijos ir Švedijos vadovai ne kartą pareiškė, kad jie simpatizuoja demokratinei Suomijai, ir jei pasibaigus karui Suomija dar gyvuos, jie bus pasirengę su ja sudaryti glaudžią karinę politinę sąjungą.

Karas baigėsi. Gerokai aplamdyta, bet nenugalėta Suomija išliko. Pasibaigus karui, 1940 m. kovą prasidėjo derybos dėl Skandinavijos šalių gynybinės sąjungos sukūrimo. Tačiau į šias derybas nedelsdama „įsijungė" Maskva ir pareiškė, kad Suomijos dalyvavimas tokioje sąjungoje bus laikomas 1940 m. kovo 12 d. taikos sutarties pažeidimu su visais iš to kylančiais padariniais. Aišku, 1940 m. pavasario sąlygomis Suomijai neliko nieko kita, kaip sutikti su šiuo atviru spaudimu. Vertas dėmesio Mannerheimo atsiminimuose pateiktas nepavykusios sąjungos istorijos įvertinimas:

„Gynybinis aljansas sumanytas kaip Šiaurės šalių noras apginti savo neutralitetą ir nepriklausomybę ir vienintelis jo tikslas buvo išlaikyti Šiaurės status quo. Suomija būtų priklausiusi sąjungai su tomis sienomis, kurios nustatytos Maskvos sutartyje. Kad numatomos sąjungos tikslai bus taikūs, papildomai garantavo visų narių įsipareigojimas nepradėti karo, jei kyla klausimas dėl bendros gynybos nuo agresoriaus.

Sovietų Sąjungos priešinimasis tokio aljanso sukūrimui buvo klaida. Kaip parodė tolesnė įvykių raida, tai, kad jis nesukurtas, teikė naudos tik Hitleriui, kuris, užpuolęs Skandinaviją, nesusidūrė su Švedijos ir Norvegijos bendru priešinimusi. Galima kelti klausimą, ar Hitleris būtų galėjęs okupuoti Norvegiją, jei būtų žinojęs, kad neišvengs konflikto su Švedija ir Suomija? Gynybinė sąjunga mus automatiškai būtų patraukusi Vokietijos priešų pusėn... Sugriovusi gynybinės sąjungos sukūrimo planus SSRS iš esmės prisidėjo prie to, kad vokiečiai užėmė placdarmą Šiaurės Ledjūrio Norvegijos pakrantėje. Iš ten jie ėmė kelti grėsmę Murmanskui ir dalis jų komunikacijų nusidriekė per šiaurinę Suomiją, o vėliau, naudodamiesi Sovietų Sąjungos įsakymu nutiestu geležinkeliu (Kemijarvio–Sallos linija), atsirado pavojingai arti Murmansko" (22, p. 349–350) (žr. 20 žemėlapį, p. 159).

Sovietinės vadovybės pozicija dėl Skandinavijos šalių gynybinės sąjungos aišku, buvo „klaida" tik manant, kad Stalino diplomatijos tikslas buvo palaikyti taiką visame pasaulyje ir pirmiausia prie SSRS sienų. O jei manysime, kad tikslai visai kiti,

tai ir įvertinimas gali būti visiškai priešingas. Lygiai taip pat, atsižvelgiant į spėjamus tikslus bei užduotis, reikia įvertinti ir karinės bazės Hanko pusiasalyje, kuris pagal Maskvos sutarties sąlygas atiduotas naudotis Sovietų Sąjungai, įkūrimą bei apginklavimą.

Šios knygos 1.2 skyriuje jau kalbėta apie tai, kad siekdamas pagrįsti savo pretenzijas Hanko Stalinas skelbė vien gynybinius ketinimus „artilerijos ugnimi užtverti kelią į Suomijos įlanką". Šis ketinimas neįvykdomas net teoriškai (apie tai kalbėta anksčiau). 1940 m. įvykiai parodė, kad **niekas ir nemėgino įgyvendinti šios absurdiškos idėjos.**

Ugnies įrenginys ir jame įsitvirtinęs karinis dalinys, skirtas kovoti su priešo laivais ir kai kuriais atvejais galintis artilerijos ugnimi perkirsti jūrų farvaterį, vadinamas „kranto baterija". Tai ne tiesiog kelios patrankos, pavieniui stovinčios ant jūros kranto. Paaiškinsime, kiek smulkiau, kas tai yra.

Kad kranto baterija galėtų stoti dvikovon su dideliais priešo antvandeniniais laivais, (įskaitant sunkiuosius kreiserius ir linijinius laivus), turi nenusileisti bent jau dviem svarbiausiais parametrais: ginkluote ir saugumu. Tai visai įmanoma. Kranto baterijoms ginkluoti buvo dažniausiai naudojami tų pačių kalibrų ir sistemų pabūklai, kurie įrengiami sunkiuosiuose jūrų laivuose. Apsaugoti juos tuo labiau įmanoma, nes kranto baterija nejudama, neplaukiojanti. Taigi jos saugumui užtikrinti kitaip nei laive, nekliudo nei šarvo svoris, nei gabaritai.

Iš esmės visa tai reiškia, kad kranto baterijos buvo įrengiamos tarp nesudaužomų granito uolų, natūraliose ir specialiai sprogimais sudaromose olose, apsaugomos daugiametriu fortifikacinio betono sluoksniu, įrengiama požeminių sandėlių ir prie-

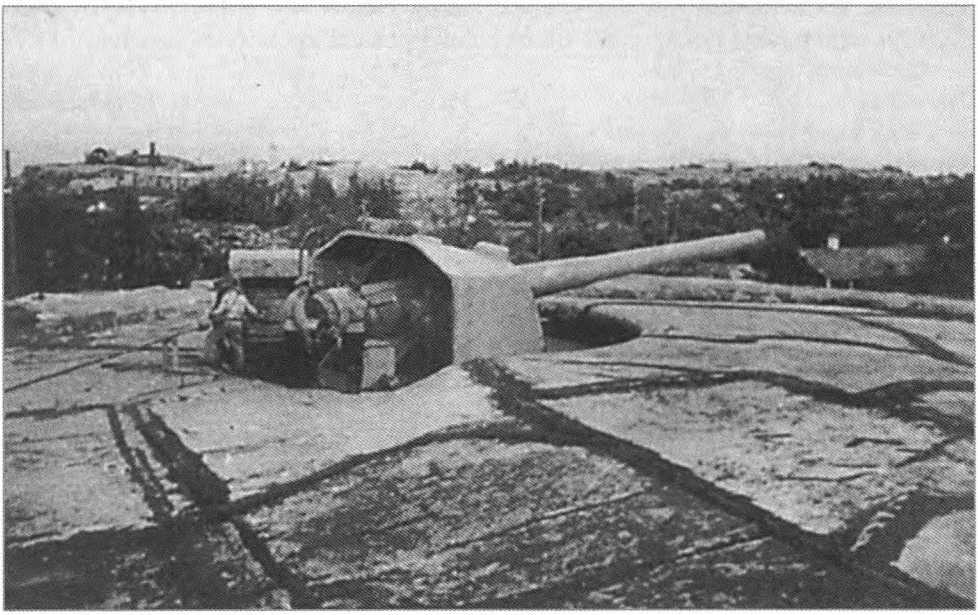

Suomių 234 mm kranto artilerijos baterija Rusario (Russaro) saloje.

dangų kariniam personalui. Taip atsiranda ugnies taškas, kurio beveik neįmanoma nuslopinti nei laivų pabūklų ugnimi, nei aviacinėmis bombomis. Kaip tik geriausias saugumas ir darė kranto bateriją (tai paprastai tik du keturi pabūklai) labai svarbiu gynybinės sistemos elementu, turinčiu didelę taktinę ar net operatyvinę reikšmę.

Rusijos, o paskui ir sovietinis jūrų karo mokslas sukaupė didžiulę daugiaamžę galingų kranto baterijų kūrimo patirtį. Bet Hanko pusiasalyje šia patirtimi nepasinaudota – ten kranto baterijos **net nepradėtos statyti!** Sovietinėje atsiminimų literatūroje šis paradoksalus faktas aiškinamas visiškai absurdiškai (statybos medžiagų trūkumu, didelė darbų trukme). Per tris Žiemos karo mėnesius pražudžiusi 127 tūkst. Raudonosios armijos karių ir vadų sovietinė vadovybė nerado reikalingo skaičiaus statybininkų įrengti tai pačiai Hanko karinei jūrų bazei, dėl kurios ir vyko karas? O kada Stalino imperijoje trūko darbo rankų? Vien Karelijoje, tiesdami geležinkelius aneksuotose teritorijose, triūsė daugiau kaip 100 tūkst. kalinių. Jei šimto tūkstančių per maža, buvo galima atvaryti dar du, tris ar penkis šimtus tūkstančių.

Tikrai žinoma, kad vadinamaisiais prieškario metais Sovietų Sąjungoje vyko milžiniškos karinės statybos. „Molotovo linijoje" palei vakarinę sieną planuota išdėstyti 5807 ilgalaikius statinius, iš kurių iki 1941 m. birželio 22 d. ne mažiau kaip 1 tūkst. pastatyti (žr. 55 žemėlapį, p. 117). 194 kariniuose aerodromuose buvo įrengiami (ar rekonstruojami) betoniniai kilimo ir tūpimo takai, 300 t talpos požeminės betonuotos bombų saugyklos ir 225 t benzino saugyklos kiekvienam aerodromui (128). Beje, dėl to, ar Sovietų Sąjunga turėjo būtinus išteklius kranto baterijoms įrengti Suomijos įlankos vandenyse, galima ir nesiginčyti. Jos iš tikrųjų buvo įrengiamos: supergalinga keturių 16 colių (406 mm) pabūklų baterija Estijoje, 180 ir 305 mm baterijos Osmussaro saloje, 254 mm baterija Russaro saloje, 180 mm baterija Ezelio (Saaremos) saloje... Bet tik ne Hanko pusiasalyje.

Molotovo linijos Kauno įtvirtintojo rajono ilgalaikis ugnies taškas Aistiškiuose. Arvydo Žardinsko nuotr.

RA kariai Hanke. 1941 m.

Hanko aerodromas. 1941 m.

Hanko karinė jūrų bazė atrodė kažkokia keista. Joje niekada nebuvo **minininko ir aukštesnės klasės laivų**. 1941 m. birželį iš šios bazės išvesti net anksčiau ten laikyti torpediniai kateriai bei 8-asis povandeninių laivų divizionas. Tada Hanko bazėje liko tik septyni „mažieji vandens rajono apsaugos medžiotojai", t.y. iš esmės 7 nedideli sargybos laivai (106, p. 285). Nepalyginti galingesnės buvo šios „jūrų" bazės sausumos pajėgos. Hanko pusiasalyje dislokuota 8-oji atskira šaulių brigada (du šaulių ir vienas artilerijos pulkas, atskiras tankų batalionas, dvi atskiros kulkosvaidžių kuopos ir kiti daliniai).

8-oji atskira šaulių brigada suformuota iš legendinės 24-osios „geležinės divizijos" dalinių – vieno iš geriausių Raudonosios armijos šaulių junginių (sukurto Pilietinio karo metais vadovaujant Gajui). 1941 m. sausio 1 d. 8-oji atskira šaulių brigada turėjo 10 701 žmogų karinio personalo, 513 arklių, 886 automobilius, 219 traktorių, 24 patrankas (76 mm kalibro) ir 24 haubicas (122 mm kalibro – 12 ir 152 mm – taip pat 12), 16 prieštankinių 45 mm patrankų, 102 minosvaidžius, 113 sunkiųjų ir 303 rankinius kulkosvaidžius. Brigados tankų batalionas turėjo 36 tankus T-26 ir 13 plaukiamųjų tankečių T-37 (129). Įsidėmėtinas Raudonosios armijos šaulių daliniams

neįprastai aukštas motorizavimo lygis – kas dešimtas brigados karys buvo transporto priemonės vairuotojas, o 64 pabūklams teko 219 traktorių (vilkikų).

Be 8-osios atskiros šaulių brigados Hanko pusiasalyje buvo išskleisti 4 atskiri statybos batalionai, 2 pionierių, 2 geležinkelio, 1 inžinerijos batalionas. Šios pajėgos atliko didžiulius darbus: įrengta 190 medžio ir žemės ugnies taškų (MŽUT); 4 km pločio sąsmaukoje, jungiančioje Hanko pusiasalį su didžiąja Suomijos dalimi, iškastas prieštankinis griovys, sustiprintas vielos užtvaromis ir užminuotas (113). Prasidėjus karui, iš karinio personalo ir pionierių dalinių suformuotas dar vienas (219-asis) šaulių pulkas, be to, sprendimas sudaryti *„šautuvų ir kulkosvaidžių atsargą apginkluoti 5 tūkst. statybos ir užnugario dalinių žmonių“* priimtas dar 1941 m. birželio 15 d (130).

Krante netrūko ir pabūklų. Prieškaterinei apsaugai įtaisytos 24 pusautomatės 45 mm patrankos 21K. Tiesa, turint galvoje šio tipo pabūklų taiklaus šaudymo nuotolį, jais buvo galima „užtverti artilerijos ugnimi“ nebent neplačią upę. Bet kovai su priešo desantiniais kateriais tai atrodė gana grėsminga jėga. Be to, atvirose (!) vietose įrengtos skydus turinčios devynios 130 mm ir trys 100 mm patrankos, Suomijos įlankos pusėn nukreiptais vamzdžiais.

Svarbiausios Hanko įgulos ugnies galia buvo dvi sunkiosios geležinkelio baterijos: Nr. 9, turinti tris 305 mm kalibro pabūklus, ir Nr. 17 su keturiais 180 mm kalibro pabūklais (106). Geležinkelio 12 colių (305 mm) artilerijos įrenginiai TM-3-12 pelnytai gavo neoficialų „sausumos linijinio laivo“ pavadinimą. Milžiniškas pabūklas

Geležinkelio artilerijos įrenginys TM-3-12. Svoris 340 t, pabūklo kalibras 305 mm, didžiausias šūvio nuotolis apie 30 km. G. Šuklino nuotr. 2007 m.

su 17 m ilgio vamzdžiu 470 kg svorio sviedinį galėjo nusviesti 29 km, o vadinamąjį „1928 m. pavyzdžio lengvąjį toliašaudos fugasinį sviedinį" – 44 km nuotoliu. Be to, „lengvasis" sviedinys svėrė 314 kg (palyginkime su to meto dažniausiai naudojamomis 50 ir 100 kg sovietinėmis aviacijos bombomis). Vien baterijos Nr. 9 salvės sviedinių bendras svoris buvo didesnis už visą 8-osios atskiros šaulių brigados artilerijos, įskaitant ir pakrantės pabūklus, salvės sviedinių svorį. Trijų 305 mm pabūklų baterija turėjo 3 pabūklų transporterius, 6 platformas sviediniams ir užtaisams, 3 elektros stočių vagonus ir 1 ugnies valdymo posto vagoną.

Didžiulis, sudėtingas ir labai daug kainuojantis sunkiosios geležinkelio baterijos kompleksas turėjo vieną esminį trūkumą – naudoti kaip „kranto bateriją", t.y. kovojant su priešo sunkiuoju antvandeniniu laivu, jis buvo vargu ar tinkamas. Griozdiškas geležinkelio kompleksas visiškai nešarvuotas, o užmaskuoti ant bėgių stovinčias devynias didžiules platformas buvo iš esmės neįmanoma. Galimybių išlikti mūšyje su laivu, turinčiu itin stipriai šarvuotuose bokštuose įrengtus pagrindinio kalibro pabūklus, atvirai geležinkelio platformai galimybių beveik nebuvo. Tokia pat neatspari geležinkelio baterija ir priešo aviacijos bomboms. Tačiau ji galėjo judėti geležinkeliu.

Iš to, ką pasakėme, mūsų nuomone, turėtų būti aišku, kokias užduotis Hanko karinė jūrų bazė pagal sovietinės vadovybės planus turėjo vykdyti būsimajame kare. Istorikų laimei, archyvuose išliko tuos planus atskleidžiančių dokumentų, kurie išvaduoja nuo bet kokių spėliojimų. Leningrado KA štabo direktyvoje Hanko įgulai įsakyta:

„Bendra užduotis:

1. Neleisti įžengti į pusiasalį priešui iš sausumos ir jūros.

2. Užkirsti kelią išlaipinti jūrų ir oro desantui.

3. Užtikrinti į Hanko uostą ***atvykstančių dalinių išsilaipinimą ir telkimą***" (131).

Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės operatyviniuose planuose (apie tai kalbėsime vėliau) buvo tiesiogiai numatyta permesti 1–2 šaulių divizijas į Hanką „jau pirmosiomis karo dienomis". Šiems veiksmams užtikrinti ir kurta Hanko įtvirtinimų bei ginkluotės sistema. 8-oji atskira šaulių (iš esmės motorizuotoji) brigada turėjo užtikrinti išsilaipinimo placdarmo neliečiamumą, o paskui drauge su atvykstančiais daliniais veržtis priekin, į Suomijos gilumą. Daug kainuojančios geležinkelio baterijos į Hanko uostą atgabentos taip pat ne atsitiktinai ir ne dėl klaidos. Galingi pabūklai turėjo nušluoti nuo žemės paviršiaus suomių įtvirtinimus, sugriauti Helsinkio miestą bei uostą.

Kovos su „baltasuomių kariauna" veiksmų patirties geležinkelio baterija Nr. 9 jau turėjo. 1940 m. sausio 26 d. ji atvyko į Karelijos sąsmauką ir tapo pavaldi Šiaurės vakarų fronto 7-osios armijos artilerijos viršininkui. Nuo vasario 11 iki 25 d. baterija Nr. 9 paleido 165 sunkius fugasinius sviedinius į Vyborgo miestą ir geležinkelio stotį (132). *„Pažvelkite į Vyborgą – iš jo nieko neliko. Miestas visiškai sugriautas"* – didžiuodamasis kalbėjo 1940 m. balandį įvykusiame Raudonosios armijos vyriausiųjų vadų

pasitarime Šiaurės Vakarų fronto KOP vadas komkoras Ptuchinas (20). Taigi prie šių sugriovimų prisidėjo ir „sausumos linijiniai laivai".

Galima ilgai ginčytis, ar taip naudojantis Hanko pusiasaliu, nepažeistas 1940 m. kovo 12 d. Maskvos sutarties 4 straipsnis, pagal kurį jis buvo Sovietų Sąjungai arenduotas aiškiai nustatytomis sąlygomis: *„Įrengti ten karinę jūrų bazę, galinčią* ***ginti nuo agresijos*** (paryškinta mano. – M. S.) *kelią į Suomijos įlanką".* Maskvos sutartis, oficialiai vadinama „taikos sutartimi", anaiptol nesuteikė teisės kurti placdarmo būsimai agresijai. Tačiau visiškai neginčytinas faktas, kad jau minėtoje sutartyje nebuvo jokių užuominų apie Sovietų Sąjungai suteikiamą teisę gabenti karinius (ir bet kokius kitus) krovinius tranzitu pietinės Suomijos geležinkeliais iš Vyborgo į Hanką. Taikos sutarties 6 straipsnis suteikė *„Sovietų Sąjungai ir jos piliečiams laisvo tranzito per Petsamo sritį į Norvegiją bei atgal teisę", taip pat teisę laisvai skristi į Norvegiją „neginkluotiems orlaiviams".* 7 straipsnyje kalbama apie *„prekių tranzitą tarp SSRS ir Švedijos".* Apie ginkluotės ir karinių dalinių tranzitą per Suomijos teritoriją (konkrečiai, į Hanką) sutartyje nebuvo nė žodžio.

1940 m. liepą Molotovas pareikalavo vienašališkai išplėsti Sovietų Sąjungos teises ir **suteikti jai karinių krovinių tranzito į Hanką galimybę**. Vien formaliu teisės požiūriu nekontroliuojamas karinių krovinių ir ginkluotų asmenų tranzitas jau leido suabejoti Suomijos valstybės neutralumu bei suverenumu. Žvelgiant iš praktinės pusės, suteikti tranzito teisę reikštų, kad Hanko karinėje jūrų bazėje atsiras sunkiųjų ginkluotės sistemų, kurias būtų sudėtinga atgabenti jūrų keliu (kaip tik taip ir atsirado Hanko pusiasalyje geležinkelio artilerijos įrenginiai), taip pat papildomų priemonių karinei žvalgybai pietiniame, tankiausiai apgyventame bei labiausiai išplėtotą pramonę turinčiame Suomijos rajone.

Nors Suomijos vyriausybė tai aiškiai suprato, bet sutiko leisti naudotis tranzitu – 1940 m. vasarą vis atviresnio diktato sąlygomis jai iš esmės nebuvo alternatyvų naujoms nuolaidoms. 1940 m. liepos 22 d. toks susitarimas buvo pasirašytas. *„Kai SSRS 1940 metų liepą pareikalavo teisės rusų traukiniams važiuoti nuo sienos iki Hanko,* – atsiminimuose rašo Manerheimas, – *mes po ilgų ir atkaklių derybų, per kurias pasiekėme tam tikrų palengvinimų, sutikome ir su tuo. Traukiniams riedant kiaurai visą Suomijos pietinę dalį, aišku, kilo pavojų, kad tuo gali būti pasinaudota blogiems tikslams, ir mums teko pasirūpinti svarbiausių geležinkelio mazgų ir tiltų saugumu"* (22, p. 354).

Tų pačių 1940 m. liepą Molotovas pateikė suomiams dar vieną reikalavimą, niekaip neatitinkantį Maskvos sutarties. Ji jokiu būdu nenumatė apribojimų statyti gynybos įrenginius pasienio ruože. Sprendžiant iš Paasikyvio atsiminimų, vykstant deryboms, Molotovas sakė Suomijos atstovams: *„Statykite tiek fortifikacijų, kiek norite, šiuo klausimu mes jokių reikalavimų neturime"* (103). Iš esmės 1940–1941 m. sovietinėje pusėje buvo įrengiami trys įtvirtintieji rajonai (Vyborgo, Keksholmo ir Sortavalos), kuriama naujų aerodromų (Mannerheimas tikina, kad, vykstant 1941 m.

vasaros puolimui, suomiai 200 km ruože palei Suomijos naująją sieną aptiko 90 baigtų ir įrengiamų aerodromų) ir sienos link vedančių geležinkelių bei plentų. Visa tai Molotovui nekliudė **pareikalauti nutraukti bet kokių gynybos įrenginių statybą Suomijos pusėje**, taip pat ir Hanko pusiasalio rajone (103). Kiek galima spręsti iš turimų šaltinių, šis reikalavimas buvo ne visai įvykdytas, ir įtvirtinimų linija ruože nuo Suomijos įlankos pietinės pakrantės iki Saimos ežerų vandens sistemos (nuo Kotkos iki Lapeenrantos) statyta toliau. Tačiau Maskvos kelti reikalavimai nutraukti gynybinių įrenginių statybą Vyborgo–Helsinkio ir Hanko–Helsinkio ruože jau savaime įsidėmėtini.

Kiek anksčiau, 1940 m. birželio 2 d., Sovietų Sąjunga pareikalavo iš Suomijos **„grąžinti" visą** valstybės ir privačių asmenų **kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą**, kuris, sovietinių įgaliotinių nuomone, buvo aneksuotose Suomijos teritorijose prieš pat Žiemos karą. Maskvos taikos sutarties tekste neįmanoma rasti net menkiausios dingsties šiems reikalavimams – apie Sovietų Sąjungai atiduotose teritorijose esantį turtą, pastatus ir statinius apskritai neužsiminta. Ir jau bet kuriuo atveju reikalavimai „grąžinti" kilnojamąjį turtą, kuris negali priklausyti kokiai nors teritorijai, neturi jokio protingo ir teisėto pamato. Tačiau Maskva laikėsi savo neteisėtų reikalavimų, ir Suomija, be visa kita, neteko 75 garvežių bei 2000 vagonų. Tai buvo labai juntamas smūgis ir šiaip karo susilpnintai jos transporto sistemai. Eilinė grandis vis stiprėjančio politinio spaudimo grandinėje tapo **reikalavimas atstatydinti tiekimo ministrą B. Tannerį**, kurį Molotovas tikriausiai „įsiminė" dėl jo nenuolankios pozicijos per derybas Maskvoje 1939 m. rudenį. Vargu ar reikia įrodinėti, kad 1940 m. kovo 12 d. taikos derybose nenumatyta Maskvos teisė skirti Suomijos vyriausybės ministrus. Tačiau 1940 m. liepą Suomija buvo priversta paklusti ir šiam reikalavimui. 1940 m. birželio 14 d. SSRS ir Suomijos „šaltasis karas" akimirką buvo virtęs tikru karu – su žmonių aukomis, dalyvaujant karo lėktuvams ir laivams. Tą dieną **ore buvo numuštas** Suomijos aviakompanijos „Aero" **keleivinis lėktuvas** „Junkers-52", skridęs reguliariu reisu iš Talino į Helsinkį. 13 val. 54 min. Lėktuvas, pažymėtas ženklu „OH-ALL", su pavadinimo „Kaleva" užrašu pakilo iš Talino aerodromo. Juo skrido du įgulos nariai ir septyni keleiviai, tarp kurių – du Prancūzijos pasiuntinybės nariai ir diplomatas iš JAV. Po 12 minučių nuo pakilimo radijo ryšys su lėktuvu staiga nutrūko. Dar po keleto minučių Malmio aerodromo (Helsinkis) dispečerinė gavo pranešimą, kad Santasamino saloje esantys stebėjimo postai matė degantį lėktuvą, kuris nukrito į vandenį Suomijos įlankoje.

14 val. 51 min. į lėktuvo kritimo vietą išskrido Suomijos KOP budintis naikintuvas. Taip jau susiklostė aplinkybės, kad jį valdė Ilmaris Juutilainenas – lakūnas, kuris vėliau tapo pats geriausias, iš visų Antrajame pasauliniame kare dalyvavusių šalių (išskyrus Vokietiją) naikintuvų asų. Kerio salos rajone (33 km į šiaurę nuo Talino) Juutilainenas aptiko ant vandens dreifuojantį sovietinį povandeninį laivą, šalia kurio vandenyje plūduriavo lėktuvo nuolaužų ir didelė tepalo dėmė. 1940 m. birželio 14–15 d. sovietiniai hidrolėktuvai ir laivai patruliavo „Kalevos" kritimo vietoje

Einas Ilmaris Juutilainenas – garsiausias suomių lakūnas. Per Žiemos karą ir Tęstinį karą jis numušė 94 sovietinius lėktuvus.

ir, surinkę visus plūduriuojančius daiktus, nuplaukė į Kronštatą (52, p. 230). Suomijos vyriausybė, su didėjančiu nerimu sekusi Estijoje besiplėtojančius įvykius, ir tą kartą nusprendė verčiau nepareikšti protesto ir nereikalauti atlyginti nuostolius.

Tai visa, kas yra tikrai žinoma. Sovietinė vyriausybė **nepripažino savo atsakomybės** dėl „Kalevos" keleivių tragiškos žūties **ir netgi formaliai neatsiprašė**. Negana to, po dviejų dienų, 1940 m. birželio 16-ąją tokį pat keleivinį „Junkers-52" (tąkart Estijos kompanijos), skridusį reguliariu reisu tuo pačiu maršrutu iš Helsinkio į Taliną, iš zenitinio kulkosvaidžio apšaudė sovietinis povandeninis laivas, bet, laimė, lėktuvas nenukentėjo (52, p. 235). „Kalevos" sunaikinimo konkrečios smulkmenos nežinomos. Pagal vienus pranešimus, jį numušė pora sovietinių naikintuvų, pagal kitus – pora lengvųjų bombonešių SB. Jau po daugelio metų apie paties dalyvavimą sunaikinant keleivinį lėktuvą atsiminimuose „Virš trijų jūrų" pareiškė žinomas tolimosios aviacijos šturmanas, generolas leitenantas P. Chochlovas.

Jo knygoje įvykiai aprašomi taip:

„Lietuvos, Latvijos, Estijos darbo žmonės nuvertė nekenčiamus buržuazinius režimus, tapo laisvi. Savo tautų laisvai pareikšta valia jos įsijungė į SSRS kaip lygiateisės socialistinės respublikos. Šiose šalyse nuverstų išnaudotojų klasių atstovai kartu su savo užsienio partneriais mėgino pergabenti per vandenyną prisiplėštą kapitalą. Raudonosios vėliavos Baltijos laivyno kovos laivams, taip pat lėktuvams buvo įsakyta užkirsti nekontroliuojamą kelią užsienio laivams ir užsienio lėktuvų skrydžiams iš Pabaltijo respublikų jūrų uostų bei aerodromų. Tokią užduotį įvykdė ir mūsų 1-asis minų–torpedų aviacijos pulkas (MTAP).

1940 m. birželio 23 d. dvi mūsų įgulos, vadovaujamos aviacijos pulko vado pulkininko Š. Bedzinašvilio, išskrido žvalgybon į Baltijos jūros šiaurės vakarinę dalį. Vadovaujančiosios įgulos sudėtis buvo: pulko vadas, aš, šturmanas ir šaulys radistas seržantas Kazunovas... Per tris keturis kilometrus nuo miesto (Talino) aš pastebėjau, kaip iš Lagsbergo aerodromo pakilo lėktuvas. Jis pasuko Helsinkio link.

– Gaudyti! – paliepia pulkininkas Bedzinašvilis. – Tikriausiai nekontroliuojamas, reikia priversti pasukti atgal.

Prisiartiname prie lėktuvo Ju-52 be kokių nors atpažinimo ženklų. Aš atidariau savo kabinos astroliuką, pakilau ir ranka parodžiau pilotui, kad pasuktų mašiną aerodromo pusėn. Bet „Junkersas" skrido ankstesniu kursu, dar padidino greitį. Mes du-

Demostracija Lietuvos „priėmimo" į SSRS proga. Kaunas. 1940 m. rugpjūtis.

Žurnalistas, sovietų marionetė, einantis prezidento pareigas Justas Paleckis, sako kalbą mitinge. 1940 m.

kart perkirtome jo kursą, signalizavome: „Reikalaujame grįžti!" Nežinoma įgula ignoravo mūsų reikalavimus.

– Įspėti ugnimi, – liepia vadas.

Keletas trasuojančiųjų papliūpų praskrieja priešais „Junkerso" kabiną, bet ir tai nepadeda. Mes taip arti nuo persekiojamo lėktuvo, kad pro jo iliuminatorius matome perpildyto salono keleivius, jų patenkintas savimi fizionomijas. Mums rodo kumščius, grasina pistoletais. Tada lėktuvas pažeidėjas buvo numuštas.

... Iš įlankos dugno iškeltame fiuzeliaže aptikta ne tik daugybė materialinių vertybių, bet ir daug dokumentų, kurie yra valstybės paslaptis... Mes supratome, kodėl Ju-52 įgula atsisakė paklusti reikalavimui grįžti į aerodromą: jai būtų tekę atsakyti už šnipinėjimą... " (134)

Šis tekstas unikalus melagingu tendencingumu. Kaip žinoma, Estijos darbo žmonės „įgijo laisvę" ir „įsijungė į SSRS laisvai išreikšdami savo valią" 1940 m. rugpjūčio 6 dieną. 1940 m. birželio 14-ąją Estija buvo ne viena iš „lygiateisių socialistinių respublikų", o suvereni valstybė, kurios vyriausybei **tuo metu net nebuvo pateiktas Molotovo ultimatumas** (tai įvyko po dviejų dienų, birželio 16 d.). Tikriausiai kaip tik todėl teksto autorius „perkėlė" „Kalevos" sunaikinimo datą iš birželio 14 į 23 d., nors ir tai nieko nekeičia teisiškai įvertinant padėtį (verčiau reikėjo „perkelti" į bet kurią kitą datą po rugpjūčio 6 d.).

1940 m. birželio 14 d. sovietinė vadovybė dar neturėjo nė menkiausios teisinės dingsties trukdyti „užsienio lėktuvų nekontroliuojamą skrydį" iš užsienio valstybės teritorijos, o ginkluotu būdu užgrobti diplomatiniai dokumentai ir „prisiplėštas kapitalas" priklausė Estijai bei jos piliečiams. O jei kalbėsime apie „šnipinėjimą", be to, dar su ginkluotu plėšikišku užpuolimu, galima pasakyti, kad tą dieną tuo buvo užsiėmusi anaiptol ne Suomijos keleivinio lėktuvo įgula...

Ant numušto „Junkerso" fiuzeliažo ir sparnų didžiulėmis raidėmis (tai puikiai matyti išlikusiose nuotraukose) buvo pažymėtas borto numeris „OH-ALL", ant kilio – aiškiai pavaizduota Suomijos valstybės vėliava. O paistalai, kad keleiviai grasino numušti tolimąjį bombonešį iš pistoletų būdami keleivinio lėktuvo uždarame salone, apskritai verčia manyti, kad šį tekstą parašė ne aviacijos generolas majoras, o liūdnai pagarsėję „literatūriniai konsultantai"...

Taigi šis tipiškų sovietinių „atsiminimų" fragmentas leidžia aiškiai įsivaizduoti, koks visagalybės ir nebaudžiamumo svaigulys 1940 m. vasarą buvo apėmęs Raudonosios armijos vadovybę. Aišku, ir karinio jūrų laivyno vadai visiško pranašumo pajautimu nė kiek nenusileido kolegoms iš sausumos kariuomenės ir aviacijos. Štai Baltijos laivyno štabo viršininkas kontradmirolas J. Pantelejevas aiškinamajame rašte vyriausiajam jūrų laivyno štabui 1940 m. birželio 5 d. siūlė:

„... esant bet kokioms aplinkybėms Baltijoje, nedelsiant užgrobti Alandų salas... Mūsų sausumos pajėgų puolimas ***į šiaurę nuo Hanko bazės ir į vakarus nuo Vyborgo...*** *Nedelsiant, jau šiais metais, bet kokiomis priemonėmis, įskaitant karą, įgyti Alandų salas ir galimybę realiai kontroliuoti visas Suomijos įlankoje esančias Suomijos karines bazes". Nuo vyresniojo viršininko neatsiliko ir Baltijos laivyno eskadros vadas kontradmirolas N. Nesvickis. Liepos 10 d. jis išsiuntė vyriausiajam jūrų laivyno štabui aiškinamąjį raštą siūlydamas* ***„išspręsti Švedijos ir Suomijos savarankiško egzistavimo klausimą SSRS naudai*** (paryškinta mano. – M. S.) *ir Baltijos jūrą paversti vidaus jūra"* (138, 232) (žr. 26 žemėlapį, p. 204).

„Švedijos ir Suomijos savarankiško egzistavimo" klausimas buvo keliamas jau visiškai konkrečiai. 1940 m. rugsėjį KOP vadas generolas majoras Jermačenkovas įteikė Baltijos laivyno vadui viceadmirolui Tribucui „raštą dėl 1940 m. operacijų plano". Laivyno aviacijos užduotys buvo suformuluotos taip:

„1. Baltijos laivyno KOP ir Pabaltijo YKA KOP savarankiškais veiksmais sunaikinti karinius ir transporto laivus jūroje ir neleisti priešo laivynui bazuotis: Stokholme, Karlskronoje, Norčelinge, Fore, Helsinkyje, Abe, Raume, Poryje, Memelyje, Dancige, Gdynėje, Zajenece, Štetinge, Kylyje (Švedijos, Suomijos, okupuotos Lenkijos, Vokietijos uostai. – M. S.)...

4. Sąveikoje su laivynu smūgiais iš oro ir Baltijos laivyno KOP specialiai priskirtų Raudonosios armijos desantinių dalinių pajėgomis išlaipinant oro desantą ***užgrobti Alandų salas*** (paryškinta mano. – M. S.)..." (236)

Nuo paskutinio dešimtmečio pradžios, tada, kai, paskelbus daugybę panašių dokumentų, tapo visiškai jau nepadoru kartoti senas pasakas apie „ramią, taikią ir be-

ginklę“ Stalino imperiją, komunistinės propagandos mitų saugotojai ėmė groti naują plokštelę: neva visi šie puolamieji planai buvo kuriami vos ne laisvu nuo tarnybos metu kaip vien hipotetiniai „projektai“. Deja, drąsios hipotezės apie sovietinius generolus ir admirolus, laisvu nuo tarnybos metu ir per draugiškas arbatėles žemėlapiuose piešiančius raudonas strėlytes, nepatvirtina faktai. Kaip tik atvirkščiai, dokumentai ir faktai liudija, kad dieną naktį vyko pasirengimas (taip pat ir atliekant žvalgybą) įgyvendinti įsiveržimo į Europą planus:

„Baltijos laivyno KOP žvalgybos nuo 1.06.40 m. iki 21.12. 40 m. planas

... Žvalgybos objektas: Botnijos įlankos aerofotožvalgyba:

Vaaza, Kristianstadas, Gevlė, Alandų salos. Tikslas: nustatyti gynybinės reikšmės objektus... Priemonės: 10-oji aviacijos brigada, 73-iasis aviacijos pulkas...

... Žvalgybos objektas: Stokholmo, Karlskronos, Gotlando salos kranto ir zenitinė artilerija, taip pat Suomijos 1-asis artilerijos pulkas. Tikslas: nustatyti ugnies taškų, prie jų vedančių požeminių kelių ir tarnybinių pastatų vietas...

Priemonės: 10-oji, 8-oji aviacijos brigados, 15-asis ir 73-iasis aviacijos pulkai...

Baltijos laivyno KOP štabo virš. pulkininkas Surkovas, žvalgybos skyriaus virš. kapitonas Semišinas“ (141).

„KJL aviacijos štabo pirmojo skyriaus 2-ojo poskyrio viršininkui majorui Klimašinui.

Pranešu apie Baltijos laivyno KOP štabo žvalgybinio pasirengimo būklę 1940 m. rugpjūčio 1 d.

... Taikinių bylos toliau pradedamos ir papildomos gaunama informacija, konkrečiai, Stokholmo objektas padaugintas 20 egz. ir išsiųstas dalimis. Rengiami Kalmaro ir Karlskronos objektai. Iš viso pradėta, KOP skirtų bylų: taikinių bylų – 270, iš jų Švedijoje – 91, Vokietijoje – 90, Suomijoje – 36.

Baltijos laivyno KOP štabo žvalgybos skyriaus virš. kapitonas Semišinas“ (142).

Baltijos laivyno KOP štabo žvalgybos skyriaus viršininkui. Į Nr. 1/668 40 m. rugpjūčio 14 d.

„... Iki 1940 m. rugsėjo 1 d. praneškite, kokių taikinių Suomijoje, Švedijoje bylos įformintos ir ar visi pulkai jas turi. Kartu praneškite, ar iš Baltijos laivyno žvalgybos valdybos Jūs gavote „Stokholmo“ objektą ir kokių jame esama trūkumų.

Forsuokite bylų apdorojimą, kad jos būtų baigtos artimiausiu metu.

KJL aviacijos štabo pirmojo skyriaus 2-ojo poskyrio viršininkas majoras Klimašinas“ (143).

Maršalas Mannerheimas, kiek galima spręsti iš atsiminimų, iš esmės neabejojo, kad Suomija stovėjo prie karo slenksčio:

„... Suomija jau 1940 metų rudenį galėjo vėl tapti užpuolimo, kurį atremti šalis būtų nepajėgusi, auka... Taip pat, kaip ir prieš prasidedant Žiemos karui, pavojingai padaugėjo sieną pažeidinėjančių lėktuvų... Visų be išimties mūsų sulaikytų bolševikų agentų prisipažinimai liudijo, kad pasirengimas karui su Suomija vyko visa sparta. Dar tiksliau tai rodė suomių kontržvalgybos duomenys. 1940 m. rugpjūtį vienas pulkininkas

RA įžengia į Lietuvą. Eišiškės. 1940 m. birželio 15 d.

„Darbininkų" demonstracija Rygoje RA įvedimo į Latviją proga. Užrašas plakate: "Tegyvuoja Stalinas, Molotovas ir Raudonoji armija". 1940 m.

ir du majorai, kurie rengė žvalgus, skirtus permesti į Suomiją, sakė: „Suomija – kapitalistinė šalis, kurios laukia toks pats likimas kaip Estijos, Latvijos ir Lietuvos. Suomijos įjungimas į SSRS – keleto savaičių, daugių daugiausia keleto mėnesių klausimas..." (22, p. 359, 363)

Dar labiau įsidėmėtina, kad karo artumu neabejojo ir vokiečių žvalgyba. 1940 m. rugpjūčio 13 d. Hitleris, **laikydamas, kad Suomiją Sovietų Sąjunga tikrai netrukus praris**, įsakė parengti operaciją su kodiniu pavadinimu „Rentjer" (65, p. 142). Turėta galvoje sovietinio įsiveržimo išvakarėse ar jau jam vykstant, užgrobti Petsamo nikelio rūdos versloves. Tam buvo suplanuotas dviejų vermachto kalnų šaulių divizijų smūgis iš šiaurinės Norvegijos. Vėliau ta dalinė operacija buvo įvykdyta, bet jau gerokai didesniu mastu 1941 m. vasarą.

Dabar, remdamiesi tikrais sovietinės karinės vadovybės dokumentais, galime tvirtai pasakyti, kad prognozuodami klydo ir Mannerheimas, ir Hitleris. **1940 m. rudenį Raudonosios armijos kariuomenės operatyvinio išskleidimo karo veiksmams Šiaurės KVT nebuvo.**

Dokumentas, leidžiantis tai tvirtai teigti, mūsų nuomone, yra 1940 m. gruodžio 2 d. Raudonosios armijos KOP štabo operatyvinių skraidymų skyriaus viršininko pulkininko Mironovo pranešimas (136).

Pranešime pateiktos apibendrintos ir susistemintos žinios apie 1940 m. atliktus visus didelius Raudonosios armijos KOP dalinių pergrupavimus. Kadangi Antrajame pasauliniame kare jau nebuvo galima vykdyti strateginių puolamųjų operacijų be di-

delių aviacijos pajėgų, pulkininko Mironovo pranešimas gali būti laikomas nors ir nekonkrečia, bet išsamia „ataskaita“ apie SSRS ginkluotųjų pajėgų planus ir veiksmus 1940 m. Susipažinus su pranešimo turiniu, aiškėja, kad 1940 m. buvo keturi didelių strateginių aviacijos pergrupavimų epizodai:

1. Sausis–vasaris. Į Leningrado KA ir į Sovietų Sąjungos karines oro bazes Estijoje, perbazuoti 29 aviacijos pulkai (čia ir toliau neminėsime atskirų aviacijos eskadrilių ir šaulių korpusams priskirtų taktinės žvalgybos eskadrilių). Kovą į nuolatinio dislokavimo vietas grąžinti 29 aviacijos pulkai. Šio pergrupavimo prasmė visiškai aiški – Žiemos karas ir su juo susijęs sovietinės aviacijos grupuotės stiprinimas karo veiksmų teatre. Karas baigėsi ir visi 29 pulkai grįžo į savo vietas.

2. Balandis. Į Užkaukazės KA perbazuoti 6 aviacijos pulkai (visi – bombonešių). Ten jie ir liko. Galima spėti, kad sovietinių KOP sustiprinimas Užkaukazėje susijęs su labai pablogėjusiais SSRS ir Anglijos–Prancūzijos bloko santykiais, išryškėjusiais 1940 m. pavasarį. Iš Užkaukazės aerodromų sovietiniai bombonešiai galėjo smogti anglų ir prancūzų kariniams objektams Irane, Irake, Sirijoje.

3. Gegužė–birželis. Į Odesos KA perbazuota 14 aviacijos pulkų (iš jų – 10 bombonešių). Paskui, taip pat birželį, trys pulkai grįžo į nuolatinio dislokavimo vietą. Tai visai suprantama – rengtasi galimam ginkluotam konfliktui su Rumunija, o paskui kurta didelė aviacijos grupuotė naujai pasisavintoje Besarabijos (Moldavijos) teritorijoje.

4. Birželis. *„Prie Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių sienų“* (taip tekste. – M. S.) permestas 21 aviacijos pulkas (žr. 24 žemėlapį, p. 179).

Tą patį mėnesį į nuolatinio dislokavimo vietas grįžo 11 aviacijos pulkų. Ir šiuo atveju viskas suprantama – rengtasi Pabaltijo okupacijai, o paskui buvo sudaroma naujos Pabaltijo YKA aviacijos grupuotė.

Štai ir viskas. Jokių kitų didelių aviacijos pergrupavimų 1940 m. neužfiksuota. Tad beveik visiškai tikra, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos okupacija buvo paskutinė iš eilės 1940 m. strateginė operacija. **Rengimasis įsiveržti į Suomiją 1940 m. taip ir nepasiekė kariuomenės operatyvinio išskleidimo praktinių veiksmų stadijos.**

2.4 skyrius. „Įsiveržti, sutriuškinti ir užimti...“

Ankstesniame skyriuje mūsų padaryta išvada anaiptol nėra banali. Antžeminių ir oro pajėgų sutelkimas, kariuomenės grupuotės operatyvinis išskleidimas ir įsiveržimas – visa tai būtų buvusi visiškai logiška ištisą vasarą vykdyto Suomijos „presavimo“ pabaiga. Bet tai neįvyko, nors **„Suomijos kampanijos“ planai buvo rengiami ir tikslinami bent jau visą 1940 m. rudenį.**

Chronologiškai pirmas prieinamas 1940 m. strateginio planavimo dokumentas yra „SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko aiškinamasis raštas į VKP(b) CK J. Stalinui ir V. Molotovui. „Dėl SSRS

ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose“, b/n, pasirašytas ne vėliau kaip 1940 m. rugpjūčio 16 d. (gynybos ministerijos centrinis archyvas, f. 16, ap. 2951, b. 239, l. 1–37). Priminsime, kad GMCA 16 fondas, kuriame laikomas šis ir kiti karinio planavimo dokumentai ir apie kuriuos kalbėsime šiame skyriuje, vis dar neišslaptintas, vadinasi, ir niekam, išskyrus angažuotus „istorikus iš Glavpuro“ (vyriausiosios politinės valdybos. – Vert. past.), kaip ir anksčiau, neprieinamas. Kitaip sakant, jau daugiau kaip 10 metų trunka ta košmariška padėtis, kai daugelis karo is-

Nr. 31. *Raudonosios armijos strateginio puolimo operacijos 1941 m. pavasarį planas.*

torijos dokumentų yra paskelbti, bet neišslaptinti! Tad mes negalime nei patikrinti, ar paskelbti tekstai atitinka dokumentų originalus, nei pateikti galbūt „pamirštus" publikuotųjų fragmentus, nei, kas visų svarbiausia, rasti kitų analogiškų dokumentų. Kitaip kaip absurdo teatru šios situacijos pavadinti negalima, bet, neturėdami nieko geresnio, naudosimės tuo, kas prieinama.

Rugpjūčio 16 d. dokumentas, sudarytas Vasilevskio, pasirašytas Timošenkos ir Šapošnikovo. Aiškinamojo rašto autoriai konstatuoja, kad „*Sovietų Sąjungai reikia būti pasirengusiai kovoti dviem frontais: Vakaruose prieš Vokietiją, kurią palaiko Italija, Suomija bei Rumunija, o galbūt ir Turkija, ir Rytuose – prieš Japoniją*" (120, p. 182). Be to, nurodyta, kad Suomija gali turėti 15 šaulių divizijų ir 400 lėktuvų.

Pagal Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės užmačią svarbiausi įvykiai turi rutuliotis vakaruose: „*Mūsų kariuomenės svarbiausia užduotis – įveikti Vokietijos pajėgas, sutelktas Rytų Prūsijoje ir Varšuvos rajone; pagalbiniu smūgiu sumušti priešo grupuotę Ivangorodo, Liublino, Grubešovo, Tomaševo, Sandomiro* (pietinė Lenkija. – M. S.) *rajone*" (120, p. 186). Šiaurės vakarų (Suomijos) regionas tarp kitų šio plano tikslų ir užduočių minimas tik kaip vienas iš antraeilių dalykų:

„... Strateginis išskleidimas prie šiaurės vakarų mūsų sienų pirmiausia skirtas ginti *Leningradui, pridengti Murmansko geležinkeliui ir visiškai vyrauti Suomijos įlankoje.* ***Mažai tikėtina, jog į karą įsijungtų vien Suomija*** (paryškinta mano. – M.S.), *galimiausias atvejis, kad kare dalyvaus Suomija su Vokietija. Atsižvelgiant į galimą pajėgų santykį, mūsų veiksmai šiaurės vakaruose turi būti skirti aktyviai ginti mūsų sienoms*" (120, p. 190).

1940 m. maršalą Šapošnikovą DVRA generalinio štabo viršininko poste pakeitė armijos generolas Mereckovas.

Rugsėjo 18 d. pasirodė du nauji Timošenkos ir Mereckovo pasirašyti dokumentai (vykdytojas – Vasilevskis). Vienas iš jų: SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko į VKP(b) CK J. Stalinui ir V. Molotovui. „Dėl SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose" (GMCA, f. 16, ap. 2951, l. 197–244). Ir pavadinimu, ir turiniu daug kur šis dokumentas kartojo 1940 m. rugpjūčio 16 d. strateginio išskleidimo planą. Šiaurės vakarų ruožui tikslai ir užduotys pakartoti tiesiog pažodžiui. Vienintelis pakeitimas buvo tam tikras prie Suomijos sienos esančios sovietinės kariuomenės grupuotės padidinimas nuo 11 šaulių divizijų, 2 šaulių ir 3 tankų brigadų iki 13 šaulių divizijų, 2 šaulių ir 3 tankų brigadų (120, p. 237–254).

Didelio karo su Vokietija („buvusios Lenkijos" ir Vakarų Prūsijos teritorijoje) Suomijos ruožas liko antraeilis pasyvus rajonas.

Tą pačią 1940 m. rugsėjo 18 d. su tokiais pačiais įspūdingais užrašais („Ypatingos svarbos. Visiškai slaptai. Tik asmeniškai. Vienintelis egzempliorius") Timošenka ir Mereckovas išsiuntė Stalinui ir Molotovui aiškinamąjį raštą Nr. 103203 – „Siūlymai dėl Raudonosios armijos ginkluotųjų pajėgų karo su Suomija atveju" (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 237, l. 138–156).

Šį kartą **dėl Suomijos likimo buvo išsakyti patys ryžtingiausi siūlymai**:

„... Šiaurės vakarų fronto pagrindinių pajėgų smūgiu per Savonlinną San Michelio (Mikkelio) *link ir per Lappeenrantą Heinolos link, aplenkiant Helsingforso ruože įrengtus įtvirtinimus, o drauge smūgiu nuo Vyborgo per Sippolą Helsingforso* (Helsinkio) *kryptimi įsiveržti į centrinę Suomiją, sutriuškinti ten pagrindines Suomijos kariuome-*

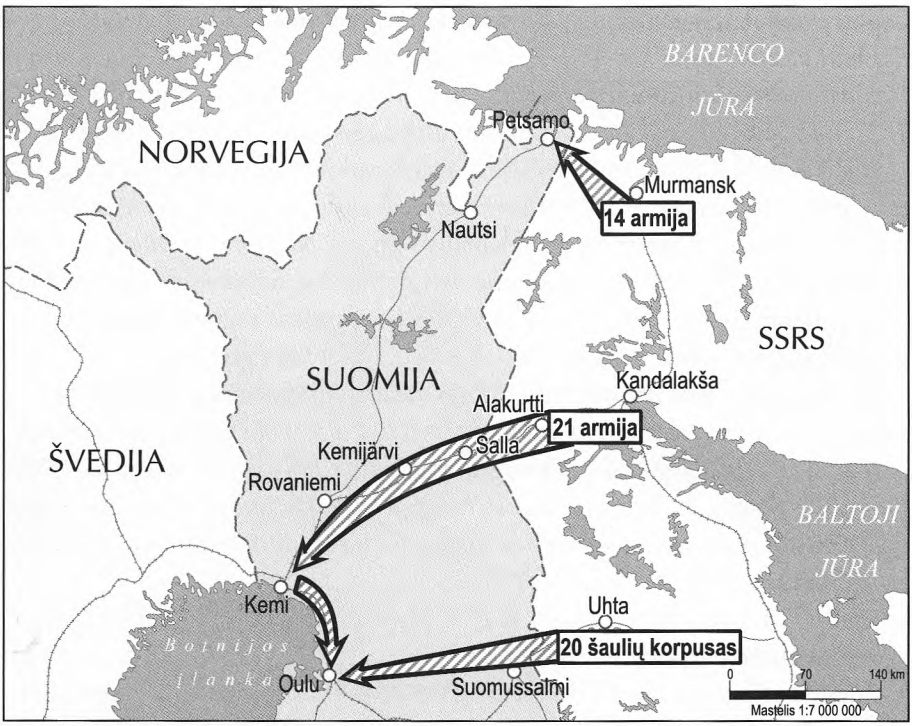

Nr. 25. *Įsiveržimo į Suomiją 1940 m. rugsėjį planas. Šiaurė.*

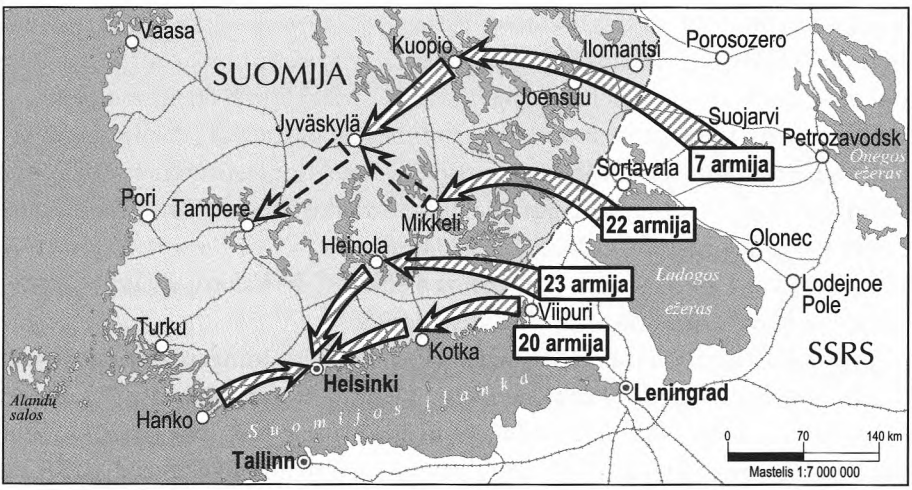

Nr. 26. *Įsiveržimo į Suomiją 1940 m. rugsėjį planas. Pietūs.*

nės pajėgas ir užimti Suomijos centrinę dalį. Šį smūgį derinti su smūgiu Helsingforso kryptimi nuo Hanko pusiasalio pusės ir su Baltijos laivyno veiksmais Suomijos įlankoje" (120, p. 256).

Nedelsdami pastebėsime, kad žodžiai „Vokietija", „vokiečiai" šiame dokumente visiškai nevartojami. „Įsiveržti, sutriuškinti ir užimti" tikėtasi **be jokio sąryšio** su realiu ar bent tikėtinu vokiečių kariuomenės buvimu Suomijos teritorijoje! Įgyvendinti operacijos sumanymui planuota įjungti į Šiaurės vakarų frontą keturias armijas, kurioms keltos šios užduotys (žr. 26 žemėlapį, p. 204):

» *7-oji armija* (štabas – Suojarvyje) *„smogti smūgį Joensaus kryptimi ir užimti Kuolijo rajoną. Toliau turėti galvoje veiksmus Juveskiulėje;*

» *22-oji armija* (štabas – Keksholme, kariuomenė išskleidžiama palei Ladogos ežero šiaurės vakarų krantą) *„smūgiu per Savonlinną užimti San Michelį. Toliau, pagal aplinkybes, turėti galvoje veiksmus – arba drauge su 23-iaja armija Heinolos link, arba sąveikaujant su 7-ąja armija Juveskiulės kryptimi ir toliau Tamperės link";*

» 23-ioji armija (štabas – Karisalmyje, 30 km į šiaurės rytus nuo Vyborgo) *„per Lappeenrantą smogti smūgį Heinolos link ir ją užimti";*

» 20-oji armija (štabas – Vyborge) *„pralaužti priešo įtvirtinimus ir pasiekti Kouvolos, Komkos frontą; toliau sąveikaujant su 23-iąja armija ir puolimu nuo Hanko, smogti Helsingforso kryptimi"* (120, p. 258–259.

Dvi armijos (7-oji ir 23-ioji) jau taikos metu priklausė Leningrado KA. Kitas dvi (22-ąją ir 20-ąją) ketinta sukurti atitinkamai iš Uralo ir Oriolo karinių apygardų junginių bei štabų.

Nebuvo užmiršta ir Sovietų Sąjungos karuose su Suomija nuolat kylanti idėja prasiveržti prie Botnijos sąsiaurio ir Švedijos sienos Kemio–Oulaus rajone (žr. 25 žemėlapį, p. 204). Veiksmams Šiaurės Karelijoje buvo kuriamas dar vienas – Šiaurės – frontas, kuriam keltos šios užduotys:

„... ryžtingais veiksmais Rovaniemio–Kemio ruože ir Uleaborgo (Oulaus) ruože pasiekti Botnijos įlankos pakrantę, atkirsti šiaurinę Suomiją ir nutraukti centrinės Suomijos susisiekimą sausuma su Švedija ir Norvegija..." (120, p. 259)

Į Šiaurės frontą (kurtas remiantis Archangelsko KA vadovybe ir štabu) buvo įjungtos dvi armijos (14-oji ir 21-oji) bei atskiras 20-asis šaulių korpusas. 14-ajai (Murmansko) armijai skirta ta pati užduotis, kurią ji sėkmingai įvykdė per Žiemos karą, – užimti Petsamo uostą ir nikelio rūdos versloves. 21-oji armija, formuojama remiantis Pavolgio KA vadovybe bei štabu, turėjo atlikti fronto svarbiausią užduotį: „smogti smūgį Rovaniemio–Kemio ruože, pasiekti Botnijos įlankos pakrantę ir užimti Kemio rajoną. Toliau turėti galvoje veiksmus Uleaborgo kryptimi". 20-asis atskiras šaulių korpusas (Maskvos KA), puldamas miškų bekele, turėjo smogti pagalbinį smūgį trumpiausiu keliu nuo Uhtos Oulaus kryptimi.

Šiaurės ir Šiaurės vakarų frontų suplanuotos grupuotės bendra sudėtis pateikta šioje lentelėje:

	20 A	23A	22 A	7 A	20 AŠK	21 A	14 A	Iš viso
Šaulių divizijos	6	6	5	6	3	9	3	38
Tankų brigados	1	1	1	0	0	0	0	3
VVR artilerijos pulkai	4	6	2	0	0	0	1	13
Aviacijos pulkai	9	13	5	7	0	4	4	42

Bet ir šios labai įspūdingos pajėgos buvo ne visa karinė galia, kuri turėjo užgriūti Suomiją. Be anksčiau išvardytų armijų, Šiaurės vakarų fronto vadovybei buvo priskirta:

„1. Estijos šiaurės vakarų pakrantėje, Talino rajone, Baltijsko uostas – 2 šaulių divizijos (11-oji, 126-oji, Pabaltijo YKA, iš jų viena, skirta ***veikti iš Hanko pusiasalio Helsingforso kryptimi*** (paryškinta mano. – M. S.), *ir kita, atsižvelgiant į aplinkybes, arba veikti užgrobiant Alandų salas* (prie Botnijos įlankos), *arba ji gali būti permesta geležinkeliu į pagrindinį fronto teatrą.*

2. 3 šaulių divizijos Petijarvio st., Heinjokio, Valkjarvio (ryčiau Vyborgo) *rajone.*

3. 1 šaulių divizija – Leningrado rajone.

4. Tankų korpusas Vyborgo, Heinjokio rajone – 2 tankų ir 1 motorizuotųjų šaulių divizija“ (120, p. 259).

Be to, kartu su aviacija, pavaldžia armijų vadovybei, tiesioginiam Šiaurės ir Šiaurės vakarų frontų vadų pavaldumui priskirti atitinkamai 15 ir 21 aviacijos pulkai (tai ne numeriai, o pulkų skaičius!). Taigi būsimajame Suomijos karo KVT turėjo būti išskleista **46 šaulių divizijos, 78 aviacijos pulkai, 13 vyriausiosios vadovybės rezervo (VVR) artilerijos pulkų, 3 tankų brigados ir vienas mechanizuotasis (tankų) korpusas.** Bendras operacijai skirtų lėktuvų skaičius, „siūlymų“ autorių apskaičiavimu, turėjo būti 3900 (120, p. 256). Tai **pusantro karto daugiau, negu 1941 m. birželio 22-osios rytą turėjo** visi trys Rytų fronte sutelkti liuftvafės oro laivynai.

Bet ir tai dar ne viskas. *„Vyriausiosios vadovybės rezerve Tichvino, Volchovstrojaus, Čiudovo rajone turėti 2 šaulių divizijas“*. Be to, *„parengti ir turėti vyriausiosios vadovybės rezerve nuolatinio dislokavimo punktuose po septynias šaulių divizijas iš Vakarų ir Kijevo karinių apygardų, o iš viso 14 šaulių divizijų“* (120, p. 257).

Baltijos laivynui vėl buvo skirta užduotis *„sunaikinti Suomijos kovos laivyną, perkirsti Suomijos susisiekimo jūra kelius Botnijos ir Suomijos įlankose...“* Naujas dalykas buvo reikalavimas *„užtikrinti* ***1-2 šaulių divizijų galimą permetimą į Hanko pusiasalį“*** (paryškinta mano. – M. S.).

1940 m. rugsėjo 18 d. planas daug kuo skiriasi nuo *„Suomijos sausumos ir jūrų pajėgų sutriuškinimo operacijos“* plano, kurį pasirašė Mereckovas 1939 m. spalio 29 d. Pirma, kas iš karto krinta į akis, yra Raudonosios armijos kariuomenės **planuojamos grupuotės radikalus padidinimas**. Šaulių divizijų skaičius padidėjo daugiau kaip dvigubai (nuo 21 iki 46), VVR artilerijos pulkų – beveik dvigubai (nuo 7 iki 13),

pustrečio karto padaugėjo operacijai numatytos aviacijos (nuo 1581 iki 3900 kovos lėktuvų). Šešiskart išaugo, lyginant su Žiemos karo planu, kariuomenės, turinčios „perkirsti" Suomijos teritoriją ir pasiekti Oulaus–Kemio liniją, skaičius. Reikia pažymėti ir tai, kad pagal tą pačią dieną, 1940 m. rugsėjo 18-ąją, pasirašytą Didįjį planą, *„operacijoms Vakaruose vykdyti"* skirta „vos" 146 šaulių divizijos ir 159 aviacijos pulkai, *„rugsėjo 15 d. turėję 6422 lėktuvus"* (120, p. 242). Kitaip sakant, karui su Suomija suplanuotos pajėgos turėjo: šaulių divizijų skaičiumi – vieną trečdalį, aviacijos pulkų ir lėktuvų skaičiumi – pusę tų pajėgų, kurias buvo planuota išskleisti karui su nepalyginti gausesne ir galingesne Vokietijos kariuomene bei jos pietinėmis sąjunginin-kėmis (Rumunija, Vengrija) (žr. 26 žemėlapį, p. 204).

Didesnėms pajėgoms skirta ir naujų užduočių, šį kartą itin aiškiai suformuluotų. 1939 m. spalio 29 d. plane numatytas Raudonosios armijos kariuomenės svarbiausios grupuotės puolimo gylis siekė tik Vyborgo–Sortavalos liniją (tada jau reikėjo *„būti pasirengus tolesniems veiksmams šalies gilumoje pagal aplinkybes"*), o **1940 m. rugsėjo 18 d. planas vienareikšmiškai reikalavo „užimti centrinę dalį Suomijos ir jos sostinę.**

Pažvelgus į būsimųjų kovos veiksmų rajono geografijos žemėlapį, išaiškėja dar vienas 1939 ir 1940 m. planų esminis skirtumas. Raudonos rodyklės išbarstytos tarp daugybės ežerų. 7-osios, 22-osios ir 23-iosios armijų maršrutai driekiasi per didžiausią Europoje ežerų rajoną (Saimos ežerų sistema). Laisvą erdvę tarp „ežerų žydrų akių" užima miškai ir pelkės. Štai tokia buvo 1940 m. rugsėjį priimto sprendimo pagrindinį smūgį smogti *„apeinant Helsingforso ruože sukurtus įtvirtinimus"* kaina. Kaip matyti, „Mannerheimo linijos" kruvinomis tiesioginėmis atakomis pralaužimo liūdna patirtis plano rengėjus (t.y. svarbiausius „Žiemos karo karvedžius" Timošenką ir Mereckovą) privertė „nusiplikinus karštu, pūsti ir į šaltą".

RA dalinys 1940 m. kovą.

Diskutuotinas yra klausimas, ar Kotkos–Lappeenrantos, Kotkos–Kouvolos linijoje skubiai statomi suomių įtvirtinimai sudarė labai stiprią kliūtį ir galimų didelių nuostolių juos pralaužiant rizika buvo tokia didelė, jog vertėjo perkelti pagrindinio smūgio kryptį į miškų gilumą. Kur kas labiau tikėtina, jog taip nuspręsta dėl šiai operacijai įvykdyti „visiškai menko" (sovietiniais mastais) tankų skaičiaus. 1940 m. Raudonoji armija turėjo 17,6 tūkst. tankų (be 5,8 tūkst. tankečių T-27/ T-37/ T-38). Vien Leningrado KA priklausė 2766 tankai (taip pat be kulkosvaidžiais ginkluotų tankečių) (34, p. 594). O numatomam karui su Suomija skirta 3 tankų brigados (iš daugiau kaip 26, kurias turėjo DVRA), tik 785 tankai (120, p. 256).

1940 m. rugsėjo 18 d. „Siūlymų dėl Raudonosios armijos ginkluotųjų pajėgų išskleidimo karui su Suomija" tekste nesama nė menkiausių užuominų apie galimą to karo pradžią. Tačiau nagrinėjant kariuomenės grupuotės struktūrą ir operatyvinį planą, galima suformuluoti **hipotezę, kad buvo planuojamas dar vienas „žiemos karas"**. Trumpai sakant, į klausimą, kuriuo metų laiku Saimos ežerų sistemos rajone

RA blokavimo grupė rengiasi atakuoti dzotą. Antrame plane – lengvasis tankas BT-7. Sniego nedaug. 1940 m. sausis.

RA pasižymėjusių karių apdovanojimas. Priešingai mitams, kariai šiltai apsirengę ir gerai aprūpinti. 1940 m. vasaris.

geriau rengti didelę puolamąją operaciją, galima atsakyti: „Visada blogai“. Žiemą – daug sniego ir šaltis, trumpas šviesusis paros metas, o tai riboja aviacijos kovines galimybes. Vasarą – klampi bekelė ir debesys kraujasiurbų mašalų. Tačiau žiemą, kai ežerų ir pelkių paviršių sukausto tvirtas ledo šarvas, vietovė darosi lengviau įžengiama, taigi padidėja ir taktinio bei operatyvinio manevro galimybės. Tai grupuotei, kuri aiškėja iš rugsėjo „siūlymų“ (didelių aviacijos pajėgų palaikomi pėstininkai su minimaliu tankų skaičiumi), žiemą veikti vis dėlto kiek parankiau.

Tokia išvada gali atrodyti paradoksali tik klaidžiojančių legendų apie „40 laipsnių šalčius“ ir „dviejų metrų sniego dangą“, sutrukdžiusią „išvaduoti“ Suomiją 1939 m. gruodį, fone (žr. 14 schemą ir 15 žemėlapį, p. 113).

Žiema pietinėje Suomijoje, kaip ir visuose Europos pajūrio regionuose, gana švelni (Rusijos mastais). Vidutinė daugiametė sausio temperatūra Helsinkyje yra 2,7 laipsnio žemiau nulio, o apskritai šalies pietiniuose rajonuose – nuo 3 iki 7 laipsnių. Žiaurūs 1939–1940 m. žiemos šalčiai buvo unikali gamtos anomalija, kuri iki tol nepasitaikė ištisą šimtmetį. Bet ir tą prastą žiemą oro temperatūra Karelijos sąsmaukoje 1939 m. gruodį nė karto nenukrito žemiau 23 laipsnių.

Šalta, bet jaunam vyrui, apsivilkusiam kailiniais, nėra mirtina. 40 laipsnių šalčiai iš tiesų prasidėjo 1940 m. sausį–vasarį, bet ne pietinėje, o centrinėje ir šiaurinėje Suomijos dalyse, kurios geografiniu ir klimato atžvilgiu iš tiesų yra „kita šalis“.

O „dviejų metrų“ sniegas, kaip kiekvienam Rusijos gyventojui žinoma, atsiranda (jeigu atsiranda) paprastai vasarį–kovą, bet tikrai ne žiemos pradžioje. Iš esmės kiekvienais metais, kiekvieną žiemą būna ilgas laiko tarpas, kai žemė jau įšalusi, gruntiniai keliai pasidaro kieti kaip akmeniniai, o sniego nė iki kelių nėra. Pagaliau keliauti per sniego platybes rusai, suomiai, švedai ir kitų Europos šiaurės tautų žmonės jau seniai sugalvojo roges, valkčius, slides.

Bent jau vyriausiasis karvedys į idėją vykdyti kovos veiksmus žiemą žvelgia visai palankiai.

1940 m. balandžio 16 d. DVRA vyriausiųjų karo vadų vakariniame posėdyje draugas Stalinas griežtai smerkė „atskirus draugus“, abejojančius, ar galima kariauti žiemą:

„... *Kaip galima manyti, kad statuto projekte ir instrukcijos projekte, kuriuos žmonės skaito* [buvo sakoma], *jog žiemos sąlygos pablogina karo sąlygas, kai visi rimti, lemiami Rusijos kariuomenės laimėjimai kaip tik pasiekti žiemos sąlygomis – nuo Aleksandro Neviškio mūšių iki Napoleono sutriuškinimo. Kaip tik žiemą mūsų kariuomenė laimėdavo, nes buvo ištvermingesnė ir žiemos sąlygos jai nekėlė jokių sunkumų. Turint tiek pavyzdžių, kaip galima kalbėti skaitytojui tokius niekus, kad žiemos sąlygos menkina kariuomenės pajėgumą kovoti...*“ (20)

Jei mūsų hipotezė teisinga ir naujas karas su Suomija planuotas 1940–1941 m. žiemą, darosi aišku, kodėl vasarą pradėta spaudimo ir destabilizavimo kampanija nesibaigė realiais kovos veiksmais.

Stalinas tiesiog laukė lengvo šaltuko. Beje, pakartosime, kad 1940 m. rugsėjo 18 d. sudaryto karo su Suomija plano „žiemos kryptis" yra tik hipotezė, tiesiogiai dokumentų nepatvirtinta (dėl informacijos uždarumo).

Rugsėjo 18 d. pasirašyti „siūlymai" baigiami standartine tokiems dokumentams fraze: *„Pateikdamas mūsų operatyvinio išskleidimo prieš Suomiją pagrindus, prašau juos išnagrinėti"*. 1940 m. spalio 5 d. šį ir nemaža kitų strateginio karinio planavimo dokumentų Stalinas išnagrinėjo ir patvirtino. Tokią išvadą darome remdamiesi Timošenkos ir Mereckovo aiškinamuoju raštu Nr. 103313 (GMCA, f. 16, ap. 2591, b. 242, l. 84–90). Šis dokumentas prasideda labai keista fraze: *„Teikiu Jums tvirtinti 1940 m. spalio 5 d. Jūsų pareikštų nurodymų svarbiausias išvadas"* (120, p. 289). Kitaip sakant, gynybos liaudies komisaras prašė Staliną patvirtinti raštu tai, kad jis (Timošenka) jį (Staliną) teisingai suprato. Nekreipdami dėmesio į šios situacijos loginę aklavietę, iškart žvilgtelėsime į aiškinamojo rašto 7 punktą:

„7. Patvirtinti pateiktus atskirų išskleidimo planų siūlymus dėl kovos veiksmų prieš Suomiją, prieš Rumuniją ir prieš Turkiją" (120, p 291).

„Kovos veiksmų prieš Rumuniją ir prieš Turkiją" planai, deja, vis dar neišslaptinti. O dėl karo su Suomija galima pasakyti, kad jam buvo rengiamasi toliau. Tai aiškiai liudija po dviejų mėnesių atsiradęs kitas dokumentas: „SSRS GLK ir Raudonosios armijos generalinio štabo direktyva Leningrado karinės apygardos kariuomenės vadui", b/n, 1940 m. lapkričio 25 d. (GMCA, f.16, ap. 2951, b. 237, l. 118–130).

Ir pavadinimu, ir paskirtimi, ir adresu tai buvo kito lygmens dokumentas, nei rugsėjo 18 d. „siūlymai". Lapkričio 25 d. „direktyva" – aukštesniosios vadovybės įsakymas valdiniams, o įsakymas, aišku, prasidėjo ir baigėsi ne „prašymu išnagrinėti", o konkrečiais nurodymais:

„Įsakau pradėti rengti Šiaurės vakarų fronto kariuomenės operatyvinio išskleidimo planą...

Šiam išskleidimo planui suteikti sąlyginį pavadinimą „S.3. – 20". Planas pradedamas vykdyti gavus tokio turinio šifruotą telegramą su mano ir RA generalinio štabo viršininko parašais: „pradėti vykdyti „S.3. – 20".

Karo taryba ir Leningrado karinės apygardos štabas privalo ***iki 1941 m. vasario 15 d.*** (paryškinta mano. – M. S.) *Raudonosios armijos generaliniame štabe parengti:*

a) fronto kariuomenės sutelkimo ir išskleidimo planą;

b) priedangos planą;

c) pirmosios operacijos vykdymo planą;

d) aviacijos veiksmų planą..." (120, p. 419, 423)

Toliau – dar penki atskiri planai, formuojantys bendrą visai baigtą fronto kariuomenės operatyvinio išskleidimo planą (ne „apygardos", o būtent „fronto"!).

Operacijos sumanymas, kariuomenės tikslai ir užduotys, judėjimo etapai ir ribos iš esmės nepasikeitė (lyginant su rugsėjo 18 d. „siūlymais"), bet pasidarė aiškesni,

nes lapkričio 25 d. „direktyvoje“ atsirado jau ir konkrečių terminų, skirtų „galutinai baigti“ Suomijos klausimą:

„... *Skiriu Šiaurės vakarų frontui pagrindines užduotis: sutriuškinti Suomijos ginkluotąsias pajėgas, užimti jos teritoriją atskyrimo ribose* (turima galvoje ribos su Šiaurės frontu, veikiančiu Vidurio ir Šiaurės Suomijoje. – M. S.) *ir* ***pasiekti Botnijos įlanką 45-ąją operacijos dieną,*** *todėl:*

... *baigus sutelkti kariuomenę, būti pasirengus* ***35-ąją mobilizavimo dieną*** *pagal ypatingą nurodymą pradėti bendrą puolimą, smogti pagrindinį smūgį bendra Lappeenrantos, Heinolos, Hemeenlinnos kryptimi ir pagalbinius smūgius Korpiselkės–Kuolijo ir Savonlinnos–Mikkelio ruožuose, sumušti Suomijos kariuomenės pagrindines pajėgas Mikkelio, Heinolos, Haminos rajone,* ***operacijos 35-ąją dieną užimti Helsingforsą*** (čia ir anksčiau paryškinta mano. – M. S.) *ir pasiekti Kuolijo, Juveskiulės, Hemeenlinnos, Helsingforso frontą* (žr. 27 žemėlapį, p. 212).

... *Iš dešinės Šiaurės frontas (štabas Kandalakšoje) 40-ąją mobilizavimo dieną pradeda puolimą ir* ***30-ąją operacijos dieną užima Kemio, Uleaborgo*** (Oulaus) *rajoną*“ (120, p. 420).

Dar konkretesnis tapo ir priešo vaizdas. Nors rugsėjo „siūlymuose“ apie galimus vokiečių ir suomių kariuomenės bendrus veiksmus nieko nebuvo sakoma, lapkričio 25 d. direktyva prasidėjo žodžiais: „*SSRS karo* ***tik su Suomija*** *sąlygomis* (paryškinta mano. – M.S.), *kad būtų patogiau valdyti ir materialiai aprūpinti kariuomenę, sukuriami du frontai...*“ Apie jokį „Leningrado saugumo užtikrinimą“ jau nebuvo ir kalbos, apie „vokiečių fašistų agresiją“ taip pat nieko nepasakyta (šią tezę sovietinė istoriografija sugalvojo gerokai vėliau).

Į Šiaurės vakarų frontą buvo įjungtos tos pačios keturios armijos (20-oji, 23-ioji, 22-oji ir 7-oji) su tais pačiais išskleidimo rajonais ir puolimo maršrutais, kaip ir rugsėjo plane. Nepasikeitęs liko ir šaulių divizijų bendras bei aviacijos pulkų skaičius, fronto rezervų sudėtis ir dislokavimo vieta (keturios šaulių divizijos, vienas mechanizuotasis korpusas ir 21 aviacijos pulkas). Vienintelė naujovė ta, kad gerokai padidėjo operacijai pasitelkiamų tankų ir motorizuotųjų brigadų bei sunkiųjų VVR artilerijos pulkų skaičius:

	20 A	23 A	22 A	7A	Iš viso
Šaulių divizijos	6/6	6/6	5/5	6/6	23/23
Tankų ir motoriz. brigados	1/3	1/3	1/2	0/1	3/9
VVR artilerijos pulkai	4/5	6/6	2/3	0/2	12/16
Aviacijos pulkai	9/9	13/11	5/7	7/7	34/34

Pastaba: pirmasis skaičius – rugsėjo 18 d. „siūlymai“, antrasis skaičius – lapkričio 25 d. „direktyva“.

Konkretesnės pasidarė ir mechanizuotojo korpuso, priskirto fronto vadovybės rezervui, užduotys.

Pagal lapkričio 25 d. „direktyvą", 23-iosios armijos kariuomenei pasiekus Savitaipalės–Taavečio liniją (20 km vakariau Lappeenrantos), kas pagal planą turėjo įvykti operacijos 15-ąją dieną, mechanizuotasis korpusas turėjo įsiveržti į susidariusią pralaužą ir, *„sąveikaudamas su 20-ąja ir 23-iąja armijomis, operacijos 35-ąją dieną užimti Helsingforso rajoną".*

Baltijos laivyno užduotys beveik nepasikeitė, padidėjo tik į Hanko pusiasalį desantuojamų šaulių divizijų skaičius *(„Užtikrinti, kad jau pirmosiomis karo dienomis iš Estijos SSR šiaurinės pakrantės į Hanko pusiasalį būtų permestos* ***dvi šaulių divizijos,*** *taip pat išlaipintas didelis desantas Alandų salose...")* (120, p. 422)

1940 m. lapkričio 25 d. „direktyvoje" yra informacija, leidžianti daryti kai kurias išvadas dėl įsiveržimo į Suomiją tikėtinų terminų. Leningrado KA turėjo baigti rengti operatyvinį planą iki 1941 m. vasario 15 d. Bendro puolimo pradžia planuota 35 dieną nuo Šiaurės vakarų fronto kariuomenės mobilizavimo ir sutelkimo pradžios (Šiaurės frontui dėl didžiulių atstumų ir neišplėtoto kelių tinklo, visiškai sutelkti kariuomenei skirta 40 dienų). Taigi pati artimiausia puolimo data galėjo būti kovo 22 d. Bet pradėti didelio masto puolimą Suomijos pietuose yra tikra beprotybė: pavasario polaidis iki to meto numatomų karo veiksmų teatrą paverčia vientisa bekrašte pelke. Kažin ar Timošenka ir Mereckovas, patys susipažinę su vietovės ypatybėmis, galėjo planuoti „pavasario karą". Artimiausias protingas laikas pradėti vykdyti lapkričio planą galėjo būti tik 1941 m. vasara.

Artimiausias – nereiškia „labiausiai tikėtinas". Negalima atmesti, kad, kaip ir anksčiau, planuotas Žiemos karas.

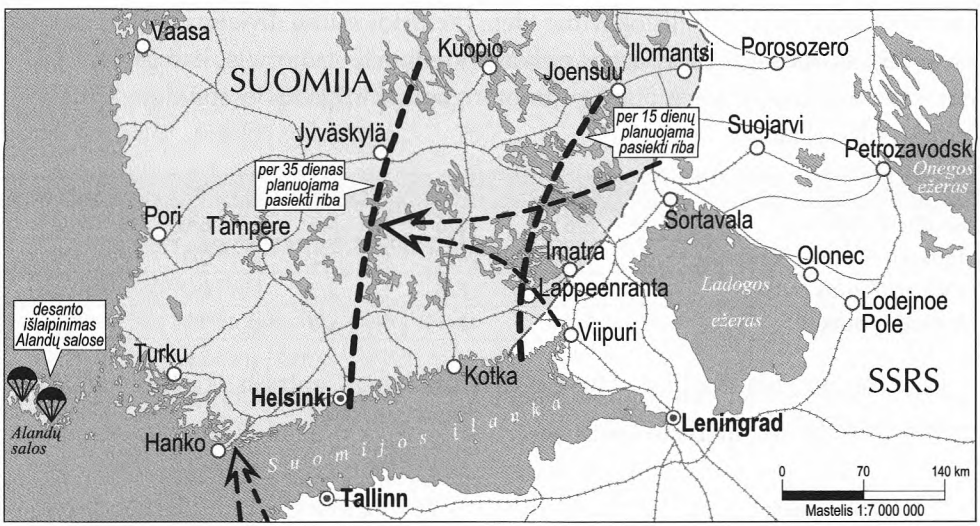

Nr. 27. *1940 metų lapkričio mėn. direktyva.*

Deja, nieko tiksliau pasakyti negalima – 1940 m. lapkričio 25 d. „direktyva“ yra chronologiškai **paskutinė iš prieinamų** mums karo su Suomija operatyvinio plano variantų. 1941 m. pirmosios pusės karinių apygardų (taip pat ir Leningrado apygardos) archyvų fondai įslaptinti. Teisingiau sakant, neprieinami visi 1941 m. pirmosios pusės dokumentai, ne tik Leningrado KA, nes RVKA fondai chronologiškai baigiasi 1940 m. pabaiga, o GMCA saugomi (bent jau taip oficialiai sakoma) karo meto dokumentai, t.y. nuo 1941 m. birželio 22 d. Tiesa, kai kuriuose GMCA fonduose pasitaiko atskirų vėliausio prieškario, kartais net 1941 m. sausio ar vasario mėnesių dokumentų. Bet tai retos ir atsitiktinės bendros taisyklės išimtys. Apskritai 1941 m. pirmasis pusmetis, svarbiausias, norint suprasti Stalino planus bei ketinimus, tiesiog „dingo“ archyvų dulkėse... Beje, labiau stebėtis reikia tuo, kad 1940 m. rugsėjo 18 d. „siūlymai“ ir 1apkričio 25 d. „direktyva“ per kažkokį neįsivaizduojamą stebuklą paskelbta. Laikotarpiu, kuriam skirta ši knyga, tokiais atvejais buvo sakoma: „Kurgi tos įstaigos žiūri...“

2.5 skyrius. „Daugiausia laiko su Hitleriu skirta Suomijos klausimui...“

1940 m. lapkričio 25-oji sovietinės istoriografijos buvo nepelnytai primiršta. O be reikalo. Ta diena įsimintina net keletu reikšmingų įvykių. Apie vieną iš jų jau kalbėta ankstesniame skyriuje. Kitas, nepalyginti svarbesnis, susijęs su Sovietų Sąjungos ir Vokietijos santykiais. Tą dieną, 1940 m. lapkričio 25-ąją, SSRS vyriausybės vadovas ir užsienio reikalų ministras draugas Molotovas pranešė Vokietijos pasiuntiniui grafui Šulenburgui sąlygas, kuriomis Sovietų Sąjunga buvo pasirengusi prisijungti prie Trilypės sąjungos („Romos–Berlyno–Tokijo ašis“) kaip šio agresorių „elitinio klubo“ ketvirtoji visateisė narė.

Nors tai, kad „GLK ir generalinio štabo direktyva Leningrado karinės apygardos vadui“ buvo atvirai paskelbta, galima paaiškinti tik „tų, kuriems priklauso“ apgailėtinu aplaidumu ir atsakomybės stoka, bet išsisukti nuo 1940 m. lapkričio 25 d. Molotovo pareiškimo teksto paskelbimo Rusijos pusei

„Kitaip tariant, džentelmenai, Togas nemuš Džou ir Džou nemuš Togo..Nebent jie bakstels vienas kitam, jei aš kaukštelėsiu Džou.“ Amerikiečių karikatūroje vaizduojami Japonijos, Vokietijos ir Sovietų Sąjungos lyderiai, T. Hidekis, A. Hitleris ir J. Stalinas, planuojantys pasirašyti bendradarbiavimo paktą 1940 m.

buvo labai sunku, o svarbiausia – beprasmiška. Kadangi pareiškimas skirtas hitlerinės Vokietijos vyriausybei, kuri Antrajame pasauliniame kare patyrė triuškinamą pralaimėjimą, priverstos besąlygiškai kapituliuoti Vokietijos archyvai atsidūrė nugalėtojų rankose. Taigi Sovietų Sąjungos ir Vokietijos bendradarbiavimo dokumentai, konkrečiai SSRS prisijungimo prie „keturšalio pakto" sąlygų tekstas, pateko į amerikiečių rankas ir buvo 1948 m. paskelbtas garsiame JAV valstybės departamento rinkinyje „Nazi–Soviet Relations".

Beveik pusę amžiaus sovietinė propaganda (ir jos sudedamoji dalis sovietinis „istorijos mokslas") aršiai smerkė „buržuazinius istorijos falsifikuotojus", drįsusius mesti šešėlį ant brangiosios SSKP tvirtai taikios užsienio politikos. „Miestui ir pasauliui" paskelbta, kad iš tiesų draugas Molotovas pasipiktinęs atmetė klastingus Hitlerio siūlymus ir atsisakė net kalbėtis apie Sovietų Sąjungos galimybę jungtis prie nacistų, fašistų ir japonų militaristų agresyvaus bloko. Paskui, gavus komandą „atšaukti", Rusijos prezidento archyve (f. 3, ap. 64, b. 675, l. 108) „staiga aptiktas" mašinraščio tekstas, be to, dar su atitinkama Molotovo ranka įrašyta pastaba: *„Mano atiduota p. Šulenburgui 1940 m. lapkričio 25 d."*

Kad ir kaip keista, bet maža ir iš pirmo žvilgsnio, tokia tolima nuo pasaulio didžiosios politikos audrų Suomija, pasirodo, buvo paminėta Molotovo pareiškime, be to, dar **pačiame pirmajame punkte**:

„SSRS iš esmės sutinka priimti keturių valstybių pakto projektą dėl jų politinio bendradarbiavimo ir ekonominės tarpusavio pagalbos, išdėstytą p. Ribentropo jo pokalbyje su V. Molotovu Berlyne 1940 m. lapkričio 13 d. ir sudarytą iš 4 punktų, šiomis sąlygomis:

1. Jei Vokietijos kariuomenė tuojau pat būtų išvesta iš Suomijos, kuri yra SSRS įtakos sferoje pagal 1939 m. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos susitarimą, be to, SSRS įsipareigoja užtikrinti taikius santykius su Suomija, taip pat Vokietijos ir Suomijos ekonominius interesus (medienos, nikelio išvežimą);

2. Jei artimiausiais mėnesiais bus užtikrintas SSRS saugumas Sąsiauriuose sudarant SSRS ir Bulgarijos, kuri dėl jos geografinės padėties yra SSRS Juodosios jūros sienų saugumo sferoje, tarpusavio pagalbos paktą, ir leista įrengti SSRS karinę ir karinę jūrų bazę Bosforo bei Dardanelų rajone ilgalaikės nuomos sąlygomis;

3. Jei SSRS aspiracijų svorio centru bus pripažintas rajonas į pietus nuo Batumio ir Baku bendra Persijos įlankos kryptimi;

4. Jeigu Japonija atsisakys savo koncesijos teisių dėl anglies ir naftos Šiaurės Sachaline teisingos kompensacijos sąlygomis.

Atsižvelgiant į tai, turi būti pakeistas p. Ribentropo pateiktas protokolas prie keturių valstybių Sutarties dėl įtakos sferų atskyrimo, SSRS aspiracijų svorio centro į pietus nuo Batumio ir Baku bendra kryptimi Persų įlankos link nustatymo dvasia (vokiečiai siūlė Sovietų Sąjungos veržimąsi į naujas teritorijas nukreipti į Indijos vandenyno pusę, bet Stalinas Molotovo lūpomis patikslino, kad jį kur kas labiau domina nafta negu indiška arbata ir drambliai bei smaragdai. – M. S.).

Lygiai taip pat turi būti pakeistas p. Ribentropo pateiktas Vokietijos, Italijos ir SSRS bei Turkijos susitarimo protokolo projektas, kad būtų galimybių įkurti SSRS karinę ir karinę jūrų bazę prie Bosforo ir Dardanelų ilgalaikės nuomos sąlygomis trims valstybėms garantuojant Turkijos nepriklausomybę ir teritoriją, jei Turkija sutiks prisijungti prie keturių valstybių. Šiame protokole turi būti numatyta, kad, jei Turkija atsisakys prisijungti prie keturių valstybių, Vokietija, Italija ir SSRS susitaria parengti ir įgyvendinti būtinas karines ir diplomatines priemones, dėl ko turi būti sudarytas specialus susitarimas..." (120, p. 417)

Vokietija Suomijos teritorijoje net 1941 m. vasarą kariuomenės turėjo labai nedaug (žr. 32 žemėlapį, p. 277) (pietinėje šalies dalyje buvo vienintelė vermachto 163-ioji divizija, šiaurinėje – užpoliarės – dalyje veikė 2-oji ir 3-ioji kalnų šaulių divizijos ir SS brigada „Nord"; visa tai drauge buvo tik 3 proc. prie SSRS sienų sutelktos bendros vokiečių grupuotės. Jau 1940 m. rudenį nuolat nedislokuotas nė vienas vermachto batalionas. Tačiau Molotovo pretenzijos dėl Hitlerio įžūlaus kėsinimosi į *„SSRS įtakos sferą*" nebuvo visai be pamato. Kad išsiaiškintume šį klausimą, netikėtai tapusį Berlyno ir Maskvos „nesantaikos obuoliu", reikia prisiminti kelių mėnesių senumo įvykius.

Per Žiemos karą Vokietija, demonstruodama visišką lojalumą savo naujam sąjungininkui, pabrėžtinai laikėsi prosovietinės pozicijos. Jau trečiąją karo dieną iš Berlyno užsienyje esančioms Vokietijos diplomatinėms misijoms išsiuntinėta nurodomoji telegrama „Pokalbiuose dėl suomių–rusų konflikto prašome vengti antirusiško tono" (70, p. 29). 1939 m. gruodžio 6 d. išsiuntinėta papildoma instrukcija: *„Jūsų pokalbiuose turi būti reiškiama simpatija rusų požiūriui. Nereikškite jokios simpatijos suomių pozicijai*" (70, p. 33). Diplomatinį meilikavimą papildė visai konkretūs darbai: Vokietija (nepaisant daugiamečio sovietinių „istorikų" melo) Žiemos karo mėnesiais ne tik nepardavinėjo suomiams ginkluotės, bet ir uždraudė gabenti ją per Vokietijos teritoriją ir net Bergeno uoste sulaikė transportus su Suomijos trečiosiose šalyse pirkta ginkluote. Reikia pažymėti, kad, vykstant pokalbiams su Hitleriu,1940 m. lapkričio 13 d. Molotovas mielai pripažino, kad *„rusų vyriausybė per šį konfliktą neturėjo priežasčių kritikuoti Vokietijos poziciją*" (70, p. 111).

1940 m. kovą Vokietija ir SSRS solidariai priešinosi trijų Šiaurės šalių (Norvegijos, Švedijos, Suomijos) gynybinės sąjungos sudarymui. Šiuo atveju lėmė ne tiek plėšikavimo partnerių draugiški jausmai, kiek pragmatinis išskaičiavimas: Vokietija ne mažiau negu Sovietų Sąjunga tuo metu buvo suinteresuota, kad Skandinavija liktų silpna, neįstengtų priešintis ginklu. O Maskva palaikė hitlerinę agresiją prieš Norvegiją ir politiškai, ir tam tikru mastu praktiškai (leido vokiečiams naudotis karine jūrų baze Murmansko rajone). 1940 m. balandžio 9-ąją, pirmąją įsiveržimo į Norvegiją dieną, pasiuntinys Šulenburgas aplankė Molotovą, kuris jį priėmė itin svetingai:

„... Molotovas pareiškė, kad sovietinė vyriausybė supranta, jog Vokietija buvo priversta imtis tokių priemonių. Anglai, be abejonės, per daug sau leido. Jie visai nepaiso neutralių šalių teisių.

Baigdamas Molotovas pasakė štai ką: „Mes linkime Vokietijai visiškos pergalės jos gynybos veiksmuose“ (70, p. 45).

Bet jau 1940 m. vasarą dviejų diktatorių santykių „saldymetis“ pradėjo krypti galop.

Vokietija pasiekė „visišką pergalę savo gynybos veiksmuose“, t.y. svaiginamai greit įsiviešpatavo didžiojoje Vakarų Europos dalyje. Naujagimis vermachtas išaugo ir įgijo kovingiausios kariuomenės pasaulyje statusą.

Okupuotų bei pavaldžių šalių žaliavų ir maisto ištekliai, įskaitant Rumunijos naftą, sumažino Hitlerio priklausomumą nuo brangiai kainuojančių Stalino malonių. Keista, bet sovietinė užsienio politikos žinyba nepanoro matyti ir įvertinti šių pokyčių. Kokybiškai naujomis aplinkybėmis ji toliau „varė savo liniją“ elgdamasi kaip dramblys indų krautuvėje. Dar keisčiau (o gal atvirkščiai – dėsninga?) tai, kad pirmieji konfliktai kilo ne dalijantis geopolitinio masto grobį, o tiesiog dėl menkniekio.

1940 m. birželio pabaigoje Maskva pareiškė pretenzijų į Bukovinos teritoriją (šiaurinę Rumunijos sritį Pruto aukštupyje palei Ukrainos sieną). Iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios ši teritorija priklausė Habsburgų imperijai (Austrijai ir Vengrijai), o 1939 m. rugpjūčio 23 d. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos slaptajame protokole dėl įtakos sferų Rytų Europoje atskyrimo apie ją nebuvo pasakyta nė žodžio. Po trumpos, bet jau anaiptol ne draugiškos diskusijos šalys susitarė, kad Sovietų Sąjunga savo pretenzijas apriboja tik Bukovinos šiaurine dalimi (dabartinės Ukrainos Černovicų sritis). Mainais už šią „nuolaidą“ Vokietija oficialiai pasiūlė Rumunijos vyriausybei, *„siekiant išvengti Rumunijos ir Sovietų Sąjungos karo, nusileisti sovietinės vyriausybės reikalavimams“* (70, p. 64). O Maskva pažadėjo atsižvelgti į Vokietijos nerimavimą dėl etninių vokiečių, kurių apie 100 tūkst. gyveno Besarabijos ir šiaurinės Bukovinos teritorijoje, likimo (žr. 56 žemėlapį, p. 183).

Į vokiečių kilmės Karpatų valstiečių interesus SSRS vyriausybės vadovas Molotovas „atsižvelgė“ savaip. Buvo sudarytas ilgas, daugelio puslapių dokumentas. Jame nurodant tikslų kišeninių ir rankinių laikrodžių, „kailinių kepurių ir paltų“ skaičių (atskirai naujų ir naudotų), nustatyta, ką gali pasiimti vokiečių šeima, kuriai kilniaširdiškai buvo leidžiama palikti daugelio kartų triūsu sukurtus namus ir ūkius ir išvykti iš SSRS. Neužmirštas ir tabakas, Bukovinoje auginamas kaip prekinė kultūra. Vienai šeimai leista pasiimti ne daugiau kaip 20 kg (113). Sunku suprasti, kodėl prireikė iš valstiečio atimti maišą tabako. Draugas Stalinas, kaip visiems žinoma, rūkė „Hercegovina–Flor“ ir kaimiško „dūmelio“ jam nereikėjo. Bet visai nesunku įsivaizduoti, kaip toks įžūlumas veikė Hitlerį, kurio kalbose (galbūt ir mintyse) nuolat skambėjo susirūpinimas Rytų Europoje gyvenančių „folksdoičų“ (vokiečių kilmės ar suvokietėjusių gyventojų) likimu.

Toliau – dar gražiau. Bukovinos valstiečių turtas buvo skaičiuojamas kepurėmis ir laikrodžiais „svogūnais“, o Pabaltijyje vokiečiams (taip pat ir Vokietijos piliečiams) priklausančių įmonių vertė buvo šimtai milijonų markių. Pabaltijo šalyse prasidėjus „giliems socialiniams ekonominiams pertvarkymams“, Molotovas 1940 m. liepos

29 d. Vokietijos pasiuntinį užtikrino, kad *„sovietinė vyriausybė atsako už Pabaltijo šalių vyriausybių įgyvendinamas priemones ir už Vokietijos interesų apsaugą tose šalyse... Sovietinė vyriausybė rekomendavo Lietuvos vyriausybei padaryti išimtį taikant įstatymą dėl nacionalizavimo vokiečių kilmės asmenims – ir Lietuvos, ir Vokietijos piliečiams – ir pristabdyti jų turto nacionalizavimą, kad visus su turtu susijusius klausimus tiesiogiai sureguliuotų Berlynas ir Maskva. Šis turto klausimų sureguliavimas tarp Maskvos ir Berlyno lygiai taip pat taikytinas ir Estijai bei Latvijai...“* (120, p. 137)

Tai išgirdęs Šulenburgas ilgai žarstė padėkas. Bet 1940 m. spalio 17 d. Maskvoje esančiam Vokietijos pasiuntiniui teko išgirsti kai ką nauja:

„... drg. Molotovas atsako Šulenburgui, kad sovietinė vyriausybė kalbėjo apie geranorišką požiūrį į Vokietijos interesus Pabaltijyje, bet niekada neįsipareigojo Vokietijos piliečiams ***atlyginti už visą*** (paryškinta mano. – M. S.) *turtą... Nacionalizavimas vokiečių ir Pabaltijo vokiečių tautybės asmenims* ***atidėtas, bet neatšauktas****. Apie tai Vokietijos vyriausybė buvo laiku ir tiksliai informuota...“* (120, p. 304)

Dėl keisto sutapimo dar vienas „ne viso atlyginimo“ aptarimas įvyko taip pat 1940 m. lapkričio 25 d.:

„... drg. Molotovas nurodo, kad tai pirmoji išimtis iš principų, kurią sovietai padarė, nekompensuoti nacionalizuoto turto... Todėl drg. Molotovas pateikia šį siūlymą:

apmokant per vienerius metus padidinti kompensaciją vokiečių tautybės asmenims nuo 10 iki 15 proc. ir Vokietijos piliečiams nuo 20 iki 25 proc. Atitinkamai vokiečių tautybės asmenims apmokant per trejus metus – 25 proc. vietoj 15 proc., per 6 metus – 35 proc. vietoj 20 proc., per 10 metų – 40 proc. vietoj 25 proc... drg. Molotovas vėl pabrėžia, kad per vienerius metus neįmanoma kompensuoti tokios sumos (konfiskuoti turtą pasirodė įmanoma per vieną dieną. – M. S.) *ir kad istorijoje nėra panašaus precedento...“* (120, p. 412–413)

Sovietų Sąjungos ir Vokietijos santykių pablogėjimo kulminacija 1940 m. rudenį tapo vadinamasis „antrasis Vienos arbitražas“ ir su juo susijęs konfliktas. 1940 m. rugpjūčio 30 d. Vienoje per vieną dieną „išspręstas“ daugelį amžių trukęs ginčas dėl Transilvanijos. Vokietijos ir Italijos spaudžiama Rumunijos vadovybė sutiko atiduoti Transilvanijos šiaurinę dalį (43,5 tūkst. kv. km, gyventojų 2,5 mln.) Vengrijai. Mainais už tą nuolaidumą maršalas Antoneskus iš „ašies“ šalių gavo Rumunijos likusios teritorijos neliečiamumo oficialias garantijas. Įvykus šiam sandėriui, Vengrija (būsimoji ir, kaip paaiškėjo, pati patikimiausia Hitlerio sąjungininkė) gavo dosnų „avansą“, o susilpninta ir pažeminta Rumunija dar tvirčiau pririšta prie fašistinio bloko vežimo (žr. 56 žemėlapį, p. 183).

Sovietinė vadovybė nedelsdama pareiškė patį griežčiausią protestą. Jau kitą dieną, 1940 m. rugpjūčio 31-ąją Molotovas pareiškė Šulenburgui, kad *„Vokietijos vyriausybė pažeidė 1939 m. rugpjūčio 23 d. nepuolimo sutarties 3 straipsnį, kuriame kalbama, kad abi šalis dominančiais klausimais turi būti konsultuojamasi.*

Vokietijos vyriausybė, nepasikonsultavusi su sovietine vyriausybe klausimu, kuris negali būti nesusijęs su SSRS interesais, nes kalbama apie dvi prie Sovietų Sąjungos sienų

esančias valstybes, pažeidė šį straipsnį" (120, p. 205). 1940 m. rugsėjo 9 d. Molotovas jau konkrečiau paaiškino Šulenburgui, kokie yra „SSRS interesai", kuriuos pažeidžia Vienos susitarimas. Aišku, problema buvo ne tai, kad legendinio Transilvanijos vampyro Drakulos pilis vėl „pakeitė adresą" – atimta iš Rumunijos, atiteko Vengrijai.

„Drg. Molotovas pareiškė Šulenburgui, kad... sovietinė vyriausybė Vokietijos pageidavimu, sumažino pretenzijas Rumunijai ir apsiribojo tik šiaurine Bukovinos dalimi. Bet kaip tik tada drg. Molotovas pareiškė, kad atitinkamomis sąlygomis keldami ***klausimą dėl Pietų Bukovinos****, mes tikimės, jog Vokietijos vyriausybė šiuo klausimu mus palaikys.* ***Rumunijai suteiktos garantijos*** (čia ir anksčiau paryškinta mano. – M. S.) *prieštarauja ir šiam sovietinės vyriausybės pageidavimui*" (120, p. 220).

Bet ir tai dar ne viskas. Rugsėjo 21 d. Molotovas pasikvietė Šulenburgą ir įteikė jam „atmintinę dėl to, kad Vokietijos vyriausybė nesilaiko nepuolimo sutarties III straipsnio". Nors šį kartą Maskvos pretenzijos išreikštos raštu, suprasti sovietinės vadovybės poziciją tapo dar sudėtingiau:

„... Sovietinė vyriausybė taip pat negali neatkreipti dėmesio į tą aplinkybę, kad, ***suteikus Rumunijai garantijas dėl valstybės teritorijos, atsirado dingstis teigti, jog šis Vokietijos vyriausybės aktas nukreiptas prieš SSRS****. Kaip žinoma, tokie teiginiai iš tiesų vartojami gana plačiai. Tačiau, jei Vokietijos vyriausybė šiuo klausimu iš anksto būtų kreipusis į SSRS vyriausybę, nebūtų buvusių jokių dingsčių plisti tokio pobūdžio teiginiams, kartu Vokietijos vyriausybė* ***būtų visiškai įsitikinusi, kad SSRS neketina grasinti*** (čia ir anksčiau paryškinta mano. – M. S.) *Rumunijos teritorijos neliečiamumui*" (120, p. 266–267).

Jei visa tai suprastume tiesiogiai (taip, kaip parašyta), išeitų, kad beveik mėnesį trukęs skandalas – ir ne tiesiog skandalas, bet oficialus kaltinimas pažeidus „nepuolimo sutartį" – kilo tik todėl, kad Berlynas iš anksto neprašė Maskvos sutikimo. Ir nieko daugiau. Sovietų Sąjunga, pasirodo, ir nesirengė „grasinti Rumunijos teritorijos neliečiamumui", bet štai šio neliečiamumo garantijos, kurias suteikė Vokietija ir Italija, kažkodėl sukėlė pykčio audrą.

Pagaliau sutrikęs Šulenburgas pradėjo jau visai nerišliai vapėti:

„... Šulenburgas sako, kad iš pat pradžių (nuo 1939 m. rugpjūčio) išspręsto Besarabijos klausimo susidarė toks įspūdis, kad SSRS Rumunijai pretenzijų neturi... Dėl Pietų Bukovinos galbūt tai jo kaltė, nes ne visai suprato, kaip keliamas klausimas.

Drg. Molotovas kartoja tai, ką jau tada sakė Šulenburgui dėl Pietų Bukovinos, pridurdamas, kad tai buvo pasakęs neapibrėžtai ir galbūt Šulenburgas tada neteikė tam pakankamos reikšmės.

Šulenburgas sako, kad jis labai apgailestauja, jog tarp sovietinės ir Vokietijos vyriausybės kilo tokių nesutarimų... ir jis padarys viską, kad šiuo klausimu viskas taptų aišku.

Drg. Molotovas pareiškia, kad, jei Vokietijai nepuolimo sutarties trečiasis straipsnis sudaro nepatogumų bei suvaržymų, sovietinė vyriausybė yra pasirengusi aptarti šio sutarties straipsnio pakeitimą ar atšaukimą, bet kol jis galioja...

Šulenburgas skubiai atsako, kad tai nelaimingas atsitikimas ir kad apie tai negali būti nė kalbos..." (120, p. 264)

„Nelaimingas atsitikimas" plėtojosi toliau. 1940 m. lapkričio 13 d. Berlyne vykstant deryboms su Hitleriu, Molotovas vėl grįžo prie Rumunijos klausimo:

„... Kalbant apie Bukoviną, nors tai ir nenumatyta papildomame protokole, SSRS ***padarė nuolaidą Vokietijai ir laikinai atsisakė Pietų Bukovinos****, apsiribojo Šiaurės Bukovina, bet su išlyga, kad SSRS tikisi, jog Vokietija atsižvelgs į Sovietų Sąjungos suinteresuotumą Pietų Bukovina. SSRS iki šiol negavo iš Vokietijos neigiamo atsakymo dėl išsakyto pageidavimo, bet Vokietija vietoj tokio atsakymo* ***garantavo visą Rumunijos teritoriją užmiršusi šį mūsų suinteresuotumą*** (čia ir anksčiau paryškinta mano. – M. S.) *ir apskritai šias garantijas suteikė nesikonsultavusi su SSRS ir pakenkdama SSRS interesams*" (120, p. 378).

Nuo naujosios Sovietų Sąjungos ir Rumunijos sienos iki Ploeščio naftos gavybos rajono liko vos 200 km (žr. 56 žemėlapį, p. 183).

Hitleris ne taip, kaip Šulenburgas situaciją įvertino adekvačiai:

„... Fiureris atsakė, kad jei tik dalis Bukovinos liks Rusijai, ir tai jau bus didelė Vokietijos nuolaida. Pagal žodinį susitarimą buvusi Austrijos teritorija turi būti priskirta Vokietijos įtakos sferai. Be to, į rusų zoną patekusios teritorijos nurodytos konkrečiai, pavyzdžiui, Besarabija... Dėl Bukovinos susitarime nepasakyta nė vieno žodžio... Kad Vokietijos ir Sovietų Sąjungos bendradarbiavimas ateityje teiktų teigiamų rezultatų, sovietinė vyriausybė turi suprasti, jog Vokietija yra įtraukta į mirtiną kovą, kuri bet kokiomis aplinkybėmis turi baigtis sėkmingai. Tam reikalingas kai kurias prielaidas, priklausančias nuo ekonominių ir karinių veiksnių, Vokietija nori užsitikrinti bet kuriais būdais..." (70, p. 113)

Šiuos faktus, iš pirmo žvilgsnio tiesiogiai nesusijusius su 1940 m. Sovietų Sąjungos ir Suomijos priešprieša, pateikėme, kad būtų aiškesnis karinis politinis fonas, kuriame hitlerinės Vokietijos vadovybė 1940 m. atkreipė savo suinteresuotą žvilgsnį į Suomiją.

Pagal maršalo Mannerheimo pasakojimą įvykiai klostėsi taip:

1940 m. rugpjūčio 17 d. aš gavau Suomijos pasiuntinio Berlynui telegramą. Joje aš buvau prašomas... priimti vokiečių papulkininkį Veltjensą, kuriam pavesta perduoti reichsmaršalo Geringo laišką... Veltjensas tą patį vakarą (rugpjūčio 18–ąją) *aplankė mane namuose ir perdavė Geringo sveikinimą. Šis domėjosi, ar Suomija Švedijos pavyzdžiu nepageidautų per jos teritoriją transportuoti ūkinės paskirties krovinių, taip pat važiuoti atostogaujantiesiems ir ligoniams į Kirkeną* (uostas Šiaurės Norvegijoje). *Be to, Veltjensas pranešė, kad dabar turėsime galimybę gauti karinių reikmenų iš Vokietijos... Kai tos pačios dienos* (rugpjūčio 19-osios) *vakarą aplankiau prezidento pareigas einantį Riutį, jis pavedė man duoti per jo pasiuntinį reichsmaršalui teigiamą atsakymą į klausimą dėl tiesioginio transportavimo. Tai aš ir pranešiau Veltjensui, kai jis kitos dienos rytą atėjo pas mane...*

Atskirus įrangos, ligonių ir atostogaujančiųjų vežimo klausimus aptarė abiejų valstybių karinė valdžia ir tos derybos baigėsi techniniu susitarimu, pasirašytu rugsėjo 12 d. Paskui, kai šiuo klausimu užsienio reikalų ministerijų atstovai surengė derybas, to paties mėnesio 22 dieną pasirašytas oficialus susitarimas“ (22, p. 357–358).

Pagal formalią teisę karinių krovinių ir kariškių, net vadinamų „ligoniais ir atostogaujančiaisiais“, tranzitas per Suomijos teritoriją reiškė Vokietijos kišimąsi į SSRS interesų sferą, kuri nurodyta 1939 m. rugpjūčio 23 d. slaptajame protokole. Formaliu teisės požiūriu karinių krovinių ir kariškių tranzitas nesuderinamas su sąvokos „neutralitetas“ maksimaliai griežtu aiškinimu. Tai taip pat tikra, kaip ir tai, kad leidimas Vokietijos kariniam jūrų laivynui naudotis Kolos pusiasalyje esančia Sovietų Sąjungos karine jūrų baze buvo nesuderinamas su SSRS oficialiai pareikštu neutralitetu prasidėjusiame pasauliniame kare, o liepos 22 d. (t.y. likus mėnesiui iki derybų dėl Vokietijos tranzito) pasirašytas susitarimas dėl Raudonosios armijos ginkluotės ir karinių dalinių tranzito per Suomijos teritoriją į Hanką (ir tai, kad SSRS karinė bazė įkurta Suomijos teritorijoje!) griovė šios šalies neutralumo statusą. Galima pateikti ir daugiau panašių samprotavimų, bet kažin ar verta. Dviejų diktatorių politika, nuo visiškai neteisėto sandėrio dėl suverenių Europos šalių teritorijų pasidalijimo į „interesų sferas“ ir iki Vokietijos įsiveržimo į Norvegiją, o Sovietų Sąjungos – į Suomiją taip toli peržengė bet kokio „teisės lauko“ ribas, kad šiuo atveju nedera kalbėti net apie kokias nors teisines suktybes. Kur kas svarbiau nagrinėti šalių praktinius veiksmus, šių veiksmų motyvus bei padarinius. Norvegijoje esančios Vokietijos kariuomenės grupuotės aprūpinimo problemos iš tiesų būta. Anglų viešpatavimo jūroje sąlygomis trumpiausias kelias iš Vokietijos uostų į Norvegijos uostus Šiaurės jūra buvo per daug pavojingas. Tad gerokai paprasčiau būtų naudotis Botnijos įlankos uostais. Kita vertus, Botnijos įlanka turi du krantus – Švedijos ir Suomijos, o tiesioginės geležinkelio atšakos iki Kirkeno nėra nei Švedijos, nei Suomijos teritorijoje. Susitarimas su Švedija dėl tranzito (pasirašytas 1940 m. liepą), tranzitas per Suomiją tapo naudingu priedu ir jau esamų transporto kelių įžvalgiu dubliavimu. Kaip sakoma, „atsarga gėdos nedaro“, taigi turėdama dar vieną transporto koridorių vokiečių kariuomenė Norvegijoje galėjo jaustis tvirčiau.

Be to, galima spėti, kad noras palaikyti ant bedugnės krašto balansuojančią Suomiją buvo ne mažiau svarus Vokietijos vadovybės veiksmų motyvas, negu vien pragmatinis interesas įgyti dar vieną transporto koridorių Norvegijos grupuotei aprūpinti. Noras užkirsti kelią Sovietų Sąjungos ketinimui galutinai praryti Suomiją, aišku, kilo ne dėl altruistinio solidarumo. Hitleris negalėjo nesuprasti, kad bet koks vokiečių kareivių ar karinių krovinių atsiradimas Sovietų Sąjungos „interesų sferai“ priskirtoje teritorijoje Maskvoje sukels labai neigiamą reakciją. Ne mažiau griežtą ir lengvai prognozuojamą reakciją turėjo sukelti ir siūlymas „apmokėti“ (visomis šio žodžio prasmėmis) Suomijos sutikimą dėl ginkluotės tranzito iš Vokietijos (ar per Vokietiją). Ir jei Hitleris tai išdrįso, vadinasi, turėjo rimtų priežasčių siekti išsaugoti Suomijos nepriklausomybę. Viena iš pačių svarbiausių priežasčių – Petsamo nikelis.

Nikelis yra itin svarbus legiruojamasis elementas gaminant tvirtą konstrukcinį plieną, o jo dalis nerūdijančiuosiuose ir karščiui atspariuose lydiniuose yra nuo 10 iki 60 proc. Išvertus į XX a. vidurio karinės technikos kalbą, nikelis – tai lėktuvai, aviaciniai motorai, t.y. tos ginkluotės rūšys, kuriomis Vokietija siekė (ir labai sėkmingai) tapti pasaulio lydere. Europoje nikelio rūdynų mažai, o didelių iš esmės du: Petsamas (dabar Pečenga) ir Norilskas. Kova dėl nikelio įmonių tai slopdama, tai artėdama prie tiesioginio karinio susidūrimo vyko iš esmės visą „taikaus atokvėpio" metą (nuo 1940 m. pavasario iki 1941 m. pavasario). Dar kartą priminsime, kad, sudarant Maskvos sutartį, Petsamas buvo vienintelis (!) taškas žemėlapyje, kuriame Sovietų Sąjunga ne tik nepastūmėjo sienos toliau, negu iš tiesų prasiveržė Raudonoji armija, o atvirkščiai – grąžino grobį atgal (žr. 18 žemėlapį, p. 142). Pakartosime tokio „sąžiningumo" populiariausią versiją: Petsamo nikelio rūdynų naudojimo koncesija priklausė Didžiosios Britanijos (Kanados) firmai ir Stalinas nusprendė neaštrinti ir taip jau įtemptų santykių su Vakarais.

1940 m. Prancūzijai pralaimėjus karą su Vokietija, Stalinas nusprendė, kad su saloje apgulta Anglija galima elgtis be ceremonijų. Tuo pačiu laiku analogišką išvadą padarė ir Hitleris. Tad beveik vienu metu klostėsi du vienas su kitu susiję vykiai. 1940 m. birželio 23 d. Sovietų Sąjunga iš Suomijos vyriausybės pareikalavo nutraukti koncesijos sutartį su britų firma ir atiduoti nikelio rūdynus SSRS ar bendrai Sovietų Sąjungos ir Suomijos įmonei. Suomiai atsisakė argumentuodami tai teisės principais ir bendrai priimtomis verslo santykių normomis, kurios neleidžia nutraukti sutarties su ankstesniais koncesininkais, jau investavusiais į Petsamą didžiules lėšas. Kita vertus, Suomija išreiškė pasirengimą tiekti SSRS 50 proc. viso išgaunamo nikelio. Maskva nesutiko ir toliau laikėsi savo reikalavimo. Tuo metu, 1940 m. liepos 27 d., vokiečių pramonės milžinė „I.G. Farbenindustrie" sudarė sutartį pirkti 60 proc. visos Petsame išgaunamos nikelio rūdos. Taigi Vokietija tapo tiesiogiai suinteresuota Suomijos, kurios vyriausybė buvo sutarties laikymosi garantas, nepriklausomybės ir stabilumo išsaugojimu.

Dėl Vokietijos ir Suomijos karinio bendradarbiavimo ateities planų ir vilčių ką nors konkrečiai pasakyti sunku. O faktai tokie, kad 1940 m. Vokietija pradėjo didžiulį puolimą iš oro („kova dėl Britanijos") ir visai rimtai rengėsi galimam sausumos kariuomenės „šuoliui" per Lamanšą. Vokietijos sąjunga su SSRS tuo metu jau pradėjo eižėti, bet iki bendro Suomijos ir Vokietijos kariuomenės Kandalakšos puolimo planavimo buvo dar be galo toli. Bet kuriuo atveju **keleto vokiečių zenitinių baterijų permetimas į Kirkeną per Suomijos teritoriją nieko nekeitė šioje situacijoje nei strateginiu (dėl to apskritai paika ginčytis), nei taktiniu požiūriu.**

Maskvos reakcija į netikėtai išryškėjusį Vokietijos domėjimąsi Suomijos reikalais buvo visiškai neadekvati. **Kaip tik Sovietų Sąjungos reakcijos neadekvatumas** (o ne pats Vokietijos ir Suomijos susitarimas dėl tranzito) padėjo Suomijai 1940 m. rudenį neatsidurti Pabaltijo šalių, *„nusimetusių nekenčiamus buržuazinius režimus"*, padėtyje. Peržengęs bet kokias proto ribas „budrumas" ir Kremliaus valdovus kankinu-

SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Vladimiras Dekanozovas Kremliuje su „liaudies seimo" delegacijos nariais, „priimant" Lietuvą į SSRS. Pirmoje eilėje iš kairės: antras – Liudas Gira, penktas – einantis prezidento pareigas Justas Paleckis, šeštas – Vladimiras Dekanozovas, aštuntas – „liaudies vyriausybės" krašto apsaugos ministras Vincas Vitkauskas; antroje eilėje iš kairės: penktas – Petras Cvirka, septintas – „liaudies vyriausybės" švietimo ministras Antanas Venclova, devinta – Salomėja Nėris, dvyliktas – LKP pirmasis sekretorius, valstybės saugumo departamento direktorius Antanas Sniečkus ir kiti. 1940 m. rugpjūčio 3 d.

si vos ne patologinė „persekiojimo manija", paveikė taip, kad susitarime dėl tranzito jie įžvelgė vos ne Vokietijos ir Suomijos karinę sąjungą. Be to, pirmąjį oficialų pranešimą apie tranzito pradžią sovietinė vadovybė gavo gana keistomis aplinkybėmis.

Rugpjūčio 16 d. pasiuntiniui Šulenburgui Berlyno buvo nurodyta rugsėjo 21-ąją (t.y. likus dienai iki realaus transportavimo pradžios) susitikti su Molotovu ir *„jei iki to laiko negausite kitų instrukcijų"*, pranešti jam štai ką:

„Dėl nesiliaujamo anglų lėktuvų skverbimosi į Vokietijos ir jos okupuotų teritorijų oro erdvę tenka stiprinti kai kurių objektų, pirmiausia esančių Šiaurės Norvegijoje, gynybą. Šio stiprinimo dalis yra ir tai, kad ten permetamas zenitinės artilerijos divizionas kartu su jo aprūpinimo reikmenimis. Ieškant permetimo kelių, paaiškėjo, kad paprasčiausias kelias šiam tikslui bus per Suomiją. Maždaug rugsėjo 22 d. divizionas bus iškrautas prie Haparandos, o paskui transportuojamas į Norvegiją iš dalies geležinkeliu, iš dalies plentu. Suomijos vyriausybė, atsižvelgdama į ypatingas aplinkybes, leido Vokietijai taip transportuoti. Mes norime iš anksto informuoti sovietinę vyriausybę apie šį žingsnį" (70, p. 78).

Rugsėjo 21 d. Šulenburgas susitiko su Molotovu, tačiau visas susitikimas buvo skirtas „santykių aiškinimuisi" dėl Rumunijos. Pranešimo apie Vokietijos tranzitą per Suomiją taip ir nebuvo. Kodėl? Šulenburgas gavo „kitų instrukcijų?" Ar supykusio Molotovo spaudžiamas užmiršo jau turėtas? Į šiuos klausimus atsakyti negalime. Kad ir kaip būtų, keitimasis informacija dėl tranzito įvyko tik rugsėjo 26 dieną. Šulenburgas buvo Berlyne, o Vokietijos interesams Maskvoje atstovavo reikalų patikėtinis Tipelskirchas, kuris išvakarėse gavo iš Ribentropo nurodymą pranešti Molotovui apie rugsėjo 27 d. numatytą pasirašyti trijulės paktą (ašis Roma–

Berlynas–Tokijas). Nieko malonaus Molotovui tame pranešime nebuvo. Kartu su tokia pritrenkiančia žinia, pranešimas apie prasidėjusį karinį tranzitą per Suomiją, be to, dar Maskvos gautą ne normaliais diplomatiniais kanalais, o iš laikraščių, turėjo Molotovui padaryti grėsmingos „apsupties" įspūdį.

„... drg. Molotovas sako Tipelskirchui, kad jį dar domina toks klausimas. Remiantis paskutiniais pranešimais iš Berlyno, sudaryta kažkokia sutartis su Suomija kariniu klausimu. Iš Vokietijos vyriausybės kol kas nėra jokių pranešimų. Drg. Molotovas paklausė Tipelskirchą, ar jis neturi kokių nors patvirtinimų.

Tipelskirchas atsakė, kad jam nieko nežinoma.

Tada drg. Molotovas išdėstė SSRS įgaliotojo atstovo Vokietijai drg. Škvarcevo telegramos turinį apie rugsėjo 25 d. spaudos konferenciją Vokietijos užsienio reikalų ministerijoje, kur spaudos skyriaus vedėjas Šmidtas pareiškė, kad paskelbtas Suomijos vyriausybės komunikatas apie Vokietijos ir Suomijos susitarimą dėl vokiečių kariuomenės tranzito per Suomiją į Norvegiją. Be to, Berlyne agentūra „Junaited Pres" platina biuletenį, kuriame pranešama apie rugsėjo 24 d. Suomijos Vaazos uoste išsilaipinusią vokiečių kariuomenę ir kad su kariuomene atvykę vyriausieji karininkai apsistojo Vaazos viešbučiuose. Tipelskirchas vėl atsakė, kad jis apie tai nieko nežino.

Drg. Molotovas pareiškė, kad jis turi žinių apie Vokietijos kariuomenės išsilaipinimą Suomijos miestuose: Vaazoje, Uleaborge ir Poryje ir vėl paklausė, ar tai Tipelskirchui žinoma.

Tipelskirchas atsakė, kad jis girdėjo apie tai iš žurnalistų, bet daugiau nieko nežino.

Drg. Molotovas pasakė, kad, matyt, taip pat pasirašyta kažkokia sutartis su Suomija, ir sovietinė vyriausybė nori gauti informacijos apie šią sutartį, apie jos tikslus, taip pat visą jos tekstą ir papildomus slaptus punktus, jei tokių esama..." (120, p. 273)

Tikriausiai draugas Molotovas net minties neturėjo, kad „vyriausieji karininkai apsistojo Vaazos viešbučiuose" tiesiog išsimiegoti po ilgos kelionės jūra (su savo karininkais Molotovas ir jo Šeimininkas nesiceremonijo). Amžinu įtarumu sergančioje sąmonėje tarakonai išaugo ligi dramblių dydžio, o nežinomas provincijos viešbutis – ligi „vermachto grupuotės štabo" Suomijoje. Štai kaip dar kartą Likimas pasigailėjo suomių tautos.

Stalino perdėtas atsargumas ir ypatingas santūrumas (skaitytojas gali tai apibūdinti ir kitais žodžiais) išgelbėjo Suomiją. Anaiptol neatsisakydami savo „teisių", kurios buvo numatytos 1939 m. slaptajame protokole, Kremliaus valdovai **nusprendė gauti iš Hitlerio šių teisių papildomą patvirtinimą anksčiau, nei imtis spręsti karu „Suomijos klausimą".** Ar reikia įrodinėti, kad azartiniame sukčiaus lošime su Berlyno aferistu tokia taktika ir tegalėjo baigtis gėdingu apsikvailinimu?

SSRS ir Vokietijos nepuolimo sutarties (vadinamojo Ribentropo–Molotovo pakto) pasirašymas. Pirmas iš kairės J. Ribentropas, dešinėje J. Stalinas ir V. Molotovas. Kremlius, 1939 m. rugpjūčio 23 d.

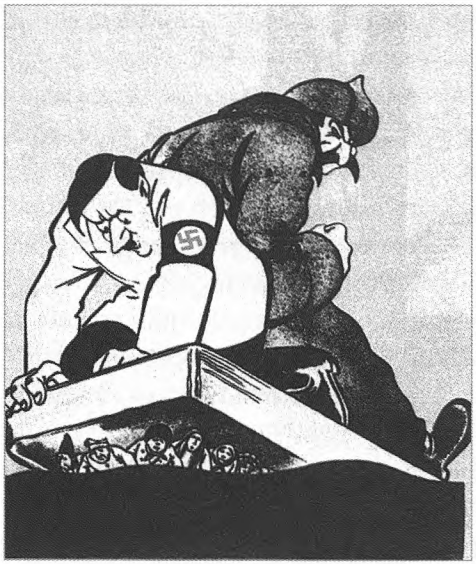

„Neutraliųjų spaudimas". Ribentropo–Molotovo paktą pašiepianti 1939 m. prancūzų karikatūra.

1939 m. rugpjūtis galėjo būti laikomas Stalino diplomatijos „laimės valanda", bet 1940 m. lapkritį Molotovo vizitas į Berlyną buvo tikriausiai pati didžiausia nesėkmė. Tiesą sakant, ir padėtis pasidarė nepalyginti sudėtingesnė.

1939 m. rugpjūtį „visi koziriai" buvo Stalino rankose. Jis turėjo pačią didžiausią sausumos kariuomenę, visų gausiausią kovos aviaciją, didžiules kaimenes tankų (didesnes už visų Europos šalių bendrą tankų skaičių). Tai, kad šios plieninės armados reali kovinė galia, švelniai sakant, neatitinka jos dydžio, 1939 m. rugpjūtį niekas tikrai negalėjo žinoti. Negana to, Ispanijos pilietinio karo kautynių laukuose *„vokiečių lengvieji tankai kovoje su respublikos* (t.y. sovietiniais) *patrankomis ginkluotais tankais jiems niekaip prilygti negalėjo ir buvo be atodairos sušaudomi"*, ir tai, reikia manyti, pastebėjo ne tik būsimasis DVRA vyriausiosios autošarvuočių ir tankų valdybos viršininkas armijos generolas Pavlovas, kurio žodžius ką tik citavome, bet ir Vokietijos kariniai specialistai.

1939 m. vasarą Hitleris neatsargiai (jei nesakysime, kvailai) viešai pareiškė, kad norėtų susidoroti su Lenkija. Taigi Lenkijos kampanijos naujagimio – vermachto pirmos didelės operacijos – sėkmė (ar nesėkmė) buvo tiesiogiai susijusi su paties Hitlerio autoritetu bei jo pretenzijomis į „Apvaizdos išrinktojo" vaidmenį. Pasakyti buvo lengviau negu padaryti. Iki rugpjūčio 16-osios (nuo tos dienos Berlynas tiesiog užvertė Molotovą telegramomis prašydamas priimti Ribentropą) vasara jau beveik baigėsi, iki rudens klampynės liko ne daugiau kaip mėnuo ir visi protingi karo veiksmų terminai artėjo prie pabaigos.

Lenkija gavo oficialias sienų neliečiamumo „garantijas" iš Prancūzijos ir Švedijos, o draugas Stalinas mįslingai rūkė savo įžymiąją pypkę. Rugpjūčio 14 d. laikraštis „Pravda" (taigi oficialus tos partijos, kurios generalinis sekretorius buvo pats Stalinas, leidinys) rašė:

„Taikos politika anaiptol nereiškia nuolaidų agresoriams, tik kurstantiems grobikų apetitus... Bolševikai – ne pacifistai. Tikras taikos gynimas yra ne nusileisti agresoriui, o į karo kurstytojų smūgį atsakyti dvigubu smūgiu..."

Ir kaipgi reikėjo suprasti šiuos žodžius? Ar jie nereiškė, kad vienas ar du milijonai „savanorių", partijos ir vyriausybės pašaukti, bet kada pasirengę ateiti į pagalbą broliškosios Lenkijos darbo žmonėms? Taip, prieškariniai Sovietų Sąjungos ir Lenkijos santykiai anaiptol nebuvo draugiški, bet Sovietų Sąjungos ir Vokietijos santykiai iš išorės atrodė dar prastesni. *„Antrojo imperialistinio karo kaltininkai ir kurstytojai yra aiškūs. Tai fašizmas – nusikalstamas ir purvinas pokarinio imperializmo padarinys"*. Šiuos žodžius 1939 m. liepos 31 d. „Pravda" parašė anaiptol ne apie Lenkiją...

1939 m. rugpjūtį Stalinas galėjo pasigailėti Hitlerio, bet galėjo jį ir pražudyti. Ir neatsitiktinai rugpjūčio 21 d., laukdamas atsakymo iš Maskvos, Hitleris blaškėsi po kabinetą kaip užspeistas žvėris. Tuo metu jis buvo pasirengęs atiduoti Stalinui net daugiau, nei šis ketino reikalauti. Ir tai anaiptol ne „meninė hiperbolė". 1940 m. birželio 24 d., paaštrėjus konfliktui dėl Besarabijos ir Bukovinos, Ribentropas parengė aiškinamąjį raštą, kuriame priminė Hitleriui apie 1939 m. rugpjūčio Maskvos derybų aplinkybes: *„Fiureris įgaliojo mane pareikšti, kad Vokietija nesuinteresuota Pietryčių Europos teritorijomis – iki pat Konstantinopolio ir Sąsiaurių, jei to reikėtų. Tačiau pastaroji mintis nesvarstyta"* (70, p. 59).

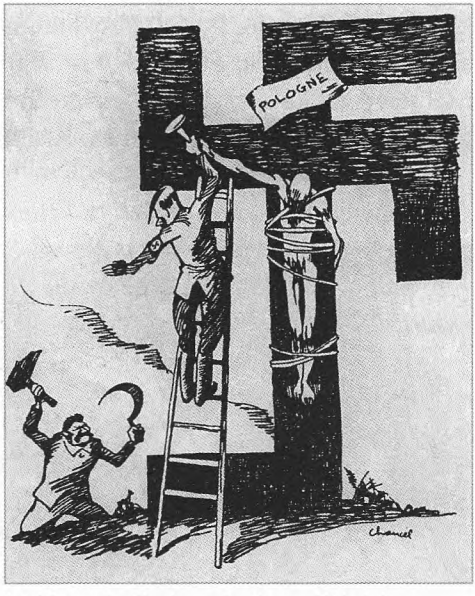

Lenkijos nukryžiavimas. Stalinas – Hitleriui: „Paduoti kūjį?.. Prašom." 1939 m. prancūzų karikatūra.

Iki pat Konstantinopolio ir Sąsiaurių! Maskva apie tai tegalėjo svajoti.

1940 m. lapkritį draugystė su Stalinu Hitleriui jau nebuvo mirties ar gyvybės klausimas. Mat vėlesni įvykiai labai aiškiai parodė, kad Vokietija galėjo kariauti ir be sovietinės naftos (negana to, net prieš sovietinę naftą, varančią dešimtis tūkstančių Raudonosios armijos tankų ir lėktuvų). Taigi pasikeitė ir Hitlerio požiūris į Maskvos partnerį: nuo isteriško „bet kuria kaina" Berlyne imta priekabiai skaičiuoti „pelną ir nuostolius", kuriuos daro sąjunga su Stalinu. Bet kokiu atveju mokėti ir toliau Vokietijos ginklų galia užkariautomis teritorijomis, naujausios karinės technikos ir pramonės įrenginių pavyzdžiais vien už Sovietų Sąjungos nesikišimą į Vakarų Europos reikalus Hitleris jau nenorėjo.

Šiomis kokybiškai naujomis aplinkybėmis Maskva tikriausiai turėjo priimti Didįjį sprendimą. Reikėjo nuspręsti: **su kuo ir prieš ką Sovietų Sąjunga ketina baigti pasaulinį karą.** Kitaip sakant, ar sudaryti visavertę karinę sąjungą su Vokietija ir bendromis pajėgomis sutriuškinti Britų imperiją „padangėje, žemėje ir jūroje", o tada pareikalauti sau dalies milžiniško „britų palikimo". Ar vėl pavadinti Hitlerį „nusikaltėliu ir purvinu imperializmo padariniu" ir su žodžiais „mūsų siekis teisingas, priešas bus sumuštas" triuškinamai smogti tada dar beveik beginklėms „trečiojo reicho" rytinėms teritorijoms (spalio 1 d. prie SSRS sienų buvo sutelkta apie 30 vermachto divizijų.

Deja, Didiesiems sprendimams **Maskvos diktatoriaus blauzdos buvo per skystos. Dviejų tironų milžiniškas sandėris neįvyko**. Žmonijos laimei ir savo piliečių didžiai nelaimei, 1940 m. lapkritį Stalinas žengė pirmą žingsnį 1941 m. birželio katastrofos link. Molotovas buvo pasiųstas į Berlyną su maišu pretenzijų, smulkmeniškų skriaudų, paranoiškų įtarimų. Stalinas aiškiai išreiškė norą paplėšikauti karo susilpnintoje Pietryčių Europoje beveik nieko nesiūlydamas Hitleriui mainais. Paties Molotovo ranka užrašytuose Stalino nurodymuose (RF prezidento archyvas, f. 36, ap. 1, b. 1161, l. 147–155) Berlyno susitikimo tikslai buvo apibūdinti taip:

„1. Kelionės tikslai

a) sužinoti tikruosius Vokietijos ketinimus ir 3-jų pakto visus dalyvius... kitų šalių prisijungimo prie 3 pakto perspektyvas, SSRS vietą šiuose planuose dabar ir vėliau;

b) parengti SSRS interesų Europoje preliminarius metmenis, taip pat artimojoje ir vidurio Azijoje...

2. Turint galvoje tai, jog Sovietų Sąjungos ir Vokietijos susitarimo dėl dalinio SSRS ir Vokietijos interesų sferos atskyrimo galimybės yra išnaudotos, derybose siekti, kad SSRS interesų sferai būtų priskirta:

a) Suomija – remiantis 1939 m. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos susitarimu, kurį vykdydama Vokietija turi pašalinti bet kokius sunkumus bei neaiškumus (išvesti Vokietijos kariuomenę, nutraukti visokias prieš SSRS nukreiptas politines demonstracijas Suomijoje ir Vokietijoje);

b) Dunojus, Jūros Dunojaus dalyje, pagal direktyvą drg. Sobolevui. Pasakyti taip pat, kad mes esame nepatenkinti tuo, jog Vokietija nesikonsultuodavo su SSRS dėl garantijų ir kariuomenės įvedimo į Rumuniją;

c) Bulgarija – svarbiausias derybų klausimas – turi būti pagal susitarimą su Vokietija ir Italija priskirta SSRS interesų sferai remiantis ta pačia SSRS garantija Bulgarijai, kaip tai padarė Vokietija ir Italija Rumunijos atžvilgiu, ***įvedant sovietinę kariuomenę į Bulgariją*** (paryškinta mano. – M. S.);

d) Turkijos ir jos likimo klausimas negali būti išspręstas mums nedalyvaujant, nes mes turime Turkijoje rimtų interesų;

e) Rumunijos ir Vengrijos, kaip turinčių sieną su SSRS, tolesnio likimo klausimas mus labai domina ir mes norėtume, kad dėl to su mumis būtų susitarta;

f) Irano klausimas negali būti sprendžiamas nedalyvaujant SSRS, nes ten mes turime rimtų interesų. Be reikalo apie tai nekalbėti...“ (120, p. 350–351)

Toliau buvo dar keturi papunkčiai su mažiau reikšmingais klausimais, po jų – keletas informacinio pobūdžio punktų. Tad už ką, už kokius nuopelnus Kremliaus lupikautojui Hitleris turėjo užleisti Bulgariją („svarbiausias derybų klausimas“!), atsižvelgti į Stalino „interesus“ Turkijoje, Irane, Vengrijoje ir Rumunijoje? 13 punkte vėl buvo pateiktas Sovietų Sąjungos siūlymas dėl nuosavybės „kompensavimo“ *(„25 proc. per vienerius metus, 50 proc. – per trejus metus vienodomis dalimis“)* Pabaltijyje gyvenantiems Vokietijos piliečiams (teisingiau sakant, dėl konfiskavimo tvarkos bei sąlygų) (120, p. 352). Gal vienintelė vieta, kai galima pastebėti tam tikrą keitimąsi paslaugomis, buvo 10 punktas:

„10. Pasiūlyti surengti taikią akciją 4 valstybių atviros deklaracijos forma (jei bus matyti, kad svarbiausios derybos vyksta palankiai: Bulgarija, Turkija ir kt.) Didžiosios Britanijos imperijos išsaugojimo sąlygomis (be pomandatinių teritorijų) su visomis tomis valdomis, kurias dabar turi Anglija ir su sąlyga, kad ji nesikiš į Europos reikalus ir nedelsdama pasitrauks iš Gibraltaro bei Egipto, taip pat įsipareigos grąžinti Vokietijai ankstesnes kolonijas ir nedelsdama suteiks Indijai dominijos teises“ (120, p. 352).

Taigi mainais už išplėstą iš esmės SSRS „interesų sferą“ Pietryčių Europoje *(„įvedant sovietinę kariuomenę į Bulgariją“)* Stalinas žadėjo pasirašyti dar vieną popierių su reikalavimais ir grasinimais Didžiajai Britanijai bei per trejus metus grąžinti pusę (!) Pabaltijyje konfiskuoto turto... Tikrasis derybų Berlyne rezultatas išėjo dar menkesnis, negu buvo galima manyti sprendžiant iš Molotovui skirtų visiškai neadekvačių instrukcijų.

V. Molotovas ir A. Hitleris Berlyne. 1940 m. lapkritis.

SSRS užsienio reikalų komisaras V. Molotovas ir Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribentropas apeina garbės sargybą Berlyne. 1940 m. lapkričio 12 d.

Pirmasis pokalbis su Hitleriu, trukęs pustrečios valandos, įvyko 1940 m. lapkričio 12 d. Jame vyravo ilgas Hitlerio monologas, per kurį šis tikino svečią, kad Anglija iš esmės jau sutriuškinta ir Čerčilis tik dėl visiško „diletantiškumo" to dar nesuprato, tad artėja išsvajotoji didžiulės Britų imperijos „palikimo" dalybų akimirka. Iš Sovietų Sąjungos Hitleris neprašė nieko, išskyrus tai, kad nesikištų, žadėdamas paskui jai skirti dalį ir padovanoti, pavyzdžiui, Indiją ir neužšąlančius uostus Indijos vandenyne.

Tos pačios dienos vėlų vakarą į Maskvą nuskriejo šifruota telegrama su įvykusio pokalbio ataskaita:

„... Mūsų preliminarus aptarimas Maskvoje teisingai numatė klausimus, su kuriais aš čia susidūriau.

Kol kas aš stengiuosi gauti informacijos ir išsiaiškinti partnerių požiūrį. Jų atsakymai kalbantis ne visada aiškūs ir juos reikia aiškintis toliau. Hitleris akivaizdžiai siekia susitarti ir sustiprinti draugystę su SSRS dėl įtakos sferų. Taip pat pastebimas noras pastūmėti mus prieš Turkiją, iš kurios Ribentropui reikia tik visiško neutraliteto. ***Dėl Suomijos kol kas tyli, bet aš priversiu juos apie tai prabilti*** (paryškinta mano. – M. S.). *Prašau nurodymų. Molotovas"* (120, p. 370).

Lapkričio 13 d. iš Maskvos į Berlyną nuskriejo atsakomoji šifruotė: *„Molotovui iš Instancijos". Tavo elgesį derybose laikome teisingu"* (120, p. 375). Smagu, kad mįslingasis „Instancija" save vadino daugiskaita („laikome"), o į SSRS vyriausybės vadovą kreipėsi „tu" („tavo elgesys"). Beje, pasakymas **„stiprinti draugystę dėl įtakos sferų"** galėtų pelnytai atsidurti subtilaus gražbyliavimo analuose...

Galima spėti, kad gavęs Stalino pritarimą savo veiksmams Molotovas dvigubai energingiau skubėjo susitikti su Hitleriu, kad priverstų jį „prabilti apie Suomiją". Ir ši užduotis buvo įvykdyta net su kaupu – didžioji dalis antrojo (ir paskutinio istorijoje) Molotovo pokalbio su Hitleriu buvo skirta ne Indijos vandenyno, Juodosios jūros sąsiaurių, Egipto, Irano ir Gibraltaro dalybų klausimams, o mažai, bet taip labai Maskvą nervinančiai Suomijai. Šis pokalbis vyko „dviejų kurčiųjų dialogo" stiliumi. Monotoniškai it užsikirtusi gramofono plokštelė Molotovas vis kartojo dvi tezes: Suomija priklauso sovietinei „interesų sferai", tad SSRS turi teisę nedelsdama „spręsti Suomijos problemą". Hitleris vis labiau suirzęs atsakydavo, kad vokiečių kariuomenės Suomijoje nėra, tranzitas greit baigsis, bet naujo karo Baltijos jūros rajone Vokietija nepakęs. Viena iš šio įkyraus barnio „vijų" atrodė taip:

„... Molotovas kalba toliau, kad dėl Suomijos jis mano, jog išsiaiškinti šį klausimą yra jo pirmoji pareiga; tam nereikia naujo susitarimo, o reikia tik laikytis to, kas buvo nustatyta, t.y. kad Suomija turi būti Sovietų Sąjungos interesų sritis. Tai turi ypatingą reikšmę dabar, kai vyksta karas. Nors Sovietų Sąjunga nedalyvavo dideliame kare, vis ***dėlto kariavo prieš Lenkiją, prieš Suomiją ir buvo visiškai pasirengusi, jei būtų prireikę, karui dėl Besarabijos*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.). *Jei Vokietijos požiūris į tai pasikeitė, jis nori, kad šiuo klausimu viskas būtų aišku.*

Hitleris pareiškia, kad Vokietijos požiūris į šį klausimą nepasikeitė, bet jis tik nenori karo Baltijos jūroje. Be to, Suomija Vokietiją domina tik kaip medienos ir nikelio tiekėja. Vokietija dabar negali pakęsti ten karo, bet mano, kad tai yra Rusijos interesų sritis. Tas pat pasakytina ir apie Rumuniją, iš kurios Vokietija gauna naftos. Ten taip pat karas neleistinas. Jei mes prieisime prie svarbesnių reikalų, sako Hitleris, tai šis klausimas bus neesminis. O Suomija nepabėgs nuo Sovietų Sąjungos. Paskui Hitleris klausia, ar Sovietų Sąjunga ketina kariauti Suomijoje?

Molotovas atsako, kad ***jei Suomijos vyriausybė atsisakys dvejopos politikos ir nuo masių nuteikimo prieš SSRS, tai viskas vyks normaliai...*** *"* (120, p. 379)

Hitleris nemokėjo rusų kalbos, bet gana gerai suprato sovietinę „naujakalbę". Molotovo atsakymo prasmę jis puikiai suprato, tad lyg ir mėgino išgąsdinti Molotovą naujo Suomijos karo sunkumais:

„... Hitleris sako, jog reikia atsižvelgti į tas aplinkybes, kurių gal nebūtų kituose rajonuose. Galima turėti karinių galimybių, bet vietos sąlygos tokios, kad karas baigsis negreit. Jei pasipriešinimas truks ilgai, tai gali padėti anglams sukurti atsparos bazes. Tada Vokietijai pačiai teks įsikišti į šį reikalą, o to ji nenorėtų. Jis taip nekalbėtų, jei Rusija iš tikrųjų turėtų dingstį pykti ant Vokietijos. Karui pasibaigus, Rusija gaus visa, ko pageidauja...

Molotovas pastebi, jog žodžiai ne visada atitinka darbus. Abiem šalims rūpi, kad Baltijos jūroje būtų taika, ir jei Suomijos klausimas bus išspręstas pagal praėjusių metų susitarimą, viskas bus labai gerai. O jei darysime išlygą, kad šis klausimas būtų atidėtas iki karo pabaigos, tai reikš, jog pažeidžiamas ar keičiamas praėjusių metų susitarimas...

Raudonosios armijos daliniai Talino gatvėse. 1940 m.

Hitleris tikina, kad tai nebus susitarimo pažeidimas, nes Vokietija tik nenori karo Baltijos jūroje. Jei ten bus karas, tai apsunkins Vokietijos ir Sovietų Sąjungos santykius, taip pat bus apsunkintas tolesnis didelis bendras darbas...

Molotovas teigia, kad kalbama ne apie karą Baltijos jūroje, o apie Suomijos klausimą, kuris turi būti išspręstas remiantis praėjusių metų susitarimu.

Hitleris pastebi, kad šiame susitarime buvo nustatyta, jog Suomija priskirtina Rusijos interesų sferai.

Molotovas klausia: „Tokioje pačioje padėtyje, kaip, pavyzdžiui, Estija ir Besarabija?“ (120, p. 380).

Vokiškame pokalbio protokolo variante šis fragmentas užfiksuotas taip:

„... Molotovas atsakė, kad kalbama ne apie klausimą dėl karo Baltijoje, o apie Suomijos problemos sprendimą pagal pernykštį susitarimą. Atsakydamas į Fiurerio klausimą jis pareiškė, kad ***įsivaizduoja, jog bus sureguliuota taip pat, kaip ir Besarabijoje bei kaimyninėse šalyse“*** (paryškinta mano. – M. S.) (70, p. 115).

Įsidėmėtina, kad nei Hitleris, nei Molotovas net nematė reikalinga paminėti SSRS ir Suomijos taikos sutartį, sudarytą 1940 m. kovo 12 d. Nors ko čia stebėtis? Autoritetingi šulai susiėjo tvarkyti konkrečių reikalų ir dėl nieko vertų, mulkių pasirašytų popiergalių tokiuose aukščiausio lygio susitikimuose kalbėtis net nesolidu...

1940 m. lapkričio 14 d. antrą valandą nakties į Maskvą nuskriejo telegrama:

„Stalinui. Šiandien, lapkričio 13 d., pusketvirtos valandos vyko pokalbis su Hitleriu ir po pietų, be programoje numatytų pokalbių, trijų valandų pokalbis su Ribentropu...

Abu pokalbiai buvo be pageidaujamų rezultatų. ***Su Hitleriu daugiausia kalbėta Suomijos klausimu*** (paryškinta mano. – M. S.). *Hitleris pareiškė, kad patvirtina praėjusių metų susitarimą, bet Vokietija pareiškia, kad ji suinteresuota išsaugoti taiką Baltijos jūroje. Mano priminimas, kad praėjusiais metais šiuo klausimu nedaryta jokių išlygų, nebuvo paneigtas, bet ir neturėjo poveikio... Tokie svarbiausi rezultatai. Pasigirti nėra kuo, tačiau bent jau išsiaiškinau dabartines Hitlerio nuotaikas, į kurias teks atsižvelgti*" (120, p. 394–395).

Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribentropas atsisveikina su SSRS užsienio reikalų komisaru V. Molotovu Berlyne. 1940 m. lapkričio 14 d.

Tai, kaip būtent Kremlius nusprendė „atsižvelgti į Hitlerio nuomonę", liudija tie du 1940 m. lapkričio 25 d. dokumentai, apie kuriuos kalbėta anksčiau. Mainais į karinę bazę prie Dardanelų, „tarpusavio pagalbos" sutartį su Bulgarija ir Persų įlankos regiono pripažinimą „SSRS teritorinių siekių centru" Maskva žadėjo *„užtikrinti taikų požiūrį į Suomiją"*. Tą pačią dieną, lapkričio 25-ąją, Leningrado karinės apygardos vadovybė gavo SSRS gynybos liaudies komisariato direktyvą su įsakymu pradėti rengti Suomijos kariuomenės sutriuškinimo ir visos šalies okupacijos *„45-ąją operacijos dieną"* karinės operacijos operatyvinį planą. Be to, parengti planą reikėjo iki aiškiai nustatyto laiko – 1941 m. vasario 15 d.

2.6 skyrius. **Paskutiniai taikos mėnesiai**

Daugelį valandų trukusių, varginančių Molotovo pokalbių Berlyne turinį galima trumpai ir tvirtai išreikšti šiais žodžiais: kas nespėjo, tas pavėlavo. Tai, ką Stalinas spėjo nuo 1939 m. rugsėjo pasiglemžti Rytų Europoje, tiek jam ir liko. Su jokiais naujais užgrobimais pietryčių (pietvakarių, šiaurės vakarų kryptimi) Hitleris nesutiko. Nekreipdamas dėmesio į 1939 m. rugpjūčio 23 d. slaptojo protokolo teksto bet kokius įmanomus aiškinimus. Nuo 1940 m. lapkričio Sovietų Sąjungos ir Suomijos tarpusavio santykiai pasidarė taip tvirtai įjungti į Europos didžiosios politikos reikalus, kad juos tirti ir aprašyti atskirai jau negalima.

Įprasta manyti, kad į 1940 m. lapkričio 25 d. Sovietų Sąjungos siūlymus (dėl SSRS prisijungimo prie Romos–Berlyno–Tokijo „ašies" sąlygų) atsakymo negauta. Tai ne visai taip, tiksliau, visai ne taip. Pirmasis „atsakymas" buvo pritrenkianti tyla iš Berlyno, iš esmės atsisakančio net aptarti šias sąlygas. Reikia pažymėti, kad 1941 m. sausio 17 d. Molotovas nusprendė, kad, nesant kokios nors Berlyno reakcijos į Sovietų Sąjungos siūlymus, reikia išreikšti „diplomatinį nusistebėjimą" pasiuntiniui Šulenburgui. Bet ir tai nieko nepakeitė. Antrasis, nepalyginamai svaresnis „atsakymas" buvo oficialus Bulgarijos prisijungimas prie „ašies" (1941 m. kovo 1 d.) ir Vokietijos kariuomenės įvedimas į jos teritoriją. Tai įvyko nepaisant ne vieno SSRS vyriausybės pareiškimo, kad „ji kokios nors užsienio kariuomenės atsiradimą Bulgarijos teritorijoje ar Sąsiauriuose laikys SSRS saugumo pažeidimu" (70, p. 144). Tą pačią dieną, 1941 m. kovo 1-ąją, Molotovas įteikė Šulenburgui šią notą:

„1. Labai gaila, kad, nepaisydama 1940 m. lapkričio 25 d. sovietinės vyriausybės demarše pareikšto įspėjimo, Vokietijos vyriausybė pasuko SSRS saugumo interesų pažeidinėjimo keliu ir, panaudodama kariuomenę, nusprendė užimti Bulgariją.

2. Atsižvelgdama į tai, kad sovietinė vyriausybė nekeičia lapkričio 25 d. demarše išreikštos pozicijos, Vokietijos vyriausybė turi suprasti, kad jos veiksmų Bulgarijoje SSRS nepalaiko" (120, p. 706).

Kaip matome, prasmė ir intonacija atrodo visiškai nauja. O juk dar mažiau nei prieš metus kiekvienas naujas hitlerinės agresijos žingsnis Maskvoje buvo pasitinkamas linkėjimais „visiškos pergalės Vokietijai vykdant jos gynybinius veiksmus..."

Sovietų Sąjungos ir Vokietijos tarpusavio priešiškumo kulminacija Balkanuose tapo 1941 m. balandžio pirmosios dienos.

Trumpai priminsime svarbiausius įvykius. Po to, kai Berlyno spaudžiama Bulgarija prisijungė prie „ašies", atėjo eilė Jugoslavijai, kurios vyriausybė kovo 21 d. Vienoje pasirašė protokolą dėl prisijungimo prie Trilypės sąjungos. Bet jau naktį iš kovo 26-osios į 27-ąją Belgrade įvyko karinis perversmas. Naujoji generolo Simovičiaus vyriausybė pareiškė, kad ketina tvirtai atremti Vokietijos pretenzijas, ir kreipėsi pagalbos į Sovietų Sąjungą. Balandžio 3 d., praėjus vos savaitei po perversmo), Jugoslavijos delegacija jau derėjosi dėl draugystės sutarties pasirašymo ir susitiko su pačiu Stalinu. Nors Vokietija per savo pasiuntinį Šulenburgą pareiškė savo nuomonę, kad *„sudaryti sutartį pasirinktas netinkamas laikas ir tai daro nepageidaujamą įspūdį"*, 1941 m. balandžio 6-osios naktį, 2.30 val. Sovietų Sąjungos ir Jugoslavijos sutartis buvo pasirašyta.

Sutarties 2 straipsnis skelbė: *„Jei viena iš susitariančiųjų šalių bus užpulta trečiosios šalies, kita susitariančioji šalis įsipareigoja palaikyti su ja draugiškus santykius"* (121, p. 48). Negana to, Jugoslavijos delegacija buvo informuota apie SSRS vyriausybės nuomonę dėl to, kad *„mes neprieštaraujame, jog Jugoslavija suartėtų su Anglija ir su visomis tomis valstybėmis, kurios gali suteikti Jugoslavijai pagalbą, mes visiškai neatmetame ir to, kad Jugoslavija sudarys susitarimą su Anglija. Mes laikytume tai net tikslinga"* (121, p. 50).

Praėjus kelioms valandoms po to, kai pasirašyta sutartis, liuftvafės lėktuvai įnirtingai bombardavo Belgradą ir vokiečių kariuomenė įsiveržė į Jugoslaviją. Sovietų Sąjunga apsiribojo „draugiško požiūrio politika" Jugoslavijos atžvilgiu – balandžio 6 d. 16 val. Maskvos laiku Molotovas priėmė Šulenburgą ir, išklausęs oficialų pranešimą apie vermachto įsiveržimą į Jugoslaviją, **apsiribojo melancholiška pastaba:** *„Nepaprastai liūdna, kad, nepaisant visų sąlygų, karo išsiplėtimas pasirodė esąs neišvengiamas".* Ir tai viskas. Apstulbęs Šulenburgas pranešė į Berlyną: *„Molotovas nepasinaudojo proga priminti apie Sovietų Sąjungos ir Jugoslavijos paktą. Pagal instrukciją aš taip pat nekėliau šio klausimo"* (70, p. 156).

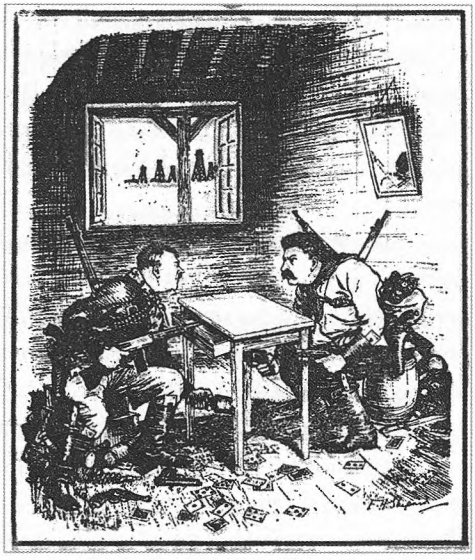

Visos kortos mestos. Stalinas ir Hitleris pradeda vienas kitu nepasitikėti. Šveicarų (?) karikatūra.

Kas slypėjo už šių keistų Stalino diplomatijos veiksmų? Kam reikėjo taip demonstratyviai „erzinti" Hitlerį neturint noro ir praktinių galimybių suteikti Jugoslavijai veiksmingą karinę pagalbą?

Kam reikėjo visam pasauliui demonstruoti, kad Sovietų Sąjungos „draugiškų santykių" pažadai verti dar mažiau, nei liūdnai pagarsėjusios Anglijos ir Prancūzijos „garantijos"? Bet kuriuo atveju Maskvos balandžio demaršas Berlyną labai sunervino. Vėliau (1941 m. birželio 22 d.) kaip tik balandžio 5–6 d. įvykiai panaudoti Vokietijos memorandume dėl karo paskelbimo Sovietų Sąjungai kaip priešiškos politikos, kurią Sovietų Sąjunga vykdė Vokietijos atžvilgiu, svarbiausias pavyzdys. *(„Sudarius Sovietų Sąjungos ir Jugoslavijos draugystės sutartį, kuri sustiprino Belgrado sąmokslininkų užnugarį, SSRS prisijungė prie bendro Anglijos–Jugoslavijos–Graikijos fronto, nukreipto prieš Vokietiją... Tik Vokietijos greitos pergalės išardė Anglijos ir Rusijos planus stoti prieš Vokietijos kariuomenę Rumunijoje ir Bulgarijoje")* (70, p. 169).

Dėl paskutinio punkto vokiečiai labai klydo: jokių bendrų „anglų–rusų planų" ir tuo labiau „anglų ir rusų frontų" nebūta nė kvapo. Stebėtina, bet faktas: **nė menkiausio mėginimo pagerinti tarpusavio santykius su realiais Hitlerio priešais draugas Stalinas nesiėmė.** Nors pagal sveiką logiką kaip tik nuo to reikėjo ir pradėti Didįjį posūkį SSRS užsienio politikoje. Negana to, žiaurumas (jei nesakysime, chamiškas pasipūtimas) kariaujančios Britanijos ir jos už vandenyno esančios sąjungininkės atžvilgiu tik didėjo. Šių 1941 m. pirmosios pusės įvykių smulki analizė toli peržengia šios knygos ribas. Tad pateiksime tik keletą pakankamai iškalbingų epizodų.

Po to, kai 1940 m. gegužę V. Čerčilis ėmė vadovauti Anglijos vyriausybei, pakeitė šalies pasiuntinį SSRS, pasiuntė į Maskvą Stafordą Kripsą – patį „kairiausią", lojaliai

nusiteikusį Sovietų Rusijos atžvilgiu žmogų, kuris tik buvo jo „komandoje" (*„vienintelį kartą, kai mane nušvilpė parlamente – tai buvo mano kalba Sovietų Sąjungos naudai"*, – sakė Kripsas Vyšinskiui). 1940 m. liepos 1 d. Kripsas įstengė susitikti su Stalinu (reta garbė tais laikais: pavyzdžiui, JAV pasiuntinio Šteinhardto Stalinas nė karto nepriėmė) ir įteikė jam Čerčilio asmeninį laišką. Tame dokumente buvo sakoma:

„... Šiuo metu visai Europai, įskaitant mūsų abi šalis, kyla problema, kaip Europos valstybės ir tautos reaguos į Vokietijos viešpatavimo įtvirtinimą žemyne... Sovietinė vyriausybė pati geba spręsti, ar dabar Vokietija, siekdama hegemonijos Europoje, kelia grėsmę Sovietų Sąjungos interesams ir jei taip, kaip geriau galima užtikrinti šiuos interesus..." (120, p. 82.)

Išdėstęs jos didenybės vyriausybės poziciją S. Kripsas išgirdo tokį atsakymą:

„... drg. Stalinas sako, jog mes norime pakeisti Europoje senąją pusiausvyrą, kuri veikė prieš SSRS... Drg. Stalinas pažymėjo, kad jei turimas galvoje pusiausvyros atkūrimo klausimas ir konkrečiai pusiausvyros SSRS atžvilgiu nustatymas, turime pasakyti, jog su tuo sutikti mes negalime...

... Dėl subjektyvių duomenų, susijusių su norais viešpatauti Europoje, drg. Stalinas laiko pareiga pareikšti, kad per visus jo susitikimus su Vokietijos atstovais tokio Vokietijos noro – viešpatauti visame pasaulyje – nepastebėjo..." (120, p. 78)

Vėliau (daugiausia dėl Pabaltijo valstybių aneksijos) Sovietų Sąjungos ir Didžiosios Britanijos santykiai tapo tokie, kad Kripsas po keletą mėnesių nesėkmingai mėgino siekti susitikimo su SSRS užsienio reikalų ministru Molotovu. Įsitikinęs, kad šie mėginimai yra beviltiški, Kripsas (reikia manyti, pagal nurodymą iš Londono) 1941 m. balandžio 18 d. susitiko su SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotoju Vyšinskiu, kuriam ir įteikė savo rašytą pareiškimą Molotovui. Kripso rašte, be kita ko, buvo sakoma:

„... Nuo to meto, kai aš turėjau malonumą kalbėtis su jūsų kilnybe, buvo naujų įvykių... Mūsų abiejų šalių santykiuose pokyčių neįvyko. Didžiosios Britanijos vyriausybė vis dar ***priversta žvelgti į Sovietų Sąjungą kaip į svarbiausią Vokietijos aprūpinimo šaltinį*** *ir dėl tiesiogiai išvežamų prekių, ir gabenamų per Sovietų Sąjungą į Vokietiją iš Tolimųjų Rytų maždaug po tūkstantį tonų per parą...*

Aš neturiu minties klausti jūsų kilnybę apie Sovietų Sąjungos vyriausybės ketinimus, nes visiškai suprantu, su kokiais sunkumais gali būti susijęs tokio pobūdžio atsakymas. Todėl norėčiau paklausti, ar dabar sovietinė vyriausybė suinteresuota ***nedelsiant pagerinti politinius ir ekonominius santykius*** *su Didžiosios Britanijos vyriausybe, ar, atvirkščiai, sovietinė vyriausybė pasitenkins tuo, kad šie santykiai* ***būtų dabartinio, visiškai neigiamo pobūdžio iki pat karo pabaigos*** (čia ir anksčiau paryškinta mano. – M. S.). *Jei atsakymas į pirmąją klausimo dalį yra patenkinamas, tai, mano nuomone, nereikia gaišti laiko, turint galvoje, kad toks pagerėjimas būtų naudingas vienai ar kitai šaliai..."* (121, p. 94–95)

Atsakymas į šį klausimą Vyšinskiui atrodė toks aiškus, kad jis nusprendė nesilaikyti jam įprasto diplomatinio santūrumo ir nedelsdamas išsakė savo nuomonę:

„... Rašto, apie kurį galima susidaryti nuomonę pirmą kartą perskaičius, aš nelaikau rimtu ir jį svarstyti nėra kaip, nesant tinkamų mūsų santykių su Anglijos vyriausybe, kaip aš jau paaiškinau Kripsui, kalbėdamasis su juo analogiška dingstimi kovo 22 d. Maža to, rašte esama net visiškai mums nepriimtinų vietų... Dėl SSRS neliečiamumo ir saugumo aš pasakiau Kripsui, kad ***tuo pasirūpins pati SSRS, be patarėjų pagalbos*** (paryškinta mano. – M. S.)... *Aš atmečiau Kripso mėginimus ginčyti mūsų teisę prekiauti su Vokietija ir su bet kuria kita valstybe, pareiškęs, kad tai mūsų ir tik mūsų reikalas...“* (121, p. 92–93)

1941 m. birželio 5 d. pasiuntinys Kripsas išvyko iš Maskvos „konsultuotis su savo vyriausybe“. Todėl Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo išvakarėse Didžiajai Britanijai Maskvoje atstovavo tik laikinasis reikalų patikėtinis, Anglijos pasiuntinybės sekretorius Bagalejus. Jo pirmasis susitikimas su Vyšinskiu (Molotovas tikriausiai nenorėjo taip žemintis – bendrauti su pasiuntinybės sekretoriumi) įvyko 1941 m. birželio 16 d., likus savaitei iki karo pradžios. Daugiausia buvo aptariamas 1941 m. birželio 13 d. įžymusis TASS pranešimas, kuriame gandai apie netrukus prasidėsiantį Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karą buvo paskelbti *„SSRS ir Vokietijai priešiškų jėgų nevykusiai sukurpta propaganda“*. Be to, pranešimo pirmose eilutėse šių žinomai melagingų gandų platinimas nežinia kodėl buvo siejamas su Stafordu Kripsu.

„... Bagalejaus prašymu aš jį priėmiau 17 val. 10 min. Bagalejus pasakė, kad ji atėjo pas mane kaip pas liaudies komisaro pavaduotoją pirmojo vizito... Toliau Bagalejus kalbėjo, kad TASS pranešime, kaip jam atrodo, yra du svarbiausi teiginiai: pirma, pranešime sakoma, kad nebuvo jokių SSRS ir Vokietijos derybų ir, antra, kad nesama jokio pagrindo reikšti nerimą dėl Vokietijos kariuomenės perdislokavimo.

Man paklausus, ką Bagalejus turi galvoje kalbėdamas apie reiškiamą nerimą, jis atsakė – SSRS.

Aš atsakiau Bagalejui, jog, kaip matyti iš TASS pranešimo, ***SSRS neturi jokių priežasčių dėl ko nors nerimauti. Nerimauti gali kiti“*** (paryškinta mano. – M. S.) (121, p. 376).

Dar mažiau Maskva ceremonijosi su svarbiausiu sąjungininku.

„Apie mūsų santykius su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis aš nekalbėsiu bent jau todėl, kad apie juos negalima pasakyti nieko gera. (Juokas) *Mes sužinojome, kad kai kam Jungtinėse Valstijose nepatinka Sovietų*

Šveicarų karikatūra: „Prašom kitą!“. Užrašai: „Kremliaus poliklinika“, „Kasdien“, „Nemokamas amputavimas“, „Estija“, „Latvija“, „Lietuva“.

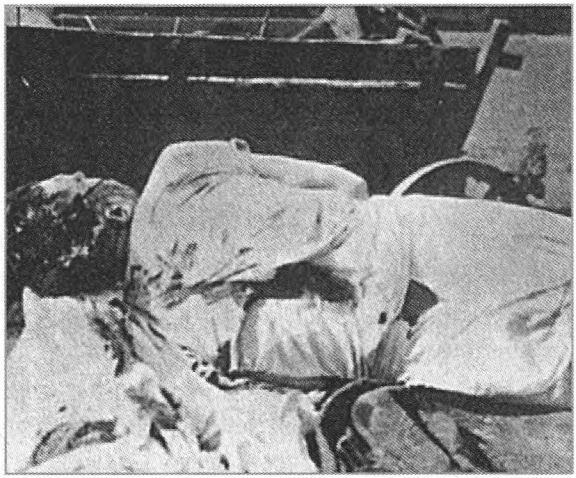

Raudonarmiečių žvalgybinės grupės 1940 m. birželio 15-osios naktį nužudytas (sukapotas kardu ir nušautas) Lietuvos pasienietis Aleksandras Barauskas. Ūta, Alytaus apskr.

Sąjungos vidaus politika Pabaltuose (taip tekste. – M. S.). *Bet, reikia pripažinti, ši aplinkybė mus mažai domina* (juokas, aplodismentai), *nes su savo užduotimis mes susidorojame ir be šių ponų pagalbos.* (Juokas, aplodismentai)" (70, p. 75).

Taip linksma buvo liaudies išrinktiesiems, SSRS aukščiausiosios tarybos deputatams 1940 m. rugpjūčio 1 d., kai jie „išklausė ir patvirtino" vyriausybės vadovo Molotovo pranešimą apie SSRS užsienio politiką. O su JAV pasiuntiniu Maskvai elgėsi griežtai, be juokų. Štai 1941 m. birželio 5-ąją (tą pačią dieną, kai pažemintas Kripsas išvyko iš Maskvos) užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas draugas Lozovskis pagal visą programą „išbarė" (kaip tik šį terminą jis vartoja savo ataskaitoje) Amerikos pasiuntinį Šteinhardtą:

„... JAV vyriausybė konfiskavo auksą, priklantį SSRS valstybės bankui (šiuo terminu Lozovskis pavadino Pabaltijo šalių aukso ir valiutos atsargas, kurios buvo laikomos Amerikos bankuose), areštavo Pabaltijo respublikų garlaivius ir ne tik nepanaikino Lietuvos, Latvijos ir Estijos misijų bei konsulatų, bet pripažįsta šiuos marionetinius pasiuntinius ir konsulus nesančių vyriausybių atstovais...

Po to, kai aš „išbariau" Šteinhardtą, jis ėmė skųstis, kad nekviečiamas aptarti klausimų, susijusių su abiejų šalių santykiais, ir tuo iš dalies paaiškinama susidariusi padėtis. ***Jis nė karto nesikalbėjo su drg. Stalinu*** (paryškinta mano. – M. S.), *o su drg. Molotovu kalbėjosi du tris kartus ir tik nereikšmingais klausimais... Šteinhardto nuomone, per artimiausius 12 mėnesių, o kai kas mano, kad per artimiausias 2–3 savaites Sovietų Sąjungai teks išgyventi didžiulę krizę. Jį stebina, kad tokiu sunkiu metu Sovietų Sąjunga nenori pagerinti santykių su Jungtinėmis Valstijomis...*

Aš atsakiau, kad Sovietų Sąjunga labai ramiai žvelgia į visokiausius gandus apie jos sienų užpuolimą. Sovietų Sąjunga ginklu pasitiks bet ką, kas pamėgins peržengti jos sienas. Jei atsirastų žmonių, kurie mėgintų tai padaryti, diena, kai jie užpuls

Sovietų Sąjungą, būtų pati nelaimingiausia SSRS užpuolusios šalies istorijoje..." (121, p. 316–322)

SSRS tarpusavio santykiai su Britanija bei JAV ir toliau buvo „visiškai neigiamo pobūdžio" iki pirmųjų Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo dienų. Ir tai labai keista, turint galvoje, kad Didysis posūkis Stalino strateginiuose planuose įvyko ne po 1941 m. birželio 22 d., o likus dviem mėnesiams iki šios „pačios nelaimingiausios dienos" SSRS istorijoje.

Tikslios „posūkio" datos pasakyti neįmanoma, be to, jos, aišku, ir nebuvo. Naujas aplinkybių įvertinimas, naujo veiksmų plano parengimas įvyko ne per vieną dieną. Tačiau tam tikra gana sąlygine riba galima laikyti 1941 m. balandžio 13-ąją. Tą dieną įvyko didelis pasaulinio masto įvykis (Maskvoje pasirašytas SSRS ir Japonijos neutraliteto paktas – susitarimas, kuris atrišo Stalinui rankas veikti Vakaruose), be to, nedidelis epizodas Maskvoje, geležinkelio stotyje, kuriam politikai ir diplomatai skyrė daug dėmesio. Ataskaitoje, kurią Vokietijos pasiuntinys tą pačią dieną „Skubiai! Slaptai!" išsiuntė į Berlyną, tas keistas epizodas aprašytas taip:

„*... Aiškiai netikėtai ir japonams, ir rusams staiga pasirodė Stalinas su Molotovu ir pabrėžtinai draugiškai sveikino Macuoką ir ten buvusius japonus linkėdami jiems malonios kelionės. Paskui Stalinas garsiai paklausė, ar esu aš, ir, pastebėjęs mane, priėjo, apkabino per pečius ir pasakė: „Mes turime likti draugai, ir Jūs dabar visa tai turite padaryti!" Paskui Stalinas atsisuko į Vokietijos karo atašė pareigas einantį pulkininką Krebsą ir, iš pradžių įsitikinęs, kad šis vokietis, jam tarė: „Mes ir Jūs liksime draugais bet kuriuo atveju". Stalinas, be abejonės, taip sveikino pulkininką Krebsą ir mane sąmoningai, tuo atkreipdamas ten gausiai susirinkusiųjų dėmesį*" (70, p. 157).

Demonstratyvus apkabinimas netrukus buvo papildytas ir kitais taip pat demonstratyviais veiksmais. Maskvoje uždarytos vermachto sutriuškintų ir okupuotų šalių pasiuntinybės ir kitos diplomatinės atstovybės. Nebuvo išimtis ir Jugoslavija, su kuria sudarytoje draugystės sutartyje, kaip sakoma, dar nė rašalas nespėjo nudžiūti. 1941 m. gegužę Sovietų Sąjunga paslaugiai pasirengusi pripažino provokišką Irako vyriausybę, kuri atėjo į valdžią įvykdydama karinį perversmą. Pačia geranoriškiausia Vokietijai dvasia buvo sprendžiami ir ekonominio bendradarbiavimo klausimai. 1941 m. gegužės 15 d. Vokietijos užsienio reikalų ministerijos memorandume sakoma;

„*Derybos su SSRS užsienio prekybos liaudies komisaro pirmuoju pavaduotoju Krutikovu vyko labai konstruktyviai... Man susidaro įspūdis, kad galėtume pareikšti Maskvai ekonominių reikalavimų, net peržengiančių 1941 m. sausio 10 d. sutartį...*

Šiuo metu sutartyje numatytą žaliavų kiekį rusai tiekia punktualiai, nors tam jiems prireikia didelių pastangų; sutartys, ypač dėl grūdų vykdomos puikiai..." (70, p. 162–164)

1941 m. gegužės 5 d. Stalinas visiems netikėtai paskyrė save vyriausybės vadovu (SSRS LKT pirmininku).

Vargu ar reikia aiškinti, kad ir iki gegužės 5 d. draugas Stalinas, būdamas tik vienas iš daugelio SSRS aukščiausiosios tarybos deputatų, turėjo absoliučią valdžią.

XX a. penkto dešimtmečio pabaigoje Stalino kultas pasiekė apogėjų.

Ir iki 1941 m. draugas Molotovas, būdamas nominalus vyriausybės vadovas, bet kokį savo žingsnį, bet kurį sprendimą, bet kurį užsienio politikos pareiškimą derino su Stalino valia. Daugelį metų Stalinas valdė šalį nejausdamas jokio reikalo formaliai įtvirtinti savo tikrojo vienasmenio diktatoriaus statusą. Ir kodėl 1941 m. gegužės 5 d. toks keistas veiksmas buvo atliktas, sunku kaip nors paaiškinti kitaip, kaip Stalino nekuklų norą matyti išraitytą savo, o ne draugo Molotovo parašą įsakymuose ir dokumentuose, kurie visam laikui pakeis pasaulio istorijos eigą.

Senstelėjęs grafas Šulenburgas buvo visiškai sužavėtas netikėtai pražydusia Sovietų Sąjungos ir Vokietijos draugyste (beje, 1944 m. buvęs Vokietijos pasiuntinys SSRS nubaustas mirtimi už dalyvavimą sąmoksle prieš Hitlerį, tad jo „naivus patiklumas" galėjo būti ir ne toks naivus, kaip atrodo). 1941 m. gegužės 24 d. eiliniame pranešime Berlynui jis rašo: *„Tai, kad SSRS savo užsienio politika pirmiausia siekia išvengti susidūrimo su Vokietija, rodo sovietinės atstovybės pozicija* ***paskutinėmis savaitėmis*** (paryškinta mano. – M. S.), *sovietinės spaudos, kuri į visus su Vokietija susijusius įvykius žvelgia nekeliančia prieštaravimų forma, tonas ir tai, kad laikomasi ekonominių susitarimų...*" (70, p. 165)

Nelaimei, Hitleris nebuvo toks patiklus. Netikėtai išsiskleidusį Maskvos lojalumą jis siejo su žvalgybos gaunama informacija apie Raudonosios armijos strateginį išskleidimą ir padėtį įvertino visiškai adekvačiai. 1940 m. gruodį pradėtas pasirengimas įsiveržti į SSRS 1941 m. pavasarį pasiekė finišo tiesiąją liniją. 1941 m. balandžio 30 d. Hitleris nustatė „Barbarosos" operacijos pradžios dieną (birželio 22-ąją) ir geležinkelių maksimalių karinių krovinių vežimo grafiką (gegužės 23-iąją). Birželio 8 d. užduotys pagal įsiveržimo planą pranešto armijų vadams, birželio 10 d. jiems pranešta operacijos data. Birželio 21-osios vakarą laiške Musoliniui Hitleris savo

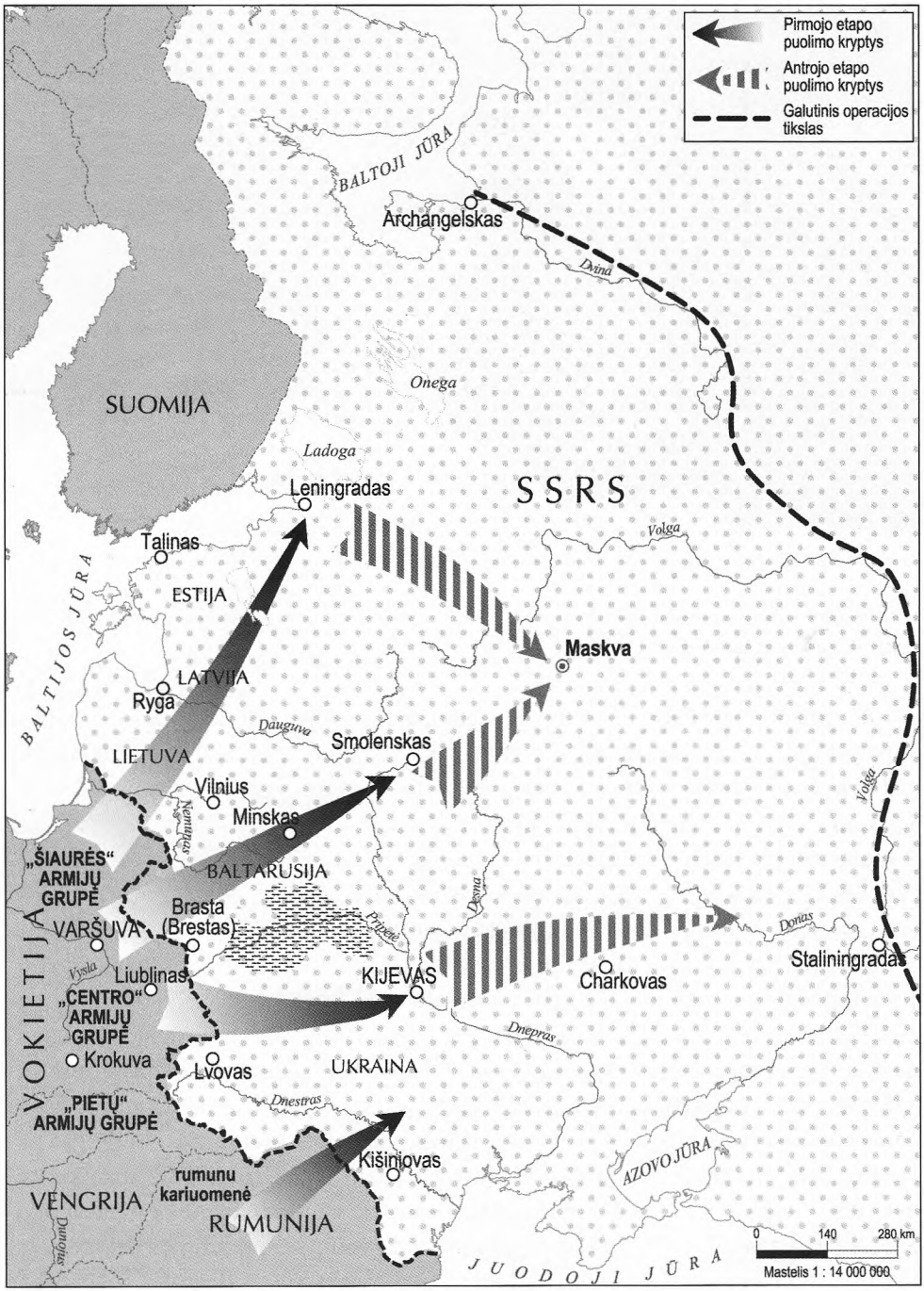

Nr. 28. *Barbarosos planas.*

A. Hitleris su vokiečių aukščiausiosios vadovybės atstovais prie „Barbarosos" operacijos žemėlapio.

sprendimą aiškino taip: „*Šiomis sąlygomis aš nusprendžiau padaryti galą Kremliaus veidmainiškam žaidimui...*" (70, p. 172)

Tokia buvo didelių politinių įvykių bendra eiga, kurios fone plėtojosi SSRS ir Suomijos tarpusavio santykiai (teisingiau sakant, augo konfliktas). Argumentuotai, kad būtų panašu į tiesą, atkurti sovietinės vadovybės motyvus ir veiksmus 1941 m. pirmojoje pusėje vargu ar būtų įmanoma tokiomis sąlygomis, kai informacija iki šių dienų yra slepiama. Iš esmės visa masė dalinių, junginių, karinių apygardų ir DVRA vyriausiosios vadovybės 1941 m. pirmojo pusmečio (iki birželio 22 d.) RVKA ir GMCA archyvų fondų dokumentų nepriklausomiems tyrėjams tapo neprieinami. O tiriant XXI a. pradžioje išslaptintus VKP(b) CK politinio biuro posėdžių „ypatingųjų aplankų" protokolus ir gynybos komiteto (GK) prie SSRS LKT dokumentus, galima daryti išvadą, kad šios aukščiausiosios valstybės valdymo įstaigos daugiausia tvarkė gamybos, buities ir aprūpinimo reikalus. Sprendžiant iš išslaptintos informacijos, sunku patikėti, kad CK politinis biuras ir gynybos komitetas turėjo kokią nors reikšmę ir priimant svarbiausius karinius politinius sprendimus. Būdingas pavyzdys: 1940 m. birželio CK politinio biuro posėdžių „ypatinguosiuose aplankuose" (RVSPIA, f. 17, ap. 162, b. 27, 28) aptikta vienintelė užuomina apie tą mėnesį okupuotas tris Pabaltijo šalis, būtent – birželio 19 d. priimtas sprendimas dėl atostogų kariams, vykdantiems „ypatingas užduotis", papildomo kiekio degtukų, machorkos ir rūkomojo popieriaus (144). Šios „ypatingos užduoties" turinio aprašymas nepatikėtas net visiškai slaptiems „ypatingiesiems aplankams".

Bet ne viską pavyko nuslėpti. Sovietinė biurokratinė mašina gamino, daugino ir siuntinėjo tūkstančiams adresatų tokius milžiniškus kalnus dokumentų, kad

Nr. 29. *SSRS ir Vokietijos bei jos sąjungininkų pajėgų išdėstymas 1941 m. birželio 21 d.*

surinkti ir sunaikinti visus įkalčius ši mašina nepajėgė. Kai kas išliko, kai kurie ištrinti svarbiausių sprendimų pėdsakai aptinkami kartais pačiuose netikėčiausiuose, neprofiliniuose fonduose. Tai pasakytina ir apie Stalino vadovybės kurtus planus prieš Suomiją. Net nemėgindami sudėlioti iš nepakankamo skaičiaus „mozaikos fragmentų" vientisą įvykių paveikslą, pateiksime kai kuriuos, tapusius prieinamais dokumentus bei faktus papildydami juos Rusijos ir užsienio istorikų veikaluose aptikta informacija.

1940 m. lapkričio 27 d. (t.y. vos dviem dienoms praėjus po nelemtos lapkričio 25-osios) Suomijos prezidentas K. Kallijas valstybės tarybai parašė atsistatydinimo prašymą. Prieš tai buvę įvykiai, atrodytų, geriau tiktų mistiniam trileriui, negu realiai tikrovei. 1940 m. kovo 12 d. Maskvos sutarties išvakarėse prezidentas Kallijas, pasirašydamas Suomijos delegacijos įgaliojimus sudaryti sutarčiai grobuoniškomis Stalino sąlygomis, susijaudinęs ištarė lemtingą frazę: „Tegul nudžiūsta ranka, pasirašiusi tokį dokumentą". 1940 m. rugpjūtį Kallijas sunkiai susirgo, jį ištiko širdies smūgis, dėl kurio nustojo valdyti dešiniąją ranką ir apskritai sveikata vis prastėjo, kol Kalėdų išvakarėse Kallijas staiga mirė Helsinkio geležinkelio stoties perone, ištiktas naujo širdies smūgio (25).

Atsistatydinus Kallijui, Suomijoje neeiliniai prezidento rinkimai buvo paskirti 1940 m. gruodžio 19 d.

Atsistatydinęs Suomijos prezidentas K. Kallijas ir feldmaršalas K. G. Mannerheimas Helsinkio geležinkelio stotyje 1940 m. gruodžio 19 d. Už jų tamsiu paltu naujasis prezidentas R. Riutis. Dešinė Kallijo ranka paralyžiuota – rugpjūčio mėn. patirto širdies smūgio padarinys. Po akimirkos, kai buvo padaryta ši nuotrauka, Kalliją ištiko kitas, mirtinas širdies smūgis.

Aišku, to negalėjo nepastebėti sovietinė vadovybė. Informacijos apie Maskvoje vykusius pokalbius šaltinis yra K. K. Paasikyvio (tuo metu pasiuntinio SSRS, o 1946–1956 m. – Suomijos prezidento) atsiminimai. Siūlome jų trumpą atpasakojimą, pateiktą Sovietų Sąjungos ir Suomijos tarpusavio santykių geriausio specialisto, deramai palaikančio šlovingas sovietinės istoriografijos tradicijas:

J. K. Paasikyvis suomių delegacijos 1939 m. Maskvos derybose vadovas, Suomijos ministras pirmininkas (1944–1945 m.), Suomijos prezidentas (1946–1956 m.).

„Dviem savaitėms likus iki rinkimų, 1940 m. gruodžio 6 d. Paasikyvis buvo pakviestas pas Molotovą. Per pokalbį liaudies komisaras pareiškė: „Mes nenorime kištis į jūsų reikalus ir ***nedarome jokios užuominos dėl Suomijos naujojo prezidento kandidatūros****, bet įdėmiai stebime pasirengimą rinkimams. Ar Suomija nori taikos su Sovietų Sąjunga, suprasime iš to, kas bus išrinktas prezidentu". Toliau Molotovas tvirtai pareiškė, kad SSRS kategoriškai prieštarauja tokioms kandidatūroms kaip Tanneris, Mannerheimas ar Svinhufvudas... Taigi sovietinė vadovybė* ***aiškiai išreiškė*** (čia ir anksčiau paryškinta mano. – M. S.) *savo poziciją.*

Negana to, kaip rašoma Paasikyvio atsiminimuose, vienąme iš vėlesnių neoficialių pokalbių, kai jau Suomijos pasiuntinys rengėsi išeiti iš kabineto, Molotovas baigdamas jam netikėtai pasakė: „Mes džiaugiamės Jus čia matydami, bet su pasitenkinimu sveikintume Jus taip pat, jei būtumėte Suomijos prezidentas"...

Matyt, pageidavimas, jog 1940 m. Paasikyvis taptų Suomijos prezidentu, liudijo, kad Maskva dar vis tikėjosi galėsianti sukoordinuoti Suomijos užsienio politikos liniją.

Tačiau, Helsinkio nuomone, patogiausias Suomijos prezidentas būtų Riutis" (155, p. 145).

Paskutinėje pastaboje Rusijos profesorius neabejotinai padarė klaidą. Balsavimas per prezidento rinkimus vyko ne tik Helsinkyje, bet ir visuose Suomijos miestuose, miesteliuose, kaimuose. Bet, reikia manyti, hipotezė, kad rinkimų rezultatus gali nulemti ne valdžios aparato intrigos sostinėje, o liaudies išreikšta valia, vis dar Rusijos visuomenės mokslo žinovui atrodo visiškai nereali. Dėl anksčiau pavartoto veiksmažodžio „sukoordinuoti" norėčiau tikėtis, jog tai tik klaida. Mat Stalinas Molotovo lūpomis norėjo „sukoreguoti", t.y. pasukti Suomijos užsienio politikos liniją jam patogiausia kryptimi. Bet tąkart mėginimas šiurkščiai kištis į suverenios šalies vidaus reikalus žlugo ir prezidentu buvo išrinktas Ristas Riutis, anksčiau, itin sunkiu Suomijai Žiemos karo ir po jo „šaltosios taikos" metu, garbingai ėjęs ministro pirmininko pareigas (Riutis užėmė vyriausybės vadovo postą antrąją karo dieną, 1939 m. gruodžio 1-ąją) (žr. 18 žemėlapį, p. 142).

1941 m. pradžioje iš naujo galingai įsiliepsnojo konfliktas dėl Petsamo nikelio. Maskva reikalavo perduoti rūdynus bendrai įmonei, kurios 50 proc. akcijų priklausytų SSRS. Suomija atsisakė. Sovietinė vadovybė pamėgino „sukoreguoti" Helsinkio poziciją ekonominio spaudimo, derinamo su politiniu šantažu, metodais. SSRS denonsavo 1940 m. vasarą pasirašytą sutartį ir nustojo tiekti prekes, taip pat ir grūdus.

Užtenka tik žvilgtelėti į geografijos žemėlapį, kad įvertintume šio žingsnio galimus padarinius. Suomija – turtinga šalis. Turėjo daug medienos, celiuliozės, nikelio. Bet žmonėms reikia maisto. Net esant geram derliui, Suomija kas mėnesį turėjo įsivežti apie 20 tūkst. tonų grūdų, o ką jau kalbėti apie benziną, akmens anglis, kaučiuką, tekstilę ir kitas pramonės žaliavas. Vokiečiams okupavus Norvegiją ir jų laivynui iš esmės pradėjus viešpatauti Baltijos jūroje, Suomijos transporto komunikacijos su Europa ir JAV buvo bemaž visai išardytos. Teoriškai, tiesa, liko neužšąlantis Petsamo uostas, bet jis neturėjo geležinkelio atšakos, jungiančios su Vidurio ir Pietų Suomijos geležinkelių tinklu. Tad šio užpoliarės „lango į pasaulį" vaidmuo buvo minimalus net taikos metu. O įnirtingo karo, kuris 1941 m. apėmė ir jūrų komunikacijas (taip pat Šiaurės jūros akvatoriją), sąlygomis laivų į Petsamo uostą atplaukdavo vis mažiau.

Stebina užsispyrimas, su kuriuo Stalinas su Molotovu ir Ko mėgino „prispausti Suomiją prie sienos", **nesuprasdami ir nepastebėdami, kad „sienoje" yra „durys", pro kurias jie ir stūmė Suomiją.** Šios „durys" vis plačiau vėrėsi skatindamos socialdemokratinę šalį bendradarbiauti su hitleriniu „Trečiuoju reichu". Geresnę dovaną Hitleriui, negu pristabdyti grūdų iš SSRS tiekimą į Suomiją, sunku buvo ir sugalvoti. 1941 m. pradžioje susidariusiomis aplinkybėmis Vokietija nedelsdama „pakišo petį" ant bado slenksčio atsidūrusiai Suomijai. Mannerheimo vertinimu, jau 1941 m. pavasarį *„90 proc. viso šalies importo gauta iš Vokietijos"* (22, p. 362). Turbūt nereikia įrodinėti, kad tokia ekonominė priklausomybė de fakto naikino Suomijos, kaip suverenios ir neutralios valstybės, statusą. Beje, sunaikinti Suomijos suverenitetą kaip tik ir buvo nuolatinis Stalino politikos tikslas. Tiesa, dėl Kremliaus valdovų nekompetentingumo bei netoliaregiškumo (galima pasakyti ir paprasčiau – kvailumo) Suomija pamažu ėmė virsti ne „broliška sovietine Karelija-Suomija", o Vokietijos protektoratu.

Mėgindama organizuoti prekybos blokadą, Sovietų Sąjunga stiprino ir politinį spaudimą. Sausio 18 d. Maskva atšaukė savo pasiuntinį iš Helsinkio. Atšaukti pasiuntinį diplomatine kalba reiškia paskutinį žingsnį prieš nutraukiant diplomatinius santykius ir priešpaskutinį – prieš karo pradžią. Bent jau kaip tik taip situaciją įvertino Paasikyvis *(„Sovietų Sąjunga nepraleis progos panaudoti prieš mus jėgą, jei problemos nebus išspręstos")*. Analogišką nuomonę atsiminimuose išsakė ir generolas leitenantas L. Svirskis (1941 m. žiemą – pulkininkas, 14-osios armijos štabo viršininkas). Jis prisimena, kad, sužinojęs apie vykstančias derybas su Suomija, buvo labai nustebintas: „Kam pirkti, jei greit prasidės karas ir mes susigrąžinsime Petsamą" (148)?

1941 m. sausio 23 d. Mannerheimo namuose įvyko šalies vyriausiosios vadovybės pasitarimas. Dalyvavo prezidentas Riutis, ministras pirmininkas Rangelis, generalinio štabo viršininkas Heinriksas. Mannerheimas, remdamasis žvalgybos duomenimis **apie prasidėjusį sovietinės kariuomenės koncentravimą prie Suomijos sienų**, pasiūlė nedelsiant pradėti bent jau dalinę mobilizaciją. Neturint informacijos apie Leningrado KA planus ir kariuomenės operatyvinį pergrupavimą 1941 m. sausio–vasario mėn., negalima nei patvirtinti, nei paneigti Mannerheimo būgštavimo pagrįstumo. Kad ir kaip būtų, sprendimas pradėti mobilizaciją tada nebuvo priimtas. Kita vertus, sutrikęs Paasikyvis pagaliau pasiūlė atiduoti Stalinui – kad aprimtų – visą nikelio rūdynų rajoną (26).

Sužinojęs, kad vyriausybė svarsto tokius rytų kaimyno „nuramdymo" būdus, 1941 m. vasario 10 d. Mannerheimas pranešė prezidentui apie ketinimą atsistatydinti iš vyriausiojo vado posto, jei bus įgyvendinama kapituliantiška politika.

Suomijoje kilo didelė vidaus politikos krizė. Vasario 20 d. Paasikyvis atsistatydino ir buvo atšauktas iš Maskvos į tėvynę. Taigi Suomijos ir SSRS diplomatiniai santykiai nuo 1941 m. vasario pabaigos iki balandžio vidurio iš esmės buvo nutrūkę.

Tvirtą maršalo Mannerheimo, kuris 1939 m. spalį patarė politikams susitarti su Stalinu, vengiant ginkluoto konflikto, poziciją galima paaiškinti ne vien Žiemos karo tragiška patirtimi. Kaip tikina Jokipijis, keliais slaptais būdais vokiečiai suteikė Mannerheimui informacijos, kaip vyko Molotovo derybos lapkričio mėnesį Berlyne (26). Žinodamas Vokietijos poziciją, Mannerheimas spėjo, kad Sovietų Sąjunga nerizikuos labai bloginti santykių su Hitleriu dėl Petsamo rūdynų. Patikimos informacijos stoka taip pat neleidžia mums atsakyti į klausimą, ar Suomijos parodytas nenuolaidumas buvo „nikelio krizės" taikaus sprendimo priežastis, ar Stalinas nė neplanavo 1941 m. žiemą, užuot blefavęs ir kariavęs „nervų karą", imtis ko nors daugiau.

1941 m. pavasaris prasidėjo be išorinių konflikto požymių. Štabuose ir kariuomenėje toliau vyko rutininis pasirengimas karui su Suomija. 5-osios aviacijos divizijos (štabas Vyborge) žvalgybos skyriaus fonde aptikti šie dokumentai:

„5-osios AD štabo viršininkui, Vyborgas, 27.02.41.

Kartu siunčiu Suomijos teritorijos žemėlapius su kartografiškai įspaustais įtvirtinimais pagal LKA štabo ŽS (žvalgybos skyriaus. – M. S.) *1.12.40 m.duomenis"* (149). Toliau tekste – 30 žemėlapių sąrašas.

„5-osios AD štabo viršininkui, Vyborgas, 28.02.41.

Kartu siunčiu žvalgybos informaciją „Trumpa pažyma apie Suomijos teatrą ir karines pajėgas", egz. Nr. 6, LKA štabo ŽS". Laiške rezoliucija: „Majorui Gribovskiui. Išnagrinėti ir pranešti išvadas" (150).

„123-iosios šaulių divizijos, 43-iosios šaulių divizijos, 5-osios MAD (mišri aviacijos divizija. – M. S.), *24-ojo KAP* (korpuso artilerijos pulko. – M. S.) *štabo viršininkui, 16.05.41 m.*

Kartu siunčiu informaciją – pranešimą apie tikėtino priešo tyrinėjimą. 50 ŠK štabo 2-ojo skyriaus viršininkas kapitonas Kovancevas" (151).

„5-osios AD štabo viršininkui, Vyborgas, 16.05.41.

Kartu siunčiu Lappeenrantos miesto ir aerodromo fotonuotraukas“ (152).

Pasak suomių istoriko K. Geusto, *„per 1941 m. pirmąjį pusmetį Suomijos pasienio apsauga virš savo teritorijos užregistravo 85 sovietinių lėktuvų skraidymus*“ (145, p. 228). Kadangi sienos ilgis didžiulis ir Suomijos PLG sistema neturėjo radiolokatorių, galima spėti, jog sovietinės aviacijos žvalgybinių skraidymų virš Suomijos teritorijos bendras skaičius buvo dar didesnis.

Raudonosios armijos štabuose toliau buvo kuriami kažkokie planai. Ir nors jų turinys mums nežinomas, kai kurių išvadų galima padaryti remiantis XX a. paskutinio dešimtmečio antroje pusėje paskelbtu „1941 m. vyriausiųjų vadų surinkimų, žaidimų, lauko išvykų ir mokymų apygardose vykdymo kontroliniu planu“ (GMCA, f. 16, ap. 2951, b. 242, l. 134–151). Dokumentas patvirtintas generalinio štabo operatyvinės valdybos viršininko generolo leitenanto Malandino 1941 m. balandžio 4 d. Atidžiai patyrinėjus daugelio puslapių dokumentą, galima rasti keletą „grupių“ vienu metu vykdomų priemonių, kurių turinys koreliuoja su žinomais iš kitų šaltinių Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės pasitarimais.

Pirmiausia reikia pažymėti tokį svarbų renginį, kaip „Generalinio štabo vykdomas operatyvinis strateginis žaidimas“. 1941 m. balandžio 4 d. planas aiškiai rodo, jog ketinama vykdyti šiuos žaidimus:

» su Tolimųjų Rytų fronto, Užbaikalės ir Sibiro apygardų vadovybe nuo 1941 m. balandžio 1 iki 15 d.;
» su Leningrado ir Archangelsko apygardų vadovybe nuo 1941 m. gegužės 1 iki 15 d.;
» su Kijevo ir Odesos apygardų vadovybe nuo 1941 m. liepos 1 iki 15 d.

Verta pažymėti, kad kai tik baigėsi paskutiniai žaidimai, nuo liepos 15 iki 30 d. planuota, vadovaujant KOP vyriausiajai valdybai, surengti Kijevo, Odesos ir Charkovo apygardų „tarpapygardinius KOP mokymus“. Įsidėmėtina, jog nei Vakarų, nei Pabaltijo ypatingosios apygardos operatyviniuose strateginiuose žaidimuose nedalyvavo, o Vakarų YKA KOP nuo rugpjūčio 1 iki 15 d. turėjo dalyvauti tarpapygardiniuose mokymuose drauge su Maskvos KA KOP ir Maskvos miesto PLG. Kažin ar visa tai galima aiškinti kaip nors kitaip, nei nuo bendro operatyvinio plano „šiaurinio varianto“ (smogti pagrindinį smūgį Rytų Prūsijai ir Šiaurės Lenkijai) galutinį atsisakymą bei sustiprintą „pietinio varianto“ kūrimą (smogti pagrindinį smūgį Pietų Lenkijai, Slovakijai ir Rumunijai).

Grįždami prie „Suomijos ruožo“, pastebime, kad nuo 1941 m. kovo 1 iki 15 d. Leningrado apygardoje planuota atlikti „tikrinamąją lauko išvyką“. Tais pačiais terminais (kovo 1–15 d.) Oriolo KA buvo planuojama *„dalyvauti Leningrado KA tikrinamojoje lauko išvykoje*“, o Uralo KA – *„dalyvauti tikrinamojoje lauko išvykoje*“, tiesa, nežinoma su kuo. Tačiau iš „kontrolinio plano“ viso teksto matyti, kad nurodytu metu lauko išvykos rengtos tik Leningrado ir Archangelsko karinėse apygardose. Geografiškai Leningrado, Oriolo ir Uralo apygardos neturi net bendrų ribų,

bet įsiveržimo į Suomiją operatyviniame plane (1940 m. rugsėjo 18 d. „siūlymai“ ir 1940 m. lapkričio 25 d. „direktyva“) **jos turi bendrą užduotį:** išskleisti keturias armijas (Leningrado apygardos kariuomenei priskirtas 7-ąją ir 23-iąją, 20-ąją, sudarytą iš Oriolo, ir 22-ąją, sudarytą iš Uralo apygardų kariuomenės) ir kartu su kita Šiaurės vakarų fronto kariuomene pulti nuo Sortavalos Helsinkio ir Mikkelio kryptimis.

Šiaurės fronte (pagal 1940 m. rugsėjo 18 d. „siūlymus“ šis frontas turėjo būti išskleistas remiantis Archangelsko KA kariuomene) nuo Alakurčio Kemės ir Oulaus kryptimi turėjo pulti 21-oji armija, išskleidžiama remiantis Pavolgio karine apygarda. Ir ką gi? Pažvelgę į „kontrolinį planą“, aptinkame, kad Pavolgio KA, vadovaujant generaliniam štabui, nuo rugpjūčio 15 iki 30 d. turėjo būti surengta *„tikrinamoji fronto lauko išvyka drauge su Archangelsko KA“*.

Vyriausiųjų vadų parengimo planai buvo atkakliai vykdomi. *„Kovo mėn., vadovaujant gynybos liaudies komisaro pavaduotojui generolui Mereckovui, apygardoje vyko didelis daugiadienis operatyvinis žaidimas“*, – atsiminimuose rašo buvęs Leningrado apygardos, vadas M. Popovas (194, p. 32). Lauko išvyka dalyvaujant Leningrado, Oriolo ir Uralo apygardoms taip pat buvo iš tiesų generalinio štabo surengta nuo kovo 13 iki 20 d. Kaip ir reikėjo tikėtis, per šią išvyką vyko pratybos „Puolamoji operacija žiemą“ (34, p. 405). Apie surengtų apygardų ir armijų lauko išvykų metu atliekamas užduotis galima sužinoti net nesinaudojant „apsiausto ir durklo“ slaptais archyvais. 1968 m. išleistoje „Leningrado Lenino ordino karinės apygardos“ oficialioje istorijoje skaitome: *„Pamokomai vyko lauko išvykos Karelijos sąsmaukoje ir Kolos pusiasalyje, per kurias* ***buvo tiriamas šiuolaikinės puolamosios operacijos ir mūšio miškingoje bei pelkėtoje vietovėje pobūdis*** (paryškinta mano. – M. S.) *armijos, korpuso ir divizijos mastu...“* (154, p. 149)

Nuo balandžio vidurio visiškai sinchroniškai su demonstratyviu pokyčiu Sovietų Sąjungos ir Vokietijos santykiuose prasidėjo netikėtas „atšilimas“ ir „Suomijos ruože“. Į Suomiją pagaliau grįžo Sovietų Sąjungos pasiuntinys, be to, naujas žmogus: vietoj Zotovo, kuris uoliai vykdė „pikto tardytojo“ vaidmenį, į Helsinkį atvyko „geras ir sukalbamas“ Orlovas. Draugas Orlovas, matyt, taip sužavėjo suomių politikus, kad net po daugelio dešimtmečių profesorius M. Jokipijis rašė: *„Atvykus naujajam pasiuntiniui Orlovui, prasidėjo visai naujas tarpusavio santykių etapas“*. Didelių laimėjimų neva pasiekė ir dirbęs po diplomatiniu „stogu“ J. Sinicynas. Jei tikėtume jo paties atsiminimais ir paskelbtais sovietinės žvalgybos pranešimais, Maskva vos ne stenografiniu tikslumu gaudavo Suomijos vyriausybės posėdžių ataskaitas, o mįslingi neišvardyti „žinomi Suomijos politikai“ tarnavo Sinicynui „pasiuntinukais“ it auksinė žuvelė kvailai senei (156, 157). Deja, 1941 m. birželio 25 d. įvykiai kažkodėl parodė, kad sovietinė vadovybė visiškai nežinojo, kokia yra Suomijos ir Vokietijos kariuomenės tikroji būklė, be to, būtent tą nežinojimą kai kurie dabartiniai istorikai pateikia kaip visai neadekvačių Raudonosios armijos veiksmų „pateisinamąją priežastį“... Bet prie šio klausimo dar grįšime vėliau.

Vienu metu su pasiuntinio Helsinkiui pakeitimu „Karelijos-Suomijos" radijo stotis nutraukė kurstytojišką radijo propagandą suomių kalba. Vienas iš suomių komunistų perbėgėlių (žr. 2.2 skyrių) ta proga rašė: *„Socialdemokratai sužavėti ir laiko tai Sovietų Sąjungos nuolaida, kaip ir pasiuntinio pakeitimą"* (158). Negana to, 1941 m. balandį sovietinė vadovybė pranešė Helsinkiui, jog jau neprieštarauja, kad būtų sudaryta Švedijos ir Suomijos gynybinė sąjunga (34, p. 172)! Gegužės 14 d. į Maskvą kaip Suomijos pasiuntinys grįžo Paasikyvis. 1941 m. gegužės 30 d. Stalinas pasikvietė į Kremlių Suomijos pasiuntinį ir pareiškė: *„Padarysiu Jums draugišką paslaugą. Duosiu 20 000 tonų grūdų, kurių pusę Suomija gaus nedelsiant"*. Ir šis pažadas buvo įvykdytas – toks grūdų kiekis iki karo pradžios buvo atgabentas į Suomiją (46, p. 221).

Įvairią paskutinių taikos mėnesių įvykių mozaiką belieka papildyti dar dviem įsidėmėtinais fragmentais.

Birželio pradžioje Hanko karinę bazę inspektuodami aplankė Baltijos laivyno vadas viceadmirolas V. Tribucas ir Leningrado KA vadas generolas leitenantas M. Popovas. Birželio 15 d. M. Popovas pasirašė pranešimą, skirtą SSRS gynybos liaudies komisariatui, kuriame išreiškė nerimą dėl, jo nuomone, nepakankamo Hanko bazės gynybinio pajėgumo ir pateikė nemaža konkrečių siūlymų jam stiprinti (išskleisti 8-ąją šaulių brigadą kaip visavertę diviziją, suformuoti atskirą artilerijos ir kulkosvaidžių bei „tankečių" batalionus ir t.t.). Pranešimas baigėsi fraze: *„Visas šias priemones* ***būtina įvykdyti ne vėliau, kaip 1941 m. rugpjūčio 1 d.*** (paryškinta mano. – M. S.)" (159).

Anksčiau, 2.2 skyriuje, buvo minimos Suomijos komunistų partijos organizacijų veiklos ataskaitos, kurias sudarė suomių komunistai, 1941 m. rugsėjį perėję fronto liniją. Ten pateiktos ir draugo Reino Kosuneno pranešimo „Apie partinių organizacijų darbą Gelsinkyje ir Kuolijyje" ištraukos. Pranešimas baigėsi tokia savikritiška pastaba:

„Mes, partijos nariai, buvome atsilikę nuo tarptautinių įvykių lygio tuo metu, kai prasidėjo naujas karas. ***Likus dviem savaitėms iki*** *Vokietijos ir Sovietų Sąjungos bei Suomijos* ***karo pradžios*** (taip tekste. – M. S.) *aš gavau iš partijos vadovybės pranešimą apie padėties įvertinimą, nes partijos komandiruotas turėjau išvažiuoti į Korkilą.*

Pranešime buvo tokie teiginiai:

1. Karas vyksta toliau ir plečiasi. Tai ne žaibiškasis karas.

2. Suomijos padėtyje ***pokyčių nesitikima iki rudens*** (čia ir anksčiau paryškinta mano. – M. S.).

Mes, vadinasi, nesirengėme kariauti anksčiau nei rudenį" (160).

Gebėjimas kritikuoti save žmogų puošia, bet šiuo atveju draugas Kosunenas neteisus ir savo, ir partijos vadovybės atžvilgiu. Partijai vadovauta ne iš „Gelsinkio", o iš kitos vietos. Jokių kitų „naujo karo" pradžios galimų terminų, išskyrus tuos, kurie gauti iš Maskvos, suomių draugai negalėjo (ir neturėjo teisės) numatyti. Taigi kaltė, kad suomių komunistai **„rengėsi karui", kuris prasidės „ne anksčiau kaip rudenį",** gula ne ant jų pečių.

2.7 skyrius. **Labai aktyvi gynyba**

1941 m. gegužės 24 d. Stalino kabinete įvyko daugelį valandų trukęs pasitarimas, kuriame, be jo paties, dalyvavo:

- » vyriausybės vadovo pavaduotojas ir užsienio reikalų liaudies komisaras Molotovas;
- » gynybos liaudies komisaras Timošenka;
- » generalinio štabo viršininkas Žukovas ir jo pirmasis pavaduotojas, operatyvinės valdybos viršininkas Vatutinas;
- » Raudonosios armijos KOP vyriausiosios valdybos viršininkas;
- » penkių vakarinių pasienio apygardų (Leningrado, Pabaltijo, Vakarų, Kijevo ir Odesos) kariuomenės vadai, karo tarybų nariai (komisarai) ir šių penkių apygardų KOP vadai.

Iš kur tai žinome? „Perestroikos" pradžioje, 1990 m., žurnalas „Izvestija CK KPSS" per neatsargumą paskelbė daugelį puslapių apimantį „Drg. Stalino priimtų asmenų užrašymo žurnalą", kuriame dienų dienas, metų metus buvo užrašomi visi, kurie įeidavo į „vado" kabinetą ir iš jo išeidavo. Tad iš šio „Asmenų užrašymo žurnalo" ir tapo žinoma apie 1941 m. gegužės 24 d. pasitarimą, kaip ir tai, kad kitų tokių reikšmingų SSRS vyriausiosios karinės politinės vadovybės susirinkimų nebuvo **nei kelis mėnesius iki gegužės 24 d., nei po šios datos iki pat karo pradžios.** Štai, galima sakyti, ir visas dabar prieinamas „informacijos masyvas".

Nei sovietinė, nei Rusijos oficiali istoriografija nė žodžiu neužsiminė apie gegužės 24 d. priimtus sprendimus. Nieko nepaskelbė atsiminimuose ir nedaugelis išgyvenusių iki Stalino mirties to pasitarimo dalyvių. Jau XXI a. pradžioje išslaptintuose VKP(b) CK politinio biuro 1941 m. gegužės mėnesio posėdžių protokolų ypatinguosiuose aplankuose (RVSPIA, f. 17, ap. 162, b. 34–35) taip pat nesama nė menkiausios užuominos apie šį pasitarimą. Ir tik maršalo Vasilevskio bemaž 27 metus archyve dūlėjusiame straipsnyje prisimenama: *„Likus kelioms savaitėms iki to meto, kai mus užpuolė fašistinė Vokietija – tikslios datos, deja, nurodyti negaliu – visą apygardų operatyvinių planų dokumentaciją generalinis štabas atidavė atitinkamų karinių apygardų vadams ir štabams"* (162).

Deja, operatyvinių planų „visa dokumentacija" neišslaptinta ir iki šios dienos. Chronologiškai paskutinis iš žinomų sovietinio karinio planavimo dokumentų yra „Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo, jei kiltų karas su Vokietija ir jos sąjungininkais, plano siūlymai", parengti ne anksčiau, kaip 1941 m. gegužės 15 d. (GMCA, f. 16, ap. 2591, b. 237, l. 1–15). Paskelbtas prieš 15 metų leidinio „Vojenno-istoričeskij žurnal" 1992 m. Nr. 1–2 šis dokumentas iš karto atsidūrė įnirtingos diskusijos centre. Gal tai buvo susiję su tuo, kad dar nespėjusius atprasti nuo sovietinės propagandos tradicinių mitų skaitytojus šokiravo frazė: *„Manau, kad būtina jokiu būdu neleisti Vokietijos vadovybei imtis veiksmų iniciatyvos, pralenkti*

priešą ir atakuoti Vokietijos kariuomenę tuo metu, kai ji bus išskleidimo stadijoje ir dar nespėjusi suorganizuoti fronto bei kariuomenės rūšių sąveikos" (121, p. 217).

Sunku suprasti, kas galėjo taip labai „skandalizuoti publiką" – pastangos aplenkti priešą ir „jokiu būdu neleisti imtis veiksmų iniciatyvos" yra tik sveiko proto elementarus reikalavimas. Jei gegužės „siūlymuose" ir būta tam tikro naujumo elemento, jis išreikštas ankstesniame sakinyje: *„Vokietija turi galimybių aplenkti mus išskleidimu ir smogti netikėtą smūgį"*. Visuose kituose žinomuose Raudonosios armijos strateginio išskleidimo plano variantuose panašaus turinio frazės nėra. Tai leidžia spėti, kad iki 1941 m. gegužės vidurio sovietinė karinė vadovybė jau aiškiai suvokė, kad Vokietijos pasirengimas užpulti SSRS vyksta visa sparta. Kaip tik todėl keliama užduotis **pralenkti** priešą, o tam reikia įgyvendinti nemaža priemonių, *„be kurių neįmanoma smogti priešui netikėtą smūgį ir iš oro, ir žemėje"* (121, p. 220).

Dėl konkrečių operatyvinių planų, planuojamos kariuomenės grupuotės, smūgių krypčių, terminų ir ribų, gegužės „siūlymai" visiškai (daugeliu atvejų pažodžiui) kartoja visus ankstesnius, pradedant nuo 1940 m. rugsėjo, žinomus Raudonosios armijos strateginio išskleidimo plano variantus:

„a) pagrindinį smūgį Pietvakarių fronto pajėgomis smogti ruože Krokuva, Katovicai atkertant Vokietiją nuo jos pietinių sąjungininkų;

b) pagalbinį smūgį Vakarų fronto kairiuoju sparnu smogti ruože Sedlecas, Demblinas turint tikslą sukaustyti Varšuvos grupuotę ir remti Pietvakarių frontą triuškinant priešo Liublino grupuotę;

c) vykdyti ***aktyvią gynybą prieš Suomiją*** (paryškinta mano. – M. S.), *Rytų Prūsiją, Vengriją ir Rumuniją ir, esant palankiai padėčiai, būti pasirengus smogti smūgį Rumunijai*" (121, p. 217).

1941 m. birželio 13 d. Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko pavaduotojas generolas leitenantas N. Vatutinas parengė pažymą „Dėl SSRS ginkluotųjų pajėgų išskleidimo karui Vakaruose" (GMCA, f. 16A, ap. 2951, b. 236, l. 65–69) (121, p. 359–361). Birželio 13 d. pažymoje (tai paskutinis iš žinomų šio pobūdžio dokumentų) nesama nė vienos užuominos apie kariuomenės veiksmų užduotis bei planus. Tik skaičiai, armijų numeriai, kariuomenės atgabenimo stotys, reikalingas vagonų bei ešelonų skaičius. Tačiau lygindami 1941 m. „pažymą" su gegužės „Strateginio išskleidimo plano siūlymais" ir svarbiausia su 1941 m. birželio 22 d. tikrąja Raudonosios armijos kariuomenės padėtimi, galime įsitikinti, kad realus kariuomenės sutelkimas vyko visiškai pagal gegužės „siūlymus". Kaip tik tikrasis kariuomenės perdislokavimas, realus smogiamųjų grupuočių sukūrimas, kurių išdėstymas atitiko prieškario planus (konkrečiai, gegužės „siūlymus") yra pats svarbiausias ir nepaneigiamas įrodymas, kad šie planai **anaiptol ne „kabinetinių tyrimų" objektas, nes buvo nuosekliai ir tvirtai įgyvendinami.**

Atlikto darbo apimtis tokia didelė, kad, nepaisant daugiamečio „informacinio lauko valymo", kai kurie dokumentai ir faktai tapo žinomi. Sakysim, neseniai išslaptintuose gynybos komiteto prie SSRS LKT dokumentuose aptiktas visiškai slap-

Nr. 31. *Raudonosios armijos strateginio puolimo operacijos 1941 m. pavasarį planas.*

tas „Klausimų, skirtų nagrinėti gynybos komiteto posėdžiuose, sąrašas", sudarytas 1941 m. balandžio 12 d. Pavyzdžiui, buvo numatyta nagrinėti šiuos klausimus;

„14 punktas. Dėl Raudonosios armijos, karinio jūrų laivyno ir NKVD kariuomenės karinio personalo aprūpinimo pinigais ***karo metu****...*

16 punktas. Dėl ***šaukimų atidėjimų mobilizacijos bei karo metu*** *komisijos sudarymo ir atidėjimų teikimo tvarkos"* (169).

1941 m. gegužės 10 d. gynybos komitete buvo patvirtintas „Pasitarime numatytų spręsti klausimų sąrašas" (kas dalyvauja, nepasakyta). Darbotvarkės 14 punktas

toks: „Dėl papildomų išlaidų sąmatų ***per mobilizaciją ir karo pirmąjį mėnesį***" (170). 1941 m. gegužės 12 d. parengtas „Klausimų į VKP(b) sąrašas". 7 punktas: ***„Dėl COL*** (civilinio oro laivyno) *veikimo* ***karo metu***" (171). Ypač verta atkreipti dėmesį į šį dokumentą. 1941 m. birželio 4 d. KJL liaudies komisaras N. Kuznecovas išsiuntė LKT pirmininko pavaduotojui (t.y. Stalino pavaduotojui) N. Voznesenskiui aiškinamąjį raštą Nr. 1146. Dokumento slaptumo grifas: „Visiškai slaptai, ypač svarbus". Ir tai iš tikrųjų ypatingos svarbos dokumentas istorikui – jame pirmąkart drauge su žodžių deriniu „karo metas" atsiranda visiškai konkrečių datų:

„Pateikiu KJL liaudies komisariato poreikių žiniaraštį minų ir torpedų ginkluotei ***karo metu nuo 41.07.1. iki 43. 01.1.*** *Prašau jūsų nurodymų dėl skiriamų minų ir torpedų skaičiaus padidinimo, nes jų poreikis 1941 m. antrajam pusmečiui yra 50 proc. bendro poreikio laikotarpiui iki 43 m.01.1...*" (172)

Kaip matome, KJL liaudies komisaras planuoja kariauti ne trumpiau kaip pusantrų metų. Be to, šio didelio karo vandenyne operatyvinis planas bendrais bruožais jau sudarytas, nes priešingu atveju N. Kuznecovas negalėtų planuoti konkrečių išlaidų kiekvieno pusmečio minų bei torpedų ginkluotei.

Dabar nuo Didžiojo žygio planų grįšime prie Sovietų Sąjungos ir Suomijos priešpriešos. Raudonosios armijos strateginio išskleidimo karui su Vokietija plane Suomijos siena nekintamai laikyta antraeiliu **aktyvios gynybos ruožu**. Priešo grupuotės sudėtis ir galimi veiksmai įvertinti taip:

1940 m. rugsėjo 18 d. „siūlymai".

„... Spėjamas Suomijos kariuomenės išskleidimas yra toks:

1. Fronte nuo Suomijos įlankos iki Savonlinnos – iki 6 pėstininkų divizijų, ***palaikomų 3–4 vokiečių divizijų.***

2. Kuolijo, Joensaus ruožui pridengti – iki 3 pėstininkų divizijų.

3. Uleaborgo ruožui pridengti (t.y. Suomussalmio–Oulaus ruožas) *– iki 2 pėstininkų divizijų.*

4. Merkjarvio rajone (šiauriau Sallos) *– iki 2 pėstininkų divizijų.*

5. Petsamo rajone – iki 2 pėstininkų divizijų.

Suomijos kariuomenės galutinio išskleidimo pagal šį variantą galima laukti 20-ąją – 25-ąją parą.

Didesnių Suomijos kariuomenės pajėgų, ***palaikomų vokiečių divizijų, Vyborgo–Leningrado*** *ruože sutelkimo tikimybė priešui teikia galimybių šiame ruože imtis aktyvių veiksmų.*

Toliau šiame teatre ***neatmestina*** *priešo pagalbinių smūgių Petrozavodsko ir Kandalakšos ruožuose* ***galimybė***" (žr. 46 žemėlapį, p. 429).

1941 m. kovo 11 d. „patikslintas" planas.

„... Labiausiai tikėtinas toks Suomijos kariuomenės išskleidimo planas:

1. Fronte nuo Suomijos įlankos iki Savonlinnos – ne mažiau kaip 6 pėstininkų divizijos, ***palaikomos 5–6 vokiečių divizijų.***

2. Kuolijo–Joensaus ruožui pridengti – iki 3 pėstininkų divizijų.

3. Uleaborgo ruožui pridengti – iki 2 pėstininkų divizijų.

4. Merkjarvio rajone – iki 2–3 pėstininkų divizijų.

5. Petsamo rajone – iki 1–2 pėstininkų divizijų.

Suomijos kariuomenės galutinio išskleidimo reikia tikėtis 20-ąją–25-ąją parą.

Didesnių Suomijos kariuomenės pajėgų, palaikomų vokiečių divizijų, sutelkimo tikimybė Vyborgo–Leningrado ruože priešui teikia galimybių šiame ruože imtis aktyvių veiksmų".

1941 m. gegužės „siūlymuose" apie spėjamą priešo grupuotę Suomijos ruože pasakyta vos viena frazė: *„Galimi Vokietijos sąjungininkai gali Suomijoje nukreipti prieš SSRS: Suomija – iki 20 pėstininkų divizijų".*

Taigi apskritai situacijos įvertinimas bendro fronto šiauriniame sparne nepasikeitė.

Viena, ką galima pažymėti, – tam tikras tikėtinas Suomijos kariuomenės padidėjimas (nuo 15 iki 20 pėstininkų divizijų) ir vokiečių kariuomenės grupuotė Pietų Suomijoje (nuo 3–4 iki 5–6 divizijų). Aktyvių priešo (suomių ir vokiečių) puolamųjų veiksmų daugiausia tikėtasi Karelijos sąsmaukoje (Vyborgo–Leningrado ruože). Į šiaurę nuo Ladogos ežero tik „neatmetama galimybė", kad priešas smogs „pagalbinius smūgius", o 1941 m. kovą net ir ši išlyga dingo. Gegužės „siūlymuose" apskritai nėra kokių nors užuominų apie priešo galimą puolimą Suomijos sienos rajone.

Šiuos spėjimus lyginant su dabar žinoma tikrąja padėtimi, galima sakyti, kad apskaičiuodama priešo kariuomenės dydį Raudonosios armijos vadovybė neapsiriko (buvo išskleista 16 Suomijos kariuomenės divizijų, dvi jėgerių ir viena „šarvuočių bei kavalerijos" brigados), bet dėl priešo operatyvinių planų kurti tiesiog fantastiški vaizdai. Nė vienos vokiečių divizijos pietinėje Suomijoje (*„fronte nuo Suomijos įlankos iki Savonlinnos"*) nebuvo, pagrindinį smūgį suomiai 1941 m. liepą smogė Ladogos Karelijoje (t.y. *„Petrozavodsko ruože"*), o beveik visos vokiečių divizijos (4 iš 5) sutelktos užpoliarėje, t.y. ten, kur jų **nesitikėta nė viename iš** DVRA vadovybės **prieškario planų variantų** (žr. 32 žemėlapį, p. 277).

Sovietinės kariuomenės veiksmai Suomijos fronte Raudonosios armijos strateginio išskleidimo planų autoriams atrodė taip.

1940 m. rugsėjo 18 d. „siūlymai":

„... Atsižvelgiant į anksčiau pateiktą pajėgų santykį, mūsų veiksmai šiaurės vakaruose turi apsiriboti mūsų sienų aktyvia gynyba.

Veiksmams šiaurės vakaruose numatyta turėti Šiaurės frontą iš trijų armijų ir atskiro šaulių korpuso Estijos SSR. Iš viso Šiaurės frontui skiriama:

13 šaulių divizijų;

2 atsk. šaulių brigados;

3 tankų brigados;

20 aviacijos pulkų, iš viso 970 tankų ir 1050 lėktuvų.

1941 m. gegužės „siūlymai":

„... Šiaurės frontas (Leningrado KA) – 3 armijos, turinčios 15 šaulių, 4 tankų ir 2 motorizuotąsias divizijas, iš viso 21 divizija, 18 aviacijos ir Šiaurės karinio jūrų laivyno pulkų su pagrindinėmis užduotimis – ginti Leningradą, Murmansko uostą, Kirovo geležinkelį ir drauge su Baltijos kariniu jūrų laivynu užtikrinti mūsų visišką viešpatavimą Suomijos įlankos vandenyse.

Tam pačiam tikslui numatoma priskirti Šiaurės frontui iš Pabaltijo YKA Estijos SSR šiaurės ir šiaurės vakarų pakrančių apsaugą".

Taigi Suomijos ruože buvo numatoma, jog šalių pajėgos bus apylygės (šaulių divizijų skaičiumi priešas galbūt turėjo tam tikrą pranašumą, bet Raudonoji armija turės aviacijos ir tankų didelę persvarą). Turint galvoje, kad Vyborgo, Keksholmo ir Sortavalos ruožuose buvo ilgalaikių įtvirtinimų juostų, manyta, jog to užteks įvykdyti aktyvios gynybos užduotims. O puolant ir triuškinant Suomijos kariuomenę, pagal 1940 m. rugsėjo 18 d. ir lapkričio 25 d. (žr. 2.4 skyrių) planus ketinta pasitelkti **nepalyginti didesnes pajėgas** (46 šaulių divizijas, ne mažiau kaip 9 tankų bei motorizuotąsias brigadas, vieną mechanizuotąjį korpusą, t.y. dvi tankų ir vieną motorizuotąją divizijas, 78 aviacijos pulkus, iš viso turinčius 3900 lėktuvų. Išskleisti tokias pajėgas numatyta panaudojant keturių karinių apygardų (Leningrado, Archangelsko, Uralo, Oriolo kariuomenę), be to, dar pasitelkiant kai kuriuos Maskvos, Pavolgio, Charkovo ir Šiaurės Kaukazo apygardų dalinius bei junginius.

Bendrą išvadą galima suformuluoti taip: Suomija sovietinei vadovybei atrodė labai rimtas priešas, kuriam sutriuškinti reikėjo sudaryti tokią didelę kariuomenės grupuotę, kad tuo pačiu metu pulti vermachtą pietvakariuose (Lenkijoje ir Rumunijoje) bei Suomijos kariuomenę šiaurėje buvo neįmanoma. Kitaip sakant, įsiveržti į Suomiją ir ją okupuoti (pagal 1940 m. rudens ar analogiškus operatyvinius planus) **buvo įmanoma arba prieš vykdant svarbiausią užduotį, arba ją sėkmingai įvykdžius** – sutriuškinus vokiečių kariuomenę Pietryčių Europoje.

Kartu verta paminėti vieną painų atvejį. 1941 m. kovo 11 dieną „Patikslinto strateginio išskleidimo plano" skelbėjai apmaudžiai apsižioplino ir į lentelę, rodančią Raudonosios armijos grupuotės sudėtį *„rengti operacijoms vakaruose ir Suomijos fronte"*, įvėlė klaidą. Šaulių divizijų skaičiaus eilutėje parašyta (120, p. 745):

» 158 vakaruose;
» 133 Suomijos fronte;
» 171 iš viso.

Atrodytų, net pradinukui turėtų būti iš pirmo žvilgsnio aišku, kad vietoj skaičiaus 133 turėjo būti 13. O žmogui, šiek tiek nusimanančiam apie karybą bei Sovietų Sąjungos ir Suomijos karų istoriją, turėjo būti suprantama ir žinoma, kad 291 šaulių divizijos Raudonoji armija tiesiog neturėjo, išskleisti Suomijos KVT 133 divizijas techniškai neįmanoma, kad net greit sutriuškinti Suomijos kariuomenę ir okupuoti visą šalį, ketinta trigubai mažesnėmis pajėgomis, o „aktyvios gynybos" planuose įrašytas skaičius 13–15 šaulių divizijų. Pagaliau visiškai nerealu XX a. vidurio karams sudaryti smogiamąją grupuotę iš 133 šaulių ir tik vienos (!) tankų divizijos (kaip tik

tokia struktūra ir aiškėja iš nelemtos lentelės). Tačiau daugybės knygų ir straipsnių, skirtų Sovietų Sąjungos ir Suomijos karams, autorius, Piterio profesorius draugas V. Baryšnikovas iš apmaudžios techninės klaidos padarė mokslo atradimą:

„... Neatskleidžiant konkrečiai nustatytų užduočių šiuose ruožuose, buvo nurodytas kovos veiksmams numatytas kariuomenės skaičius. Be to, sovietinės vadovybės nuomone, „Suomijos fronte" reikėjo išskleisti daug kariuomenės – 135 šaulių divizijas. Šis skaičius vos ne trigubai didesnis už tą, kuris numatytas kovos operacijoms prieš Suomiją 1940 m. rudenį. Tai rodo, kaip rimtai vertintos žinios, gautos apie vokiečių kariuomenės telkimo Suomijos teritorijoje pradžią (1941 m. kovą? – M. S.).

Kita vertus, be abejonės, toks divizijų, planuojamų išskleisti prie Suomijos sienos, skaičius rodė, kad Maskva, jei prasidėtų karas, čia anaiptol numatė ne vien gynybines operacijas. Negana to, šias pajėgas, matyt, planuota panaudoti ne vien prieš Suomijos kariuomenę, kuri, Sovietų Sąjungos apskaičiavimu, galėjo prieš ją sutelkti iki 18 pėstininkų divizijų..." (155, p. 164)

Remiantis Leningrado karine apygarda, buvo išskleidžiamas Šiaurės frontas su štabu Pargolove (Leningrado šiaurinis priemiestis). Šiaurės frontui priskirtos trys armijos: 23-ioji, 7-oji ir 14-oji. Visos šios armijos, iki sudarant priedangos planą, jau buvo (14-oji armija išskleista Murmansko rajone dar prieš Žiemos karą). Be tiesiogiai Šiaurės frontui pavaldžių dalinių bei junginių, jam priskirtas 1-asis mechanizuotasis korpusas (be 1-osios tankų divizijos, apie kurią kalbėsime vėliau) ir trys šaulių divizijos (70-oji, 177-oji, 191-oji). Hanko pusiasalyje, kaip ir anksčiau, liko 8-oji ypatingoji šaulių brigada.

Beveik visus (išskyrus 237-ąją šaulių diviziją, kuri atvyko į Loimolos stoties rajoną tuoj po birželio 20-osios) Šiaurės fronto junginius jau turėjo Leningrado apygarda. Tarpapygardinis perdislokavimas Leningrado KA nebuvo planuojamas, o tai dar kartą patvirtina versiją, kad Raudonosios armijos bendrame strateginiame plane, pradėtame įgyvendinti 1941 m. gegužę, Šiaurės frontui buvo skirtas kuklus vaidmuo gynyboje. Beveik visos šaulių divizijos („išskyrus 115-ąją ir 71-ąją „karelų-suomių") dalyvavo Žiemos kare, vadinasi, karo veiksmų teatras ir galimas priešas joms buvo pažįstamas.

Didžiulio ilgio Suomijos frontą galima suskirstyti į keturis ruožus (žr. 30 žemėlapį, p. 256). Karelijos sąsmaukoje ir Ladogos Karelijoje (t.y. nuo Suomijos įlankos pakrantės Virolahčio rajone iki Ilomantsio Karelijoje) dar galima buvo kalbėti apie ištisinę „fronto liniją". Šiaurės Karelijoje (nuo Rebolos iki Sallos) ir Kolos pusiasalyje (Kandalakša–Murmanskas) buvo tik keletas Murmansko geležinkelio link vedančių „kelio ruožų", tarp kurių šimtus kilometrų driekėsi neįžengiami miškai, pelkės ir tundra. Reikia pažymėti, kad ir tie „ruožai" buvo anaiptol ne autostrados, o gruntiniai keliai, geriausiu atveju padengti skalda (asfaltuotas kelias Kandalakšos–Alakurčio ruože atsirado tik 1997 m.). O 1941 m. vasarą buvo penki tokie ruožai:

Petsamas–Murmanskas, Salla–Alakurttis–Kandalakša, Kuusamas–Kestenga–Louhis, Suomussalmis–Uhta–Kemė, Kuhmas–Rebola–Kočkoma.

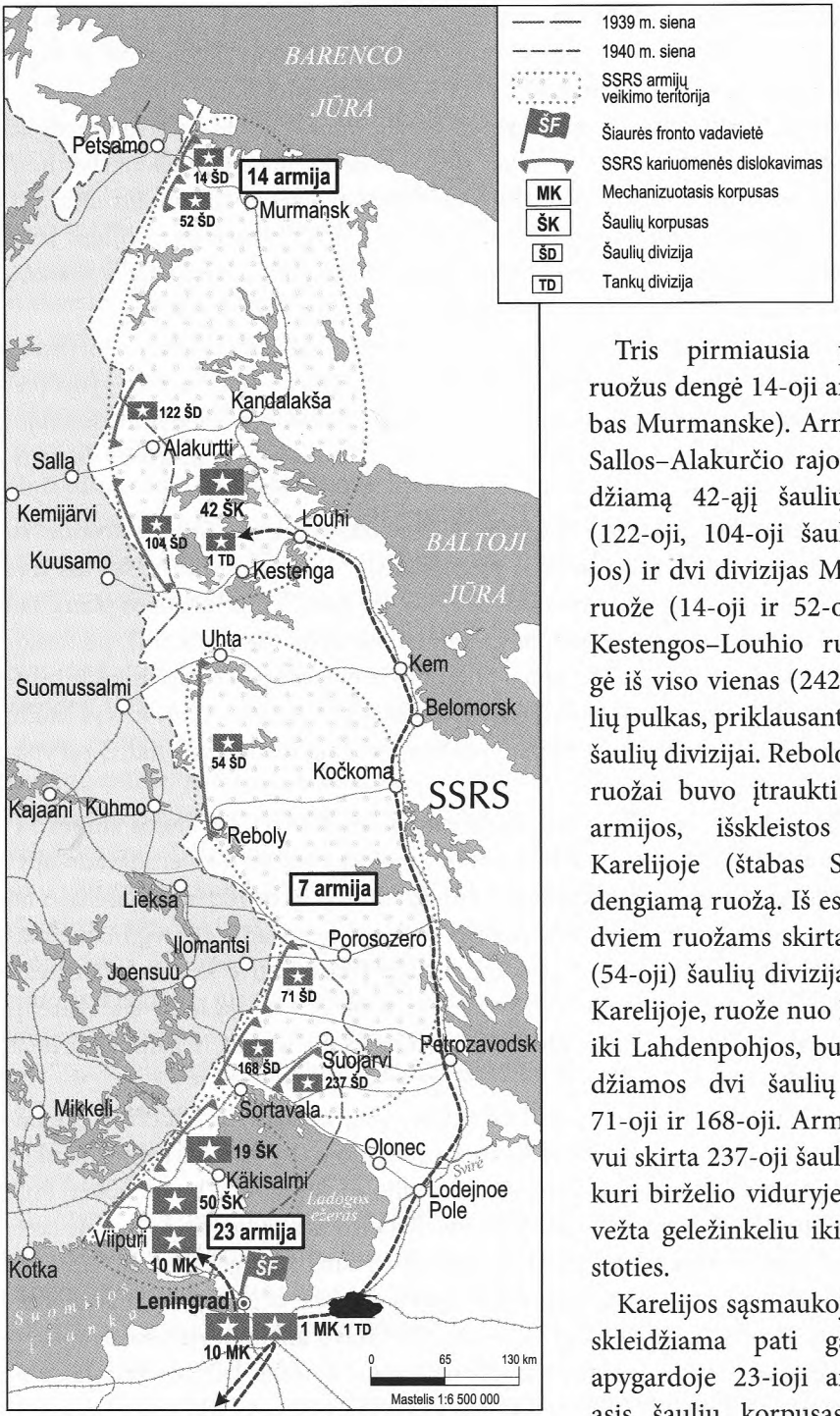

Nr. 30. *Raudonosios Armijos pajėgų išsidėstymas Suomijos pasienyje 1941 m. birželio pabaigoje.*

Tris pirmiausia paminėtus ruožus dengė 14-oji armija (štabas Murmanske). Armija turėjo Sallos–Alakurčio rajone išskleidžiamą 42-ąjį šaulių korpusą (122-oji, 104-oji šaulių divizijos) ir dvi divizijas Murmansko ruože (14-oji ir 52-oji šaulių). Kestengos–Louhio ruožą dengė iš viso vienas (242-asis) šaulių pulkas, priklausantis 104-ajai šaulių divizijai. Rebolos ir Uhtos ruožai buvo įtraukti į 7-osios armijos, išskleistos Ladogos Karelijoje (štabas Suojarvyje) dengiamą ruožą. Iš esmės šiems dviem ruožams skirta tik viena (54-oji) šaulių divizija. Ladogos Karelijoje, ruože nuo Kuolismos iki Lahdenpohjos, buvo išskleidžiamos dvi šaulių divizijos: 71-oji ir 168-oji. Armijos rezervui skirta 237-oji šaulių divizija, kuri birželio viduryje buvo nuvežta geležinkeliu iki Loimolos stoties.

Karelijos sąsmaukoje buvo išskleidžiama pati galingiausia apygardoje 23-ioji armija, 19-asis šaulių korpusas (142-oji, 115-oji šaulių divizijos), 50-asis šaulių korpusas (43-ioji, 123-ioji

šaulių divizijos), 10-asis mechanizuotasis korpusas (21-oji, 24-oji tankų, 198-oji motorizuotoji divizijos), 4 VVR sunkiosios artilerijos pulkai.

Dabar pateiksime informacijos apie kariuomenės, kurią buvo numatoma išskleisti Suomijos KVT, sudėtį, pagal Raudonosios armijos vadovybės skirtingus planus (1940 m. rugsėjo 18 d. „Siūlymai dėl išskleidimo karui su Suomija", aiškinamasis raštas „Dėl 1940 m. rugsėjo 18 d. strateginio išskleidimo metmenų") šioje lentelėje:

	Iš tikrųjų (1941 m. birž.)	Įsiveržimo planas (1940 m. rugs. 18 d.)	Didysis planas (1940 m. rugs. 18 d.)
Užpoliarė	š.d. – 4, t.d. – 1, VVR a.p.– 1	š.d. – 3, VVR a.p. – 1	š.d. – 4
Šiaurės Karelija	š.d. – 1	š.d. – 12	š.d. – 1
Ladogos Karelija	š.d. – 3, VVR a.p. – 1	š.d. – 6	š.d. – 2
Karelijos sąsmauka	š.d. – 5, t.d. – 2, VVR a.p. – 4	š.d. – 17, t.br. – 3, VVR a.p. – 12	š.d. – 4, t.br. – 2
Fronto rezervai	š.d. – 4, t.d. – 1	š.d. – 5, t.d. – 2	š.d. – 1
Iš viso	**š.d. – 17, t.d. – 4 VVR a.p. – 6**	**š.d. – 43, t.d. – 3,5, VVR a.p. – 13**	**š.d. – 12, t.d. – 1 VVR a.p. – ?**

Pastaba: mechanizuotojo korpuso motorizuotosios divizijos priskirtos prie šaulių divizijų; dvi tankų brigados skaičiuojamos kaip viena tankų divizija.

Į lentelę įtraukti 65-asis ŠK, buvęs Estijoje ir 8-oji ypat. brig. – Hanko pusiasalyje.

Kaip matome, reali kariuomenės grupuotė gerokai mažesnė už tas pajėgas, kuriomis pagal 1940 m. rugsėjo 18 d. planą buvo numatoma „sutriuškinti pagrindines Suomijos kariuomenės pajėgas" ir užimti Helsinkį 35-ąją operacijos dieną". Kita vertus, Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos „aktyviai gynybai" skirtos pajėgos nuo 1940 m. rugsėjo iki 1941 m. gegužės kiek padidėjo. Tačiau pačia stebėtiniausia priedangos plano ypatybe reikia laikyti tai, kad užpoliarėje (Sallos–Alakurčio ruože) atsirado tankų divizija (1-ojo MK 1-oji tankų divizija). Apie tai verta kalbėti smulkiau.

1-ojo MK, iš kurio buvo išjungta 1 tankų divizija, vadas nieko nežinojo apie divizijai skirtas užduotis. 1-ojo MK štabo ataskaitoje „Dėl kovos veiksmų nuo 6.22 iki 7.24" (pasirašyta korpuso vado generolo majoro Černavskio 1941 m. rugpjūtį) sakoma štai kas: *„Birželio 17 d. Leningrado KA štabo viršininko generolo majoro Nikiševo nurodymu 1-oji tankų divizija buvo paimta iš korpuso ir pasiųsta vykdyti specialios užduoties, kur ir išvyko, pasikrovė Beriozkos stotyje (Pskovo rajone). Jokio ryšio su ja nėra nuo išvykimo iš korpuso"* (175).

1-osios tankų divizijos vado, karo Ispanijoje ir Suomijoje dalyvio, Sovietų Sąjungos didvyrio generolo majoro V. Baranovo ataskaita apie kovos veiksmus pasižymi gerokai energingesniais pasakymais. Savo nuostabą (gal net pasipiktinimą) dėl sprendimo tankų diviziją pasiųsti į Alakurttį V. Baranovas formuluoja balansuodamas ant leistinumo svarstant vyresnės vadovybės įsakymus ribos:

„Naudoti tankų diviziją Alakurčio, Kairalos, Sallos rajone yra visiškai netikslinga ir nelabai efektyvu, nes nėra galimybių manevruoti net tankų padaliniams (turima

galvoje, kad vietovės sąlygos neleido manevruoti ne tik daliniams, t.y. tankų pulkams, bet ir mažiems padaliniams. – M. S.). *Šio rajono vietovėse daugybė ežerų bei pelkių ir akmenuotų uolų, didžiulių masyvų, nusėtų rieduliais. Tuo akivaizdžiau netikslinga naudoti tankų diviziją Kandalakšos ruože, kad drauge veikiantis 42-asis ŠK nuo kovos veiksmų* ***pradžios daugiausia kovėsi gynyboje, taigi tankų divizijos galimybės nebuvo išnaudotos*** (paryškinta mano. – M. S.)... *Naudoti tankų diviziją šiame ar kituose panašiuose ruožuose yra netikslinga, ypač jei ji ginkluota lengvaisiais tankais ir šarvuočiais*" (176).

Su tuo sunku nesutikti. Taip naudoti tankus tiesiogiai neleidžia Raudonosios armijos lauko statutas (PU-39): „*Tankai turi būti naudojami masiškai* (37 punktas). *Tankų manevringumas, didelė ugnies ir smogiamoji galia turi būti visiškai išnaudojama aktyviems veiksmams... Tankų svarbiausios užduotys gynyboje yra:*

triuškinti į gynybos juostą įsiveržusį priešą ir pirmiausia jo tankus, naikinti gynybos sparną (sparnus) apeinantį priešą (391 punktas)". Tiesa, tais atvejais, kai priešas turėjo aiškią pajėgų persvarą, o užtikrinti „manevringumą" darydavosi jau neįmanoma, trūkstant degalų, tankai būdavo įkasami žemėn ir naudojami „atskiromis mašinomis" iš pasalų". Bet užpoliarėje įkasti tankus žemėn nepavyks (amžinasis įšalas ir gruntas kastuvu neįveikiamas), be to, ir visiškai nevykusiai atrodo idėja nugabenti tankų diviziją už tūkstančio kilometrų, kad įkastum žemėn.

Užpoliarinės šiaurės „prieštankinėje vietovėje" greitas lengvasis tankas BT neišvengiamai netekdavo svarbiausios savybės – judrumo. O kitų ypatingų pranašumų ši tik nuo kulkų saugančius šarvus ir mažo kalibro (45 mm) patranką turinti mašina niekada ir neturėjo. „Gynybinio pobūdžio mūšiams" kur kas paprasčiau ir veiksmingiau būtų tais pačiais ešelonais (o nuvežti tankų divizijos griozdišką „ūkį" nuo Pskovo į Alakurttį reikėjo daugiau kaip 25 ešelonų) permesti į užpoliarę keletą šaulių divizijų ar VVR artilerijos pulkų, ginkluotų sunkiosiomis 152 mm ar dar geriau – 203 mm – kalibro haubicomis. Bendru salvės svoriu vienas VVR artilerijos pulkas dvigubai trigubai lenkė lengvųjų tankų diviziją, o nuo 43–100 kg svorio fugasinių sviedinių ir granito rieduliai neapsaugos.

Pagaliau visiškai nesuprantamas ir nepateisinamas sovietinės vadovybės rūpestis, siekiant pridengti Sallos–Alakurčio ruožą, dėl ko nuspręsta „iškomplektuoti" 1-ąjį MK – svarbiausią apygardos vadovybės rezervą – ir pasiųsti vieną iš dviejų 1-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijų į užpoliarę. Kaip jau pažymėta anksčiau, Merkjarvio–Sallos ruože tikėtasi dviejų, daugiausia – trijų suomių pėstininkų divizijų. Kad 1941 m. pavasarį ten atsiras vokiečių dalinių, apskritai nemanyta. Kita vertus, Karelijos sąsmaukoje, 23-iosios armijos fronte, tikėtasi „ne mažiau, kaip 6 pėstininkų divizijų, palaikomų 5–6 vokiečių divizijų". Štai kaip tik ten, Vyborgo–Leningrado ruože, kur tikėtasi pranašesnio karių skaičiumi priešo aktyvių puolamųjų veiksmų, ir buvo galima panaudoti fronto rezerve esantį tankų (mechanizuotąjį) korpusą.

Tačiau protingos, visai logiškos 1-osios tankų divizijos atsiradimo Alakurčio rajone priežastys įžvelgiamos labai lengvai. Tiesiog į žemės ar geografijos žemėlapio paviršių reikia pažiūrėti ne iš kairės į dešinę, nuo Sallos į Alakurttį, o iš dešinės į kairę, nuo Sallos į Rovaniemį. Kad būtų patogiau „neakivaizdžiai žiūrėti", galima pasinaudoti „Kariniu Suomijos vadovu", parengtu SSRS gynybos liaudies komisariato dar 1937 m. Mus dominančiu klausimu jame galima perskaityti:

„Maršrutas Nr. 15. Alakurttis–Kuolajarvis–Kemijarvis–Rovaniemis... 2 ruožas (1 ruožas jau užimtas per Žiemos karą ir mūsų dabar nedomina). *Kuolajarvis–Kemijarvis (99 km). Visu ruožu driekiasi plentas su pakelės grioviais, vidutiniškai 4,5–5 m pločio; paviršius užklotas smulkia akmens skalda ir smėliu, gerai įvažinėtas, tvarkingas. Pakeliui esama degalinių. Ruože daug tiltų. Tiltai tvarkingi... 3 ruožas. Kemijarvis–Vikajarvis–Rovaniemis (99 km).*

Kelias visu ruožu – plentas, 4,5–5 m pločio. Paviršius – žvyras su smėliu, geros būklės. Pakeliui esama degalinių, keliu važinėja automobiliai... Išvada. Kelias tinkamas naudotis visų rūšių kariuomenei" (178).

Taigi nuo sienos iki Rovaniemio (Šiaurės Suomijos administracinis centras) – 200 km pagerintu gruntiniu keliu su žvyro danga. „Įnirtingam žygiui" į Rovaniemį tankų divizija, ginkluota greitaisiais tankais BT, galėjo būti laikoma geriausiu turimu karo įrankiu.

Pirmąkart tankai BT panaudoti Ispanijos kare. Turint 50 tokių tankų suformuotas respublikos kariuomenės tankų pulkas, kuris 1937 m. dalyvavo kovos veiksmuose prie Ebro upės, prieš tai per pustrečios paros atlikęs 630 km žygį. Tikriausiai pats sunkiausias tanko BT važiavimo galimybių išbandymas buvo Chalchin Golas. 1939 m. gegužę dvi tankų brigados (6-oji ir 11-oji) atliko 800 km žygį per įkaitusią Mongolijos stepę (tomis dienomis karštis siekė 40 laipsnių) į būsimųjų kovos veiksmų rajoną. Štai kaip šiuos įvykius aprašo Sovietų Sąjungos didvyris K. Abramovas – 11-osios brigados tankų bataliono vadas:

Sovietų tankų BT-5 kolona. 1940 m. vasaris.

Vokiečių trofėjiniai tankai – sovietiniai BT-7 Vilniaus universiteto kieme.

„Pasirengti pagal pavojaus signalą mums skiriama pusantros valandos. Batalionas buvo pasirengęs pajudėti po 55 minučių... Kolona traukė vos pastebimu, kupranugarių karavanų pramintu stepės keliu. Vietomis kelias pranykdavo – buvo užpustytas smėliu. Norint įveikti smėlėtus ir užpelkėjusius ruožus, teko tankų ratus keisti vikšrais. Šį darbą gerai parengtos įgulos atlikdavo per 30 minučių...“

Po trijų dienų žygio „šarvuotas smogiamasis batalionas“, nepraradęs maršrute nė vieno tanko, pasiekė numatytą rajoną. Daugiau laiko (6 dienų) 800 km žygyje prireikė 6-ajai tankų brigadai.

Praėjus šešeriems metams po mūšių prie Chalchin Golo 1945 m. rugpjūtį, 6-osios gvardijos tankų armijos tankai BT-7 dalyvavo ir vadinamojoje „Mandžiūrijos strateginėje operacijoje“. Tankų brigados tada nužygiavo 820 km per Didžiojo Chingano kalnagūbrį vidutinišku 180 km per dieną tempu. Senosios „dėžutės“, iš kurių pačios naujausios pagamintos prieš penkerius metus, atlaikė ir tokį išbandymą. Ir, kas atrodo jau visai netikėtina, po itin sunkaus sparčiojo žygio, po mūšių su atskiromis japonų kariuomenės grupėmis daugiau kaip 80 proc. tankų 1945 m. rugsėjo 30 d. buvo tvarkingi (179–181)!

Galima būtų pasakyti, kad 200 km nuo sienos iki Rovaniemio tankai BT galėtų nuriedėti per vieną dieną, bet užpoliarėje nuo gegužės pradžios iki liepos vidurio saulė nenusileidžia už horizonto ir „šviesi diena“ trunka 24 valandas per parą. Aišku, žygis ir puolimas – skirtingos kovinio darbo rūšys, tad tankų prasiveržimas 200 km į gilumą negali būti lengvas pasivažinėjimas. Ar galėjo ginkluota „beviltiškai pasenusiais“ lengvaisiais tankais (taip daugybę kartų tikino sovietiniai propagandistai) tankų divizija įvykdyti tokią užduotį? Ir šį klausimą geriausia nagrinėti remiantis konkrečiu pavyzdžiu. Iš daugybės galimų pasirinksime vermachto 8-ąją tankų diviziją, kurios veiksmai, kaip bus parodyta vėliau, buvo tiesiogiai susiję su 1-ojo mechanizuotojo korpuso ir visos Leningrado apygardos (Šiaurės fronto) bendru likimu.

1941 m. birželio 22 d. Manšteino vadovaujamas vermachto 56-asis tankų korpusas pradėjo puolimą iš Memelio (Klaipėdos) rajono Daugpilio link. Korpusui priklausė 8-oji tankų, 3-ioji motorizuotoji ir 290-oji pėstininkų divizijos. Tai, kad į tankų korpusą buvo įjungta pėstininkų divizija (su arklių traukiama artilerija ir pėsčiais kareiviais), neabejotinai liudija, jog Hitleriui „istorija skyrė mažai laiko“ pasirengti karui. 290-oji pėstininkų divizija tuojau atsiliko nuo motorizuotųjų dalinių ir toliau Manšteino kor-

pusas puolė dviem divizijomis. Pirmosios dienos pabaigoje 8-oji tankų divizija užėmė tiltą per Dubysos upę Ariogalos miestelio rajone (80 km nuo sienos). Birželio 24 d. Ukmergės rajone 56-asis tankų korpusas prasiveržė prie Kauno–Daugpilio plento. Birželio 26-osios rytą 8-oji tankų divizija užėmė du tiltus (automobilių ir geležinkelio) per Dauguvą ir kaudamasi užėmė Daugpilį. Kitą dieną 3-ioji motorizuotoji divizija taip pat pasiekė Dauguvą ir forsavo ją kitoje, aukštupio link kiek nutolusioje vietoje. Kaip savo žinomuose atsiminimuose rašo Manšteinas, *„mes tai padarėme per 4 dienas ir 5 valandas nuo puolimo pradžios; mes įveikėme pastojusį kelią priešą, nenutrūkstamu reidu pasistūmėjome 300 km (tiesia linija)“* (182, p. 189).

Vokiečių tankas Pz-IV mėgina tempti sovietų sunkųjį tanką KV-1. Lietuva, 1941 m. birželis.

Vokiečių tankas Pz-35 rieda pro paliktą sovietų sunkųjį tanką T-28. Lietuva, 1941 m. birželis.

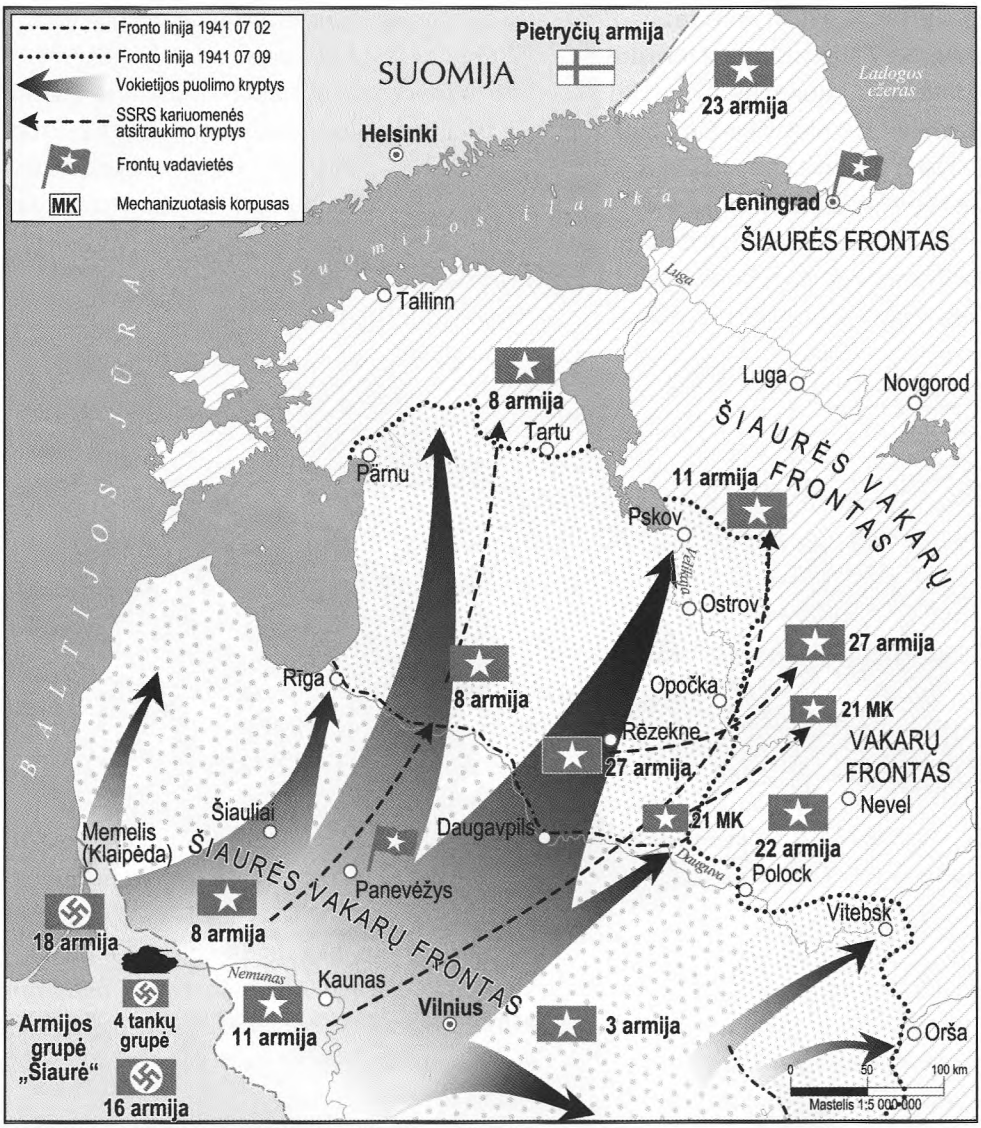

Nr. 45. *Vermachto armijos grupės „Šiaurė“ puolimas 1941 m. birželio 22–liepos 9 d.*

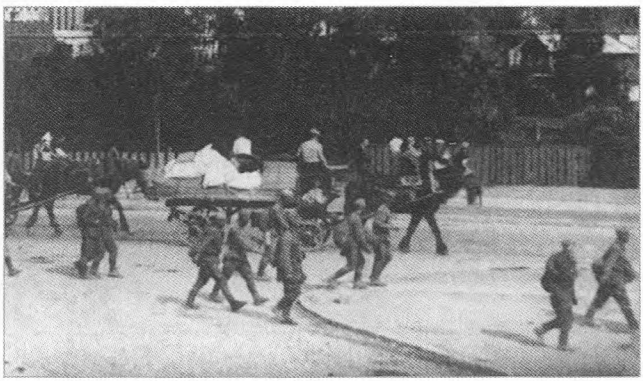

Raudonarmiečiai bėga iš Lietuvos. 1941 m. birželio 22 d.

56-asis tankų korpusas nužygiavo **300 km per keturias dienas** ne per negyvenamą tundrą, o per Pabaltijo karinės apygardos (Šiaurės vakarų fronto) dviejų dešimčių šaulių ir tankų divizijų „rikiuotę“. Kol vokiečių tankų korpusas pasiekė Daugpilį ir Dauguvą, iš rytų jau priartėjo ir Raudonosios armijos antrojo strateginio ešelono kariuomenė (21-asis mechanizuotasis korpusas, 41-asis šaulių ir 5-asis oro desanto korpusai). O sovietinė vadovybė, 1941 m. gegužę planuodama 1-osios tankų divizijos veiksmus, galėjo tikėtis, kad per kelis šimtus kilometrų nuo Rovaniemio nebus jokios priešo kariuomenės. Ir tai, kaip parodė įvykiai, buvo visiškai teisingas spėjimas: prie pat sienos, Merkjarvio–Kusamo ruože iš esmės buvo tik dvi pėstininkų divizijos: 169-oji vokiečių ir 6-oji suomių bei SS „divizijos grupė“ (du motorizuotųjų šaulių pulkus turinti brigada) „Nord“, o toliau į vakarus iki pat Botnijos įlankos krantų kariuomenės visai nebuvo. Artimiausią Suomijos diviziją (3-ioji pėstininkų, į šiaurę nuo Suomussalmio) nuo galimo sovietinių tankų prasiveržimo linijos skyrė 200 km miško bekelės (žr. 32 žemėlapį, p. 277).

Bet kokią užuominą apie Leningrado karinės apygardos mechanizuotuosius korpusus (1 MK ir 10 MK) sovietinėje istoriografijoje lydėjo griežtas priminimas, kad jie buvo ginkluoti „beviltiškai pasenusiais“ lengvaisiais tankais. Ir tai tikra tiesa. Vadinamųjų „naujųjų tipų“ tankų (T-34 ir KV) apygardoje beveik nebuvo, nors tankus KV gamino Leningrado Kirovo gamykla. 1941 m. pavasarį dešimtys geležinkelio ešelonų vežė naujuosius tankus į būsimojo pagrindinio smūgio ruožą – į Kijevo ir Vakarų karines apygardas. Tačiau kariauti reikėjo ne su gretimomis apygardomis, o su priešu. Tad verta palyginti Raudonosios armijos 1-osios tankų divizijos ginkluotę su vermachto tankų divizijų ginkluote, pavyzdžiui, su Manšteino tankų korpuso 8-ąja tankų divizija (183, 184).

	8 t.d. (vok.)	1 t.d. (sov.)
Sunkieji tankai (KV-1)	0	5
Vidutiniai tankai (Pz-IV, T-28)	30	31
Lengvieji tankai (Pz-38(t), BT-7, BT-5, T-26, OT-26)	118	296
Tanketės (Pz-2, Pz-1, Pz.Bef, T-27)	75	40
Iš viso	**223**	**372**

Taigi vermachto 8-ojoje tankų divizijoje daugiausia buvo trofėjinių čekiškų tankų Pz-38(t). Tai lengvieji tankai, tik kulkų nepramušamais šarvais, korpuso plokštės sutvirtintos kniedėmis. Pataikius sviediniui, kniedžių galvutės nutrūkdavo ir žalojo įgulą. 125 AG varikliai, mažo kalibro – 37 mm – patrankos. O sovietinė

Vokiečių lengvieji tankai Pz-38. 1941 m.

Suomių karys žengia pro sudaužytą RA tankų koloną. Priekyje – du tankai BT-5.

1-oji tankų divizija turėjo tankų BT (176 BT-7 ir 54 BT-5), kurie pranašesni už „čekiukus" ginkluote (45 mm patrankos), varikliai – 400 AG ir dvigubai greitesni. Jie turėjo ir racijas. Dokumentai nepatvirtina itin paplitusių gandų, kad sovietiniai tankų vadai vedė savo dalinius į mūšį mojuodami skirtingų spalvų vėliavėlėmis. 1-ojoje tankų divizijoje iš 31 tanko T-28, racijas turėjo visi, o iš 176 BT-7 radijo ryšio priemonės buvo įrengtos 89 mašinose (183). Tanko trumpabangė radijo stotis 71-TK judant užtikrino ryšį telefonu 15 km, o stovint – 30 km spinduliu. Telegrafo režimu ryšys galėjo būti palaikomas iki 50 km nuotoliu.

Atidžiai skaitant archyvinius dokumentus, galima aptikti ir į Alakurttį atvykusios 1-osios tankų divizijos ketinimų aiškesnių pėdsakų – ji rengėsi „aktyviai gintis", t.y. pulti į Suomijos gilumą.

Iš divizijos pontoninių tiltų bataliono vado ataskaitos matyti, kad atvykęs į Alakurttį batalionas **pradėjo statyti tris (!) tiltus** per Tunsijokio upę. Šios upės rytiniame krante ir yra Alakurčio miestelis. Iki birželio 30 d. darbas baigtas ir jau kitą dieną batalionas pradėjo griauti tiltus ir geležinkelio pylimą nuo Sallos pasienio stoties iki Alakurčio. Iki liepos 4 d. viskas sėkmingai susprogdinta ir sugriauta (185).

Apie stebėtiną istoriją, kai buvo **sugriauti tik ką įrengti tiltai** per Dievo ir žmonių užmirštą užpoliarės upę, sovietiniai istorikai niekada nerašė. Tačiau iš principo bet kokiems panašiems atvejams jie turėjo seniai jau parengtą universalų paaiškinimą: „Nepagrįstai priimtas klaidingas sprendimas..." Kaip labai teisingai pastebėjo V. Suvorovas, komunistinė propaganda slėpė nuo SSRS gyventojų net stichinių nelaimių ir katastrofiškų žemės drebėjimų atvejus, nors dėl jų „brangioji partija" niekaip nebuvo kalta. Bet tuo pat metu labai mielai skubėjo vaizduoti visiškais idiotais sovietinius generolus ir net patį būsimąjį generalisimą, kaip neišmanančius elementariausių karo mokslo pradmenų. O mes nekartosime senų klaidų. Timošenka, Žukovas, Mereckovas gal ir nebuvo genialūs karvedžiai, bet savo dalyką išmanė gerai, turėjo didelę patirtį, nes iš tiesų vedė pulkus į mūšį, puikiai išmanė, kuo skiriasi tankas nuo patrankos, patranka nuo haubicos, gynyba nuo puolimo. Taigi ir 1-osios tankų divizijos perdislokavimas iš Pskovo į Alakurttį buvo numatytas Leningrado gynybos plane, o paskui įgyvendintas praktiškai anaiptol ne iš kvailumo, o turint aiškų tikslą:

prasiveržti į Suomijos kariuomenės gynybos gilumą, užimti vienintelį visoje Šiaurės Suomijoje „transporto koridorių“, užkirsti kelią galimai permesti vokiečių kariuomenę iš Norvegijos „arktiniu plentu“ iš Petsamo į Rovaniemį ir toliau – į centrinius ir pietinius Suomijos rajonus.

Baigiant šį skyrių, reikia visiškai aiškiai pažymėti ir atskirti du svarbius dalykus. Deja, juos be atodairos painioja ne tik profesionalūs mėgėjai „ieškoti tamsiame kambaryje juodos katės“, bet ir sąžiningi rašytojai bei skaitytojai.

Stalino valstybės karinės doktrinos puolamoji kryptis yra neabejotinas, neginčijamas faktas. **Tai ne hipotezė. Tai statutinė norma**, „kategoriškai ir iškiliai“ išreikšta jau pirmuosiuose lauko statuto PU-39 paragrafuose. *„Jei priešas primes mums karą, darbininkų ir valstiečių Raudonoji armija bus pati labiausiai puolamoji iš visų kada nors puolusių kariuomenių. Mes kariausime puldami, turėdami patį tvirčiausią tikslą visiškai sutriuškinti priešą jo paties teritorijoje. Raudonosios armijos kovos veiksmai bus naikinantys. Raudonosios armijos svarbiausias tikslas bus pasiekti galutinę pergalę ir visiškai sutriuškinti priešą“.*

Tačiau Raudonosios armijos operatyvinių planų puolamoji kryptis **jokiu būdu nėra** Stalino imperijos užsienio politikos **agresyvumo įrodymas**. Jokiu būdu. Puolimas ir agresija – ne sinonimai. Tai du visai skirtingi žodžiai. Karinėje operatyvinėje kalboje vartojami tokie terminai, kaip „puolimas“, „prasiveržimas“, „persekiojimas“, „gynyba“, „judrioji gynyba“, „atsitraukimas“. Politikos kalba šnekama apie „agresiją“, „užgrobimą“, „aneksiją“, „kišimąsi“, „pagalbą“, „išvadavimą“, „išgelbėjimą“, „internacionalinę pareigą“ ir kt. Tai dvi skirtingos kalbos. Raudonosios armijos strateginio išskleidimo planuose nėra žodžio „agresija“, bet nėra ten ir žodžio „išvadavimas“. Šių žodžių ten ir negalėjo būti. Sovietinės vadovybės planai **nebuvo nei agresyvūs, nei išvaduojamieji**. Jie buvo **puolamieji**, ir nieko daugiau.

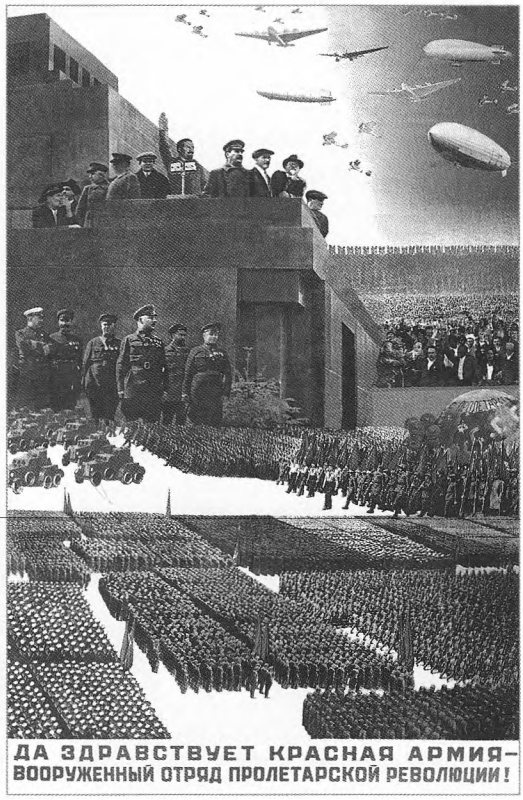

„Tegyvuoja Raudonoji armija – ginkluotas proletarinės revoliucijos būrys!“. Sovietų propagandinis plakatas. 1932 m.

Bet kuri kariuomenė, tuo labiau didelės pasaulio valstybės kariuomenė, kuriama kaip tik tam, kad sutriuškintų ar bent jau gerokai susilpnintų priešo karines pajėgas. Pats veiksmingiausias būdas įvykdyti šiai užduočiai buvo, yra ir bus puolimas. DVRA lauko statuto 10 paragrafas (*„tik ryžtingu puolimu svarbiausiame ruože, kuris baigiamas apsupimu ir nenutrūkstamu persekiojimu, visiškai sunaikinamos priešo pajėgos ir priemonės“*) nesusijęs nei su „pasauline revoliucija“, nei su Stalino agresyviais, grobikiškais užsienio politikos planais. Šis (ir į jį panašūs) paragrafas tiesiog protingas. Jame sukoncentruota daugiaamžė karo meno patirtis. Priešas turi būti sunaikintas ar priverstas kapituliuoti.

Kaip toliau elgtis su tuo priešu, jo teritorija, materialiniais bei gamybos ištekliais, su kariuomenės likučiais – tai jau politikos klausimas. Klausimas, kurį sprendžiant operatyviniai kariavimo principai neturi jokios reikšmės. Ne tik agresyvi, bet ir nieko kita nenorinti, kaip tik taikos ir ramybės, valstybė turi siekti, kad pergalė būtų iškovota „mažakraujiškai“, su mažiausiais sugriovimais savoje teritorijoje ir su mažiausiomis savo gyventojų netektimis. Kito kelio siekiant šio idealo, išskyrus ryžtingą puolimą turint tikslą „sutriuškinti priešą jo teritorijoje“, nebuvo ir nėra.

Stalino imperijos visiškas ir nepaliaujamas agresyvumas buvo išreiškiamas bei patvirtinamas ne statutais ir ne Raudonosios armijos kovinio rengimo sistema, o

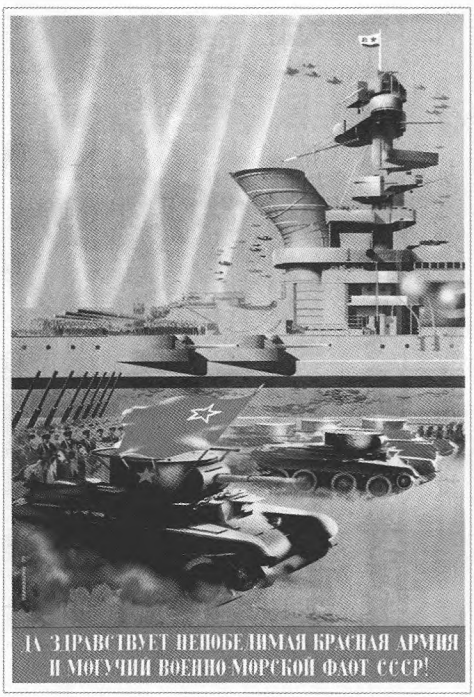

„Tegyvuoja neįveikiama Raudonoji armija ir galingas SSRS karinis jūrų laivynas!“. Sovietų propagandinis plakatas. 1940 m.

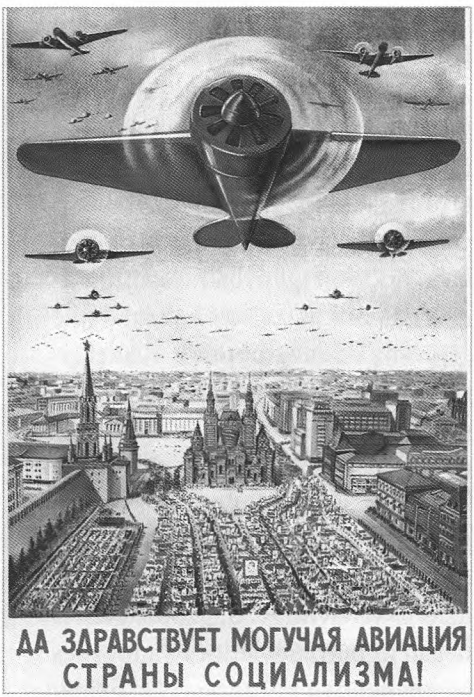

„Tegyvuoja galinga socializmo šalies aviacija!“. Sovietų propagandinis plakatas. 1939 m.

realiais agresijos, tarptautinio plėšikavimo, įžūlaus kišimosi į suverenių šalių vidaus reikalus aktais. Apie kai kuriuos iš jų jau kalbėta anksčiau. Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Rumunija, Bulgarija, Turkija. Štai sąrašas, kuris pateikia vienareikšmį atsakymą į klausimą dėl realios, t.y. didžiavalstybinės ir agresyvios, Stalino planų krypties. SSRS valstybės herbe pjautuvas ir kūjis uždengia visą Žemės rutulį, kuriame „darbininkų ir valstiečių valstybės" sienos nebuvo pažymėtos nė ploniausia linija. Ir ši paprasta simbolika visai nebuvo atsitiktinė.

SSRS valstybinis herbas 1958–1991 metais. Užrašai „sąjunginių" respublikų kalbomis: „Visų šalių poletarai, vienykitės!"

2.8 skyrius. **Rezultatai ir aptarimas**

Sovietų Sąjungos ginkluota agresija prieš Suomiją, prasidėjusi 1939 m. lapkričio 30 d., baigėsi pasirašius 1940 m. kovo 12 d. Maskvos taikos sutartį. Ne tik pagal jos sudarymo aplinkybes (Stalinas atsisakė pristabdyti Raudonosios armijos puolimą, bent kol vyko derybos), bet turiniu ši sutartis buvo ne kas kita, kaip tarptautinio plėšikavimo bei prievartavimo aktas, nesuderinamas su visuotinai pripažintomis teisės normomis. Iš Suomijos prievarta atplėštos didelės teritorijos už šimtų ar net tūkstančio kilometrų nuo Leningrado, kurio saugumo stiprinimas atbuline data paskelbtas svarbiausia priežastimi, „privertusia" Staliną ginklu užpulti kaimyną, iš anksto žinant, kad jis yra silpnesnis.

Žvelgiant formaliai teisiškai, **1940 m. kovo 12 d. Maskvos sutartis beveik niekuo nesiskiria nuo Prancūzijos ir Vokietijos susitarimo dėl paliaubų, kuris buvo pasirašytas Kompjeno miške 1940 m. birželio 24 d.** Išlyga „beveik" reiškia tik tai, kad klausimas, kas buvo agresorius (Vokietija ar Prancūzija), o kas agresijos auka, gali būti aiškinamas skirtingai. Trumpai sakant, kaip tik Prancūzija 1939 m. rugsėjo 3 d. paskelbė Vokietijai karą, ir kaip tik prancūzų kariuomenė pirmoji peržengė sieną (rugsėjo 9 d.) ir įsiveržė į kaimynės Vokietijos teritoriją. Taip, Niurnbergo tribunolas atmetė tokią kazuistiką ir pripažino Vokietiją kalta dėl karo Europoje sukėlimo, taip pat ir prieš Prancūziją. Tačiau tai vis tiek yra vien abstrakčios diskusijos tema. O dėl Sovietų Sąjungos ir Suomijos 1-ojo karo (Žiemos karo) viskas galutinai aišku: Suomija nepuolė, negrasino, be to, ir negalėjo grasinti galingai Sovietų Sąjungai, kurios kariuomenė skaičiumi lenkė visus vyriškosios lyties Suomijos gyventojus, įskaitant naujagimius ir visiškai nusenusius.

Dabartinėje Vokietijoje kažin ar atsiras ekstremistinė, kraštutinai dešinioji, revanšistinė grupuotė, kuriai užtektų įžūlumo reikalauti „grąžinti" Paryžių ir Orleaną remiantis 1940 m. susitarimu dėl paliaubų. Na, o Prancūzijoje tik nedaugelis iš tų, okupacijos metais kaltinusių de Golį, „Laisvąją Prancūziją" ir antifašistinio pasipriešinimo kovotojus „paliaubų" su grobikais pažeidimu, liko nenubausti. Šie įkvepiantys pavyzdžiai turėtų, autoriaus nuomone, sulaikyti Rusijos istorikus nuo to, kad su nuplėštos nekaltybės veido išraiška piktintųsi, jog ne visi Suomijos piliečiai bei vadovai laikė save morališkai įpareigotais vykdyti 1940 m. kovo 12 d. Maskvos sutarties sąlygas.

Beje, nuo 1940 m. pavasario iki 1941 m. pavasario klausimas, kaip Suomijos vadovybė žvelgia į Maskvos sutartį, dar neturėjo jokios praktinės reikšmės. **Labiausiai viską lėmė tai, kaip į šią sutartį žvelgė SSRS vadovybė.** Šiam klausimui aptarti ir skirta mūsų knygos antroji dalis.

Faktai – ir palyginti nauji, ir seniai žinomi – liudija tai, kad **Maskvoje į Maskvos taikos sutartį buvo žvelgiama kaip į laikiną, priverstinį ir apmaudų stabtelėjimą** kelyje į visišką Suomijos aneksiją. Jau įžūlus Enso kombinato ginkluotas užgrobimas, įvykdytas po 10 dienų nuo sutarties pasirašymo, aiškiai parodė, kas laukia Suomijos netolimoje ateityje. Pabiro niekaip nepagrįsti sutarties sąlygomis grasinimai ir pretenzijos. Karinių krovinių tranzitas į Hanką, ultimatyvūs reikalavimai atstatydinti Suomijos vyriausybės ministrus ir kišimasis į prezidento rinkimus, keleivinio lėktuvo „Kaleva" sunaikinimas, reikalavimas „grąžinti" Sovietų Sąjungai Suomijos geležinkelių riedmenis ir nustoti statyti gynybinius įrenginius „Helsinforso ruože", sistemingi sovietinių žvalgybinių lėktuvų skrydžiai virš Suomijos – visa tai nepaprastai aiškiai rodė, kad Stalinas visiškai nenori palaikyti taikių geros kaimynystės santykių su jo paties nualinta Suomija.

XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje tapę prieinami dokumentai rodė, kad anksčiau minėta daugybė Suomijos „presavimo" faktų buvo ne tik psichologinio spaudimo šalies vadovybei priemonė, bet ir tiesiogiai rengė antrą mėginimą įsiveržti į šalį ir ją okupuoti. Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės 1940 m. rudenį rengiami operatyviniai planai **tiesiogiai ir vienareikšmiškai kėlė visos Suomijos teritorijos (įskaitant valstybės sostinę Helsinkį), Suomijos kariuomenės visiško sutriuškinimo ir sunaikinimo užduotį.** Sovietinės vadovybės direktyvų tekstas nepalieka jokių abejonių, kad šie planai turėjo būti įgyvendinti visiškai neatsižvelgiant į tai, kad Suomijos teritorijoje galėtų atsirasti užsienio (to meto realiomis sąlygomis – vokiečių) kariuomenės, galinčios kelti grėsmę Leningradui. Greičiau atvirkščiai, kaip tik susiklosčiusi padėtis, kai Suomija neturėjo karinių sąjungininkų, buvo laikoma palankia proga, kuria reikia pasinaudoti. Įsidėmėtina ir tai, kad Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės „siūlymų" ir „direktyvų" tekstuose neatsirado vietos **bent jau formalioms išlygoms, jog įsiveržimo planai rengiami, „jei Suomija pažeistų taikos sutarties sąlygas".** Ir šiuo atžvilgiu sovietiniai planai pastebimai skyrėsi nuo Hitlerio „Barbarosos" plano, kuriame bent buvo sakoma, kad

„visi vyriausiųjų vadų įsakymai, kurie bus duoti pagal šią direktyva, turi visiškai aiškiai reikšti, jog kalbama apie atsargumo priemones tuo atveju, jei Rusija pakeis savo dabartinę poziciją mūsų atžvilgiu“.

Atsižvelgiant į sovietinės vadovybės operatyvinius planus, naują prasmę bei reikšmę įgyja tokie faktai, kaip Hanko pusiasalyje išdėstytos ypatingos galios judamosios geležinkelio artilerijos baterijos ar nelemtai pagarsėjusios „Taikos ir draugystės su SSRS draugijos“ įkūrimas, kuri, dideliam Maskvos „kuratorių“ nepasitenkinimui, taip ir neįstengė *„sulaužyti suomių buržuazijos stuburo“*, nors ir spėjo pradėti destabilizavimo kampaniją su kruvinomis gatvių riaušėmis bei žmonių aukomis. Tapę žinomi Kominterno vadovybės ir Suomijos komunistų partijos „Maskvos vadovaujančiojo branduolio“ dokumentai visiškai atvirai ir vienareikšmiškai kelia užduotį *„paversti Suomiją sovietine respublika“* ir suteikti suomių tautai *„tokią laisvę ir savarankiškumą, kokį turi Karelijos–Suomijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos sovietinės respublikos“*. Iš šių planų ir

NKVD kolona žygiuoja Vilniaus Lenino (dabar Gedimino) prospektu per spalio „šventės“ demonstraciją. 1945 m. lapkričio 7 d.

Išniekinti neatpažintų Aukštaitijos partizanų kūnai.

Amerikiečių karikatūra. Užrašas: „Meškos evoliucija!" 1939 m. gruodis.

dokumentų aiškėja ir iš pirmo žvilgsnio paradoksalūs sovietinės vadovybės planai sukurti „Karelijos-Suomijos" sąjunginę respubliką dirbtinai primetant jai suomių kalbą, kurios visai nemokėjo didžioji dalis gyventojų, tos negyviškos „atsarginės Suomijos" partinei nomenklatūrai rengiami suomių kalbos „vakariniai kursai".

„Jei Dievas duotų kiaulei ragus..." Šiuo liaudies priežodžiu trumpai ir aiškiai galima apibūdinti visą 1939–1940 m. Sovietų Sąjungos ir Suomijos nesantaiką. 1940 m. kovą nujaučiama Anglijos–Prancūzijos bloko ginkluoto įsikišimo grėsmė Staliną išgąsdino taip, kad jis nusprendė laikinai atidėti galutinį susidorojimą su nenuolankia Suomija. 1940 m. vos išryškėjęs Vokietijos susidomėjimas Suomijos nikeliu ir „Suomijos transporto koridoriumi" privertė Staliną pusiaukelėje sustabdyti praktinį pasirengimą Suomijos klausimo „galutiniam sprendimui". Aiškintis santykių su buvusiu plėšikavimo bendrininku, per metus įgijusiu galios bei įžūlumo ir greit virtusiu svarbiausiu priešu, į Berlyną pasiųstas pats SSRS vyriausybės vadovas. Per 1940 m. lapkričio 12–13 d. įvykusias derybas didžiausias šalių pozicijų nesutapimas buvo dėl „Suomijos klausimo".

A. Hitlerio ir V. Molotovo derybos. Berlynas, 1940 m. lapkričio 12–13 d.

Hitleris kategoriškai prieštaravo dėl naujo karo su Suomija, o Molotovas, remdamasis 1939 m. rugpjūčio 23 d. slaptuoju protokolu dėl interesų Rytų Europoje atskyrimo, gynė savo „teisę" okupuoti Suomiją neatidedant šio reikalo nė metams ar net pusmečiui *(„kodėl Rusija turi atidėlioti savo planų įgyvendinimą šešiems mėnesiams ar metams? Galiausiai Vokietijos ir Rusijos susitarime nebuvo jokių laiko apribojimų ir nė vienos šalies jų įtakos sferose rankos nebuvo surištos")*.

Aišku, turėdamas galvoje 1939 m. rugpjūčio sandėrio sąlygų laikymąsi, Molotovas buvo visiškai teisus. Bet mus šiuo atveju domina ne Stalino ir Hitlerio „prasmių aiškinimasis", o SSRS vadovybės požiūris į Maskvos taikos sutartį su Suomija, kurios Molotovas nė karto net neprisiminė, tačiau **ketinimą „likviduoti" šią sutartį (kartu su nepriklausoma Suomija) išreiškė nepaprastai aiškiai** *(„atsakydamas į Fiurerio klausimą jis pareiškė, kad sureguliavimą supranta taip, kaip tai padaryta Besarabijoje ir gretimose šalyse")*.

Pasibaigus Berlyno deryboms, Maskva buvo priversta taikstytis su tuo, kad naujasis karas su Suomija smarkiai pablogins santykius su Vokietija. Trumpai sakant, toks konstatavimas praktikoje mažai ką reiškė. Nuo nepasitenkinimo pareiškimo iki ginklų panaudojimo – dar labai toli. Pavyzdžiui, Molotovas ne kartą pareiškė vokiečiams, kad *„kokios nors užsienio kariuomenės atsiradimas Bulgarijos teritorijoje bus suprantamas kaip SSRS saugumo interesų pažeidimas"*. Nepaisydama šių visiškai nedviprasmiškų įspėjimų, Vokietija 1941 m. kovo 1 d. „prijungė" Bulgariją prie Trijų pakto ir įvedė savo kariuomenę į jos teritoriją. Maskva iš esmės niekuo neatsakė į šį aiškiai nedraugišką Vokietijos žingsnį, tik viešai išreiškė „diplomatinį susirūpinimą".

1941 m. pradžioje Vokietijos galimybės Suomiją paremti ginklu buvo itin menkos. Suomijos teritorijoje vokiečių kariuomenės beveik visai nebuvo. Norvegijoje esanti jos grupuotė saugojo daugiau kaip 1,5 tūkst. km ilgio pakrantę nuo galimo anglų desanto, kurio grėsmė kėlė didžiulį rūpestį Hitleriui. 1941 m. kovo 4 d. du britų laivyno kreiseriai ir penki eskadriniai minininkai, patys to net neįtardami, aktyviai įsikišo į sudėtingus Sovietų Sąjungos ir Vokietijos santykius. Anglai apšaudė Norvegijos Svolverio uostą bei miestą, paskandino keletą prekybos laivų ir paėmė nelaisvėn 220 vokiečių jūreivių bei karių. Kovo 12 d. tas reidas tapo vokiečių vyriausiosios vadovybės pasitarimo objektu. Hitleriui teko dar labiau sumažinti armijos „Norvegija" pajėgas, kurias anksčiau buvo leista panaudoti „Barbarosos" operacijai. Dar nerealiau buvo mėginti pradėti SSRS vakarinių sienų puolimą 1941 m. žiemą ar pavasarį, kai vokiečių kariuomenės strateginis sutelkimas Rytuose ne tik nebuvo baigtas, bet iš esmės nė nepradėtas.

Tačiau sovietinė vadovybė taip ir nesiryžo pradėti karinę operaciją 1941 m. žiemą. Patrankos Suomijos fronte neprabilo. Nesant dokumentų negalima pasakyti, kokios buvo šio „nepuolimo" konkrečios priežastys. Dar kartą priminsime, kad Raudonosios armijos vadovybės dokumentai nuo 1941 m. pradžios iki birželio 22 d. yra perkelti į neprieinamus archyvų fondus. Kita vertus, įsiveržimo planai (pagal 1940 m. lapkričio 25 d. „direktyvą") buvo kuriami toliau. Tai matyti iš Leningrado,

Uralo ir Oriolo karinių apygardų vadovybės lauko išvykų Karelijoje, taip pat iš DVRA generalinio štabo 1941 m. gegužės pradžiai suplanuoto operatyvinio strateginio žaidimo dalyvaujant Leningrado ir Archangelsko apygardų (pagal 1940 m. lapkričio 25 d. „direktyvos" kategoriją – būsimojo Šiaurės vakarų bei Šiaurės frontų) vadovybei ir štabams.

Kad ir kaip būtų, bet 1941 m. prasidėjo nauji Suomijos ekonominio ir politinio „presavimo" mėginimai (nutrauktas prekybos susitarimas, nustota tiekti grūdus, „nikelio krizė"). Kaip ir reikėjo tikėtis, rezultatas pasirodė atvirkščiai proporcingas sumanymui. Berlyno slaptai informuota apie Molotovo derybų su Hitleriu vyksmą ir rezultatus Suomijos vadovybė laikėsi tvirtai ir mėginimas šantažuoti, tąkart neparemtas realiu pasirengimu pradėti karą, žlugo. Kita vertus, 1941 m. sausio–vasario krizė neišvengiamai vedė prie dar glaudesnio ekonominio, o paskui ir politinio Suomijos suartėjimo su Vokietija. O apskritai Stalino vadovybės veiksmus SSRS užsienio politikos „Suomijos ruože" nuo 1940 m. pavasario iki 1941 m. pavasario reikia vertinti **kaip visišką strateginio masto nesėkmę. Nepavyko Suomijos nei „suvienyti" su sovietine „Karelija-Suomija", nei paversti taikia, draugiška kaimyne.**

1941 m. balandį–gegužę įvyko lūžis Antrojo pasaulinio karo ir Sovietų Sąjungos ir Vokietijos nesantaikos, kaip vieno iš svarbiausių veiksnių, nulėmusių karo vyksmą, istorijoje. Kadangi istorikai kol kas negali pasakyti tikslių datų ir pacituoti pačių svarbiausių dokumentų, daugybė „netiesioginių įkalčių" leidžia gana įtikinamai manyti, kad kaip tik 1941 m. gegužę Maskvoje priimtas sprendimas pradėti didelio masto karą prieš Vokietiją, be to, ne kada nors neapibrėžtoje ateityje, o 1941 m. birželį–liepą. Priėmus šį sprendimą, taigi artėjant milžiniškos svarbos įvykiams, Sovietų sąjungos ir Suomijos santykiai nustumti į antrą (jei ne į dešimtą) planą. Ketinimas sutelkti svarbiausias pajėgas viename, Vokietijos, fronte, apsiribojant šiaurėje (prie Suomijos sienos) gynyba, buvo neabejotinai teisingas ir vienintelis galimas, atsižvelgiant į būtinumą sudaryti didelę pajėgų persvarą vakaruose. Naujai susidariusiomis aplinkybėmis draugui Stalinui jau nerūpėjo „paversti Suomiją sovietine respublika". Pirmiausia reikėjo *„sutriuškinti vokiečių kariuomenės pagrindines pajėgas"* ir *„užimti buvusios Lenkijos ir Rytų Prūsijos teritoriją"*. O nugalėjus Vokietiją, jau būtų nenumaldomai vykęs veržlus „brolišku sąjunginių respublikų" skaičiaus didėjimas.

Kaip tik tada, 1941 m. pavasario pabaigoje, pradėjo kokybiškai keistis Vokietijos ir Suomijos santykiai. Šis klausimas labai miglotas ir dviejų kartų Sovietų Sąjungos (o dabar ir Rusijos) istorikų tyčia iškreiptas. Tačiau iškuopti visą tą krūvą ir ištraukti iš jos tikrųjų įvykių bei faktų perlą ne taip ir sudėtinga.

1941 m. birželio 25 d. jokios viešos, atviros Suomijos ir Vokietijos sutarties nebuvo. Šios dvi šalys palaikė normalius diplomatinius santykius, ne daugiau. Suomija su Vokietija neturėjo nei nepuolimo sutarties (Vokietijos siūlymą sudaryti tokią sutartį Suomija atmetė dar 1939 m. pavasarį), nei draugystės ir bendradarbiavimo sutarties, panašios į tą, kuri pasirašyta su SSRS ir Kuusineno „liaudies vy-

riausybe“. Suomija neprisijungė prie Trijų pakto ir nesiderėjo (priešingai, negu su Sovietų Sąjunga) dėl tokio prisijungimo. Taigi formaliu teisiniu požiūriu **Vokietijos ir Suomijos tarptautiniai santykiai buvo kur kas žemesnio lygio negu Vokietijos ir SSRS tarpusavio santykiai.** SSRS su Vokietija buvo pasirašiusios „Draugystės ir sienų sutartį“; Vokietijos užsienio reikalų ministras, kaip Hitlerio įgaliotasis atstovas, du kartus lankėsi Maskvoje, kur vyko oficialios derybos dalyvaujant Molotovui ir Stalinui; SSRS vyriausybės vadovas Molotovas lankėsi Berlyne ir oficialiai derėjosi su Hitleriu. Nieko net bent kiek panašaus nevyko tarp Berlyno ir Helsinkio.

Ar verta svarstyti klausimą: būta ar nebūta oficialių, viešų susitarimų?

Su hitlerine Vokietija ir Stalino imperija – ne. Abu diktatoriai buvo pasirengę kiekvieną akimirką sudraskyti bet kurią tarptautinę sutartį kaip menką popieriaus skiautę, o „visuomenės nuomonė“ vienoje ir kitoje totalitarinėje valstybėje galėjo pasitikti tokį vado (fiurerio) sprendimą vien tik „karštai, vieningai pritardama“. 1941 m. vasarą Suomija išliko demokratinė šalis, su tautos išrinktu prezidentu ir parlamentu. Tokios valstybės valdžia galėjo būti susijusi su Vokietija atvirai sudaryta sąjungos sutartimi. Bet tokios sutarties NEBUVO.

Ar nebuvo Suomija sudariusi su Vokietija slaptos karinės politinės sąjungos?

Tai labai svarbus klausimas. Jau antrus metus liepsnojančio karo Europoje realiomis aplinkybėmis, ko gera, reikšmingesnis, negu atvirai, viešai sudarytos sutarties klausimas. **Tokio slapto susitarimo ieškota.** Ieškota nepaprastai kruopščiai. Ir ne maloniu „viešumo ir pertvarkos“ laikotarpiu, o tuojau, kai 1944 m. rudenį baigėsi Suomijos ir SSRS karas. Pagal susitarimo dėl paliaubų sąlygas „karo kurstytojai“ turėjo būti teisiami. Kadangi Suomija nebuvo priversta kapituliuoti, o Sovietų Sąjunga buvo tik viena iš „sąjunginių valstybių“, su kuriomis Suomija sudarė susitarimą dėl paliaubų, norint teisti Suomijos vadovus, reikėjo įkalčių. Riučiui ir Tanneriui Stalinas negalėjo surengti teismo 1936 m. „Maskvos procesų“ stiliumi. Reikėjo dokumentų ir faktų, patvirtinančių slaptą sąjungą su Hitleriu.

Jų ieškota, bet nieko nerasta. Paieškas nepaprastai lengvino tai, kad fašistinė Vokietija be sąlygų kapituliavo. Hitlerinio „reicho“ archyvai pateko į nugalėtojų rankas. 1945 m. balandį Suomijos URM vadovu tapo komunistas, draugo Kuusineno žentas Jurjis (Jurijus) Leinas. Po sąjunginės kontrolės komisijos „stogu“ Suomiją užplūdo sovietinių specialiųjų tarnybų bendradarbiai. Jie net grobdavo ir slapta išvežtavo Suomijos piliečius iš šalies į NKVD Lefortovo kalėjimą. Ir vis tiek **jokių slapto tarpvalstybinio Berlyno ir Helsinkio susitarimo pėdsakų nepavyko rasti.**

Šis gluminantis faktas tam tikros orientacijos „istorikus“ verčia daryti tai, ką jie iki šiol ir daro. Jie prirašo dešimtis puslapių apie tai, kaip šaunieji sovietiniai žvalgai viename Helsinkio restorane nugirdo pokalbį, per kurį žinomas gerai įkaušęs politikas X tarė: „O aš šitų riusia negaliu pakęsti!“ Į tai jo sugėrovas, žinomas generolas Y, smagiai užsivertęs aštuntą taurelę arbatos, atsakė: „Aš dar svajoju išgyventi iki tos dienos, kai vokiečiai prakeiktuosius riusia nuvys už Uralo, taigon, pas lokius!“

„A-a-a-a-a!!! Štai matote, – komentuoja tuos įgėrusiųjų pliauškalus sovietinio išpilstymo Rusijos istorikai, – per pasitarimą, įvykusį viešbutyje Z, Suomijos kariuomenės vyriausiosios vadovybės ir reakcingųjų parlamento sluoksnių atstovai nusprendė siekti susitarimo su Vokietija, kuriuo remdamasi suomių kariauna svajojo okupuoti Sovietų Sąjungos teritoriją nuo Ladogos iki Uralo...“ Gaila, kad dar niekas neparašė ne menkesnės apimties referato apie tai, kokiomis temomis ir kokius žo-

Nelinksmos suomių šv. Kalėdos. 1939 m. gruodžio 25 d.

RA kariai džiaugiasi naujametėmis dovanomis. 1939 m. gruodžio pabaiga.

džius vartodami erzeliuoja karininkų išgertuvių dalyviai vienoje ir kitoje sienos pusėje... Visa tai būtų juokinga, jei panašių „mokslo veikalų" autoriai imtųsi rašyti scenarijus vaikams skirtiems animaciniams filmukams, o ne mėgintų savo nevykusiai sukurptą „užsakybą" vadinti istoriniais tiriamaisiais darbais.

Norint sužinoti, kaip suomiai po Žiemos karo žvelgė į „riusia", visai nevertėjo švaistyti biudžeto pinigų agentūrai išlaikyti. Suomių tauta labai nekentė Stalino ir jo imperijos. Nekentė, svajojo apie revanšą ir kerštą. Nėra ko stebėtis ir tuo, kad kai kurių žmonių galvose, tuo labiau įkaitusiose nuo alkoholio, panašios nuotaikos kartais galėjo transformuotis į neapykantą visai rusų tautai. Kare – kaip kare. Beje, Mannerheimas, Talvela ir kiti „senosios gvardijos" generolai, 1918–1921 m. pilietinio karo dalyviai kažin ar galėjo nesuprasti, kad rusų tauta pati yra pirmoji ir svarbiausia Stalino režimo auka. Tačiau neapykanta Stalinui ir įforminta tarpusavio įsipareigojimais karinė politinė sąjunga su Hitleriu – dvi labai skirtingos kategorijos.

Čerčilis, pavyzdžiui, nė kiek ne mažiau už Mannerheimą nekentė bolševikų ir paties draugo Stalino. Bet visa tai anaiptol nepastūmėjo Čerčilio į sąjungą su Hitleriu. Negana to, net nesukliudė stoti į sąjungą su Stalinu, kai tokia sąjunga tapo būtina išgelbėti Britų imperijai. Baronas Mannerheimas, rafinuotas ir išdidus aristokratas, nekentė „rudųjų" išperų nė kiek ne mažiau kaip „raudonųjų". 1939 m. pavasarį, po Čekijos okupacijos, laiške savo seseriai Evai jis rašė: „*Mes piktinomės rusų veiksmais, bet tai tik vaikų žaidimas, palyginti su Adolfu, jo ČK viršininku Himleriu, su šio mylimais padėjėjais... Jie tiesiog nori Europos tautas paversti baltaisiais negrais, kad tarnautų Trečiajam reichui... Mes stovime prie pasaulio pabaigos...*" (68) Laimė, pasaulio pabaigos tada nebuvo. Turbūt todėl, kad atsakingų politikų asmeninės simpatijos ir realūs veiksmai anaiptol ne visada sutapo.

Mūsų nuomone, geriausias tyrimo metodas yra ne begaliniai mėginimai rasti nuklausytų pokalbių ir nučiuptų laiškų paslėptą prasmę, o analizuoti **realius įvykius, tikrus Vokietijos ir Suomijos kariuomenių bendradarbiavimo faktus.** Tokio bendradarbiavimo, aišku, būta. Taip pat aišku, kad prieš imantis realių veiksmų, turėjo vykti kariškių derybos, bendradarbiauti vadovybė ir štabai. Be viso to buvo neįmanoma ne tik bendrai kariauti, bet ir tiesiog permesti vokiečių kariuomenę į Suomiją iš Norvegijos ir Vokietijos.

Pagal keistą likimo ironijos logiką Suomijos kariuomenės generalinio štabo viršininko generolo Heinrikso vadovaujama grupė kariškių išskrido iš Helsinkio į Zalcburgą tomis pačiomis valandomis (1941 m. gegužės 24-osios vakare), kai Stalino kabinete vyko šalies vyriausiosios karinės politinės vadovybės pasitarimas su vakarinių apygardų vadovybėmis. Per tris dienas trukusias derybas su vokiečių generolais, taip pat ir su operatyvinio vadovavimo štabo viršininku generolu pulkininku A. Jodliu, suomiai buvo informuoti apie karo Sovietų Sąjungos ir Vokietijos šiauriniame sparne operatyvinių planų konkretų turinį. Jokie dokumentai nepasirašyti, nebuvo priimta ir jokių konkrečių sprendimų, tuo labiau kad Heinriksas ir neturėjo įgaliojimų pasirašyti kokius nors susitarimus (22, 26, 65).

Birželio 3 d. į Helsinkį pasitarti su Heinriksu atvyko du vokiečių pulkininkai: armijos „Norvegija“ štabo viršininkas Bušenhagenas ir vyriausiosios vadovybės štabo atstovas Kincelis. Pulkininko laipsnį turintis armijos štabo viršininkas – kažin, ar tai toks lygmuo, kuriame galėjo būti sudaromos dviejų valstybių karinės sutartys. Birželio 6 d. Vokietijoje, Kylio mieste, įvyko kariuomenės ir laivyno vadų pasitarimas. Jame Vokietijai atstovavo viceadmirolas Šmundtas, o Suomijai – komodoras Sundmanas. Nei oficialių, nei slaptų sutarčių per šiuos pasitarimus sudaryta nebuvo (bent jau jų nepavyko rasti).

Pagal Mannerheimo atsiminimuose išdėstytą versiją suomiai tada atsisakė prisiimti bet kokius įsipareigojimus:

„*Iš jo* (Bušenhageno) *pareiškimų generaliniame štabe tapo aišku, kad šį kartą jo užduotis, viena vertus, yra derėtis dėl galimo bendradarbiavimo detalių tam atvejui, jei SSRS užpuls Suomiją, kita vertus, – gauti garantijų, kad Suomija kariaus kaip Vokietijos sąjungininkė. Aš apie tai informavau respublikos prezidentą ir jis užtikrino, kad jo pozicija nepasikeitė. Tada aš pranešiau pulkininkui Bušenhagenui, jog mes niekaip negalime garantuoti, kad įsijungsime į karą. Suomija nusprendė likti neutrali, jei nebus užpulta*“ (22, p. 372).

Jokių dokumentų – nei patvirtinti, nei atmesti šiai versijai – kol kas rasti nepavyko. Tačiau reali tolesnių įvykių seka vienareikšmiškai liudija, kad **šalys neapsiribojo informuodamos viena kitą.** Šią išvadą patvirtina **1941 m. birželio 7 d. prasidėjęs vokiečių kariuomenės perdislokavimas į Suomijos teritoriją.**

Vokiečių kariai Tęstiniame kare. Rovaniemis, 1942 m.

Pirmoji Norvegijos ir Suomijos sieną peržengė motorizuotoji brigada SS „Nord“. Iki birželio 6 d. ji buvo sutelkta Norvegijos Kirkeno uosto rajone, paskui Petsamo–Rovaniemio „arktiniu plentu“ per tris dienas pasiekė sutelkimo rajoną. Vermachto 169-oji pėstininkų divizija ir jai priskirti daliniai, įskaitant tankų batalioną, ginkluotą trofėjiniais prancūziškais tankais, buvo sujungti į 36-ąjį armijos korpusą (AK), kuris turėjo pulti Sallos–Alakurčio–Kandalakšos ruože. Iki pat 1941 m. birželio 22 d. 36-asis AK buvo **vienintelis vokiečių sausumos pajėgų junginys Suomijos teritorijoje.** Vienintelis.

Birželio 22 d. rytą generolo Ditlio kalnų šaulių korpusas (2-oji ir 3-ioji kalnų šaulių divizijos) peržengė sieną iš Norvegijos pusės, pasiekė Petsamą ir pradėjo žygiuoti į pradinį puolimo Murmansko kryptimi rajoną prie Suomijos ir Sovietų Sąjungos sienos. Taigi iki 1941 m. birželio 25 d. Šiaurės Suomijos teritorijoje buvo jau keturios vokiečių divizijos.

Nr. 32. *Suomių ir vokiečių kariuomenių išsidėstymas 1941 m. birželio pabaigoje.*

Vienintelė vermachto divizija, **permesta į Pietų Suomijos teritoriją** (163-ioji pėstininkų) gavo įsakymą žygiuoti iš Oslo (Norvegija) tik 1941 m. birželio 26 d. Traukdami per Švedijos teritoriją 163-iosios pėstininkų divizijos priešakiniai daliniai peržengė Suomijos sieną Tornijo rajone tik birželio 28 d., t.y. jau **prasidėjus Sovietų Sąjungos ir Suomijos karui**. Divizija buvo dislokuota Joensuje ir priskirta Suomijos kariuomenės vyriausiosios vadovybės rezervui (65, p. 169–171).

Tokie yra faktai.

Remiantis šiais faktais, galima daryti kai kurias išvadas. Pirma, iki 1941 m. gegužės–birželio atrodė, kad toliau įvykiai klostytis gali labai įvairiai. Jokių įpareigojančių Suomijos susitarimų su Vokietija, net slaptų ar pasirašytų pulkininkų bei generolų, nebuvo. Antra, ir tai nepalyginti svarbiau, **pagrindinė karinė jėga Suomijos teritorijoje buvo Suomijos kariuomenė.** Kaip tik ši aplinkybė turėjo lemiamą reikšmę tomis aplinkybėmis, kurios susiklostė Europoje antraisiais pasaulinio karo metais. Dvi (paskui keturios) užpoliarėje išskleistos vokiečių divizijos buvo atskirtos nuo Pietų Suomijos, t.y. nuo valstybės sostinės, svarbiausių pramonės centrų ir devynių dešimtadalių gyventojų tūkstančio kilometrų erdvės, be to, šiauriau Kemio–Rovaniemio–Sallos geležinkelio atšakos per negyvenamą miškatundrę tįso vienintelis automobilių kelias. Apie jokį karinį, su jėgos panaudojimu susijusį vokiečių spaudimą Suomijos vadovybei tokiomis sąlygomis negalėjo būti nė kalbos.

Negana to, visas vokiečių kariuomenės grupuotės aprūpinimas (nuo maisto iki šaudmenų) vyko suomių kariuomenės saugoma teritorija. Vietinių išteklių (paprasčiau sakant, kaimiečių, iš kurių galima būtų jėga atimti tiek maisto, kad užtektų 50 tūkst. žmonių turinčiai kariuomenės grupuotei) Šiaurės Suomijoje tiesiog nebuvo. Net sudarius sąjungą (viešą ar slaptą) su Suomija, vokiečių kariuomenės aprūpinimas užpoliarėje būtų didžiulė problema. Vienintelis automobilių kelias nuo Rovaniemio iki Petsamo buvo 530 km ilgio ir vokiečių autocisternos šiame kelyje išeikvodavo beveik tiek pat benzino, kiek ir galėjo atgabenti (65, p. 173). Iš tikrųjų vokiečių kariuomenė užpoliarėje galėjo atlikti tik tą užduotį, kuriai ir buvo išskleista: Suomijos vadovybei sutikus, užimti Petsamo rajoną ir mėginti užimti Murmanską bei Kandalakšą. Apie jokį šios nedidelės kariuomenės grupuotės lemiamą poveikį Helsinkiui priimant politinius sprendimus negalėjo būti nė kalbos.

Šiuo atžvilgiu Suomija buvo realiai, o ne pagal kokį nors popierinį susitarimą kokybiškai kitoje padėtyje, negu Vokietijos sąjungininkės Rytų Europoje (Čekoslovakija, Vengrija, Rumunija, Bulgarija). Šių šalių teritorijas iki 1941 m. birželio 22 d. buvo iš esmės okupavęs arba bet kuriuo metu galėjo užimti vermachtas. Štai Jugoslavijos, kuri 1941 m. balandžio pradžioje mėgino išstoti iš Trišalio pakto, pavyzdys itin aiškiai parodė Hitlerio reakciją jau į pirmuosius neklusnumo požymius.

Kiekvienas medalis turi dvi puses. Anksčiau nurodytas esminis faktas (svarbiausia karinė jėga Suomijos teritorijoje buvo suomių kariuomenė) rodo, kad **sprendimas stoti į karą prieš Sovietų Sąjungą buvo priimtas Helsinkyje ir už tai yra atsakinga kaip tik Suomijos vadovybė.** Šiuo atžvilgiu negalima sutikti su daugelio suomių

istorikų paskelbta „vandens srovės įtraukto rąsto“ koncepcija. Kaip tik 1941 m. pavasario pabaigoje, tuo metu, kai dvi totalitarinės diktatūros pasirengė griebti viena kitai už gerklės, Suomijai atsirado tam tikrų politinio manevro galimybių, priimti savarankiškų sprendimų.

Kita vertus, kaip tik todėl, kad esminiai sprendimai buvo priimami ne Berlyne, o Helsinkyje, **sovietinė vadovybė turėjo realių galimybių susitarti su Suomijos vyriausybe ir užtikrinti ramybę prie Suomijos sienos taikiu būdu**. Molotovui visai nereikėjo, kad Hitleris „tarpininkautų“ derybose su Riučiu ir Mannerheimu. Užteko vien noro, geros valios. Ir tai anaiptol ne pavėluoti diletanto išprotavimai. Pats draugas Stalinas taip suformulavo vieną iš galimų šios problemos sprendimo būdų:

„SSRS teikia didelę reikšmę Suomijos neutralizavimui ir jos nutolimui nuo Vokietijos... Šiuo atveju sovietinė vyriausybė galėtų Suomijai padaryti kai kurių teritorinių nuolaidų, kad ji būtų nuraminta, ir sudaryti su ja naują taikos sutartį“ (173, p. 3).

Puikus siūlymas. Tikras valstybinio išmintingumo, kuris atmeta menkas asmenines ambicijas ir liūdnai pagarsėjusį „įvaizdį“, išmintingumo pavyzdys. Deja, apie savo pasirengimą *„padaryti kai kurių nuolaidų dėl teritorijos“* ir sudaryti su Suomija *„naują taikos sutartį“* draugas Stalinas pareiškė laiške JAV prezidentui F. Ruzveltui tik 1941 m. rugpjūčio 4 d. Apie tai, kur buvo Suomijos kariuomenė 1941 m. rugpjūčio 4 d., kalbėsime šios knygos paskutinėje dalyje. Kol kas tik priminsime tai, kas svarbiausia: Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo išvakarėse Maskva **nė nemėgino „nuraminti“ Suomijos.** O jei kalbėsime apie „draugiškus gestus“, kaip antai pasiuntinio Helsinkiui pakeitimas ir kilnus, nors pavėluotas pažadas atnaujinti grūdų tiekimą, kuo taip žavėjosi anuometinis pasiuntinys Maskvai Paasikyvis ir kai kurie šiuolaikiniai suomių istorikai, Suomijos vadovai, aišku, nesutiko tai laikyti derama kompensacija už Žiemos karo agresiją ir grobikiškas Maskvos taikos sutarties sąlygas.

1941 m. pavasarį Raudonosios armijos bendro fronto šiaurinio sparno stabilumą nuspręsta užtikrinti ne diplomatiniu, o kariniu būdu. Aktyvia gynyba. SSRS aukščiausioji karinė politinė vadovybė nusprendė, kad *„neutralizuoti Suomijai“* užteks Leningrado apygardos (Šiaurės fronto) 15 šaulių divizijų ir 2 mechanizuotųjų korpusų. Apskritai draugas Stalinas dar 1940 m. balandį pats sau ir savo generolams paaiškino, kad „suomių puolimas nevertas nė sudilusio grašio“. Tardamas baigiamąjį žodį Raudonosios armijos vyriausiųjų vadų pasitarime jis kalbėjo:

„... Suomijos kariuomenė labai pasyvi gynyboje ir jai įtvirtintojo rajono gynybos linija – tarsi mahometonams Alachas. Kvaileliai, tūno bunkeriuose ir neišlenda, mano, kad be bunkerių nieko nenuveiks. Tūno, arbatėlę gurkšnoja... Suomių puolimas nevertas nė sudilusio grašio. Štai per tris mūšių mėnesius ar prisimenate nors vieną rimto, masinio suomių kariuomenės puolimo atvejį? To nėra buvę... Jie labai retai ėjo į kontrataką ir aš nežinau nė vieno atvejo, kad jų kontratakos nežlugtų. O kokio nors rimto puolimo, kad pralaužtų mūsų frontą, užimtų kokį nors ruožą, nė vieno tokio fakto jūs nematėte. Suomijos kariuomenė nepajėgi vykdyti didelio puolimo veiksmų...“

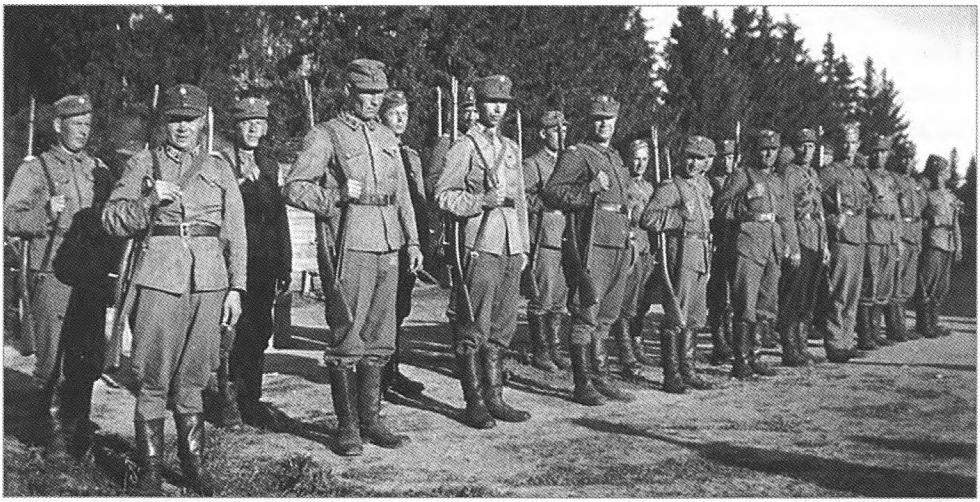

Suomių karių rikiuotė Tęstinio karo metu.

Valdiniai užuominą suprato. Ir štai jau 1941 m. birželio 29 d. 10-ojo mechanizuotojo korpuso (Leningrado KA) korpuso štabo viršininko pasirašytoje žvalgybos suvestinėje atsiranda 8 punktas, skirtas „priešo politinei moralinei būklei". Būklė – tiesiog slogi.

„Suomijos kariuomenės kareivių politinė moralinė būklė per 40–41 m. labai smuko. Dažni drausmės pažeidimo atvejai (girtavimas, savavališki pasišalinimai, rietenos, įsakymų nevykdymas ir t.t.), didelis nepasitenkinimas dėl prasto maitinimo ir tarnybos laiko pailginimo. Be to, kareivius labai veikia sunki bendra dirbančių gyventojų ekonominė ir įtempta politinė padėtis, kuri susidarė dėl pralaimėjimo praėjusiame kare ir valdančiosios klikos reakcingo kurso" (190).

Ar vertėjo nerimauti dėl Leningrado apygardos kariuomenės gynybos stabilumo, kai jų priešas buvo taip morališkai smukęs? O kalbant apie vokiečių kariuomenės galimą prasiveržimą per Pabaltijį ir Ostrovo–Pskovo įtvirtintųjų rajonų liniją prie Leningrado pietinių priemiesčių, reikia pasakyti, kad tokia galimybė net nebuvo aptariama. *„Visi tada buvo tvirtai įsitikinę,* – rašo atsiminimuose vyriausiasis aviacijos maršalas (tuo metu vadovavęs Leningrado KA KOP) A. Novikovas, – *kad apygardos kariuomenei teks veikti tik prie Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos, nuo Barenco jūros iki Suomijos įlankos. Niekas tomis dienomis net nenumanė, kad įvykiai labai greit pradės klostytis visai kitaip"*. Šiuo atveju atmintis Novikovo neapvylė. 1941 m. sausį vykstant Raudonosios armijos generalinio štabo surengtam operatyviniam strateginiam žaidimui, „vakariniai" turėjo užduotį puolimo 30-ąją dieną pasiekti Dauguvą. Bet „rytiniai" ir tai jiems padaryti, aišku, neleido. Toliau Kauno–Šiaulių linijos „vakariniai" nepasistūmėjo. O ir iki tos linijos nuo Rytų Prūsijos sienos „vakariniai" slinko 10 dienų. Tik košmariškame sapne Stalinas galėjo išvysti tokią padėtį, kad penktąją karo dieną vokiečiai forsavo Vakarų Dviną (Dauguvą), o 18-ąją dieną užėmė Pskovą... Tvirtai įsitikinęs savo kariuomenės galia Stalinas smagiai vedė šalį į didžiausią katastrofą jos istorijoje (žr. 45 žemėlapį, p. 262).

3 dalis. **Dešimt 1941-ųjų vasaros dienų**

3.1 skyrius. **Antradienis, birželio 17 d.**

Tais baisiais metais birželio 17-oji buvo antradienis. Paprasta vasaros darbo diena. Iš sovietinių centrinių laikraščių antraščių sklido beveik artima nuoboduliui ramybė. Laikraščio „Izvestija"vedamasis straipsnis pavadintas „Dėl kolūkių plataus vartojimo prekių ir vietos iniciatyvos". Toliau – straipsniai „Naujosios paskolos realizavimo rezultatai" ir „Prasidėjo profesinių sąjungų ir komjaunimo krosas". Šiokio tokio pagyvėjimo tik paskutiniame puslapyje, kuriame išspausdintas aistringas „Glavkonservo" vadovybės raginimas: „Grąžinkite tuščius stiklainius ir stiklinius butelius!" Šiame taikios palaimos fone ypač kontrastiškai atrodė numerio antrosios skilties, skirtos užsienio gyvenimo įvykiams, antraštės: „Karas Europoje", „Karas Sirijoje", „Karas Afrikoje", „Kipro ir Gibraltaro bombardavimai", „Jungtinių Amerikos Valstijų karinės priemonės". Taigi kiekvienam skaitytojui turėjo būti akivaizdu, kokie yra Sovietų Sąjungos išmintingos, nekintamai taikios užsienio politikos vaisiai.

Kaip tik tą dieną, 1941 m. birželio 17-ąją, pakelta pagal kovos pavojaus signalą Leningrado karinės apygardos 1-ojo mechanizuotojo korpuso 1-oji tankų divizija pradėta krauti į ešelonus, vykstančius į užpoliarinį Alakurttį *„atlikti specialios užduoties"* (175). Tikslus įsakymo tekstas, 1-ojo MK vado ataskaitoje pavadintas *„Leningrado KA štabo viršininko generolo majoro Nikiševo asmeniniu įsakymu"*, deja, nežinomas. 1-ojo mechanizuotojo korpuso (f. 3422) ir 1-osios tankų divizijos (f. 3000) archyviniuose fonduose šio dokumento rasti nepavyko. Trumpai sakant, vienintelis tos aplinkybės, kad įsakyme pavartoti žodžiai „kovinis", „kovinis aliarmas", patvirtinimas raštu yra 1987 m. paskelbti 1-osios tankų divizijos vado V. Baranovo atsiminimai *(„išvakarėse pakelti pagal kovinio aliarmo signalą tankistai buvo geležinkelio krovos aikštelėse, kur savo mašinas krovė ant platformų...")* (186). Beje, šiuo atveju, kaip ir daugeliu kitų, tikrieji faktai ne mažiau iškalbingi, negu popieriniai dokumentai.

1-oji tankų divizija jau 1941 m. birželio 17 d. pradėjo vykdyti **kovos užduotį.** Tai gali aiškiai patvirtinti, kokios būklės ji išvyko iš nuolatinio dislokavimo vietos – netoli Pskovo esančio Strugi Krasnyje miestelio. Generolas pulkininkas I. Goluška (tomis dienomis – leitenantas, tik baigęs Kijevo tankistų mokyklą) atsiminimuose aprašo, ką pamatė atvažiavęs į 1-osios tankų divizijos stovyklą (žr. 33 žemėlapį, p. 296):

„Be viršilos, kuris prisistatė kaip tankų parko viršininkas, čia jau nieko nebuvo... Likę tankai – 20 BT-5 ir BT-7 – laikomi užkonservuotais. Apžiūrėjau juos ir aiktelėjau: vieni be pavarų dėžių, kiti be akumuliatorių, kai kurie be kulkosvaidžių... Į klausimą, ką visa tai reiškia, viršila atsakė, kad pakeltas ***pagal aliarmo signalą*** (paryškinta mano. – M. S.) *pulkas pasiėmė viską, ką tik galima buvo išjudinti..."* (187)

Taigi kare kaip kare. Taikos metu palikti 20 iškomplektuotų tankų yra nusikaltimas. Bet 1-osios tankų divizijos vadovybė žinojo, kad taikos metas jai pačiai ir

patikėtiems daliniams baigėsi. O tai reiškė, kad krautis ant traukinių platformų reikėjo negaištant nė minutės, negailestingai ardant atsarginėms dalims netvarkingus tankus. Laukė milžiniškas darbas.

Divizija turėjo 372 tankus, 53 šarvuotuosius automobilius, 12 naujausių 152 mm patrankų ML-20, sveriančių po 7 tonas, 20 tūkst. žmonių, šimtus tonų degalų ir šaudmenų. Visa tai reikėjo pakrauti į ešelonus ir išgabenti į naują dislokavimo vietą. Sunku pasakyti, kiek truktų tokio masto darbas mūsų laikais. Bet faktas – birželio 19 d. pirmieji ešelonai jau išvyko iš krovos stoties. Į Alakurčio stotį jie atvyko birželio 22-osios vakarą. Paskutiniai du ešelonai pakrauti birželio 24 d. (t.y. po dviejų dienų nuo Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo pradžios) ir atvyko į užpoliarę birželio 26–27 d. (188).

Birželio 17-ąją, tą pačią dieną, kai 1-oji tankų divizija gavo įsakymą pradėti krautis į užpoliarę vykstančius ešelonus, Leningrado KA 10-ojo mechanizuotojo korpuso vadai išvyko į mokymus. Korpusas buvo išdėstytas Leningrado pietiniuose priemiesčiuose (Puškine, Pavlovske, Gačinoje), bet vadų bei štabų mokymus apygardos vadovybė nusprendė vykdyti Karelijos sąsmaukos šiaurinėje dalyje, Vyborgo rajone. *„Mokymai buvo apskaičiuoti penkioms paroms, t.y. iki 06.22. Bet birželio 21 d. 9-00 jie atšaukti ir visi vadai pasiųsti į Vyborgą aptarti mokymų. Pasibaigus aptarimui, įsakyta nedelsiant vykti į savo dalinius“* (191).

Aktyvus pasirengimas karui vyko ir pačiame tolimiausiame būsimojo „Suomijos fronto“ ruože, Hanko pusiasalyje. Karo išvakarėse vyresnysis seržantas S. Tirkeltaubas tarnavo 8-osios ypatingosios šaulių brigados ryšių batalione. Atsiminimuose jis rašo:

„... 41 metų birželio 2 d. į Hanką atvyko Leningrado karinės apygardos vadas M. Popovas. Buvusios miesto valdybos salėje susirinko visi karininkai – nuo kuopų vadų ir vyresni. Jiems buvo pranešta, kad Vokietija ir Suomija gali užpulti Sovietų Sąjungą. Tą pačią dieną karinės jūrų bazės vadovybė paskelbė, kad atšaukiamos atostogos ir imamasi kitų atitinkamų priemonių... Birželio 19-osios rytą batalione nuskambėjo eilinis kovinio aliarmo signalas, šį kartą visai ne mokomasis... Mus susodino į mašinas ir pasiuntė į gynybos liniją. Daugiau į savo Hanko kareivines negrįžome. Tuojau pasigirdo įsakymas nutiesti telefono ryšio linijas ir budėti. Birželio 20-osios rytą viršila išdavė kovinius šovinius ir granatas. To anksčiau niekada nebuvo... Birželio 22-ąją, pirmą valandą nakties, visame pusiasalyje sustaugė sirenos, suburzgė tankai ir sunkvežimiai. Prabilo tris dienas tylėję telefono aparatai. Ryšininkai siuntė pranešimus į štabą: štai toks batalionas išsidėstė gynybos linijoje, štai tokia kuopa išsidėstė pradinėje pozicijoje...“ (189)

Seržanto atsiminimai iš esmės sutampa su paties vyriausiojo Hanko karinės jūrų bazės viršininko – SSRS KJL liaudies komisaro admirolo Kuznecovo atsiminimais. Tiesa, remdamasis Hanko karinės jūrų bazės vado S. Kabanovo pasakojimu, admirolas Kuznecovas rašo:

„Birželio 19-osios vėlų vakarą per sieną į Hanką atvyko Sovietų Sąjungos įgaliotasis atstovas Suomijai S. Zotovas. Jis pranešė, kad reikia tikėtis karo su Vokietija ir Suomija pradžios ir kad dvi hitlerinės divizijos jau iškraunamos Turkaus uoste. Neskelbdamas kovinio aliarmo, aš įsakiau pakelti 335-ąjį šaulių pulką bei vieną 343-iojo artilerijos pulko diviziją ir šiuos dalinius be triukšmo išdėstyti kovos ruože bei ugnies pozicijose sausumos gynybos linijoje. Birželio 20-ąją ir naktį į birželio 21-ąją visos bazės pajėgos karo tarybos įsakymu buvo visiškai parengtos kovai.

Birželio 20 d. į Hanką iš Leningrado atplaukė dyzelinis elektrinis laivas „Josifas Stalinas“, kuris pagal tvarkaraštį tą pačią dieną turėjo grįžti atgal. Dėl sudėtingos padėties laivas užtruko. Pirmąją karo su Vokietija dieną (iš tikrųjų krauti pradėta birželio 21-ąją, bet šilumlaivis išplaukė 22 d. 18 val. – M. S.) *juo iš Hanko į Taliną evakuota apie 6 tūkst. moterų ir vaikų“* (192, p. 107).

Anksčiau pateiktame tekste yra viena labai keista detalė: *„Per sieną į Hanką atvyko Sovietų Sąjungos įgaliotasis atstovas Suomijai S. Zotovas“.* Pirma, S. Zotovas prieš du mėnesius iki aprašomų įvykių nustojo būti įgaliotuoju atstovu ir atšauktas iš Helsinkio. Antra, nuo kada diplomatinės žinybos darbuotojai (be to, ir pereidami sieną!) atgabena operatyvinės informacijos kariuomenės ir laivyno vadams? Per daugelį karinės jūrų bazės buvimo Hanko pusiasalyje mėnesių su ja palaikytas stabilus radijo ryšys. Blogiausiu atveju perteikti asmeninę itin slaptą informaciją buvo galima pasiuntus ryšininką karo laivu (2–3 valandos plaukti) ar lėktuvu (20 min. skristi). Aerodromas Hanko pusiasalyje buvo ir jame laikytos Baltijos laivyno KOP 13-ojo naikintuvų pulko dvi eskadrilės. Tiesa, dabartinėse publikacijose pasitaiko pranešimų, kad viskas buvo kur kas paprasčiau ir „žvalgo žygio“ priežastis visai kasdieniška: *„Orlovas ir SSRS karo atašė Suomijai 2-ojo rango kapitonas Taradinas pasiėmė iš Hanko teritorijoje esančio vasarnamio savo šeimas“.*

Bet kuriuo atveju apie karo pradžią Hanko karinės jūrų bazės vadovybė sužinojo anaiptol ne iš bėgančio per sieną „įgaliotojo atstovo“. Kaip tik tą dieną, 1941 m. birželio 19-ąją, KJL admirolas N. Kuznecovas įsakė Baltijos, Šiaurės ir Juodosios jūros laivynams laikytis režimo „Operatyvinė parengtis Nr. 2“.

Konkretus veiksmų, atliekamų „Operatyvinės parengties Nr. 2“ režimu, turinys nustatytas dar 1939 m. birželio 23 d. pagal KJL liaudies komisariato direktyvą Nr. 9760. Pagal šią komandą *„laivyno kovinis branduolys pasirengia per 4 valandas išplaukti į jūrą; visas laivynas per 6 valandas pasirengia kovos veiksmams; forsuotai remontuojami laivai; prie visų bazių budi patruliai ir jūroje atliekama žvalgyba iš oro; aviacija išsklaidoma po operatyvinius aerodromus“* (106, p. 515).

Paskutinių taikių dienų stebėtiniausių smulkmenų aptinkama Leningrado apygardos vado M. Popovo atsiminimuose. Ar jis 1941 m. birželio 20 d. vis dar Leningrado karinės apygardos, ar jau Šiaurės fronto vadas? Tiksliai atsakyti į šį klausimą labai svarbu. Sovietų Sąjungoje frontai niekada nebuvo kuriami taikos metu (nuo 4-ojo dešimtmečio pabaigos išskleistas Tolimųjų Rytų frontas gali būti laikomas tik „taisyklę patvirtinančios išimties“ pavyzdžiu – prie Japonijos okupuotos Kinijos sienos

nuolat kildavo didesnių ar mažesnių konfliktų). Bet prie SSRS vakarinių sienų frontai buvo išskleidžiami tik prieš prasidedant kovos veiksmams. Taip vyko ir 1939 m. rugsėjį, prieš įsiveržiant į Lenkiją, ir 1940 m. sausį (Žiemos karo antrosios fazės pradžioje), ir 1940 m. birželį, Besarabijos ir Bukovinos „išvadavimo" išvakarėse.

Sovietinėje istoriografijoje nusistovėjusi Šiaurės fronto sukūrimo data (1941 m. birželio 24 d.) yra aiški dezinformacija. GMCA (f. 217, ap. 1221, b. 183, l. 1) laikoma „Šiaurės fronto štabo operatyvinė suvestinė Nr. 01", **pasirašyta 1941 m. birželio 22 d. 22.00.** Galbūt ir ši laiko riba (birželio 22-osios vakaras) nėra tikslus Leningrado karinės apygardos pertvarkymo į Šiaurės frontą metas. Jau daugiau kaip 15 metų gerai žinoma, kad 1941 m. birželio 19–21 d. slaptuose dokumentuose apie frontus rašoma kaip apie realiai esančias grupuotes. Pavyzdžiui, 1941 m. birželio 19 d. generalinio štabo viršininko telegramoje Kijevo YKA kariuomenės vadui sakoma: *„Gynybos liaudies komisaras įsakė iki 1941 m. 06.22 vadovybei persikelti į Ternopolį, paliekant Kijeve Jums pavaldžią apygardos vadovybę... **Fronto vadovybės*** (paryškinta mano. – M. S.) *permetimą laikyti griežčiausioje paslaptyje ir dėl to įspėti apygardos štabo personalą"* (164, p. 87). Dar vienas įsidėmėtinas dokumentas 1941 m. birželio 21 d. 14 val. 30 min. sudarytas su Leningrado apygarda besiribojančioje Pabaltijo apygardoje. Jame keliama užduotis *„pradedant nuo šios nakties iki ypatingo įsakymo įvesti šviesos maskavimą įgulose ir kariuomenės išdėstymo vietose"*. Tai visai nestebintų, jei ne parašas: *„**Š. V. f.** kariuomenės vado padėjėjas priešlėktuvinei gynybai pulkininkas Kaplinas"* (193, p. 49).

Pats anksčiausias iš žinomų žodžių junginio „Šiaurės frontas" pavartojimo atvejų aptinkamas 1941 m. birželio 21 d. Malenkovo (CK sekretorius, karo tarybos narys) ranka rašytame VKP(b) CK politinio biuro nutarimo projekte: „Pavesti drg. Mereckovui bendrai vadovauti **Šiaurės frontui** išvykstant į vietą... Skirti **Šiaurės fronto** karo tarybos nariu drg. Kuznecovą..." (121, p. 414)

Tomis neramiomis dienomis, kai jau *„nuo kuopų vadų ir vyresni"* kariuomenės vadai numanė, kad greit prasidės karas, generolas leitenantas M. Popovas su grupe apygardos vyriausiųjų vadų išvyko iš Leningrado į užpoliarę.

Kodėl? Jei tikėsime 1964 m. parašytais ir 1968 m. išspausdintais generolo Popovo atsiminimais, štai kodėl:

„Po birželio 10 d. buvo gauta gynybos liaudies komisaro direktyva, kuria skiriama didelė komisija, pirmininkaujama Leningrado karinės apygardos vado, ir jai keliama užduotis išrinkti aikšteles įrengti naikintuvų ir bombonešių aviacijos bazavimo aerodromams prie Barenco jūros krantų" (194, p. 35).

Tuo patikėti sunku. Teisingiau sakant, neįmanoma. Apygardos kariuomenės vadui (ir ne paprastos apygardos, o besirengiančios persitvarkyti į veikiantįjį frontą), generolui, kuriam leista dalyvauti Raudonosios armijos vyriausiųjų vadų 1941 m. gegužės 24 d. Stalino kabinete vykusiame itin slaptame pasitarime, užuot Kolos pusiasalio negyvenamoje tundroje pačiam ieškojus tinkamų „aikštelių įrengti aerodromams",

buvo daug kitų reikalų bei rūpesčių. Be to, sprendžiant iš M. Popovo atsiminimų, ekspedicija turėjo trukti ištisą mėnesį! Ir tai ne juokas:

„Baigiantis mūsų susitikimui, A. Golovka (Šiaurės laivyno vadas) *pranešė, kad aerodromų parinkimo komisijai skirtas minininkas pasirengęs išplaukti į jūrą, ir pasiūlė patikslinti išplaukimo laiką. Kaip sakoma, nemiela buvo beveik mėnesiui pasitraukti iš sausumos. Tačiau nevykdyti liaudies komisaro direktyvos, aišku, buvo negalima".*

Visiškai neaišku, kur, į kokias jūras turėjo išplaukti *„aerodromų parinkimo komisijai skirtas minininkas"*. Per „beveik mėnesio terminą" buvo galima pasiekti Aliaską ir grįžti. O jei turėti galvoje „Barenco jūros krantai", t.y. plaukti nuo Murmansko ne toliau kaip iki Kolos pusiasalio, minininkui (vidutinis greitis 20 mazgų), tam užtektų vienos dienos.

Toliau įvykiai (M. Popovo susitikimas su kontradmirolu A. Golovka vyko birželio 20 d.) klostėsi taip:

„Po kai kurių apmąstymų buvo nuspręsta pranešti telefonu apie mūsų nuotaikas. Ir štai atsiliepia liaudies komisaras. Trumpas pranešimas apie padėtį prie sausumos sienos, jūroje bei ore ir atviras pareiškimas, kad tomis sąlygomis plaukti į jūrą netikslinga.

„Gerai, kad paskambinai, – pasigirdo ragelyje liaudies komisaro balsas. – *Išplaukimą kol kas atidėsime. Nedelsdamas grįžk į Leningradą". Vykstant šiam pokalbiui, drauge su liaudies komisaru buvę laivyno vadas ir armijos vadas* (14-osios armijos vadas generolas leitenantas V. Frolovas) *tame, kad buvo atšauktas nurodymas išplaukti į jūrą, įžvelgė, jog bent iš dalies pasitvirtina kai kurie mūsų būgštavimai..."*

Keista. Šiaurės laivyne operatyvinė parengtis Nr. 2 paskelbta birželio 19 d. 17-00. Tai galėjo (ir turėjo) gerokai labiau „patvirtinti būgštavimus". Keistokai atrodo ir vadovavimo lygmuo: gynybos liaudies komisaras – vienas iš penkių pasienio apygardų (ar frontų) vadų. *„Gerai, kad paskambinai".* O jei būtų nepaskambinęs? Taip vadas būtų ir išplaukęs mėnesiui į jūros kelionę?

O į Murmanską po padėties aptarimo su 14-osios armijos vadu M. Popovas priėmė sprendimą, kurio suprasti tiesiog neįmanoma:

„Mes manėme, kad mūsų sprendimą Kandalakšos ruože kariuomenei pereiti į gynybą, būtina taikyti ir kariuomenei, skirtai pridengti Murmansko ruožui ir Rybačio bei Kolos pusiasalių kariuomenei, ko labai prašė armijos vadas, ir jam tai buvo leista".

Ką tai reiškia? Pirma, pranešama apie priimtą sprendimą *„dėl kariuomenės perėjimo į gynybą Kandalakšos ruože"*. O anksčiau, IKI sprendimo „dėl perėjimo į gynybą", kokią kitą užduotį turėjo „kariuomenė Kandalakšos ruože"? Ir jei sprendimas „dėl perėjimo į gynybą" tikrai priimtas (o koks nors kitas sprendimas su kitomis užduotimis atšauktas?), kodėl tada kaip tik tomis valandomis 1-oji tankų divizija apygardos vadovybės įsakymu pradedama skubiai perdislokuoti iš Pskovo į Alakurttį? Pažvelkime, kas toliau. Jei 14-osios armijos kariuomenė buvo skirta *„pridengti ir ginti Murmansko ruožui"*, kodėl armijos vadas „labai prašo" leidimo pereiti į... **gynybą**?

M. Popovo atsiminimuose aprašytas grįžimas į Leningradą taip pat kelia daug klausimų:

„Į Leningradą aš grįžau traukiniu „Poliarnaja strela“. Birželio 21-osios diena, kurią praleidau vagone, buvo rami. Petrozavodske, į kurį atvykome ***apie 4 valandą ryto*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.), *be mūsų laukiančio armijos vado generolo leitenanto F. Gorelenkos* (7-osios armijos kariuomenės vadas), *pasitiko dar* ***Karelijos-Suomijos SSR CK sekretorius*** *ir Kirovo geležinkelio viršininkas. Pirmiausia jie pranešė apie gautą iš Maskvos nurodymą:* ***atkabinti nuo traukinio vado vagoną*** *ir, nepaisant grafiko, nesustojant nutempti į Leningradą. Tam skirti atskirą garvežį. Šis garvežys jau parengtas ir po kelių minučių galima išvykti.*

Nurodymas vagoną skubiai nutempti į Leningradą, aišku, juos vertė neramiai suklusti. Tačiau tą valandą ir tomis minutėmis mes ***galėjome tik numanyti, kad bręsta kažkokie*** *neabejotinai su karu susiję* ***įvykiai.*** *Mes nieko negalėjome paaiškinti draugams, nes manevrinis garvežys jau traukė vagoną stoties keliais, taigi teko greitomis papasakoti apie šiaurėje susiklosčiusią padėtį ir priimtus sprendimus, t.y. 14-osios armijos ruože, ir pasiūlyti armijos vadui F. Gorelenkai, kurio ruože Suomijos daliniai jau buvo priartėję prie sienos, skubiai parengti kariuomenę kovai ir pagal priedangos planą išsidėstyti gynybos pozicijose.*

Aš ir karo tarybos narys korpuso komisaras Klementjevas ***sukome galvas spėliodami,*** *ką reiškia šis nurodymas skubiai nugabenti mus į Leningradą... Vienoje stotyje, maždaug pusiaukelėje iki Leningrado,* ***apie 7 valandą ryto*** *mūsų itin kuklus sąstatas pirmąkart sustojo. Atėjęs į vagoną komendantas su dujokauke prie kairiojo šono, kovinės parengties simboliu, pranešė: sustota dėl būtinybės patikrinti ratų stebules ir stovėti teks labai trumpai, o toliau vykti į Leningradą numatoma be jokio sustojimo. Bet visų svarbiausia pastebimai jaudindamasis kalbėjo jis toliau, kad maždaug prieš valandą selektoriniu ryšiu iš Leningrado pranešta* ***tik stoties viršininko ir komendanto žiniai,*** *jog apie 4 valandą ryto vokiečiai vakaruose bombardavo nemaža mūsų miestų ir geležinkelio mazgų ir po stipraus artilerijos apšaudymo perėjo sieną ir įsiveržė į mūsų teritoriją...“*

Taigi 1941 m. birželio 22-osios rytą Leningrado apygardos (dokumentuose jau vadinamos „Šiaurės frontu“) vadas ir vienos iš fronto trijų armijų vadas (F. Gorelenka) dar tik „suka galvas spėliodami“, kad „bręsta kažkokie įvykiai“. Be to, nežinia kodėl, armijos vadas 4 valandą ryto (normaliai gyvenantiems žmonėms tai naktis) nemiega. Nemiega ir Karelijos-Suomijos CK sekretorius draugas Kuprijanovas, nors jam apygardos vadas nėra vyresnis viršininkas ir pro šalį važiuojantį jo traukinį pasitikti stotyje Kuprijanovas neprivalo. Toliau: birželio 22-osios rytą vadas vis dar neturi jokios patikimos informacijos apie prasidėjusį prieš tris valandas karą ir sužino apie jį iš „komendanto su dujokauke prie šono“. Be to, kažkokios mažytės stotelės komendantas jau buvo informuotas. Prieš valandą. O apygardos (fronto) vadas – dar ne.

Ar visa tai gali būti tiesa? Ne, negali. Garsioji gynybos liaudies komisaro direktyva Nr. 1 *(„1941 m. birželio 22–23 d. vokiečiai gali pulti Leningrado KA, Pabaltijo YKA,*

Vakarų YKA, Kijevo YKA, Odesos YKA frontuose...“) Leningrado apygardos štabe gauta 1941 m. birželio 22 d. pirmą valandą nakties ir nedelsiant apie tai buvo informuoti armijų ir korpusų vadai. Nesunku pateikti daugybę šio fakto patvirtinimų. Dabar jau galima tiksliai nurodyti ir archyvinius dokumentus, kuriais remiamasi. Bet to nedarysime, o tiesiog toliau skaitysime M. Popovo atsiminimus:

„Birželio 22-osios rytą grįžome į Leningradą... Stotyje mus pasitikęs generolas K. Piadyševas vagone tuojau trumpai apibūdino aplinkybes. Apie ***1 valandą nakties gauta liaudies komisaro direktyva,*** *įspėjanti, kad birželio 22–23 d. hitlerinė kariuomenė gali užpulti mūsų šalį. Direktyva reikalavo parengti kariuomenę kovai ir budėti pasienio įtvirtintųjų rajonų ugnies taškuose. Pagal kovinio aliarmo signalą* ***tuojau buvo surinktas*** *apygardos štabas ir* ***kariuomenei duoti atitinkami nurodymai...“***

Taigi net jei tarsime, kad apygardos vado vagonas buvo toks apleistas, jog neturėjo nei radijo ryšio, nei šifravimo priemonių, bent jau 4 valandą ryto, po susitikimo su 7-osios armijos vadu generolu Gorelenka, Popovas turėjo iš jo sužinoti direktyvos Nr. 1 turinį. Tada jau visai nevertėtų sukti galvos spėliojant.

Sovietinių rašytojų kruopščiai parengtas skaitytojas, aišku, „žino“, kad Raudonoji armija neturėjo jokio radijo ryšio, „istorija mums suteikė per mažai laiko“, o komandos kariuomenėje buvo siunčiamos vėliavėlėmis, signaliniais laužais, tamtamais ir geriausiu atveju – laidiniu telefonu. Deja, faktai nepatvirtina drąsios hipotezės, kad Stalinas organizavo lėktuvų, tankų, pabūklų, šarvuočių, vilkikų, minosvaidžių gamybą (be to, ciklopiškais kiekiais), o štai apie ryšių priemones pamiršo. 1941 m. sausio 1 d. SSRS ginkluotosios pajėgos turėjo (121, p. 622–623):

» fronto radijo stočių (RAT) – 40 (vidutiniškai po **8 kiekvienam iš būsimųjų penkių frontų);**

» armijų ir korpusų (RAF, RSB) – 1613 (vidutiniškai po **18 kiekvienam šaulių ir mechanizuotajam korpusui);**

» pulko (5AK) – 5909 (vidutiniškai po **4 kiekvienam pulkui).**

Iš viso – 7566 visų tipų radijo stotys. Aišku, į šį skaičių neįtrauktos tankų ir lėktuvų radijo stotys. Ir visa tai – 1941 m. sausio 1 d. Sovietinės radijo gamyklos toliau dirbo savo „taikų kuriamąjį darbą“ ir iki birželio 22 d. radijo ryšio priemonių turėjo būti dar daugiau. Bent jau 1941 m. plane numatyta pagaminti 33 RAT, 340 RSB ir RAF, 1000 5AK. Anksčiau pacituotame SSRS gynybos liaudies komisaro aiškinamajame rašte, deja, nėra duomenų apie RAF pirmtakę – galingą (500 vatų) radijo stotį 11-AK, nors šių komplektų kariuomenė turėjo labai daug. Štai Kijevo YKA 1941 m. turėjo 5 kompleksus RAT, 6 RAF, 97 RSB ir 126 11-AK. Ir dar 1012 pulko 5AK (121, p. 191).

Dabar verta paaiškinti, ką reiškia visos šios didžiosios raidės. Radijo stotis RSB pagal standartą buvo įrengiama auomobilio važiuoklėje. Jos spinduliavimo galia – iki 50 vatų, o telefono ryšį užtikrino iki 300 km, t.y. iš esmės armijos ar net fronto veiksmų ruože. RAF – gerokai galingesnis (400–500 vatų) aparatūros kompleksas, įrengiamas dviejuose sunkvežimiuose ZIS-5. Tikru 5-ojo dešimtmečio fronto ryšio

stebuklu buvo laikomas fronto radijo ryšio kompleksas RAT. Didžiulė galia (1,2 kilovato) leido užtikrinti telefono ryšį 600 km nuotoliu, o telegrafu – iki 2000 km. Siųstuvo schema turėjo ir 381 fiksuotą ryšio kanalą su dažnio automatiniu reguliavimu. Tad visai pagrįstas mūsų spėjimas, kad tik dėl tikro aplaidumo vieno iš penkių pasienio apygardų vadų vagone liko neįrengta galinga radijo stotis ir vienas iš 247 buvusių šifruoto ryšio aparatų BODO.

Tačiau drauge su generolu Popovu grįžkime į Leningradą:

„... Nevos prospekte, kuriuo mes važiavome į apygardos štabą, viešpatavo tomis sekmadienio valandomis įprastas pagyvėjimas. Oficialaus skelbimo, kad prasidėjo karas, dar nebuvo... Apygardos štabe radome armijos generolą Mereckovą, ***atvykusį rytą*** (paryškinta mano. – M. S.) *kaip liaudies komisaro atstovą... Atvykęs į štabą, aš tuojau nuėjau į apygardos štabo viršininko generolo D. Nikiševo kabinetą, kur radau K. Mereckovą, su kažkuo besikalbantį telefonu... Su D. Nikiševu aptarę darbo artimiausiomis valandomis planą, su Mereckovu nulipome į mano kabinetą išsiaiškinti visų padėties prie Suomijos sienos detalių...“* (194, p. 41–42)

Jei tikėsime tuo, kas parašyta, Popovas pamatė Mereckovą apygardos (fronto) štabe **birželio 22-osios rytą**, ne vėliau kaip 12 valandą dienos („*skelbimo, kad prasidėjo karas,* t.y. Molotovo kalbos per radiją, *dar nebuvo*“). Ir ne tik „pamatė“ Mereckovą, o su juo kalbėjosi, aptarė pirmaeilių priemonių planus... Štai tik pats K. Mereckovas to kategoriškai neatsimena:

„... Birželio 22 dieną aš įjungiau radiją ir išgirdau užsienio reikalų liaudies komisaro M. Molotovo kalbą apie fašistinės Vokietijos piktadarišką mūsų šalies užpuolimą. Dabar mano palydovai, generolas P. Večnas ir karininkas pavedimams leitenantas S. Panovas, gavo atsakymą į klausimą, kodėl mes važiuojame į Leningradą.

Atvykęs į Leningradą nedelsdamas patraukiau į apygardos štabą. Mane pasitiko džiugiai, visi norėjo išgirsti Maskvos atstovo gyvą žodį, gauti nurodymą. Ten buvo generolas majoras D. Nikiševas ir korpuso komisaras N. Klementjevas...

Apygardos kariuomenės vadas M. Popovas karui prasidedant inspektavo kai kuriuos apygardos junginius... Apygardos štabas nepaprastai daug dirbo. Laukė nerami naktis. Man buvo pranešta, kad birželio 23 d. į Leningradą iš Murmansko atvyks apygardos kariuomenės vadas M. Popovas... Prasidėjo antros karo dienos rytas. Aš buvau skubiai iškviestas į Maskvą“ (93, p. 211–214).

Taigi iš Mereckovo atsiminimų aiškėja, kad į Leningradą jis atvyko jau po Molotovo kalbos per radiją, t.y. po 12 valandos. Apygardos vado jis nesutiko nei dieną, nei vakare, nei apskritai per visą trumpą buvimą Leningrade. Ir, kas jau visai keista, apygardos karo tarybos narys (KTN) Klementjevas, kuris grįžo iš Murmansko pagal Popovo versiją tame pačiame vagone, pagal Mereckovo versiją jau birželio 22-osios dieną buvo Leningrade. Ką tai reiškia? Generolas leitenantas Popovas nesuspėjo į traukinį?

Prie mįslingos ir tragiškos Mereckovo kelionės istorijos dar grįšime. Kol kas tik viena, ką galima pasakyti visiškai tvirtai: papasakoti tiesą apie paskutines dienas iki

karo M. Popovas ir K. Mereckovas atsisakė. Ar (kas dar labiau tikėtina) jiems šią teisę atėmė „literatūriniai konsultantai".

1941 m. birželio 17 d. itin svarbūs įvykiai klostėsi ir kitoje būsimojo fronto pusėje. Tą dieną Suomijoje prasidėjo visuotinė mobilizacija. Prieš priimant šį sprendimą, buvo įsidėmėtinų įvykių, kurie gana aiškiai rodė, kaip vienas kitu nepasitiki būsimieji sąjungininkai (Suomija ir Vokietija).

Kaip žinoma, hitlerinė vadovybė parengė ir labai sėkmingai atliko sudėtingą, daugiasluoksnę dezinformacijos schemą, kuri turėjo pridengti vermachto strateginį išskleidimą karui su Sovietų Sąjunga. Vienas iš šios dezinformacijos kampanijos elementų buvo gandų apie neva vykstančias ar rengiamas Vokietijos ir Sovietų Sąjungos vadovybės derybas, per kurias vokiečiai ultimatyvia forma pareikalaus iš SSRS didelių nuolaidų, gal net „išnuomoti Ukrainą". Tie diplomatiniais ir žvalgybos būdais platinami gandai, viena vertus, turėjo „paaiškinti", kodėl vokiečių kariuomenė telkiama prie SSRS sienų. Neva tai psichologinio spaudimo Maskvai elementas. Kita vertus, sumažinti sovietinės vadovybės budrumą, nes reikėjo tikėtis, kad bus pateiktas ultimatumas. Tačiau iš tiesų jokio ultimatumo nebuvo. Protus dar labiau sujaukė 1941 m. birželio 13 d. garsusis TASS pareiškimas, kuriame, pavyzdžiui, sakoma: *„Vokietija nepateikė SSRS jokių pretenzijų ir nesiūlo kokio nors naujo, glaudesnio bendradarbiavimo susitarimo, taigi dėl to negalėjo būti ir derybų"*. Vokietijos, Sovietų Sąjungos ir Anglijos specialiųjų tarnybų pastangomis sujauktoje aplinkoje, kai jau niekas niekuo netikėjo, TASS pareiškimas daugelio vyriausybių kabinetuose pasitiktas kaip užmaskuotas kvietimas Berlynui derėtis.

Suomijos vyriausybė taip pat buvo įtraukta į dezinformuojamų subjektų sąrašą. Mannerheimas atsiminimuose rašo:

„Gegužės viduryje Vokietijos užsienio reikalų ministerija pasidomėjo, ko pageidautų Suomija, kad tai būtų turima galvoje su Sovietų Sąjungos vyriausybe vykstančiose derybose ir kurios, kaip tikimasi, turi taikiu būdu sumažinti esamą įtampą... Tačiau, praėjus kuriam laikui, mes buvome priversti konstatuoti, kad žinios apie derybas buvo niekuo nepagrįstos ir kad visa ši istorija tėra blefas" (22, p. 370).

1940 m. birželio pradžioje Helsinkis ėmė labiau nerimauti, kad Vokietija ir SSRS kaip nors susitars, nepaisydamos Suomijos, o gal jai ir pakenkdamos. Atrodė visai tikėtina, jog Hitleris, pagal naują reikšmingą susitarimą su Stalinu sutiks, kad Suomija būtų okupuota ar bent du diktatoriai susitars dėl Suomijos padalijimo, panašiai kaip 1939 m. jie pasidalijo Lenkiją. Tomis visiškai neaiškiomis aplinkybėmis Suomijos vadovybė nenorėjo pradėti visuotinės mobilizacijos, kurią sovietinė vadovybė galėjo visai pagrįstai laikyti priešišku aktu, kol vokiečiai konkrečiai paaiškins, kas iš tiesų vyksta.

Tikslus Suomijos prašymo tekstas, kurį į Berlyną išgabeno Bušenhagenas, nežinomas. Apskritai įvairių istorikų versijose prieinama išvada, kad Suomija norėjo gauti ar tikslų pranešimą, kad Vokietijos karas su SSRS neišvengiamas, arba garantijų,

kad, vykstant politinėms deryboms, Maskva ir Berlynas nesudarys naujo sandėrio, pamindami Suomijos interesus. Atsakymas buvo gautas birželio 15 dieną Keitelio telegramoje pulkininkui Bušenhagenui, kuriam buvo pavesta pranešti suomiams, kad *„Suomijos reikalavimus ir sąlygas dėl atitinkamų priemonių galima laikyti įvykdomomis“* (65, p. 167). Vargu ar šią aptakią ir nelabai aiškią frazę galima laikyti „Sovietų Sąjungos užpuolimo sutartimi“. Tačiau profesorius M. Jokipijis, kurio fundamentalaus veikalo pasirinktomis citatomis parazituoja Rusijos „suomių kariaunos demaskuotojai“, buvo priverstas pripažinti, kad *„kartu su žodiniais susitarimais tai buvo vienintelis dokumentas, kuriuo prezidentas Riutis galėjo remtis, kai 1941 m. birželio 21 d. keturių partijų deputacija mėgino iš jo sužinoti Vokietijos pagalbos garantijas“* (26).

Kiek „aktyvi“ buvo planuojama Suomijos gynyba? Mannerheimas tikina, kad Suomijos kariuomenės operatyviniai planai iš pradžių buvo tik gynybiniai:

„Mes turėjome tik vieną karo planą ir jis buvo gynybinis. Pagal šį planą kariuomenės grupuotė buvo kuriama vykdyti vien gynybos užduotis. Teiginys, jog Suomija neva rengėsi imtis puolamųjų veiksmų, neatitinka tikrovės. Tai, kad ruože šiauriau Ladogos ežero mes pirmąkart pamėginome pulti praėjus trims savaitėms nuo karo pradžios, o kitus puolamuosius veiksmus, siekdami išvaduoti Vyborgą ir Karelijos sąsmauką, pradėjome dar po trijų savaičių, kaip tik ir liudija, jog mums reikėjo prieš puolant pergrupuoti kariuomenę“ (22, p. 374).

Tuo metu 3-iasis Suomijos kariuomenės armijos korpusas (6-oji pėstininkų divizija Kuusamo rajone ir 3-ioji pėstininkų divizija šiauriau Suomussalmio), vadovaujamas Žiemos karo didvyrio generolo Siilasvuo, jau birželio 15 d. yra priskirtas „Norvegijos“ armijos štabo operatyviniam pavaldumui, o tai aiškiai rodo, jog rengiamasi dalyvauti vokiečių puolime Kandalakšos kryptimi. 1941 m. birželio 22 d. pasirašytame įsakyme „Norvegijos“ armijai buvo reikalaujama, kad 36-asis vokiečių ir 3-iasis suomių korpusai pradėtų puolimą 1941 m. liepos 1 d. (65, p. 17). Dabar jau žinoma, jog dar vykstant birželio vokiečių ir suomių generolų pasitarimams, nuspręsta pasidalyti atsakomybės zonas maždaug pagal 65-ąją paralelę, kuri eina per Oulų ir Suomussalmį. Į šiaurę nuo šios linijos visa kariuomenė buvo pavaldi vokiečių armijai „Norvegija“, į pietus – suomių vyriausiajam vadui (žr. 32 žemėlapį, p. 277).

Suomių „Karelijos“ armijos (penkios pėstininkų divizijos, dvi jėgerių ir viena kavalerijos brigada), liepos 10 d. iš tikrųjų pradėjusios pulti palei Ladogos ežero rytinį krantą, operatyvinis planas pasirašytas (informuojant apie jį vokiečių vadovybę) **1941 m. birželio 28 d., t.y. jau po birželio 25–26 d. sovietinių bombardavimų** ir Suomijai formaliai įsijungus į karą (65, p. 235). Tačiau nesunku numanyti, kad didelio masto puolimo planas pradėtas kurti ne prieš tris dienas iki pasirašymo... M. Jokipijis šiuos įvykius apibūdina taip:

„... Suomijos pradiniai gynybos planai, daugiausia turint galvoje ruožą nuo Vyborgo įlankos iki Saimos ežero, nuo 1941 m. birželio palengva tapo puolamojo pobūdžio ketinimais. Tai matyti iš kai kurių padalinių perdislokavimo į šiaurę nuo Ladogos ežero. Prasidėjus mobilizacijai, vyriausiasis štabas birželio 18 d. davė virtinę įsakymų, ku-

riuose kartu su greitomis, trumpai išdėstytomis gynybos užduotimis buvo keliama plačių bei konkrečių puolamųjų tikslų (vadinamieji „alternatyvieji planai")... Nuo Sallos gynybos linijos į Sortavalos ir Hiitolos kryptimi puolančių pajėgų rezervą buvo permetamos 5-oji, 15-oji ir 19-oji divizijos..."

Visa tai atrodo nelabai įtikinamai. Neaišku, kodėl „konkretūs puolamieji tikslai" pateikiami kaip kažkoke „alternatyvieji planai". Jokipijo versija nepateikia ir suprantamo atsakymo į klausimą: kas ir kada turėjo rinktis vieną iš kelių „alternatyvų"?

Nemažiau aktyviai planuota ir Suomijos jūrų kelių gynyba. Kadangi jūrų karo tematika neatitinka šios knygos autoriaus kompetencijos, apsiribosime specialisto veikalo citatomis:

„Suomijos karinėms jūrų pajėgoms buvo keliamos vis naujos užduotys – užtikrinti savo šalies laivybą Baltijos jūros šiaurinėje dalyje, taip pat aktyviai veikti sovietinio laivyno komunikacijose Suomijos įlankoje ir Alandų salų rajone.

Pirmąją užduotį Suomijos vadovybė ketino vykdyti įvesdama konvojavimo režimą, užimdama Alandų salas ir sovietinę Hanko karinę jūrų bazę, sudarydama minų ir artilerijos pozicijas Alandų salų rajone bei Suomijos įlankos pakrantės komunikacijose, organizuodama patruliavimą ir minų tralavimą šiuose rajonuose. Visa tai turėjo neleisti prasiskverbti mūsų laivams, ypač povandeniniams laivams į Botnijos įlanką.

Antrąją užduotį buvo numatoma įvykdyti naikinant laivus. Tam turėjo būti naudojami povandeniniai laivai ir kateriai, taip pat sudaromos aktyviosios minų užtvaros. Suomijos vadovybė planavo sudaryti 79 aktyviąsias ir gynybines minų užtvaras, iš viso panaudoti 1898 minas, o tai buvo apie 80 proc. jų išteklių. Iš šio skaičiaus per pirmąsias dvi dienas nuo karo veiksmų pradžios numatyta Suomijos įlankoje ir Alandų salų rajone sudaryti 38 užtvaras, iš viso 1002 minas, trečią dieną – keturias užtvaras, 170 minų, o kitas – pagal ypatingą nurodymą. ***Minas buvo numatoma panaudoti daugiausia gynybos tikslams sukuriant minų bei artilerijos pozicijas*** (paryškinta mano. – M. S.). *Pakrantei pridengti planuota sudaryti labai tankias minų užtvaras, o efektyviausios kranto artilerijos ugnies spinduliu – mažo tankio užtvaras*" (106, p. 33).

Karinio jūrų laivyno atsakomybės zonos buvo išskirstytos palei 26-ąjį dienovidinį (maždaug 70 km į rytus nuo Helsinkio–Talino linijos): į rytus nuo dienovidinio veikia suomių laivynas, į vakarus – vokiečių laivynas.

Konkrečiai iš šio sprendimo išeina, kad galinga minų užtvaros juosta Suomijos įlankos žiotyse, užtvėrusi Baltijos laivynui kelią į Baltiją, buvo labai naudinga vokiečiams – jiems nereikėjo baimintis, kad priešo laivynas priartės prie Vokietijos miestų bei uostų. Tačiau dėl to Suomija liko vienas prieš vieną su milžinišku sovietiniu laivynu (vien du linijiniai laivai – „Marat" ir

Sovietų linijinis laivas „Marat".

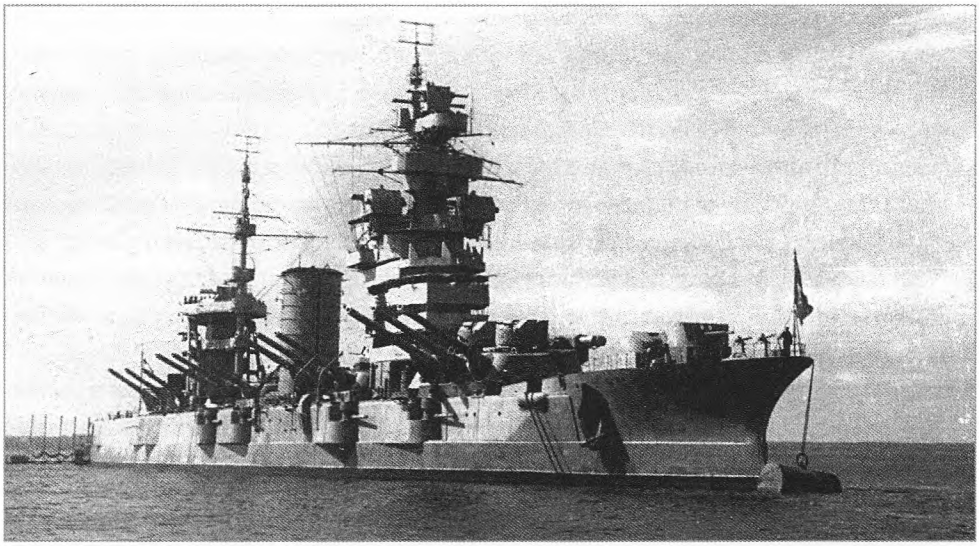

Sovietų linijinis laivas „Oktiabrskaja revoliucija".

„Oktiabrskaja revoliucija" – turėjo 24 toliašaudžius 305 mm pabūklus). Ir tik visiškas Baltijos laivyno vadovybės bjėgiškumas vėliau išgelbėjo Suomijos pietų pakrantę nuo jų pabūklų naikinamosios ugnies.

Keliams iš Suomijos įlankos minuoti vokiečiai nuo birželio 12 iki 19 d. atplukdė į Suomijos pakrantę Turkaus ir Porkkalos Uddo rajonuose lengvųjų laivų būrį:

- 6 minavimo laivus,
- 18 torpedinių katerių,
- 12 traluojamųjų katerių (mažiausių minų traluotojų), taip pat keturis buksyrinius ir keletą pagalbinių laivų.

Be torpedinių katerių ir vieno minavimo laivo („Briumer", kuris anksčiau priklausė Norvegijos karo laivynui ir turėjo kitą pavadinimą – „Albatros"), visi kiti buvo pertvarkyti krovininiai ir keleiviniai laivai. Tokiomis pajėgomis vokiečiai pradėjo ir sėkmingai baigė Baltijos laivyno (nuo birželio 19 d. jau veikiančio operatyvinės parengties Nr. 2 režimu) blokavimo operaciją, be to, tiesiog jo svarbiausios bazės – Talino – rajone.

„1941 m. birželio 16–19 d. Vokietijos laivyno laivų būrys, skirtas veikti iš Suomijos karinių jūrų bazių, atvyko į Helsinkį ir Turkų. Vokietijos ir Suomijos pajėgų vadai ***veikė savarankiškai ir nebuvo pavaldūs vieni kitiems*** (paryškinta mano. – M. S.). *Sąveika siekiant to paties operatyvinio tikslo buvo užtikrinama jų pačių susitarimu. Remdamiesi suderintais savo vadų sprendimais štabai rengė atitinkamus operatyvinius dokumentus. Jais keisdavosi tik su plaukiojimo saugumu susijusiais (užminuotų rajonų ribų, atpažinimo signalų, laivybos ženklų ir kt.) klausimais.*

Minavimo laivai gavo įsakymą galutinai pasirengti kovos veiksmams birželio 19 d., o birželio 21 d. gautas sutartinis signalas pradėti aktyviąją minų užtveriamąją operaciją. Minas pradėta gramzdinti birželio 21 d. 23.30.

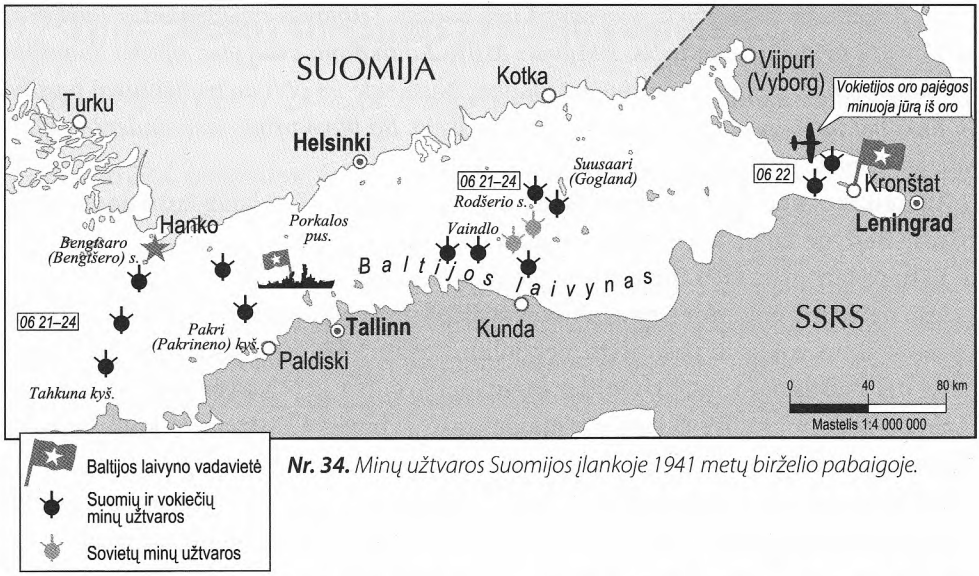

Nr. 34. *Minų užtvaros Suomijos įlankoje 1941 metų birželio pabaigoje.*

Minavimo laivų grupė „Nord“ (trys laivai), *saugoma 6 traluojamųjų ir 4 torpedinių katerių, keletu veiksmų sudarė užtvaras tarp Bengtšero salos ir Hiumos salos Tahkunos kyšulio. Paskui, šviesios baltosios nakties sąlygomis, vokiečių laivai nuplaukė iš viso 3,5 km nuo Hiumos salos kranto į šiaurės rytus palikti minų kitose vietose. 02.21 juos iš kulkosvaidžių apšaudė du sovietiniai lėktuvai. Vokiečių laivai atsišaudė be rezultatų. Vienas hidroplanas junginį persekiojo toliau... 03.00 junginys įplaukė į Suomijos ščerus ir išmetė inkarus gerai užmaskuotoje stovėjimo vietoje.*

Minavimo grupė „Kobra“ (trys minavimo laivai), *saugoma penkių traluojamųjų ir šešių torpedinių katerių, sudarė užtvaras šiauriau Pakrinemo kyšulio... Mėtančius į vandenį minas vokiečių laivus sovietiniai kranto stebėjimo postai keletą kartų kvietė atsiliepti šviesos Morzės abėcėle. Jie neatsakė, bet „Kaiser“ įjungė inkaro žibintus. Dėl plaukiojančių sovietinių laivų, užtvaros buvo sudarytos kiek atsiliekant nuo pradinio plano, paskui vokiečių laivai be jokių trukdymų grįžo į Suomijos ščerus...*

... Vėliau minos buvo mėtomos kas naktį. Pavyzdžiui, birželio 24 d. dugninėmis minomis užtvertas dar likęs laisvas kelias palei Hiumos (Dago) salos šiaurės pakrantę... Taigi priešas vien per pirmąsias tris dienas minomis sudarė grėsmę Baltijos laivynui prie bazių ir svarbiausiuose jo plaukiojimo keliuose panaudodamas iš viso 1060 inkarinių kontaktinių ir apie 160 dugninių nekontaktinių minų“ (106, p. 51–54).

Jei anksčiau minėtus švyturius, salas ir kyšulius pažymėtume geografijos žemėlapyje, jie išsidėstytų keliomis minų užtvarų linijomis, kertančiomis kelią į Suomijos įlanką dienovidinių kryptimi (iš šiaurės į pietus), maždaug juostoje nuo Hanko–Hiumos salos iki Porkkalos–Talino. Vokiečių laivų žurnaluose minėtą įvykį, kai juos naktį atakavo du sovietiniai lėktuvai, patvirtina ir sovietiniai šaltiniai. Štai admirolas V. Tribucas (karo metais – Baltijos laivyno vadas) atsiminimuose rašo:

„... 3 valandą 30 minučių vyresnysis leitenantas Trunovas ir leitenantas Pučkovas iš 44-osios aviacijos eskadrilės, lėktuvais MBR-2 atlikdami žvalgybą, aptiko Suomijos įlankoje manevruojančius nežinomus laivus. Nusileidę iki 600 metrų lėktuvai pasuko jų link, bet buvo apšaudyti. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo priešo antvandeniniai laivai, kurie mėtė minas“ (195, p. 12).

Tam tikras laiko skirtumas paaiškinamas tuo, kad vokiečiai laivų žurnaluose įvykį užrašė Berlyno laiku, kuris viena valanda skyrėsi nuo Maskvos laiko.

Baltijos laivynas, savo minomis užtverdamas kelią į Suomijos įlanką, atsiliko nuo priešo maždaug apie vieną parą. Aišku, atsiliko ne dėl taikumo pertekliaus ir ne dėl „pasitikėjimo vokiečių pasirašytu nepuolimo paktu“. Laivyno vadovybė kėlė klausimą dėl nedelsiamo minavimo dar birželio 19 d., bet iš Maskvos negavo leidimo. Apie tai atsiminimuose iš esmės vienodai rašo ir buvęs KJL liaudies komisaras N. Kuznecovas, ir buvęs Baltijos laivyno štabo viršininkas J. Pantelejevas:

„... Prisimenu, baltijiečiai to prašė (pradėti minuoti. – M. S.) *dar anksčiau, kai tik buvo paskelbta parengtis Nr. 2, tai yra birželio 19 d. Bet aš to negalėjau leisti, neturėjau teisės. Todėl šis įsakymas Baltijoje gautas birželio 22 d. 6 valandą 30 minučių... Paskui buvo duotas papildomas įsakymas: „Minas mėtyti visą parą naudojant viską, ką galima: eskadrinius minininkus ir kitus laivus“. Prisimenu, L. Galeris pats skambino į Taliną ir prašė paspartinti šią operaciją: juk reikėjo išmėtyti kelis tūkstančius minų...“* (192)

„... Po kurio laiko aš kalbėjausi aukštuoju dažniu su KJL liaudies komisaro pavaduotoju admirolu L. Galeriu.

- Draugas Pantelejevai! Reikia imtis visų priemonių, kad būtų greit sudarytos minų užtvaros... Prašome apie tai pranešti laivyno vadui.

- Klausau! Pranešiu! – atsakiau ir nesusivaldžiau: – Levai Michailovičiau, kiek kartų prašėme leisti pradėti minuoti! Bet mums neleisdavo. O dabar ragina iš visų pusių, tarsi mes patys to nesuprastume...

Galeris mane pertraukė:

- Klausykite, balandėli, nekalbėkime dabar apie smulkmenas. Apie tai – vėliau, o dabar aš jus labai prašau pranešti laivyno vadui ir greičiau veikti... (238)

Veikti pradėta greitai ir ryžtingai. Tą pačią dieną, 1941 m. birželio 22-ąją, Baltijos laivyno vadovybė povandeninių laivų 2-ajai brigadai įsakė:

„1. Priešas naudojasi Baltijos jūra gabenti savo kariniams kroviniams; priešo karo laivai pasirodė Suomijos pietvakariniuose vandenyse. Esama žinių tik apie Glotovo seklumos rajone išmėtytas minas.

2. Jūsų užduotis: išskleidus povandeninius laivus vidurinėje ir šiaurinėje dalyse, ***skandinti visus priešo laivus neriboto povandeninio karo teise***“ (paryškinta mano. – M. S.) (247).

Tereikia pastebėti, kad šiame įsakyme niekaip nėra nurodyta, kokiai valstybei priklausančius „priešo laivus“ teks „skandinti neriboto povandeninio karo teise“.

3.2 skyrius. „Kovos veiksmus pradėjo vokiečiai...“

„14-osios, 7-osios ir 23-iosios armijų vadams, 19-ojo ir 50-ojo šaulių korpusų vadams.

Birželio 22 d. švintant vokiečiai pradėjo bombarduoti Sevastopolį, Libavus, Vindavus. Prasidėjo kovos veiksmai Kijevo karinės apygardos Kristinopolio rajone ir Pabaltijo YKA pasienyje. Kovos veiksmus pradėjo vokiečiai...“ (196)

Nuo šios karo tarybos direktyvos Leningrado apygardos kariuomenei prasidėjo karas. Įsidėmėtina, kad visiškai akivaizdus šiuolaikiniam skaitytojui faktas („kovos veiksmus pradėjo vokiečiai“) nebuvo toks aiškus anų įvykių amžininkams. Matyt, todėl apygardos karo taryba manė esant reikalinga tai pabrėžti...

Pirmosiomis karo dienomis Leningrado apygardos kariuomenei susidarė ypatinga padėtis. Nuo kovos veiksmus pradėjusių vokiečių juos skyrė 400 km teritorijos juosta, kuri buvo Pabaltijo YKA atsakomybės zonoje. Dėl šios aplinkybės Šiaurės frontui atsirado galimybių atlikti mobilizavimo ir operatyvinio išskleidimo veiksmus planiniu, „etatiniu“ režimu. Birželio 22 d. 10.45 armijų štabams buvo išsiųstas to paties turinio įsakymas, kurio iki kanonados pasienyje pradžios taip ir nesulaukė Pabaltijo, Vakarų, Kijevo apygardų armijos: *„Pradėti vykdyti priedangos planą nedelsiant“*. Visų pasienio apygardų mobilizavimo ir išskleidimo priedangos planuose (taip pat ir Leningrado KA priedangos plane) **buvo numatyti aktyvūs aviacijos veiksmai prieš gretimą teritoriją.** Kadangi birželio 22 d. klausimas dėl „aktyvios gynybos“ prie Suomijos sienos būdo ir masto dar nebuvo išspręstas, tad tuojau po reikalavimo pradėti vykdyti priedangos planą buvo ši frazė: *„Be ypatingų nurodymų sienos neperžengti ir neperskristi“* (197).

Nesusidurdama su ginkluotu priešinimusi apygardos (fronto) kariuomenė veikė visai darniai.

23-iosios armijos operatyvinėje suvestinėje Nr. 1 pranešama, kad jau iki birželio 22 d. 19.40 armijos šaulių korpusai (19-asis ir 50-asis šaulių) *„išsidėstė priedangos rajone pagal planą“* (186). Birželio 22 d. 22.00 buvo pasirašyta Šiaurės fronto operatyvinė suvestinė Nr. 01: *„Šiaurės fronto kariuomenė išsidėsto savo rajonuose pagal priedangos planą ir pradeda mobilizavimą pagal MP-41* (1941 m. mobilizavimo planas. – M. S.)*... 1-oji tankų divizija vyksta geležinkeliu į Alakurčio st., iki 20.00 atvyko du ešelonai... Hanko pusiasalis. Daliniai pasirengę kovai. Kariškių šeimos evakuojamos birželio 22 d. 18.00 šilumlaiviu „Josif Stalin“... 7-osios ir 23-iosios armijos fronte sieną pažeidžiančių sausumos dalinių nepastebėta“* (199).

Tą pačią dieną, birželio 22-ąją, pajudėjo ir pagrindiniai Šiaurės fronto smogiamieji daliniai: 1-asis ir 10-asis mechanizuotieji korpusai. Pirmąjį kovos įsakymą (be numerio, rašytas ranka)10-ojo MK vadas generolas majoras I. Lazarevas davė birželio 22 d. 8.50: *„Pakelti dalinius ir parengti kovai. Būti pasirengus veikti“* (200).

Kitas tos pačios dienos įsakymas (be numerio ir nenurodant tikslaus laiko): *„Pasibaigus dalinių kovinės parengties terminui, naktį į 1941 m. 6.23 pasirengti veikti.*

Nr. 33. *4-osios vermachto tankų grupės bei Raudonosios armijos 1-ojo ir 10-ojo mechanizuotųjų korpusų judėjimo maršrutai 1941 m. birželio 22–30 d.*

Orientacinis rajonas Heinjokio kirchė“ (201). Keista, bet šiame įsakyme dar buvo nurodymas „*Šaudmenų į rankas neišduoti*“.

Bet jau birželio 22 d. 23.10 korpuso vadas įsakė „*sukomplektuoti kovos mašinas numatytais šaudmenimis. Šauliams išduoti į rankas*“.

Birželio 23 d. pavakare 10 MK junginiai (21-oji ir 24-oji tankų divizijos, 198-oji motorizuotoji divizija) išvyko iš prieškarinio dislokavimo vietų ir susitelkė Leningrado pietiniuose pakraščiuose. Naktį iš birželio 23-iosios į 24-ąją didžiulė 10-ojo mechanizuotojo korpuso burzgianti ir smarkiai dūmijanti „geležinė srovė“ (1941 m. birželio 1 d. turėjo 469 tvarkingus tankus, 86 šarvuočius, 34 vikšrinius vilkikus, 1090 automobilių, 450 motociklų) nužygiavo per Leningradą į šiaurę, Vyborgo pusėn (202). Korpuso divizijos turėjo užduotį pasiekti Kemerės stotį, Heinjokio, Muolos gyvenvietes, Talio stotį (žr. 42 žemėlapį, p. 406).

1-ojo mechanizuotojo korpuso štabas pirmąjį kovinį nurodymą (b/n) gavo birželio 22 d. 10.50.

„*Kariuomenės vadas įsakė pakelti 3-iąją tankų ir 163-iąją motorizuotąją šaulių divizijas ir parengti žygiui. Žygio laikas ir maršrutas bus nurodytas papildomai*“ (203). Birželio 22 d. korpuso vadas generolas majoras M. Černiavskis davė kovinį nurodymą Nr. 1: „*3-iosios tankų, 163-iosios motorizuotųjų šaulių, 5-ojo motociklininkų pulko vadams. Visiškai parengti dalinius kovai. Dalinius išsklaidyti savo stovyklų pridengtose vietose ir imtis visų apsaugos priemonių. Būti nuolat pasirengus žygiuoti...*“ (204). Pagaliau birželio 22 d. 22.11 1-ojo korpuso divizijos gavo įsakymą nedelsiant žygiuoti Pskovo–Lugos–Krasnogvardeisko (Gačinos) maršrutu ir iki birželio 24-osios ryto susitelkti Leningrado pietinių priemiesčių (Puškino, Pulkovo) rajone. Tai atitiko visus žinomus prieškario planus, pagal kuriuos 1 MK, kaip fronto vadovybės svarbiausias rezervas buvo telkiamas piečiau Leningrado.

Bet atidžiau panagrinėjus dokumentus, galima aptikti ir kai ką nauja. Štai kovinis įsakymas (b/n) 163-iajai motorizuotajai divizijai žygiuoti, pasirašytas 1 MK vado

birželio 22 d. 22.05, išspausdintas topografinio žemėlapio kitoje pusėje (205). Galbūt štabo korpuse tuo metu neturėta švaraus rašomojo popieriaus, o laikas jau buvo skaičiuojamas valandomis ir minutėmis. Kad taip nutiko pirmąją karo, prasidėjusio anaiptol ne pagal sovietinės vadovybės planus, dieną, visai nestebina. Įsidėmėtina kai kas kita: Pskovo rajone dislokuoto mechanizuotojo korpuso štabe „po ranka pasitaikė" ne Pskovo srities ir ne gretimos Latvijos ar bent jau priešiškosios Vokietijos, o **Suomijos topografinis žemėlapis**. Šiais žemėlapiais 163-ioji motorizuotoji divizija buvo aprūpinta su kaupu. Pietų Suomijos topografinių žemėlapių kitoje pusėje buvo išspausdintas įsakymas dėl birželio 24 d. slaptažodžių ir jų atšaukimo (206), birželio 24 d. 24.00 divizijos vado nurodymas dėl žvalgybos bataliono sustiprinimo tankais BT-5 (207), aiškinamasis raštas dėl šarvuočio BA-20 avarijos birželio 26 d. aplinkybių...

Nukrypdami nuo įvykių dėstymo chronologijos, iš karto pažymėsime, kad į karo su „baltasuomiais" frontą 163-ioji motorizuotoji divizija niekada ir nepateko. 1941 m. birželio 30 d. dėl Šiaurės vakarų fronto ruože susiklosčiusios katastrofiškos padėties vokiečiams forsavus Vakarų Dviną (Dauguvą), 1-asis mechanizuotasis korpusas buvo atskirtas nuo Šiaurės fronto ir permestas į naują, o iš esmės senąjį, pirminį, Pskovo–Ostrovo rajoną, pasitikti puolančių vermachto 4-osios tankų grupės dalinių. Karui su vokiečiais savoje teritorijoje prieškario planai bei žemėlapiai jau netiko. Negana to, jie virto pavojinga našta. Todėl birželio 29 d. Šiaurės fronto operatyvinio skyriaus viršininkas generolas majoras Tichomirovas 1-ojo mechanizuotojo korpuso štabo viršininkui pulkininkui Limorenkai davė šį nurodymą: *„Korpuse esančių žemėlapių išvykstant neimti. Pasiųsti vieną 1,5 t mašiną atsiimti naujų žemėlapių rinkinių"* (208).

Gavęs šį nurodymą, pulkininkas Limorenka birželio 29 d. 23.20 savo valdiniams davė tokį įsakymą: *„Nedelsiant į korpuso štabą 3-iosios tankų ir 163-iosios motorizuotosios divizijos vadams pasiųsti po vieną mašiną ir po vieną atstovą kelionėn į Šiaurės fronto štabą pasiimti žemėlapių.* ***Visus be išimties anksčiau gautus žemėlapius*** (paryškinta mano. – M. S.) *parengti grąžinti ir nedelsiant atiduoti į Leningrado žemėlapių sandėlį"* (209). Atiduoti „visus be išimties" taip ir nepavyko. Jau iš esmės sutriuškintos 163-iosios motorizuotosios divizijos 1941 m. liepos 31 d. šios divizijos valdymo operatyvinių budėtojų sąrašas taip pat išspausdintas Suomijos žemėlapio kitoje pusėje (210).

Dabar grįšime į 1941 m. birželio 23-iąją. Didžiausias 1-ojo MK maršruto pakeliui į Gačiną ilgis buvo 200–250 km. Vikšrinėms mašinoms (tankams, artilerijos vilkikams) tokio nuotolio žygis yra didelė ir sunki užduotis. Sunki, bet visai įvykdoma. Kaip jau anksčiau buvo užsiminta, Manšteino 56-asis tankų korpusas 300 km nuotolį nuo sienos iki Daugpilio (Dvinsko) įveikė per keturias dienas. Maždaug tokio paties ilgio reidą nuo sienos iki Dauguvos įvykdė ir Reinhardto 41-asis tankų korpusas (žr. 45 žemėlapį, p. 262). Be to, vokiečiai ne tiesiog žygiavo, o, kaip vis dar įprasta manyti, jiems teko „įveikti Raudonosios armijos dalinių įnirtingą priešinimąsi".

1-ojo MK divizijos (3-ioji tankų ir 163-ioji motorizuotoji) be jokio priešo trukdomojo poveikio sausumoje ar iš oro Krasnogvardeisko (Gačinos) rajoną pasiekė per dvi paras, bet su didžiuliais „nuostoliais". Surinkti žygyje atsilikusioms ratinėms ir vikšrinėms mašinoms prireikė dar kelių dienų. Sprendžiant iš 3-iosios tankų divizijos štabo suvestinės Nr. 7, net iki birželio 28 d. iš 337 divizijos tankų sutelkimo rajone iš viso buvo tik 255 tvarkingi. Iš 40 sunkiųjų tribokščių tankų T-28 žygyje „sudegus frikcionams" atsiliko 17 mašinų (211). Tik iki birželio 30 d. 1.00 (operatyvinė suvestinė Nr. 11) tvarkingų tankų padaugėjo iki 278 (212). Tankams galėjo „sudegti frikcionai", bet **karinio personalo sumažėjimo užnugario gilumoje vykstančiame žygyje** niekaip negalima paaiškinti.

Tačiau pagal 3-iosios divizijos štabo dokumentus joje birželio 28 d. iš viso buvo 7359 žmonės (665 vadai, 1147 jaunesnieji vadai, 5547 eiliniai) (213). Tai labai keisti skaičiai. Pagal etatus tankų divizijoje turėjo būti 10 941 žmogus. Jau iki 1941 m. birželio 1 d. 1-asis MK turėjo 87 proc. numatyto karinio personalo (214). Po birželio 1 d. vakarų apygardų dalinių ir junginių karinio personalo padaugėjo rengiant DMS („didžiųjų mokymų stovyklų") pratybas, t.y. vykdant slaptą mobilizaciją. Birželio 23 d. mobilizacija Sovietų Sąjungoje tapo atvira ir visuotinė, tad Leningrado apygardos (Šiaurės fronto) kariuomenė apskritai buvo papildyta mobilizuotais rezervistais iki etatinių normų.

Jokių paaiškinimų dėl to, kad 3-iosios tankų divizijos karinio personalo skaičius iki birželio 28 d. buvo (dar? jau?) 67 proc. etatinių normų, divizijos štabo dokumentuose neaptikta. Bet maždaug įsivaizduoti, kaip vyko 1-ojo mechanizuotojo korpuso dalinių žygis, galima iš korpuso vado ir štabo viršininko po birželio 25 d. (tiksli data dokumente nenurodyta) pasirašyto įsakymo:

„Korpuso junginių sutelkimas vykstant iš Pskovo į Krasnogvardeiską parodė, kad junginių bei dalinių štabai nemoka organizuoti, užtikrinti, reguliuoti žygio ir jam vadovauti. Dalinių ir padalinių vadai nevadovauja kolonoms, neorganizuoja jų kovinio aprūpinimo, techninio lydėjimo ir atsilikusios bei avarinės technikos evakavimo. Kolonų judėjimas vyksta neorganizuotai ir stichiškai. Nenurodomi avarinių mašinų surinkimo punktai. Žygyje vadai padaliniams nevadovauja. Vadai mašinų vairuotojų nevaldo, mašinos rieda ir sustoja kaip nori. Visiškai nėra žygio drausmės. Mašinos be signalinių vėliavėlių. Kolonos nevaldomos, mašinos neturi savo nuolatinių vietų kolonose..." (215)

Sunku patikėti, kad įsakyme kalbama apie pirmąjį pagal numerį ir suformavimo laiką Raudonosios armijos mechanizuotąjį korpusą, sukurtą iš 13-osios ir 20-osios raudonosios vėliavos tankų brigadų, pirmojo Suomijos karo „veteranių". Pagal aprūpinimą tankais, šarvuočiais, vilkikais ir automobiliais 1-asis MK pateko į geriausių DVRA mechanizuotųjų korpusų penketuką. 1940 m. rugsėjį korpusas dalyvavo dideliuose mokymuose, kuriuose jo tankų daliniai per 7 dienas žygiavo, forsavo Velikajos upę ir paskui sėkmingai prasiveržė į sąlyginio „priešo" operatyvinę gilumą...

Beje, nepalyginti reikšmingesnė negu žygiavimo tempas bei organizuotumas buvo jo kryptis. Tolesni įvykiai, kai tiesiog per kelias dienas po sutelkimo Gačinos rajone

Vokiečių Pz-38 tankų kolona Vilniuje dabartiniame Gedimino prospekte. 1941 m. birželio 24 d.

Vokiečių kariai apžiūri sovietų sunkųjį tanką T-28, pamuštą prie Alytaus. 1941 m. birželis.

1-ojo MK daliniai patraukė atgal, Pskovo ir Ostrovo link, parodė, kad būtų buvę naudingiau apskritai niekur nežygiuoti. Tada, pirmosiomis karo dienomis, Šiaurės fronto vadovybė „muzikinės dėžutės" atkaklumu toliau tiksliai vykdė prieškario operatyvinį planą. Tai, kad vokiečių tankų divizijos įsiveržė į Šiaulius, Kauną ir Vilnių, iš esmės nė kiek nepaveikė Leningrade esančios sovietinės vadovybės sprendimų ir veiksmų. Be to, ir sunku pasakyti, ar Šiaurės fronto vadovybė žinojo apie Šiaurės vakarų fronto (Pabaltijo karinės apygardos) ruože besiklostančius katastrofiškus įvykius?

Žvelgiant iš mūsų dienų pozicijų, šis klausimas atrodytų keistas, bet birželio 24-ąją, trečiąją karo dieną, Šiaurės fronto štabas davė kovinį nurodymą Nr. 5. Šio dokumento 3-iasis punktas dabar primena „kapinių" humoro pavyzdį: *„Pirmųjų karo dienų patirtis parodė, kad kovoje su vokiečiais didžiulę reikšmę turi vadų iniciatyva. Dėl parodytos iniciatyvos pavyko sustabdyti vokiečių kariuomenės puolimą ir Vakarų, ir Pietvakarių frontuose, išskyrus vieną ruožą, kuriame vokiečiams dėl didžiulės pajėgų persvaros pavyko prasiskverbti iki 20 km"* (223).

Pakartosime dar kartą: tai ne rajono daugiatiražio laikraščio vedamojo straipsnio tekstas. Tai fronto štabo kovinis nurodymas.

Dokumentas su grifu „Visiškai slaptai", kuriuo turėjo vadovautis savo praktiniuose veiksmuose armijų, korpusų ir divizijų vadai. Verta pažymėti ir tai, kad šis dokumentas atsirado tikriausiai vykstant tam tikrai nuomonių kovai. Ranka (spėjama, kad fronto štabo viršininko pavaduotojo generolo majoro Tichomirovo) įrašyti du iškalbingi taisymai. Po žodžių „pavyko sustabdyti" ranka įrašyta: „beveik visur".

Žodžiai „išskyrus vieną ruožą" išbraukti ir įrašyta: „atskiruose ruožuose". Bet ir taip pataisius tragiškų įvykių prie vakarinių sienų paveikslas buvo sudarkytas neatpažįstamai. Guosdama (ar apgaudinėdama) save ir valdinius Šiaurės fronto vadovybė **toliau kruoščiai vykdė jau beviltiškai pasenusį prieškario operatyvinį planą.**

Dar 163-ioji motorizuotoji divizija nespėjo susitelkti Gačinos rajone, kai iš Šiaurės fronto štabo (birželio 24 d. 14.30) gautas kovinis nurodymas Nr. 5: *„41.6.24. 17.00 divizijai išvykti iš išsidėstymo rajono ir susitelkti Siamio, Pedrisės, Pakverės rajone. Atvykus į nurodytą rajoną, imti stebėti Suomijos įlanką palei Estijos SSR šiaurinį krantą. Pagrindinė užduotis – neleisti išlaipinti jūrų ir oro desanto šiame ruože"* (216). Dar anksčiau, birželio 22 d. (laikas direktyvoje nepažymėtas) 191-oji šaulių divizija, priklausanti Šiaurės fronto vadovybės rezervui, gavo įsakymą *„nedelsiant išvykti ir išsidėstyti gynybai Suomijos įlankos pietų pakrantės ruože nuo Narvos iki Kundos uosto"* (217). Leningrado apygardos priedangos plane numatytas ir tapęs visiškai absurdišku realiai susiklosčiusiomis sąlygomis Estijos pakrantės gynimas nuo „priešo jūrų desantų" vyko ir toliau. Birželio 26 d. 5 valandą ryto Šiaurės fronto štabo koviniu nurodymu Nr. 8 į Narvos–Talino ruožą pasiųstas šarvuotasis traukinys Nr. 60 (218). Birželio 26 d. 7.45 1-ojo MK vadas gavo Šiaurės fronto štabo kovinį nurodymą Nr. 8, kuriame keliama užduotis *„vieną tankų T-26 batalioną pasiųsti į Estijos SSR Tapos stotį"* (tarp Rakverės ir Talino. – M. S.) (219). Įsakymas buvo įvykdytas ir birželio 27 d. 10.40 25-ojo tankų pulko 3-iasis tankų batalionas (163-ioji motorizuotoji divizija) pasiųstas geležinkeliu į Tapos stotį (220).

Reikia, tiesa, patikslinti, kad visi šie įsakymai dėl Šiaurės fronto dalinių permetimo iš pasyvaus ruožo (Leningrado pietiniai priemiesčiai) į dar pasyvesnį (Estijos šiaurės pakrantė) buvo įvykdyti. Štai jau birželio 25 d. 0.15 į 163-iąją motorizuotąją diviziją ryšių delegatas atgabeno iš Šiaurės fronto štabo majoro Dobrovolskio (ranka prirašytame papirosų pakelio dydžio popieriaus lapelyje) naują fronto štabo viršininko nurodymą: *„163-iosios motorizuotųjų šaulių divizijos vadui. Fronto vadas įsakė*

pristabdyti judėjimą. Sustojimo rajonuose dalinius ***užmaskuoti ir užtikrinti jų posūkį***" (paryškinta tekste. – M. S.) (221). Kur būtent teks pasukti, dar niekas nežinojo. Birželio 25 d. 163-iosios motorizuotosios divizijos vadas davė savo valdiniams šį įsakymą: *„Visiems daliniams skubiai sudaryti įsakymų projektus žygiui. Žygio punktų nežymėti, nes jie bus nurodomi vėliau... Visą vežiojamąjį turtą, šaudmenis ir ginkluotę per naktį pakrauti į mašinas*" (222).

Tuo metu, kai nepaprastai ilgo Šiaurės fronto pietiniame ruože vyko šie karštligiški pertvarkymai, užpoliarės šiaurėje, už tūkstančio kilometrų nuo Leningrado, griaudėjo tikro karo pabūklų salvės. Tiesa, tai kol kas buvo zenitinių pabūklų šūviai, o karas vyko ore ir jūroje, bet ne žemėje. Sprendžiant iš „Didžiojo tėvynės karo Šiaurės jūrų teatre kronikos" (daugiatomis laivyno kovos veiksmų dokumentinis aprašymas, sudarytas 1945–1949 m. KJL liaudies komisariato istorijos skyriaus), pirmuosius vokiečių žvalgybos lėktuvus apšaudė Šiaurės laivyno pagrindinės bazės (Poliarnyj–Murmanskas) birželio 18 d. 20.50. Kitą dieną 11.32 zenitinės baterijos atidengė ugnį į vokiečių žvalgybinį „Junkers-88", kuris dideliame aukštyje (7500 m) praskrido virš pagrindinės bazės. Išeikvota 240 sviedinių, bet, deja, be rezultatų. Birželio 20 d. 16.45 nežinomas lėktuvas pasirodė virš Severomorsko, jį taip pat apšaudė be rezultatų Šiaurės laivyno zenitinė artilerija. Verta pažymėti, kad jokių liūdnai pagarsėjusio „Stalino įsakymo, draudžiančio numušti vokiečių žvalgybos lėktuvus", nei dokumentai, nei realiai klostęsi įvykiai nepatvirtina. Į lėktuvus pažeidėjus buvo intensyviai šaudoma (iš viso Šiaurės laivyno PLG turėjo 17 zenitinių baterijų (kiekvienoje po keturis 76 mm pabūklus). Tad jei ir nenumušė, tai jau tikrai ne dėl ypatingos taikos meilės.

Birželio 22-ąją, 10.35 ryto Šiaurės laivyno karo taryba gavo KJL liaudies komisaro įsakymą: *„Pasiųsti povandeninius laivus į Vardės rajoną įskaitytinai iki Vaidos užutėkio švyturio turint užduotį kariauti neribotą karą prieš transportus ir kovinius laivus, nepraleisti jų į Varangerfiordą*" (224) (žr. 35 žemėlapį). Taigi Šiaurės laivynui buvo

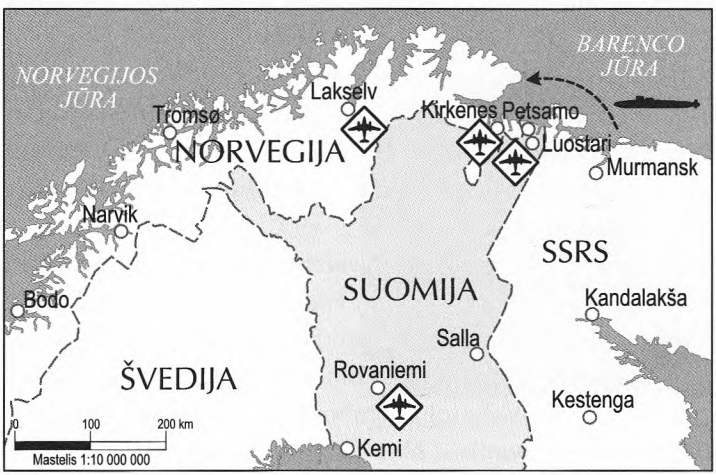

Nr. 35. *Aerodromai užpoliarėje.*

keliama užduotis pradėti kovos veiksmus vokiečių okupuotos Norvegijos teritoriniuose vandenyse. Birželio 22-osios vakare, 18.50 gauta nauja KJL liaudies komisaro direktyva Nr. 7/27, kurioje užduotys formuluotos dar griežčiau:

„1. Kartu su kariuomenės smūgiais toliau naikinti priešo aviaciją ir povandeniniams laivams naikinti transportus Varangerfiorde.

2. Esant menkiausiems Petsamo transportų judėjimo požymiams, naikinti juos minininkų ir baterijų ugnimi ir bendrais su kariuomene aviacijos smūgiais. Minininkams šaudyti iš Kutovajos.

3. Lauko baterijų ugnimi trukdyti priešui naudotis Ainovų salomis" (225).

Birželio 23 d. iš Maskvos gautose direktyvose įvesti kai kurie apribojimai laivynui veikti Norvegijos vandenyse: *„KJL liaudies komisaro pavaduotojas admirolas Isakovas įsakė Šiaurės laivyno KT (karo tarybai) savo aviacijos toliau Petsamo ir Vardės nesiųsti, o Porsangerfiorde ir Tanafiorde leido naudoti ne daugiau kaip du povandeninius laivus; kiti povandeniniai laivai turėjo uždaryti kelią į Varangerfiordą ir pridengti Kolos įlankos prieigas bei Baltosios jūros prieigas"* (žr. 35 žemėlapį, p. 301).

Tą pačią dieną (birželio 23-iąją) **dar kartą patvirtintas draudimas pradėti atvirus kovos veiksmus prieš Suomiją:**

„KJL liaudies komisaras vyriausiosios vadovybės įsakymu parengė direktyvą Šiaurės laivyno karo tarybai iki ypatingo nurodymo prieš Suomiją jokių kovos veiksmų nevykdyti" (224).

Sprendžiant iš buvusio KJL liaudies komisaro atsiminimų, prieš priimant šį sprendimą vyko karšta diskusija:

„Birželio 22 d. prie mūsų sausumos sienos su Suomija buvo palyginti ramu. Tačiau vokiečių aviacija jau tą dieną bombardavo Šiaurės laivyno laivus ir aerodromus. Birželio 22-osios vėlų vakarą aš ilgai kalbėjausi telefonu su laivyno vadu kontradmirolu A. Golovka. „Kvaila padėtis: mus bombarduoja, o mes Suomiją laikome nekariaujančia šalimi! – karščiavosi Arsenijus Grigorjevičius. „Bet juk kol kas prieš mus veikia tik vokiečių aviacija, be to, iš Norvegijos aerodromų", – paaiškinau..." (192, p. 52)

Vokiečių aviacija toliau vykdė intensyvią žvalgybą Šiaurės laivyno pagrindinės bazės rajone.

„Nuo 4.50 iki 19.30 priešo aviacija vykdė pavienius ir grupinius skrydžius virš ŠL PB ir Motovo bei Kolos įlankų, Srednio ir Rybačio pusiasalių. Buvo numestos dvi bombos PB „Poliarnoje" rajone, dvi – Murmanske ir viena Uros užutėkio rajone. Iš jų buvo ir delsiųjų bombų. 5.48 Pereimos sąsiauryje du priešo lėktuvai, taikydami į mūsų buksyrą, numetė dvi bombas, kurios nukrito už jo vairagalio...

Priešo lėktuvai buvo apšaudomi iš zenitinių kulkosvaidžių ir atakuoti mūsų naikintuvų... Šiaurės laivyno vadas priminė dalinių vadams, kad birželio 22–23 d. nemaža laivų apšaudė savus lėktuvus. SK JM (sargybiniai kateriai „Jūrų medžiotojai") *apšaudė saviškį I-15, persekiojantį priešą, eskadriniai mininkai „Kuibyšev" ir „Urickij", nors ir buvo įspėti, apšaudė saviškį SB* (vidutinįjį bombonešį). *Šiaurės laivyno vadas įsakė veikti drąsiai, ryžtingai, nesinervinant..."* (224)

Aktyvių veiksmų ėmėsi ir Šiaurės laivyno KOP. Štai birželio 23 d. devyni 72-ojo MAP (mišraus aviacijos pulko) bombonešiai SB išskrido žvalgybon ir bombarduoti Hebukteno aerodromo (greta Norvegijos Kirkeno miesto). Tiesa, aerodromo dėl žemų debesų jie neaptiko. Kitą dieną 72-ojo aviacijos pulko bombonešiai Hebukteno aerodromą rado: sprendžiant iš įrašų Šiaurės laivyno kovinio budėjimo žurnale, aerodrome po bombų smūgio *„buvo matyti gaisras“*, o laivyno radijo žvalgybos duomenimis, *„18.53 Kirkeno radijo stotis pranešė savo lėktuvams, kad aerodromas apgadintas“*. Grįžtantį vieną SB numušė vokiečių naikintuvai. Tai buvo pirmoji netektis užpoliarės padangėje.

Tą pačią dieną, birželio 24-ąją, buvo laimėta ir pirmoji pergalė: vyresnysis leitenantas B. Safonovas (būsimasis užpoliarės padangių asas), pilotuodamas naikintuvą I-16, 19.40 numušė liuftvafės bombonešių grupės KG-30 lėktuvą „Junkers-88“. Galėjo būti numuštas ir dar vienas priešo bombonešis: leitenantas Rogožinas, skrisdamas I-16, Kildino salos rajone atakavo „Junkersą“, kuris paskui pranyko debesyse. Tą pačią dieną Hebukteno aerodrome, įvykdęs kovinę užduotį, sudužo Ju-88 (borto numeris 2342, pagal liuftvafėje naudotą kiekybinį įvertinimą, „apgadintas 65 proc.“). Ko gera, nesėkmingas nutūpimas galėjo būti susijęs su lėktuvo apgadinimu per mūšį su sovietiniu naikintuvu (224, 226).

Šiaurės fronto operatyvinėje suvestinėje Nr. 06 nuo birželio 25 d. 10.00, trečiosios karo dienos užpoliarėje, įvykiai aprašyti taip: *„Nuo birželio 24 d. 12.30 priešas įvykdė nemaža antskrydžių prieš Murmanską, Šangujų, Teriverką, Mišukovo kyšulį grupėmis nuo vieno iki penkių bombonešių. Nuostolių ir sugriovimų nėra. Mūsų ZA* (zenitinė artilerija) *ir Šiaurės laivyno aviacija numušė tris lėktuvus...“* (248)

Baigdami pirmųjų karo Šiaurės fronte dienų įvykių apžvalgą, grįšime prie svarbiausios temos, prie įvykių, susijusių su Sovietų Sąjungos ir Suomijos nesantaika. Trumpai sakant, jei įvykiais vadinsime aktyvius kovos veiksmus, jų beveik nebuvo.

Sausumos fronte apskritai nieko nevyko. Jau pirmojoje Šiaurės fronto karo tarybos direktyvoje visai konkrečiai nurodyta: *„Suomijos sienos neperžengti ir neperskristi. Pažeidėjus naikinti savoje teritorijoje“* (227). Kita vertus, nuo 1941 m. birželio 22 d., žodis „priešas“ vartojamas iš esmės kiekviename įsakyme, operatyvinėje suvestinėje, pranešime ir t.t. arba tylomis

Sovietų lakūnas B. Safonovas prie naikintuvo I-16. Šiaurės frontas, 1941 m. liepos 6 d.

priskiriamas kaimynui už Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos, arba tiesiogiai ir aiškiai taikomas Suomijos kariuomenei. Pavyzdžiui, 23-iosios armijos štabo koviniame įsakyme Nr. 01, pasirašytame 1941 m. birželio 23 d. 16.30, skaitome:

„1. Priešas (Suomijos ir Vokietijos kariuomenė) grupuojasi Suomijos teritorijoje iki vienos pėstininkų divizijos Petrozavodsko ir iki septynių pėstininkų divizijų Vyborgo ruože.

2. 23-ioji armija turi užduotį, gindama įtvirtinimus palei valstybės sieną, Keksholmo ir Vyborgo įtvirtintuosius rajonus, tvirtai juose laikytis ir neleisti priešui įsiveržti į mūsų teritoriją" (228).

Dar įdomesnę frazę aptinkame 23-iosios armijos kovos veiksmų žurnale. Teoriškai šis dokumentas turi būti pildomas tiesiog vykstant jame aprašomiems įvykiams. O iš esmės, ypač pirmųjų karo savaičių katastrofiško pralaimėjimo sąlygomis, įrašai kovinio budėjimo žurnaluose buvo daromi atgaline data arba juos rašė net ne tų kovos veiksmų liudininkai ar dalyviai. Pavyzdžiui, Vakarų fronto KBŽ su pirmųjų karo dienų įvykių aprašymu pasirašė generolas leitenantas Malandinas, kuris pirmąją karo savaitę praleido Maskvoje ir tik jau kai frontas buvo sutriuškintas, o vyriausieji vadai suimti, pradėjo eiti naujai sukurto Vakarų fronto štabo viršininko pavaduotojo pareigas (229). Šiaurės fronto 23-iosios armijos likimas nebuvo toks tragiškas, o 1941 m. birželį armijos štabas veikė tik „kovinėms artimomis" aplinkybėmis. Todėl gana sunku spėti, kada gi buvo padarytas birželio 23 d. data pažymėtas įrašas: **„Sulaužiusi taikos sutartį, į karą prieš SSRS stojo ir Suomija"** (230).

Tai labai keistas įrašas. Net nesiveliant į diskusiją, kuri iš šalių „stojo į karą", taip sulaužiusi taikos sutartį, galima vienareikšmiškai konstatuoti, kad 1941 m. birželio 23 d. ši frazė labai nesutapo su realiais įvykiais. 23-iosios armijos štabo, 10-ojo ir 1-ojo mechanizuotųjų korpusų operatyvinės suvestinės su monotonišku pastovumu praneša, jog *„susidūrimų su priešu žemėje ir ore nebuvo, nuostolių nėra"*. O pranešimas, kad *„Riutis paskelbė Suomiją esant karo su Sovietų Sąjunga būsenos"*, nuskriejo iš vieno štabo į kitą birželio 27-osios rytą, t.y. net iš tiesų vieną dieną pavėlavęs. Pirmasis įrašas apie tikrus kovos veiksmus 23-iosios armijos fronte *(„per 6.29 dieną ir naktį priešas grupėmis – nuo kuopos iki bataliono – mėgino prasiskverbti per valstybės sieną")* pasirodė dar po dviejų dienų (231).

Mįslingas birželio 23 d. įrašas 23-iosios armijos kovinio budėjimo žurnale greičiausiai buvo padarytas atvirkštine data, bet ir šiuo atveju jis pakankamai akivaizdžiai rodo Šiaurės fronto vadų nuotaiką: **Suomija buvo laikoma tikru priešu, su kuriuo anksčiau ar vėliau teks kariauti.** Aišku, panašių „nuotaikų" kilo ne tik (ir ne tiek) Leningrade, bet ir Maskvoje. Ir šiuo atveju turime sutikti su profesoriumi V. Baryšnikovu, kad *„SSRS be alternatyvos priskyrė Suomiją prie vieno iš svarbiausių vokiečių koalicijos dalyvių kare prieš Sovietų Sąjungą"*.

Vienas iš daugelio SSRS vyriausiosios vadovybės atstovų, atsiminimuose sutelkęs dėmesį į antrojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo pradžios įvykius, buvęs KJL liaudies komisaras N. Kuznecovas ne kartą vartoja šias frazes:

„... Nors 1940 m. kovą su Suomija buvo sudaryta taikos sutartis, mes neturėjome vilties, kad Riučio vyriausybė bus gera kaimynė... Žinodami daugybę faktų, neabejojome: Suomija nestojo į karą prieš mus birželio 22 d., vienu metu su Vokietija, tik taktikos sumetimais...“

Iš esmės tokias pačias mintis ir nuotaikas 1968 m. paskelbtuose atsiminimuose išreiškė ir buvęs Šiaurės fronto (Leningrado KA) vadas M. Popovas: *„Sunku buvo rasti priežastį, kodėl nei vokiečiai, nei suomiai nepradėjo pulti iš karto, vienu metu, pradėdami kovos veiksmus prie mūsų šalies vakarinių sienų“* (194, p. 42).

Įsidėmėtina, kad net Berlynas buvo priverstas stoti ne į tokią „bealternatyvią“ poziciją. Kaip žinoma, Hitleris 1941 m. birželio 22 d. 6 valandą ryto aiškiai provokaciniais tikslais kreipimesi per radiją pareiškė:

„... Bendradarbiaudami su mūsų draugais suomiais Narviko nugalėtojų bendražygiai saugo Ledjūrio krantus. Norvegijos nugalėtojo vadovaujamos vokiečių divizijos saugo Suomijos žemę drauge su Suomijos laisvės kovų didvyriais, vadovaujami savo maršalo...“ (121, p. 438)

Ši deklaracija sukėlė pasipiktinimą Helsinkyje, nustebino Londoną ir Vašingtoną. Todėl Ribentropas per susitikimą su užsienio žurnalistais **buvo priverstas iš tiesų sušvelninti Hitlerio pareiškimą.** Kaip rašo maršalas Mannerheimas, įvykiai klostėsi taip:

„Kadangi Suomija neįsipareigojo stoti į karą drauge su vokiečiais ir šią aplinkybę mes ne kartą pabrėžėme, Hitleris neturėjo jokios teisės padaryti tokį vienašališką

Vokietijos užsienio reikalų ministras J. Ribentropas praneša žurnalistams apie karo su SSRS pradžią. 1941 m. birželio 22 d.

pareiškimą. Negaliu susilaikyti nuo minties, jog šis poelgis turėjo tikslą Suomiją įvelti į tokią padėtį, kad rusai būtų priversti pulti, bet, kita vertus, esu tikras, jog rusai bet kokiu atveju vargu ar būtų atsisakę užpulti Suomiją...

... Norėdama paaiškinti Suomijos poziciją užsienio reikalų ministerija tą pačią dieną išsiuntinėjo mūsų užsienio atstovams, taip pat ir dirbusiems Maskvoje bei Berlyne, bendrą telegramą, kurioje nurodyta, kad Suomija nori likti neutrali, bet ginsis, jei ją užpuls Sovietų Sąjunga. Šis pareiškimas po dviejų dienų pakartotas pasiuntinybėms skirtame informacijos biuletenyje. Sprendžiant iš pastabos, nuskambėjusios Vilhelmštrasėje surengtoje spaudos konferencijoje, kurioje sakoma, **kad mūsų pozicija nebuvo suprasta ir kad todėl Suomiją reikia toliau laikyti neutralia šalimi, į mūsų pareiškimą atkreiptas dėmesys ir Vokietijoje. Anglijos užsienio reikalų ministras, kalbėdamas parlamente, pareiškė, jog Anglija Suomiją laiko neutralia** (paryškinta mano. – M. S.) *ir, kiek žinoma, Suomijos ir Sovietų Sąjungos santykiuose neįvyko jokių pokyčių...*" (22, p. 374)

Kad ir kaip ten būtų, bet priartėjusios prie trapios karo ir taikos ribos abi šalys – ir Suomija, ir Sovietų Sąjunga – kol kas jos neperžengė. **Galimybių išvengti ginkluoto konflikto liko vis mažiau, bet jų dar buvo**. Visų svarbiausia – iki pat birželio 25 d. dar nebuvo aukų. Laimingai susiklosčius aplinkybėms, kraujas nepralietas net tais atvejais, kai šitai galėjo įvykti.

Pirmoji suomių laivyno neabejotinai kovinė operacija buvo kariuomenės išlaipinimas Alandų salose. Šios salos, užtveriančios kelią į Botnijos įlanką, t.y. į Švedijos ir Suomijos teritorinius vandenis, priklausė Suomijai, bet dėl daugybės tarptautinių sutarčių privalėjo turėti demilitarizuotos zonos statusą. Stebėti, ar šio režimo laikomasi, salose įkurdintas sovietinis konsulatas (žr. 46 žemėlapį, p. 429). Idėja pirmosiomis karo dienomis Baltijos laivynui užimti Alandus ir prasiveržti į Botnijos įlanką nuolat mirgėjo sovietinės vadovybės operatyviniuose planuose bent jau nuo 1939 m. pavasario. Nepaisant to, ką žinojo ar ko nežinojo suomių žvalgyba apie sovietinės vadovybės planus, kiekvienam karo specialistui buvo aišku, kad Alandų salos, „grandine" užtveriančios kelią į Botnijos įlanką, turėjo strateginę reikšmę.

Naktį iš birželio 21-osios į 22-ąją iš žemyno į salyną 23 laivais permesta 5000 suomių kariškių su kovine technika, be kita ko, ir su 69 pabūklais. Nors suomių kariuomenės buvimas salose, neabejotinai laužantis tarptautinę sutartį, nekėlė tiesioginės grėsmės Sovietų Sąjungai (tiksliau sakant, **sudarė tik papildomų kliūčių sovietiniam laivynui galimai įsiveržti į Suomijos ir Švedijos teritorinius vandenis**), reaguota žaibiškai. Jau birželio 22-osios 6 valandą ryto, t.y. tuo metu, kai tolimojoje Maskvoje dar tik Stalino kabinete prasidėjo pasitarimas (!!!), Baltijos laivyno KOP smogė smūgius bombomis suomių laivams ir Korpo salos (30 km vakariau Turkaus) įtvirtinimams. Tačiau, kiek galima spręsti iš esamų šaltinių, nei laivai, nei karinis personalas nenukentėjo. Sovietinio konsulato personalas (31 žmogus) buvo priverstinai, bet taip pat be aukų suomių laivu išgabentas į žemyną, o paskui grįžo į tėvynę (26, p. 281).

Iki birželio 25 d. aukų nebuvo ir dėl suomių povandeninių laivų sudarytų minų užtvarų Suomijos įlankoje (žr. 34 žemėlapį, p. 293). **Pirmosios minos išdėliotos naktį iš birželio 21-osios į 22-ąją.** Paskui šie veiksmai vyko toliau birželio 23 ir 24 d. (kartais pasitaikantys pranešimai, kad neva minuota birželio 17 ar net 14 d., yra netiesa). Minų užtvaros buvo sudarytos Suomijos įlankos svarbiausių laivybos farvaterių vakarinėje dalyje, Goglando (Suursaario) salos, Podšero ir Vaindlo švyturių rajone.

M. Jokipijo veikale, tiesa, teigiama, kad minų užtvaros buvo sudaromos ir prie Estijos krantų – „Kundos įlankoje". Kunda yra nedidelė gyvenvietė (XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje turėjo 5 tūkst. gyventojų), prie įtekančio į Suomijos įlanką to paties pavadinimo upelio žiočių. Tad ten nuo senų laikų buvo žvejų prieplauka, o naujaisiais laikais atsirado cemento gamykla. Sunku paaiškinti, koks reikalas ten būtų eikvoti minas, be to, dar visų pirmiausia. Įsidėmėtina, kad nei KJL liaudies komisaro Kuznecovo, nei buvusio Baltijos laivyno vado, vėliau istorijos mokslų daktaro admirolo Tribuco atsiminimuose **apie suomių minų užtvaras Kundos užutėkyje nė neužsimenama.**

Nenuostabu, kad daugelis dabartinių rusų kompiliuotojų nusprendė šiuo klausimu „sustiprinti ir pataisyti" nelaimingąją M. Jokipijo knygą ir išmoningai įrašė „Kundos įlanką", sakysim, vietoj Narvos įlankos ar Koporo užtakio. O patys nesąžiningiausieji patraukė dar toliau į rytus ir be jokių sentimentų „užminavo" Kronštatą...

Baltijos laivynas pradėjo rengti minų užtvaras Goglando salos **rajone keliomis dienomis vėliau**. Pirmasis pranešimas apie minų užtvaras Suomijos įlankos centrinėje dalyje gautas birželio 24-osios rytą. *„Traluotojai, lydintys transportą „Kazachstan", už aštuonių mylių piečiau Vaidlo švyturio aptiko šešias plaukiojančias minas... Visos šešios minos buvo rajone, kuriame, 1944 m. iš suomių vadovybės gautais oficialiais duomenimis, jų povandeninis laivas įrengė užtvarą I-3. Ar suomiai padarė kokių tipiškų klaidų, parengdami savo povandeninių laivų minas, ar minos turėjo kokių nors techninių trūkumų, bet daugelis iš jų arba iškildavo vos paliktos, ar nutrūkdavo nuo inkarų kiek vėliau...*

... Birželio 4 d. minavimo laivas „Ural" ir eskadrinis minininkas „Kalinin" įrengė sąsiauryje tarp Vaindlo ir Rodšero salų minų užtvarą 14-A. Juos saugojo sargybinis laivas „Purga" ir du JM kateriai... Likus kelioms minutėms iki minų dėliojimo pabaigos, kai būrys artėjo prie tuo metu nežinomos suomių užtvaros I-78 rajono, iš kairės ir dešinės pagal kursą aptiktos penkios iškilusios priešo minos... Aptiktas minas sušaudė būrį lydintys JM kateriai..." (106, p. 60–61)

Pirmoji netektis buvo sovietinis patrulinis kateris Nr. 143, užplaukęs ant suomių povandeninių laivų paliktos minos Vaindlo švyturio rajone. Bet tai įvyko naktį į liepos 3-iąją, t.y. po savaitės nuo oficialaus karo paskelbimo.

Grįžtant prie 1941 m. birželio 22–24 d. įvykių, reikia, aišku, pripažinti, kad negalima visiškai neigti bet kurių nuostolių dviejų kariuomenių susidūrimo linijoje (pavyzdžiui, vykstant kariuomenės žvalgybos veiksmams gretimoje teritorijoje, o kad tokių veiksmų bent jau iš Raudonosios armijos pusės būta, yra žinoma). Tačiau **galimybė rinktis „prastą taiką", ar plataus masto ginkluotą konfliktą dar buvo.**

3.3 skyrius. **Klausimo esmė**

Ir štai priėjome svarbiausią mūsų pasakojimo tikslą – 1941 m. birželio 25 d. įvykius. Jie prasidėjo 1941 m. birželio 24 d., kai buvo išleista SSRS gynybos liaudies komisaro maršalo Timošenkos pasirašyta vyriausiosios karinės vadovybės direktyva. Pirmąkart ji buvo paskelbta tik 1996 m. Štai visas direktyvos tekstas:

„1941 m. birželio 24 d.

1. iš patikimų šaltinių sužinota, kad Vokietijos kariuomenė telkiama Suomijos teritorijoje, turint tikslą smogti smūgį Leningradui ir užimti Murmansko rajoną bei Kandalakšą. Iki šio laiko sutelkta iki keturių pėstininkų divizijų Rovaniemio, Kemijarvio rajone ir nenustatyto dydžio grupė Kotkos bei šiauriau Hanko pusiasalio esančiuose rajonuose.

Vokiečių aviacija taip pat sistemingai atvyksta į Suomijos teritoriją, iš kurios vykdo antskrydžius prieš mūsų teritoriją. Yra duomenų, kad vokiečių vadovybė artimiausiu metu ketina smogti smūgį aviacija Leningradui. Ši aplinkybė įgyja lemiamą reikšmę.

2. Siekiant užkirsti kelią Suomijoje esančios vokiečių kariuomenės vadovybės numatytam aviacijos smūgiui Leningradui, ĮSAKAU:

Šiaurės fronto karo tarybai nuo 1941 m. 06. 25. mūsų aviacijai pradėti kovos veiksmus ir nepaliaujamais antskrydžiais dieną ir naktį triuškinti priešo aviaciją ir naikinti aerodromus Suomijos pietų pakrantės rajone, turint galvoje punktus: Turkų, Malmį, Porvą, Kotką, Hololą, Tamperę, gretimuose su Karelijos sąsmauka rajonuose ir Kemijarvio, Rovaniemio (Šiaurės Suomija. – M. S.) *rajone.*

Operaciją atlikti drauge su Šiaurės ir Baltijos laivynų KOP, dėl to duoti nurodymus laivynų vadovybei.

Kartu visiškai parengti kovai Leningrado priešlėktuvinę gynybą užtikrinant patikimą Leningrado priedangą nuo vokiečių aviacijos pakankamu naikintuvų skaičiumi.

Duotų nurodymų kopijas pateikti man iki 1941.06.24 24.00.

Vyriausiosios vadovybės pavedimu

Gynybos liaudies komisaras S. Timošenka“ (237).

Kada buvo parengta ir patvirtinta ši direktyva? Kaip jau pažymėta anksčiau, birželio 22–23 d. Šiaurės fronto ir Šiaurės laivyno štabai gavo visiškai priešingo turinio kategoriškus nurodymus („Suomijos sienos neperžengti ir neperskristi“). Paskelbtame direktyvos teksto variante nėra nurodyta nei laiko, nei dokumento numerio. Direktyva pasirašyta likus kelioms valandoms iki pusiaunakčio – priešingu atveju valdiniai nebūtų galėję „duotų nurodymų kopijas pateikti iki 24.00“. Kita vertus, sprendžiant iš „Lankymų žurnalo“, gynybos liaudies komisaras Timošenka ir generalinio štabo operatyvinės valdybos viršininkas Vatutinas, tuo metu ėjęs komandiruoto į Pietvakarių frontą generalinio štabo viršininko Žukovo pareigas, atėjo į Stalino kabinetą 17.30 ir išėjo 20.55. Tuo pačiu metu Stalino kabinete buvo Molotovas, Berija ir Vorošilovas. Galima pagrįstai manyti, kad kaip tik šie žmonės

tada priėmė sprendimą, kuris paskui buvo įformintas kaip vyriausiosios vadovybės direktyva.

Niekas iš anksčiau išvardytų asmenų nepaliko atsiminimų. Jų daugybę prirašė buvęs KJL liaudies komisaras N. Kuznecovas, kuris birželio 24 d. taip pat lankėsi Stalino kabinete, bet buvo jame visai neilgai – tik 15 minučių (nuo 16.45 iki 17.00). Sprendžiant iš admirolo atsiminimų, šiame susitikime buvo aptariamas Suomijos klausimas:

„... Birželio 24 d. per pasitarimą J. Stalino kabinete aš pranešiau apie suomių ir vokiečių lėktuvų skraidymus virš Hanko, apie mūsų laivų bombardavimą Poliarnojėje ir ne tik apie vokiečių kariuomenės telkimą prie Suomijos ir Norvegijos sienos (apie tai vyriausybė žinojo anksčiau), bet ir tai, kad ji per Suomijos teritoriją artėja prie mūsų sienų...“ (192, p. 53)

Birželio 25 ir 26 d. apie priimtus sprendimus pranešė Sovinformbiuras. Birželio 25-ąją, t.y. masinių aviacijos smūgių pradžios dieną, paskelbtame birželio 24-osios Sovinformbiuro pranešime sakoma:

„Suomija savo teritorijoje leido šeimininkauti vokiečių kariuomenei ir aviacijai. Štai jau 10 dienų telkiama vokiečių kariuomenė prie SSRS sienų. Birželio 23 d. 6 vokiečių lėktuvai, išskridę iš Suomijos teritorijos, mėgino bombarduoti Kronštato rajoną. Lėktuvai buvo nuvyti. Vienas lėktuvas numuštas ir keturi vokiečių karininkai paimti į nelaisvę. Birželio 24 d. 4 vokiečių lėktuvai mėgino bombarduoti Kandalakšos rajoną, o Kuolajarvio rajone mėgino pereiti sieną kai kurie vokiečių kariuomenės daliniai. Lėktuvai nuvyti. Vokiečių kariuomenės dalinių išpuolis atmuštas. Yra nelaisvėn paimtų vokiečių kareivių“.

Birželio 25 d. Sovinformbiuro suvestinėje (paskelbta birželio 26 d.) užsimenama ir apie sovietinės aviacijos kovos veiksmus prieš Suomiją: „Mūsų aviacija smogė nemaža triuškinamų smūgių Suomijoje esantiems *vokiečių aerodromams, taip pat bombardavo Memelį, priešo laivus šiauriau Libavos ir Konstancos uosto naftos miestelį“*. Kaip matome, šis įvykis specialiai nepabrėžiamas: jis paminėtas sudėtiniame sakinyje kartu su kitais bombardavimais ir kiek iškreiptai (Suomijos teritorijoje galėjo būti vokiečių lėktuvų, aviacijos dalinių, bet ne „vokiečių aerodromų“).

Apie tai, kad nutraukiami diplomatiniai santykiai, atšaukti pasiuntiniai, nutraukta Maskvos taikos sutartis, pagaliau, kad Sovietų Sąjunga Suomijai paskelbė karą, Sovinformbiuras nepranešė. Ir tai nebuvo joks nutylėjimas.

Sovietų Sąjunga nieko nenutraukė, neatšaukė ir nepaskelbė nei iki aviacijos antskrydžių pradžios, nei vėliau.

Šiuo atžvilgiu padėtis griežtai skyrėsi nuo to, kaip 1939 m. lapkričio pabaigoje prasidėjo Žiemos karas. Verta pažymėti, kad fašistinė Vokietija pradėjo karą prieš SSRS kitaip: jau valandai praėjus po pirmųjų pabūklų salvių pasienyje, Vokietijos pasiuntinys Maskvai įteikė Molotovui Vokietijos vyriausybės oficialų pareiškimą, o 6 valandą ryto Berlyno laiku apie prasidėjusį karą su Sovietų Sąjunga per radiją prabilo pats Hitleris.

Suomija paskelbė, kad yra karo su Sovietų Sąjunga būsenos kitą dieną, 1941 m. birželio 26-ąją. Ir apie tai Sovinformbiuras nieko nepranešė! Nei birželio 26-ąją, nei kurią kitą vėlesnę dieną. Tai dar keisčiau, nes, pavyzdžiui, apie karo paskelbimą Vengrijai Sovinformbiuras sąžiningai pranešė birželio 28 d.

Tie du anksčiau minėti Sovinformbiuro pranešimai (birželio 24 ir 25 d.) ir buvo visa ta „masė informacijos", pateikta sovietinei liaudžiai apie antrojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo pradžios aplinkybes.

Gerokai smulkiau šie įvykiai aprašyti 7–8 dešimtmetyje memuarinėje ir istorinėje literatūroje.

Pateiksime keletą tipiškų tekstų.

Buvusio Šiaurės fronto vado M. Popovo atsiminimai (knyga išleista 1968 m., bet M. Popovo straipsnis parašytas 1964 m. kovą):

„Atsakydamas į Suomijos aviacijos mėginimus birželio 23 ir 24 d. bombarduoti Leningradą, Kronštatą ir K-S SSR miestus (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.) *liaudies komisaras įsakė jungtinėms fronto, Šiaurės ir Baltijos laivynų pajėgoms pasirengti ir birželio 25 d.vienu metu smogti smūgį vokiečių ir suomių aviacijos aerodromams Suomijos teritorijoje... Apie 20 aerodromų smogti galingi smūgiai, kuriais sunaikinta ar apgadinta daug priešo lėktuvų...*"

„Lenino ordino Leningrado karinė apygarda. Istorinė apybraiža" (Lenizdat, 1968 m.).

„Birželio 23 ir 24 d. Suomijoje esantys vokiečių lėktuvai mėgino įvykdyti antskrydį prieš Leningradą, Kronštatą ir Karelijos miestus. Kad užkirstų kelią jų tolesniems puldinėjimams*, sovietinė aviacija birželio 25-osios rytą smogė galingus smūgius 18 priešo aerodromų ir sunaikino žemėje 30 priešo lėktuvų. Be to, oro mūšiuose numušta 11 lėktuvų. Smūgiai priešo aerodromams buvo smogiami ir vėlesnėmis dienomis...*"

Vyriausiojo aviacijos maršalo (prieš karą – Leningrado apygardos KOP vado) A. Novikovo atsiminimai „Leningrado padangėje" (Nauka, 1970 m.):

„Pirmąsias tris dienas mes kovojome tik su pavieniais ***priešo lėktuvais ir su nedidelėmis jų grupėmis, mėginančiomis ištirti miesto oro prieigas****... Sovietiniai lakūnai* ***birželį sutrukdė bombarduoti Leningradą, Kronštatą, Vyborgą ir Karelijos miestus.*** *Bet, pripažindami mūsų pilotų nuopelnus, supratome, kad priešo nesėkmė daugiausia priklauso nuo jo aviacijos, kurios pagrindinės pajėgos dar nebuvo panaudotos, menko aktyvumo... Reikėjo imtis skubių priemonių* ***siekiant neleisti, kad Leningradui tektų tokia dalia, kaip miestams, įnirtingai bombarduotiems*** *pirmosiomis karo valandomis. Tokios priemonės galėjo būti mūsų aktyvūs veiksmai ore.*

Birželio 25-osios ankstų rytą aš jau buvau ryšių mazge, įrengtame apygardos štabo pastato pusrūsyje. Paskutiniai pasirengimo veiksmai, duomenų patikslinimas, trumpi pokalbiai su aviacijos junginių vadais ir aerodromuose sukaukė motorai. 263 bombonešių ir 224 naikintuvų bei šturmo lėktuvų armada nuskrido 18 svarbiausių priešo aerodromų link.

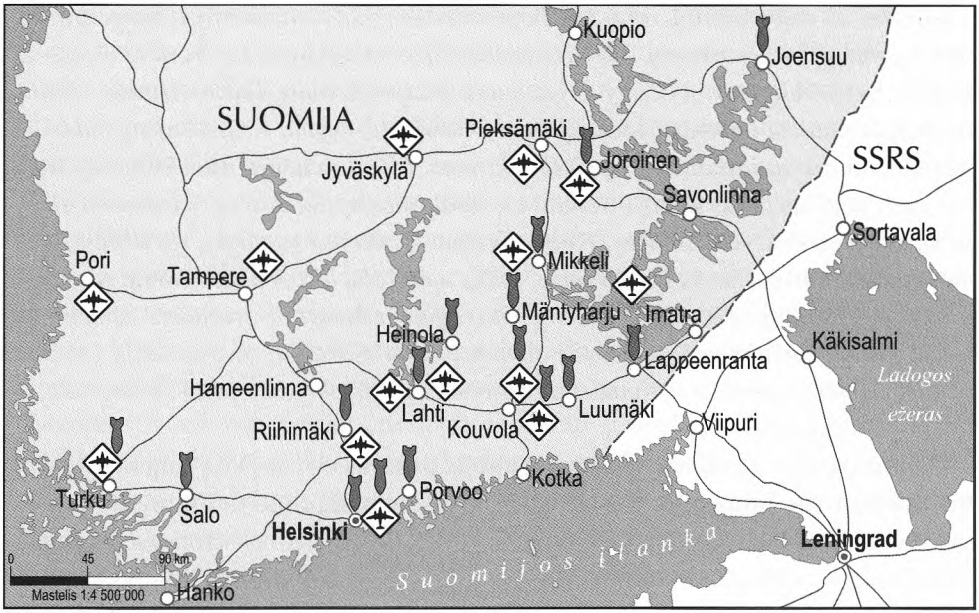

Nr. 36. *Suomijos bombardavimas 1941 m. birželio 25–26 d.*

Antskrydis truko kelias valandas. Vieną grupę keitė kita. Kai kuriems objektams buvo smogiama po 3–4 kartus. Pirmąją dieną ***priešas neteko 41 kovos lėktuvo****. Sėkmė buvo aiški ir operacija vyko toliau. Per šešias paras smogta* ***39 priešo aerodromams.*** *Oro mūšiuose ir žemėje* ***priešas neteko 130 lėktuvų*** *ir buvo priverstas* ***savo aviaciją atitraukti į tolimas užnugario bazes*** *– už mūsų naikintuvų veikimo spindulio ribų. Šis pergrupavimas, aišku, ribojo priešo bombonešių manevrą... Ši pirmoji sovietinės aviacijos istorijoje daugiadienė operacija mus įtikino, kad masiški smūgiai gilumoje esantiems aerodromams – patikimas būdas kovoti su priešo aviacija...“*

Aviacijos generolas majoras, profesorius M. Koževnikovas „Sovietinės armijos KOP vadovybė ir štabas Didžiajame tėvynės kare“ (Maskva, Nauka, 1977 m.):

„Atskiruose ruožuose, kuriuose buvo palanki padėtis, sovietiniai lakūnai aktyviai kovojo oro mūšiuose kartu smogdami galingų smūgių priešo aerodromams. Tokia padėtis susiklostė pirmosiomis karo dienomis Sovietų Sąjungos ir Vokietijos fronte, kur vokiečių fašistų kariuomenė pradėjo pulti tik 1941 m. birželio 29 d. Siekdama susilpninti priešo aviacijos grupuotę šiame ruože ir ***sutrukdyti rengiamą antskrydį prieš Leningradą*** *vyriausioji vadovybė įsakė pasirengti ir smogti masinius smūgius Suomijos ir Šiaurės Norvegijos aerodromams, kuriuose bazavosi* ***Vokietijos 5-ojo oro laivyno aviacijos daliniai ir Suomijos aviacija****. Šiaurės fronto KOP vadai buvo parengę priešo lėktuvų naikinimo šiaurės vakarų ruožo aerodromuose planą, kurį birželio 24 d. patvirtino Šiaurės fronto karo taryba.*

Operacijoje iš viso dalyvavo 540 lėktuvų.

Birželio 25-osios ankstų rytą 236 bombonešiai ir 224 naikintuvai smogė pirmąjį masinį smūgį 19 aerodromų. Nesitikėdamas tokio smūgio priešas buvo iš esmės užkluptas nepasirengęs ir neįstengė organizuoti pasipriešinimo. Tad sovietiniai lakūnai sėkmingai numetė bombas į lėktuvų stovėjimo vietas, degalų ir šaudmenų sandėlius. ***Aerodromuose sunaikintas 41 priešo lėktuvas. Mūsų aviacija nuostolių nepatyrė.*** *Per kitas penkias paras šiems ir naujai oro žvalgybos aptiktiems aerodromams smogta dar keletas efektyvių smūgių. Fotografavimo iš oro duomenimis, sovietiniai lakūnai, atakuodami iš viso 39 aerodromus, atliko apie 1000 lėktuvų išskridimų, sunaikino ir išvedė iš rikiuotės 130 priešo lėktuvų. Suomijoje ir Šiaurės Norvegijoje esančios vokiečių fašistų kariuomenės vadovybė buvo priversta atitraukti savo aviaciją į tolimus užnugario aerodromus ir artimiausiu metu nerengti antskrydžio prieš Leningradą...“*

Galima pateikti dar keletą tekstų, bet visi jie panašūs vienas į kitą kaip matrioškos. Bendra dėstymo linija buvo nustatyta, ir iki XX a. paskutinio dešimtmečio ji iš esmės nepakito. Mėginsime suformuluoti šią oficialios sovietinės istorinės propagandos „liniją“ kuo tiksliau ir konkrečiau.

1. Įvykio politinė pusė (tikroji visuotinio masto nepaskelbto karo pradžia) visiškai nutylima. Šios to, kas vyko, pusės sovietiniams istorikams tiesiog nėra. Aptariama vos viena iš didelių sovietinių KOP operacijų. Ir nieko daugiau.

2. Svarbiausias (ar net vienintelis!) objektas, kuriam smogiama, skelbiami „priešo aviacijos“ bazavimosi aerodromai.

3. Operacijos rezultatas labiau nei girtinas. „Sėkmė aiški“, priešas patyrė didžiulių nuostolių (130 lėktuvų – tai du trečdaliai Suomijos aviacijos), nedaugelis išlikusių priešo aviacijos dalinių priversti atsitraukti „į tolimus užnugario aerodromus“. Mūsų aviacija „nuostolių neturėjo“ (pagal Koževnikovo versiją) ar galbūt turėjo kokių nors ypatingo dėmesio nevertų nuostolių.

4. Laikantis bendros nuostatos ignoruoti birželio 25 d. užsienio politikos aspektą, kad vienas iš „operacijos“ padarinių buvo tas, jog Suomija stojo į karą prieš SSRS, visiškai neminimas.

Štai trumpas konspektas to, dėl ko per pusę amžiaus sovietiniai istorikai ir memuaristai vieningai sutarė.

Tačiau pastebimų skirtumų pasitaiko vertinant realiai **įvykusius ir (ar) potencialiai galimus priešo veiksmus**, taip pat – kas sovietinei istoriografijai visiškai netipiška – formuluojant tikslus ir užduotis, kurioms įvykdyti ir buvo atlikta tokia apskritai sėkminga operacija. Tokiais atvejais pastebimas **didelis nuomonių skirtumas**.

Sovinformbiuro pranešimas („birželio 23 d. 6 vokiečių lėktuvai, išskridę iš Suomijos teritorijos, mėgino bombarduoti Kronštato rajoną. Lėktuvai buvo nuvyti. Vienas lėktuvas numuštas ir keturi vokiečių karininkai paimti į nelaisvę“) labai konkrečiai (nurodyta vieta, laikas, lėktuvų skaičius) ir, kaip paaiškės vėliau, labai panašu į realybę.

Buvęs Šiaurės fronto vadas atsiminimuose kalba apie „**Suomijos aviacijos** mėginimus" bombarduoti „Leningradą, Kronštatą ir Karelijos miestus". Iš visko sprendžiant, „mėginimai" buvo labai jau drovūs, nes 13 puslapių už pacituotą frazę anksčiau M. Popovas rašo, kad „Leningradas ir kiti objektai apygardos teritorijoje nebuvo bombarduojami" (194, p. 32).

Oficiali 1968 m. pavyzdžio Leningrado karinės apygardos istorija mini jau **„vokiečių lėktuvus"**, kurie, pasirodo, *„mėgino įvykdyti antskrydžius"*. Nejaugi? Pakilo, nuskrido, o pusiaukelėje apsigalvojo ir grįžo? Jei lėktuvai perskrido valstybės sieną ir bent priartėjo prie Leningrado ar kokių nors nepaminėtų „Karelijos miestų", vadinasi, antskrydis jau buvo įvykdytas. Jis galėjo būti sėkmingas (puolantiesiems) ar ne, tačiau bet kokiu atveju įvyko kaip tik antskrydis, o ne „antskrydžio mėginimas".

Maršalas Novikovas beveik „tiesioginiu tekstu" praneša, kad jokių antskrydžių „prieš Leningradą ir Karelijos miestus" nebuvo *(„mes kovojome tik su pavieniais priešo lėktuvais ir nedidelėmis jų grupėmis, mėginančiomis ištirti miesto oro prieigas")*. Ypač svarbu pažymėti, kad Novikovas nė vienu žodžiu neužsimena ir apie neva įsikūrusius suomių aerodromuose **vokiečių** aviacijos dalinius.

Profesorius Koževnikovas apie jokius antskrydžius prieš Leningradą visiškai neužsimena, apsiriboja tik bendra formuluote: *„Susiklostė palanki padėtis..."*

Popovas rašo, jog operacijos tikslas buvo atkeršyti: *„Atsakant į suomių aviacijos mėginimus bombarduoti Leningradą..."* O Novikovas tikina, kad tik *„skubiomis priemonėmis" buvo galima „apsaugoti Leningradą nuo įnirtingai bombarduotų miestų dalios"*. Koževnikovas be vylingų išvedžiojimų grįžta prie vyriausiosios vadovybės direktyvos pradinio formulavimo *(„siekiant sutrukdyti rengiamą antskrydį prieš Leningradą")*.

Dar vienas, vargu ar „plačiosioms skaitytojų masėms" pastebimas, bet specialistams suprantamas Koževnikovo monografijos skirtumas nuo kitų 1941 m. birželio 25-osios aprašymų yra toks:

- » atsiranda konkretus vokiečių aviacijos junginio pavadinimas („5-asis oro laivynas");
- » pavartojamas jungtukas **„ir"** *(„masiniai smūgiai Suomijos **ir** Šiaurės Norvegijos aerodromams..., Vokietijos 5-ojo oro laivyno aviacijos daliniai **ir** Suomijos aviacija...")*.

Iki pačios sovietinės epochos pabaigos Koževnikovo monografija iš esmės nustatė didžiausią leistiną 1941 m. birželio 25 d. temos nagrinėjimo lygį, kuris buvo įmanomas „partiniams istorikams", norintiems išsaugoti savigarbos ir mokslinio sąžiningumo likučius.

Nauji laikai – naujos dainos. Trumpai sakant, šiuo atveju yra tik dvi naujos „dainos". Pirmoji – fundamentalus suomių istoriko M Jokipijo veikalas, antroji – knyga (47), kurioje, matyt, pirmąkart Rusijos istoriografijoje buvo siūloma pagaliau pripažinti neginčijamus faktus (per pirmąsias tris karo dienas, 1941 m. birželio 22–24 d., vokiečių aviacija Suomijos aerodromuose beveik nesibazavo ir antskrydžių „prieš

Leningradą ir Karelijos miestus“ nevykdė). Tad iš tiesų birželio 25 d. surengtą aviacijos smūgį reikia priskirti **prie bendrų įvykių**, kurie prasidėjo 1941 m. birželio 17 d. 1-osios tankų divizijos permetimu į užpoliarę ir baigėsi 10-ojo mechanizuotojo korpuso nesėkmingu mėginimu įsiveržti į Suomijos teritoriją.

Toks visiškai naujas požiūris sukėlė audringą ir dažniausiai nekorektišką diskusiją. Kaip ir reikėjo tikėtis, išblukusių komunistinės propagandos mitų savanoriškų gaivintojų pozicija pasirodė esanti tikrai paradoksali. Iš pradžių jie ilgai ir piktai protestuoja prieš tai, kad M. Solonino knygoje istorinis tyrimas neva paverčiamas politiškai motyvuotais „kaltinimais“ ir vulgariais „demaskavimais“. Iki soties prisipiktinę, net nemėgindami pradėti aiškintis realių įvykių ir jų tarpusavio sąsajų (o tai tikriausiai ir yra istorijos mokslo dalykas), patys ima triukšmingai kaltinti. Tik, žinoma, jie kaltina Suomiją, o neišsenkamus išteklius „demaskuojamųjų“ (jų požiūriu) faktų semiasi iš vieno vienintelio šaltinio (aišku, tai ta pati M. Jokipijo knyga ar jos primityvūs „klonai“).

„Demaskavimų“ logika, jei šis žodis apskritai šiuo atveju tinka, geriausiu atveju kurpiama pagal žinomą dar senovėje sofizmą: „Ar galima laikyti pliku žmogų, kuriam ant galvos yra bent vienas plaukas“. 1941 m. birželio 25-osios problemos atžvilgiu ši „logika“ veikia taip: randamas vienas faktas (profesorius Jokipijis per daugelį darbo metų tokių faktų skaitytojams pateikė galybę), liudijantis nedraugišką Suomijos požiūrį į galingąjį Rytų kaimyną, o paskui daroma išvada, kad Suomija eilinį kartą „nepaliko sovietinei vadovybei kito pasirinkimo...“

Mūsų nuomone, svarbiausia yra **kuo tiksliau apibrėžti aptariamų klausimų esmę.** Tik aiškiai formuluojant klausimus, galima gauti aiškius ir konkrečius atsakymus.

Atsižvelgiant į tai, jog daugelį metų ši problema buvo „teršiama“ ideologinėmis „šiukšlėmis“, reikia kaip tik tiesiai ir aiškiai nustatyti klausimus, kurie NEBUS aptariami. Taigi:

1. **Suomijos** (vyriausybės, karinės vadovybės, partijų, parlamento, liaudies) **požiūrio į Sovietų Sąjungą klausimas nebus aptariamas**. Kodėl? Todėl, kad tai labai paprastas klausimas. Nereikia spėlioti ir metų metus kapstytis archyvuose, kad rastum iš anksto žinomą atsakymą. Suomija nekentė Stalino ir jo imperijos. Nieko kita nebuvo galima ir tikėtis po 1939 metų agresijos, kai Žiemos karo lediniame pragare žuvo dešimtys tūkstančių žmonių, kai šimtas tūkstančių fugasinių ir padegamųjų bombų nukrito ant neapsaugotų suomių miestų, kai iš gimtųjų namų buvo išvaryti 400 tūkst. žmonių. Mazochizmas, kaip sunkus psichikos sutrikimas būdingas pavieniams nelaimingiems žmonėms, bet masinio, „visaliaudinio“ mazochistinio pamišimo atvejų istorijoje nežinoma. Bent jau Suomija šiuo negalavimu tikrai nesiskundė.

2. **Formalūs juridiniai klausimai** (Ar buvo Suomija 1941 m. birželio 25-osios rytą neutrali šalis? Ar galima jos bendradarbiavimą su hitlerine Vokietija laikyti karine sąjunga?) **taip pat nebus svarstomi.** Kodėl? Dėl dviejų priežasčių.

Suomių civiliai evakuojasi iš sovietams atitekusių žemių. 1940 m.

Sovietų bombardavimų aukos. 1941 m.

Pirmiausia todėl, kad niekas nėra pajėgus aprėpti tai, kas neaprėpiama, ir nagrinėti šią problemą nėra mūsų tyrimo tikslas. Negana to, vargu ar atsirastų bent du tarptautinės teisės specialistai, kurie galėtų vienodai įvertinti tą situaciją. Pavyzdžiui, JAV ir Didžiosios Britanijos užsienio politikos žinybos taip pat neturėjo vienos nuomonės. JAV atsisakė paskelbti Suomijai karą, tad prieš SSRS kariaujančios Suomijos sostinėje veikė svarbiausio SSRS karinio sąjungininko atstovybė. Itin smarkiai Stalino spaudžiama Didžioji Britanija sutiko pripažinti Suomiją Vokietijos sąjungininke ir paskelbti jai karą. Bet tai įvyko tik 1941 m. gruodžio 6 d., t.y. po to, kai jau baigėsi svarbiausi Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo įvykiai.

Aišku, sudėtingus klausimus galima padaryti labai paprastus, jei žvelgsime į juos vadovaudamiesi „kišenvagio logika“. Kišenvagio nuomone, viskas prasidėjo ir baigėsi tuo, kad perpildytame autobuse jį sugriebė už rankų ir mušė per veidą. Prisiminti, kur PRIEŠ tai buvo jo rankos ir kiek svetimų piniginių iš svetimų kišenių ištraukė, kišenvagis nemėgsta... Suomijos neutralumo statusu buvo galima labai suabejoti jau dėl to, kad jos teritorijoje įkurta kitos šalies karinė bazė (sovietinė, Hanko pusiasalyje). Ši aplinkybė ypač sustiprėjo dėl to, kad Suomijos geležinkeliais iš Vyborgo į Hanką buvo iš esmės nekontroliuojamai gabenama karinė įranga ir kariuomenės daliniai.

Pagaliau pati neutraliteto sąvoka, matyt, taikytina tik suverenitetą turinčioms šalims. Verčia abejoti, ar terminas „suverenitetas“ taikytinas šaliai, kurios vyriausybė tylėdama išklauso (ir net vykdo!) kaimyno nurodymus dėl kandidatūrų į naujus prezidentus ar leidžiasi į derybas dėl prievartinio savų gamtos išteklių (Petsamo nikelio) atidavimo pagal koncesiją vis tam pačiam galingajam kaimynui...

Kita vertus, nagrinėdami teisinę kazuistiką, nė kiek nepriartėsime prie atsakymo į klausimus, kurie pateikti šios knygos pavadinime ir yra jos pagrindinė tema. **Svarbu visai ne tai, ar turėjo Sovietų Sąjunga formalų pamatą bombarduoti Suomiją ar ne.** Ši knyga parašyta, kad atsakytume į kitą klausimą: **ar padėjo birželio 24 d. priimtas ir birželio 25 d. įvykdytas sprendimas užtikrinti apskritai SSRS saugumą bei konkrečiai apsaugoti jos „antrąją sostinę“?**

Atsižvelgiant į 1941 m. konkrečias istorines sąlygas šį klausimą transformuosime į kitą: ar **padėjo šie veiksmai sėkmingai kariauti su svarbiausiu priešu – hitlerine Vokietija?**

Primityviame buities lygmenyje šią paprastą logiką galima iliustruoti tokiu pavyzdžiu: įstatymas nedraudžia, todėl kiekvienas pilietis turi teisę žiemą eiti į mišką, nuogas gultis ant sniego ir mėginti išsimiegoti. Bet didžioji dalis normalių blaivių žmonių šia teise pasinaudoti neskuba. Kodėl? Todėl, kad tai kenksminga (gali būti net mirtinai pavojinga) sveikatai, nors formaliai įstatymams ir neprieštaraus.

O dabar panagrinėkime kai kurias istorines analogijas.

Bulgarija buvo hitlerinės Vokietijos sąjungininkė.Tai faktas, kurį oficialiai patvirtina Bulgarijos prisijungimas prie „Trišalio pakto“, vokiečių kariuomenės įvedimas į jos teritoriją ir Bulgarijos kariuomenės dalyvavimas bendruose su vermachtu veiksmuose Jugoslavijos teritorijoje. Tačiau Sovietų Sąjunga 1941 m. vasarą nepradėjo kovos veiksmų prieš Bulgariją, nors, naudodamasi Juodosios jūros laivyno ir jo aviacijos galimybėmis, tai galėjo padaryti.

Japonija buvo svarbiausia hitlerinės Vokietijos sąjungininkė. Kaip tik šios šalys ir sudarė nelemtai pagarsėjusią „Berlyno–Romos–Tokijo ašį“. Negana to, Japonija nemaža metų SSRS atžvilgiu vykdė labai priešišką politiką. Tokią „priešišką“, kad šios dvi šalys du kartus stovėjo ant visuotinio karo viena prieš kitą slenksčio. Tačiau nei 1941 m. birželį, nei liepą Sovietų Sąjunga karo Japonijai nepaskelbė, nepradėjo ir nepaskelbtų kovos veiksmų nei žemėje, nei padangėje ar jūroje. Priešingai, buvo nemažai stengtasi, kad Tolimuosiuose Rytuose karas neprasidėtų.

Italija buvo seniausia hitlerinės Vokietijos sąjungininkė. Negana to, Italija **oficialiai paskelbė karą** Sovietų Sąjungai. Tai buvo padaryta 1941 m. birželio 22-osios 12 valandą dienos. Italai būtų paskelbę karą ir anksčiau, bet iki pusiaudienio drg. Gorelkino negalėjo rasti Romoje. Jis tą sekmadienio rytą vartėsi paplūdimyje.

O nuo Venecijos iki Lvovo tiesia linija vos 1000 km. Teoriškai sovietiniai tolimieji bombonešiai (DB-3f, Er-2, TB-7) galėjo nuskristi tris tūkstančius ir daugiau kilometrų. Abstrakčiai kalbant, visa Italijos šiaurinė dalis su išplėtota pramone (Milanas, Turinas, Genuja, Florencija) – sovietinės bombonešių aviacijos pasiekiamoje zonoje.

Bet kliedesinga idėja 1941 m. vasarą pradėti kovos veiksmus prieš Sovietų Sąjungai karą paskelbusią Italiją net nebuvo svarstoma, tuo labiau neįgyvendinama praktiškai. Nors formaliu teisės požiūriu toks beprotiškas žingsnis būtų visiškai įmanomas.

Dabar pateiksime **septynis pagrindinius klausimus**:

1. Kokios vokiečių ir suomių bombonešių aviacijos pajėgos (daliniai, junginiai, lėktuvai) buvo išdėstytos Suomijos aerodromuose?

2. Kokius kovos veiksmus prieš Sovietų Sąjungą ši aviacijos grupuotė vykdė 1941 m. birželio 22–24 d.? Kokius veiksmus priešo vadovybė planavo artimiausiomis dienomis ir savaitėmis?

3. Koks buvo grėsmės, kurią kėlė Suomijoje esančios priešo aviacijos grupuotė, realus mastas, lyginant su kitomis Leningradui iškilusiomis grėsmėmis bei su Leningrado PLG, Šiaurės fronto naikintuvų aviacijos ir Baltijos laivyno galimybėmis?

4. Ką sovietinė vadovybė, sovietinė žvalgyba žinojo apie priešo aviacijos dalinių dislokavimą Suomijoje, apie jos veiksmus ir planus?

5. Kokia 1941 m. birželio 24 d. sprendimo smogti aviacijos smūgį Suomijai tikroji priežastis, kokie buvo šios operacijos tikrieji tikslai ir užduotys?

6. Koks buvo sovietinių KOP smūgio Suomijai tiesioginis rezultatas (šalių nuostoliai, planų pakeitimas)?

7. Kaip birželio 24 d. aviacijos smūgis atsiliepė bendram Sovietų Sąjungos karo prieš Vokietiją ir jos sąjungininkus vyksmui?

1, 2, 3 ir 6 klausimai gana paprasti. Ir tai, kad pusę amžiaus Rusijos istoriografijoje nebuvo aiškių ir visuotinai pripažintų atsakymų į tuos paprastus klausimus, yra gėda. 7 klausimas gerokai sudėtingesnis, vienareikšmio atsakymo vargu ar galima tikėtis, bet diskusija dėl šios problemos įmanoma ir pageidautina. Į 1 ir 5 klausimus dabar prieinamuose šaltiniuose nepavyksta rasti atsakymų, bet dėl jų taip pat galima diskutuoti.

3.4 skyrius. Šalių KOP sudėtis ir išdėstymas

Mes neatskleisime baisios karinės paslapties, jei priminsime, kad kovos lėktuvai neskraido pulkais kaip paukščiai, o kovos veiksmams atlikti jungiami į tam tikrus padalinius, dalinius ir junginius. Daliniai ir junginiai turi savo numerius, štabus ir kovines vėliavas, taip pat visiškai konkrečias dislokavimo (bazavimosi) vietas. Visa tai galima konkrečiai apskaičiuoti ir aprašyti. Vokiečių ir suomių aviacijai dviejų karų profesionalių istorikų pastangomis tai jau padaryta. Mums reikia tik sąžiningai atlikti kuklaus studentiško referato lygio darbą. Prieš pateikdami skaitytojui itin trumpą „referatą“, parašytą remiantis (26, 52, 53, 65, 88, 145, 226, 239, 240, 241, 243, 311), aptarsime vartojamus terminus ir apibūdinimus. Tai juo labiau būtina, kad vokiečių, suomių ir sovietinės KOP buvo skirtingos struktūros ir turėjo nevienodo dydžio pagrindinius taktinius vienetus.

Pradėsime nuo vokiečių aviacijos, nes kaip tik jos buvimas Suomijos teritorijoje buvo svarbiausia 1941 m. birželio 25 d. įvykių priežastis. Pagrindinis liuftvafės taktinis vienetas buvo aviacijos **grupė**.

Liuftvafės aviacijos grupė turėjo tris **eskadriles** („štafelius“), kiekvienoje po 12 įgulų. Eskadrilė buvo dalijama į tris **grandis**, kiekvienoje po 4 įgulas. Pagal etatų sąrašą sukomplektuotoje liuftvafės aviacijos grupėje iš viso turėjo būti (įskaitant štabo grandį) 40 įgulų. Keletas grupių (paprastai trys) priklausė taktiniam junginiui, kuris rusų kalba leidžiamoje literatūroje vadinamas **eskadra** (vok. „Geschwader“). Keletas liuftvafės eskadrų buvo jungiamos į **aviacijos korpusą**. Aukščiausia liuftvafės organizacinė struktūra – **oro laivynas**, kuris paprastai jungė du aviacijos korpusus, t.y. nuo 5 iki 12 eskadrų, iš viso apie 500–1000 įgulų.

Eskadros buvo žymimos taip: JG (naikintuvai), KG (bombonešiai), StG (šturmo lėktuvai). Eskadros, ginkluotos daugiatiksliais dvimotoriais naikintuvais bombonešiais Me-110, buvo žymimos kaip ZG („griovikai“) ar SKG („greitieji bombonešiai“). Liuftvafės aviacijos grupė buvo žymima kaip atitinkamos eskadros sudedamoji dalis. Pavyzdžiui, II/KG-53 – tai 53-iosios bombonešių eskadros antroji grupė.

Specialios karinio jūrų laivyno aviacijos, panašios į sovietinio KJL KOP ar į JAV jūrų aviaciją, Vokietijos ginkluotosios pajėgos neturėjo. Bendriems veiksmams su laivynu liuftvafė kūrė specialius junginius. Pavyzdžiui, Baltijos KVT buvo išskleistas junginys, pavadintas „Fliegerführer Ostsee“ („Baltijos aviacijos vadovybė“). Ji turėjo bombonešių grupę KGr-806, hidrolėktuvų grupę (Aufkl.Gr-125), taktinių naikintuvų eskadrilę.

Pagrindinis sovietinės aviacijos taktinis vienetas buvo aviacijos **pulkas**. Prieš karą pagal veikiantį etatų sąrašą sovietinis aviacijos pulkas turėjo penkias **eskadriles**, kiekvienoje po 12 įgulų, ir vadovybės grandį – iš viso 62–64 įgulos. Taigi įgulų skaičiumi sovietinis pulkas buvo pusantro karto didesnis už liuftvafės aviacijos grupę.

Sovietinėse KOP buvo formuojami naikintuvų (NAP), bombonešių (BAP), šturmo lėktuvų (ŠAP) ir žvalgybos (ŽAP) aviacijos pulkai. Kiekvienas pulkas turėjo savo numerį, pavyzdžiui, 123-iasis NAP, 40-asis BAP. Kartais bombonešių pulkų pavadinimuose buvo nurodoma jų funkcinė paskirtis: greitųjų bombonešių (GBAP), tolimųjų bombonešių (TBAP), sunkiųjų bombonešių (SBAP). Keletas pulkų (nuo 3 iki 5) buvo jungiami į **aviacijos diviziją**: naikintuvų (NAD), bombonešių (BAD), mišriąją (MAD). Šturmo lėktuvų aviacijos pulkai karo pradžioje priklausė mišriosioms aviacijos divizijoms. Žvalgybos pulkai paprastai aviacijos divizijoms nepriklausė, buvo tiesiogiai pavaldūs frontų vadovybei (1–2 ŽAP apygardos ar fronto aviacijoje). SSRS karinis jūrų laivynas turėjo savą, sausumos kariuomenei nepriklausančią aviaciją. Padalinių ir dalinių (grandis, eskadrilė, pulkas) lygmenyje KJL KOP struktūra nesiskyrė nuo fronto aviacijos struktūros. Bet divizijų KJL KOP neturėjo, o paprastai iš dviejų aviacijos pulkų sudarytas junginys buvo vadinamas **brigada**. Dar vienas KJL KOP skirtumas buvo tas, kad jos turėjo vadinamuosius „minų torpedų“ pulkus

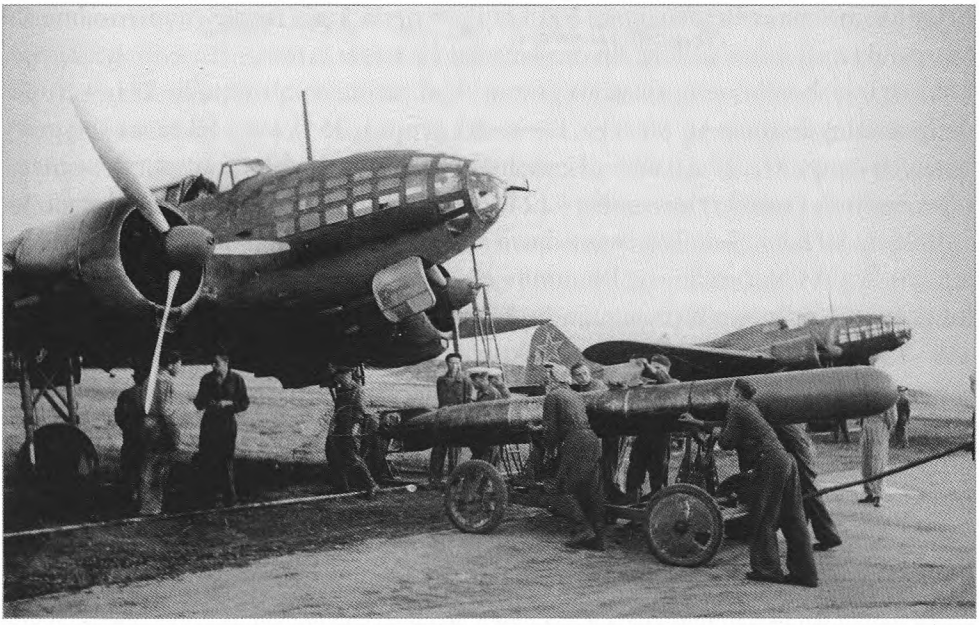

Šiaurės laivyno torpednešis Il- 4T (iki 1940 m. vadintas DB-3F) rengiamas koviniam skrydžiui.

(MTAP). Šie pulkai buvo ginkluoti tolimaisiais bombonešiais DB-3/ DB-3f, specialiai pritaikytais mėtyti jūrų giluminėms bomboms ir aviacinėms torpedoms.

Labai mažos (lyginant su milžiniška Rytų kaimyno aviacija) Suomijos KOP skyrėsi ir savotiška struktūra: kai to paties tipo daliniai galėjo turėti nuo 3 iki 33 lėktuvų. Dar painiau viskas atrodė, kad maždaug vokiečių aviacijos grupę atitinkantis Suomijos KOP vienetas buvo vadinamas „aviacijos eskadrile" (lentolaivuie, sutrumpintai – LLv), o keletą *lentolaivuie* turintis junginys vadintas „aviacijos pulku" (lentorykmentti).

Kad paprasčiau būtų dėstyti tolesnius įvykius, **nesilaikysime tikslaus vertimo** ir Suomijos KOP pagrindinį taktinį vienetą vadinsime **grupe,** o jai priklausančius padalinius – **eskadrilėmis.** Grupei turėjo priklausyti trys eskadrilės po 12 įgulų. Suomijos aviacijos naikintuvų bei bombonešių grupės ir vadintos vienodai, bet tai skaitytojui nekels problemų, nes nė viena iš trijų bombonešių grupių (LLv-42, LLv-44, LLv-46 1941 m. birželį jokiuose kovos veiksmuose nedalyvavo.

Dabar pažvelkime, koks buvo šalių aviacijos pajėgų dydis ir kaip jos dislokuotos.

Padėtis, kuri susiklostė liuftvafės vadovybei Rytų fronte, iš pirmo žvilgsnio galėjo atrodyti beviltiška. Pajėgų buvo nepaprastai mažai. Mažai, lyginant su priešo, t.y. sovietinių KOP, dydžiu. Mažai, lyginant su bet kuriais teoriniais normatyvais, mažai, palyginus su ankstesnėmis kampanijomis.

1940 m. gegužę vokiečiams pavyko sutelkti Vakarų fronte pačią didžiausią liuftvafės pajėgų grupuotę per visą Antrąjį pasaulinį karą. Vermachto puolimą Nyderlanduose,

Belgijoje ir Šiaurės Prancūzijoje, 300 km ilgio tiesia linija fronte (nuo Arnemo iki Saarbriukeno), iš oro palaikė du oro laivynai (2-asis ir 3-iasis), kurie turėjo 27 naikintuvų ir 40 bombonešių aviacijos grupių, 9 grupes pikiruojamųjų Ju-87 ir 9 grupes daugiatikslių dvimotorių Me-110. Iš viso **85 grupės, 3641 karo lėktuvas** (be pasenusių biplanų „Arado" Ar-68 ir „Henschel" Hs-123, žvalgybos, transporto, sanitarinės aviacijos). Operatyvinis tankis – **12 lėktuvų** puolimo fronto **vienam kilometrui.**

1941 m. birželio 22 d. Rytų fronte buvo sutelkta kartu su liuftvafės daliniais, dislokuotais Šiaurės Norvegijoje ir Rumunijoje) 22 naikintuvų ir 29 bombonešių aviacijos grupės, 8 grupės pikiruojamųjų Ju-87 ir 4 grupės daugiatikslių dvimotorių Me-110. Iš viso **63 grupės, 2344 kovos lėktuvai** (įskaitant netvarkingus). Po anksčiau vykusių mūšių mėnesių Balkanuose ir virš Vidaržemio jūros liuftvafės lėktuvų parko būklė buvo sunki. Vidutiniškai tik 77 proc. lėktuvų parengti kovai. Tokios aviacijos grupės, kaip II/JG-77, III/JG-27, I/StG-2, IIKG-53, III/KG-3, I/ZG-26, atvyko į Rytų frontą turėdamos mažiau nei pusę tvarkingų lėktuvų.

Mažiausias puolimo fronto ilgis net pačią pirmąją karo dieną buvo 800 km tiesia linija (nuo Klaipėdos iki Samboro). Jau per dvi savaites frontas pailgėjo beveik dvigubai (1400 km tiesia linija nuo Rygos iki Odesos). Net neskaičiuojant pirmosiomis dienomis patirtų nuostolių, vokiečių aviacijos vidutinis operatyvinis tankis sumažėjo iki **2 lėktuvų** puolimo fronto **1 kilometrui** (taip pat įskaitant netvarkingus).

Reikia dar pridurti, kad pagal prieškarį įsigalėjusią sovietinio karo mokslo nuostatą fronto puolamajai operacijai reikėjo sudaryti 15–20 lėktuvų vienam kilometrui tankį. Net paranoiku laikomas Hitleris suprato, kad pajėgos neatitinka numatytų užduočių: *„Tokios didžiulės erdvės liuftvafė neįstengs iš karto aprėpti; karo pradžioje aviacija gali viešpatauti tik milžiniško fronto tam tikrose dalyse. Todėl jos veiksmai turi būti glaudžiai derinami su sausumos operacijomis...*" (120, p. 807)

Dabar pažvelgsime į padėtį iš kitos – Vokietijos priešų – pusės. 1940 m. gegužę prancūzų aviacijos naikintuvų aviacijos pajėgos kovos veiksmų zonoje turėjo 34 eskadriles, t.y. apie 400–450 naikintuvų. Pridėjus Olandijos, Belgijos ir Didžiosios Britanijos ekspedicinių pajėgų KOP, Vakarų sąjungininkų pajėgos padidėja **iki 50 eskadrilių, 600–650 lakūnų**. Sovietinės KOP (penkių vakarinių apygardų ir dviejų karinių jūrų laivynų) turėjo apie **260 eskadrilių, 3550 lakūnų** (lėktuvų naikintuvų gerokai daugiau, nes daugelyje aviacijos pulkų dėl perginklavimo naujų tipų naikintuvais susikaupė po dvigubą lėktuvų komplektą).

Ar reikia įrodinėti, kad tokiomis sąlygomis vokiečių vadovybė neturėjo nei galimybės, nei noro teikti „labdaros pagalbą" naujai įgytiems sąjungininkams. Padėtį galima apibūdinti žodžiais: „sau neužtenka". Net ginti itin svarbiam strateginiam objektui – Rumunijos Ploeščio naftos gavybos rajonui, kurį išlaikyti Vokietija buvo, ko gera, labiau suinteresuota, negu pati Rumunija, skirta tik viena naikintuvų grupė (III/JG-52), iš viso 47 „Meserščmitai".

Šiauriniame karo sparne „Šiaurės" grupės puolimą iš Rytų Prūsijos per Pabaltijį ir Pskovą Leningrado kryptimi iš oro palaikė liuftvafės 1-asis oro laivynas. Jis turėjo

8 bombonešių (II, III/KG-1, I, II, III/KG-76, I, II, III KG-77) ir 4 naikintuvų grupes (I, II, III/JG-54, II/JG-53), kurios drauge su netvarkingomis mašinomis turėjo 240 vidutinių dvimotorių bombonešių Ju-88 ir 164 vienmotorius naikintuvus Bf-109F. Iš viso 404 lėktuvus. 1-asis oro laivynas neturėjo nė vieno pikiruojamojo bombonešio Ju-87 (kiekvieno „dokumentinio" filmo apie karo pradžią neatskiriamo dalyvio), nė vieno naikintuvo bombonešio Me-110. Todėl galimybės taikliai mėtyti bombas į tokius nedidelius taikinius, kaip aerodromuose esantys lėktuvai, buvo labai ribotos.

Daugumoje Rusijos istorikų publikacijų, net ir pačių naujausių (242), „aptinkamas" bent jau pusantro karto didesnis 1-ojo oro laivyno lėktuvų skaičius. Miklūs sukčiautojų veiksmai, per paskutinį pusšimtį metų nė kiek nepakitę, ir toliau džiugina akį. Pirmas ir svarbiausias iš jų – visi kovos lėktuvai (naikintuvai, bombonešiai, šturmo lėktuvai) jungiami su žvalgybos, ryšių, transporto, sanitariniais lėktuvais ir lėktuvėliais. Aišku, taip elgiamasi tik su vokiečių aviacija. Kadangi pagalbinių lėktuvų visada būna daug, tad ir skaičiai gaunami, kokie tik nori. Tai reiškia tą patį, ką ir parašyti: „Valstiečio Pulkino sodyboje yra du arkliai, vienas jautis, dvi karvės ir dvidešimt avių, o iš viso 25 galvijai". Ir ar tai ne tiesa? Na, be to, 1-ajam oro laivynui priskiriamos Vokietijos PLG dvi grupės, kurių nė vienas lėktuvas nė karto neperskrido SSRS sienos; prie bombonešių pridedami junginio „Fliegerführer Ostsee" žvalgybos hidrolėktuvai, nė karto nepasirodę Baltijos sovietinėje pusėje... Ir štai vyriausiasis aviacijos maršalas A. Novikovas atsiminimuose nesidrovėdamas praneša, kad *„liepos pirmosiomis dienomis Leningrado ruože pradėjo veikti ištisas vokiečių 1-asis oro laivynas, turėjęs 1070 kovos mašinų...*

Beje, anksčiau minėtoje frazėje yra svarbus pripažinimas: liuftvafės 1-ojo oro laivyno daliniai bei junginiai „Leningrado ruože" pasirodė „liepos pirmosiomis dienomis", t.y. tik po katastrofiško Šiaurės vakarų fronto (Pabaltijo YKA) pralaimėjimo vokiečių vadovybė liuftvafės aviacijos grupes galėjo permesti iš Rytų Prūsijos į okupuoto Pabaltijo ir Pskovo srities aerodromus. Jau pirmosiomis karo dienomis 1-ojo oro laivyno junginiai kovojo su Šiaurės Vakarų fronto aviacija, trigubai pranašesne lėktuvų ir dvigubai – įgulų skaičiumi ir palaikė iš oro vermachto 41-ojo bei 56-ojo tankų korpusų puolimą. Aišku, **1-asis oro laivynas nebuvo permestas į Suomiją, t.y. už šimtų kilometrų nuo kovos veiksmų rajono** ir su pirmųjų karo savaičių įvykiais Leningrado ir Karelijos miestų padangėje 1-ojo oro laivyno aviacijos grupės tiesiogiai nebuvo susijusios. Pirmąkart, be to, nesėkmingai vokiečių bombonešiai mėgino prasiveržti į Leningradą iš pietvakarių tik liepos 20 d. O pirmasis masinis antskrydis prieš Leningradą įvyko dar vėliau – 1941 m. rugsėjo 6 d. (254, p. 57, 70). Europos tolimojoje šiaurėje veikė Vokietijos 5-asis oro laivynas. Jo aviacijos grupės buvo išdėstytos 1940 m. pavasarį okupuotos Norvegijos aerodromuose. Svarbiausia 5-ojo oro laivyno užduotis buvo saugoti daugiau kaip 2000 km ilgio begalinio skaičiaus šcherų nusėtą Norvegijos pakrantę nuo galimo anglų jūrų desantų išlaipinimo. Be to, šiam oro laivynui buvo keliamos žvalgybos ir kovos su anglų transporto bei karo laivais Šiaurės Atlante užduotys. Turintis tokias užduotis 5-asis oro laivynas

liuftvafėje buvo pats mažiausias. 1941 m. birželio 24 d. jis turėjo 283 visų tipų kovos lėktuvus, iš kurių parengti kautis buvo tik 189. Ne paslaptis, kad operacija sovietinėje užpoliarėje siekiant užimti Murmanską ir Kandalakšą vermachto vadovybei atrodė nereikalingas pajėgų atitraukimas vykdant svarbiausias užduotis. Turint galvoje, kad Sovietų Sąjungą ketinta sutriuškinti per trumpalaikę kampaniją, tai atrodo visai suprantama.

Transporto „koridorius" iš JAV per Šiaurės Atlantą į Murmanską tapo strategiškai svarbus tik gerokai vėliau. Negana to, 1941 m. pavasarį niekas tiksliai negalėjo pasakyti, ar apskritai prasidės Sovietų Sąjungos karinis bendradarbiavimas su JAV. Tačiau Hitlerio įsakymą reikėjo vykdyti, tad kariuomenės vadovybė suplanavo dvi puolamąsias operacijas (iš Petsamo rajono Murmansko kryptimi, iš Sallos rajono – Kandalanšos link), o 5-ojo oro laivyno vadovybė suformavo specialų „Kirkeno aviacijos junginį", kuriam pavesta palaikyti vokiečių kariuomenę užpoliarėje.

Pulkininko Nilseno vadovaujami „Kirkeno aviacijos junginiai" turėjo šiuos dalinius bei padalinius (žr. 35 žemėlapį, p. 301):

» pikiruojamųjų bombonešių grupę IV/StG-1;
» bombonešių grupės II/KG-30 vieną eskadrilę;
» naikintuvų grupės IV/JG-77 dvi eskadriles;
» Z/JG-77 vieną grandį daugiatikslių naikintuvų bombonešių.
» 1941 m. birželio viduryje šie daliniai ir padaliniai buvo sutelkti **Šiaurės Norvegijoje**, Hebukteno (šalia Kirkeno m.) ir Banako (šalia Lakselveno m.). 1941 m. birželio 24 d. prie SSRS sienų sutelktoje liuftvafės grupuotėje buvo:
» 42 pikiruojamieji bombonešiai Ju-87, iš jų 39 (pagal kitus šaltinius – 33) tvarkingi;
» 12 vidutinių dvimotorių bombonešių Ju-88, iš jų 10 tvarkingi;
» 22 naikintuvai „Messerschmitt Bf-109E";
» 4 dvimotoriai naikintuvai bombonešiai Me-110.

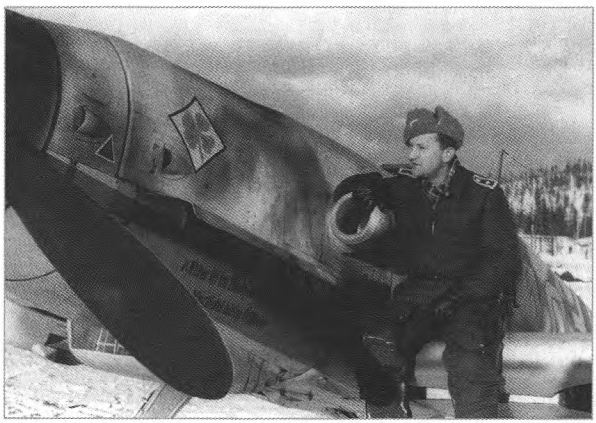

Liuftvafės puskarininkis Hansas Diobrichas prie savo naikintuvo „Messerschmitt Bf.109" Petsamo aerodrome. 1942 m.

Iš tiesų viena iš dviejų naikintuvų eskadrilių buvo išdėstyta Banako aerodrome (250 km į vakarus nuo Sovietų Sąjungos sienos) ir kovos veiksmuose iš esmės nedalyvavo. Murmansko kryptimi puolančią vokiečių kariuomenę pridengti turėjo vienintelė „Meserščmitų" eskadrilė. Kilus Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karui, bet dar neprasidėjus Ditlio kalnų šaulių korpuso puolimui Murmansko kryp-

timi, ši eskadrilė permesta į Luostario aerodromą **Suomijos teritorijoje** už keleto kilometrų nuo SSRS sienos. Šie 10 tvarkingų „Meseršmitų" Luostario aerodrome buvo **pirmasis ir vienintelis liuftvafės naikintuvų padalinys**, dislokuotas Suomijos teritorijoje.

„Kirkeno aviacijos junginio" vadovybės operatyviniam pavaldumui taip pat buvo priskirta viena 124-osios žvalgybos grupės (1.(F)/124) tolimųjų žvalgų grandis (3 dvimotoriai „Dornier Do-17"). Šis padalinys dislokuotas Suomijos Rovaniemio miesto aerodrome ir nuo 1941 m. birželio 18 d. įvykdė keletą žvalgybos reidų virš sovietinės teritorijos. Greičiausiai sovietinio Šiaurės laivyno vadovybės pranešimuose ir užfiksuotas kaip tik šių lėktuvų skridimas virš Kandalakšos.

Taigi **Šiaurės Suomijoje dar iki 1941 m. birželio 25 d. buvo dislokuota vokiečių aviacijos viena naikintuvų eskadrilė ir viena grandis tolimųjų žvalgų, iš viso 13 tvarkingų lėktuvų.** „Įnirtingai bombarduoti" Leningradą, ko, maršalo Novikovo tikinimu, tikėjosi sovietinė vadovybė, ši „aviacija", aišku, negalėjo. Ir ne tik todėl, kad naikintuvai tokioms užduotims nepritaikyti. Nuo Luostario iki Leningrado – 1100 km tiesia linija. „Meseršmitas" Bf-109E net negalėtų nuskristi tokio nuotolio.

Užpoliarėje esančios vokiečių aviacijos grupuotės priešas buvo sovietinių KOP 1-oji aviacijos divizija (1 MAD) ir Šiaurės laivyno aviacija. 1 MAD turėjo tris aviacijos pulkus: du naikintuvų (145 NAP, 147 NAP) ir vieną bombonešių (137 BAP). Šiaurės laivyno KOP priklausė vadinamasis „mišrusis aviacijos pulkas" (72 MAP), kuris turėjo naikintuvų, bombonešių ir žvalgybos eskadrilių. Iki kovos veiksmų pradžios (1941 m. birželio 29 d.) sovietinė aviacija užpoliarėje turėjo:

» 49 lengvuosius dvimotorius bombonešius SB, iš jų 43 tvarkingus;
» 72 naikintuvus I-16, iš jų 67 tvarkingus;
» 51 naikintuvą I-153, iš jų 48 tvarkingus.

Sovietų Sąjungos didvyris vyresnysis leitenantas G. Cokolajevas naikintuvo I-16 kabinoje.

Anglų lakūnas seržantas Hou, kariavęs Šiaurės fronte. Apdovanotas Lenino ordinu už tris numuštus vokiečių lėktuvus. Už jo naikintuvas „Hawker Hurricane". 1941 m. lapkritis.

Taigi bombonešių skaičiumi šalių pajėgos buvo apylygės, bet parengtų kovai naikintuvų sovietinės KOP turėjo 11 kartų daugiau. Trumpai sakant, 147 NAP ir 72 MAP turėjo dar 47 naikintuvus I-15bis, bet iki to meto jau pasenusius ir oro mūšiui vargu ar tinkamus (šie lėktuvai daugiausia buvo naudojami prieš taikinius žemėje).

Pietinės (tiksliau sakant, Vidurio) Suomijos teritorijoje **taip pat buvo dislokuota vokiečių aviacija.** Ši „aviacija" turėjo vieną tolimųjų žvalgybos lėktuvų grandį, vadovaujamą hauptmano Bollė. Grandis turėjo **tris lėktuvus** (du „Dornier Do-215") ir vieną „Heinkel He-111"). Nuo 1941 m. birželio 20 d. iki rugsėjo 13 d. ji buvo dislokuota Suomijos Luonetjarvio aerodrome (šalia Juveskiulės m.), iš kur ne kartą vykdė žvalgybos skrydžius virš sovietinės teritorijos.

Štai ir rezultatai. Dar iki sovietinės aviacijos smūgių Suomijai, t.y. iki 1941 m. birželio 25 d., **Suomijos teritorijoje buvo išdėstyti trys vokiečių aviacijos padaliniai**:

- naikintuvų eskadrilė Luostario aerodrome (Petsamo rajone);
- žvalgybos lėktuvų grandis Rovaniemio aerodrome (Šiaurės Suomija);
- žvalgybos lėktuvų grandis Luonetjarvio aerodrome (Vidurio Suomija, šalia Juveskiulės m.) – **iš viso 18 lėktuvų (12 naikintuvų, 6 tolimieji žvalgybos ir nė vieno bombonešio).**

Tai visa, kas buvo. Kiti 2326 kovos lėktuvai (99,23 proc. karui su SSRS išskleistos liuftvafės bendros grupuotės) išdėstyti Šiaurės Norvegijos, Rytų Prūsijos, okupuotos Lenkijos ir Rumunijos teritorijoje. Iki 1941 m. birželio 25 d. daugelis liuftvafės aviacijos dalinių (pirmiausia – žvalgybos) jau buvo dislokuoti **sovietiniuose aerodromuose.**

Tačiau draugiškos šalies teritoriją galima panaudoti ne vien aviacijai dislokuoti. Pavyzdžiui, amerikiečių aviacija SSRS teritorijoje niekada nebuvo dislokuota (bent jau nė vienoje mums žinomoje knygoje tokios informacijos nesama). Bet plačiai žinomas faktas, kad 1944 m. vasarą sąjungininkų bombonešiai, dislokuoti Didžiosios Britanijos salose, numetę bombas į taikinį Pietų Lenkijoje, nusileisdavo sovietinėje teritorijoje (Poltavos rajone), kur jiems buvo pripilama degalų kelionei atgal.

Kažkas panašiai įvyko ir 1941 m. birželį. Čia turime grįžti prie anksčiau minėtos bombonešių grupės KGr-806. Ši aviacijos grupė (30 „Junkersų" – Ju-88, iš jų 18 tvarkingi), priklausanti „Baltijos aviacijos vadovybei", dislokuota Rytų Prūsijoje, Provereno aerodrome ir turėjo veikti karinių jūrų pajėgų interesais. O svarbiausia vokiečių vadovybės KJL užduotis buvo „uždaryti" Baltijos laivyną, antvandeninių kovos laivų skaičiumi ir tonažu gerokai lenkiantį visas Vokietijos laivyno pajėgas, Suomijos įlankoje ir neleisti jam išplaukti į Baltijos jūros pietvakarinę dalį. Šią užduotį vokiečiai įvykdė labai sėkmingai per pirmąsias dvi tris karo dienas sudarydami tankias minų užtvaras Suomijos įlankos pradžioje (ruože nuo Hanko iki Dago salos). Nuo to laiko Baltijos laivyno laivai nė karto net nemėgino išplaukti į Baltijos platybes (žr. 34 žemėlapį, p. 293).

Tačiau atsarga gėdos nedaro ir kartu su minų užtvaromis Suomijos įlankos žiotyse vokiečių vadovybė planavo išmėtyti dugnines magnetines minas Kronštato rajo-

ne. Šiai užduočiai įvykdyti buvo skirta viena KGr-806 eskadrilė (10 lėktuvų) ir viena grandis (4 Ju-88), kurios priklausė „kranto" aviacijos grupei Kü.Fl.Gr-506. Teoriškai „Junkerso" didžiausias skridimo nuotolis yra 2250 km. Bet kuo toliau bombonešis skrenda, tuo mažesnį bombų krovinį gali paimti. Tai, vokiečiams, aišku, buvo nepageidaujama. Todėl nuspręsta, numetus bombas, **leistis prisipilti degalų Suomijoje, Učio (Utti) aerodrome** (Kouvolos st. rajone).

Tad bendras maršruto ilgis sumažėjo beveik dvigubai ir kiekvienas „Junkersas" galėjo paimti dvi sunkias aviacines minas, sveriančias po 985 kg.

Antskrydis surengtas 1941 m. birželio 22 d. ankstų rytą. Kronštato karinės jūrų bazės rajone, sovietinių šaltinių duomenimis, buvo numestos 25 dugninės magnetinės minos. Kad ši operacija atlikta pirmosiomis karo valandomis, anaiptol nėra atsitiktinis dalykas.

Sunkiai krautiems „Junkersams" be jokios naikintuvų priedangos reikėjo veikti rajone, kuriuose jiems pastoti kelią galėjo būti pakelta keletas šimtų sovietinių naikintuvų. Tokiomis sąlygomis galima buvo tikėtis sėkmės tik staigiu smūgiu.

Be aviacijos antskrydžio iš birželio 21-osios į 22-ąją KGr-806 bombonešiai pasirodė virš Suomijos įlankos bei Karelijos sąsmaukos ir naktį iš birželio 22-osios į 23-iąją (žr. kitą skyrių). Greičiausiai jie atliko analogišką užduotį minuodami Kronštato prieigas, po to nusileisdami ir prisipildami degalų Suomijos aerodromuose – Uttyje, Hiuvinkėje ir Malmyje, iš kurių du yra Helsinkio rajone. Bet šią versiją dar reikia papildomai ištirti.

Dabar trumpai apžvelgsime aviacijos, kuri, be jokios abejonės, buvo Suomijos teritorijoje, sudėtį bei dislokavimą. Iki 1941 m. birželio Suomijos KOP turėjo 5 naikintuvų grupes (LLv-24, LLv-26, LLv-28, LLv-30, LLv-32), kuriose buvo atitinkamai (įskaitant netvarkingus) 33, 26, 27, 23 ir 24 lėktuvai.

Be to, kelios aviacijos grupės LLv-6, LLv-12 ir LLv-14 turėjo 5, 10 ir 12 naikintuvų. Taigi iš viso KOP Suomijos koviniuose daliniuose buvo **160 naikintuvų** – aštuonių skirtingų tipų lėktuvų (!). Apie jų dislokavimą, kovines galimybes kalbėsime kituose skyriuose, skirtuose birželio 25–26 d. sovietinių „bombonešių puolimo" vyksmui ir rezultatams. Šiame skyriuje reikia aptarti Suomijos bombonešių aviacijos sudėtį ir kovines galimybes.

Suomijos bombonešiai buvo suskirstyti į tris grupes (LLv-42, LLv-44, LLv-46), kurios turėjo atitinkamai **9**, **8** ir **7 lėktuvus**. Pagrindinė jų dislokavimo vieta buvo Siikakango aerodromas (45 km į šiaurės rytus nuo Tamperės). Jame dislokuotos LLv-42 ir LLv-44 grupės. Lentorykmentti-4 štabas, vadovaujamas papulkininkio Somerto, ir LLv-46 grupės bombonešiai buvo dislokuoti Luonetjarvio aerodrome. Be to, anksčiau minėta nebaigta komplektuoti LLv-4 grupė turėjo bombonešių grandį (tris trofėjinius sovietinius SB, užgrobtus vykstant Žiemos karui). Ji dislokuota Turkaus miesto rajone. Taigi **iš viso Suomijos KOP bombonešių daliniai turėjo 27 lėktuvus.**

Numuštas sovietų bombonešis SB. 1941 m.

Suomijos KOP angliškas bombonešis „Bristol Blenheim". 1944 m. kovas.

Daugiausia buvo angliškų „Blenheim" (20 lėktuvų) ir sovietinių trofėjinių SB (3 lėktuvai). Grupė LLv-46 turėjo dar 4 lėktuvus, kurie įvairiuose šaltiniuose buvo žymimi kaip trofėjiniai DB-3 ir amerikietiški transporto „Douglas DC-3". Svarbiausiais taktiniais techniniais duomenimis, svoriu, taip pat kūrimo laiku „Blenheim" buvo paties masiškiausio sovietinio bombonešio SB „tikrasis brolis". Pirmasis Tupolevo konstrukcijos SB skrydis įvyko 1934 m. gruodžio 30 d., o pirmasis „Blenheimas" pakilo padangėn 1935 m. balandžio 12 d. Bendra ir šių lėktuvų projektavimo pagrindinė koncepcija: lengvasis dvimotoris bombonešis su labai kukliu bombų krūviu, bet turintis didelį maksimalų greitį, tad galėjo išvengti priešo naikintuvų antpuolių.

	Tuščio svoris	Krauto svoris	Greitis pažeme	Maks. greitis	Maks. bombų kg	Maks. nuotolis su bombomis
„Blenheim Mk-IV"	4441	6356	350	447	600	1870 km/454 kg
SB bis-2 (1939 m.)	4427	6175	375	425	600	1350 km/500 kg

Iki 1941 m. vasaros abu lėktuvai moraliai paseno. Jau projektuojant nebuvo atsižvelgta, jog geriausi naikintuvai yra kur kas greitesni. Sovietinis MiG-3, vokiškas „Messerschmitt Bf-109F-2" atitinkamai pasiekdavo 628 ir 600 km/val., tad 4-ojo dešimtmečio „greituosius" bombonešius pasivydavo taip lengvai, kaip sportinis automobilis pėsčiąjį. Tiesa, Sovietų Sąjungoje rimtai stengtasi patobulinti SB. 1940 m. pabaigoje pradėta serijomis gaminti naujausios modifikacijos šias kovos mašinas – pikiruojamuosius (!) bombonešius Ar-2.

Dėl nemenkai „pagerintos“ aerodinamikos ir iki 1100 AG forsuotų variklių M-105 pikiruojamasis Ar-2 pasiekdavo 443 km/val. greitį pažeme ir 512 km/val 5 km aukštyje. Jis buvo taip sukonstruotas, kad pikiruodamas galėjo mėtyti ir viduje, ir išorėje pakabintas bombas (maksimaliai 2 bombas FAB-500 ir 2 FAB-250).

Deja, 1941 m. vasarį Ar-2 nustotas gaminti. Iš viso suspėta išleisti 198 pikiruojamuosius Ar-2.

Grįždami prie 1941 m. įvykių, turime pripažinti, kad du tuzinai suomių bombonešių, pakilę iš Tamperės ir Juveskiulės rajone esančių aerodromų, teoriškai galėjo smogti bombomis Leningradui (400 km tiesia linija nuo Tamperės). Ne mažiau svarbu iškart pastebėti ir kitą neginčijamą faktą: nuo Tamperės iki Leningrado yra toks pat nuotolis, kaip ir nuo Leningrado iki Tamperės. Taigi sovietinės KOP turėjo lygiai tokių pat galimybių smogti suomių bombonešių aerodromams. Tuo labiau kad Baltijos laivyno KOP pulkai turėjo ne tik SB, bet ir tolimųjų bombonešių DB-3F (91 tvarkingą lėktuvą), kurių maksimalus skridimo nuotolis buvo daugiau kaip 3000 km.

Tačiau nė viena sovietinė bomba nenukrito į Siikakango ir Luonetjarvio aerodromus. Jau vien tai verčia itin suabejoti versija, kad Raudonosios armijos vadovybė buvo labai sunerimusi, jog menkos suomių ar Suomijos aerodromuose dislokuotų vokiečių aviacijos pajėgos pradės „įnirtingai bombarduoti“ Leningradą. Beje, atsižvelgiant į Leningrado PLG, Šiaurės fronto (Leningrado KA) ir Baltijos laivyno KOP pajėgumą, nerimauti nė nevertėjo.

Atitraukę žvilgsnį nuo Suomijos aviacijos ir trumpai apžvelgdami sovietines KOP, tarsi patenkame iš liliputų šalies į milžinų kraštą (žr. 37 žemėlapį). Arčiausiai

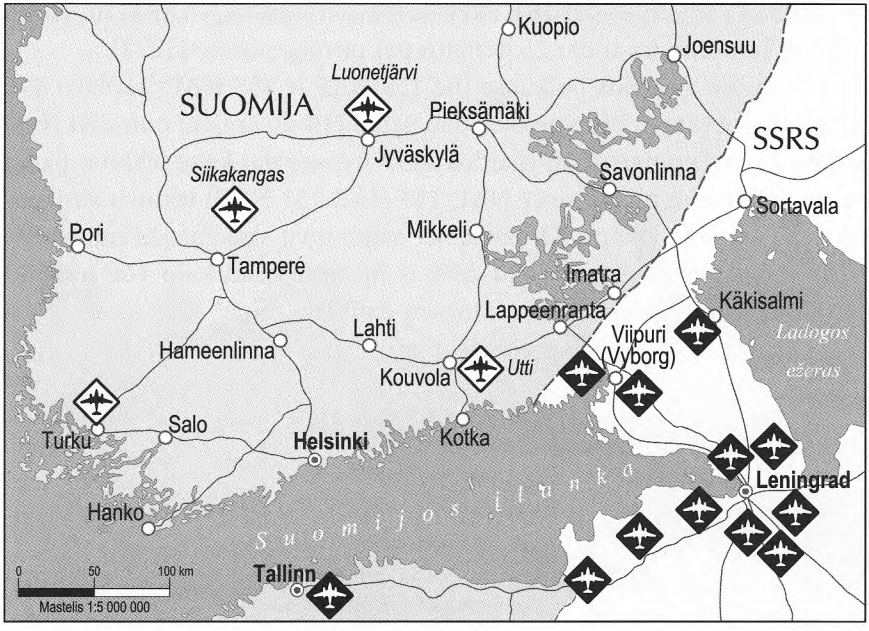

Nr. 37. *Suomių bombonešių ir sovietų naikintuvų bazės.*

Suomijos sienos buvo išdėstyta 5 NAD (divizijos štabas Vyborge). Karelijos sąsmaukoje (aerodromai Suumeriokis, Maisniemis, Grivočki) dislokuoti du šios divizijos naikintuvų pulkai (7 NAP ir 159 NAP), trečiasis pulkas (158 NAP) buvo už apygardos teritorijos „visiškai priešingame gale", rajone piečiau Pskovo (Veretenjės aerodrome). Be to, Karelijos sąsmaukoje, Keksholmo rajone, dislokuotas 153 NAP, priklausantis 55 MAD (divizijos štabas Petrozavodske).

Visai arti Leningrado dislokuotos trys naikintuvų aviacijos divizijos: 3 NAD (štabas Gorelove), 39 NAD (štabas Puškine), 54 NAD (štabas Levašove). Gorelovo, Vitino, Ropšos, Zaicevo, Lezjė, Kolpino, Levašovo, Uglovo aerodromuose buvo išdėstyti 19 NAP, 44 NAP, 154 NAP, 156 NAP, 157 NAP.

Dar vienas pulkas (155 NAP, priklausantis 39 NAD) įkurdintas Gorodeco aerodrome (120 km į pietus nuo Leningrado).

Visi čia paminėti aerodromai buvo vadinamieji „baziniai", t.y. be kilimo ir tūpimo aikštės ten turėjo būti visa kas būtina lakūnams ir aviacijos technikams (degalų bei šaudmenų atsargos, remonto, technikos, sanitarijos, meteorologijos tarnybos bei padaliniai).

Be bazinių, dar buvo vadinamųjų „operatyvinių" aerodromų, kuriuose turėjo būti tik būtiniausia įranga skrydžiams. Kai naikintuvas svėrė 2–3 tonas, o jo leidimosi greitis – ne didesnis, kaip 120–140 km/val., operatyviniam aerodromui vasarą reikėjo tik lygaus lauko, paprasčiausių patalpų lakūnams ir technikams bei keleto cisternų benzino. Štai kodėl operatyvinių aerodromų skaičius buvo kur kas didesnis už bazinių aerodromų skaičių.

SSRS vakarinėse karinėse apygardose 1941 m. sausio 1 d. buvo 614 visų tipų aerodromų, o iki liepos 15 d. įrengta dar 164. Pavyzdžiui, Leningrado KA 1941 m. sausio 1 d. jau turėjo 86 aerodromus, ir dar 25 įrengtus per pirmąjį pusmetį (272).

Anksčiau minėtuose aviacijos pulkuose (be 158 NAP ir 155 NAP) tarnavo **472 naikintuvų lakūnai.** Lėktuvų buvo gerokai daugiau. Jų tikslų skaičių nurodyti iš esmės neįmanoma, nes Leningrado apygardos KOP intensyviai keitė lėktuvų parką ir kai kuriuose naikintuvų pulkuose (7 NAP, 159 NAP, 153 NAP) lėktuvų susikaupė dvigubai daugiau negu lakūnų. Orientacinis naikintuvų skaičius jau minėtuose devyniuose aviacijos pulkuose buvo **620–650, iš jų ne mažiau kaip 160 naujausių – MiG-3** (Leningrado apygardos naikintuvų daliniai „migų" gavo vieni iš pačių pirmųjų – 1941 m. vasarį–kovą). Sprendžiant iš buvusio apygardos KOP vado atsiminimų, dar 105 „Migai" tuo metu buvo surenkami ir bandomi.

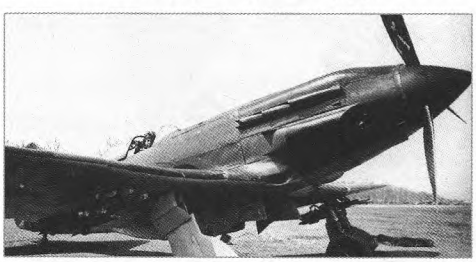

Sovietų KOP naikintuvas MiG-3, ginkluotas reaktyviniais sviediniais.

Be jau minėtų naikintuvų aviacijos pulkų, Leningrado apygardoje karo išvakarėse formuoti dar aštuoni pulkai. Štai Maisniemio aerodrome (Karelijos sąsmauka) buvo kuriami 191-asis, 192-asis,

193-iasis naikintuvų pulkai. Be to, Talino rajone bazavosi 38 NAP (47 tvarkingi I-16, 53 lakūnai). Šis pulkas organizaciniu atžvilgiu priklausė Šiaurės Vakarų fronto KOP, bet buvo visų arčiausia Helsinkio, o Šiaurės vakarų fronto kovos veiksmuose pirmosiomis karo dienomis iš esmės nedalyvavo (vokiečiai Estiją pasiekė gerokai vėliau).

Visai arti Leningrado taip pat dislokuotos ir pagrindinės Baltijos laivyno pajėgos, iš jų 61-oji naikintuvų brigada (štabas Novyj Peterhofe). Iš viso Baltijos laivyno trys naikintuvų pulkai ir septynios atskiros eskadrilės turėjo (įvairių šaltinių duomenimis) **apie 350 naikintuvų**, iš kurių apie 300 parengti kovai (137 I-16, 100 I-153, 32 MiG-3, 8 Jak-1) (263). Tad galima pasakyti, kad apskritai **kiekvieną Suomijos bombonešį sovietinė vadovybė galėjo pasitikti maždaug su 30 naikintuvų.**

Naikintuvų aviacija buvo svarbiausias, bet ne vienintelis priešlėktuvinės gynybos komponentas.

Be lėktuvų naikintuvų, kovai su priešo aviacija buvo dar antžeminė zenitinė artilerija. Apie šią PLG sistemos sudedamąją dalį Rusijos istoriografijoje kalbama mažai, nenoriai, būtinai padūsaujant („karo pradžioje labai trūko zenitinių priemonių...“). Dėl to ginčytis nėra ko. Zenitinių priemonių, kaip ir pinigų, visada „labai trūksta“. Bet ne visur vienodai „labai“. Kaip jau pažymėta ankstesniuose skyriuose, iki Žiemos karo pradžios Suomija turėjo 38 vidutinio kalibro zenitinius pabūklus (76 mm „Bofors M/29“ ir 53 mažo kalibro 40 mm „Bofors M/38“).

Britų imperijos sostinę Londoną, vykstant pagarsėjusiai „kovai dėl Britanijos“ (1940 m. rugsėjis–spalis), gynė 452 įvairių kalibrų zenitiniai pabūklai.

Leningrado zenitinė artilerija (2-asis PLG korpusas) buvo perginkluota naujausiais 85 mm zenitiniais pabūklais (194, p. 31). Ankstesnieji 76 mm pabūklai taip pat liko apygardoje, tad iki karo pradžios PLG 2-asis korpusas turėjo: **85 mm pabūklų –**

K.G. Mannerheimas (kairėje, ilgu paltu) apžiūri priešlėktuvinį 40 mm pabūklą „Bofors“.

apie 600, 76 mm – 246, mažo kalibro – 60 ir 230 zenitinių kulkosvaidžių. Be to, dar 483 prožektorių stotis, 297 oro užtvaros aerostatus, 8 radiolokacijos stotis RUS-1 (154). Visos RLS priklausė 72-ajam atskiram radiobatalionui ir buvo išskleistos „Suomijos ruože". Pirmoji penkių RLS „linija" driekėsi palei Suomijos sieną ir Suomijos įlankos pietinę pakrantę, nuo Korpiselkės iki Kingiseppo. Kitos trys RLS išdėstytos Pitkerantos, Keksholmo, Ligovo rajone.

Baltijos laivyno karinės jūrų bazės turėjo, aišku, atskiras PLG sistemas. Pavyzdžiui, Kronštatą gynė (be itin galingos kovos laivų zenitinės artilerijos) dar 76 mm (48) ir 85 mm (8) zenitiniai pabūklai. Be to, PLG šiaurinėje zonoje (vadas – generolas majoras F. Kriukovas) buvo Vyborgo PLG brigados rajonas (474-asis zenitinės artilerijos pulkas (Vyborgo mieste) ir 225-asis atskiras zenitinės artilerijos divizionas (Keksholmo mieste). Leningrado pietines prieigas dengė Lugos PLG brigados rajonas, kuris turėjo šešis zenitinės artilerijos divizionus.

Šie faktai pakankamai iškalbingi ir vargu ar juos reikia specialiai komentuoti. Bet verta pateikti SSRS vyriausiojo aviacijos maršalo, buvusio Leningrado apygardos KOP vado A. Novikovo žodžius: *„Į šiaurę nuo Leningrado priešas metė prieš mus Suomijos aviaciją ir Vokietijos 5-ąjį oro laivyną – iš viso 900 lėktuvų. Su tokiomis pajėgomis apygardos aviacija galėjo susidoroti. Bet liepos pirmosiomis dienomis..."* (244, p. 67) Jei, vado nuomone, apygardos aviacija „galėjo susidoroti" su tikrovėje nesančiais 5-ojo oro laivyno devyniais šimtais lėktuvų ir Suomijos aviacija, tai reikia manyti, ir priešo reali grupuotė (jokiu būdu ne daugiau, kaip pusšimtis suomių ir vokiečių bombonešių Pietų ir Vidurio Suomijoje) Leningradui nesudarė „neįveikiamos jėgos" grėsmės.

3.5 skyrius. **Skraidymai sapne ir tikrovėje**

Kokius kovos veiksmus prieš Sovietų Sąjungą vykdė Suomijos aviacija ir šios šalies teritorijoje dislokuota vokiečių aviacijos grupuotė 1941 m. birželio 24–25 d.?

Taikų gyvenimą pakeisti, net jei tas gyvenimas ir buvo tarnyba sausumos kariuomenėje ar laivyne, nuolatine grėsme netekti gyvybės, sveikatos, geros reputacijos (sakysim, neįvykdžius skirtos kovinės užduoties), reiškia patirti itin didelių išgyvenimų. Dėl to buvo daromos virtinės klaidų, kartais kildavo panika. Ją dar labiau didino mįslingi prieškariniai „Stalino žaidimai". Dėl šių „žaidimų" prasmės ir dabar įnirtingai ginčijasi istorikai. Dar mažiau tie „žaidimai" buvo suprantami anų įvykių amžininkams, Raudonosios armijos bei laivyno vyresniesiems vadams, iš kurių reikalauta *„pasitikti galimą netikėtą smūgį"*, bet kartu *„kruopščiai maskuoti kovinės parengties didinimą"* ir *„neleisti savęs išprovokuoti"* (121, p. 424).

RA palikta karinė technika. 1941 m.

Skaitytojui, gerai susipažinusiam su Rusijos memuarine literatūra ir istorine publicistika, turi būti žinoma labai paplitusi legenda „apie admirolą Kuznecovą ir Sevastopolį". Trumpas jos turinys: KJL liaudies komisaras N. Kuznecovas „nepabūgo Stalino draudimo" ir davė lemtingą įsakymą laivyną „parengti kovai", dėl ko pirmasis vokiečių aviacijos antskrydis prieš Sevastopolį sėkmingai atmuštas, be to, priešui padaryta didelių nuostolių.

Kiek atidžiau patyrinėjus šią istoriją, paaiškėja tokių smulkmenų.

KJL liaudies komisaro direktyva, birželio 22 d. 1.50 išsiųsta laivynų vadovybėms, iš esmės pažodžiui kartojo analogišką direktyvą Nr. 1, išsiųstą karinių apygardų vadovybėms ir pasirašytą liaudies komisaro Timošenkos. **Joje buvo visi anksčiau minėti dviprasmiški nurodymai**. Juodosios jūros laivyno pagrindinėje bazėje įvykiai klostėsi taip. Birželio 22 d. 2.15 Juodosios jūros laivyno PLG štabas davė įsakymą įvesti Sevastopolyje šviesos maskavimo režimą. Kad tai būtų garantuota, mieste išjungta elektra. Sevastopolis nugrimzdo į visišką pietietiškos vasaros tamsą, kurioje akinamai švytėjo dviejų švyturių – Inkermano ir Chersono – žibintai. Pasirodo, laidinis ryšys su jais buvo nutrauktas (tikėtina, diversantų). Pasiuntinys iš štabo taip ir nepasiekė Inkermano švyturio, matomo už 24 jūrmylių, ir jis toliau švietė, demaskuodamas miestą bei uostą.

Birželio 22 d. 2.35 Tarchankuto kyšulyje esanti radiolokacijos stotis RUS-1 aptiko iš vakarų judantį oro taikinį. 3.05 garso pelengatorių stotys užfiksavo aviacijos motorų triukšmą už 20 km nuo Sevastopolio. Taigi technika veikė gerai. Sudėtingiau buvo suvaldyti žmones. Visų rangų vadai pradėjo karštligiškai aiškintis, kam bus

galima suversti atsakomybę dėl sprendimo atidengti ugnį. JL vadas viceadmirolas Oktiabrskis nežinia kodėl pradėjo skambinti į Maskvą generalinio štabo viršininkui Žukovui, nors laivynas jam nebuvo pavaldus. Žukovas, išsisukęs nuo bet kokio konkretaus nurodymo, patarė „pranešti KJL liaudies komisarui". Laivyno štabo operatyviniam budėtojui (tą naktį tai buvo JL flagmano chemikas 2-ojo rango kapitonas N. Rybalka) admirolas Oktiabrskis pasakė: *„Turėkite galvoje, kad jei ore yra nors vienas mūsų lėktuvas, rytoj jūs būsite sušaudytas"*. Jei tikėsime paties N. Rybalkos atsiminimais, jis ir fronto štabo viršininkas kontradmirolas I. Jelisejevas vis tiek priėmė sprendimą šaudyti į nežinomus lėktuvus. Paskui vyko toks Rybalkos ir laivyno PLG vado pulkininko I. Žilino pokalbis:

„... Nedelsdamas skambinu pulkininkui Žilinui, pranešu apie įsakymą šaudyti. Pulkininkas Žilinas atsakė: „Turėkite galvoje, kad jūs visiškai atsakote už šį įsakymą. Aš jį įrašau į kovos veiksmų žurnalą". Pakartoju drg. Žilinui įsakymą ir sakau: „Įrašykite kur tik norite, savo atsakomybę suprantu, bet šaudykite į lėktuvus". Tuo pokalbis su juo baigėsi..."

Tiesa, Žilinas atsiminimuose rašo, kad nei iš laivyno štabo viršininko, nei iš Juodosios jūros laivyno KOP štabo viršininko Kalmykovo jis negalėjo prisiprašyti jokių konkrečių nurodymų, ir savarankiškai, pats PLG dalinių vadams įsakė *„visus lėktuvus, kurie pasirodys Sevastopolio rajone, laikyti priešo lėktuvais, apšviesti prožektoriais ir į juos šaudyti"*. Net jei toks įsakymas iš tiesų buvo duotas, jis vykdytas prastai. Pirmasis bombonešis virš Sevastopolio pasirodė birželio 22 d. 3-13. Jis buvo aptiktas ir apšviestas prožektorių, bet tuo pačiu metu gautas įsakymas išjungti prožektorius ir nešaudyti. 61-ojo zenitinės artilerijos pulko štabo viršininkas I. Semionovas aiškino, kad gautas įsakymas iš laivyno PLG štabo, bet Žilinas remiasi tuo, jog paties pulko vado veiksmai buvo neaiškūs. Kad ir kaip ten būtų, bet pirmasis „Heinkel-111" numetė dvi sunkias magnetines minas į Sevastopolio užutėkio vandenis ir nuskrido atgal.

Iš viso pirmajame antskrydyje prieš pagrindinę JL Sevastopolio bazę dalyvavo Rumunijoje dislokuotos vokiečių aviacijos grupės KG-27 keturi bombonešiai „Heinkel-111". Lėktuvai taikinius puolė po vieną, su dideliais laiko tarpais (15–20 minučių) ir mėtė dugnines magnetines minas su parašiutais. Iš viso numestos aštuonios minos. Tos minos (tiksliau, jų parašiutai) dar padidino paniką Juodosios jūros laivyno štabe, kuriame nuspręsta, kad priešas išmeta oro desantą siekdamas užimti laivyno štabą. Iš štabo patalpoje buvusių vadų skubiai sudarytam būriui pavesta imtis žiedinės gynybos...

Antrą, trečią ir ketvirtą „Heinkelius" Sevastopolio PLG zenitinė artilerija apšaudė. Iš viso buvo paleista 2150 sviedinių (vidutiniškai daugiau kaip po 500 kiekvienam priešo lėktuvui). Be to, į vokiečių bombonešius šaudė laivų zenitinė artilerija. Nė vieno lėktuvo numušti nepavyko, bet sovietinių zenitinių pabūklų ugnis labai kliudė taikliai mėtyti minas. Tik viena mina iš šešių nukrito į užutėkį, trys sprogo sausumoje, o dvi nukrito į seklumą ir taip pat sprogo. Įrašas kovos veiksmų žurnale ir

daugelio tų įvykių dalyvių pasakojimai liudija, kad ketvirtas bombonešis 4.10 buvo numuštas ir nukrito į jūrą, tačiau, sprendžiant iš vokiečių dokumentų, grupė KG-27 apskritai tą dieną nepatyrė negrįžtamųjų nuostolių (priešingai nei KG-55, kuri birželio 22 d. virš Vakarų Ukrainos prarado 11 lėktuvų He-111) (245).

Tokie buvo 1941 m. birželio 22-osios ankstaus ryto tikrieji įvykiai Sevastopolyje. Laikraštis „Krasnyj Krym" straipsnyje, pavadintame „Tai buvo taip", 1941 m. birželio 24 d. juos aprašė šitaip:

„... Daugybė susikryžiuojančių prožektorių spindulių atkakliai raižė debesuotą dangų. Ir kai akimirką storas debesų sluoksnis praplyšo, prožektorių spinduliai atsivėrusiose properšose užčiuopė plėšikų mašinas. Veltui blaškėsi maitvanagiai sukiodamiesi į šalis, mėgino vėl nakties tamsoje pasislėpti tirštuose debesyse. Taikli mūsų artilerijos baterijų ugnis nukrypo tiesiai į juos... priešas nesėkmingai mėgino slėptis debesyse – taikli ugnis jį visur pasiekdavo.

Štai vienas iš plėšikų lėktuvų, pašautas pabūklo sviedinio, metėsi aukštyn ir vartydamasis, apimtas vis besiplečiančios liepsnos, kaip akmuo krito į jūrą. Toks pats likimas netrukus ištiko ir antrą fašistų bombonešį. Kiti paniškai spruko. Sevastopolį užpuolę vokiečių fašistai gavo deramą atkirtį..."

O štai dar vienas tų pačių įvykių aprašymas (atsiminimų autoriaus pavardės neminėsime):

„... Ketvirtį po trečios valandos galingi prožektorių spinduliai pradėjo raižyti padangę ir kaip švytuoklės čiupinėjo dangaus skliautą, iš kurio kas sekundę garsėdamas sklido monotoniškas gaudesys. Pagaliau nuo jūros pusės pasirodė ***baisi žemai skrendančių lėktuvų armada. Kaip neaprėpiami varnų būriai lėktuvai eilėmis praskrisdavo*** (paryškinta mano. – M. S.) *išilgai Šiaurinio užutėkio. Kranto zenitinės artilerijos baterijos ir eskadros laivai atidengė į juos uraganinę ugnį ir sujaukė kovos rikiuotę... Tamsūs dar nežinomų bombonešių siluetai tai sušvisdavo prožektorių spinduliuose, tai pranykdavo dangaus tuštumoje. Paskui juos vėl sugriebdavo prožektoriai ir lydėjo iki Šiaurinio užutėkio pabaigos... Galiausiai keletas lėktuvų numušti. Mes aiškiai matėme, kaip vienas nukrito į jūrą..."*

Tikriausiai skaitytojui jau kilo klausimas: kam pasakoti apie taip toli nuo Leningrado ir Suomijos – Juodojoje jūroje – buvusius įvykius? Atsakymas paprastas: gerai nesuprantant pirmosios karo dienos psichologinės atmosferos, neįmanoma adekvačiai perskaityti ir suprasti to meto dokumentų bei įvykių dalyvių atsiminimų.

Štai, pavyzdžiui, Baltijos laivyno 1-osios povandeninių laivų brigados vadas 1-ojo rango kapitonas N. Jegipka atsiminimuose rašo:

„Dieną (birželio 22-ąją) virš Ust Dvinsko, kur buvo dislokuota povandeninių laivų brigada, Rygos link nuskrido 15–20 lėktuvų su raudonomis žvaigždėmis ant sparnų. Pro žiūronus labai gerai mačiau šiuos skiriamuosius ženklus. Kiek vėliau išgirdome sprogimus prie Rygos esančio aerodromo rajone. Aš, kaip Ust Dvinske esančio jūrų laivyno vyresnysis viršininkas, įsakiau grįžtančius priešo lėktuvus apšaudyti. Bet grįždami lėktuvai skrido virš jūros tolyn ir zenitinis šaudymas buvo nesėkmingas..." (246)

Dabar pažvelkime į tikrus dokumentus. 1941 m. birželio 23 d. 1-ojo MK štabo viršininko pulkininko Limarenkos pasirašytame koviniame įsakyme (b/n) teigiama: *„Užfiksuota vokiečių lėktuvų su raudonomis žvaigždėmis antskrydžių“* (249). Ir 1941 m. birželio 24 d. 1-ojo MK 163-iosios motorizuotosios divizijos vado įsakyme rašoma: *„Fašistų lėktuvai naudoja sovietinių lėktuvų spalvas ir ženklus“* (250). Ne mažiau būdinga ir ši Sortavalos pasienio būrio kovos veiksmų ataskaitos ištrauka (pasirašė kapitonas Boldyrevas 1941 m. spalio 24 d.):

„... Nuo birželio 24 d. priešo aviacija pradėjo reguliariai vykdyti žvalgomuosius skrydžius virš mūsų teritorijos įskrisdama 2–6 km nuotoliu. Nuo 1941 m. birželio 28 d. priešo lėktuvai, naudodamiesi tuo, kad būrio ruožo užnugaryje nėra aktyvių kovos priemonių, pradėjo apšaudyti iš kulkosvaidžių gyvenamąsias vietoves, traukinius, mėtyti bombas į geležinkelio tiltus ir pylimą. ***Didžioji dalis*** (paryškinta mano. – M. S.) *priešo lėktuvų skraidė su SSRS atpažinimo ženklais...“* (264, p. 446)

Ką tai reiškė? Beveik šimto procentų tikimybė, kad liuftvafės ir Suomijos aviacijos kovos lėktuvai sovietinių atpažinimo ženklų **niekada nenaudojo**, o visi pirmųjų karo dienų pranešimai, kad sovietinės kariuomenės pozicijas bombardavo lėktuvai su raudonomis žvaigždėmis, yra painiavos ir chaoso vaisius. Tiesiog vienais atvejais ta painiava kildavo, kad vadovautasi vien nepatikrintais gandais, kitais – tikrais savos kariuomenės bombardavimo faktais. Be to, nė kiek ne mažiau pasitaikė atvejų, kai zenitinė artilerija šaudė į savus lėktuvus. Tai, kad pateikėme tokių atvejų, nereikia suprasti kaip raginimą ištisai neigti pirmųjų karo dienų bet kurių dokumentų patikimumą. Dokumentus reikia tirti, tikrinti jų patikimumą lyginant su kitais žinomais faktais ir dokumentais. Be atodairos neatmesti, bet ir kiekvienos archyvinio dokumento raidės nelaikyti visiška tiesa tik todėl, kad popierius, kuriame ta „raidė“ parašyta, jau pagelto nuo laiko.

1941 m. birželio 22-oji. Pirmoji karo diena.

Šiaurės fronto štabo operatyvinė suvestinė, pasirašyta generolo majoro Nikiševo 1941 m. birželio 22 d. 12.00, užima tris mašinraščio puslapius (251). **Jokių užuominų apie priešo aviacijos antskrydžius štabo suvestinėje nėra.**

Iš naikintuvų aviacijos keturių divizijų, tiesiogiai dengiančių Leningradą (5 NAD, 39 NAD, 3 NAD, 54 NAD), mus dominančio meto dokumentų prieinami tik 39 NAD operatyviniai dokumentai. 54 NAD fondų nepavyko rasti (galbūt dėl to, kad dar 1941 m. birželio 19 d. išėjo SSRS liaudies komisaro įsakymas dėl 3-iosios ir 54-osios divizijų reorganizavimo į šalies 7-ąjį PLG aviacijos korpusą). 3 NAD fonde yra tik vėlesnio meto politinio skyriaus ir vis dar slapti karinės prokuratūros dokumentai; operatyviniai dokumentai, saugomi 5 NAD fonde, nežinia kodėl prasideda nuo 1941 m. rugpjūčio 15 d.

39 NAD 1941 m. birželio 23 d. 6.00 operatyvinėje suvestinėje (štabas Puškino m.) skaitome: *„39 NAD, turėdama kovai parengtų dalinių, nuo birželio 22 d. 2.30 iki birželio 23 d. 6.00 kovinių išskridimų nevykdė“* (252). Birželio 22 d. 18.00 žvalgybos suvestinėje Nr. 1 konstatuojama: *„Divizijos dalinių išdėstymo rajone priešo lėktuvų nepastebėta“.*

Tai yra tos žinios, kurias 39 NAD štabas gavo savarankiškai. O štai toje žvalgybos suvestinėje Nr. 1, kuri buvo pagrįsta iš kaimynų ir (ar) vyresniųjų štabų gauta informacija, atsirado karo ore **dviejų epizodų** aprašymas:

„Penkios grandys Me-110 kursu Kronštato link, viena grandis 1500 m aukštyje, dvi grandys 70–80 m. aukštyje. Apšaudyti mūsų zenitinės artilerijos ir pasirodžius mūsų naikintuvams, nuskrido Virolahčio link (gyvenvietė prie Suomijos įlankos, pasienyje. – M. S.).

4.00 du trimotoriai priešo lėktuvai torpedavo laivus Kronštato rajone, mūsų zenitinė artilerija numušė vieną priešo lėktuvą“ (253).

Tikriausiai apie tuos pačius du epizodus atsiminimuose rašo ir buvęs Šiaurės fronto (Leningrado apygardos) KOP vadas A. Novikovas:

„... Miestą karas užklupo 3 valandą ryto, kai leningradiečiai dar kietai miegojo. Tuo metu aukštai danguje pralėkė vyresniojo leitenanto Michailo Gneuševo vedamas naikintuvų devynetukas. Dar po dvidešimt minučių šalia Leningrado prasidėjo pirmasis oro susirėmimas – naikintuvų lakūnai Šavrovas ir Boika stojo į mūšį su Me-110 grandimi. 4 valandą ryto 12 vokiečių lėktuvų mėgino užminuoti farvaterį Suomijos įlankoje, bet jūrų laivyno lakūnų buvo nuvyti. Kiek vėliau 14 Me-109 mėgino šturmuoti vieną iš mūsų aerodromų prie Vyborgo. Priešą pasitiko ir nuvijo grupė 7-ojo aviacijos pulko lakūnų, vadovaujamų vyresniojo leitenanto Nikolajaus Svitenkos“ (244, p. 46).

Žinomoje monografijoje „Po sparnais – Leningradas“, parašytoje papulkininkio I. Inozemcevo, tie patys įvykiai pateikti taip:

„... Ketvirtą valandą ryto 12 lėktuvų trimis grupėmis įvykdė antskrydį prieš Kronštato rajoną ir numetė minas į Suomijos įlankos vandenis. Tuo pačiu metu mažame aukštyje Vyborgo aerodromo rajone išniro 14 dvimotorių naikintuvų Me-110. Jų pasitikti pagal aliarmo signalą pakilo 7-ojo naikintuvų pulko lėktuvų I-153 grandis, o paskui juos dar naikintuvų ketvertukas, vadovaujamas eskadrilės vado vyresniojo leitenanto P. Svitenkos. Sovietiniai naikintuvai atakavo „meserš mitus“, kurie, nestoję į mūšį, skubiai nuskrido Suomijos įlankos pusėn...“ (254, p. 36)

Epizodas apie dvimotorius Me-110 yra išgalvotas nuo pradžios iki pabaigos. Šio tipo lėktuvų liuftvafės 1-asis oro laivynas visai neturėjo. 5-asis oro laivynas jų turėjo, bet keturi Me-110 iš Banako aerodromo Norvegijos tolimojoje šiaurėje negalėjo priskristi iki Vyborgo, o ką jau kalbėti apie grįžimą. Nei Suomijos KOP, nei liuftvafės padaliniai, bent jau epizodiškai pasirodydavę 1941 m. birželį Suomijos aerodromuose, Me-110 niekada neturėjo. Pagaliau visiškai nepanašus į tiesą pranešimas, kad 14 Me-110 „skubiai nuskrido“ pasirodžius vienai grandžiai (3 lėktuvai) tuo metu gana pasenusių biplanų I-153. Jei toks susidūrimas būtų įvykęs iš tikrųjų, Leningrado apygardos KOP matyt, būtų turėję nuostolių jau birželio 22-osios ankstų rytą.

Sunku pasakyti, koks tikras įvykis galėjo būti gandų apie „14 dvimotorių naikintuvų" virš Vyborgo atsiradimo priežastis. Tam tikrą išorinį panašumą į Me-110 turėjo tik „Dornier Do-215" (dvimotoris ir su dviem uodegomis), tad ankstaus ryto prieblandoje šiuos lėktuvus buvo galima supainioti. Dvejetą Do-215 turėjo tolimosios žvalgybos grandis, įkurdinta Suomijos Luonetjarvio aerodrome. Tačiau 2 – tai ne 14, be to, tolimieji žvalgybiniai skraidė į gilų priešo užnugarį didžiausiame galimame aukštyje. Nei 1500 m, nei tuo labiau 70–80 m virš žemės tolimieji žvalgybos lėktuvai neskraido – tai ir pavojinga, ir netikslinga (sumažėja priešo teritorijos apžvalgos zona).

NKVD pasienio kariuomenės vadovybės pranešimuose pasirodo net visai *„kaip begaliniai varnų būriai"* – *„43 vokiečių lėktuvai"*, kurie birželio 22 d. 3.50 neva *„pažeidė sieną ir nuskrido Karelijos sąsmaukos link"* (264, p. 381). Tiesa, jokių daiktinių pėdsakų – numuštų ir nukritusių sovietinėje teritorijoje lėktuvų, numestų bombų, duobių ir sugriovimų ši *„baisi žemai skrendančių lėktuvų armada"* nepaliko...

„Du trimotoriai priešo lėktuvai", kurie neva „torpedavo laivus Kronštato rajone", taip pat „12 vokiečių lėktuvų, kurie mėgino užminuoti farvaterį Suomijos įlankoje", – tai greičiausiai tie patys aviacijos grupių KGr-806 ir Kü.Fl.Gr-506 keturiolika „Junkersų" Ju-88, birželio 22-ąją švintant minavę Kronštato karinės jūrų bazės prieigas, o, sėkmingai įvykdę užduotį (*„nuvyti jūrų laivyno lakūnų"* buvo tik sovietinių memuaristų kūriniuose), nusileido prisipilti degalų Suomijos Učio aerodrome.

Kad minuojamas Kronštato užutėkis, užfiksavo (bet nesutrukdė) ir Baltijos laivyno vadovybė. Buvęs šio laivyno vadas admirolas V. Tribucas atsiminimuose rašo:

„... 4 valandą 45 minutės Kronštato karinės jūrų bazės kontradmirolas V. Ivanovas pranešė man telefonu, kad pats matė, kaip keletas priešo lėktuvų numetė minas į Kronštato farvaterį ir Leningrado jūrų kanalo atvirąją dalį, o vienas lėktuvas apšaudė stovintį Krasnogorsko reide transportą „Luga" (195, p. 12).

Antskrydžio prieš Kronštatą tikrumu neverta abejoti, bet reikia pažymėti, kad palyginti tikslus įvykių aprašymas aptinkamas tik A. Novikovo pokario atsiminimuose. 39 NAD štabo žvalgybos suvestinė Nr. 1, surašyta tuoj po įvykių, yra labai netiksli: 2 lėktuvai vietoj 14, „trimotoriai lėktuvai" (tokie galėjo būti tik sunkieji transporto Ju-52) vietoj dvimotorių bombonešių Ju-88, „torpedavimas" vietoj iš tikrųjų vykusio giluminių minų metymo. Šiame tyrime svarbiau pažymėti, kad **apie Suomijos aerodromų panaudojimą antskrydžiui prieš Kronštatą nė žodžiu neužsimena nei žvalgybos suvestinės Nr. 1 sudarytojai, nei buvęs Leningrado apygardos KOP vadas.** Vokiečių lėktuvų Učio aerodrome nusileidimo ir degalų prisipylimo faktas sovietinei vadovybei greičiausiai nebuvo žinomas.

Be jau minėtų dviejų ankstaus ryto epizodų, užfiksuotų žinomuose koviniuose pranešimuose (ar paminėtų pokario knygose), daugiau kovos veiksmų Leningrado srities ir Karelijos padangėje pirmąją karo dieną nebuvo.

1941 m. birželio 23 d. Antroji karo diena.

Naktį iš birželio 22-osios į 23-iąją vokiečių aviacijos veiksmai virš Leningrado šiaurinių prieigų iš tikrųjų vyko – zenitinė artilerija numušė vokiečių bombonešį. Lėktuvas nukrito sovietinėje teritorijoje, 4 įgulos nariai paimti į nelaisvę. Šis faktas lakoniškai ir tiksliai buvo užfiksuotas Šiaurės fronto štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 02 birželio 23 d. 10.00:

„Aštunta. PLG 2-asis korpusas pakeltas. Ugnies pozicijose per naktį mėgino atremti priešo lėktuvų antskrydį prieš Leningradą. Karelijos sąsmaukos zenitinė artilerija numušė vieną vokiečių lėktuvą“ (255).

Smulkiau ir gerokai patikimiau šis epizodas aprašytas PLG Šiaurės zonos štabo koviniame pranešime Nr. 1 birželio 23 d. 8.00:

„1. Nuo birželio 23 d. 01 iki 02 priešo aviacija dviem grupėmis po 7–9 bombonešius kiekvienoje 50–200 m aukštyje mėgino įvykdyti antskrydį prieš Leningrado punktus maršrutu: valstybės siena–Vyborgas–Terijokis (Zelenogorskas)*. Dėl zenitinės artilerijos ugnies Gorskajos–Sestrorecko rajone viena grupė pakeitė kursą ir pasuko Kronštato link, kur Baltijos laivyno zenitinės artilerijos ugnimi numušti 4 lėktuvai nukrito į jūrą. Antroji grupė nuskrido Pesočnajos st. (25 km į šiaurę nuo Leningrado centro) link ir numetė bombą karinio miestelio rajone. Aukų ir sugriovimų nėra. Šią grupę apšaudė PLG 2-ojo korpuso zenitinė artilerija. Numušti du lėktuvai. Išsklaidyti grupių likučiai nuskrido į šiaurės vakarus, į Suomiją...“* (256)

Pranešimai apie neva nukritusius į jūrą lėktuvus primena rusų priežodį „ir galai į vandenį...“ Tokių pranešimų tikrumą patikrinti paprastai nėra kaip. O informacija apie Pesočnajos st. rajone „numuštą“ antrą lėktuvą gali būti tik šiek tiek perdėta. Žinomo suomių istoriko K. F. Geusto duomenimis, birželio 23-iosios rytą vienas grupės KGr-806 3-iosios eskadrilės „Junkersas“ Ju-88 (įgulos vadas leitenantas E. Satorijus) numuštas virš Karelijos sąsmaukos, o antras patyrė avariją tūpdamas Suomijos Učio aerodrome; vienas įgulos narys žuvo. Neatmestina, kad lėktuvą apgadino sovietinių zenitinių pabūklų ugnis, dėl to jis ir patyrė avariją tūpdamas. A. Novikovas taip pat rašo, kad naktį į birželio 23-iąją numuštas vienas vokiečių bombonešis (o ne du):

„... Naktį į birželio 23 d. oro pavojaus signalas pasigirdo ir Lenino mieste. Pirmąkart prabilo zenitiniai pabūklai. 194-asis PLG zenitinės artilerijos pulkas zenitine ugnimi pasitiko grupę bombonešių Ju-88, skrendančių nuo Suomijos įlankos pusės. Lygiai 00 valandų 10 minučių vyresniojo leitenanto A. Pimčenkovo baterija numušė pirmą oro maitvanagį su fašistine svastika ant sparnų. Sunaikinto Ju-88 įgula nusileido su parašiutais ir buvo paimta nelaisvėn...“ (244, p. 47)

Be prieštaringų pranešimų apie oro antskrydį iš birželio 22-osios į 23-iąją, jokių kitų pranešimų apie kovos veiksmus Leningrado padangėje sovietinės vadovybės dokumentuose nėra. Pirmąjį vokiečių bombonešį Šiaurės fronto KOP naikintuvai iš tiesų numušė birželio 23 d., bet tai įvyko už 250 km nuo Leningrado. Birželio

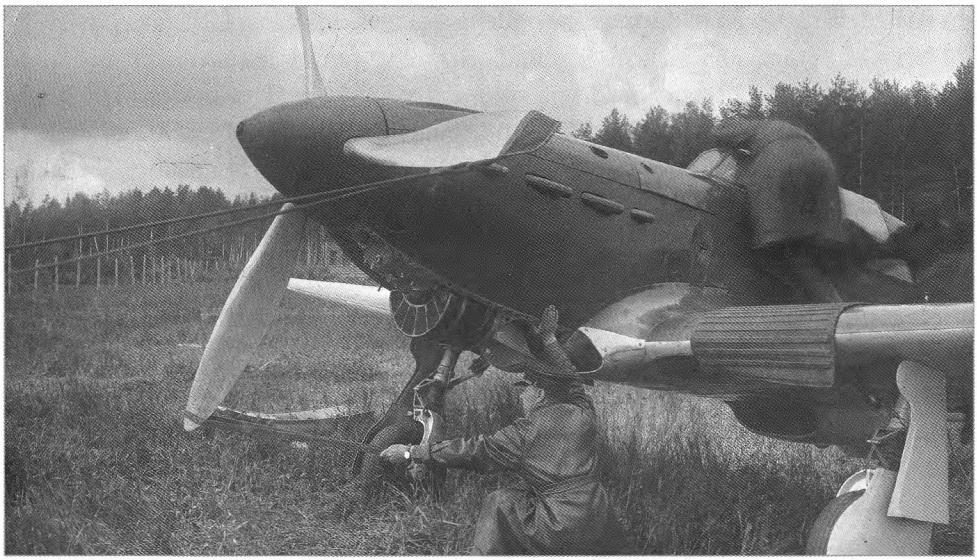

Sovietų naikintuvas Jak-1.

23-iosios rytą 158 NAD lakūnas leitenantas A. Čirkovas, pilotuodamas naujausią tuo metu naikintuvą Jak-1, rajone tarp Pskovo ir Ostrovo numušė vokiečių bombonešį (lakūnas jį identifikavo kaip „Heinkel-111", bet šio tipo bombonešių liuftvafės 1-asis oro laivynas neturėjo; greičiausiai tai buvo „Junkersas" Ju-88). Bet kuriuo atveju, su vokiečių aviacijos naudojamais Suomijos aerodromais šis epizodas niekuo nesusijęs.

1941 m. birželio 24 d. Trečioji karo diena.

Jokių pranešimų apie kovinius susidūrimus, aviacijos antskrydžius ir bombardavimus tą dieną nebuvo. Šiaurės fronto štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 04 birželio 24 d. 10.00 skaitome:

„Penkta. Priešo KOP pavieniais lėktuvais ir grandimis toliau žvalgo Leningrado ruožą. Apygardos KOP pasirengusios kovos veiksmams. PLG aviacija patruliuoja virš Leningrado. Nuo birželio 23 d. 6.00 iki birželio 24 d. 6.00 atliko 231 išskridimą. Susidūrimų su priešo lėktuvais neturėjo" (257).

Birželio 24 d. 22.00 vakarinė operatyvinė suvestinė Nr. 5 šiuo atžvilgiu kartoja rytinę:

„Septinta. Fronto KOP pasirengusi kovai. Susidūrimų su priešo aviacija nebuvo. PLG aviacija patruliuoja virš Leningrado" (258).

Analogiškų pranešimų aptinkame ir Šiaurės fronto operatyvinėse suvestinėse.

23-iosios armijos štabo birželio 24 d. 20.00 operatyvinė suvestinė Nr. 04:

„... 6 punktas. Susidūrimų su oro priešu nebuvo, nuostolių nėra" (259).

39 NAD štabo operatyvinės suvestinės Nr. 3, 4, 5 (paskutinė – birželio 25 d. 18.00) monotoniškai kartoja tą pačią frazę: *„PLG užduotis daliniai vykdė patruliuodami zonose, priešo neaptikta, oro mūšių nebuvo“* (260).

10-ojo mechanizuotojo korpuso (korpusas buvo išskleidžiamas Vyborgo rajone, t.y. visiškai arti nuo Suomijos sienos) štabo suvestinėse nuo birželio 23 d. iki birželio 28 d. yra pranešimas, kad *„korpusas su priešu nesusidūrė, priešas oro antskrydžių prieš korpuso dalinius nevykdė“* (261).

1941 m. birželio 24-osios dieną pakeitė naktis. 1941 m. birželio 25 d. 10.00 rytinė Šiaurės fronto suvestinė Nr. 6 konstatuoja:

„Pirma. Naktis praėjo ramiai. Šiaurės fronto kariuomenės priedangos daliniai yra tuose pačiuose rajonuose kaip ir anksčiau...

... 8-oji šaulių brigada. Hanko pusiasalyje be pokyčių. Susidūrimų su priešu nebuvo. Priešo KOP pavieniai lėktuvai toliau žvalgo Vyborgo, Keksholmo ruožus...“ (262)

Štai ir viskas, kas vyko. Tiksliau sakant, štai ir viskas, kas 1941 m. birželį buvo užfiksuota sovietinės vadovybės dokumentuose. Taikos meto supratimu, Leningrado padangėje vyko vienas ypatingas įvykis po kito. Lyginant su tuo, kas per pirmąsias tris karo dienas, nuo birželio 22 iki 24 d., vyko Šiaurės vakarų ir Pietvakarių frontų ruože (Lietuva, Latvija, Gudija, Vakarų Ukraina), Kareliją ir Leningrado sritį galima buvo laikyti tykiu, apsnūdusiu kurorto miestu, be to, dar per „mirties sezoną“.

Vokiečių kariai apžiūri pamuštą sovietų sunkųjį tanką KV-1. Lietuva. 1941 m. birželis.

Vokiečių kariai apžiūri paliktą sovietų sunkųjį tanką KV-2. Lietuva. 1941 m. birželis.

Užteks priminti, kad šių trijų frontų ruože vien pirmąją karo dieną vokiečių aviacija įvykdė apie **4 tūkst. kovinių išskridimų**. Per vieną dieną. Birželio 22 d. buvo daugelį kartų masiškai bombarduojami dešimtys aerodromų, geležinkelio stočių, Raudonosios armijos vadaviečių ir štabų. Vermachto tankų ir motorizuotosios divizijos daugelyje ruožų pasistūmėjo po 200–250 km ir taip pasiekė sovietinės kariuomenės vakarinių apygardų gilų užnugarį. Buvusių armijų, korpusų ir divizijų nevaldomi likučiai pradėjo netvarkingai trauktis į rytus. Vakarų ir Šiaurės vakarų frontų ruože besiklostantys įvykiai pranašavo neregėtą karinę katastrofą. Tad, artėjant tokio masto katastrofai, bent jau keistai atrodė 1941 m. birželio 24 d. direktyva, kurioje „nenustatyto dydžio" vokiečių kariuomenės grupuotė ir aviacija, neva „sistemingai atvykstanti į Suomijos teritoriją", paskelbiama „lemiamą reikšmę įgyjančia" grėsme.

Baigiant šį skyrių, verta paminėti dar vieną nereikšmingą ir mažai tikėtiną epizodą. Tačiau patiems smalsiausiems skaitytojams reikia papasakoti ir apie jį.

Memuarinėje literatūroje pasitaiko užuominų, kad birželio 22–23 d. vokiečių lėktuvai bombardavo Hanko karinę jūrų bazę. Vieni autoriai rašo, kad tai vyko rytą, kiti – vakare. Net pateikiamas ir lėktuvų skaičius – dvidešimt. Tačiau Šiaurės fronto štabo dokumentuose apie Hanko bombardavimą visiškai neužsimenama.

ŠF štabo birželio 22 d. 22.00 operatyvinė suvestinė Nr. 01:

„Hanko pusiasalio daliniai kovai pasirengę. Kariškių šeimos evakuojamos birželio 22 d. 18.00 šilumlaiviu „Josif Stalin" (251).

ŠF štabo birželio 25 d. operatyvinė suvestinė Nr. 6:

„8-oji šaulių brigada. Hanko pusiasalyje be pokyčių. Susidūrimų su priešu nebuvo..." (262)

Pirmoji užuomina apie kovos veiksmus Hanko pusiasalyje atsiranda tik birželio 26 d. 7.00 ŠF štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 08, bet ir joje kalbama tik apie apšaudymą naudojant sausumos artileriją:

„8 šaul. brigada – naktį į birželio 26-ąją priešas reta ugnimi apšaudė iš artilerijos ir minosvaidžių visą Hanko pusiasalį. Mūsų aviacija ir artilerija šaudo į priešo susitelkimo vietas. Bazės karinis personalas stiprina prieštankines ir pėstininkams sulaikyti skirtas kliūtis" (283).

KJL liaudies komisaras admirolas N. Kuznecovas atsiminimuose taip pat rašo apie „skraidymus virš Hanko" *(„1941 m. birželio 24-osios vakare J. Stalino kabinete įvykusiame pasitarime aš pranešiau apie suomių ir vokiečių lėktuvų skraidymus virš Hanko, apie mūsų laivų bombardavimą Poliarnojėje...")*, bet ne smūgius bombomis karinei jūrų bazei, kuri kaip tik ir buvo pavaldi laivynui, tad N. Kuznecovas apie Hanko bombardavimą turėjo sužinoti anksčiau už visus.

Šio įvykio tikrasis liudininkas rašo:

„... Jau pirmosiomis karo dienomis virš pusiasalio pasirodė vokiečių bombonešių. Aš mačiau tik vieną trijų lėktuvų grandį ir spėju, kad bombos buvo mėtomos be numatyto iš anksto taikinio. Ar lėktuvų buvo daugiau, nežinau, bet antskrydis rytą truko tik ke-

lias minutes ir tą dieną daugiau nepasikartojo. Bombos buvo mėtomos, kaip sakoma, kur pakliuvo. Iš tiesų niekur nekliuvo. Visa įgula buvo patikimose slėptuvėse... Dar vieną bevaisį bombardavimą vokiečiai pakartojo kitą dieną..." (189)

Šios knygos autoriaus nuomone, labai tikėtinas birželio 22-osios ryto įvykių Hanko pusiasalyje paaiškinimas būtų toks, kad bazę bombardavo Baltijos laivyno KOP viena grandis (trys lėktuvai). Kaip tik tuo metu (birželio 22-osios ankstų rytą) Baltijos laivyno aviacija bombardavo Suomijos laivus ir įtvirtinimus Alandų salose (o tai labai arti nuo Hanko).

Begaliniame pakrantės ščerų labirinte vienos grandies vadas suklydo rinkdamasis taikinį ir numetė bombas ne į tą pusiasalį.

Kad virš Hanko būtų pasirodę vokiečių bombonešiai, labai abejotina dėl paprasčiausios priežasties: kam? Ši bazė (t.y. placdarmas išlaipinti sovietinei kariuomenei) buvo problema suomiams, o ne vokiečiams. Hanko karinė jūrų bazė vokiečiams niekuo nekliudė. Absoliučiai. Vokiečių laivynas į Suomijos įlanką nė neplanavo prasiveržti, atvirkščiai, minavo kelią į įlanką. Birželio 22-osios rytą liuftvafė neturėjo „atliekamų" lėktuvų ir jų įgulų bei bombų. Kažin ar būtų vokiečiai rizikavę lėktuvais ir lakūnais (nuo Rytų Prūsijos aerodromų iki Hanko nuotolis – apie 600–700 km „į vieną pusę", taigi bombonešių negalėtų pridengti naikintuvai) vien dėl „solidarumo" su būsimąja sąjungininke Suomija. Per visą karą nė vienas vokiečių lėktuvas ar laivas net nepriartėjo prie Hanko. Bet kuriuo atveju šį aspektą dar reikėtų patyrinėti.

3.6 skyrius. **Skydas ir kalavijas**

1941 m. birželio 25 d. ankstų rytą Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno kovos lėktuvai perskrido Suomijos sieną. Prieš rašant, kaip vyko ši operacija, kokios buvo jos užduotys bei pasiekti rezultatai, reikia kuo tiksliau susipažinti su šalių pajėgų sudėtimi bei dislokavimu (žr. 38 žemėlapį, p. 342).

Leningrado apygardos (Šiaurės fronto) aviacijos pajėgos buvo palyginti mažos (lyginant su didžiuliu skaičiumi naikintuvų, ginančių SSRS antrosios sostinės oro prieigas).

Visai arti Leningrado buvo dislokuota **41 BAD** (štabas Gačinoje), kuri turėjo keturis bombonešių aviacijos pulkus. 1941 m. birželio 22 d. divizijos vadas pulkininkas Novikovas davė kovinį įsakymą Nr. 1, pagal kurį divizijos pulkai buvo išsklaidyti operatyviniuose aerodromuose: 10 BAP – Gorodeco aerodrome, 201 BAP – Sumsko aerodrome, 202 BAP – Kerstovo aerodrome, 205 BAP – Krestcų aerodrome (265). 10-asis bombonešių pulkas buvo „senas" kadrinis aviacijos pulkas, dalyvavęs dar Žiemos kare ir už atliktus „žygdarbius" jame apdovanotas Raudonosios vėliavos ordinu. 201-asis, 202-asis ir 205-asis pulkai palyginti „jauni". Jie pradėti formuoti 1940 m. pabaigoje. Beje, nereikia manyti, kad „jauni" pulkai sudaryti vien iš lakūnų mokyklų absolventų – vadai daugiausia buvo didelės kovinės patirties įgiję lakūnai. Štai 202 BAP *„pulko vadas pulkininkas N. Jefimovas apdovanotas Lenino ir Raudonosios*

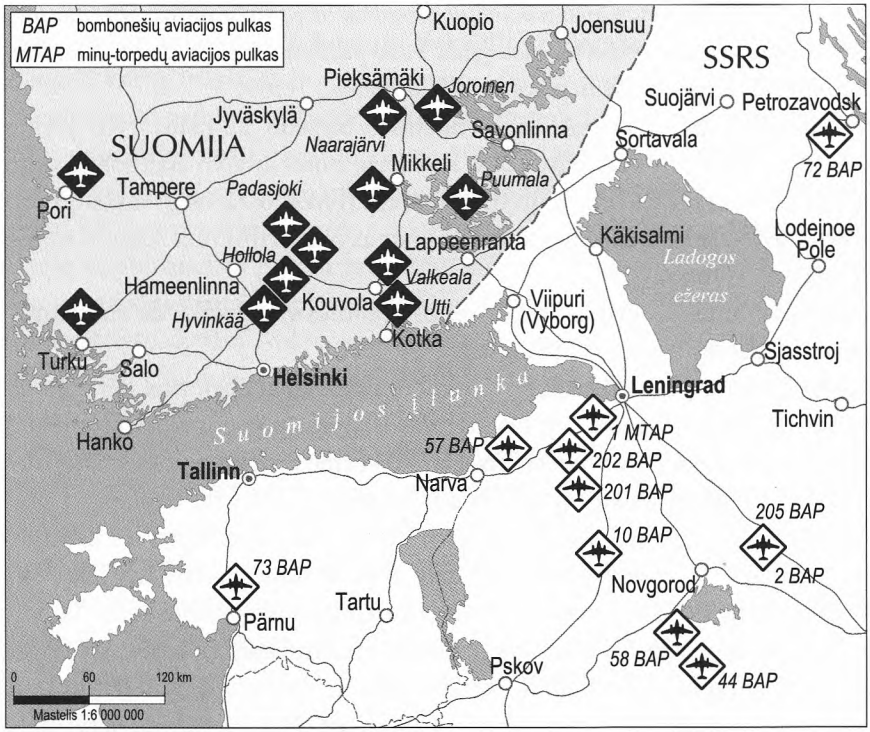

Nr. 38. *Suomių naikintuvų ir sovietų bombonešių bazės.*

vėliavos ordinais, pulko šturmanas majoras G. Gabunija – dviem Raudonosios vėliavos ordinais. Vyriausybinių apdovanojimų taip pat turėjo eskadrilių vadai, jų pavaduotojai ir šturmanai... Visi jie turėjo nemažą tarnybos ir kovų patirtį, įgytą Ispanijos padangėje, mūšiuose prie Chasano ežero, Chalchin Golo upės, kare su baltasuomiais ir išvaduojamajame žygyje į Vakarų Ukrainą bei Vakarų Baltarusiją..." (266)

Būdinga „dušimtinių" pulkų ypatybė ta, kad jie turėjo visą etatinį skaičių lakūnų, bet kovos lėktuvų – nedaug. Sprendžiant iš Šiaurės fronto KOP vado A. Novikovo atsiminimų, 41 BAD turėjo 114 lėktuvų (244, p. 69). Aviacijos maršalas pateikė greičiausiai bendrą lėktuvų skaičių, kartu su laikinai netvarkingais. 41 BAD fondo dokumentuose nurodytas 1941 m. birželio 27 d. buvęs tikslus kovai parengtų lėktuvų skaičius divizijos pulkuose (267). Ankstesnių žinių (birželio 22 ar 25 d.) nėra. Tačiau, lygindami 1941 m. birželio 27 d. likusius lėktuvus su koviniais nuostoliais, gauname tokius minimalius (kaip tik „minimalius", nes, be kovinių nuostolių, galėjo būti ir techninių gedimų bei avarijų) skaičius:

10 BAP	38 SB
201 BAP	25 SB
202 BAP	19 SB
205 BAP	13 SB
Iš viso 41-ojoje BAD	**95**

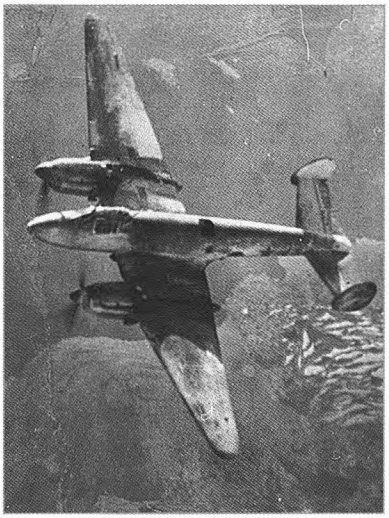

Sovietų pikiruojamasis bombonešis Ar-2.

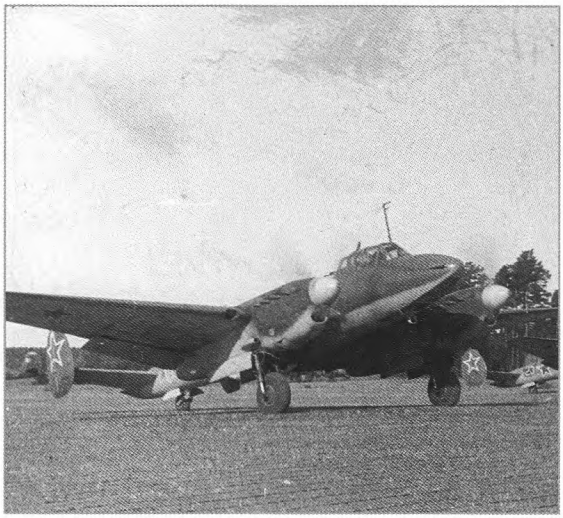

Sovietų pikiruojamasis bombonešis Pe-2. Leningrado frontas.

2-oji aviacijos divizija išdėstyta piečiau Leningrado (štabas Staraja Rusa m.). Divizija turėjo tris bombonešių (2 BAP, 44 BAP, 58 BAP) ir vieną šturmo lėktuvų (65 ŠAP) aviacijos pulką. Dėl šturmo lėktuvų pulko ši divizija priskirtina „mišrių-jų" rūšiai ir daugumoje dokumentų ji vadinama 2 MAD. Iš esmės jokių užuominų apie 65 ŠAP, ginkluoto lengvaisiais naikintuvais biplanais I-15bis, dalyvavimą aviacijos smūgyje Suomijai neaptinkama ir iš tikrųjų 2 MAD veikė kaip bombonešių junginys. Ši sovietinių KOP sena kadrinė divizija ir kiekybiniu, ir kokybiniu atžvilgiu buvo sukomplektuota geriau nei 41 BAD. Du jos pulkai (2-asis ir 58-asis) jau gavo naujausių to meto pikiruojamųjų Ar-2 ir Pe-2.

1941 m. birželio 23 d. divizija buvo dislokuota: štabas ir 58 BAP Krestcų aerodrome (Naugardo rajone). Kovai parengtų lėktuvų skaičius (remiantis bombonešių pulkų štabo dokumentais) pateiktas lentelėje (268):

	kovai parengti lėktuvai	Iš viso
2 BAP	23 SB + 21 Ar-2	44
44 BAP	? SB + ? Pe-2	46
58 BAP	38 SB + 14 Pe-2	52
Iš viso 2 MAD		**142**

55 MAD (štabas Petrozavodske) turėjo vieną bombonešių aviacijos pulką (72 BAP) su 45 bombonešiais SB (iš jų 40 tvarkingi) ir 4 naujus Pe-2.

Iš viso – 44 kovai parengti lėktuvai (1941 m. birželio 1 d. duomenys) (269).

Taigi Šiaurės fronto KOP masiniam aviacijos smūgiui Suomijos aerodromams galėjo panaudoti apie **280 tvarkingų bombonešių**. Šiaurės fronto KOP dalinių būdinga ypatybė, kad jie turėjo gerokai daugiau įgulų (apie 450) negu tvarkingų lėktuvų (269).

Suomiai apžiūri numuštą sovietinį bombonešį SB. 1940 m.

Dar kartą priminsime, kad visi skaičiai, apibūdinantys kovos lėktuvų techninę būklę, yra tik orientaciniai, kurie net tos pačios divizijos dokumentuose skiriasi 10–15 proc.

Ir tai nestebina: lėktuvas karinėje aviacijoje nėra saugiai naudojamas, nuolat genda, yra taisomas, atnaujinamas ir t.t. Tad visai tiksliai pasakyti kovai parengtų lėkuvų skaičių yra iš principo neįmanoma.

Baltijos laivyno KOP (vadas – aviacijos generolas majoras V. Jermačenkovas) turėjo tris bombonešių pulkus: 1 MTAP (minų bei torpedų aviacijos pulkas), 57 BAP, 73 BAP. Pirmieji du priklausė 8-ajai bombonešių brigadai ir dislokuoti Bezzabotnojės ir Kotlų aerodromuose (30–70 km šiauriau Leningrado). Jūrų aviacijos aerodromai buvo visai arti pietinio (sovietinio) Suomijos įlankos kranto, o 1 MTAP ir trys iš penkių 57 BAP eskadrilių turėjo tolimųjų bombonešių DB-3/DB-3f, kurie iš jau minėtų aerodromų galėjo pasiekti iš esmės bet kurią Vidurio Suomijos vietą. 73 BAP (penkios eskadrilės, turinčios bombonešių SB ir Ar-2) buvo dislokuotos Estijoje, Piarnu aerodrome. Iš viso šie trys Baltijos laivyno KOP aviacijos pulkai turėjo **174 kovai parengtus lėktuvus**, iš jų 91 DB-3, 66 SB, 17 Ar-2 (270, 271, 277).

Visose šalyse (ir Sovietų Sąjunga ne išimtis) jūrų aviacija yra ginkluotųjų pajėgų elitas. Priežastis labai paprasta: „jūra neatleidžia“. Nei I-16, nei DB-3 negalėjo priverstinai nutūpti ant vandens. Be to, ir parašiutas virš šiaurės jūrų ne ką padeda – žiemą Baltijos ar Barenco jūrų lediniame vandenyje žmogus ilgai neišgyvens. Pirmoji pilotavimo klaida, orientacijos netekimas, nekokybiškai parengtas skrydžiui lėktuvas – ir įgulai gresia žūtis. Štai kodėl KJL aviacijoje silpnų lakūnų nebūna. O tarp visų jūrų aviacijos junginių kaip tik Baltijos laivyno KOP turėjo didžiausią kovinę patirtį. Be to, ši patirtis buvo įgyta tame pačiame KVT, kuriame reikėjo veikti 1941 m. birželį. Suomijos ir Botnijos įlankų uostai (Helsinkis, Turkus, Vaaza, Poris, Kotka) nuolat buvo įtraukti į visus prieškario Baltijos laivyno KOP planus kaip pirmiausia bombarduotini. Nuo Žiemos karo laikų liko dar du „pirmaeiliai objektai“ – suomių kranto apsaugos šarvuočiai „Ilmarinen“ ir „Veinemeinen“ (kitų didelių laivų Suomijos KJL neturėjo), kurių 1939 m. gruodį taip ir nepavyko nei paskandinti, nei apgadinti.

Naujam karui virš Baltijos rengtasi labai atkakliai. Štai ką atsiminimuose apie tai rašo buvęs 1 MTAP šturmanas generolas leitenantas P. Chochlovas:

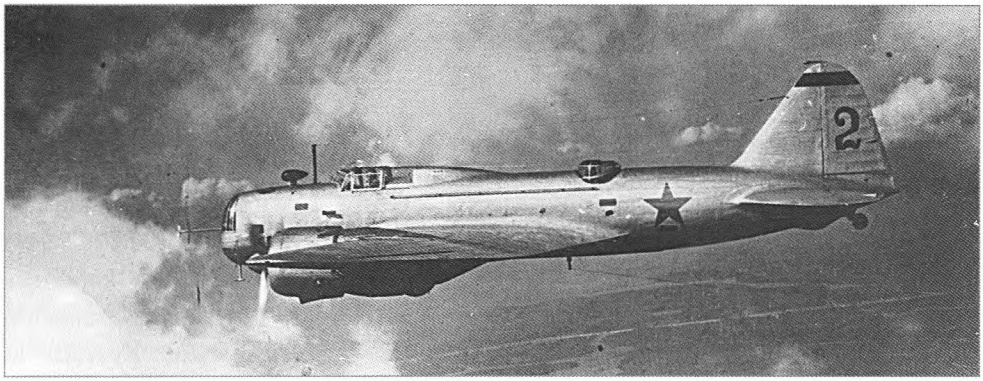

Sovietų KOP tolimasis bombonešis DB-3B. Prieš lakūno kabiną įmontuotas radijo puskompasis RPK 2.

„... *Ankstesnis mokymasis ir kovos veiksmai* (Žiemos karas – M. S.) *davė rezultatų. Įgulos mokėjo skraidyti dieną padalinių rikiuote, o dvi eskadrilės įprastinėmis meteorologinėmis sąlygomis galėjo skraidyti ir naktį... Pulke atsirado įgulų – bombų ir minų mėtymo snaiperių. Buvo atliekama daug išskridimų naudojant radijo navigacijos priemones. Lėktuvuose DB-3 jau tada buvo įrengta radijo puskompasių RPK-2, kuriais sumaniai naudotasi per skraidymus. Geriausiai parengtos įgulos mokėsi skraidyti debesyse.* ***Kiekviena įgula 1940 m. skraidė vidutiniškai daugiau kaip po 200 valandų***" (paryškinta mano. – M. S.) (134).

200 skraidymo valandų per metus – labai neprastas rodiklis. Ypač, kai Rusijos pseudoistorinėje literatūroje nesibaigia graudūs atodūsiai, kad sovietinės aviacijos lakūnai 1941 m. vasarą daugiausia buvo „geltonsnapiai paukščiukai", nebaigti mokyti kariūnai, skraidę po keturias valandas per metus pagal „dėžutės" schemą...

Suomijos naikintuvų aviacija – mažų šios šalies KOP pajėgų didžiausia dalis. Suomijos naikintuvai buvo suskirstyti į penkias palyginti sukomplektuotas aviacijos grupes:

1. LLv-24, vadas – majoras G. Magnussonas. Tai įgijusi didžiausios patirties Žiemos kare, pasiekusi geriausių rezultatų Suomijos KOP grupė. LLv-24 turėjo keturias eskadriles (nestandartiškai didelis skaičius), iš kurių trys (25 lėktuvai) dislokuoti Vesivehmos aerodrome (Lahčio miesto rajone), o viena – Selenpės aerodrome, esančiame Kouvolos geležinkelio stoties rajone (sovietiniuose dokumentuose šis aerodromas dažniau vadinamas Valkeala – pagal šalia esančios gyvenvietės pavadinimą). Iš viso grupė LLv-24 turėjo **33** amerikietiškus **naikintuvus „Brewster"**.

Suomijos KOP naikintuvas „Brewster 239 (Buffalo)".

Suomių lakūnas asas Oiva Tuominenas prie itališko naikintuvo „Fiat G-50". 1942 m. spalis. Per Žiemos karą ir Tęstinį karą O. Tuominenas iš viso numušė 44 priešo lėktuvus.

2. LLV-26, vadas – majoras R. Harjus-Jentis. Trys grupės eskadrilės dislokuotos Naarajarvio aerodrome (8 km į vakarus nuo Pieksiamiakio geležinkelio stoties). Grupė LLv-24 turėjo **26** itališkus **naikintuvus „Fiat G-50".**

3. LLV-28, vadas – kapitonas S. Sirinas. Trys grupės eskadrilės buvo išdėstytos Naarajarvio aerodrome (8 km į vakarus nuo Pieksiamiakio stoties). Grupė turėjo **27** prancūziškus **naikintuvus „Morane MS-406".**

4. LLv-32, vadas – kapitonas E. Heinilė. Ši aviacijos grupė savo menkomis pajėgomis turėjo pridengti valstybės sostinę ir svarbų Rihimiakio–Hiuvinkės geležinkelio mazgą. Dvi aviacijos grupės LLv-32 eskadrilės bazavosi Hiuvinkės aerodrome (40 km į šiaurę nuo Helsinkio). Jos dar iki Žiemos karo turėjo pasenusių olandiškų naikintuvų „Fokker D-21". Be to, šie naikintuvai buvo labai padilę, nes pagal licenciją pagaminti Tamperės gamykloje dar 1939 m. pavasarį bei vasarą ir naudoti visą karą. Todėl 1941 m. birželio 25 d. iš 24 grupės LLv-32 naikintuvų parengti kovai buvo **tik 12**.

5. LLv-30, vadas – kapitonas L. Bremeris. Grupėje buvo trys eskadrilės, iš kurių tik viena (2-oji) turėjo visą lėktuvų komplektą. Dvi eskadrilės, ginkluotos **18 naikintuvų „Fokker D-21"** (surinkti Tamperėje po Žiemos karo, su galingesniais amerikietiškais varikliais PW R-1830), bazavosi Porio uostamiesčio aerodrome. Grupės LLv-30 pirmoji eskadrilė bazavosi Hollolos aerodrome (Lahčio miesto rajonas). Ji turėjo **5 angliškus naikintuvus „Hurricane".**

Be jau minėtų penkių naikintuvų grupių, buvo dar trys nesukomplektuotos nė iki pusės etatinio lėktuvų skaičiaus, kurių eskadrilės išsklaidytos po visą Pietų Suomiją. Grupės LLv-12 2-oji eskadrilė, kuri turėjo 3 „Gloster Gladiator" (pasenusius dar iki Žiemos karo angliškus naikintuvus – biplanus), bazavosi Puumalos aerodrome (50 km į rytus nuo Mikkelio). Grupės LLv-12 eskadrilė, ginkluota 7 „Fokeriais", dislokuota Mikkelio aerodrome.

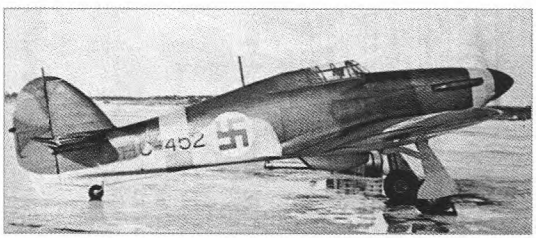

Suomijos KOP angliškas naikintuvas „Hawker Hurricane".

Grupės LLv-14 1-oji eskadrilė bazavosi Učio aerodrome (Kouvolos geležinkelio stoties rajonas). Ji turėjo **6 „Gladiatorius".** 3-ioji grupės LLv-14 eskadrilė bazavosi Padasjokio aerodrome (45 km į šiaurę nuo Lahčio miesto). Ji turėjo **6 „Fokerius". 5 nai-**

kintuvais (trofėjiniais sovietiniais **I-153**) buvo ginkluota LLv-6 trečioji eskadrilė, įkurdinta Turkaus miesto aerodrome (311).

Dar dvi eskadrilės (Joroineno aerodrome 1/LLv-12 ir Valkealos aerodrome 2/LLv-14) laikytos rezerve, nes 1941 m. birželio pabaigoje buvo perginkluojamos palyginti „naujais" amerikietiškais naikintuvias „Hawk P-36".

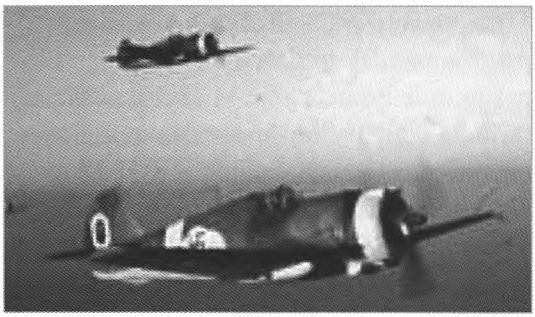

Suomijos KOP amerikietiški naikintuvai „Curtiss P-36 Hawk".

Iš viso Suomijos KOP naikintuvų daliniuose buvo **160** net 8 tipų **lėktuvų.** Iš jų iki 1941 m. birželio 25 d. parengtos kovai **148 mašinos**. Trečdalis visų naikintuvų (52 tvarkingi lėktuvai) buvo gerokai iškleręŽiemos karo veteranai: olandiški „Fokeriai" ir angliški „Gladiatoriai". Reikia pažymėti, kad 1941 m. vasarą Suomijos KOP neturėjo nė vieno vokiško „Meserščmito" (pirmuosius 30 lėktuvų Bf-109 G-2 Suomija pirko tik **1943 m. pavasarį**).

Įžymiausio suomių lakūno Eino Juutilaineno (numušė 94 priešo lėktuvus) naikintuvas „Messerschmitt BF-109G-2". Antrame plane suomių transporto lėktuvas – amerikietiškas „Douglas C-47". 1943 m.

Didelė lėktuvų ir aviacinių variklių įvairovė buvo ne vienintelė aviacijos pulkų techninių tarnybų problema. Aviacijos techniką teko remontuoti ir prižiūrėti iš esmės be originalių gamyklinių detalių. Tai bus suprantama, jei prisiminsime, kaip Suomijos KOP gaudavo lėktuvų naikintuvų.

Mažiausiai problemų kilo dėl „Fokerių". Vermachtui užėmus Olandiją, suomių KOP padėtis labai nepablogėjo, nes 1937 m. vasarą Suomija apdairiai nusipirko licenciją neribotai gaminti „Fokerius" Tamperėje esančioje valstybės gamykloje. Tačiau tam pirmiausia reikėjo variklių. Suomija pati aviacinių variklių, aišku, negamino. Šalyje surinktiems „Fokeriams" iš pradžių buvo pritaikomi angliški „Bristol-Mercury" varikliai, paskui – gerokai galingesni amerikietiški R-1830 „Twin wasp". Norvegiją okupavus vokiečiams ir jų karinėms sausumos ir jūrų bazėms atsiradus už kelių kilometrų nuo suomių Petsamo uosto, Suomiją su Atlanto vandenynu jungiantis transporto koridorius buvo iš esmės užblokuotas.

Taigi beveik neliko galimybių gauti naujų angliškų ar amerikietiškų variklių, lėktuvų ir jų atsarginių dalių. Aišku, tam kliudė ir didėjantis Suomijos suartėjimas su Vokietija, nes tai nebuvo paslaptis nei Londonui, nei Vašingtonui. O prancūziškos aviacijos technikos netiekta nuo pat to meto, kai Prancūzija neteko nepriklausomybės.

Tiesa, vėliau (1941–1942 m.) vokiečiai pardavė Suomijai (pardavė už pinigus, o ne padovanojo dėl solidarumo su sąjungininke) 57 trofėjinius „Moranus“ ir užgrobtus per mūšius Prancūzijoje 44 amerikietiškus lėktuvus „Hawk“. Iki pat 1943 m. pavasario šis senų, padilusių, apgadintų mūšiuose lėktuvų tiekimų „menkas upeliūkštis“ buvo vienas iš dviejų Suomijos KOP lėktuvų parko atnaujinimo šaltinių. Kitas šaltinis – trofėjiniai sovietiniai naikintuvai ir iš jų išmontuoti varikliai.

Suomijos KOP naikintuvų taktinių techninių duomenų smulkiai nenagrinėsime, nes tai nėra šio tyrimo užduotis. Todėl apsiribosime tik pačia trumpiausia apžvalga.

Naikintuvas „Fokker D-21“ buvo kuriamas kaip paprastas naudoti, patikimas ir pigus naikintuvas, skirtas kolonijiniams karams Olandijos Vest Indijoje. Kaip tik siekiant maksimaliai supaprastinti ir atpiginti konstrukciją, pritaikyta neįtraukiama važiuoklė, o tai 4-ojo dešimtmečio antrosios pusės lėktuvams buvo aiškus anachronizmas. Ginkluote (4 šautuvinio kalibro kulkosvaidžiai) ir variklio galia (750 AG) šis naikintuvas atitiko pirmąsias įžymiojo sovietinio „išako“ modifikacijas (1-16 10 tipas), bet buvo gerokai sunkesnis (2050 kg prieš 1716 kg), turėjo mažesnį, negu I-16 greitį, atsiliko kilimo sparta.

Prancūziškas naikintuvas „Morane MS 406“ pirmąkart pakilo į orą 1935 m. rugpjūčio 8 d. Tai vienas iš pirmųjų pasaulyje „naujosios bangos“ naikintuvų (aštrianosiai greitieji naikintuvai monoplanai su skysčiu aušinamais varikliais ir įtraukiamomis važiuoklėmis, ginkluoti patrankomis). Pirmas negalėjo tapti geriausiu: šio lėktuvo didžiausia yda ta, kad variklio galia neatitiko bendro konstrukcijos svorio. Iš vėliau pateikiamos lentelės matyti, kad net lyginamas su pačia sunkiausia „išako“ modifikacija (I-16, 28 tipas, ginkluotas 20 mm patrankomis) „Moranas“, turėdamas 200 AG mažesnę variklio galią, buvo puse tonos sunkesnis. Taigi „Morane MS-406“ energijos galia pusantro karto mažesnė, negu I-16, o tai ir buvo mažo pagreičio bei manevringumo priežastis.

Suomijos KOP naikintuvas – prancūziškas „Morane-Saulnier MS 406“.

Siekiant kaip nors „pritempti“ lėktuvo maksimalų greitį iki išsvajotos 500 km/val. ribos, „Moranui“ pritaikytas neregėtas, įtraukiamas į fiuzeliažą variklio aušinimo radiatorius. Tad su iškištu į oro srovę radiatoriumi „Moranas“ nepasiekdavo ir 450 km/val., o su įtrauktu variklis greit „užvirdavo“. Be to, „Morano“ benzino bakas buvo be protektoriaus, lakūno sėdynė – be šarvuotos atkaltės, o hidraulinė sistema labai nepatikima. Per pirmuo-

sius mūšius su vokiečių „Meserščmitais“ prancūzai įsitikino, kad „Moranas“ pasenо vos spėjęs gimti. 1940 m. pavasarį prancūzų naikintuvų aviacijos grupės pradėjo karštligiškai persiginkluoti tobulesniais lėktuvais. Vos per tris savaites, nuo gegužės 10 iki birželio 5 d., šešios prancūzų naikintuvų aviacijos grupės „išsivadavo“ iš „Moranų“ ir gavo „Devoitine D-520“, „Bloch Mb-152“ bei amerikietiškų „Hawk“.

Suomijos aviacijai „Moranas“ (pirmieji lėktuvai gauti 1940 m. vasarį ir suspėjo dalyvauti Žiemos kare) buvo brangi dovana. Šis naikintuvas galėjo pavyti sovietinį bombonešį SB, o turėdamas patranką, tiko efektyviai šturmuoti antžeminiams taikiniams.

Ir vėliau, per antrąjį Sovietų Sąjungos ir Suomijos karą „Moranas“ naudotas kaip naikintuvas ir šturmo lėktuvas, konkrečiai, kovai prieš geležinkelio komunikacijas (20 mm patranka iš mažo atstumo pramušdavo garvežio katilo sieneles). Dar vienas prancūziško veterano „pranašumas“ suomių aviacijoje buvo tas, kad aviaciniai varikliai M-100/M-103/M-105, įmontuoti į sovietinius bombonešius SB, Ar-2 ir Pe-2, į naikintuvus Jak ir LaGG, buvo licencijuota motoro „Hispano-Suiza 12Y-31“, įmontuoto į „Moranus“, forsuota versija. Taigi numuštų sovietinių lėktuvų nuolaužose suomiai rasdavo daug „Moranų“ varikliams reikalingų detalių.

Itališkas „Fiat G-50“, amerikietiškas „Hawk“ ir „Brewster“, sovietinis I-16, nors iš išorės nepanašūs, buvo tos pačios klasės ir tos pačios kartos lėktuvai – 4-ojo dešimtmečio manevringi naikintuvai su oru aušinamais varikliais. I-16 paskutinės modifikacijos dėl galingų variklių bei rekordiškai mažo svorio (kaip unikaliai didelės traukos priežasties) pranoko savo „amžininkus“ horizontaliojo ir vertikaliojo manevringumo charakteristikomis, nė kiek nenusileido ir greičiu. „Amerikiečių“ pranašumas buvo aerodinaminis tobulumas (gerokai mažesnis aerodinaminio pasipriešinimo koeficientas), tad jie pralenkė „išaką“ galimybe įsibėgėti pikiruojant, taip pat tradicinis visų JAV KOP lėktuvų pranašumas – didelė degalų atsarga, taigi ir didelis (milžiniškas sovietinių KOP mastais) skridimo nuotolis. Verta pažymėti, kad „Fiat“ ir „Briuster“, ginkluoti stambaus kalibro kulkosvaidžiais, ugnies galia neabejotinai lenkė „išako“ modifikacijas su kulkosvaidžiais (I-16, 18 bei 24 tipai).

	Tuščio sv.	Kilimo sv.	Kilimo galia AG	Maks. greitis	Vertik. greitis m/min.	Nuotolis	Ginkluotė
„Morane MS-406“	1900	2470	860	490	667	800	1 x 20 + 2 x 7,5
I-16 28 tipas	1403	1988	1100	470	882	445	2 x 20 + 2 x 7,62
„Hawk P-36“	2121	2600	1050	490	930	1200	6 x 7,7
„Fiat G-50“	1963	2403	840	473	?	670	2 x 12,7
„Brewster B-239“	2104	3103	950	487	?	1500	3 x 12,7 + 1 x 7,7
I-16 24 tipas	1383	1780	1100	489	938	440	4 x 7,62

Apskritai Suomijos KOP lėktuvai naikintuvai svarbiausiomis techninėmis taktinėmis charakteristikomis visai atitiko karo pradžios vadinamuosius „pasenusius“ sovietinius naikintuvus I-16 ir I-153. Prabloškiamai skyrėsi jų kovinio naudojimo istorija. Tūkstančiai „išakų“ ir „čaikų“ buvo palikti pasienio aerodromuose jau pirmosiomis karo dienomis, o „Briusteriai“, „Fiatai“ ir „Moranai“ sėkmingai kariavo

Sovietų lėktuvai Il-2 vokiečių užimtame Vilniaus aerodrome. 1941 m. birželio pabaiga.

Kauno aerodromas. 1941 m. birželio pabaiga. A. Žardinsko archyvas.

iki pat 1944 m. vasaros. Suomių lakūnai, pilotuodami šiuos „muziejinius eksponatus“, toliau numušinėjo visokius kitus lėktuvus, su kuriais susidurdavo ore: naujus sovietinius Jak-9 ir La-5, amerikietiškus „lendlyzinius“ – „Kobras“ ir „Kitihoukus“... 1944 m. liepos 29 d. seržantas V. Rinkeneva, pilotuodamas „Čaiką“ I-153, numušė „Aerokobrą“ P-39. Tai ne „medžiotojo istorija“, o tikras faktas, nes numuštas lėktuvas aptiktas žemėje Loimolos stoties rajone (52, p. 356).

Toliau taktinių techninių charakteristikų nenagrinėsime, o aptarsime šiam skyriui svarbesnį suomių naikintuvų aviacijos išdėstymo klausimą. Žvilgtelėję į geografijos žemėlapį, kuriame išdėstytos visos anksčiau minėtos naikintuvų grupės ir eskadrilės, aptinkame tik **septynis „aerodromų mazgus“:**

» Pieksiamiakio st. rajone (Naarajarvio ir Joroineno aerodromai) – iš viso 53 naikintuvai;
» Lahčio miesto rajonas, Vesivehmos, Hollolos aerodromai, iš viso 36 naikintuvai;
» Porio miesto rajonas, Porio aerodromas, iš viso 18 naikintuvų;
» Kouvolos stoties rajonas, Valkealos (Selenpės) ir Učio aerodromai, iš viso 14 naikintuvų;
» Helsinkio miesto rajonas, Hiuvinkės aerodromas, iš viso 12 tvarkingų naikintuvų;
» Mikkelio miesto rajonas, Mikkelio ir Puumalos aerodromai, iš viso 10 naikintuvų;
» Turkaus miesto rajonas, Turkaus aerodromas, iš viso 5 naikintuvai.

Visa naikintuvų aviacija bazavosi 12 aerodromų. Jei iš šio sąrašo išbrauksime tuos, kuriuose bazavosi vos 3-8 lėktuvai, tad liks tik **penki aerodromai**: Naarajarvis (27 lėktuvai), Joroinenas (26 lėktuvai), Vesivehma (25 lėktuvai), Poris (18 lėktuvų) ir Hiuvinkė (12 lėktuvų) (žr. 38 žemėlapį, p. 342).

Aviacijos sutelkimas tokiame mažame aerodromų skaičiuje neabejotinai sudarė Suomijai pavojingą situaciją – naikintuvų grupės pačios tapo naikinamųjų smūgių iš oro taikiniais.

Lyginant Šiaurės laivyno KOP ir Baltijos laivyno KOP aerodromų skaičių su bombonešių pulkų skaičiumi, nesunku įsitikinti, kad smogti kiekvienam iš Suomijos KOP penkių svarbiausių aerodromų sovietinė vadovybė galėjo skirti po **du bombonešių pulkus ir pridengti juos trimis pulkais naikintuvų.**

Gana sunku suprasti kaip tik tokio naikintuvų aviacijos pajėgų išskirstymo logiką. Valstybės sostinė ir du svarbiausi (Suomijos mastu) miestai (Turkus ir Tamperė) buvo dengiami neproporcingai mažų pajėgų. Pati didžiausia naikintuvų grupuotė (dvi aviacijos grupės, trečdalis visų parengtų kovai lėktuvų) – Pieksiamiakio rajone už 200–250 km nuo sienos, nuo Helsinkio ir Tamperės. Susidaro įspūdis, kad Suomijos vadovybė, neatmesdama galimybės, jog Sovietų Sąjunga smogs netikėtą masinį smūgį, atitraukė svarbiausias naikintuvų aviacijos pajėgas į šalies gilumą.

„Lotta Sverd" organizcijos emblema. Ši sukarinta moterų organizacija Suomijoje veikė nuo 1919 iki 1944 m.

Suomių organizacijos „Lotta Sverd" narė sargyboje stebi padangę, saugodama nuo sovietinių lėktuvų antpuolių. 1940 m. sausis.

Toks sprendimas tampa suprantamas, jei pažvelgsime į geografijos žemėlapį. Suomijos sostinė, svarbiausi uostai, geležinkelio magistralės ir jų mazgų stotys yra prie Suomijos įlankos pakrantės ar visai arti jos. Ši aplinkybė kėlė didžiulę problemą sudarant PLG sistemą. Mat, nesant radiolokatorių (o 1941 m. vasarą Suomijos PLG radiolokatorių neturėjo), visa įspėjimo apie užpuolimą iš oro sistema – daugelis šimtų vizualinio stebėjimo postų (svarbiausiuose ruožuose buvo įrengta ir garso pelengatorių). Pavyzdžiui, Leningrado PLG turėjo 263 vadinamuosius oro stebėjimo, pavojaus, ryšių (OSPR) ir 23 atskirus naikintuvų aviacijos nukreipimo postus (toks buvo aštuonių radiolokacinių stočių priedas!).

Maskvos PLG turėjo 7 RLS ir 610 OSPR postų. Suomijos įlankoje OSPR postų trūko, tad priešo lėktuvas virš Helsinkio ar Turkaus priemiesčio aerodromo galėjo atsirasti greičiau, negu sukauks oro pavojaus sirena.

Bet kuriuo atveju 1941 m. birželio 25 d. Suomijos KOP pajėgų dislokavimas iš esmės buvo **visiškai nesuderinamas su versija, kad Suomijos kariuomenė jau 1941 m. birželį išskleista įsiveržti** į sovietinę „Kareliją-Suomiją". Aviacija, kaip matome, dislokuota už daugelio šimtų kilometrų nuo Suomijos kariuomenės sausumos pajėgų būsimojo puolimo rajono (jis prasidėjo liepos 10 d. Ladogos Karelijoje, Joensaus–Ilomantsio ruože). Taip puolimui nesirengiama. Štai 1941 m. birželio 22 d. išvakarėse vokiečiai išskleidė savo naikintuvų grupes vos už keliasdešimt kilometrų nuo Sovietų Sąjungos sienos, o, prasidėjus įsiveržimui, naikintuvų grupės tiesiog „priglusdavo" prie gynybos priešakinio krašto. Neretai liuftvafės naikintuvai leisdavosi į aerodromus (buvusius sovietinius) už keleto kilometrų nuo pridengiamų tiltų ir perkėlų.

Visai analogiškos taktikos laikėsi ir Suomijos KOP vadovybė. 1941 m. gruodžio 15 d. pasirašytoje „Pažymoje dėl Tėvynės karo mūšių apskaitos 23-iosios armijos fronte" skaitome: *„Reikia pažymėti, kad priešo aviacija turėjo savo aerodromų gerokai arčiau mūšio lauko negu mūsų aviacija ir atsirasdavo virš taikinio gerokai greičiau, negu pasirodydavo mūsų naikintuvai"* (313). Ir jei suomių vadovybė būtų birželio viduryje nusprendusi pradėti puolimą, naikintuvų grupės būtų perkeltos gerokai toliau į rytus nuo tų aerodromų, kuriuose juos užklupo (tiksliau sakant, turėjo užklupti) sovietinės aviacijos smūgis.

Visa tai, apie ką kalbėjome anksčiau, anaiptol nereiškia, kad suomių aviacijos sunaikinimas aerodromuose galėjo būti paprasta ir „nepralaimima" operacija. Suomijos aviacija, aišku, nusileido bombonešių skaičiumi Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno KOP pajėgoms (proporcija maždaug 3 prieš 1), bet ši paprasta aritmetika jokiu būdu negarantuoja sėkmės. Pati užduotis sunaikinti (ar bent jau gerokai susilpninti) priešo aviaciją keletu pirmųjų smūgių aerodromams yra itin sudėtinga. Šiuo aspektu verta kalbėti atskirai, nes per daugelį metų sovietinėje istorinėje propagandoje (ar „propagandinėje istorijoje") susiformavo nuo šio taktinio veiksmo neva neatsiejama superefektyvumo legenda. Visoje sovietinėje „karo mitologijoje", ko gera, nebuvo labiau įsišaknijusio mito nei „netikėto triuškinamo smūgio aerodromams" mitas. Prieš imdamiesi varginti skaitytojus nauja skaičių ir faktų gausybe, pateiksime dvi gana būdingas literatūros (galima net sakyti, fantastikos) kūrinių ištraukas:

„... Iš padangės prieblandos išslydo trys lėktuvai, skutamuoju skridimu pralėkė kilimo ir tūpimo aikštės ribą ir pasuko ilgomis gretomis išrikiuotų naikintuvų link. Po sekundės lėktuvai jau buvo virš taikinio ir iš jų pilvų pasipylė dvikilograminių skeveldrinių bombų liūtis. Įkaitusios skeveldros varpė sparnus ir fiuzeliažus, pramušdavo benzino bakus... Degančio benzino srovės vieną po kito užliedavo naikintuvus. Trys „Heinkeliai 111" tingiai apsisuko ir dar kartą praūžė virš aerodromo tratindami iš kulkosvaidžių į degančias nuolaužas tuo metu, kai apstulbinti lakūnai dar tik šoko iš savo guolių. Per dvi minutes divizija kaip kovinis dalinys nustojo gyvuoti... Divizijos vadas stovėjo tarp nuolaužų ir verkė..." (273)

„... Atakuojamų aviacijos dalinių lakūnai buvo tvirti. Nepaisydami sproginėjančių bombų ir šturmo lėktuvų kulkosvaidžių ugnies karininkai bėgo prie mašinų. Jie tempė lėktuvus iš degančių angarų. Naikintuvai mėgino įsibėgėti duobėmis nusėtu lauku, brovėsi pro neperžvelgiamą dūmų uždangą ir nesiliaujančių sprogimų žybsnius. Daugelis tuojau apvirsdavo įriedėję į duobes, kiti pašokdavo nuo bombų sprogimų ir, virtę degančiomis nuolaužomis, krisdavo... Ir vis tiek kai kuriems pavyko pakilti. Apimti pašėlusios narsos ir pykčio, jau nesilaikydami jokio plano ir rikiuotės, jie puolė į mūšį..." (274)

Lyginant šių dviejų tekstų turinį (ir net stilistiką), galima tuojau patikslinti aptariamas sąvokas.

Sudaužyti sovietų naikintuvai I-153 „Čaika". Minsko aerodromas. 1941 m. liepos pradžia.

Karas – tai **dviejų šalių, dviejų priešų, iš kurių kiekvienas**, siekdamas pergalės, rodo „tvirtybę", „drąsą", kartais – „pašėlusios narsos" sukeltą „pyktį". Būtent kaip į vieną iš kariavimo taktinių veiksmų ir turi būti žvelgiama į smūgį iš oro priešo aviacijos bazavimo aerodromams. Jei vienos iš šalių lakūnai kietai kaip kūdikiai miega ir tik jų vadas ne miega, o graudžiai verkia, jei degalų pripildyti lėktuvai be jokios priežiūros išrikiuoti „ilgomis eilėmis" karinio personalo paliktame aerodrome, tai – ne karas. Tai turi būti vadinama kaip nors kitaip (nusikalstamas aplaidumas, piktybiškas statutų ir instrukcijų nepaisymas, masinis dezertyravimas, išdavystė), bet jokiu būdu ne karu. O sunaikinti bešeimininkių lėktuvų „ilgas gretas" net trims „tingiai apsisukusiems" bombonešiams – per didelė prabanga. Paprasčiau ir pigiau būtų pasiųsti tuziną aštriais strypais (benzino bakams prakiurdinti) ir degtukais (padegti „iš kiaurymių besiliejančiam benzinui") ginkluotų diversantų.

Jei, kalbėdami apie smūgį aerodromams, vartotume karinius terminus ir kategorijas (t.y. atsižvelgtume į ginkluoto priešo poveikį), šis taktinis veiksmas būtų labai sudėtingas, brangus ir rizikingas. Kodėl?

Pirmiausia todėl, kad svarbiausia kovinės aviacijos dalis yra ne lėktuvai, o lakūnai. Smūgiu aerodromams, net puolančiai šaliai pačiu sėkmingiausiu, sunaikinami tik lėktuvai. O lėktuvai aviacijoje – laikinos priemonės. Tačiau puolančioji šalis ore virš aerodromų gali netekti **ne tik lėktuvų, bet ir lakūnų**. Be to, **netekti negrįžtamai**. Numuštas virš aerodromo pilotas arba žus (pasinaudoti parašiutu skutamajame skridime iš esmės neįmanoma), arba pateks į nelaisvę. Ir viena, ir kita kariškių kalba vadinama „negrįžtamaisiais nuostoliais".

Kita vertus, sunaikinti lėktuvą žemėje kur kas sunkiau, negu ore. Skraidantis objektas yra nesaugus. Vienintelė kiaurymė variklio aušinimo radiatoriuje, vienintelė zenitinio sviedinio skeveldros nukirsta valdymo traukė, net mažiausio kalibro patrankėlės sprogusio sviedinio išplėštas aukščio vairo apdangos gabalėlis baigsis lėktuvo nukritimu ar, geriausiu atveju, teks priverstinai leistis, dėl ko lėktuvas tikriausiai bus visai sudaužytas. O jei teks leistis į priešo teritoriją (per antskrydį atakuojant priešo aerodromą taip tikriausiai ir nutiks), pašautas lėktuvas ir kare labai reikalingas lakūnas taps „negrįžtamaisiais nuostoliais".

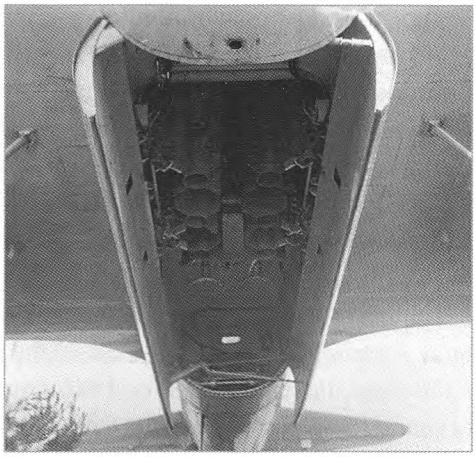

Sovietų bombonešio SB bombų liukas.

Negrįžtamai sunaikinti žemėje stovintį lėktuvą galima tik tiesiogiai pataikius aviacinei bombai. Atokiau sprogusių bombų skeveldrų „žaizdos" lėktuvą išveda iš rikiuotės, bet **tik kol jis remontuojamas**. Tai trunka nuo kelių valandų iki kelių dienų. Ar lengva pataikyti bomba į lėktuvą? Raudonosios armijos KOP vyriausiosios valdybos duomenimis, bombonešio SB įgula, mėtydama bombas iš 2 km aukščio į 200 x 200 m kvadratą, vidutiniškai pasiekdavo 39 proc. pataikymų. Be to, vidutinis nukrypimas nuo taikymosi taško buvo 140 metrų (269). Paprasčiau kalbant, apie tokio mažo taikinio kaip lėktuvas taiklų bombardavimą negalėjo būti nė kalbos. Negana to, norint taikliai bombarduoti, reikia matyti taikinį, o bombarduojant aerodromus, šiuo atžvilgiu kyla didelių problemų.

Paprasčiausi maskavimo tinklai (netgi glėbys žalių šakelių) kartu su netikrais taikiniais (paprastais ir pigiais iš faneros, lentų ar kartono sukaltais lėktuvų maketais) užduotį vizualiai aptikti lėktuvą žemėje daro beveik neįgyvendinamą. Jį pastebėti galima tik nusileidus į patį mažiausią aukštį (50–100 m), o tai nėra paprasta (tuo metu jokių vietovės reljefo stebėjimo automatų nebuvo nė kvapo) ir labai pavojinga. Tokiame aukštyje lėktuvą galima numušti net tankia šautuvų ugnimi. Ir tai dar ne viskas: lėktuvui norint išvengti jo numestos sprogusios bombos skeveldrų, ją reikia numesti bent iš 300–500 m aukščio ar naudoti delsiuosius sprogdiklius. Bet tai dar prasčiau, nes iš mažiausio aukščio numesta bomba, skriedama įžulniai, rikošetuodavo ir pataikydavo į visai nenumatytą vietą.

Fugasinė bomba FAB-100 (pats masiškiausias sovietinės bombonešių aviacijos sprogmuo) išmušdavo žemėje 10–15 m duobę. Šimtinė mobilizuotų vyrų iš artimiausio kaimo ją galėjo užlyginti per pusvalandį. Kastuvais. Naudojant techniką atkurti per antskrydį kilimo ir tūpimo taką buvo dar paprasčiau. Bet reikia turėti galvoje, kad anksčiau minėtų modifikacijų naikintuvo I-16 (24 ir 28 tipai) pakilimo greitis yra 130 km/val., įsibėgėjimo nuotolis 210 m, riedėjimo nusileidus kelias

380 m. Šios klasės naikintuvui kilimo ir tūpimo taką galėjo atstoti lygus suvoluotas, ar grįstas lengvai išnarstomomis metalinėmis plokštėmis laukas. Todėl mėginimai išvesti iš rikiuotės aerodromą sugadinant KTT nebūtų efektyvūs.

Verta paminėti, kad superefektyvaus smūgio aerodromams legendą sovietiniai „istorikai" sugalvojo atgaline data tada, kai reikėjo rasti santykinai deramą sovietinių KOP baisaus sutriuškinimo 1941 m. vasarą paaiškinimą. O karo specialistams šio taktinio veiksmo labai ribotos galimybės buvo gerai žinomos kur kas anksčiau nei 1941 m. birželio 22-ąją.

Jau tiriant karo Ispanijoje patirtį, buvo padarytos visiškai teisingos išvados:

„... Pirmuoju karo laikotarpiu abi šalys intensyviai puolė aerodromus, kad imtų viešpatauti ore. Bet vėliau jos ***beveik visai nutraukė*** *tuos veiksmus* (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.). *Iš patirties tapo aišku, kad puolant aerodromus pasiekiama labai ribotų rezultatų.*

Pirma todėl, kad aviacija išsklaidoma po aerodromus (ne daugiau kaip 12–15 lėktuvų viename) ir gerai maskuojama. Antra, aerodromus pridengia zenitinė artilerija ir kulkosvaidžiai, o tai verčia puolančiąją aviaciją numesti bombas iš didelio aukščio, taigi labai sumažėja tikimybė pataikyti. Trečia, kilimo ir tūpimo aikštė aviacinėmis bombomis sugadinama taip menkai, kad beveik nesutrukdo priešo lėktuvams pakilti. Duobės greit užlyginamos, taip pat atkuriami ir sutrikdyti ryšiai.

Labai dažnai bombonešiai numesdavo bombas į tuščią aerodromą, nes priešo aviacija iš anksto spėdavo pakilti į orą. Pavyzdžiui, 1937 m. liepą maištininkai ***grupėmis iki 35 lėktuvų*** *įvykdė 70 antskrydžių prieš Alkalos aerodromą. Per šiuos antskrydžius buvo* ***sužeisti 2 žmonės****, sunaikinti* ***du lėktuvai ir sunkvežimis****...*" (275)

Po Ispanijos netrukus prasidėjo mūšiai Kinijoje ir prie Chalchin Golo. Naujoji kovų patirtis vėl parodė, kad smūgis aerodromams, būdamas svarbus veiksmas kovojant dėl viešpatavimo ore, anaiptol netapo stebuklinga priemone, padedančia vienu „burtų lazdelės" mostelėjimu sunaikinti priešo aviaciją. Jau minėtame 1940 m. gruodžio 23–31 d. DVRA vyriausiųjų vadų pasitarime kovinė patirtis apibendrinta taip:

G. Kravčenka: „Svarbiausia yra oro mūšis... Aš remiuosi savo patirtimi. Vykstant veiksmams prie Chalchin Golo, tik vienam aerodromui nusiaubti man teko skristi keletą kartų su visu pulku. Aš išskrisdavau turėdamas 50–60 lėktuvų, kai tame aerodrome jų buvo vos 17–18.

S. Budionas: „Jūs kalbėjote apie nuostolius aerodromuose, o koks nuostolių aerodromuose ir ore santykis"?

G. Kravčenka: „Aš manau, kad nuostolių aerodromuose santykis bus toks: konkrečiai, prie Chalcin Golo man klostėsi taip – 1/8 aš sunaikinau žemėje ir 7/8 ore".

G. Šternas: „Maždaug toks pats santykis ir kitose vietose" (276).

Panašus dėsningumas išryškėjo ir vykstant garsiosioms „kautynėms dėl Britanijos". Štai per pirmąsias keturias vokiečių aviacijos puolimo dienas, nuo 1940 m. rugpjūčio 12 iki 15 d., liuftvafės pilotai aerodromuose sunaikino **47 anglų naikintuvus**, ir ne-

teko **122 savų lėktuvų**. Kitas grumtynių virš karališkųjų KOP aerodromų „raundas“ vyko nuo rugpjūčio 23 iki rugsėjo 7 d. Anglai tada neteko 277 naikintuvų, bet ir vokiečiai prarado 378 įvairių tipų lėktuvus. Kadangi daugeliui anglų pilotų pavyko sėkmingai pasinaudoti parašiutais ir nusileisti savoje teritorijoje, lakūnų netekčių santykis (įvairiais „kautynių dėl Britanijos“ laiko tarpais) buvo 5 prieš 1 ar net 7 prieš 1. Aišku, ne puolančiosios šalies naudai.

Grįždami prie Didžiojo tėvynės karo tikrosios istorijos, mes taip pat galime konstatuoti, kad per visą karą sovietinių KOP lėktuvų netektys aerodromuose sudarė pačią mažiausią dalį visų jų nuostolių. Konkrečiai 1942, 1943, 1944 metais nuo priešo smūgių aerodromams negrįžtamai prarasta atitinkamai **204, 239, 210** lėktuvų, taigi **2,7, 2,52, 2,68** bendrų negrįžtamųjų nuostolių (269). Kitaip sakant, milžiniškos apimties karo fronte didžiulį skaičių orlaivių (ne mažiau kaip 10 tūkst. kovos lėktuvų) turinti sovietinė karo aviacija dėl smūgių aerodromams netekdavo mažiau nei vieno lėktuvo per dieną! Tokie menki nuostoliai anaiptol nesusiję su tuo, kad priešas nustojo puldinėti aerodromus. Pavyzdžiui, 1944 m. užfiksuota 1416 vokiečių aviacijos lėktuvų išskridimų, kurių tikslas buvo atakuoti sovietinius aerodromus (269). Taigi **vienam** sovietinių KOP **lėktuvui sunaikinti** žemėje **priešas turėjo atlikti 6,7 lėktuvo išskridimo**. Iš tiesų šie faktai ne kažin kaip derinasi su patraukliomis istorijomis apie „tris tingiai apsisukusius „Heinkelius“, kurie sunaikina ištisą aviacijos diviziją (t.y. apie 200–300 lėktuvų), be to, „per dvi minutes“...

Tačiau tam tikromis aplinkybėmis toks taktinis veiksmas, kaip smūgis priešo aviacijos bazavimosi aerodromams gali pasirodyti būtinas ar net vienintelis galimas. Visiškai nurašyti jį iš galimų kovos dėl pranašumo ore veiksmų arsenalo nereikia. Smūgio priešo aerodromams prasmę ir tikslą galima labai trumpai ir paprastai apibūdinti taip: negrįžtamieji lėktuvų ir lakūnų nuostoliai mainais į laimimą laiką. Nors atakuoti aerodromai ir juose įkurdinti priešo aviacijos daliniai greit bus pasirengę kovai, bet kare esti aplinkybių, kai daug reiškia ir pora dienų, kurios taip yra laimimos. Štai kodėl, **prieš pradedant dideles puolamąsias operacijas, neretai būdavo rengiami masiniai antskrydžiai pakenkti priešo aerodromams**. Taip pasiekiamas net labai trumpas priešo aviacijos aktyvumo sumažėjimas buvo esminga parama sausumos kariuomenei pačiu sunkiausiu jai metu pralaužiant priešo gynybą.

Būdavo atvejų, kai smūgiai aerodromams apskritai tapdavo vienintele galima priemone priešo aviacijos aktyvumui sumažinti. Pavyzdžiui, 1941 m. pradžioje ir anglų, ir vokiečių bombonešių aviacija ėmėsi naktinių antskrydžių taktikos puldama priešo miestus ir karines bazes. Nors dėtos didžiulės pastangos ir pasiekta nemažų laimėjimų kuriant bei diegiant kariniuose daliniuose lėktuvų aptikimo radiolokacinius įrenginius, naktiniai naikintuvai tuo metu pasirodė esantys bejėgiai kovoti su nakties tamsoje nematomais bombonešiais. Nieko, kas pakeistų mažai efektyvius ir susijusius su didžiuliais nuostoliais antskrydžius puolant priešo bombonešių aerodromus, tada iš esmės nebuvo įmanoma sugalvoti.

Kokių gi išvadų remiantis šiais bendrais konstatavimais galima padaryti turint galvoje 1941 m. birželio 25 d. sovietinių KOP numatytą operaciją?

Kyla didžiulių abejonių, ar užduočiai įvykdyti pasirinkti tinkami metodai. Nebuvo jokios būtinybės imtis tokio rizikingo ir su didžiulėmis sąnaudomis susijusio taktinio veiksmo, kaip smūgiai priešo aerodromams. Nekalbant jau apie tai, kad Suomijos vadovybė nė neplanavo bombarduoti Leningrado ir nemėgino tai daryti net tada, kai fronto linija buvo taip arti miesto, jog priešo lėktuvui užteko penkių minučių nuskristi iki Žiemos rūmų aikštės. 1941 m. birželį Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno KOP turėjo visa, ko reikėjo pastoti kelią ore dviem tuzinams suomių bombonešių ir juos sunaikinti. Padėtis anaiptol nebūtų pasikeitusi, jei „Suomijoje esančios vokiečių vadovybės" neva suplanuotame antskrydyje prieš Leningradą būtų dalyvavusi ir viena KGr-806 priklausanti vokiečių bombonešių eskadrilė.

Bet galbūt sovietinė vadovybė buvo dezinformuota? Gal priimdama sprendimą smogti suomių aerodromams, laikėsi klaidingo supratimo, kad Pietų Suomijoje **sutelktos didelės vokiečių aviacijos pajėgos?** Tokios didelės, kad septyni šimtai naikintuvų lakūnų (tvarkingų naikintuvų Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno KOP turėjo daugiau kaip tūkstantį) ir itin galinga 2-ojo PLG korpuso zenitinės artilerijos grupuotė negalėjo atremti masinio vokiečių aviacijos antskrydžio prieš Leningradą? Galbūt. Klaidų tokioje svarbioje ir rizikingoje veikloje, kaip karinė žvalgyba, pasitaiko dažnai. Bet tada, jei sovietinė vadovybė manė, kad Suomijos aerodromuose pasislėpė daugelis šimtų vokiečių „Meseršmitų" ir „Junkersų", turėjo rengtis visa galia smogti **tiems aerodromams**. Rengtis didelėms ir sunkioms oro kautynėms, ne trijų vidutinių bombonešių „tingiems apsigręžimams" virš suomių aerodromo. Tačiau svarbiausi „rimto pasirengimo" šios operacijos aspektai yra gerai žinomi.

Pirma, kruopščiai atlikti žvalgybą, nustatyti reikšmingiausius atakuotinus priešo objektus, aptikti naikintuvų aviacijos ir zenitinės artilerijos grupuotes.

Antra, sutelkti pajėgas, galinčias įsiviešpatauti ore virš aerodromo, kuriam numatyta smogti. *„Negali būti visur vienodai stiprus"*, – kategoriškai teigiama Raudonosios armijos lauko statuto (PU-39) 11-ajame paragrafe. Toliau: *„Pergalė pasiekiama aiškiai persveriant priešo pajėgas svarbiausiame ruože"*. Sudaryti tokią persvarą galimybių buvo. Sovietinė vadovybė turėjo apie 450 tvarkingų bombonešių. Tai reiškė, kad kiekvienam dideliam priešo aviacijos aerodromui pulti buvo galima skirti apie pusšimtį bombonešių.

Trečia, pajėgų koncentravimą erdvėje turi papildyti jų koncentravimas laike. Paprasčiau sakant, svarbiausias pajėgas bei išteklius reikia panaudoti pirmajam triuškinamajam smūgiui. Pirmasis yra pats stipriausias ir netikėčiausias priešui. *„Netikėtumas veikia pritrenkiamai"* – šį PU-39 šešioliktą paragrafą turėjo tvirtai žinoti kiekvienas Raudonosios armijos vadas. Galimybių smogti triuškinamą smūgį buvo sudaryta. SSRS vyriausybė nenutraukė diplomatinių santykių su Suomija, nepateikė jai jokio ultimatumo, nepareiškė nutraukianti Maskvos taikos sutartį ir t.t.

Taigi visos būtinos sąlygos netikėtam (ar, politikų kalba tariant, klastingam) užpuolimui buvo sukurtos.

Ketvirta, *„vien sutelkti perteklines pajėgas ir priemones pergalei pasiekti dar nepakanka...*

Būtina pasiekti kariuomenės rūšių sąveiką... Kariuomenės rūšių sąveika yra svarbiausia sėkmės mūšyje sąlyga..." Šiuo atveju, norint laikytis ano statuto reikalavimo, reikėjo užtikrinti kuo glaudžiausią bombonešių ir naikintuvų dalinių bei junginių sąveiką. Tam buvo visos sąlygos. Netrūko naikintuvų, kurių skaičius **dvigubai viršijo bombonešių skaičių**. Netrūko pakabinamųjų degalų bakų naikintuvams I-16. Jie buvo sukurti ir išbandyti dar 1939 m. pavasarį, o tų pačių metų rudenį pradėti gaminti serijomis ir sukaupta keletas tūkstančių. Su pakabinamuoju baku I-16 24 tipo lėktuvas galėjo nuskristi 670 km. Tai leido, veikiant iš Leningrado aerodromų mazgo, lydėti bombonešius iki Helsinkio–Lahčio–Mikkelio linijos. 1940 m. pavasarį ir vasarą užimti aerodromai Karelijos sąsmaukoje, Suomijos įlankos (Estijos) pietiniame krante, Hanko pusiasalyje, iš kurio pakildami naikintuvai galėjo lydėti bombonešius ir be pakabinamųjų bakų. Pagaliau buvo pusantro šimto naujausių naikintuvų MiG-3, kurie ne tik pralenkė suomių naikintuvus greičiu (150–200 km/val.), bet ir galėjo nuskristi ne mažiau kaip 700 km.

Penkta, siekiant smogti aerodromams, reikėjo naudoti aviacinius sprogmenis, specialiai sukurtus kliudyti didelio ploto taikinius. Tokių sprogmenų sovietinės KOP turėjo. Tai ir rotacinės kasetinės bombos (RRAB), galinčios paskleisti po 116 mažų

Sovietų naikintuvas Mig-3. Šiaurės frontas. 1942 m.

Skrydžiui rengiamas sovietinių KOP bombonešis SB. Ginkluojamas aviaciniu laistytuvu VAP-250 su 250 kg degiojo skysčio ir baltojo fosforo rutuliukų mišinio. 1943 m.

skeveldrinių bombų AO-2,5 vieno hektaro plote, ir vadinamieji „laistymo prietaisai", kuriais priešo aerodromą buvo galima užlieti degiuoju mišiniu KS ar baltojo fosforo suspensija. Turėta ir visai paprastų posparninių kasečių ABK-500, talpinančių po 108 padegamąsias bombas ZAB-1 ar 67 skeveldrines AO-2,5.

Karo specialistai prie šio sąrašo neabejotinai galėtų pridurti ir šeštą, septintą, aštuntą punktą...

1941 m. birželio 25 d. maždaug viskas iš to buvo panaudota. Tik visai ne taip, kaip reikėjo.

3.7 skyrius. **Birželio 25-oji, trečiadienis**

„Fronto ir armijų KOP daliniai 6.20 pradėjo vykdyti užduotį – sunaikinti priešo aviaciją jo aerodromuose" (278). Tokia trumpa frazė įrašyta 1941 m. birželio 25 d. Šiaurės fronto operatyvinės suvestinės Nr. 6 pačioje pabaigoje. Reikia manyti, kad šis įvykis Šiaurės fronto vadovybei neatrodė kuo nors ypatingas. „Pradėjo vykdyti". Įsidėmėtina, jog žodžiai „suomių" ar „vokiečių" suvestinėje nevartojami. Viskas kiekvienam aišku ir be papildomų aiškinimų: „priešo aviacija". Dėl to, kad bombarduojama už sienos esanti teritorija, dokumento sudarytojai jokių komentarų nepateikė. Labiausiai stebino, kad NEBUVO užsiminta apie birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvą. Nė žodžio nepasakyta ir apie būtinybę „užkirsti kelią vokiečių aviacijos antskrydžiui prieš Leningradą".

Šiaurės fronto štabo vakarinė operatyvinė suvestinė (1941 m. birželio 25 d. 20.00) detalesnė:

„... Devinta. Armijų ir fronto KOP vykdė užduotis naikindamos priešo aviaciją jo aerodromuose.

Bombos buvo mėtomos į kilimo ir tūpimo aikštes bei aerodromų statinius. Bombarduoti visi žinomi Suomijos pietinės dalies aerodromai iki Mikkelio–Turkaus lygiagretės (ši linija lygiagreti su Sovietų Sąjungos ir Suomijos siena, bet ne su geografinėmis lygiagretėmis. – M. S.). *Dauguma atvejų nustatyta sėkmingų pataikymų į angarus, kilimo ir tūpimo aikštes ir kai kuriuose aerodromuose bombarduoti lėktuvai. Oro mūšiuose numušti 4 priešo lėktuvai, be to, pastebėta sėkmingų pataikymų į Kainikaineno aerodromą* (Kauniainenas, Helsinkio vakarinis priemiestis. – M. S.) *(15–17 lėktuvų) ir Joroineno aerodromą, kuriame bombarduota apie 20 lėktuvų. Iš mūsų lėktuvų į savo bazes negrįžo 11 SB ir nenustatytos 10 SB nusileidimo vietos.*

PLG aviacija toliau dengė Leningradą. Susidūrimų su priešu nebuvo, nuostolių nėra.

Devinta. Baltijos laivynas toliau sudaro užtvaras. Baltijos laivyno KOP bombardavo šarvuočius ir Turkaus aerodromą, numuštas vienas priešo lėktuvas“ (279).

Šioje suvestinėje pateikiama daug vertingos informacijos. Pirma, pranešimas apie galingą smūgį, apie pirmąją sovietinės aviacijos istorijoje daugiadienę operaciją iš bendro dienos įvykių sąrašo yra devintoje vietoje. Šiaurės fronto vadovybė ir toliau šio aviacijos antskrydžio nelaiko tokiu, kuris turėtų „lemiamą reikšmę“. Pastebėsime, kad kitų reikšmingų įvykių Šiaurės fronte tą dieną nebuvo. Operatyvinės suvestinės Nr. 7 pirmame punkte esama tik visiškai banalių naujienų: *„Pirma. Šiaurės fronto kariuomenės priedangos daliniai atlieka gynybos darbus savo rajonuose, toliau telkiami prie sienos sumobilizuoti daliniai“* (280).

Antra, žodis „vokiečių“ jokiu linksniu nevartojamas. Smūgio objektu, kaip ir anksčiau, minima Suomijos aerodromuose besibazuojanti „priešo aviacija“, be to, priešo „tautinis priklausomumas“ konkrečiai nenurodytas. Šis nežinomas „priešas“ net ir nemėgino smogti atsakomojo smūgio (Leningrado padangėje *„susidūrimų su priešu nebuvo, nuostolių nėra“*).

Trečia, jau iš šios suvestinės matyti, kad sovietinė aviacija patyrė nemenkų nuostolių *(„į savo bazes negrįžo 11 SB“)* ir net 8 valandą vakaro nebuvo žinomos dar 10 bombonešių nusileidimo vietos. Vadinasi, generolų laipsnius turintys nusipelnę sovietiniai karo istorikai arba neskaitė dokumentų, arba atvirai melavo, tikindami, kad *„mūsų aviacija nuostolių neturėjo“*. Darosi suprantamas ir „kūrybos metodas“, kurį taikydami sovietiniai istorikai suskaičiavo 30 ar net 41) *„žemėje sunaikintą priešo lėktuvą“*. Operatyvinės suvestinės sudarytojai sąžiningai pripažįsta, jog *„bombos buvo mėtomos į kilimo ir tūpimo aikštes ir aerodromų statinius“*, t.y. netaikliai, „akiplotu“ ir tik *„**kai kuriuose aerodromuose** bombarduoti lėktuvai“*. Sovietiniai istorikai sudėjo **aptiktus**, bet anaiptol nesunaikintus lėktuvus Joroineno aerodrome (apie tai, kaip ir su kokiais rezultatais vyko antskrydis prieš šį aerodromą, kalbėsime vėliau)

Numuštas sovietinis bombonešis SB. 1941 m. birželio 25 d.

ir Kauniainene (ten apskritai nebuvo nei aerodromo, nei lėktuvų) ir gavo „ieškomą skaičių“: 17 + 20 = 37. Pridėjus „4 oro mūšiuose numuštus priešo lėktuvus“, išėjo 41.

Ketvirta, sprendžiant iš operatyvinės suvestinės Nr. 7, smogta tik Suomijos pietinės dalies objektams (Joroineno aerodromo vieta gali būti pavadinta „Vidurio Suomija“). Apie kokius nors smūgius **Šiaurės Suomijoje esančiai vokiečių kariuomenei** nepasakyta nė žodžio. Tik birželio 27 d. rytinėje operatyvinėje suvestinėje Nr. 10 atsiranda pirma užuomina apie sovietinės aviacijos veiksmus didžiulio ilgio Šiaurės fronto užpoliarės ruože:

„1 MAD ir Šiaurės laivyno aviacija 6.25 atliko keletą išskridimų, bet dėl rūko taikinių nepasiekė, todėl 6.26 išskridimų nevykdė... 6.26. 7 lėktuvai Ju-87 bombardavo Afrikandos aerodromą (Murmansko rajone. – M. S.)*, numesta 17 šimto kilogramų bombų, sugriovimų nėra, užmuštas 1 jaunesnysis specialistas“* (281).

Keistas „rūkas“, kurio nepaisydami vokiečių pikiruočiai birželio 26 d. įvykdė antskrydį prieš Afrikandos aerodromą, išsisklaidė operatyvinėje suvestinėje Nr. 11 (birželio 27 d. 20.00). Pasirodo, ir sovietinė aviacija birželio 26 d. veikė aktyviai. Operatyvinėje suvestinėje Nr. 11 pagaliau pasirodo užuomina apie Luostario aerodromą, t.y. apie **vienintelį** suomių aerodromą, kuriame buvo dislokuoti vokiečių naikintuvai.

„1 MAD nuo birželio 26 d. 14.00 iki birželio 27 d. 1.00 bombardavo Luostario aerodromą, Petsamo uostą, Kemijarvį ir Rovaniemį, pastebėta gaisrų“ (282).

Aišku, buvo dar ir operatyvinė suvestinė Nr. 8 (birželio 26 d. 7.00) ir Nr. 9 (birželio 26 d. 20.00). Šiame skyriuje dėl aptariamo klausimo suvestinėje Nr. 8 pasakyta:

„... Šešta. PLG 2-asis korpusas susidūrimų su priešu neturėjo, PLG aviacija patruliavo virš Leningrado. Septinta. Šiaurės fronto KOP žvalgė priešo aerodromus, susidūrimų su juo neturėjo" (283).

Operatyvinės suvestinės Nr. 8 turinys dar trumpesnis: „Fronto KOP kovos veiksmų ir žvalgybos išskridimų nevykdė" (284).

Trumpiau sakant, „triuškinamas smūgis", „pirmoji daugiadienė sovietinių KOP operacija" **iš tikrųjų jau antrą dieną buvo nutraukta**. Bent tokią išvadą galima padaryti remiantis fronto vadovybės dokumentais. Operatyvinėje suvestinėje Nr. 11 (birželio 27 d. 20.00) jau įprastai konstatuojama:

„... Septinta. Šiaurės fronto KOP grandimis ir lėktuvų poromis žvalgė priešo aerodromus ir kariuomenės telkimosi vietas. PLG aviacija patruliuoja virš Leningrado..." (285)

Dabar „paryškinsime" ir pažiūrėsime, kaip klostėsi įvykiai 1941 m. birželio 25 d. Šiaurės fronto aviacijos daliniuose (žr. 36 žemėlapį, p. 311):

„1. Patikimais duomenimis, priešas rengiasi smogti Leningradui. Toliau telkiamos sausumos ir oro pajėgos. Žvalgybos duomenimis, priešo KOP bazuojasi Mikkelio, Heinolos, Mantiuharjaus, Valkealos aerodromuose.

2. 41-oji AD nedidelių, nuo 3 iki 9 lėktuvų, grupių nuosekliais smūgiais per 6.25. sunaikina priešo materialines priemones Mikkelio, Mantiuharjaus, Heinolos, Valkealos aerodromuose ne mažiau kaip po 4 kartus smogiant kiekvienam aerodromui. Bombas mėtyti iš 2000–3000 m aukščio" (286).

Tuo pačiu metu, 4 valandą ryto, analogiško turinio įsakymas pasirašytas ir 2 MAD štabe:

„1. Priešas toliau telkia sausumos ir oro pajėgas, rengdamasis smogti Leningradui. Aviacija bazuojasi Luumiakio, Učio, Kouvolos, Kotkos, Borgo (Porvo) aerodromuose.

2. 2 MAD nuo birželio 25 d. ryto iki dienos pabaigos mažomis grupėmis, po 3–5 lėktuvus, naikina priešo aviaciją jo aerodromuose. Pirmasis smūgis – kai tik bus pasirengta. Užimtumas – ne mažiau, kaip 4 smūgiai kiekvienam priešo aerodromui.

Bombų krūvis: du lėktuvai [grandyje] *FAB-100 ir vienas lėktuvas – ZAB-50* (50 kg padegamoji bomba). *Bombų mėtymo aukštis: 2500–3000 m"* (287).

Aiškus šių dviejų įsakymų, pasirašytų tą pačią valandą Gačinoje ir Stara Rusoje, panašumas neabejotinai liudija, kad jie sukurti pagal vieną aukštesnės vadovybės įsakymą. Itin svarbu pažymėti, kad šių dviejų įsakymų tekstų panašumas į vyriausiosios vadovybės direktyvą *(„patikimais duomenimis, vokiečių kariuomenė telkiama Suomijos teritorijoje ir turi tikslą smogti Leningradui...")*. O dėl sprendimo šiuose įsakymuose galima pasakyti, kad, taip organizuojant operaciją, apie vyriausiosios vadovybės direktyvoje iškeltos užduoties *(„sutriuškinti priešo aviaciją ir likviduoti aerodromus Suomijos pietinės pakrantės rajone")* įvykdymą daugiau būtų galima ir nekalbėti. Dabar kilo tik klausimas, kokia bus visiškos nesėkmės kaina.

Pradėsime nuo to, kad Suomijos aviacijos dislokavimas (kitokios „Suomijos pietinės pakrantės rajone" ir nebuvo) nustatytas itin netiksliai. Tik trijuose punktuose

(Valkeala, Uttis, Mikkelis) iš devynių įsakymuose paminėtų (Mikkelis, Heinola, Mantiuharjus, Valkeala, Luumiakis, Uttis, Kouvola, Kotka, Porvas) iš tikrųjų bazavosi suomių naikintuvai: 8 „Briusteriai" Valkealos aerodrome, 6 „Gladiatoriai" Učio aerodrome, 7 „Fokeriai" Mikkelio aerodrome. **Iš viso 20 lėktuvų** (daugiausia pačių seniausių) bent teoriškai galėjo bombarduoti dvi sovietinės aviacijos divizijos. Aerodromų mazgas Lahčio miesto rajone, kur bazavosi 36 naikintuvai, iš jų – geriausios trys Suomijos KOP naikintuvų grupės LLv-24 eskadrilės, liko apskritai neaptiktas. Apie tolimuosius aerodromus (Naarajarvį ir Joroineną), kuriuose sutelkti Suomijos mastu patys moderniausi naikintuvai, neužsimenama nė žodžiu.

Vietoj netikėto triuškinamo pirmojo smūgio suplanuota lengvai „papliauškinti" per Suomijos aerodromus *„mažomis 3–5 lėktuvų grupėmis iki dienos pabaigos"*. Aišku, pirmoji iš, „mažų grupių" galėjo tik įspėti priešą apie galimus vėlesnius antskrydžius. Bombarduojant iš 2–3 km aukščio ir naudojant palyginti nedaug (paprastai po šešias vienam lėktuvui) fugasinių bombų, sunaikinti lėktuvus beveik neliko tikimybės. Apie kasetinių sprogmenų naudojimą apygardos KOP vadai nepagalvojo. Pagaliau jokia sąveika su naikintuvų aviacija net neplanuota. Tuo labiau jos nesiekta tikrovėje ir „mažos grupės", seniai jau netekusios savo „greitųjų" statuso bombonešių SB grupės, be naikintuvų priedangos išskrido suomių aerodromų link.

Rezultatas pasirodė visiškai toks, kokio reikėjo tikėtis.

41-oji bombonešių divizija. Vienas pulkas (205 BAP) prie aviacijos smūgio neprisidėjo ir birželio 25 d. neatliko nė vieno lėktuvo išskridimo. Kiti trys pulkai (10 BAP, 201 BAP, 202 BAP), kurie turėjo atitinkamai 38, 25 ir 19 tvarkingų lėktuvų, „nuo 6.25. 7.45 iki 15.00 *grupėmis po 6–9 lėktuvus veikė naikindami priešo materialines priemones aerodromuose*" (288). Iš viso išskrido 62 lėktuvai (vidutiniškai 0,76 išskridimo vienam tvarkingam lėktuvui), neskaitant 205 BAP lėktuvų. Divizijos štabo operatyvinės suvestinės (birželio 25 d. Nr. 1, 14.00 ir Nr. 2 19.00) leidžia atkurti tokį įvykių vaizdą:

10 BAP. Trys pulko eskadrilės gavo užduotį atakuoti Mikkelio ir Mantiuharjaus aerodromus. Iš viso išskrido 32 lėktuvai. *„Mikkelio aerodrome priešo lėktuvų neaptikta. Bombos nukrito aerodromo pakraštyje..."* Nesantį Mantiuharjaus aerodromą mėgino bombarduoti dvi eskadrilės. Sprendžiant iš operatyvinės suvestinės Nr. 2, viena eskadrilė prametė taip, kad *„bombos nukrito per toli, į Mantiuharjaus geležinkelio stotį"*, kita eskadrilė *„Mantiuharjaus aerodrome lėktuvų neaptiko"*. Kur ir kaip ji atsikratė bombų, ataskaitoje nerašoma. Per antskrydį vieną bombonešį numušė priešo naikintuvai (sprendžiant iš suomių duomenų, LLv-24 priklausantys „Briusteriai"), kitas, pašautas SB, įstengė pasiekti sovietinę teritoriją ir priverstinai nusileido.

201 BAP. Kaip matyti iš divizijos štabo operatyvinių suvestinių, pulko vadas nusprendė vis tiek nepaklusti aukštesniųjų štabų nurodymui smogti *„nuoseklius smūgius nedidelėmis grupėmis"* ir pirmajam antskrydžiui prieš nesantį Heinolos aerodromą pasiųstos dvi eskadrilės, iš viso 18 bombonešių SB. *„201 BAP įgulos Heinoloje*

aerodromo neaptiko (suprantama, nes jo nebuvo. – M. S.). *Bombarduotas nuo 8.40 iki 8.43 atsarginis taikinys – geležinkelio stotys ir sandėliai. Numesta 108 FAB-100 ir 17 FAB-50... Prie taikinio atakavo 9 lėktuvai, Me-119* (taip tekste. – M. S.). *Šie turėjo atpažinimo ženklus – raudonas žvaigždes. Apšaudė iš 50–70 m atstumo. Oro mūšyje numušti 2 „Meserščmitai". Į savo bazę negrįžo 6 lėktuvai...*"

Numušti 6 lėktuvai nukrito į Suomijos teritoriją. Tarp žuvusiųjų – 201 BAP eskadrilių vadai majoras (kitais duomenimis, pulkininkas) Paniščiukas ir kapitonas Stoilikas (145, p. 237).

Esama informacijos, kad žuvusio eskadrilės vado Paniščiuko dokumentuose rasti du bilietai į teatrą birželio 25-osios vakarui (52, p. 249). Jei tai ne legenda, o tikras faktas, jis pakankamai iškalbingai byloja, švelniai sakant, apie atsainų požiūrį į priešą bei nuo tos operacijos 1941 m. birželio 25 d. prasidedantį karą. Suomių istorikas K. F. Geustas birželio 25-osios įvykiams skirtame straipsnyje rašo:

„*Suomijos oro stebėjimo pranešimų ir ryšių tarnyba visiškai apsikiaulino. Nors naikintuvų eskadrilės bazavosi arti bombarduojamų objektų, jos negavo pavojaus signalo. Kai kuriose vietose pavojaus signalas pasigirdo tada, kai bombonešiai jau užskrido virš aerodromo...*" (145, p. 238)

Kalbant apie antskrydį prieš Heinolos miestą, ši nemaloni kritika visai teisinga. Nors LLv-24 naikintuvų grupės svarbiausios pajėgos telkėsi Vesivehmos aerodrome, t.y. maždaug už 20–25 km nuo Heinolos, nė vienas naikintuvas nebuvo laiku pakeltas užkirsti priešui kelio ir aliarmo signalas aerodrome nuaidėjo tik tada, kai Vesivehmos mieste pastebėta gaisrų dūmų (125 fugasinės bombos padarė savo

Po sovietų bombardavimo degantis Heinolos miestas. 1941 m. birželio 25 d.

darbą). 18-os sovietinių bombonešių grupę atakavo tik LLv-24 2-osios eskadrilės **viena budinti pora „Briusterių“**, kurie bazavosi Valkealos aerodrome (į šiaurės rytus nuo Kouvolos). Suomių duomenimis, šie du naikintuvai (vyresnysis seržantas E. Kinnunenas ir jaunesnysis seržantas H. Lampis) numušė 4 bombonešius. Dar du bombonešiai, kaip pranešė Lampis, po atakos *„pradėjo dūmyti“* (52, p. 247). Galbūt grįžtančius nuo taikinio 201 BAP bombonešius atakavo ir LLv-24 pagrindinės pajėgos, kurių pilotai pranešė apie tris į dienos pabaigą numuštus priešo lėktuvus.

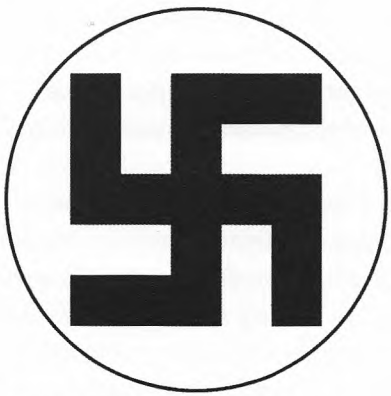

Suomijos karo aviacijos ženklas – svastika apskritime. Mėlyna svastika buvo Suomijos valstybės simbolis 1918–1945 m.

„Du numušti oro kautynėse“ priešo naikintuvai paminėti ne be reikalo, nes abu „Briusteriai“ po mūšio su 18 bombonešių grįžo į bazę kliudyti kulkų, o E. Kinnunenui buvo lengvai sužeista ranka. O dėl „Meseršmitų 119“ su raudonomis žvaigždėmis“, kurių 9 *„50–70 m. nuotoliu“* neva atakavo grupę 201 BAP bombonešių, tai yra neįspėjama mįslė... Tokio lėktuvo niekas nesukūrė; „Meseršmitas-109“ turėjo tokį būdingą siluetą (siauras, ilgas, smailanosis), kad iš 70 m. supainioti jį su storu bukanosiu „Briusteriu“ (šio lėktuvo žargoniškas pavadinimas – „skraidančioji cisterna“) neįmanoma. Pagaliau suomių lėktuvai buvo ne su raudonomis žvaigždėmis, o su svastikomis, be to, labai didelėmis.

201 BAP pirmas išskridimas tapo paskutiniu. 1941 m. birželio 25 d. kovos veiksmuose šis pulkas daugiau nedalyvavo.

202 BAP. Iš karto pastebėsime, kad šio pulko kovos veiksmai buvo patys sėkmingiausi ne tik tarp 41 BAD dalinių, bet ir tarp visų Šiaurės fronto KOP bombonešių pulkų. 202 BAP bombardavo tikrus suomių aviacijos bazavimosi aerodromus (Valkealą ir Uttį). Kadangi Učio aerodromu naudojosi ir vokiečių KGr-806 bombonešiai „šaudykliniams antskrydžiams“ prieš Kronštato KJL bazę, galima sakyti, jog bombarduoti ir „Suomijoje esantys vokiečių aerodromai“. Iš viso išskrido 12 lėktuvų. Aerodromai bombarduoti iš 3 km aukščio, be to, *„Valkealos aerodrome pasirodė blykstelėjimas, paskui kilo gaisras“*. Vieną 202 BAP bombonešį numušė suomių naikintuvai. Bombonešių borto šauliai neva numušė vieną „Meseršmitą“, be to, šį kartą „109-ąjį“, bet suomių šaltiniai nepatvirtina jokių nuostolių nei žemėje, nei ore virš Valkealos, Učio, Kouvolos (289).

41 BAD bendri kovos veiksmų rezultatai pateikti šioje lentelėje:

	Tvark. lėkt.	Išskridimai	Užduotis	Iš tiesų	Numušta	Apgadinta
10 BAP	38	32	Mikkelio, Mantiuharjaus aer.	Mikkelio g. s.	1	1
201 BAP	25	18	Heinolos aer.	Heinolos g. s.	6	
202 BAP	19	12	Učio aer.	Utčio, Valkealos aer.	1	
205 BAP	13	0	----------	----------	-----	-----
Iš viso	**95**	**62**			**8**	**1**

2-oji mišri aviacijos divizija. Kiekybiniu ir kokybiniu atžvilgiu ji kur kas geresnė už 41 BAD: 1941 m. birželio 25 d. veikė itin pasyviai. Divizijos galimybes ribojo jau tai, kad jos bombonešių pulkai buvo palikti Staraja Rusos rajone, t.y. už 350 km nuo atakos objektų. Atsižvelgiant į laiką, kurio reikėjo pakilti į tinkamą aukštį ir kreiserinį greitį (320 km/val.), skridimas iki taikinio ir atgal truko ne mažiau, kaip 2,5 valandos. Naudotis daugybe Leningrado mazgo ir Karelijos sąsmaukos aerodromų nei planuota, nei naudotasi praktiškai. Beje, dėl šviesiojo paros laiko birželį, du išskridimai vienam tvarkingam lėktuvui per pirmąją „triuškinamo smūgio priešo aerodromams" dieną buvo visai įmanomi. O iš tiesų 2 MAD bombonešiai birželio 25 d. atliko **mažiau nei vieną išskridimą trims tvarkingiems lėktuvams.**

Divizijos štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 5 (birželio 25 d. 19.00) skaitome:

„Nuosekliais 3–5 lėktuvų smūgiais 2-oji aviacijos divizija vykdė kovinius išskridimus naikindama priešo KOP Luumiakio, Učio, Kouvolos, Kotkos Borgo aerodromų materialines priemones. Atlikta 41 lėktuvo išskridimas..." (290)

2 MAD archyvinėje byloje yra kiekvieno iš trijų divizijos bombonešių pulkų vadų ataskaitos. Tai leidžia detaliai atkurti birželio 25 d. įvykius:

2 BAP. Nuo 6.45 iki 13.45 trys grandys atliko 9 lėktuvų išskridimus prieš Luumiakio aerodromą (Luumiakio geležinkelio stotis yra, bet jokio aerodromo ten nebuvo), numesta 54 FAB-100 ir 12 FAB-50. Pranešimuose sąžiningai konstatuojama, kad *„lėktuvų Luumiakio aerodrome nepastebėta"*. Bombos numestos į nesančio aerodromo „kilimo ir tūpimo aikštę". Luumiakio geležinkelio stoties rajone 2 BAP bombonešius puolė 5 priešo naikintuvai, kurie vieną SB numušė, kitą apgadino. Greičiausiai tai buvo tos pačios, dislokuotos Valkealos aerodrome, LLv-24 2-osios eskadrilės naikintuvai. Tą dieną bent jau du sovietinius bombonešius numušė vyresnysis seržantas E. Kinnunenas (žuvo 1943 m. balandžio 21 d. po 300 kovinių išskridimų, numušė 22 priešo lėktuvus) (52, p. 249, 368).

44 BAP. Nuo 6.20 iki 13.08 išskrido keturių grupių 18 lėktuvų. Skrisdami taikinio link, virš Suomijos įlankos ore susidūrė du SB. Vienas sudužęs nukrito į jūrą, kitas apgadintas įstengė pasiekti sausumą. Tikriausiai per šį susidūrimą ir žuvo eskadrilės vadas majoras Kosiakinas, nes, sprendžiant iš operatyvinių suvestinių, tą dieną 44 BAP nuostolių dėl priešo naikintuvų ar zenitinės artilerijos veiksmų nepatyrė.

Smarkiausiai bombarduota Kouvolos geležinkelio mazgo stotis. Į Učio aerodromą bombas numetė viena grandis (3 lėktuvai), be to, iš saugaus (ir puolantiesiems, ir puolamiesiems 6,5 km aukščio. Pataikyti į taikinį iš tokio aukščio įmanoma nebent naudojant valdomąsias bombas.

58 BAP. Keturios bombonešių SB grupės atliko 15 lėktuvų išskridimų. Naujausi šio pulko pikiruojamieji bombonešiai Pe-2 (kaip ir 2 BAP pikiruojamieji Ar-2) antskrydžiuose nedalyvavo. Smūgio objektu turėjo tapti tikrovėje nesantys Borgo (Porvo) ir Kotkos (uostamiesčiai Suomijos įlankos pakrantėje) aerodromai. Antskrydžių rezultatai buvo tokie:

» 2 lėktuvai iš 6 km aukščio bombardavo Porvo geležinkelio stotį, nes „aerodromas neaptiktas". Porvo aerodromo negalėjo pavykti aptikti ir iš mažesnio aukščio, nes jo tiesiog nebuvo. Suomių duomenimis, 6 bombos nukrito į miestą, kuriame sudegė keletas pastatų. Trečias šios grandies lėktuvas *„atsiskyrė nuo grupės ir numetė bombas savarankiškai į gyvenvietę"* (ji nenurodyta).

» 5 SB iš 3 km aukščio bombardavo *„Piuttije gyvenvietę"* (galbūt esančią už 15 km nuo Kotkos Liuhtę), nes *„Kotkos aerodromą dengė tankūs debesys"*. Neradę pagrindinio taikinio, bombonešiai turėjo atakuoti atsarginį, kuris visada nurodomas išskridimo užduotyje. Buvo galima tiesiog numesti bombas į Suomijos įlankos vandenį, bet **gyvenvietė** kažkodėl atrodė priimtinesnis objektas.

» Kita grupė (4 SB) atkaklesnė ir iš gana mažo aukščio (1400 m) bombardavo Kotkos aerodromą, bet *„neaptikus priešo lėktuvų aerodrome* (iš tiesų nebūta nė aerodromo), *bombarduoti dirbtuvių ar angarų pastatai. Bombardavimo rezultatų nepastebėta, nes, numetę bombas, tuojau įskridome į debesis"*.

» 13.20 paskutinį tą dieną antskrydį įvykdė 3 SB grandis, kuri iš 3 km aukščio bombardavo *„uosto pastatus, nes Kotkos aerodromas neaptiktas"* (291).

58 BAP su suomių lėktuvais nesusidūrė ir nuostolių neturėjo. Tai tikriausiai gali būti paaiškinta, kad primityvi Suomijos stebėjimo sistema tiesiog nespėdavo reaguoti į bombonešius, kurie labai greit atskrisdavo nuo jūros pusės.

2 MAD bendrų kovos veiksmų rezultatai pateikti šioje lentelėje:

	Tvark. lėkt.	Išskrid. skaič.	Užduotis	Iš tiesų	Num.	Apgad.
2 BAP	44	9	Luumiakio aer.	Luumiakio g. s.	1	1
44 BAP	46	18	Učio aer. Kouvolos g. s.	Učio aer. Kouvolos g. s.	1 (susid.)	1
58 BAP	52	15	Porvo ir Kotkos aer.	Porvo g. s., Kotkos m. ir uost.	0	0
Iš viso	**142**	**41**			**2**	**2**

55-oji mišri aviacijos divizija. Vienintelis šios divizijos bombonešių pulkas (72 BAP), įkurdintas Petrozavodsko aerodrome, gavo užduotį atakuoti Joensaus ir

Joroineno aerodromą. Didelė Joensaus geležinkelio stotis prieškario sovietinės vadovybės žemėlapiuose dažnai aptinkama kaip pirmaeilis objektas, bet Joroineno aerodromas nepaminėtas net prieškariniame Leningrado KA priedangos plane (nors jame nurodyta 14 aerodromų), nei 1941 m. birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvoje (*„likviduoti aerodromus Suomijos pietinės pakrantės rajone, turint galvoje punktus: Turkų, Malmį, Porvą, Kotką, Hololą, Tamperę, taip pat esančius arti Karelijos sąsmaukos ir Kemijarvio, Rovaniemio rajonuose“*).

Sovietinė žvalgyba greičiausiai taip ir neatskleidė, kad Joroineno aerodrome bazavosi visa suomių KOP naikintuvų grupė (LLv-26 su 26 naikintuvais „Fiat G-50“). Niekur neminimas maždaug už 40 km į šiaurės vakarus nuo Joroineno aerodromo esantis Naarajarvio aerodromas, kuriame bazavosi visa grupė LLv-28 (27 prancūziški naikintuvai „Morane MS-406“).

Todėl 72 BAP be jokios naikintuvų priedangos teko atakuoti patį suomių aviacijos „širšių lizdą“, nors Joroineno aerodromą ir jo apylinkes, be jokios abejonės, galėjo pasiekti naujausi naikintuvai MiG-3, kurių turėjo Karelijos sąsmaukos šiaurinėje dalyje išskleisti 7 NAP, 159 NAP ir 153 NAP. Galėjo taikinio rajone bombonešius pridengti ir naikintuvai I-153 (7 NAP ir 153 NAP jų turėjo daugiau kaip šimtą tvarkingų), kurių skridimo nuotolis siekė daugiau kaip 600 km. Turint galvoje suomių lėktuvų taktinius techninius duomenis, „Čaika“ vis dar galėjo būti laikoma visaverčiu naikintuvu. Bet jokios sąveikos su naikintuvų pulkais neorganizuota.

11.45 didelė grupė 72 BAP bombonešių SB (įvairių istorikų duomenimis, 14 ar 15) palyginti mažame aukštyje priskrido prie Joroineno aerodromo. Taktiškai kvalifikuotus pulko vadovybės veiksmus, atrodytų, turėjo lydėti ir sėkmė: bombonešiai pasiekė aerodromą kaip tik tada, kai 2-oji eskadrilė LLv-26, ilgai patruliavusi ore, su tuščiais bakais nusileido Joroineno aerodrome. Beje, tokia pati situacija (priešo antskrydis prieš aerodromą, pripilant lėktuvams degalų) dažnai naudojama Rusijos istoriografijoje milžiniškiems sovietinių KOP nuostoliams paaiškinti: girdi, vokiečiai visada atskrisdavo „ne laiku...“ 72 BAP smogiamoji grupė bombarduoti Joroineno aerodromo, suomių akimis, atskrido taip pat visiškai „ne laiku“. Tik štai suomių naikintuvų lakūnai reagavo laiku, teisingai ir drąsiai.

Du „Fiatai“ nedelsdami pakilo į orą ir atakavo daugelį kartų lėktuvų skaičiumi pranašesnį priešą. Suomių duomenimis, trys bombonešiai numušti aerodromo rajone, o kiti, netvarkingai numetę bombas, pasuko atgal. Po keleto minučių per radiją iškviesta LLv-26 3-ioji eskadrilė 72 BAP bombonešiams pastojo kelią Kerisalo gyvenvietės (12 km į pietryčius nuo Joroineno) rajone. Užvirus oro mūšiui, 72 BAP smogiamoji grupė buvo visiškai sutriuškinta. Sprendžiant iš suomių eskadrilės vado leitenanto U. Niemineno ataskaitos, į mūšio pabaigą liko sveiki tik keturi SB, *„paskui vieną iš kurių vilkosi dūmų šleifas“* (52, p. 249). Iš tiesų suomių naikintuvai numušė ne 10, kaip teigta, o 9 (72 BAP) bombonešius. Dešimtąjį numušė jau virš sovietinės teritorijos sovietinis naikintuvas. Kartu su kitais žuvo 72 BAP eskadrilės vadas kapitonas Poliakovas. Tą dieną suomių naikintuvų grupė LLv-26 neprarado **nė vieno**

lėktuvo nei ore, nei žemėje, nors 72 BAP vadovybės ataskaitoje ir įrašytas tradicinis pranešimas apie „tris oro mūšyje numuštus „Meserščmitus“) (52, p. 249).

Tikriausiai tos dienos paskutinė netektis buvo dar vienas 72 BAP bombonešis, kurį 13.00 Suomijos laiku virš Joensaus numušė LLV-28 patruliuojantis „Moranas“.

Dabar apžvelkime pirmuosius rezultatus. Šiaurės fronto KOP bombonešių dalinių, turinčių ne mažiau kaip 280 tvarkingų lėktuvų ir daugiau kaip 400 kovai parengtų įgulų, 1941 m. birželio 25 d. atliko **130 lėktuvų išskridimų**. Iš jų prieš aerodromus, kuriuose iš tikrųjų bazavosi suomių naikintuvai, bombas numetė **daugiau kaip 30 lėktuvų** (15 – į Učio ir Valkealos aerodromus, 15 – į Joroineno aerodromą). Bet **nė vienas priešo lėktuvas nebuvo sunaikintas ar bent jau labiau apgadintas** nei žemėje, nei ore. Prieš suomių bombonešių grupių dislokavimo aerodromus (Siikakangą ir Luonetjarvį) bei vokiečių tolimųjų žvalgybos lėktuvų grandį (Luonetjarvyje) nebuvo atlikta **nė vieno išskridimo**.

19 bombonešių (10 iš 72 BAP, 8 iš 41 BAD, 1 iš 2 MAD) numušė suomių naikintuvai. Vieną 72 BAP priklausantį SB numušė sovietiniai naikintuvai. Susidūrus dviem lėktuvams, vieno SB neteko 44 BAP. **Iš viso negrįžtamai prarastas 21 lėktuvas**, o tai sudaro 16 proc. bendro lėktuvų išskridimų skaičiaus. Tai labai dideli nuostoliai. Pavyzdžiui, Ispanijoje bombonešių SB vidutiniai nuostoliai buvo 2 proc. išskridimų skaičiaus. Liuftvafės bombonešių nuostolių per pačią kritiškiausią „kautynų dėl Britanijos“ fazę (1940 m. liepa – rugsėjis) susidarė 5 proc. bendro lėktuvų išskridimų skaičiaus (48, p. 77, 80).

Kitą dieną Šiaurės fronto KOP „daugiadienė sovietinių KOP operacija“ sumažėjo beveik iki nulio.

Birželio 26 d. 19.00 41 BAD štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 3 pranešama: „*Nuo 6.26. 1.30 iki 4.00 202 BAP dviem grandimis vykdė žvalgybą ir pakeliui bombardavo karinius objektus... Kiti divizijos daliniai kovinių išskridimų nevykdė*“ (292). Verta atkreipti dėmesį į „žvalgybinių skraidymų“ laiką.

Birželį Leningrade naktys, žinoma, „baltos“, bet ne tiek, kad galima būtų vykdyti oro žvalgybą po vidurnakčio... Operatyvinė suvestinė Nr. 4 dar trumpesnė: „*41-oji AD 6.26. kovos veiksmų nevykdė*“ (293).

1941 m. birželio 27 d. 8.00 41 BAD štabe pasirašytas kovinis įsakymas Nr. 4 (pirmasis po birželio 25 d.). Jame keliamos šios užduotys:

„*1. Priešas telkia kariuomenę palei Šiaurės fronto sieną...*

2. 41 BAD 6.26. vykdo žvalgybą, pakeliui bombarduoja šiuos rajonus (toliau pateikiamas 19 suomiškų vietovardžių sąrašas. – M. S.) *siekdamas* ***nustatyti*** *priešo kariuomenės grupuotės pajėgas,* ***gynybos juostos sistemą*** (paryškinta mano. – M. S.).

3. Be naikintuvų palydos užduoties nevykdyti...“ (294)

Taigi jau birželio 27-osios rytą 41 BAD „antiaerodrominė operacija“ baigėsi. Įsakymo Nr. 4 užduotys tiesiogiai susijusios su **numatomais sausumos kariuomenės kovos veiksmais**. Verta priminti, kad 41 BAD operatyviniu atžvilgiu buvo pa-

valdi Karelijos sąsmaukos šiaurėje išskleistai 23-iajai armijai. Įsidėmėtina, kad 1941 m. birželio 27 d. žvalgybai keltas tikslas nustatyti „priešo gynybos sistemos juostą". Niekaip kitaip, negu rengimusi pulti, tokių užduočių paaiškinti neįmanoma.

Dar vienas mėginimas atnaujinti kovinius išskridimus, šį kartą su naikintuvų priedanga, birželio 27 d. padarė naujų nuostolių. Tiesa, priešas prie to prisidėjo menkai. 41 BAD štabo operatyvinėje suvestinėje (birželio 27 d. 15.00) skaitome:

„41 AD iki dienos pabaigos vykdė lėktuvų išskridimus, žvalgė priešo grupuotę... 10 BAP ir 205 BAP kovos veiksmų nevykdė... Keksholmo rajone (t.y. virš sovietinės teritorijos. – M. S.) *vieną 201 BAP priklausantį SB numušė mūsų zenitinė artilerija ar palydos naikintuvai... 202 BAP SB grandį atakavo „Migas". Vienas SB sudegintas ir sudaužytas, dar vienas numuštas (įgula iššoko su parašiutais), trečias SB apgadintas ir priverstinai nusileido"* (295).

Operatyvinės suvestinės Nr. 6 ir Nr. 7 vėl lakoniškai konstatuoja: *„41 AD kovos veiksmų nevykdė..."* (296)

Analogiškas paveikslas ryškėja ir iš 2 MAD štabo operatyvinių suvestinių Nr. 6, 7, 8, 9. Birželio 26 d. kovinių skrydžių apskritai nevykdyta. Birželio 27 d. viena grandis (3 lėktuvai), priklausanti 44 BAP, išskrido į žvalgybą Dvinsko (Daugpilio) rajone. Tą dieną, 1941 m. birželio 27-ąją, sovietiniai naikintuvai buvo aktyvesni. Operatyvinėje suvestinėje Nr. 9 skaitome: *„Buvo atakuoti 159 NAP „Migų", vienas pašautas"* (297). Kas iš tiesų buvo „pašautas" (bombonešis ar atakavęs naikintuvas, kas nutiko lėktuvui ir įgulai, pagaliau, kaip Karelijos sąsmaukoje dislokuoto 159 NAP naikintuvas atsirado iš Staraja Rusos rajono Daugpilio link skrendančių bombonešių kelyje, remiantis šia suvestine, nustatyti nepavyksta...

Gerokai aktyviau, atkakliau ir veiksmingiau veikė Baltijos laivyno KOP.

Tik šie veiksmai formaliai nebuvo susiję su „vokiečių aviacijos naikinimu Suomijos aerodromuose". Baltijos laivyno KOP smogė gana smarkius ir organizuotus smūgius seniai (dar nuo Žiemos karo) ir detaliai ištirtiems taikiniams: priešo karinei jūrų bazei ir laivams, Turkaus, Salo, Helsinkio, Kotkos uostams.

Po sovietų aviacijos antpuolio dega Turkaus miestas. 1941 m. birželio 25 d.

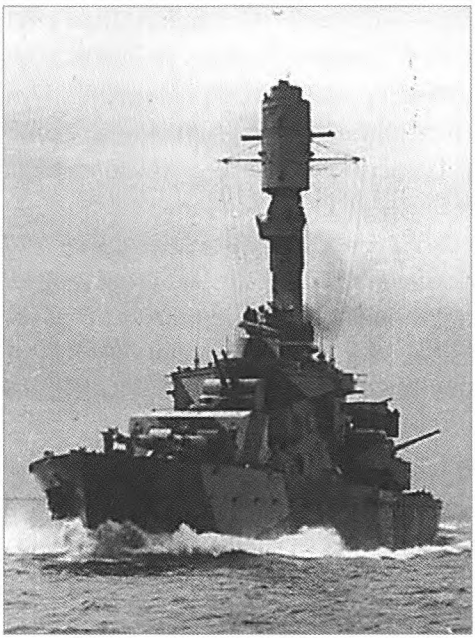

Suomių karinio laivyno šarvuotis „Veinemeinen". Įgula – 410 žmonių. Ilgis 92,96 m, plotis 16,92 m. Ginkluotas dviem dvivamzdėmis 254 mm patrankomis, keturiomis dvivamzdėmis 105 mm patrankomis ir kt.

Ypatingą dėmesį Baltijos laivyno KOP skyrė, matyt, Turkaus miestui bei uostui: bombardavo visų trijų laivyno aviacijos bombonešių pulkų eskadrilės. Nuo birželio 25-osios ryto didelės grupės sovietinių bombonešių (iš viso 54 SB ir 30 DB-3) smogė smūgius Turkaus uosto įrenginiams, prieplaukose esantiems laivams. Aišku, patys geidžiamiausi taikiniai ir toliau buvo du suomių pakrančių apsaugos šarvuočiai „Veinemeinen" ir „Ilmarinen", kurie per antskrydį vėl liko sveiki. Sovietinius bombonešius per antskrydį dengė dvi Baltijos laivyno KOP 13 NAP naikintuvų eskadrilės, kurios bazavosi Hanko aerodrome, t.y. maždaug 80 km nuo Turkaus.

Bombarduotas ir šalia uosto Turkaus aerodromas. Kaip jau minėta, jame buvo įkurdinta labai maža LLv-6 aviacijos grupė, kuri turėjo 3 trofėjinius SB ir 5 trofėjinius naikintuvus I-153. Per antskrydį vienas SB apgadintas (kitais duomenimis, sunaikintas). **Tai vienintelis tikrai žinomas suomių aviacijos nuostolis** per 1941 m. birželio 25 d. „triuškinamąjį smūgį aerodromams". Be to, aerodromo kilimo ir tūpimo aikštėje „buvo sugriautas vienas pastatas ir užmušti 5 arkliai" (145, p. 229).

Baltijos laivyno KOP bombonešiai Turkaus rajone tą dieną nuostolių nepatyrė.

Ne toks sėkmingas puolantiesiems buvo antskrydis prieš Rihimiakio geležinkelio stotį, kurį birželio 25-osios rytą įvykdė grupė tolimųjų bombonešių DB-3. Apie 8.00 Hiuvinkės aerodrome dislokuotos aviacijos grupės LLv-32 septyni nuvalkioti „Fokeriai" užklupo bombonešius Keravos gyvenvietės rajone (20 km ryčiau Helsinkio, t.y. beveik iškart, kai jie perskrido Suomijos įlankos kranto liniją). LLv-32 veterano atsiminimuose to ryto įvykiai aprašyti taip:

„Rusai nedelsdami apsisuko ir nuskrido atgal, bet leitenantas V. Evinenas pradėjo šaudyti ir numušė du priešo lėktuvus. Vienas nukrito Malmio rajone, o kitas – į Suomijos įlankos vandenį, Tą dieną aliarmo signalas dar ne kartą aidėjo Hiuvinkės aerodrome, bet pamatę tirštus kylančių naikintuvų velkamus dulkių kamuolius priešo lėktuvai apsisukdavo ir skrisdavo atgal anksčiau, negu naikintuvai pasiekdavo reikalingą aukštį" (298).

Pranešimas apie du numuštus DB-3 gali atitikti tikrovę, nes kaip tik 1 MTAP (vienas iš dviejų Baltijos laivyno KOP bombonešių pulkų) pirmosiomis karo dienomis

Po sovietų aviacijos antskrydžio degantis Puistolos miestelis prie Malmio aerodromo Helsinkio apylinkėse. 1941 m. birželio 25 d.

oro mūšiuose negrįžtamai prarado 3 lėktuvus (271). Tą pačią dieną, birželio 25-ąją, laivyno aviacija smogė Kotkos ir Salo uostams, Helsinkio priemiesčiams (Tikkurilą bombardavo 18 lėktuvų, Puistolą – 8) (145, p. 230). Suomijos sostinės centriniai rajonai nebuvo bombarduoti (galbūt užsienio politikos sumetimais, nes antskrydžių aukomis galėjo tapti Stalino būsimųjų svarbiausių sąjungininkų diplomatinių atstovybių darbuotojai).

1 MTAP buvęs šturmanas generolas leitenantas P. Chochlovas gerokai „netiksliuose" atsiminimuose rašo:

„Mūsų pulkas per šią operaciją naikino priešo lėktuvus Lahčio ir Lappeenrantos aerodromuose. Ten, kaip pastebėjo įgulos, bvuvo sprogimų ir kilo gaisrų, sunaikinta 17 vokiečių lėktuvų" (134). Net jei antskrydžiai prieš Lahtį ir Lappeenrantą nėra memuaristo ar jo „literatūrinių konsultantų" išmonės vaisiai, aptikti ten „17 lėktuvų", be to, dar atpažinti juos kaip „vokiškus", buvo labai sudėtinga. Šalia Lahčio miesto esančių Hollolos ir Vesivehmos aerodromų (Vesivehma – svarbiausias LLv-24 bazavimosi aerodromas) birželio 25 d. sovietinė aviacija nebombardavo. Negana to, turint galvoje, kad juose telkėsi Suomijos KOP geriausios naikintuvų grupės trys eskadrilės, galima visai pagrįstai spėti, kad jei 1 MTAP būtų surengusi antskrydį prieš Vesivehmą, jis būtų baigęsis tokiu pačiu rezultatu, kaip ir 72 BAP antskrydis prieš Joroineno aerodromą. O didelio Lappeenrantos miesto ir geležinkelio stoties pašonėje įrengtame aerodrome nebuvo nė vieno suomių (o ką jau kalbėti apie vokiečių) aviacijos dalinio. Birželio 26-osios ankstų rytą Baltijos laivynas atnaujino kovos veiksmus su ankstesniu užmoju ir atkaklumu.

Po sovietų bombardavimo apgriauta Turkaus pilis. 1941 m. birželio 25 d.

Auštant (tarp 3 ir 4 valandos ryto) 9 bombonešiai SB (pagal kitus šaltinius – 18) vėl pasirodė Turkaus padangėje. Jų atremti pakilo pora LLv-6 priklausančių „Čaikų" I-153 ir Korppo gyvenvietės rajone (Alandų salos) praporščikas T. Hemelė numušė vieną bombonešį, kuris, kaip pranešė stebėtojai žemėje, nukrito į jūrą (52, p. 251).

Po trijų valandų, birželio 26 d. 6.15, didelė grupė bombonešių (suomių duomenimis, 22 SB) vėl bombardavo Turkaus miestą, uostą ir aerodromą. „*Apgadintas KTT* (kilimo tūpimo takas) *ir keletas angarų, trys lėktuvai, žuvo vienas mechanikas ir du žmonės sužeisti. Miestui padaryta didesnė žala: 13 civilių gyventojų žuvo ir 29 sužeisti. Visas Turkaus pajūrio rajonas degė, sugriauta 18 mūrinių ir 101 medinis pastatas...*" (145, p. 230). Tarp sugriautų pastatų – ir Turkaus viduramžių tvirtovė. Kita bombonešių banga smogė Turkui nuo 10.20 iki 11.05. Tą pačią dieną, birželio 26-ąją, smogta Helsinkio priemiesčiams, Kotkos, Porvo, Salo uostams, Malmio (Helsinkio rajone) ir Učio aerodromams.

Kitų negrįžtamųjų nuostolių, išskyrus 1941 m. birželio 26-osios ankstų rytą virš Korppo numuštą bombonešį, Baltijos laivyno KOP nepatyrė. Turkaus aerodromas buvo taip smarkiai sugriautas, kad po bombardavimų išlikusį LLv-6 penketą I-153 teko perkelti į Nummelos aerodromą (40 km vakariau Helsinkio) (52, p. 251). Taigi **dėl sovietinių KOP smūgių priešo aviacija iš tikrųjų buvo perbazuota**. Tik perkelti ne „vokiečių lėktuvai į tolimus užnugario aerodromus", o penki trofėjiniai sovietiniai I-153 nuo Turkaus prie Helsinkio, t.y. arčiau Sovietų Sąjungai priklausančio Suomijos įlankos kranto.

Kalbant apie Baltijos laivyno KOP veiksmų rezultatus, reikia pažymėti, kad jos, palyginti su Šiaurės fronto KOP, patyrė gerokai mažesnių nuostolių (du bombonešiai DB-2 ir vienas SB) ir pasiekė nemenkų (Turkuje – net labai pastebimų) rezultatų. Baltijos laivyno KOP įstengė sunaikinti **vieną priešo lėktuvą** (trofėjinį SB) ir **kuriam laikui išvesti iš rikiuotės Turkaus aerodromą.**

Kita vertus, vėl nedavė rezultatų visi mėginimai išvesti iš rikiuotės Suomijos KJL laivus. Nebuvo panaudotos ir tolimųjų bombonešių DB-3, kurių turėjo Baltijos laivynas, galimybės. Su retomis išimtimis bombarduoti objektai Suomijos ir Botnijos įlankų pakrantėse. Neatlikta **nė vieno reido į šalies gilumą**. Nebuvo bombarduojamas nei konkrečiai birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvoje nurodytas didžiausias Suomijos pramonės centras Tamperės miestas, suomių aviacijos dislokavimo aerodromai (Siikakangas ir Luonetjarvis), nei svarbiausi suomių naikintuvų bazavimosi aerodromai (Poris, Hiuvinkė, Vesivehma, Joroinenas, Naarajarvis). Iš tiesų, Baltijos laivyno KOP bombonešiai, dislokuoti Kotlų ir Bezzabotnojės aerodromuose, t.y. tiesiog Suomijos įlankos pakrantėje, veikė gerokai mažesniu spinduliu, negu lengvuosius bombonešius SB turintys 41 BAD bombonešių pulkai.

Statistika – didelių skaičių mokslas ir kažin ar dviejų dienų kovos veiksmų rezultatai leidžia daryti rimtų apibendrinimų. Tad pasakysime: **neatmestina**, kad kaip tik tokia Baltijos laivyno KOP taktika (renkantis pačioje pakrantėje išdėstytus objektus ir iš tiesų ignoruojant birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvoje iškeltas užduotis) ir kartu Suomijos stebėjimo sistemos silpnumas lėmė, kad laivyno bombonešių aviacijos nuostoliai buvo maži. Bet kuriuo atveju nesama jokių žinių, kad Baltijos laivyno bombonešiai ir juos lydintys naikintuvai turėjo atremti suomių naikintuvų ataką ir numušė bent vieną jų naikintuvą.

Baigiant birželio 25–26 d. įvykių kroniką, reikia trumpai priminti, kaip vyko sovietinės aviacijos veiksmai Suomijos šiaurėje.

Jei 1941 m. birželio 25 d. aviacijos smūgis iš tiesų buvo reakcija į vokiečių veiksmus Šiaurės Suomijoje (tegul ir skubota bei prastai organizuota reakcija), pagrindinės sovietinės aviacijos pajėgos turėjo būti nukreiptos į užpoliarės objektus, kur keturios vokiečių divizijos baigė rengtis pulti Murmanską ir Kandalakšą. O iš tiesų **joks Šiaurės fronto KOP ir (ar) vidinių karinių apygardų pergrupavimas Murmansko pusėn nevyko**, tad sovietinė aviacija veikė toje pačioje grupuotėje, kurioje ją birželio 24-osios vakarą užklupo vyriausiosios vadovybės direktyva.

Kaip jau kalbėta ankstesniuose skyriuose, Šiaurės fronto KOP pradėjo aktyvius kovos veiksmus jau pirmomis karo dienomis ir pirmasis antskrydis prieš Hebukteno aerodromą (vokiečių okupuotoje Norvegijoje) įvyko dar birželio 23 d. Birželio 25 d. Šiaurės laivyno aviacijos ir Šiaurės fronto 14-osios armijos veiksmų zona buvo tik išplėsta įtraukiant į numatomų bombarduoti objektų skaičių ir Suomijos teritorijoje esančius aerodromus. Oro sąlygos iš tikrųjų trukdė veikti aviacijai (iš esmės visą paskutinę birželio savaitę Murmansko–Petsamo rajone kybojo žemi debesys ir lijo),

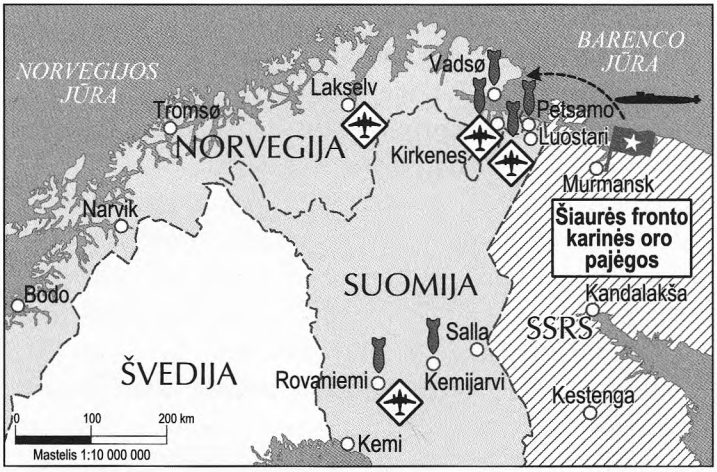

Nr. 39. *Sovietų bombonešių atakos 1941 m. birželio pabaigoje Suomijos šiaurėje.*

bet sovietinių KOP kovos veiksmai nebuvo tokie menki, kaip aprašyta Šiaurės fronto operatyvinėse suvestinėse.

Birželio 25-ąją 1.25 Šiaurės laivyno karinė taryba gavo SSRS KJL liaudies komisaro direktyvą pradėti karo veiksmus prieš Suomiją. Ši direktyva beveik pažodžiui kartojo birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvos tekstą. Kaip ir Šiaurės fronto vadovybės nurodymuose, *„antskrydžius įsakyta vykdyti visą parą nedidelėmis grupėmis nuo trijų iki devynių lėktuvų smogiant ne mažiau kaip po keturis smūgius kiekvienam aerodromui. Nustatytas bombų metymo aukštis – 2500–3000 m, bombardavimo rezultatai turėjo būti fotografuojami. Pirmąjį smūgį reikėjo smogti 4.30, esant debesims, trukdantiems bombarduoti iš nustatyto aukščio – bombarduoti iš po debesų“* (224). Kartu su šiuo bendru reikalavimu KJL liaudies komisaras įsakė *„tarp aktyvių veiksmų prieš Suomiją numatyti smogti Petsamui ir jame esantiems transportams aviacija, taip pat kranto bei laivų artilerija“* (224) (žr. 39 žemėlapį).

Iki pat birželio 24 d. 1 MAD (štabas Murmanske) žvalgybos suvestinėse kaip vokiečių aviacijos bazavimosi vietos minimi vien **Norvegijos teritorijoje esantys aerodromai** (Vadsė, Hebuktenas, Banakas, Tromsė, Narvikas, Bodė, Tronheimas). Tik žvalgybos suvestinėje Nr. 5 (birželio 24 d. 12.00) atsiranda, tiesa, niekuo nepagrįstas ir visiškai nekonkretus pranešimas: *„Nustatyta, jog Suomijos teritorijoje yra vokiečių lėktuvų ir aviacijos grupių“* (300). Tačiau vokiečių lėktuvų perbazavimas (iš tiesų tai buvo viena JG-77 naikintuvų eskadrilė) neliko nepastebėtas. Kaip tik Luostario aerodromas tapo (teisingiau sakant, turėjo tapti) pirmuoju bombardavimo objektu.

Ankstų rytą (žodis „auštant“ šiuo atveju netinka, nes birželio pabaigoje saulė užpoliarėje nenusileidžia už horizonto), birželio 25 d. 4.55 Šiaurės laivyno KOP 72 MAP aštuoni SB išskrido bombarduoti Luostario, bet dėl žemų debesų ir rūko vadovybė visą grupę grąžino į aerodromą. Tai buvo tik dienos pradžia. 13 val. 50 min. 72 MAP pora žvalgybos lėktuvų mažame 500 m aukštyje priartėjo prie aerodromo ir, nepaisydami zenitinių pabūklų ugnies, perskrido virš kilimo ir tūpimo aikštės, taip nustatydami, kad aerodrome yra „Meseršmitų“.

Paskui kiti 72 MAP penki SB iš 500 m aukščio be nuostolių numetė bombas į Luostario aerodromo kilimo ir tūpimo aikštę (priešas per šį antskrydį taip pat neprarado nė vieno lėktuvo).

Ketvirtas mėginimas bombarduoti Luostario aerodromą buvo nesėkmingas. Priartėjusią prie taikinio, 72 MAP bombonešių grandį (dar kartą priminsime, kad Luostario aerodromas buvo vos už keleto kilometrų nuo sienos), apšaudė sovietiniai zenitininkai. Slėpdamiesi nuo zenitinės ugnies, lėktuvai paniro į debesis, kur neteko orientacijos, tad vienas bombonešis taip ir neįstengė rasti savo aerodromo. Jis priverstinai nusileido negyvenamoje tundroje, kur lėktuvas ir riogsojo iki metų pabaigos. Luostarį bombardavo ir keletas 137 BAP (1MAD) lėktuvų. Pagaliau 18.00 šį aerodromą puolė ketvertas tos pačios divizijos 145 NAP naikintuvų I-16 (299). Nuostolių nei sovietinė, nei vokiečių pusė per šiuos antskrydžius neturėjo.

1 MAD štabo žvalgybos suvestinėje Nr. 8 (birželio 25 d. 16.30) užfiksuotas toks rezultatas:

„Per 06.25. 1 MAD daliniai žvalgyba ir kovos veiksmais nustatė: Luostario aerodrome esama priešo lėktuvų, kurių skaičius ir tipas nenustatytas. Lėktuvai užmaskuoti medžiais“ (301). Konkretesni, bet labai netikslūs buvo ir 14-osios armijos karinės žvalgybos duomenys, pagal kuriuos *„Luostario aerodrome buvo 8–10 užmaskuotų bombonešių ir 6–8 naikintuvai“*. Tik birželio 27 d. aviacijos žvalgybos duomenys nesiskyrė nuo tikrovės:

„Šiaurės laivyno aviacijos žvalgyba Luostario aerodrome aptiko apie 10 lėktuvų“ (224).

Luostario aerodromas – anaiptol ne vienintelis birželio 25 d. oro atakų objektas. Šiaurės fronto aviacija mėgino bombarduoti Norvegijos Kirkeno uostą, bet dėl tiršto rūko grįžo į bazę. Bombarduotas Suomijos Liinahamario uostas Petsamo rajone. Birželio 25-osios vakare laivyno KOP smogė bombomis Norvegijos Banako aerodromui, kuriame bazavosi vokiečių bombonešiai. Antskrydžio rezultatas tiksliai nežinomas, bet du Šiaurės laivyno KOP bombonešiai iš užduoties negrįžo. Pranešimo, kad tą dieną numušti keturi Me-110, priešo dokumentai nepatvirtina.

1941 m. birželio 26 d. Šiaurės laivyno KOP vykdė pavienius ir grupinius antskrydžius prieš Petsamą, Kirkeną, Luostarį ir Vadsę. Sprendžiant iš laivyno štabo dokumentų, *„priešo aerodromuose kilo gaisrų... mūsų kranto baterijos iš Srednio pusiasalio ugnimi ir mūsų lėktuvų bombomis apgadinta Petsamo radijo stotis, pastebėtas gaisras...“* (224) 137 BAP bombonešiai (suomių duomenimis, 9 lėktuvai) įvykdė tolimą reidą į Suomijos gilumą ir bombardavo Rovaniemio miestą bei aerodromą (daugiau kaip už 400 km tiesia linija nuo Murmansko). Rovaniemio aerodrome pastebėta apie 12 priešo lėktuvų (302). Tą pačią dieną šeši SB (tikriausiai taip pat priklausantys 137 BAP) bombardavo Kemijarvį. Abiem atvejais nuostoliai ir sugriovimai minimalūs (145, p. 234. Rovaniemyje dislokuota liuftvafės tolimųjų žvalgybos lėktuvų grandis, kaip ir Luostario aerodrome esanti naikintuvų eskadrilė birželio **25–26 d. jokių lėktuvų nuostolių nepatyrė.**

3.8 skyrius. „Pirmiems nešaudyti...“

1941 m. birželio 27 d. ankstų rytą (galima sakyti, naktį) iš vieno štabo į kitą nuskriejo (kaip tokiais atvejais paprastai esti, su grifu „Visiškai slaptai“) skubūs pranešimai: *„Riutis paskelbė, kad Suomija yra karo su SSRS būsenos“*. Ši keistų formuluočių vienodybė (ne „Suomija paskelbė“, o kaip tik „Riutis paskelbė“) leidžia spėti, kad viena komanda visiems gauta „iš paties viršaus“, o paskui dubliuota žemesnių instancijų.

Šiaurės laivyno štabas išsiuntinėjo skelbimą apie karo pradžią birželio 27 d. 2.15. Be to, *„visoms tarnyboms rekomenduota padidinti budrumą“* (224).

1 MK štabo viršininkas pulkininkas Limarenka birželio 27 d. 5.00 visiems daliniams ir junginiams išsiuntinėjo šį pranešimą: *„Riutis paskelbė, kad Suomija yra karo su Sovietų Sąjunga būsenos. Sustiprinkite pasirengimą kovai“* (303).

10 MK duotas įsakymas buvo detalesnis:

„Riutis paskelbė, kad Suomija yra karo su SSRS būsenos. Korpuso vadas, vykdydamas armijos vado įsakymą, įsakė:

Visus padalinius visiškai parengti kovos veiksmams.

Jei priešas atidengs ugnį, atsakykite visa savo ugnies galia.

Priešo tankus atremti visa ugnies sistema. Mūsų daliniams pirmiems nešaudyti. Dalinių pasirengimą kovai patikrinti patiems vadams ir tai detaliai apibūdinti birželio 27 d. 24.00 operatyvinėje suvestinėje bei specialiame koviniame pranešime.

10 MK štabo viršininkas pulkininkas Zajevas“ (304).

Archyve išlikusiame šio įsakymo egzemplioriuje nėra nei numerio, nei datos, nei laiko. Ankstesnis dokumentas archyvo byloje datuotas birželio 27 d. 0.20, taigi įsakymas pasirašytas birželio 27-ąją nuo aušros iki pusiaunakčio. Sprendžiant iš kai kurių turinio vietų, jis sudarytas galbūt jau po to, kai 10-ojo mechanizuotojo korpuso štabas gavo šią **Šiaurės fronto karo tarybos direktyvą**:

„7-osios ir 23-iosios armijų vadams, 19 ŠK, 50 ŠK, 70 ŠK, 1 MK, 10 MK vadams

1. Šiaurės fronto kariuomenei, esančiai nuolatinėje parengtyje atremti priešo puolimą, toliau stiprinti ir plėtoti gynybos linijas, daugiausia kreipiant dėmesio į prieštankinių kliūčių sudarymą, parengti užtvaras ir minuoti visame gylyje pagal planą.

2. Kol priešo sausumos daliniai nepradės kovos veiksmų, nešaudyti. Tik jam pirmam paleidus artilerijos ugnį ar netikėtai pradėjus tankų ataką, visa mūsų artilerijos galia užgriūti tankus, iššvalgytas priešo artilerijos pozicijas ir jo tankų bei pėstininkų susitelkimo rajonus, o minosvaidžių ugnimi – pėstininkų pradines pozicijas.

Šiaurės fronto kariuomenės vadas Popovas, karo tarybos narys Klementjevas, karo tarybos narys Kuznecovas“ (305).

Šiuo atveju įsidėmėtinas ne tik turinys, bet ir forma. Karo tarybos direktyva išleista be numerio ir datos. Tiesa, mašinraščio lape su direktyvos tekstu yra kampinis spaudas: „LKA štabo operatyvinis skyrius, išl. Nr. 3009, 1941 m. 6.27.“ Kodėl „LKA štabo“, jei jau nuo birželio 22-osios vakaro visi dokumentai pasirašinėjami

Šiaurės fronto vado bei štabo? Be to, ir ši direktyva pasirašyta fronto, o ne apygardos vado. Toliau: direktyvos „kepurėje" nėra 14-osios armijos (viena iš trijų Šiaurės fronto armijų), bet pažymėtas tikrovėje nesantis „70 ŠK" (70-asis šaulių korpusas). Greičiausiai sudarytojai turėjo galvoje „70 ŠD", t.y. 70-ąją šaulių diviziją, kuri iš tikrųjų buvo tiesiogiai pavaldi fronto vadovybei. Pagaliau dokumente nėra apygardos štabo viršininko parašo, o tai jau labai keista. Pagal apygardos karo tarybos nuostatus, patvirtintus 1937 m. gegužės 16–17 d., karo taryba buvo sudaryta iš trijų žmonių: vado, štabo viršininko ir vadinamojo KTN (karo tarybos narys, t.y. partijos atstovas, komisaras) (146, p. 13). Visus žinomus pirmųjų karo dienų kovinius įsakymus, operatyvines suvestines ir direktyvas pasirašė Šiaurės fronto štabo viršininkas generolas majoras Nikiševas ar (labai retai) jo pavaduotojas, štabo operatyvinio skyriaus viršininkas generolas majoras Tichomirovas. Bet šiuo atveju jų parašo nėra.

Belieka spėti, kad direktyva rengta skubotai, nervingoje sumaištyje. Pats aiškiausias patvirtinimas, jog fronto štabe kilo „nervinga sumaištis", yra tai, kad vadas savo sprendimą nusprendė sutvirtinti iškart TRIJŲ partinių bonzų parašais: korpuso komisaro N. Klementjevo, Leningrado miesto komiteto pirmojo sekretoriaus divizijos komisaro A. Kuznecovo ir Leningrado apskrities komiteto antrojo sekretoriaus brigados komisaro T. Štykovo.

Dabar pažvelkime į turinį. Koks įvykis taip sujaudino pačių aukščiausių rangų karinius ir partinius vadovus?

Ne tik Maskvoje, bet ir Helsinkyje 1941 m. birželio 25 d. turėjo būti aptariamas svarbus reikalas. Tą dieną Suomijos parlamente turėjo vykti uždaras posėdis, skirtas aptarti užsienio politikos situacijai, kurioje, prasidėjus Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karui, atsidūrė Suomija. Kaip rašo K. G. Mannerheimas, buvo planuojama štai kas: „*Vyriausybė ketino birželio 25 d. pranešti parlamentui savo* ***sprendimą, kad Suomija toliau laikysis neutralumo*** (paryškinta mano. – M. S.). *Ministro pirmininko pranešimas buvo parengtas jau birželio 24-osios vakare, bet kitos dienos įvykiai privertė vyriausybę jį pakoreguoti...*" (22, p. 376)

Šiuo klausimu maršalas Mannerheimas, švelniai sakant, „gudrauja" (tai, beje, visai suprantama, turint galvoje, kad atsiminimai rašyti tais XX a. 5-ojo dešimtmečio pabaigos mėnesiais, kai Suomijos valstybės nepriklausomybės klausimas kabojo ant plaukelio). 1941 m. birželio 24-osios vakare trys vermachto divizijos ir motorizuotoji brigada SS „Nord" jau buvo Suomijos tolimojoje šiaurėje ir rengėsi įsiveržti į SSRS teritoriją. Tai jau visai neatrodo panašu, kad „Suomija laikosi neutralumo". Greičiausiai ministras pirmininkas J. Rangelis rengėsi labai sunkiam pokalbiui su parlamentarais, be to, tas pokalbis galėjo baigtis valstybės vadovo pakeitimu.

Iš 200 vietų Suomijos parlamente 85 priklausė socialdemokratams ir tik 8 vietas (4 proc. visų balsų) turėjo kraštutinės dešiniosios, antisovietinės ir antikomunistinės partijos „Patriotinis tautos sąjūdis" deputatai. Kai šalyje toks politinių jėgų išsidėstymas, slapta nuo parlamento žengti žingsniai įtraukiant Suomiją į karą fašistinės

Vokietijos pusėje galėjo sukelti labai griežtą reakciją. Negana to, birželio 20 d. šalies prezidentas Ristas Riutis susitiko su parlamento socialdemokratų frakcijos deputatais ir užtikrino juos, kad Suomijos kariuomenė nebus panaudota užpulti Sovietų Sąjungai. O šio susitikimo išvakarėse, birželio 19 d., socialdemokratų lyderis, vienas iš šalies įtakingiausių politikų B. Tanneris (Žiemos karo metu – užsienio reikalų ministras) profesinių sąjungų ir darbininkų organizacijų vadovų pasitarime pareiškė, kad *„mūsų kariuomenė bus panaudota tik šaliai ginti, bet ne puolamiesiems veiksmams“.*

Birželio 25 d. auštant sovietinė vadovybė suomių „revanšo karo“ šalininkams pateikė tokią dovaną, apie kokią jie net nedrįso svajoti (galbūt šią „dovaną“ jiems parengė sąjungininkai vokiečiai, bet apie tai kiek vėliau). Akomponuojant Helsinkio priemiesčiuose sproginėjančioms bomboms, ministras pirmininkas Rangelis iš parlamento tribūnos pasakė: *„Vykstantys antskrydžiai prieš mūsų šalį, neapsaugotų miestų bombardavimas, taikių gyventojų žudymas – visa tai aiškiau už bet kokius diplomatinius įvertinimus parodė Sovietų Sąjungos požiūrį į Suomiją. Tai karas. Sovietų Sąjunga pakartojo tą užpuolimą, kuriuo ji mėgino palaužti suomių tautos pasipriešinimą 1939–1940 m. Žiemos kare. Kaip ir tada, mes ginsime savo šalį“.*

Birželio 25-osios vakarą parlamentas priėmė sprendimą laikyti, kad Suomija yra karo su SSRS būsenos. Kitą dieną, 1941 m. birželio 26-ąją, per radiją į tautą kreipėsi šalies prezidentas R. Riutis:

„... Dabar, kai Sovietų Sąjunga dėl karo su Vokietija savo karo veiksmus išplėtė į Suomijos teritoriją puldama taikius gyventojus, mūsų pareiga yra gintis ir mes tai darysime ryžtingai ir vieningai visomis moralinėmis ir karinėmis priemonėmis. Mūsų galimybės sėkmingai išeiti iš šio ginamojo karo dabar yra visai kitokios, negu praėjusį kartą, kai mus spaudė Rytų milžinas. Didžiosios Vokietijos ginkluotosios pajėgos, vadovaujamos genialaus vado kanclerio Hitlerio, sėkmingai kaunasi drauge su mumis prieš mums žinomas SSRS ginkluotąsias pajėgas... Sovietų Sąjunga dabar negali prieš mus pasiųsti tos triuškinamai pranašesnės jėgos, kuri praėjusį kartą padarė mūsų ginamąją kovą beviltišką.

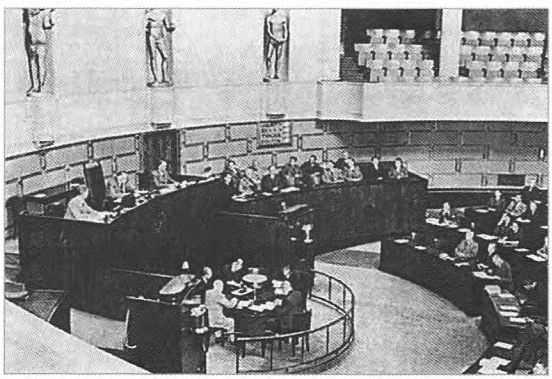

Suomijos parlamentas slaptame posėdyje nusprendžia, kad Suomija yra karo su SSRS būsenos. 1941 m. birželio 26 d.

Dabar Sovietų Sąjunga kariuomenės skaičiumi tapo lygiu priešu ir mūsų ginamosios kovos sėkmė užtikrinta“ (17, p. 54).

Kreipimasis per radiją (lyginant su laikraščio straipsniu) pranašesnis tuo, kad jį galima išgirsti iš imtuvo. Taigi, norint sužinoti Suomijos prezidento pareiškimo turinį, nereikėjo atlikti eilinio „žvalgo žygdarbio“. Negana to, jei tikėsime sovietinės žval-

gybos Helsinkio rezidento J. Sinicyno atsiminimais, jis užverbavo kažkokį „žinomą Suomijos politiką ir visuomenės veikėją“, iki šiol težinomą agentūriniu vardu „Vienuolis“. Turint tokių „agentūrinių žinių“, apie **birželio 25-osios vakare** Suomijos parlamento priimtus sprendimus Maskvai ir Leningradui turėjo būti žinoma dar iki Riučio kreipimosi per radiją, t.y. naktį iš birželio 25-osios į 26-ąją...

Beje, visa, kas svarbiausia, skaičiuojama ne valandomis ir minutėmis, o visai kitaip – ką taip stebėtina pamatė (išgirdo) sovietiniai generolai Leningrade ir maršalai Maskvoje? **Kokios kitos reakcijos į masinius bombardavimus jie tikėjosi?** Argi ne Suomijos kariuomenė visuose Šiaurės fronto dalinių bei junginių dokumentuose vadinta „priešo kariuomene“ jau nuo birželio 22–23 d.?

Dabar palikime retorinius klausimus ir viską panagrinėkime iš esmės.

Šiaurės fronto karo tarybos direktyva vienareikšmiškai reikalauja iniciatyvą palikti priešui (*„kol priešo sausumos daliniai nepradės kovos veiksmų, nešaudyti. Tik jam pirmam paleidus artilerijos ugnį ar jam netikėtai pradėjus tankų ataką...“*). Palikime kol kas nuošaly daugkartines užuominas apie „priešo tankus“ ir būtinumą *„labiausiai atkreipti dėmesį į prieštankinių kliūčių sudarymą“*, kurių aptinkame karo tarybos ir 10-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakyme (visiškai nesant vokiečių ar suomių tankų dalinių 23-iosios ir 7-osios armijų fronte). Svarbiau kas kita: kodėl įsakyta *„pirmiems nešaudyti“*? Kodėl reikia priešui dovanoti pirmojo smūgio iniciatyvą ir visus taktinius pranašumus?

Vienintelis galimas tokio keisto operatyvinio meno paaiškinimas (ir pateisinimas) gali būti netikėtai atsiradę **politiniai interesai, kurie nurungė karinį tikslingumą**. Taip sakant, legendinės idėjos „nesileisime išprovokuojami“ „antrasis atėjimas“. Tačiau kaip tik ši logika tokiu atveju tiesiog pritrenkia absurdiškumu. *„Riutis paskelbė karą“*. Suomija jau yra karo su SSRS būsenos. Karas jau oficialiai paskelbtas ir tada iš principo negali būti jokių „provokacijų“. Dabar belieka tik įteikti atitinkamą sovietinės vyriausybės pareiškimą Suomijos pasiuntiniui Maskvai ir pradėti įgyvendinti prieškario „aktyvios gynybos“ planus. Be jokių apribojimų.

1941 m. birželį padaryta visiškai atvirkščiai. Birželio 25 d. **nepaskelbus karo, neatšaukus iš Helsinkio pasiuntinio, be oficialaus pranešimo apie 1940 metų Maskvos taikos sutarties nutraukimą** Suomijos teritorija masiškai bombarduojama. Užpuolimo objektais tampa net per 100–150 km nuo sienos esantys miestai (Mikkelis ir Rovaniemis). Po dviejų dienų prie sienos išdėstytai kariuomenei keliama užduotis laukti, kol priešas pradės pulti, bet patiems pirmiems nešaudyti. Tai yra, kai buvo nevalia – tada galima. O kai jau galima – nevalia?

Tomis pačiomis dienomis pasirašytas Suomijos vyriausiojo vado maršalo Mannerheimo įsakymas Nr. 1 skambėjo kur kas konkrečiau:

„Suomijos kareiviai!

Mūsų šlovingasis Žiemos karas baigėsi sunkia taika. Nors ir sudaryta taika, mūsų šalis priešui tapo begalinių grasinimų ir nuolatinio šantažo objektu. Tai drauge su nusikalstamu kurstymu, siekiant pakirsti mūsų vienybę, rodo, kad priešas iš pat pradžių

K. G. Mannerheimas. 1943 m.

nelaikė taikos nuolatine. Sudaryta taika buvo tik paliaubos, kurios dabar baigėsi.

Jūs pažįstate priešą. Jums žinomi jo nuolatiniai tikslai naikinti mūsų būstus, mūsų tikėjimą ir mūsų Tėvynę siekiant pavergti mūsų tautą. Tas pats priešas ir ta pati grėsmė dabar prie mūsų sienų.

Be priežasties jis įžūliai užpuolė mūsų taikią tautą ir pradėjo bombarduoti įvairias šalies vietas. Tėvynės ateitis šaukiasi naujų jūsų žygdarbių.

Aš kviečiu jus į šventąjį karą su mūsų tautos priešu. Kritę karo didvyriai keliasi iš kapų, stoja greta mūsų šiandien, kai drauge su galingomis Vokietijos pajėgomis, kaip ginklo broliai, ryžtingai išeisime į kryžiaus žygį kautis su priešu, kad užtikrintume Suomijai patikimą ateitį.

Bendražygiai! Sekite paskui mane paskutinį kartą – dabar, kai vėl kyla Karelijos tauta ir Suomijai aušta nauja diena“ (37).

3.9 skyrius. **Kas tai buvo?**

Dabar jau galime grįžti prie klausimų, kurie suformuluoti 3.3 skyriuje. Išvardysime juos ten nurodyta didėjančio sudėtingumo tvarka:

- Kokios vokiečių ir suomių bombonešių aviacijos pajėgos (daliniai, junginiai, lėktuvai) bazavosi Suomijos aerodromuose?
- Kokius kovos veiksmus prieš Sovietų Sąjungą ši aviacijos grupuotė įvykdė 1941 m. birželio 22–24 d.? Kokius veiksmus priešo vadovybė planavo artimiausioms dienoms bei savaitėms?
- Koks buvo tikrasis Suomijoje esančios priešo aviacijos grupuotės keliamas pavojus, lyginant su kitais Leningradui atsiradusiais pavojais, taip pat su Leningrado PLG, Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno naikintuvų aviacijos galimybėmis?
- Koks buvo sovietinių KOP aviacijos smūgio Suomijai tiesioginis padarinys (šalių nuostoliai, jų planų pasikeitimas)?
- Ką sovietinė vadovybė, sovietinė žvalgyba žinojo apie priešo aviacijos dalinių dislokavimą Suomijoje, apie jo veiksmus bei planus?
- Kokia 1941 m. birželio 24 d. priimto sprendimo smogti aviacijos smūgį Suomijai tikroji priežastis, kokie tikrieji šios operacijos tikslai ir užduotys?
- Kaip birželio 25-osios aviacijos smūgis atsiliepė Sovietų Sąjungos karo su Vokietija ir jos sąjungininkais bendram vyksmui?

Atsakymą į paskutinį iš šių klausimų pasistengsime rasti kitoje knygos dalyje. O dėl grupės pirmųjų keturių klausimų galima pasakyti, kad į juos išsamiai atsakyti padės ankstesniuose skyriuose atskleisti ir aprašyti tikri faktai bei gana patikimi dokumentai.

Suomijos teritorijoje (Rovaniemio ir Luonetjarvio aerodromuose) bazavosi tolimosios aviacijos žvalgybos dvi grandys (iš viso 6 lėktuvai), o užpoliarės Luostario aerodrome buvo įkurdinta viena liuftvafės naikintuvų eskadrilė (10 tvarkingų „Meseršmitų"). Be to, viena vokiečių bombonešių eskadrilė (ne daugiau kaip12 lėktuvų), priklausanti Rytų Prūsijoje sutelktai aviacijos grupei KGr-806 keletą kartų nusileido Suomijos Učio ir Malmio (Pietų Suomija) aerodromuose prisipilti degalų. Sovietinės ir vokiečių aviacijos aktyvūs kovos veiksmai prasidėjo jau nuo pirmųjų karo dienų (birželio 22–23 d.), bet ne virš Leningrado, o užpoliarėje, Kirkeno, Petsamo, Murmansko, Rybačio pusiasalio padangėje. Abi kariaujančios šalys kovojo nepaisydamos Suomijos valstybės sienų. Sovietiniai bombonešiai bombardavo karinius objektus vokiečių okupuotoje Norvegijoje, o vokiečių lėktuvai bombardavo pagrindinę Šiaurės laivyno bazę Murmansko rajone, puldinėjo laivus Barenco jūroje, vykdė karinę žvalgybą Murmansko ir Kandalakšos rajone.

Visi liuftvafės lėktuvų koviniai išskridimai užpoliarėje vyko **tik iš Norvegijos teritorijoje esančių aerodromų** (Hebukteno ir Banako) (žr. 39 žemėlapį, p. 376). Vokiečių lėktuvai perskrido į Suomijos Luostario aerodromą tik birželio 24–25 d. ir iki pat vermachto sausumos kariuomenės puolimo Murmansko kryptimi pradžios kovos veiksmuose (išskyrus sovietinių KOP atakų prieš Luostario aerodromą atrėmimą) nedalyvavo. O bombonešiai (tolimieji Ju-88 ir pikiruojamieji Ju-87) ir vokiečių puolimo pirmosiomis savaitėmis toliau bazavosi dideliuose Norvegijos Hebukteno ir Banako aerodromuose ir tik gerokai vėliau, sausumos kariuomenei pasistūmėjus į rytus, pradėjo naudotis Luostario, Alakurčio, Kemijarvio aerodromais.

Jokių antskrydžių prieš Leningradą ir Karelijos miestus „Suomijoje dislokuoti vokiečių bombonešiai" nevykdė. Nei pirmąją, nei bet kurią vėlesnę karo dieną. **Dėl paprasčiausios priežasties – jų ten niekada nebuvo**. Pirmosiomis karo dienomis liuftvafės pirmasis oro laivynas iš Rytų Prūsijos aerodromų palaikė sausumos kariuomenės veiksmus Pabaltijyje. Ir vėliau jokie vokiečių aviacijos daliniai į Pietų ar Vidurio Suomijos teritoriją nebuvo permetami, juo labiau, kad to visai nereikėjo – bombarduoti Leningradą iš okupuotų Pskovo ir Naugardo sričių buvo paprasčiau, arčiau ir saugiau (per antskrydį apgadintiems bombonešiams nereikėjo skristi daugiau kaip 100 km virš vandens per Suomijos įlanką).

Keleto lėktuvų, birželio 22 d. numetusių bombas į Hanko pusiasalį, priklausomumą (sovietinei ar vokiečių aviacijai) reikia dar tirti. Bet kokiu atveju sovietinė karinė bazė, esanti iš tiesų okupuotoje Suomijos teritorijoje, niekaip negali būti priskirta „Leningrado ir Karelijos miestų" sąrašui.

Per pirmąsias dvi karo dienas vokiečių bombonešiai du kartus minavo Kronštato karinės jūrų bazės užutėkį. Tada lėktuvai (ne daugiau kaip 14 „Junkersų-88“, priklausančių KGr-806 ir Kü.Fl.Gr-506) leidosi prisipilti degalų Suomijos Učio ir Malmio aerodromuose. Pagal vokiečių minų užtvarų sudarymo Suomijos įlankos vandenyse bendrą mastą (2,5 tūkst. visų tipų minų) tos operacijos buvo tik menka minavimo veiksmų dalis. Minuoti naudojant aviaciją nustota antrąją karo dieną. Greičiausiai todėl, kad vokiečių vadovybė nenorėjo rizikuoti lėktuvais, veikiančiais be jokios naikintuvų priedangos itin galingos Leningrado ir Kronštato PLG zonoje. Tuo labiau kad, vokiečiams sėkmingai užminavus iš Suomijos įlankos vedančius jūros kelius, to ir nereikėjo. Atremti Kronštato užutėkio minavimą iš oro galėjo ir turėjo sovietinė naikintuvų aviacija. Bet tam nebuvo nė progos. Taigi ir bet kokie tolesni sovietinės aviacijos veiksmai, įskaitant Učio aerodromo bombardavimą, tėra, kaip sako rusai, „mojavimas kumščiais po muštynių“.

Itin negausi Suomijos bombonešių aviacija (23 lengvieji dvimotoriai bombonešiai „Blenheim“ ir SB) jokių antskrydžių prieš Leningradą nevykdė – ne tik 1941 m. birželį, bet ir tada, kai Suomijos kariuomenė pasiekė 1939 m. sieną, o fronto linija driekėsi per 30 km nuo Leningrado centro. Per visą karą Suomijos aviacijoje galiojo Mannerheimo įsakymas, kategoriškai draudžiantis bet kuriuos suomių lėktuvų skraidymus virš Leningrado. O žvalgybos skrydžius suomių aviacija iš tikrųjų pasienio zonoje vykdė dar iki oficialiai paskelbiant karą, tik atsakydama į sovietinės aviacijos, kuri žvalgė Suomijos teritoriją, visiškai nepaisydama sienų, per visą „paliaubų“ laiką (nuo 1940 m. kovo iki 1941 m. birželio) veiksmus. Leningrado ir Karelijos sąsmaukos rajone sutelkta Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno naikintuvų aviacijos grupuotė buvo viena iš pačių galingiausių visose SSRS ginkluotosiose pajėgose. Ji **dešimtis kartų lenkė** vokiečių lėktuvų (bombonešių ir žvalgybos), bent epizodiškai pasirodydavusių pietinės bei centrinės Suomijos aerodromuose, skaičių. Be to, Leningrado PLG sistema turėjo itin galingą zenitinės artilerijos grupuotę, kuriai negalėjo prilygti jokia kita pasaulyje (Londono ir Berlyno PLG neturėjo tokio skaičiaus zenitinių pabūklų). Leningrado PLG sistema buvo skirta atremti didžiųjų Europos valstybių (Vokietijos, Anglijos ir jų galimų sąjungininkų) aviacijos masiniams antskrydžiams. Taigi manyti, kad du tuzinai suomių ar vokiečių bombonešių kėlė „Leningradui mirtiną grėsmę“ yra visiškas absurdas.

Tokie pat absurdiški ir samprotavimai, kad ypatingos priemonės, tokios, kaip netikėtas bei klastingas smūgis Suomijos aerodromams, galėjo *„išgelbėti Leningradą nuo įnirtingą bombardavimą patyrusių miestų dalios“*. Nelaimei, Leningradas buvo „įnirtingai bombarduojamas“. Ir ne kartą. Išgelbėti Leningradą nuo šios karčios dalios galima buvo sėkmingai atremiant vermachto puolimą Pabaltijyje, sudarant stabilią gynybą Dauguvos ruože ir efektyviai veikiant naikintuvų aviacijai. Bet tai niekuo nesusiję su Suomija.

Jei kalbėsime apie birželio 25-osios rytą prasidėjusį aviacijos smūgį, galima pasakyti, kad jis nukreiptas prieš Suomijoje esančią vokiečių aviaciją ir sausumos pa-

jėgas. O kad tikslas buvo *„sužlugdyti rengiamą antskrydį prieš Leningradą“*, galima pamanyti tik tiriant sovietinės vadovybės įsakymus ir direktyvas. Taip, įsakymuose kažką panašu galima perskaityti. Bet iš tiesų sovietinių KOP veiksmus taip interpretuoti labai sunku:

1. Vienintelis liuftvafės dalinys, dislokuotas didžiulėje Pietų ir Vidurio Suomijos erdvėje, buvo žvalgybos lėktuvų grandis (du „Dornjė“ Do-215 ir vienas „Heinkelis“ He-111), įkurdinta Luonetjarvio aerodrome.

Juokinga paistyti apie „grėsmę“, kurią šie trys lėktuvai kėlė Leningradui ir, nepaisant to, jei operacijos tikslas – „sunaikinti Suomijos aerodromuose besibazuojančią vokiečių aviaciją“, Luonetjarvio aerodromas turėjo būti pirmutinis atakos objektas. Bet virš Luonetjarvio nepasirodė nė vienas sovietinis lėktuvas ir nė viena bomba nenukrito šio aerodromo kilimo ir tūpimo aikštėje.

2. Abstrakčiai kalbant, antskrydį prieš Leningradą galėjo įvykdyti suomių bombonešių aviacija, bet **nė vienas antskrydis prieš du svarbiausius jos dislokavimo aerodromus (Siikakangas ir Luonetjarvis) nebuvo surengtas** (žr. 37 žemėlapį, p. 327).

3. Učio aerodromas, kuriuo birželio 22–23 d. vokiečių lėktuvai naudojosi prisipilti degalų, įtrauktas į bendrą taikinių sąrašą, bet nei 41 BAD, nei 2 MAD vadovybė neišskyrė jo, kaip turinčio prioritetinę svarbą. Štai 2 MAD, turėdama 142 tvarkingus bombonešius, antskrydžiui prieš šį aerodromą skyrė 44 BAP priklausančią vieną grandį (tris lėktuvus). Ji kartą bombardavo Uttį iš 6,5 km aukščio. 41 BAD bombardavo Valkealos ir Učio aerodromus, atliko iš viso 12 lėktuvų išskridimų. Vargu ar tai galima pavadinti vykdymu birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvos, kuri reikalavo *„nuolatiniais antskrydžiais, dieną ir naktį triuškinti priešo aviaciją ir likviduoti aerodromus“*.

4. Botnijos įlankos uostai (Oulus ir Vaaza), per kuriuos į Suomijos teritoriją atgabenta 169-oji vermachto pėstininkų divizija ir kuriuose tikriausiai dar liko vokiečių kariuomenės kokių nors dalinių, nepatyrė nė vieno smūgio, nors iki Baltijos laivyno KOP tolimųjų bombonešių dislokavimo aerodromų (1 MTAP, Bezzabotnojės aerodromas ir 57 BAP, Kotlų aerodromas) – ne daugiau kaip 600–650 km. Tai, aišku, atitinka tolimųjų bombonešių DB-3/DB-3f, kurių 91 tvarkingą turėjo du jau minėti pulkai, veikimo spindulį.

5. Botnijos įlankos uostų bombardavimą galima laikyti pavėluotu mėginimu „pavyti išvykusį traukinį“, bet Oulaus–Rovaniemio–Sallos geležinkelio magistralės sugriovimas galėjo turėti pačių rimčiausių padarinių, nes ja buvo aprūpinama visa užpoliarėje esanti vokiečių grupuotė. Tačiau tai daryti net nemėginta – **prieš šios geležinkelio magistralės stotis nė vienas antskrydis nebuvo įvykdytas.**

Dabar pažvelkime į birželio 25–26 d. aviacijos smūgį iš kitos pusės: kokie objektai iš tikrųjų tapo bombonešių taikiniais?

Iš viso (be aerodromų) atakuota ne mažiau kaip 12 taikinių:

» Didelės geležinkelio stotys (Rihimiakis, Kouvola, Luumiakis, Lappeenranta, Mantiuharjus, Mikkelis, Joensus);

» Svarbiausi Suomijos įlankos uostai (Turkus, Salas, Porvas, Kotka);
» Helsinkio priemiesčiai (žr. 36 žemėlapį, p. 311).

Jei šį sąrašą sulyginsime su Šiaurės fronto (Leningrado apygardos) prieškariniu mobilizacijos priedangos ir operatyvinio kariuomenės išskleidimo planu, tuojau aptiksime aiškiai panašius tikslus bei užduotis: *„Galingais smūgiais Kouvolos geležinkelio stočiai, tiltams per Kiumijokio upę sutrukdyti ir sulaikyti priešo kariuomenės telkimą bei išskleidimą... aktyviais aviacijos veiksmais įgyti pranašumą ore ir galingais smūgiais nutraukti transporto judėjimą Joensaus, Kajaanio, Kuolijo rajone...“*

Priedangos plane „iš eilės“ išvardyti ir 12 Pietų bei Vidurio Suomijos aerodromų, kurie turėjo tapti pirmųjų smūgių objektais: Kouvola, Kotka, Uttis, Selenpė, Mikkelis, Porvas, Lahtis, Hollola, Hiitola, Padasjokis, Savonlinna, Hamina.

Greičiausiai, birželio 24 d., gavusi vyriausiosios vadovybės direktyvą, Šiaurės fronto KOP vadovybė (kaip ir Baltijos laivyno KOP vadovybė) ištraukė iš seifo prieškario operatyvinius planus ir, remdamasi jais, kurpė savo įsakymus surengti „pirmąją daugiadienę operaciją“. Ir šiuo atveju reikia pripažinti, kad vadovybė nepaliko laiko nei papildomai taikinių žvalgybai, nei kruopščiai parengti pačiam smūgiui (sąveika su naikintuvais, optimalus šaudmenų parinkimas ir t.t.). Bet tai neatsako į klausimą, kodėl pusės „iš anksto nustatytų priešo aerodromų“ apskritai nebuvo ir atvirkščiai, daugelis svarbiausių aerodromų (Vesivehma, Naarajarvis, Joroinenas, Hiuvinkė, Siikakangas, Luonetjarvis) į šį sąrašą nepateko.

O apskritai „pirmoji sovietinių KOP daugiadienė operacija“ tiesiog stebina neorganizuotumu ir neefektyvumu. Dar kartą perskaitysime šios operacijos aprašymą pagal generolo majoro profesoriaus ir mokslų daktaro M. Koževnikovo versiją:

„... Šiaurės fronto KOP vadovybė parengė ir birželio 24 d. Šiaurės fronto karo taryba patvirtino priešo lėktuvų naikinimo šiaurės vakarų ruožo aerodromuose operacijos planą. Operacijoje iš viso dalyvavo 540 lėktuvų.

Birželio 25-osios ankstų rytą 236 bombonešiai ir 224 naikintuvai smogė pirmą masinį smūgį 19 aerodromų. Nesitikintis tokio smūgio priešas iš esmės užkluptas nepasirengęs ir neįstengė priešintis. Todėl sovietiniai lakūnai sėkmingai numetė bombas į lėktuvų stovėjimo vietas, degalų ir šaudmenų sandėlius. Aerodromuose sunaikintas 41 priešo lėktuvas. Mūsų aviacija nuostolių neturėjo.

Per kitas penkias paras šiems ir oro žvalgybos naujai nustatytiems aerodromams smogta dar keletas efektyvių smūgių. Oro fotokontrolės duomenimis, sovietiniai lakūnai, iš viso atakavę 39 aerodromus, įvykdė apie 1000 lėktuvų išskridimų, sunaikino ir išvedė iš rikiuotės 130 priešo lėktuvų. Vokiečių fašistų kariuomenės vadovybė Suomijoje ir Norvegijoje, buvo priversta atitraukti savo aviaciją į tolimus užnugario aerodromus ir atsisakyti artimiausiu metu rengti antskrydį prieš Leningradą...“

Vieninteliais tiesos žodžiais šiame tekste reikia pripažinti geografinius pavadinimus (Leningradas, Suomija, Norvegija) ir mėnesio pavadinimą (birželis). Visa kita – realių, tragiškų ir gėdingų faktų fone atrodo kaip juodojo humoro pavyzdys.

Operacija truko lygiai dvi dienas, be to, jau antrą dieną (birželio 26-ąją) Šiaurės fronto bombonešių daliniai atliko tik keletą žvalgybinių skrydžių virš Suomijos teritorijos. Bendras suomių aviacijos realaus bazavimosi aerodromų, kurie tapo bombų smūgio objektu, skaičius buvo penki (Turkus, Valkeala, Uttis, Mikkelis, Joroinenas). Galbūt prie šio sąrašo galima pridėti dar vieną aerodromą, kurį 1 MTAP šturmanas pavadino „Lahčio aerodromu" (ko gera, tai Hollolos aerodromas). Jei įskaičiuosime ir užpoliarės Luostario aerodromą, bus septyni iš esmės be rezultatų atakuoti aerodromai. **Tik Turkaus aerodrome išvestas iš rikiuotės vienas lėktuvas.** Pagal keistą likimo ironiją tai trofėjinis sovietinis bombonešis SB. Visi kiti „smūgiai aerodromams" liko arba visai be rezultatų, arba puolantieji turėjo didelių nuostolių (9 numušti 72 BAP bombonešiai per antskrydį prieš Joroineno aerodromą). Per dvi dienas Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno KOP negrįžtamai prarado 24 bombonešius. **Svarbiausi suomių naikintuvų dislokavimo aerodromai (Poris, Hiuvinkė, Vesivehma, Joroinenas, Naarajarvis) visai nenukentėjo.** Jokio „priešo aviacijos perbazavimo į tolimus užnugario aerodromus" nebuvo nė ženklo. Visiškai fantastiškų skaičių (*„39 aerodromai", „130 priešo lėktuvų"*) neįmanoma nė iš tolo susieti su kokiais nors realiais skaičiais.

Toks **stulbinantis neatitikimas tarp numatyto tikslo ir pasiektų rezultatų** verčia vėl grįžti prie birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvos istorijos. Iš kur apskritai atsirado informacija, jog Suomijos teritorijoje bazuojasi vokiečių aviacija, be to, dar itin gausiai? Ir jei šios direktyvos autoriai tikėjo, kad Suomijos teritorijoje dislokuotos didelės vokiečių aviacijos pajėgos, kaip jie galėjo patvirtinti operacijos planą, pagal kurį bombarduoti suomių aerodromų turėjo skristi „mažos grupės po 3–5 lėktuvus", be to, ir be naikintuvų palydos? Dėl tokios taktikos patirta didelių ir visiškai nepateisinamų nuostolių net susidūrus su negausia suomių aviacija, beje, ginkluota moraliai pasenusiais ir padilusiais naikintuvais. Kuo visa tai galėjo baigtis, jei Pietų Suomijos aerodromuose iš tikrųjų būtų išrikuoti šimtai naujausiųjų „Meserščmitų"?

Dar kartą perskaitysime pirmąją, konstatuojamąją, vyriausiosios vadovybės direktyvos dalį:

„1. Iš patikimų šaltinių nustatyta, kad Vokietijos kariuomenė telkiama Suomijos teritorijoje, turint tikslą smogti smūgį Leningradui ir užimti Murmansko rajoną bei Kandalakšą. Iki šio laiko sutelkta iki keturių pėstininkų divizijų Rovaniemio, Kemijarvio rajone ir nenustatyto dydžio grupė rajone nuo Kotkos iki šiauriau Hanko pusiasalio.

Vokiečių aviacija taip pat sistemingai atvyksta į Suomijos teritoriją, iš kurios rengia antskryžius prieš mūsų teritoriją. Turimais duomenimis, vokiečių vadovybė artimiausiu metu ketina smogti aviacijos smūgį Leningradui. Ši aplinkybė įgyja lemiamą reikšmę.

2. Siekiant sužlugdyti Suomijoje esančios vokiečių vadovybės numatytą aviacijos smūgį Leningradui, ĮSAKAU..."

Nesunku pastebėti šio teksto akivaizdų prieštaringumą: neįvardyti „patikimi šaltiniai“ nustatė, kad pietinės Suomijos teritorijoje sutelkta „nenustatyto dydžio“ vokiečių kariuomenė.

Jei grupuotės dydis nenustatytas net apytikriai, o jos išskleidimo rajonas apibūdintas 200 km „tikslumu“ (nuo Hanko iki Kotkos), tad koks tų mįslingų šaltinių „patikimumas“? Verta pažymėti ir labai keistą grupuotės, kuri neva „rengėsi smogti Leningradui“, išskleidimo pradinį rajoną. Kaip iš Suomijos įlankos šiaurės pakrantės galima patekti į Leningradą? Pridengiant dviem varganiems šarvuočiams surengti jūrų desanto operaciją?

Arba laukti, kol įlanką sukaustys tvirtas ledas? (žr. 32 žemėlapį, p. 277)

Kita vertus, vokiečių kariuomenės **tikros grupuotės** užpoliarėje dydis nustatytas visiškai tiksliai *(„iki keturių pėstininkų divizijų“)*. Iš tikrųjų Petsamo rajone buvo išskleidžiamos dvi kalnų šaulių divizijos, o Kemijarvio–Sallos rajone – viena pėstininkų divizija (169-oji) ir motorizuotoji brigada SS „Nord“. Vokiečių vadovybė šiems junginiams kėlė visiškai konkrečią užduotį *(„užimti Murmansko rajoną ir Kandalakšą“)*. Tai anaiptol ne paprasta išvada. Nors abu šie vietovardžiai (Murmanskas ir Kandalakša) daugumos karo užpoliarėje įvykiams skirtų knygų puslapių pasitaiko vienoje eilutėje, iš tiesų šiuos du miestus skiria 200 km pločio negyvenama akmeninga dykuma. Užimti Murmanską ir Kandalakšą – ne viena, o dvi atskiros operacijos, per kurias dviejų smogiamųjų operacijų kariuomenė neturės glaudaus ryšio. Ir vokiečių vadovybė ilgai abejojo, ar tikslinga vienu metu rengti šias dvi operacijas, o karo istorikai dėl to ginčijasi iki šiol.

Klaida nustatant vokiečių kariuomenės sutelkimo rajoną *(„Rovaniemio, Kemijarvio rajone sutelkta iki keturių pėstininkų divizijų“)* bent jau suprantama. Iki birželio 22-osios ryto vokiečių kariuomenė (169-oji pėstininkų divizija ir SS brigada „Nord“) iš tikrųjų buvo tik Rovaniemio–Kemijarvio rajone. Grupuotė, nukreipta užimti Murmanską (2-oji ir 3-ioji kalnų šaulių divizijos), perėjo Norvegijos ir Suomijos sieną Kirkeno–Petsamo ruože tik birželio 22 d. Tai, kad birželio 24 d. Maskvoje šis faktas dar nebuvo žinomas ir įsisąmonintas, yra šiurkšti, bet visai suprantama ir paaiškinama klaida – vyriausioji vadovybė tiesiog nespėjo gauti ar įvertinti naujos žvalgybos informacijos.

Vokiečių motorizuotoji brigada SS „Nord“. Kariai veidus užsidengę tinkleliais nuo uodų.

O galimo priešo kariuomenės grupuotę 23-iosios armijos fronte (Karelijos sąsmaukos šiaurėje) Šiaurės fronto

Vermachto dalinys Šiaurės Suomijoje. Visi kariai su apsaugos nuo uodų tinkleliais.

karinės žvalgybos pajėgos taip pat nustatė mažai prasilenkdamos su tikrove. Iš tikrųjų jokios vokiečių kariuomenės Pietų Suomijoje nebuvo apskritai, o ruože nuo Suomijos įlankos iki Parikkalos stoties susitelkė (1941 m. liepos pradžioje pasibaigus Suomijos kariuomenės mobilizacijai ir operatyviniam išskleidimui) septynios pėstininkų divizijos: 2 AK, priklausantis 2-ajai pėstininkų divizijai, 15-oji pėstininkų divizija, 4 AK, priklausantis 4-ajai pėstininkų divizijai, 12-oji pėstininkų divizija ir palikta armijos vadovybės rezerve 10-oji pėstininkų divizija (žr. 40 žemėlapį, p. 390). Be to, rajone šiauriau Hanko pusiasalio išskleista 17-oji pėstininkų divizija.

Dabar pažvelkime į 23-iosios armijos ir 10 MK dokumentus. 23-iosios armijos štabo kovinis įsakymas Nr. 01 (birželio 23 d.) priešo kariuomenės dydį apibūdina taip: „*Priešas* (suomių ir vokiečių kariuomenė) *grupuojasi Suomijos teritorijoje, iki 1 pėstininkų divizijos Petrozavodsko ruože* (t.y. 7-osios armijos kaimynystėje) *ir iki 7 pėstininkų divizijų Vyborgo ruože*“ (306). Kaip matome, priešo kariuomenės dydis nustatytas visai tiksliai, suklysta tik spėjant, kad šiame ruože esama vokiečių kariuomenės. Iki birželio pabaigos (t.y. jau **po** birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyvos) klaidingų žvalgybos duomenų atsiranda gerokai daugiau:

- 23-iosios armijos štabo žvalgybos suvestinėje (birželio 27 d. 5.00) pranešama, kad pasirodė tikrovėje nesantis „*tankų pulkas Imatros–Jakolos rajone*“ (307).
- Birželio 22–29 d. 10 MK bendra žvalgybos suvestinė: „*Iki 6.28 suomių kariuomenės sutelkimas prie mūsų sienų iš esmės baigtas. Visais žvalgybos būdais nustatyta, kad priešais 23-iosios armijos frontą sutelkta ne mažiau kaip devynios pėstininkų divizijos su tankais, motorizuotaisiais pėstininkais, motociklininkų daliniais. Nustatyta, kad esama vokiečių lengvųjų ir vidutinių tankų. Manoma, jog esama ir sunkiųjų tankų...*“ (308)

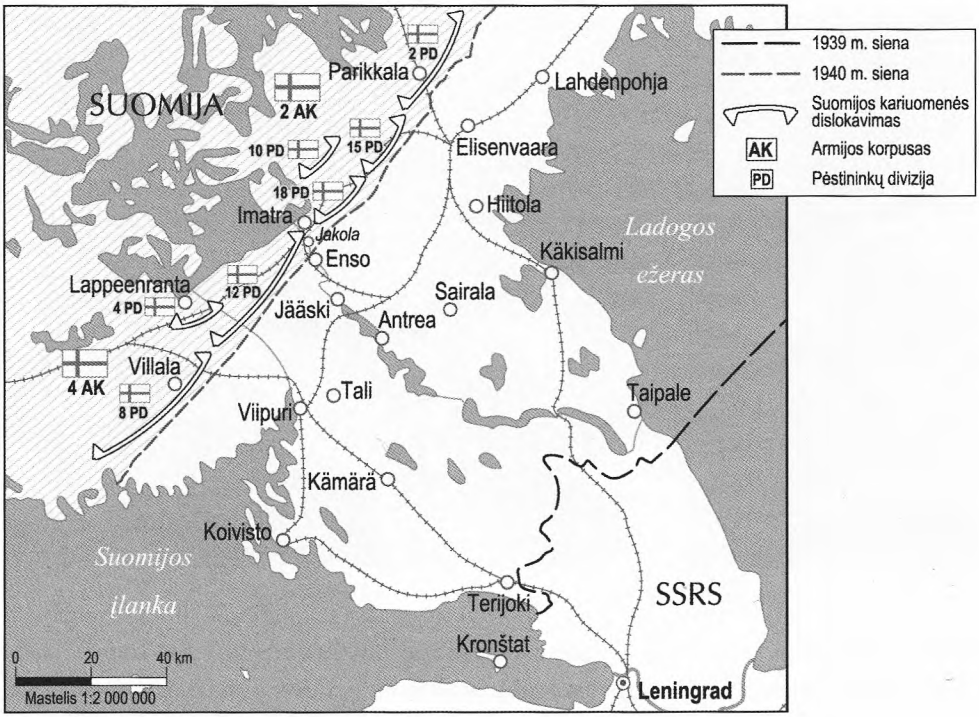

Nr. 40. *Suomijos karinių pajėgų išsidėstymas Karelijos sąsmaukoje.*

Taigi gandų apie vokiečių tankus daugėja, suomių pėstininkų divizijų skaičius padidintas 29 proc. (9 vietoj 7). Kaip matome, žvalgybos veikloje klaidų esama, bet ne tokių jau didelių.

Ir bet kokiu atveju nėra jokio pamato spėti, kad Šiaurės fronto kariuomenės žvalgyba apskritai neįsivaizdavo, kokia yra padėtis už sienos linijos.

Apie **vokiečių kariuomenės Suomijoje dydį ir dislokavimą** nelemtojoje vyriausiosios vadovybės direktyvoje apskritai nieko konkrečiai nekalbama (*„vokiečių aviacija taip pat sistemingai atvyksta į Suomijos teritoriją“*). Kur? Kiek? Kodėl tas neaiškus „buvimas“ staiga įgijo „lemiamą reikšmę“, lieka tik numanyti. Vieninteliai konkretūs, bet visiškai fantastiniai) skaičiai aptinkami tik viename iš „Karo Šiaurės veiksmų teatre kronikos“, sudarytos 1944–1945 m. remiantis Šiaurės fronto kovos veiksmų žurnalo įrašais bei kitais dokumentais. Birželio 27 d. įraše (t.y. gavus vyriausiosios vadovybės direktyvą) atsiranda tokia informacija: *„Šiaurės vakarų fronto kariuomenės žvalgybos duomenimis* (taip tekste. – M. S.), *vokiečių aviacijos Šiaurės Norvegijoje bendras dydis siekia 400 lėktuvų, Suomijoje – 600 lėktuvų“* (224).

Šiaurės vakarų frontas (t.y. buvusi Pabaltijo karinė apygarda) jokių sąsajų su Šiaurės Norvegija neturėjo. Dokumento sudarytojai greičiausiai apsiriko ir turėtas galvoje Šiaurės frontas (t.y. buvusi Leningrado karinė apygarda). Tačiau Šiaurės fronto štabo dokumentuose „600 vokiečių lėktuvų Suomijoje“ anaiptol nerandame. Vokiečių lėktuvų skaičius nuolat minimas tik 1 MAD štabo (Murmanskas) žvalgybos suvestinė-

se. Pagal jas lėktuvai yra kaip tik ten, kur iš tikrųjų ir buvo, t.y. Norvegijoje. Jų skaičius nustatytas labai arti tikrovės:

» Žvalgybos suvestinė Nr. 4 (birželio 23 d.) *„2 p. Nustatyta, kad priešo aviacija bazuojasi aerodromuose: Hebukteno – iki 50 lėktuvų, Banako – iki 32, Tromsės – iki 30, Bodės (Budės) – iki 11, Tronheimo – iki 45“* (309).

» Žvalgybos suvestinė Nr. 10 (birželio 26 d. 23.00) *„18.10 Luostario aerodrome užmaskuoti 8–10 bombonešių ir 6–8 naikintuvai, Rovaniemio aerodrome laikoma iki 12 lėktuvų“* (310).

Lygindami šias suvestines su dabar žinomais tikrais duomenimis, matome, kad bendras liuftvafės 5-ojo oro laivyno lėktuvų Norvegijoje skaičius gerokai sumažintas (188 vietoj maždaug 280), bet „Kirkeno junginio“ lėktuvų skaičius (Hebukteno ir Banako aerodromuose) nurodytas iš esmės tiksliai. Kitaip sakant, 1 MAD žvalgyba labai neaiškiai įsivaizdavo vokiečių aviacijos dydį jai tolimoje Norvegijoje (t.y. už tūkstančio kilometrų nuo Murmansko), bet savo tiesioginį priešą nustatė gana tiksliai. Birželio 26 d. suvestinė gerokai padidino Suomijos Luostario aerodrome esančių lėktuvų skaičių, bet apskritai žvalgybos informacija nelabai skyrėsi nuo tikrovės.

Maždaug toks pat paveikslas ryškėja ir iš Šiaurės laivyno štabo dokumentų (cituojama iš „Kronikos“; kad visas tekstas būtų vienodesnis, Kirkeno aerodromą vadinsime Hebukteno, o Lakselveno aerodromą – Banako aerodromu):

» Birželio 24 d. įrašas: *„ŠF radijo žvalgybos duomenimis, Hebuktene buvo 62 lėktuvai, iš jų 11 Ju-87, 7 Hsch-126, 11 Me-110 ir Me-109, 3 „Kurjer“, 6 „Storch“, 4 Ju-52* (iš viso 42, kiti tikriausiai laikyti civiliniais. – M. S.), *Banako aerodrome – 30 lėktuvų, iš jų nenustatytas skaičius He-111, Tromsėje – iki 20 lėktuvų“.*

» Birželio 26 d. įrašas: *„ŠF radijo žvalgybos duomenimis, priešo aviacija dislokuota: Hebuktene – 23 bombonešiai, 12 žvalgybos lėktuvų, 6 naikintuvai ir 6 transporto lėktuvai; Tromsėje – 17 lėktuvų, Budėje – 12 lėktuvų, Narvike – 12 lėktuvų ir Tronheime – 34 Ju-87“* (224). Liuftvafės lėktuvų skaičius ir tipai Hebukteno bei Banako aerodromuose nustatyti gana tiksliai (iš tiesų ten buvo 54 bombonešiai ir tolimieji žvalgybos lėktuvai, 26 naikintuvai Bf-109 ir Me-110). Bet kokiu atveju jokių *„400 lėktuvų Norvegijos šiaurinėje dalyje“* ir jau tuo labiau – *„600 lėktuvų Suomijoje“* žvalgybos suvestinėse iš Murmansko nematyti.

Išvada, kurią galima padaryti remiantis visais šiais dokumentais, yra tokia: „patikimi šaltiniai“, pagal kuriuos parengta mįslinga birželio 24 d. vyriausiosios vadovybės direktyva, slėpėsi kažkur labai toli nuo Leningrado ir Murmansko, nuo Šiaurės fronto ir Šiaurės laivyno štabų. Paprasčiau ir trumpiau sakant, **„patikimi šaltiniai“ buvo Maskvoje**. Nei Šiaurės fronto, nei Šiaurės laivyno vadovybė nesančių tikrovėje priešo sausumos ir oro dalinių nefiksuoja, atremti mitinių smūgių pati, be nurodymų iš Maskvos, nesirengia. O vyriausioji vadovybė demonstruoja aiškią profesinę nenuovoką. Svarbiausi sprendimai priimami paskubomis, galimi politiniai padariniai neapskaičiuojami net „per vieną ėjimą į priekį“, žvalgybą pakeičia paikų gandų

rinkimas, operacija rengiama bei vykdoma kliaujantis akla sėkme ir pagaliau baigiasi brangiai kainuojančia nesėkme.

Tuo priežasčių, paskatinusių vyriausiąją vadovybę (t.y. draugą Staliną ir jo itin patikimus patarėjus) 1941 m. birželio 24 d. priimti sprendimą smogti aviacijos smūgį Suomijai, aptarimą galima būtų baigti. Tačiau tomis pačiomis dienomis Maskvoje suimtas ir nedelsiant įstumtas į kankinimų rūsius SSRS gynybos liaudies komisaras, vyriausiosios vadovybės įgaliotas atstovas Šiaurės frontui, buvęs DVRA generalinio štabo viršininkas, armijos generolas K. Mereckovas. Šis keistas sutapimas leidžia suformuluoti dar vieną, itin trapią ir iš esmės neįrodomą hipotezę. Apie tai galima perskaityti kitame skyriuje.

3.10 skyrius. **Mereckovo suėmimas**

Šiame skyriuje pateikiama hipotezė grindžiama keturiomis prielaidomis:

1. Represijos, kurios bangomis ritosi per aukščiausiosios Stalino nomenklatūros ešelonus neaplenkdamos kariuomenės, laivyno ir karinės pramonės vadovų, buvo neteisėtos, bet neatsitiktinės.

Jei ir ne visų, tai bent jau daugelio suėmimų bei sušaudymų priežastis buvo ne stichiški Stalino aklo įniršio pliūpsniai, o jo artimiausios aplinkos klanų negailestingos kovos padariniai. Karo pradžia pakeitė tik „klausimo vertę“: anksčiau kovota dėl artimumo Šeimininkui ir su tuo susijusių privilegijų, dėl pareigybių, valstybės užsakymų, premijų bei ordinų, o dabar buvo lošiama iš gyvybės ar mirties. Labai teisingai pastebi I. Buničius: *„Vokiečių generolai, rizikuodami savo gyvybe, rengė sąmokslus prieš Hitlerį, o sovietiniai generolai rengė sąmokslus gelbėdami savo gyvybę“.*

2. Svarbiausia konkurentų pašalinimo priemonė, aišku, buvo šmeižtas. Taikos metu (jei Stalino imperijos istorijos atžvilgiu apskritai vartotinas šis žodžių junginys) šmeižto turinys galėjo būti pats įvairiausias: „kenkėjiškai stabdė apginklavimą naujų naikintuvu“, „kenkėjiškai skubino apginkluoti nepatikimu ir neatitinkančiu KOP reikalavimų naikintuvu“, „kenkėjiškai sumažino šarvamušių sviedinių gamybos planą, kad Raudonoji armija būtų palikta beginklė priešo akivaizdoje“, „kenkėjiškai padidino šarvamušių sviedinių gamybos planą, kad karinėje pramonėje prasidėtų chaosas ir dezorganizavimas“ ir t.t. Prasidėjus karui, tuo labiau TAIP prasidėjus, pati paklausiausia prekė šmeižto rinkoje tapo kaltinimai „budrumo praradimu“, „nusikalstamu aplaidumu“, „nusikalstamu neveiklumu“ ir kt.

3. Hitlerinė vadovybė, priešingai negu mano sovietiniai istorikai, visai nebuvo įsitikinusi, kad Suomija stos į karą. Be to, „stoti į karą“ galima skirtingai. Suteikti aerodromus ir laivams stovėti vietas – vienoks dalyvavimas kare, praleisti vokiečių kariuomenę per Šiaurės Suomijos teritoriją – kitoks, o mobilizuoti visus šalies žmonių ir ekonominius išteklius bei pradėti puolimą 16 divizijų pajėgomis sudaro visiškai kitokią padėtį. Berlynas suprato, jog sąjunga su nacistais kelia nemažą visų Suomijos

visuomenės sluoksnių nepasitenkinimą, tad buvo labai suinteresuotas, kad „pirmąjį šūvį" paleistų Raudonoji armija. Be to, tas „šūvis" turėjo būti kuo pastebimesnis ir stipresnis.

4. Po 1941 m. birželio 22 d. dešimtys Raudonosios armijos aukštos padėties vadų perėjo priešo pusėn. Tai ne hipotezė, o faktas. Neatmestina, kad kai kurie generolai (ir kiti su svarbiausių karinių sprendimų priėmimu susiję vadovai) pradėjo bendradarbiauti su priešu dar 1941 m. birželio 22 d.

Dabar susipažinkime su istorinės tragedijos svarbiausiu veikėju.

Kirilas Mereckovas gimė 1897 m. birželio 7 d. Zarajaisko apskrities Nazarjevo kaime. Nuo penkiolikos metų dirbo šaltkalviu Maskvos gamyklose ir fabrikuose. 1917 m. gegužės mėnesį, dar nesulaukęs 20 metų, įstojo į bolševikų partiją. 1918 m. vasarą Vladimiro gubernijos Sudogdos mieste suorganizavo raudonosios gvardijos būrį, su kuriuo dalyvavo malšinant „buožių maištus". Mūšiuose sužeistas, o pasveikęs pasiųstas mokytis į naujai įkurtą generalinio štabo akademiją. Pilietinis karas vyko toliau, ir Mereckovas, kaip ir kiti akademijos klausytojai, keletą kartų siųstas į frontą. Kurį laiką 1920 m. ėjo 6-osios kavalerijos divizijos, kuriai vadovavo būsimasis SSRS gynybos liaudies komisaras Timošenka, štabo viršininko pareigas.

1921 m. baigęs akademiją jaunas štabo karininkas ėmė sparčiai kilti tarnybos laiptais. 1928 m. birželį, būdamas 31 metų, tampa Maskvos karinės apygardos štabo viršininko pavaduotoju, paskui – Maskvos ir Baltarusijos karinių apygardų štabo viršininku. Baltarusijos apygardoje, kuri ribojosi su tuo metu didžiausio potencialaus priešo – Lenkijos – teritorija, Mereckovas buvo Uborevičiaus – vieno iš svarbiausių sovietinių vadų, 1937 m. tapusiu svarbiausiu „trockistų karinio sąmokslo" svarbiausiu veikėju, – štabo viršininkas. 1935 m. sausį Mereckovas paskiriamas Tolimųjų Rytų Raudonosios vėliavos ypatingosios armijos štabo viršininku, t.y. dar vieno būsimojo „liaudies priešo" – raudonosios vėliavos ordino Nr. 1 kavalieriaus (kitais duomenimis, ordinas Nr. 1 įteiktas Nestorui Machno), būsimojo maršalo Bliucherio štabo viršininku. 1936 m. rudenį Mereckovas pasiųstas į Ispaniją, kur ėjo karinio patarėjo prie respublikonų kariuomenės generalinio štabo pareigas. Bet kurio iš šių trijų biografijos epizodų – ryšio su „demaskuotu liaudies priešu" Uborevičiumi, su „demaskuotu liaudies priešu" Bliucheriu, tiesioginio dalyvavimo nepavykusiame Stalino mėginime įsitvirtinti už Pirėnų – būtų gana, kad visam laikui dingtum 1937–1938 m. kruvinoje mėsmalėje.

Jeronimas Uborevičius – lietuvis, sovietų karinis ir politinis veikėjas. Sušaudytas 1937-aisiais, reabilituotas 1957 m.

RA pirmieji penki maršalai (iš kairės sėdi): M. Tuchačevskis (sušaudytas 1937 m.), K. Vorošilovas, A. Jegorovas (sušaudytas 1939 m.), (iš kairės stovi) S Budionas, V. Bliucheris (mirė tardomas).

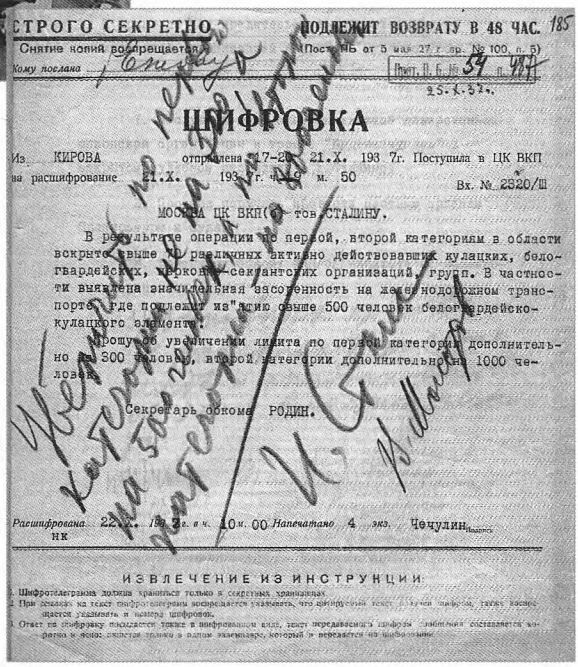

СТРОГО СЕКРЕТНО ПОДЛЕЖИТ ВОЗВРАТУ В 48 ЧАС.

Снятие копий воспрещается (Пост. НКВ от 5 мая 37 г. ст. № 100, п. 5)

Кому послана Сталину

Инст. П. Б. № 54 п. ЦК

25.X.37г.

ШИФРОВКА

Из КИРОВА отправлена 17-20 21.X. 193 7г. Поступила в ЦК ВКП

на расшифрование 21.X. 193 7г. 19 м. 50

Вх. № 2320/Ш

МОСКВА ЦК ВКП(б) тов.СТАЛИНУ.

В результате операции по первой, второй категориям в области вскрыто свыше 70 различных активно действовавших кулацких, белогвардейских, церковно-сектантских организаций, групп. В частности выявлена значительная засоренность на железнодорожном транспорте, где подлежит изъятию свыше 500 человек белогвардейско-кулацкого элемента.

Прошу об увеличении лимита по первой категории дополнительно на 300 человек, второй категории дополнительно на 1000 человек.

Секретарь обкома РОДИН.

Расшифрована 22.X. 193 7г. в 4ч. 10м. 00 Напечатано 4 экз. Чечулин

ИЗВЛЕЧЕНИЕ ИЗ ИНСТРУКЦИИ

1. Шифртелеграмма должна храниться только в секретных хранилищах.
2. При ссылках на текст шифртелеграммы воспрещается указывать, что данный текст должен быть зашифрован, также воспрещается указывать и номера шифров.
3. Ответ на шифровку посылается также в шифрованном виде, текст передаваемых цифровых данных составляется аналогично основному тексту и только в одном экземпляре, который и передается на шифрование.

Šifruota telegrama J. Stalinui su prašymu padidinti sušaudyti skirtų žmonių skaičiaus limitus. Užrašas Stalino ranka: „Padidinti pagal pirmą kategoriją ne 300, o 500 žmonių, pagal antrą kategoriją – 800 žmonių". Parašai: „J. Stalinas, V. Molotovas". 1937 m. spalio 21 d.

Be kita ko, Mereckovas 1931 m. dar ir stažavosi Vokietijoje. Bet nieko baisaus nenutiko. Jis toliau nepaliaujamai kilo nepraleisdamas „nė vieno laiptelio". 1938 m. rugsėjį paskiriamas Pavolgio, kitais metais – Leningrado karinės apygardos vadu. Nepaisant paties Mereckovo parengto Suomijos „išvadavimo" plano, gauna Sovietų Sąjungos didvyrio žvaigždę, armijos generolo laipsnį ir 1940 m. rugpjūtį tampa DVRA generalinio štabo viršininku. Aukštesnis buvo tik SSRS gynybos liaudies komisaro postas, bet tokios viršūnės Mereckovas iš principo negalėjo pasiekti – neturėjo „pilietinio karo didvyrio" statuso, kaip 1-ojoje raitelių armijoje tarnavę bendražygiai Vorošilovas, Timošenka, Budionas, Kulikas – Stalino bendrininkai susidorojant su Trockiu ir „trockininkais". Bet kuriuo atveju generalinio štabo viršininko pareigos reiškė, kad yra prieinamos šalies didžiausios karinės paslaptys. Mobilizacijos planas, Raudonosios armijos strateginio išskleidimo, karinės technikos ir šaudmenų gamybos planai, apygardų mobilizacijos ir operatyviniai planai – visi šie superslapti dokumentai patekdavo į generalinio štabo viršininko rankas. Vadinasi, skirti tokioms pareigoms reiškė draugo Stalino aukščiausią pasitikėjimą jaunu (43 metų) armijos generolu.

1941 m. sausį Mereckovo nuolatinio karjeros augimo kreivė pirmąkart, dar visai pataisomai, nukrypo į šalį. Stalinas į generalinio štabo viršininko postą paskyrė sovietinio generaliteto „kylančią žvaigždę", Chalchin Golo didvyrį G. Žukovą. Mereckovo atstatydinimas buvo labiau nei garbingas: išsaugojo armijos generolo laipsnį ir paskirtas SSRS gynybos liaudies komisaro pavaduotoju kariuomenės rengimo reikalams. Didžiojo karo išvakarėse tai buvo itin svarbus postas, į kurį paskirdamas Mereckovą Stalinas ir jo artimiausia aplinka, įskaitant patį gynybos liaudies komisarą Timošenką, parodė jam visišką pasitikėjimą.

1941 m. birželio 21 d. politinio biuro CK nutarimu (t.y. iš tikrųjų Stalino sprendimu) Mereckovas paskirtas Raudonosios armijos vadovybės Šiaurės frontui įgaliotuoju atstovu ir nedelsdamas išvažiavo naujos tarnybos vieton į Leningradą. 1941 m. birželio 23 d., antrąją karo dieną, įsteigta vyriausiosios vadovybės būstinė, prie kurios įkurta „vyriausiosios vadovybės nuolatinių patarėjų" institucija. Mereckovas buvo tarp jų drauge su tokiais Stalino patikėtiniais, kaip Molotovas, Berija, Šapošnikovas, Ždanovas, Kulikas, Malenkovas, Mechlis...

Mereckovo kritimas iš valdžios aukštybių į Lubiankos rūsių tamsybę buvo žaibiškas ir stulbinantis. Birželio 23 d. jis atšaukiamas iš Leningrado į Maskvą ir po keleto dienų (tikroji suėmimo data nežinoma) atiduodamas į NKGB budelių rankas. Viena, ką galima visiškai tikrai pasakyti, kad gynybos liaudies komisaro pavaduotojas negalėjo būti suimtas be tiesioginės paties „Šeimininko" sankcijos. Jokie „Berijos satrapai" tokių klausimų savarankiškai nesprendė, tuo labiau, kad tuo metu draugas Berija su NKGB nebuvo tiesiogiai susijęs. 1941 m. rugsėjo pradžioje Mereckovas paleistas ir tiesiai iš kalėjimo kameros vėl kaip vyriausiosios vadovybės atstovas pasiųstas į Karelijos frontą. Netrukus paskirtas 7-osios armijos vadu, paskui – Volchovo ir Karelijos frontų vadu.

Volchovo fronto vadas armijos generolas K. Mereckovas. 1942 m.

Mereckovo sveikata ir jėgos buvo negrįžtamai palaužtos. Pagal paplitusią istorinę legendą Stalinas per kankinimus sužalotam generolui leido net raportuoti sėdint. Chruščiovas atsiminimuose rašo: *„Kai aš mačiau Mereckovą paskutinį kartą, tai buvo jau ne Mereckovas, o jo šešėlis. Anksčiau tai buvo jaunas generolas, fiziškai stiprus, tvirtas žmogus, o dabar vos paėjo..."* Nors didelių ar net mažų laimėjimų vadovaudamas frontams Mereckovas taip ir nepasiekė, Stalinas apdovanojo jį maršalo laipsniu (1944 m.

spalio 26 d.) ir aukščiausiu „Pergalės“ karvedžio ordinu (1945 m. rugsėjo 8 d.). 1945 m. rugpjūtį Stalinas leido Mereckovui tapti 1-ojo Tolimųjų Rytų fronto nominaliu vadovu ir japonų Kvantuno armijos nugalėtoju. Epitetas „nominalus“ yra tik liūdnos tikrovės konstatavimas. Mereckovas nepažinojo nei jam patikėtos kariuomenės, nei priešo. Paskutinį kartą Tolimuosiuose Rytuose lankėsi prieš 9 metus. Ir jeigu Japonijos iki to meto dar nebūtų nokautavę amerikiečių bombonešiai, toks vadovavimas galėjo turėti pačių liūdniausių padarinių... Bet Stalinas, matyt, nusprendė padovanoti Mereckovui galimybę įeiti į istoriją nors su vienos ryškios pergalės aureole.

Apie Mereckovo netikėtą suėmimą ir itin stebėtiną paleidimą atsirado daugybė visokių legendų. Sakysim, neretai tenka skaityti, kad „Mereckovą suimti buvo nuspręsta gerokai prieš 1941 m. birželį“. Kaip šios tezės įrodymas pateikiami gandai, esą, iki Mereckovo suėmimo „tardytojai“ jau sukaupė 40 žmonių parodymus apie jo „kenkėjišką veiklą“. Tokia „logika“, deja, paremta Stalino diktatūros funkcionavimo mechanizmo elementariu nesupratimu. **Kiekvienam be išimties** aukčiausiam kariniam ar partiniam valdininkui buvo nuolat renkami įkalčiai. Ta suderinta sistema veikė kaip „masinė gamyba“. Be to, pagal 4-ojo dešimtmečio pabaigos nustatytą tvarką, „ypatingišiai“ reguliariai pranešinėjo Raudonosios armijos vyriausiesiems vadams apie jų valdiniams sukauptą „kompromatą“. Slaptame seife laikomi demaskuojantys 40 ar 140 informatorių „parodymai“ – tokie pat neatsiejami stalininės nomenklatūros atributai, kaip ir juodi tarnybiniai automobiliai, kurių markės buvo griežtai skirstomos pagal užimamus postus, valdiška vila su inventoriniais stalų ir sofų numeriais, paprastiems mirtingiesiems uždara poliklinika...

Visa tai paaiškinsime vienu, bet ypač ryškiu pavyzdžiu. 1940 m. gegužės 8 d. Stalinas atleido Vorošilovą iš gynybos liaudies komisaro pareigų. Ir ne tiesiog „atleido“, o atsisveikinimui pateikė pasirašyti daugelio puslapių „Drg. Timošenkos gynybos liaudies komisariato priėmimo iš drg. Vorošilovo aktą“ (146, p. 298–309). Šiame stebinančiame dokumente išvardyta pora dešimčių gynybos žinybos darbų krypčių, iš kurių kiekvienoje konstatuota „nepatenkinama būklė“, „ypatingas apleistumas“ ir kad vietoj tikrų darbų rašinėjamos „popierinės ataskaitos“. Be to, „kaltinamąją išvadą“ vienareikšmiškai liudijančią, kad draugas Vorošilovas žlugdė šalies gynybos pramonę taip kruopščiai ir visapusiškai, kad jos labiau sužlugdyti nebūtų galėjęs ir į Kremlių prasiskverbęs priešo agentas, pasirašė (be paties Vorošilovo) naujasis gynybos liaudies komisaras Timošenka ir du CK sekretoriai – Ždanovas su Malenkovu. Ir ką gi? Šis „aktas“ liudija, kad „Vorošilovo suėmimas jau nulemtas“? Nieko panašaus – Vorošilovas tuo pat metu buvo paskirtas į itin aukštą gynybos komiteto prie SSRS LKT vadovo postą. Formaliai liaudies komisaras Timošenka jam buvo pavaldus. 1941 m. birželio 30 d. „maršalas kenkėjas“ Vorošilovas tapo valstybės gynybos komiteto nariu, t.y. pateko tarp tų penkių žmonių (Stalinas, Molotovas, Vorošilovas, Malenkovas, Berija), kurių rankose sutelkta visa šalies valdžia. Įsidėmėtina, kad nei

gynybos liaudies komisaras Timošenka, nei tuometinis generalinio štabo viršininkas Žukovas šiam „stipriausiųjų penketui“ nepriklausė.

Armijos generolo Mereckovo suėmimas nebuvo tų beprotybės dienų vienintelis reiškinys. Nuo 1941 m. antrąja puse, per aukščiausiąjį SSRS karinės vadovybės ešeloną ritosi vis didėjanti su vadinamąja „aviatorių byla“ susijusių suėmimų lavina. Per du mėnesius, nė nestabtelėjus dėl karo, suimti:

- » trys buvę Raudonosios armijos KOP vadai (Loktionovas, Smuškevičius, Ryčiagovas);
- » SSRS PLG vyriausiosios valdybos viršininkas (Šternas);
- » KOP tolimojo veikimo aviacijos vyriausiojo komisaro padėjėjas (Proskurovas);
- » DVRA KOP štabo viršininkas ir jo pavaduotojas (Volodinas ir Jusupovas);
- » Tolimųjų Rytų fronto KOP vadas (Gusevas);
- » Leningrado KA KOP vado pavaduotojas (Levinas);
- » Šiaurės vakarų fronto KOP vadas (Jonovas);
- » Vakarų fronto KOP vadas (Tajurskis);
- » Pietvakarių fronto KOP vadas ir KOP štabo viršininkas (Ptuchinas ir Laskinas);
- » Maskvos KA KOP vadas (Pumpuras);
- » Oriolo KA KOP vado padėjėjas (Šachtas);
- » Pavolgio KA KOP vado padėjėjas (Aleksejevas);
- » KOP vadų ir šturmanų karinės akademijos viršininkas (Arženuchinas);
- » KOP mokslinio tyrimo instituto (MTI) viršininkas (Filinas);
- » Aviacijos ginkluotės mokslinio tyrimo programų (MTP) viršininkas (Ševčenka).

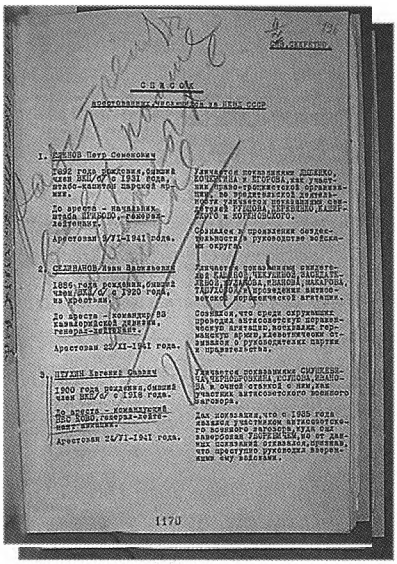

NKVD suimtųjų sąrašas. Įrašas Stalino ranka: „Sušaudyti visus, nurodytus šioje pažymoje. J. Stalinas“.

Šis sąrašas, aišku, anaiptol nebaigtas. Jame išvardyti tik patys aukščiausiojo rango vadai. Kartu su „aviatorių byla“ buvo plėtojama (tiesa, kiek mažesniu tempu bei mastu) „artileristų byla“, kurioje suimti: ginkluotės gynybos liaudies komisaras Vanikovas, šaudmenų liaudies komisaras Sergejevas, jo pavaduotojai Chodiakovas, Iniaškinas, Šibanovas ir Chrenkovas, vyriausiosios artilerijos valdybos viršininko pavaduotojas Savčenka, jo pavaduotojai, artilerijos sistemų konstruktoriai, dešimtys kitų vadų, inžinierių, valdybos darbuotojų.

Mereckovas suimtas tuo pačiu metu, kaip ir aviacijos vadai. Bet tai savaime negali būti šių dviejų „bylų“ tarpusavio ryšio įrodymas. Bet kokiu atveju, vienas, be to, labai svarbus skirtumas yra tas, kad Mereckovas buvo paleistas, o visi anksčiau apkaltintieji „aviatorių byloje“ – sušaudyti. Šaudė keliais „grybšniais“, nuo 1941 m. spalio

16 d. iki 1942 m. vasario 23 d., bet sušaudė visus. O štai Mereckovui Stalinas suteikė malonę ir tai galima vadinti **pačia didžiausia „Mereckovo bylos" keistybe bei mįsle.**

Dabar, palikę gandus, mįsles bei spėliones ir pažvelgę į dokumentus, pastebime, kad šiuo metu yra žinomi tik du dokumentai, kurie tiesiogiai siejasi su Mereckovo suėmimu ir paleidimu.

Abu jie paskelbti 2001 m. gruodžio 14 d. laikraščio „Trud" Nr. 230. Tai atrodo kiek keista ir „neakademiška", bet tokia jau ta tikrovė. Pirmasis „dokumentas" yra FST (Federalinės saugumo tarnybos) centrinio archyvo vadovybės pranešimas, kad K. Mereckovo tardymo byla sunaikinta. Kaip tik taip: ne pamesta, ne įslaptinta, o sunaikinta. Antrasis dokumentas – laiškas. Juo 1941 m. birželio 28 d. pats Mereckovas kreipėsi į Staliną. Šis laiškas, kuris pagal normalią logiką turėjo būti sunaikintas kartu su neva sunaikinta „Mereckovo byla", nėra sunaikintas. FST centrinis archyvas maloniai suteikė (galėjo ir nesuteikti – archyvas žinybinis, valstybės archyvų tarnybai nepriklauso, net menkiausių šios įstaigos klerkų sprendimų negalima skųsti) „Trud" korespondentui Sergejui Turčenkai šį dokumentą, kuris ir buvo paskelbtas straipsnyje „Laiškas iš Lefortovo". Štai visas šio laiško tekstas:

„VKP(b) CK sekretoriui J. Stalinui

Mūsų šaliai įtemptu metu, kai kiekvienas pilietis privalo visiškai aukotis Tėvynei ginti, aš, turintis tam tikros karinės praktikos, esu izoliuotas ir negaliu dalyvauti vaduojant mūsų Tėvynę nuo priešo antplūdžių. Anksčiau dirbdamas atsakinguose postuose, aš visada stengiausi vykdyti Jūsų pavedimus sąžiningai ir visomis jėgomis.

Prašau Jus dar kartą patikėti manimi, leisti į frontą ir bet kuriame darbe, kokį rasite galimybių man suteikti, įrodyti mano atsidavimą Jums ir Tėvynei.

Karui su vokiečiais aš seniai rengiausi, noriu su jais kautis, aš juos smerkiu už įžūlų mūsų šalies užpuolimą, suteikite galimybių pakovoti, keršysiu jiems iki savo paskutinės galimybės, negailėsiu savęs iki paskutinio kraujo lašo, kovosiu, kol priešas bus visiškai sunaikintas. Imsiuosi visų priemonių, kad būčiau naudingas Jums, kariuomenei ir mūsų didžiajai liaudžiai.

1941 m. VIII. 28 K. Mereckovas"

Kokios turiningos informacijos galima gauti iš šio teksto? Apie suėmimo priežastis, pateiktus kaltinimus aiškiai nepasakyta nė vieno žodžio. Nėra šiame laiške ir panašiomis aplinkybėmis tokių natūralių žodžių dėl nekaltumo, apie pateiktų kaltinimų melagingumą ir nepagrįstumą.

Ir tik paskutinėje pastraipoje atsiranda didelio atidumo verta frazė: *„Karui su vokiečiais aš seniai rengiausi, noriu su jais kautis, aš juos smerkiu už įžūlų mūsų šalies užpuolimą, suteikite galimybių pakovoti..."* Keisti žodžiai. Trečią mėnesį vyksta karas, jau pavadintas Didžiuoju tėvynės karu. Oficialiais duomenimis, į liaudies pašauktinius užsirašė du milijonai žmonių, iš tų, kurie buvo teisėtai atleisti nuo mobilizacijos. Ir tokiu metu armijos generolo laipsnį turintis profesionalus kariškis laiko bū-

tinybe įrodinėti, įtikinėti, užtikrinti Staliną, kad jis „nori kautis su vokiečiais“, kad juos „smerkia“.

Kodėl? Belieka spėti, kad kas nors (gal pats Stalinas) anksčiau suabejojo Mereckovo noru „kautis su vokiečiais“.

Šis spėjimas ne toks jau netikėtinas. Bent jau žinomas tikras, užregistruotas atsitikimas, kai draugas Stalinas pateikdavo panašių klausimų. Štai 1938 m. rugpjūčio 1 d., vykstant ginkluotam konfliktui su japonais prie liūdnai pagarsėjusio Chasano ežero, Stalinas, kalbėdamasis telefonu su Tolimųjų Rytų fronto vadu maršalu Bliucheriu, jį paklausė: *„Pasakykite, draugas Bliucheri, sąžiningai, ar jūs iš tikrųjų norite kariauti su japonais? Jei tokio noro neturite, sakykite tiesiai, kaip pridera komunistui...“* (146, p. 59) Neverta abejoti, kad Bliucheris į šį klausimą atsakė tiesiai, teisingai, *„kaip pridera komunistui“*. Bet tai jau nepadėjo pakeisti jam skirtos dalios...

Be palyginti neseniai paskelbto Mereckovo laiško Stalinui, dar yra plačiai žinomi, daugelį kartų naujai leisti maršalo Mereckovo atsiminimai (93). Mįslinga suėmimo ir laimingo išsigelbėjimo, atrodo, nuo neišvengiamo sušaudymo, istorija atsiminimuose apeinama nieko apie tai neužsimenant. Iš pirmo žvilgsnio. Bet, skaitant atidžiau, Mereckovo atsiminimuose galima rasti gana keistą fragmentą, galbūt tiesiogiai susijusį su mūsų tyrimo svarbiausia tema. Kadangi šiuo atveju stilius toks pat svarbus, kaip ir turinys, neišvengsime ilgos citatos:

„... Tikriausiai milijonai sovietinių žmonių dar prisimena, kaip jie praleido vakarą prieš neužmirštamą 1941 m. birželio 22-osios sekmadienį. Nepamiršau to vakaro ir aš.

Mane pasikvietė tiesioginis viršininkas, gynybos liaudies komisaras, paskutinėmis dienomis buvęs ypač įtemptos būsenos. Ir nors man buvo suprantama jo nervų būklės priežastis, nors savo akimis mačiau, kas darosi prie vakarinės sienos, liaudies komisaro žodžiai neįprastai aštriai ir jaudinamai įsirėžė į mano sąmonę. S. Timošenka tada pasakė:

– Galbūt rytoj prasidės karas! Jums, kaip vyriausiosios vadovybės atstovui, reikia būti Leningrado karinėje apygardoje. Jos kariuomenę jūs gerai pažįstate ir įstengsite esant reikalui pagelbėti apygardos vadovybei. Svarbiausia – nesileisti išprovokuojamiems.

– Kokie mano įgaliojimai užpuolimo atveju? – paklausiau.

– Pirmiausia – santūrumas. Gebėti atskirti tikrą užpuolimą nuo vietinių incidentų ir neleisti jiems virsti tikruoju karu. Bet būkite pasirengęs kovai. Užpuolimo atveju pats žinote, ką daryti. Taigi toliau galioja ankstesnė nuostata. Išsaugoti taiką šaliai, kiek pavyks: metams, pusmečiui, mėnesiui. Surinksime derlių. Sukursime naujų gynybos įmonių. Rikiuotėn stos naujų mechanizuotųjų korpusų. Sutvarkysime greitųjų lėktuvų gamybą. Galbūt pagerės tarptautinė padėtis. O jei ir nepagerės, jei vis tiek prasidės karas, bet ne dabar, o paskui, tada bus lengviau į jį įsijungti. Nepaisant nieko, laimėti laiko! Dar mėnesį, dar pusę mėnesio, dar savaitę. Karas galbūt prasidės ir rytoj. Bet reikia mėginti panaudoti viską, kad jis rytoj neprasidėtų. Padaryti viską, kas įmanomą ir net dalelę to, kas neįmanoma...“ (93, p. 210)

Turint galvoje visa, kas žinoma dabar apie SSRS vyriausiosios karinės politinės vadovybės planus bei veiksmus, primygtiniai, ilgi postringavimai apie „derliaus surinkimą“ ir „naujų gynybos įmonių“ sukūrimą atrodo kaip karštligiškas kliedesys. 1941 m. birželio 21-osios vakarą Kremlius aiškiai žinojo, kad iki karo liko suskaičiuotos dienos ar net valandos. Tikėtis „tarptautinės padėties pagerėjimo“ buvo jau vėlu. Nei pastatyti naujų įmonių, nei surinkti dar tik bręstantį laukuose derlių iki kovos veiksmų pradžios nepavyks. Dėl to negalėjo būti jokių abejonių. Kaip pranešė karinė žvalgyba, vokiečiai šalino pasienyje įrengtas vielos užtvaras, buvo girdėti prie sienos artėjančių tankų motorų burzgimas. Į rytus nuo sienos esančiose pasienio apygardose jau buvo sudaryti frontai, kurių štabai liaudies komisaro Timošenkos įsakymu buvo perkeliami į lauko vadavietes. Laikas pradėtas skaičiuoti valandomis ir minutėmis ir SSRS gynybos liaudies komisaras armijos generolas Mereckovas tai puikiai žinojo. Kokie ten „derliai“...

Visas šis absurdas darosi tikrai logiškas, jei manysime, kad buvo kalbama **ne apie karą su Vokietija, o su Suomija**. Štai tada tas visas ilgas, kupinas emocijų monologas skamba visai protingai. Net jei karas su Suomija prasidės „mėnesiu, puse mėnesio, savaite vėliau“, tai teiks Raudonajai armijai didžiulę naudą. Ir Timošenka, ir Mereckovas birželio 21-osios vakarą suprato, kad Hitleris juos vis dėlto aplenks. Raudonajai armijai teks stoti į karą esant labai sunkioje padėtyje: mobilizacija dar nebaigta, nors nemaža nuveikta per slaptąją mobilizaciją, Vakarų KVT kariuomenės grupuotės dar tik pradedamos išskleisti, dešimtys antrojo strateginio ešelono divizijų teberieda vagonais, išsisklaidžiusiais milžiniškoje erdvėje nuo Tolimųjų Rytų iki Smolensko ir Šepetovkos. Dar vienas priešas (Suomija) ir dar vienas veikiantis frontas Leningrado šiaurinėse prieigose dabar – visiškai ne laiku.

Ir Timošenka, ir Mereckovas, ir pats Stalinas tokio masto katastrofos, kokia įvyko tikrovėje, nesitikėjo. Maskva vylėsi, kad net ir tokiomis nepalankiomis aplinkybėmis Raudonoji armija tik šiek tiek atsitrauks, bet paskui įstengs pereiti į puolimą.Tai ne hipotezė, o faktas. Timošenkos ir Žukovo pasirašyta ir išsiųsta kariuomenei birželio 22-osios 9 valandą vakaro direktyva Nr. 3 kėlė užduotį užimti Liubliną ir Suvalkus „iki birželio 24 d. pabaigos“. Galbūt tai tiesiog įprastinis „sovietinis planavimas“: jei nori gauti vieną mašiną plytų, užsakyk dvi, galbūt ir atveš. Tegul ne birželio 24 d., o liepos 4 d., bet perkelti kovos veiksmus į priešo teritoriją Stalinas tikėjosi artimiausioje ateityje.

Esant tokiam supratimui apie galimą karinės politinės padėties kitimą, uždelsti karo su Suomija pradžią bent porą savaičių buvo itin svarbu. Raudonajai armijai perėjus į ryžtingą puolimą Vakaruose, Suomijos vyriausybė dešimt kartų apmąstytų, ar verta savo šalį „pririšti“ prie klimpstančio „Trečiojo reicho“ vežimo. Štai kodėl birželio 21-osios vakare Mereckovui ir galėjo būti iškelta užduotis „padaryti visa, kas įmanoma, ir net dalelę to, kas neįmanoma“, kad karas su Suomija „rytoj neprasidėtų“.

Kituose Mereckovo atsiminimų puslapiuose aptinkame tiesioginį įrodymą hipotezės, kad **galimybe uždelsti karo su Suomija pradžią jis tikėjo ir siekė šią galimybę įgyvendinti :**

„... Prie Sovietų Sąjungos ir Suomijos sienos kol kas buvo ramu. Matyt, Suomija lūkuriavo norėdama priimti sau palankiausią sprendimą. Bet kiek ji ketino laukti? Mėnesį, savaitę, dieną? Todėl apygardos štabo karininkų grupei aš pavedžiau apskaičiuoti, ko ir kiek gali prireikti apygardai skirtingais atvejais: jei Suomija pradės tuojau pat, pradės vėliau ***ar nepradės visai*** (paryškinta mano. – M. S.); *jei mums atsiųs pastiprinimą, jo neatsiųs arba mes patys turėsime pagelbėti kitoms apygardoms ir t. t. ... Taikos metu neįmanoma numatyti visų derinių, kurių gali susidaryti prasidėjus karui, ypač, kai karas vyksta ne taip, kaip manėme. Tokiais atvejais reikia maksimalaus operatyvumo ir pertvarkyti planus pagal konkrečias aplinkybes...“*

1941 m. birželio 23 d. nuostatą dėl maksimalaus įmanomo kovos veiksmų pradžios atidėjimo iš tikrųjų patvirtino Šiaurės fronto ir Šiaurės laivyno štabų gautas nurodymas „sienos neperskristi ir neperžengti, jokių kovos veiksmų prieš Suomiją iki ypatingo įsakymo nevykdyti“.

Paskui prasidėjo birželio 24-oji. **Kažkas pranešė Stalinui iš „patikimų šaltinių“ gautą informaciją, kad Suomijos aerodromuose sutelktos didžiulės vokiečių aviacijos pajėgos** (600 kovos lėktuvų, t.y. net daugiau, negu iš tikrųjų turėjo liuftvafės 1-asis oro laivynas). Tas „kažkas“ sugebėjo įtikinti Staliną savo paslaptingų „šaltinių“ patikimumu. Galbūt po to, kas įvyko birželio 22-ąją Vakarų fronte, Stalino įtikinėti ir neteko. Visuotinio nervingumo ir netvarkos, kuri viešpatavo Kremliuje, aplinkybėmis, nedelsiant ir be svarstymų priimtas sprendimas „smogti išankstinį smūgį Suomijoje esantiems priešo aerodromams“.

Galbūt nežinodamas apie mįslingus „patikimų šaltinių“ pranešimus, Mereckovas neatsargiai paprieštaravo. Ar gal tiesiog nepakankamai karštai palaikė eilinį išmintingą „vado“ sprendimą. Jau kraštutinumą pasiekusioje masinės „šnipomanijos“ beprotiškoje aplinkoje tai galėjo būti pakankama, kad pasigirstų klausimas: „Pasakykite tiesiai, draugas Mereckovai, kaip pridera komunistui, ar jūs norite iš tikrųjų kariauti su vokiečiais ir jų bendrininkais? Jei tokio noro neturite, sakykite tiesiai...“

Kas ir kodėl pakišo Stalinui tokią dezinformaciją? Atsakymo į šį klausimą nėra ir vargu ar į tokius klausimus bus atsakyta artimoje ateityje. Dezinformaciją galėjo paskleisti vokiečių specialiosios tarnybos, kurios buvo labai suinteresuotos, kad kiltų visuotinis Sovietų Sąjungos karas su Suomija. Šią dezinformaciją pranešę Stalinui žmonės galėjo ir patys nesuvokti, kad priešas pasinaudojo jais saviems tikslams. Neatmestinas ir tiesioginės sąmoningos išdavystės variantas.

Kita vertus, viskas galėjo vykti ir be priešo įsikišimo, tiesiog prasidėjus artimiausios Stalino aplinkos klanų kovos eiliniam priepuoliui. Gelbėdamasis pats ar siekdamas „nuversti“ Timošenką kas nors galėjo atkakliai kreipti Stalino dėmesį į kariuomenės vadovybės, kuri jau „pramiegojo“ vieną priešo netikėtą smūgį, „trumparegiškumą ir nusikalstamą aplaidumą“ ir dabar rengėsi pramiegoti tokį pat smūgį

Leningradui. Trumpai sakant, atsiveria plati erdvė spėlionėms ir konspirologinėms versijoms... Deja, pagal esamus (gal greičiau nesamus) šaltinius nieko konkrečiau pasakyti neįmanoma.

Tarkim, po kurio laiko Stalinas gavo išsamų įrodymą, kad „patikimi šaltiniai" jį apgavo. Šis įrodymas buvo tai, jog neįvyko nė vienas vokiečių aviacijos antskrydis prieš Leningradą. Kad ir kiek būtų jam pranešinėjama apie antskrydžių prieš „Suomijoje esančius vokiečių aerodromus" „puikius rezultatus", Stalinas nebuvo toks naivus ir taip neišmanantis karo reikalų, kad patikėtų, jog „Stalino sakalai" vienu ypu sunaikino žemėje visus 600 priešo lėktuvų. Leningrado priešas nebombardavo, o tai geriau už bet kuriuos agentūrinius šaltinius liudijo, kad jokios vokiečių aviacijos Suomijos aerodromuose nėra ir nebuvo. Negana to (ir prasčiau už tai), į 1941 m. vasaros pabaigą Stalinas gavo pačių įtikinamiausių patvirtinimų, kad Suomijos provokuoti kariauti nereikėjo. 1941 m. rugpjūčio pabaigoje suomių kariuomenė, nesulaukusi Stalino „nuolaidų", susigrąžino visas pagal 1940 m. Maskvos taikos sutartį prarastas teritorijas, o Ladogos Karelijoje net pasistūmėjo nuo 1939 m. sienos gerokai toliau į rytus.

Kartais, tiesa, labai retai Stalinas prisimindavo savo pirmuosius ištikimus tarnus, kuriuos „niekšai apšmeižė". Retai, bet taip pasitaikydavo. Tai, pavyzdžiui, nutiko 1941 m. birželio 7 d. suimtam ginkluotės liaudies komisarui Vanikovui.

Reikšdamas dėkingumą draugas Vanikovas vėliau ėmė vadovauti sovietiniam „atominiam projektui" ir įteikė draugui Stalinui neregėtos galios „sprogmenį". Na, o 1941 m. rugsėjo pradžioje laimė nusišypsojo ir Mereckovui.

4 dalis. **Krachas**

4.1 skyrius. **„Riedės mašinos žygin įnirtingan...“**

1941 m. birželio 25–26 d. smogtas aviacijos smūgis Suomijai retkarčiais bent buvo minimas itin storose sovietinių istorikų knygose, bet apie Raudonosios armijos puolamuosius veiksmus Suomijos teritorijoje anksčiau iš esmės nieko nerašyta. Tačiau tokie veiksmai 1941 m. liepą vyko. Teisingiau sakant, prasidėjo, bet buvo nutraukti „pačiame įkarštyje“. Juos prisiminti būtina, nes, įvertinant 1941 m. pavyzdžio Raudonosios armijos realų pasirengimą kovai, jie bus tokie pat iškalbingi, kaip ir „triuškinamojo smūgio suomių aerodromams“ rezultatai.

Svarbiausia Karelijos sąsmaukoje išskleista Raudonosios armijos smogiamoji jėga buvo 10-asis mechanizuotasis korpusas (vadas – generolas majoras I. Lazarevas). Kaip ir visi kiti Raudonosios armijos mechanizuotieji korpusai, 10 MK turėjo tris divizijas: dvi tankų (21-oji ir 24-oji) ir vieną motorizuotąją (109-oji). Labiausiai pasirengusi kovai buvo 21-oji tankų divizija, suformuota 40-osios raudonosios vėliavos tankų brigados – Žiemos karo veteranės pagrindu. 10-osios armijos silpnoji grandis buvo 24-oji tankų divizija, suformuota 11-ojo atsarginio tankų pulko pagrindu ir gavusi iš jo smarkiai padilusias materialines priemones: 133 BT-2 ir 94 BT-5, iš viso 227 tankus, pagamintus 1932–1934 m. O 198-oji motorizuotoji divizija iš viso turėjo

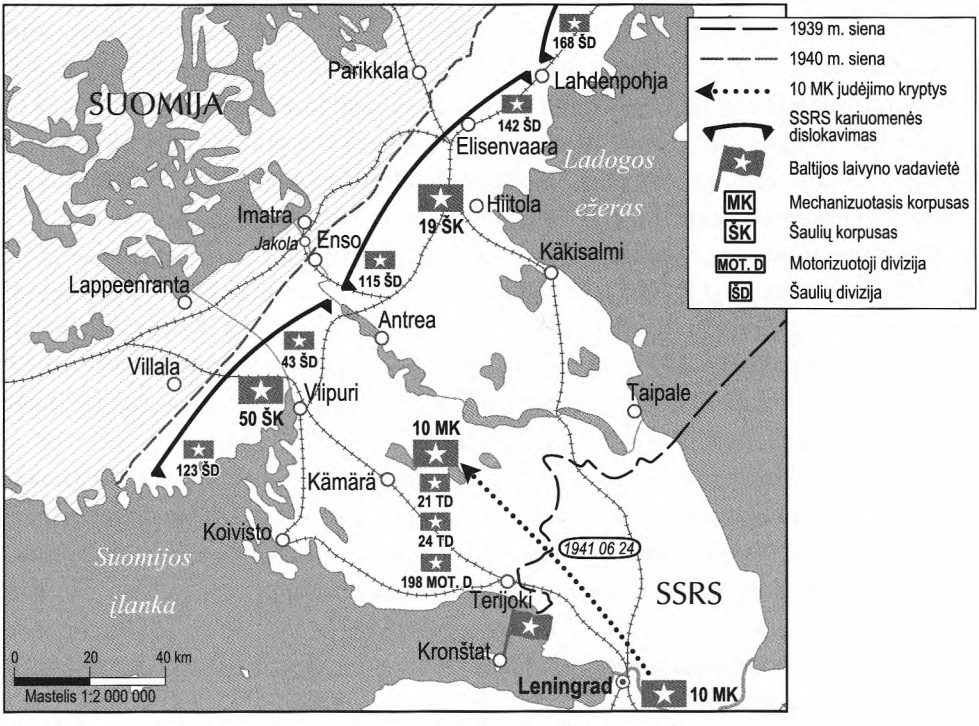

Nr. 41. *Raudonosios armijos karinių pajėgų išsidėstymas Karelijos sąsmaukoje.*

kelias dešimtis tvarkingų tankų (motorizuotosios divizijos tankų pulkui pagal etatų sąrašą priklausė 258 mašinos) ir iš esmės buvo paprasta šaulių divizija, tiesa, su neįprastai dideliu autotransporto priemonių skaičiumi.

Kaip jau sakyta anksčiau, vakarinių karinių apygardų (taip pat ir Leningrado KA) prieškariniai operatyviniai planai nepaskelbti, tad apie Šiaurės fronto 23-iajai armijai keltas užduotis galima tik numanyti. Tačiau, turint galvoje už 50 ŠK fronto sutelktų 23-iosios armijos svarbiausių rezervų (10-asis mechanizuotasis korpusas, 70-oji šaulių divizija) ir 50 ŠK priskirtų trijų iš keturių VVR artilerijos pulkų (101-ojo, 108-ojo, 519-ojo) galima spėti, kad pagal sovietinės vadovybės planus svarbiausi „aktyvios gynybos" įvykiai turi vykti ruože tarp Suomijos įlankos pakrantės ir Vuoksos upės (žr. 41 žemėlapį, p. 403).

Tokie patys ketinimai buvo priskirti ir priešui. 23-iosios armijos kovos veiksmų žurnale (KVŽ) skaitome (birželio 23 d. įrašas): *„Priešas toliau intensyviai telkia kariuomenę prie valstybės sienos, daugiausia Lappeenrantos–Vyborgo ir Haminos–Vyborgo* (Hamina – gyvenvietė Suomijos įlankos pakrantėje už 30 km nuo sienos. – M. S.) *ruože, taip pat Purajarvio ir Jakolos rajone* (t.y. tarp Imatros ir Enso. – M. S.) *pasitelkdamas motorizuotuosius dalinius"* (347). Toliau matysime, kad toks padėties ir priešo įvertinimas buvo labai klaidingas.

Karo išvakarėse 10-ojo mechanizuotojo korpuso divizijos buvo dislokuotos Leningrado pietiniuose priemiesčiuose (Puškine, Pavlovske, Gačinoje) ir, permetant į išskleidimo rajoną už 50 ŠK fronto (Vyborgo–Heinjokio–Kemerės „trikampyje" tankų divizijoms sava eiga teko nuriedėti 170–180 km. Ši užduotis joms buvo labai nelengva. Net geriau už kitas parengta ir aprūpinta 21-oji tankų divizija žygyje užtruko dvi valandas, tankai išeikvojo po 14–15 motovalandų, o tai aiškiai rodo, kad didelė dalis „žygio" virto prastovomis grūstyse. Viename iš divizijos dviejų tankų pulkų (42-ajame) iki birželio 24 d. 13.00 į sutelkimo rajoną atvyko 75 tankai iš 91 (348). 16 tankų liko pakeliui dėl įvairių techninių gedimų.

24-oji tankų divizija žygyje tiesiog išsisklaidė. Paaiškėjo, kad 49 tankai (22 BT-2 ir 27 BT-5) netvarkingi ir juos teko palikti divizijos nuolatinio dislokavimo vietoje. Birželio 23 d. 15.00 žygin išriedėjo 178 tankai, iš kurių iki birželio 26 dienos pabaigos į nurodytą rajoną atšliaužė tik 92 tankai, be to, iš jų parengtais kovai laikyti vos 62. *„Jų eilinį remontą stabdo įrankių ir atsarginių detalių stoka"* (349). Taip, dėl įrankių ir atsarginių dalių ši divizija visada turėjo problemų. Netrūko ir kitų:

„... Abiem šaltiems mašinų parkams reikėjo suremontuoti perdangas ir įdėti naujas duris. Mašinos, kurioms pepakako vietos parkuose, stovėjo po atviru dangumi ir jų nebuvo galima uždengti, nes trūko brezento... Stacionariose dirbtuvėse iš mechaninės įrangos buvo dvejos išdilusios tekinimo staklės ir vienerios gręžimo staklės... Kovos ir pagalbinės mašinos, išskyrus gautus iš Ižoros gamyklos 17 šarvuočių BA-10, neturėjo vežiojamojo individualaus atsarginių dalių, įrankių ir reikmenų komplekto. Kovos ir pagalbinėms mašinoms remontuoti trūko skriejikinių mazgų, vikšrų grandžių, borto

frikcionų, starterių, akumuliatorių, pusašių, tarpinių išmetamųjų vamzdžių, išmetamųjų kolektorių ir jų tarpiklių, lingių bei amortizatorių..." (312)

Pateikėme gana plačią monografijos, skirtos 24-osios tankų divizijos trumpai istorijai, ištrauką labiausiai atsižvelgdami į šios knygos išleidimo datą – 2006 metus. Gana jaunas autorius geriausiai atkūrė ir net pagausino klasikinėje sovietinėje istoriografijoje susiformavusias „Jaroslavnos raudos" tradicijas. Sprendžiant iš ilgo trūkstamų vamzdžių, tarpiklių, durų ir brezento sąrašo, karas šiam kariniam daliniui tapo priboškiančiu netikėtumu, lygiai kaip sėja ir pjūtis kasmet stulbino netikėtumu kolūkių MTS. Bet esama ir vieno didelio skirtumo: MTS kartais būdavo įkuriamos nuošalioje Sibiro taigoje, už šimto kilometrų nuo artimiausios geležinkelio stoties, o 24-ajai tankų divizijai trūko veržliarakčių ir atsuktuvų už 20 km nuo Leningrado – didžiausio SSRS karinės pramonės centro.

Į stebėtiną „tvarką tankų daliniuose" Šiaurės fronto karo taryba pagaliau atkreipė dėmesį 1941 m. birželio 28 d. Tą dieną fronto KT išleido įsakymą Nr.143532, specialiai skirtą 24-osios tankų divizijos žygiui:

„24-osios tankų divizijos žygis į sutelkimo rajoną organizuotas prastai. Divizija atvyko nepasirengusi vykdyti kovinės užduoties. Didelė dalis kovos mašinų buvo palikta pakeliui. Vien Pargolovo–Kivenapos ruože 41 m. 6.25 18.00 stovėjo netvarkingos ir be degalų 39 divizijos mašinos... Mašinos paliktos kelyje nesant techninės pagalbos ir įgulos turėjo verstis kaip išmano. Divizijų ir pulkų vadai nesiėmė savalaikių priemonių rasti atsilikusias mašinas ir suteikti joms techninę pagalbą. Nepasirūpinta ir šių mašinų kariniu personalu, kuris liko be maisto ir maitinosi (vien duona) iš pražygiuojančių karinių dalinių atsargų..." (350)

Verta atkreipti dėmesį į frazę apie „degalų stoką". Vikšraračiai tankai BT turėjo eigos atsargą daugiau kaip 200 km riedėdami vikšrais ir daugiau kaip 400 km – ratais. Nuo Pavlovsko iki Vyborgo jie galėjo nuriedėti be degalų pripylimo žygyje... Laimė, visa tai vyko savoje teritorijoje be kokio nors oro ar sausumos priešo. Galiausiai atsilikusioms mašinoms pripilta benzino, pakeisti jų pradegę vamzdžiai ir tarpikliai, o birželio 28 d. divizija gavo 49 palyginti naujus tankus BT-5 (351). Tad 1941 m. birželio 28 d. 24-osios tankų divizijos sutelkimo rajone buvo jau 177 tankai, 33 šarvuočiai, 324 visų tipų ir paskirčių automobiliai, 15 radijo stočių (neskaitant įrengtų tankuose), taip pat 6895 žmonės karinio personalo (312).

Ilgai stovėti sutelkimo rajone 10-ojo mechanizuotojo korpuso tankams neteko. Kai tik 10 MK atsidūrė 23-iosios armijos vadovybės „pasiekiamumo zonoje", visi statutai, visos instrukcijos, visa prieškarinė teorija apie tankų **masinį panaudojimą** dideliuose mechanizuotuosiuose junginiuose, visos vokiečių „žaibo karo" Vakaruose pamokos, daugelį kartų ištirtos štabų mokymuose, – viskas buvo nedelsiant atmesta ir užmiršta.

Dešimt šarvuočių BA-10 „armijos štabo apsaugai", penketas tankų „veikti išvien su 115-ąja šaulių divizija", 24 mašinas turintis tankų batalionas „43-osios šaulių divizijos vado žinioje", 10 mašinų turinti tankų kuopa „19-ojo šaulių korpuso vado

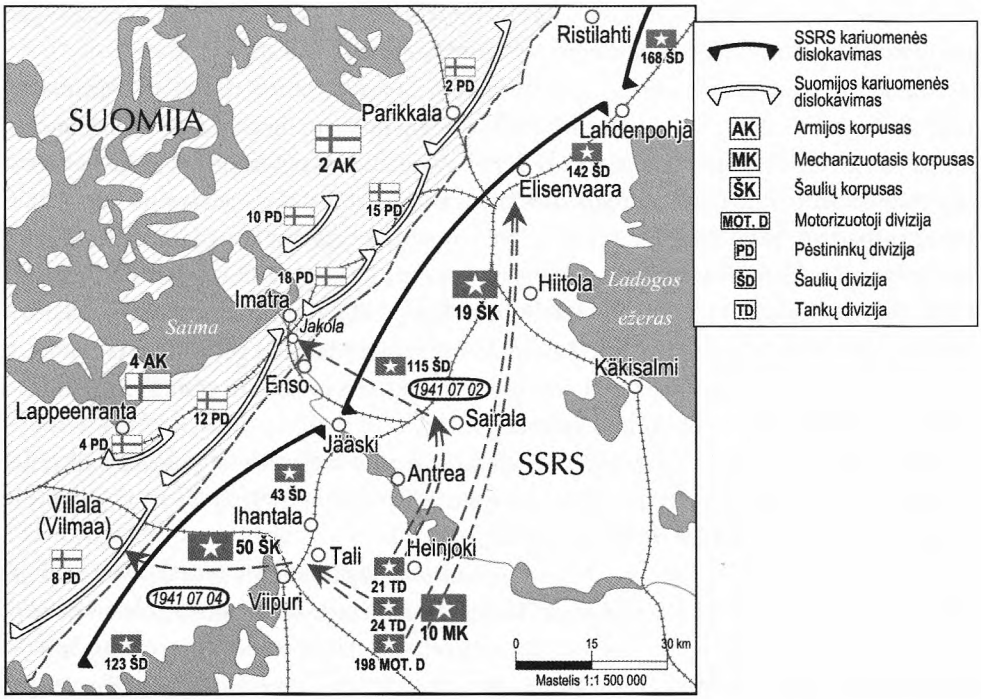

Nr. 42. *10 MK kovos veiksmai birželio pabaigoje.*

žinioje", 2 kuopas (20 tankų BT) turintis tankų batalionas (20 tankų BT) „sustiprinti 123-iajai šaulių divizijai", penki tankų būriai, turintys po tris mašinas iš kiekvienos divizijos „prieštankinei gynybai šaulių korpusų gynybos ruože, 24-osios tankų divizijos zenitinė baterija „pridengti 23-iosios armijos štabui"...

Keistą darbą dirbo 24-osios tankų divizijos pontoninių tiltų batalionas 123-iosios šaulių divizijos ruože. 123-ioji šaulių divizija buvo 23-iosios armijos kairiajame sparne (žr. 42 žemėlapį). Šios divizijos gynybos ruože teka neplati Tervajokio miškų upė. Tai nedidelė kliūtis priešo, kuris (kaip manyta 23-iosios armijos štabe) puls, be to, dar su tankais iš Haminos–Vyborgo ruožo, kelyje, bet kariniai pionieriai žino daug būdų, kaip galima sustiprinti upės kliūtį. Lauko statuto PU-39 409 paragrafe nurodoma:

„Upės ribos gynybines savybes, be dirbtinio vandens lygio pakėlimo (užpelkinimo), gali sustiprinti dirbtinės užtvaros (padidintas krantų statumas, minavimas, kliūtys vandenyje ir t.t.)". Tačiau 24-osios tankų divizijos pionieriai nesiėmė didinti „krantų statumo", o pradėjo statyti tiltą per Tervajokio upę (312). Kam? Apie tai autoriui žinomuose dokumentuose nieko neužsiminta.

Kad ir kaip būtų, bet į 1941 m. birželio pabaigą 10-ojo mechanizuotojo korpuso daliniai ir junginiai išsiskleidė jiems nurodytuose rajonuose, po daugiadienio žygio sutvarkė karinę techniką, vadai detaliai iššvalgė vietovę. Dabar beliko veikti.

Naktį iš liepos 1-osios į 2-ąją susipynė keletas skirtingų įvykių ir atsirado keli koviniai įsakymai, kuriuos į vieną paveikslą sudėlioti gana sudėtinga.

21-osios tankų divizijos „kovos veiksmų žurnale“ (318) skaitome:

„... *41 m. 07.1 24.00 į divizijos štabo vadavietę atvyko 10 MK vadas generolas majoras drg. Lazarevas ir iškėlė užduotį: skirti į divizijos ŽB* (žvalgybos būrį) *tankų kuopą, motorizuotųjų šaulių kuopą, ugniasvaidžių tankų būrį. ŽB užduotis: pereiti sieną ENSO rajone ir toliau, veikiant ENSO–IMATROS ruože atlikti kovinę žvalgybą JAKOLOS* (pakelės gyvenvietė tarp Enso ir Imatros. – M. S.), *IMATROS, TAINIOKOSKIO st. rajone ir nustatyti, kokios yra priešo grupuotės pajėgos bei sudėtis.*

7.2 1.40 iškelta užduotis ir gautas kovinis įsakymas ŽB vadui (21-osios tankų divizijos žvalgybos batalionas) *kapitonui drg. Židkovui... Užduotis pagal divizijos įsakymą: 7.2 6.00 pereiti sieną ENSO rajone ir atlikti kovinę žvalgybą JAKOLOS, IMATROS, TAINIOKOSKIO st. ir nustatyti, kokios yra priešo grupuotės pajėgos ir sudėtis. Pagrobiant kontrolinių belaisvių nustatyti priešo dalinių numeravimą, užėmus IMATROS st. – stotį susprogdinti ir ugniasvaidžiams tankams padegti mišką. Jei bus veikiama sėkmingai, pasiekus ribas: JAKOLA, IMATRA, TAINIOKOSKIO st. –* ***išlaikyti jas, kol atvyks mūsų pėstininkai*** (paryškinta mano. – M. S.).

Žvalgyba mūšiu vykdoma turint vienintelį tikslą – pasirengti vėliau numatomam puolimui. Šiuo atveju tą karinę aksiomą papildomai patvirtina įsakymas išsilaikyti užimtose vietovėse, „*kol atvyks mūsų pėstininkai*“. Labai svarbu pabrėžti, kad sprendimas dėl žvalgybos mūšiu Imatros ruože buvo ne 21-osios tankų divizijos vado asmeninės iniciatyvos apraiška. Užduotį iškėlė korpuso vadas, atvykęs į divizijos vadavietę pusiaunaktį. Negana to, ir 10-ojo MK vadas veikė ne savo iniciatyva. 23-iosios armijos KBŽ 1941 m. liepos 2 d. įvykių aprašyme randame šį įrašą: „*Kovinė žvalgyba,* ***surengta armijos vado asmeniniu įsakymu*** (paryškinta mano. – M. S.), *Imatros ruože 10 MK tankų grupės ir motorizuotųjų šaulių pulko dviejų batalionų pajėgomis antroje dienos pusėje perėjo sieną*“ (317).

Aiškus žvalgybos grupės neatitikimas („motorizuotųjų šaulių kuopa“ viename dokumente ir „du batalionai“ – kitame) nedelsiant paaiškinamas šiame 21-osios tankų divizijos KVŽ:

„... *Pagal 10 MK vado* [gautus] *iš 23-iosios armijos vado nurodymus ŽB* ***turi būti priskirti 115 ŠD pėstininkai, kurių pajėgos yra iki bataliono*** (paryškinta mano. – M. S.). *115 ŠD artilerijai* [įsakyta] *palaikyti ŽB veiksmus 4 divizionų pajėgomis. Visas darbas tvarkant šiuos reikalus užtruko iki 7.2 10.00, o 115 ŠD pėstininkų batalionas taip ir nebuvo priskirtas ŽB. 7.2 10.30 ŽB peržengė sieną iš ENSO plentu IMATROS kryptimi, būdamas ankstesnės sudėties, palaikomas 115 ŠD artilerijos*“ (318).

Suplanuotas, nors ir neįvykdytas praktikoje, 115-osios šaulių divizijos šaulių bataliono priskyrimas žvalgybos būriui dar kartą patvirtina, kad žvalgyba mūšiu Imatros ruože suorganizuota bent jau 23-iosios armijos vadovybės lygmeniu: 115-oji šaulių divizija priklausė 19 ŠD, ir 10 MK (tuo labiau – 21 TD vadui) niekaip nebuvo pavaldi.

Tomis pačiomis valandomis, kai sovietinėje sienos pusėje prasidėjo pasirengimas žvalgybai mūšiu, suomių 2-osios pėstininkų divizijos ruože, linijoje nuo Parikkalos

st. iki Ristalahčio (žr. 42 žemėlapį, p. 406) prasidėjo analogiška operacija. Bendras suomių „Karelijos armijos" puolimas Onegos–Ladogos sąsmaukoje prasidėjo tik 1941 m. liepos 10 d. Bet prieš kelias dienas iki visuotinių kovos veiksmų pradžios Suomijos vadovybė, matyt, nusprendė surengti žvalgybą mūšiu Lahdenpohjos ruože. Vėliau kaip tik ten, 23-iosios ir 7-osios sovietinių armijų sandūroje, suomiai keletą kartų mėgino pasiekti Ladogos ežerą, perkirsti Hiitolos–Lahdenpohjos–Sortavalos geležinkelio atšaką ir nutraukti 7-osios armijos aprūpinimo linijas. Taigi pirmosiomis liepos dienomis suomių surengtos žvalgybos mūšiu kryptis buvo visai tikslinga.

Autoriui žinomuose šaltiniuose, deja, neaptikta duomenų, kokios būtent pajėgos atliko šią žvalgybą mūšiu. Trumpai sakant, liepos 1–7 d. kovos veiksmai Esko–Merijos–Ristalahčio ruože apskritai neminimi nė viename 2-ojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo istorijos apžvalgos veikale. Visi autoriai (ir sovietiniai, ir Vakarų) draugiškai ir nesusimokę pradeda aprašinėti karo įvykius nuo 1941 m. liepos 10 d. Žvalgybą mūšiu greičiausiai atliko tik dalis 2-osios pėstininkų divizijos pajėgų. O Raudonosios armijos štabų dokumentuose aptinkama pačių skirtingiausių priešo pajėgų dydžio įvertinimų:

*„41.7.1 priešas **iki 2 pėstininkų brigadų** (6-osios ir 7-osios) pajėgomis pradėjo puolimą pagrindinį smūgį nukreipdamas Merijos link, 461-ojo šaulių pulko* (142-osios šaulių divizijos dešiniojo sparno pulkas) *ruože. Iki dienos pabaigos užėmė Ensą... Per 7.2 dieną priešas **ne mažesnėmis kaip 4 pėstininkų pulkų** pajėgomis* (tai maždaug atitinka dvi brigadas. – M. S.) *puolė toliau. Iki dienos pabaigos užėmė Meriją. Priešo atakos Ristalahčio link nepavyko..."* (319) Tai įrašas 23-iosios armijos KVŽ. Liepos 2 d. 5.50 24-osios tankų divizijos koviniame įsakyme Nr. 5 skaitome: *„Priešas **iki dviejų pėstininkų divizijų** pajėgomis 07.1 dieną ir naktį mūsų priešakinius dalinius pastūmėjo atgal Ristalahčio–Parikkalos fronte..."* (320)

24-oji tankų divizija buvo priešingame (kairiajame) 23-iosios armijos fronto sparne ir žinių apie Esko–Ristalahčio rajone veikiančią priešo grupuotę galėjo gauti tik iš aukštesniųjų štabų (tiesa, šiuo atveju nesuprantama, kaip dvi brigados virto dviem divizijomis). O 10-ojo mechanizuotojo korpuso 198-oji motorizuotoji divizija buvo permesta (kaip parodysime vėliau) į Elisenvaaros rajoną ir tiesiogiai dalyvavo mūšiuose prie Esko bei Merijos. 198-osios motorizuotosios divizijos štabo dokumentuose minimas priešo karių skaičius nuolat mažėja:

» Kovinis įsakymas Nr. 08 (7.3 23.00); *„Priešas **iki dviejų pėstininkų brigadų** pastūmėjo atgal 461-ąjį šaulių pulką ir užėmė vieno bataliono rajoną, patirdamas didžiulių nuostolių..."*

» Operatyvinė suvestinė Nr. 7 (7.5 8.00): *„Priešais divizijos frontą veikia priešo **pėstininkų brigada**..."*

» Operatyvinė suvestinė Nr. 8 (7.5 24.00: *„Priešais divizijos frontą ginasi **iki 3 batalionų suomių**, spėjama, 7-osios pėstininkų brigados..."*

Įdomus priešo karių skaičiaus ir planų įvertinimas aptinkamas naujausiame (2006 m.) rusų istoriko darbe:

„... Birželio 29 d. pastebėti pirmieji suomių kariuomenės aktyvumo požymiai Karelijos sąsmaukoje, o naktį į liepos 1-ąją ***iki dviejų pėstininkų batalionų*** *su tankais įsibrovė į mūsų gynybos pozicijas 19-ojo ir 50-ojo šaulių korpusų sandūroje Lahdenpohjos rajone turėdami užduotį prasiveržti į Ladogos ežero vakarinę pakrantę, atskirti vieną nuo kitos 7-ąją ir 23-iąją armijas* ***ir vėliau jas dalimis sunaikinti...*** *“* (312)

Problema net ne tai, kad „19-ojo ir 50-ojo šaulių korpusų“ sandūra priskirta „Lahdenpohjos rajonui“ – tai galima laikyti apmaudžia klaida, o stebėtinas „karštų suomių vaikinų“, kurie dviejų pėstininkų batalionų pajėgomis rengėsi „sunaikinti dalimis“ dvi sovietines armijas (!), kovinio potencialo įvertinimas. Visa tai atrodytų juokinga, jei 1941 m. liepą ir 23-iosios armijos vadovybė nebūtų panašiai vertinusi tai, kas vyksta. Lokalinis suomių išpuolis armijos dešiniajame sparne jos štabe sukėlė didelį sąmyšį.

23-iosios armijos KVŽ skaitome: *„Siekdamas likviduoti prasiveržimą ir atkurti buvusią padėtį 461 šaulių pulko ruože armijos vadas nusprendė panaudoti 10 MK...“* Toks sprendimas visiškai atitiko visus prieškario planus ir statutus – mechanizuotąjį korpusą gynyboje ketinta panaudoti smogti naikinamą smūgį į armijos kovos rikiuotės gilumą prasiveržusiam priešui. Paprastai tai formuluota taip: „smūgiu į sparną bei užnugarį apsupti, sunaikinti ir neleisti pasitraukti į priešo teritoriją“. Tačiau 23-iosios armijos vadovybė nusprendė „panaudoti 10 MK“ savo ankstesniuoju būdu – toliau „ardyti“ mechanizuotąjį korpusą dalimis.

198-oji motorizuotoji divizija buvo padaryta visiškai nepavaldi mechanizuotojo korpuso vadovybei ir gavo įsakymą *„iki 7.2 pabaigos geležinkeliu susitelkti Antolos–Sairolos rajone, pasirengti veikti 142-osios ir 115-osios šaulių divizijų ruože“*. Be to, šis sprendimas priimtas naktį, be tvarkos skubant, aplenkiant 10 MK vadą. 198-osios motorizuotosios divizijos vadui beliko informuoti tiesioginį viršininką: *„Remdamasi 23-iosios armijos štabo viršininko nurodymu divizija tampa jam pavaldi ir nuo 7.2 8.00 žygiuoja į Sairalos–Elisenvaaros raj.“* (liepos 2 d. 4.30 kovinis pranešimas Nr. 02) (žr. 42 žemėlapį, p. 406).

Paskui, naktį iš liepos 2-osios į 3-iąją, atėjo eilė „išardyti“ 10-ojo mechanizuotojo korpuso pagrindinę jėgą – 21-ąją tankų diviziją. Divizijos KVŽ tai aprašyta šitaip:

„7.2 23.30 į divizijos štabą atvyko 23-iosios armijos autošarvuočių ir tankų valdybos viršininkas generolas majoras Lavrinovičius ir armijos vado vardu iškėlė divizijai šią užduotį: vieną tankų pulką – 50 linijinių ir 16 ugniasvaidžių tankų su dviem koviniais komplektais, 2 degalų pripylimais ir maisto atsargomis 2 paroms pakrauti HINILOS stotyje ir geležinkeliu išgabenti į ELISENVAAROS rajoną 198-osios motorizuotosios divizijos dispozicijon. Baigti krauti 7.2 iki 24.00... Tokiai užduočiai skirta aiškiai per maža laiko, tačiau 41-asis tankų pulkas, turintis 41 tanką su 2 koviniais komplektais ir 2 pripylimais, iki 7.3 1.00 pakrautas į 50 platformų, o 7.3 1-15 ešelonas pajudėjo iš ELISENVAAROS...“.

Taigi, turint galvoje tankų būrius ir tankų kuopas, anksčiau priskirtas 23-iosios armijos šaulių daliniams, 21–oji tankų divizija „prarado“ jau 95 tankus ir 10 sunkiųjų

šarvuotųjų automobilių su patrankomis BA-10. Nepaisant to, užduotis užimti Imatros stotį nebuvo atšaukta! Tą pačią naktį, iš liepos 2-osios į 3-iąją atvykęs į 21-osios tankų divizijos štabą generolas majoras Lavrinovičius įsakė: *„Likusią dalį divizijos sava eiga iki 7.3 4.00 sutelkti ENSO rajone ir nuo 7.3 6.00 pradėti puolimą Imatros kryptimi turint užduotį užimti Imatrą bei sąsmaukas tarp IMALANJARVIO, SAIMOS ežerų ir laikytis, kol atvyks šaulių daliniai“* (318).

10-ojo mechanizuotojo korpuso divizija – 24-oji tankų – iš esmės nieko neveikė. Liepos 2 d. (5.50) ji gavo įsakymą *„susitelkti iki 8.00 Talio st. rajone“*. Kiek vėluodama (sprendžiant iš divizijos štabo kovinio pranešimo Nr. 6, iki liepos 2 d. 13.00) 24-oji tankų divizija pasiekė Talio g. s. rajoną, t.y. pasislinko maždaug 10–15 km nuo pradinės sutelkimo vietos, kaip ir anksčiau būdama ne kovos veiksmų zonoje (321). Tad svarbiausią 10-ojo mechanizuotojo korpuso užduotį – užimti Imatros g. s. ir šalia jos esančią siaurą sąsmauką tarp valstybės sienos ir Saimos ežerų sistemos – reikėjo atlikti vien 21-osios tankų divizijos pajėgomis, be to, ši divizija, dar nepaleidusi nė vieno šūvio į priešą, „neteko“ jau beveik pusės savo tankų. Kita vertus, objektyvumo dėlei reikia pripažinti, kad iš 21-osios tankų divizijos ir nereikalauta pakartoti „Suvorovo žygio per Alpes“; nuo pasienyje esančio Enso iki Imatros vos 8 km, o šalių pajėgos būsimojo puolimo fronte (iš vienos pusės 12-oji ir 18-oji suomių pėstininkų divizijos, iš kitos – 43-ioji ir 115-oji Raudonosios armijos šaulių divizijos) buvo maždaug lygios.

Kaip jau minėjome, pirmąkart mėginta užimti Imatros stotį liepos 2 d. Žvalgybos būrys – tankų kuopa (10 tankų T-26), priklausanti žvalgybos batalionui, vieno būrio ugniasvaidžių tankų (3 tankai OT-26), priklausantys 42-ajam tankų pulkui ir vienos motorizuotųjų šaulių kuopos, priklausančios 21-ajam motorizuotųjų šaulių pulkui 2.20 pervažiavo tiltu Vuoksos upę šiauriau Antrejos stoties, 7.30 susitelkė Enso rajone ir 10.30 peržengė sieną. Tolesnių įvykių aprašymas įvairiuose dokumentuose ne visai sutampa. 21-osios tankų divizijos KVŽ skaitome:

„Kovinės žvalgybos rezultatai. ŽB kaudamasis pasistūmėjo į Suomijos teritoriją 3–4 km ir pasiekė 107,5 kalvos šiaurinius šlaitus šiauriau IMATROS. Priešas šiems veiksmams beveik nekliudė.

Ant 107,5 kalvos ŽB priešas pasitiko ugnimi. Vienas tankas buvo pramuštas iš stambaus kalibro kulkosvaidžio ir nušautas leitenantas Litvinas, sužeistas bokštelio šaulys. Paimtas nelaisvėn suomių kareivis, žuvęs vokiečių karininkas (???) *turėjo vertingų dokumentų. ŽB stebėdamas nustatė, kad 107,5 kalva yra priešo gerai ginama, esama lauko statinių (tikriausiai IUT).*

Išvada: ŽB ne visai įvykdė savo užduotį, IMATROS nepasiekė, priešo miško nepadegė, tik nustatė, kad ***tą ruožą gina nedidelės priešo pajėgos***“ (paryškinta mano. – M. S.).

Tuojau po mūšio (liepos 2 d 23.00) sudarytoje 21-osios tankų divizijos štabo suvestinėje esama šių žinių: *„Žvalgybos grupės nuostoliai: 2 žuvo, 7 sužeisti. Materialinių priemonių nuostolių nėra. Paimtas vienas suomis belaisvis“* (323).

42-ojo tankų pulko štabo operatyvinė suvestinė (be numerio, liepos 2 d. 21.00) paneigia per daug savikritišką įrašą divizijos KVŽ. Pasirodo, ugniasvaidžių tankų būrys vis dėlto suspėjo daug ką padegti:

„Būrys drauge su žvalgybos grupe pasiekė Jakolą, padegė kaimą, ir, grįždamas pagal maršrutą iki valstybės sienos, padegė mišką“ (324).

Bet kuriuo atveju – sudeginus kaimą, ar ne – užduotis užimti Imatros stotį liepos 2 d. nebuvo įvykdyta.

Kitas mėginimas, naudojant gerokai didesnes pajėgas, įvyko liepos 3 d.

21-osios tankų divizijos vado pulkininko L. Bunino įsakymu suformuotos trys smogiamosios grupės. Pirmoji (vienas tankų ir vienas motorizuotųjų šaulių batalionas) turėjo *„pasiekti Imatros šiaurės rytų pakraštį ir atkirsti kelią priešui trauktis į šiaurę“*. Antroji (dvi tankų kuopos ir motorizuotųjų šaulių batalionas) turėjo pulti palei geležinkelį Jakolos–Imatros kryptimi. Trečioji grupė (10 tankų ir viena motorizuotųjų šaulių kuopa) turėjo pulti palei Vuoksos upės vakarinį krantą turėdama užduotį *„užkirsti kelią priešui trauktis į vakarus ir kartu užtikrinti divizijos veiksmus iš vakarų“*. Divizijos vado rezerve, valstybės sienos rajone, prie Enso veikė dar vienas tankų ir vienas motorizuotųjų šaulių batalionas. Kaimynė iš dešinės – 115-oji šaulių divizija – turėjo palaikyti tankų divizijos puolimą keturių artilerijos divizionų ugnimi (318).

Tolesni liepos 3 d. įvykiai aprašyti 21-osios tankų divizijos KVŽ ir 10 MK štabo liepos 4 d. 17.10 koviniame pranešime taip (318, 325) :

„Iki 12.00 daliniai susitelkė puolimo pradinėje pozicijoje. Artilerija pavėlavo, pradėjo parengimą tik 13.00, per valandą paleido 50–55 sviedinius“. Čia, matyt, būtina kai ką paaiškinti. Šaulių divizijos artilerijos pulko pati masiškiausia ginkluotė – 122 mm kalibro haubica.

Visuose žinynuose nurodyta šio ginklo greitošauda yra 5–6 šūviai per minutę. Be to, žinoma ir tokia aiškiai reglamentuota norma, kaip „Aktyviame mūšyje per dieną eikvojamų šaudmenų kiekis“.

122 mm haubicai šis eikvojimas pagal prieškario normas buvo nustatytas 88 artilerijos šaudmenys (326, p. 167). Du artilerijos divizionai (24 haubicos) galėjo ir turėjo ant priešų galvų nublokšti 2 tūkstančius sviedinių per pusvalandį. 55 sviediniai per valandą – tai neskubi vienintelio pabūklo „trikdomoji ugnis“ (yra ir toks artilerijos veiksmų terminas). Toks „ugnies viesulas“ galėjo tik įspėti suomius apie puolimo pradžią.

„7.3 14.00 motorizuotųjų šaulių pulkas ir tankai peržengė valstybės sieną ir pradėjo pulti. Peržengiant sieną priešas iš pradžių priešinosi menkai ir mūsų daliniai greit skverbėsi priekin. Iki 18.00 priešakinės kuopos pasiekė 107,5 kalvos šiaurinių šlaitų–Jakolos ribą (t.y. per 4 valandas „greit prasiskverbė“ 4–5 km; žmonės tokiu greičiu gali šliaužti, bet tankai taip lėtai slinkti negali iš principo – T-26 pavarų dėžė neturėjo specialaus demultiplikuotuvo, skirto judėti itin lėtai*), kur buvo pasitikti organizuota*

priešo ugnimi ir šiek tiek atsitraukė atgal. Iki 22.00 padėtis stabilizavosi linijoje: miško takas į pietryčius nuo 107,5 kalvos, du nameliai šiauriau JAKOLOS, 39,5 kalva.

Motorizuotojo pulko 2-ojo bataliono 4-oji kuopa (tai ta grupė, kuri, slinkdama palei Vuoksos vakarinį krantą, turėjo „užkirsti kelią priešui trauktis į vakarus“) *patyrė stiprų priešo atkirtį, virtusį ataka, ir 22.00 kaudamasi atsitraukė už valstybės sienos netekusi trijų sudegusių ir vieno pamušto tanko.*

19.00 (būtent tokį laiką nurodė 10 MK štabas 7.4 17.00) *divizijos vadas nusprendė trauktis iš mūšio...* (Ankstesniame 10 MK štabo koviniame pranešime (7.3 22.00) sakoma, kad sprendimą pristabdyti puolimą priėmė 10 MK vadas Lazarevas, kuris yra divizijos vadavietėje prie ENSO šiaurinio pakraščio) (327).

Liepos 4 d. 2.25 į divizijos štabo vadavietę atvyko 10 MK štabo viršininkas pulkininkas Zajevas, atgabenęs 23-iosios armijos vado įsakymą, kuriame nurodyta divizijai trauktis iš mūšio ir susitelkti JASKIO (gyvenvietė už 15 km į pietryčius nuo sienos) rajone.

2.30 priešas, nepastebimai apeidamas mūsų dalinių sparnus, pradėjo kontrpuolimą visame divizijos ruože. Kontrpuolimas prasidėjo smarkiu šaudymu iš kulkosvaidžių ir automatų, palaikant minosvaidžiams ir artilerijai. Tokiomis aplinkybėmis divizijos vadas drąsiai (taip KVŽ tekste) *nusprendžia trauktis iš mūšio.*

Iki 4.00 daliniai organizuotai pasitraukė iš mūšio. Priešas tris kartus atakavo, bet kiekvienąsyk patyręs didelių nuostolių atblokštas. Visi priešo mėginimai apsupti mūsų dalinius (t.y. pėstininkams apsupti du tankų batalionus) *buvo nesėkmingi.*

Iki liepos 4 d. 11.00 divizija susitelkė Jaskio rajone. Žuvusieji ir sužeistieji išgabenti. Išankstiniais apskaičiavimais, yra 127 sužeistieji, iš jų 11 vadų. Žuvusiųjų skaičius tikslinamas. Pamušti tankai evakuoti iš mūšio lauko, išskyrus tris, kurie sudegė dėl priešo ugnies. Mūšyje žuvo ne mažiau kaip 150 baltasuomių ir daugiau kaip 100 žmonių sužeisti“ (žr. 42 žemėlapį, p. 406).

Žuvusiųjų skaičius patikslintas kitą dieną. 10 MK štabo operatyvinėje suvestinėje (liepos 5 d. 2.00 Nr. 22) pateikti šie skaičiai (328):

» Tankų pulke 8 žmonės žuvę, 4 sužeisti, 1 dingo be žinios;

» motorizuotųjų šaulių pulke 45 žuvo, 90 sužeisti, 10 dingo be žinios.

Be to, „priešo artilerija ir minosvaidžiai sudaužė“ 10 rankinių kulkosvaidžių ir 35 šautuvus (318).

1941 m. liepos 4 d. pirmą, vienintelį ir paskutinį, kartą dalyvavo mūšyje su „baltasuomiais“ ir 10-ojo mechanizuotojo korpuso 24-oji tankų divizija. Ne visa divizija ir net ne vienas iš jos pulkų, o tankų bataliono, kuris birželio 30 d. priskirtas sustiprinti 123-iąją šaulių diviziją, **du būriai**. Leitenanto Radčenkos vadovaujami 6 tankai BT kartu su 255-ojo šaulių pulko 1-uoju batalionu atliko žvalgybą mūšiu Suomijos teritorijoje, Vilmos gyvenvietės rajone. *„Mūšis truko 2 valandas, sunaikintas priešo prieštankinis pabūklas ir du kulkosvaidžiai. Savi nuostoliai: pamušti du tankai, iš kurių vienam reikėjo vidutinio remonto, kitas sutvarkytas įgulos jėgomis, iš karinio personalo sužeistas mechanikas vairuotojas“* (312).

Kam reikėjo atlikti šią žvalgybą mūšiu ir ar buvo ji kaip nors susijusi su tiltų per miškais tekantį Tervajokio upelį įrengimu, sužinoti iš divizijos ir 10-ojo mechanizuotojo korpuso dokumentų jau nepavyks. Tuo metu, kai 10 MK junginiai rengė visus šiuos keistus manevrus, kai iš paskutinių jėgų mėgino nužygiuoti 170 km sava teritorija, kai 21-osios tankų divizijos du pulkai, vadovaujami paties korpuso vado, nerangiai skverbėsi į „nedidelių priešo pajėgų" gynybą „miško tako ir dviejų namelių" linijoje šalia mažai kam žinomo Jakolos kaimelio, kai Karelijos sąsmaukoje vyko kvailas sukarintas farsas, bent kol kas „tolimose" Leningrado prieigose rutuliojosi pavyzdžio neturinti karinė katastrofa.

Per pirmąsias 10 karo dienų Šiaurės vakarų fronto (Pabaltijo YKA) kariuomenė buvo visiškai sutriuškinta. Vokiečių kariuomenė užėmė visą Lietuvą, didžiąją dalį Latvijos, forsavo Dauguvą fronte nuo Rygos iki Daugpilio ir, beveik nesusidurdama su organizuotu priešinimusi, traukė Ostrovo ir Pskovo link (žr. 45 žemėlapį, p. 262). O fronto štabas jau birželio 27 d. „persibazavo" į Rėzeknę, birželio 30 d. – į Pskovą ir liepos 5 d. – į Naugardą. Šiaurės vakarų frontas pirmosiomis dienomis traukėsi

Vokiečių tankų Pz-35 kolona Lietuvos kaime. 1941 m. birželis.

Sovietų tankai ir šarvuota technika po Alytaus mūšio. 1941 m. birželio pabaiga.

taip sparčiai, kad vokiečių vadovybė tai suprato kaip iš anksto planuotą traukimąsi. Vokietijos sausumos kariuomenės štabo viršininkas F. Halderis 1941 m. birželio 23 d. savo garsiajame „karo dienoraštyje" įrašė:

„... apie organizuotą traukimąsi iki šiol tarsi nėra ko kalbėti. Išimtis gali būti nebent rajonas priešais „Šiaurės" armijų grupę, kur, matyt, iš tiesų buvo suplanuotas ir parengtas atsitraukimas už Vakarų Dvinos upės. Šio pasirengimo priežasčių kol kas nustatyti negalima..." (331)

Frontui priklausančios šešios vadinamosios „nacionalinės divizijos", sukurtos remiantis buvusiomis Lietuvos, Latvijos ir Estijos kariuomenės formuotėmis (179-oji, 180-oji, 181-oji, 182-oji, 183-ioji, 184-oji šaulių divizijos), arba sunaikinusios savo vadus išsiskirstė, arba buvo skubiai ir su dideliais „nuostoliais" dėl masinio dezertyravimo atitrauktos į Rusijos gilumą. Lietuvoje ir Latvijoje iš tikrųjų prasidėjo ginkluoti sukilimai, paskelbtos laikinosios vyriausybės (birželio 23 d. Kaune, birželio 28 d. Rygoje), (332). 1941 m. birželio 26 d. Daugpilio rajone pasidavė nelaisvėn Šiaurės vakarų fronto štabo operatyvinės valdybos viršininkas generolas majoras Trucinas (vėliau jis aktyviai bendradarbiavo su vokiečiais, vadovavo Vlasovo „kariuomenės" štabui ir baigė gyvenimą kartuvėse 1946 m. rugpjūčio 1 d.). Fronto štabo viršininkas generolas leitenantas P. Klionovas 1941 m. liepos pradžioje suimtas ir 1941 m. spalį sušaudytas.

Lietuvos karių mitingas, įvedus sovietų valdžią Lietuvoje. Kaunas. 1940 m.

Birželio sukilimas Lietuvoje. Sukilėliai veda suimtą RA karį. Kaunas. 1941 m. birželio pabaiga.

Lietuvių kariai, priklausę RA 29-ajam šaulių teritoriniam korpusui (29-asis ŠTK sudarytas 1940 m. rugpjūčio 17 d. SSRS gynybos liaudies komisaro direktyva iš Lietuvos „liaudies" kariuomenės), manoma, 1941 m. birželio sukilimo dalyviai. 1941 m. birželio 26 (?) d.

1941 m. liepos 3–4 d. Raudonosios armijos generalinio štabo operatyvinės valdybos viršininkas generolas leitenantas N. Vatutinas, pasiųstas į Šiaurės vakarų frontą kaip įgaliotasis vyriausiosios vadovybės atstovas ir einantis fronto štabo viršininko pareigas, pateikė Žukovui visą sąrašą fronto dalinių bei junginių, kuriuos galėjo aptikti. Iš daugelį puslapių sudarančių pranešimų ryškėja neregėto sutriuškinimo paveikslas:

„... iš 11-osios armijos (16-asis šaulių korpusas, 29-asis šaulių korpusas, 179-oji ir 184-oji šaulių divizijos, 5-oji, 33-ioji, 128-oji, 188-oji, 126-oji, 23-ioji šaulių divizijos, 84-oji motorizuotoji divizija, 2-oji, 5-oji tankų divizijos, 10-oji artilerijos brigada, 429-asis haubicų artilerijos pulkas, 4-asis ir 30-asis pontonų pulkai) – žinių nėra...

8-osios armijos dalinių būklę nusako šie duomenys: 10-osios šaulių divizijos 98-asis šaulių pulkas beveik visai sunaikintas, iš 204-ojo šaulių pulko liko 30 žmonių be materialinių priemonių, 30-asis artilerijos pulkas turi vieną pabūklą, 140-asis haubicų artilerijos pulkas iš 36 pabūklų neteko 21. 90-osios šaulių divizijos dalinių ir vadų iki šiol rasti nepavyko. Duomenų apie kitų armijos dalinių būklę negauta...“ (333, p. 111, 120)

Dabartinių Rusijos karo istorikų sudaryto statistikos rinkinio duomenimis, Šiaurės vakarų fronto kariuomenė (įskaitant fronto gautus naujus junginius) nuo 1941 m. birželio 22 d. iki liepos 9 d. **neteko 2523 tankų ir 3560 pabūklų bei minosvaidžių, 341 tūkst. vienetų šaulių ginklų** (9, p. 368). Kariauti iš esmės neliko kuo. 1941 m. liepos 5 d. išėjo Vatutino pasirašyta „Kovos su priešo tankais instrukcija“, kurioje reikalaujama *„ruošti molį ir purvą apdrėbti tanko stebimiesiems plyšiams“* (333, p. 142). Drabstytis purvu ir moliu reikėjo apygardos, kuri vos prieš dvi savaites turėjo 3319 visų kalibrų lauko patrankų ir 582 zenitines patrankas, kariuomenei (326, p. 253) (žr. 45 žemėlapį, p. 262).

Beje, Raudonosios armijos vadovybė jau neturėjo iliuzijų, kad iš esmės nevaldomo Šiaurės vakarų fronto atskiri likučiai įstengs sustabdyti vokiečių kariuomenės puolimą. Vyriausioji vadovybė, siekdama priešo veržimąsi bent kiek pristabdyti ties Vakarų Dvinos ir Velikajos upių natūraliomis gynybos ribomis, karštligiškai metė į mūšį vis naujus junginius. Birželio 25 d. kontrsmūgiui prie Daugpilio prasiveržusiam Manšteino tankų korpusui pasitelktas nebaigtas komplektuoti Maskvos karinės apygardos 21-asis mechanizuotasis korpusas (pagal planą jį baigti formuoti numatyta 1942 m.) ir net 5-asis oro desanto (!) korpusas, kovoti su tankais neturėjęs nei reikalingos ginkluotės, nei atitinkamos parengties.

Paskui atėjo Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno aviacijos dalinių bei junginių eilė. Birželio 30 d. visi trys Baltijos laivyno KOP bombonešių pulkai (1 MTAP, 57 BAP, 73 BAP) gavo įsakymą subombarduoti tiltus ir perkėlas per Dauguvą Jekabpilio ir Daugpilio rajone. Iki to meto priešas jau spėjo perbazuoti naikintuvų aviacijos grupes į buvusius sovietinius Pabaltijo aerodromus (pagal Rusijos istoriografijoje visuotinai įsigalėjusią legendą šie aerodromai buvo jau nuniokoti, subombarduoti, sudeginti, tad visiškai netinkami naudoti), o Šiaurės fronto ir Baltijos laivyno KOP naikintuvų pulkai liko ankstesnėse dislokavimo vietose, daugiausia Leningrado aerodromų

mazge. O Šiaurės vakarų naikintuvų aviacija (1941 m. birželio 22 d. turėjusi daugiau kaip 400 įgulų ir 500 tvarkingų lėktuvų, įskaitant 139 naujuosius MiG-3), iki birželio 30 d. jau buvo dezorganizuota ir netekusi galios kovoti (269).

Tad aviacijos smūgis Dauguvos perkėloms 1941 m. birželio 30 d. organizuotas taip, kaip smūgis Suomijos objektams birželio 25 d.: be naikintuvų priedangos ir mažomis grupėmis (nuo 5 iki 9 bombonešių). Nė vienas tiltas nebuvo net apgadintas, o iš 99 operacijoje dalyvavusių bombonešių į savo aerodromus grįžo tik 60. 34 lėktuvus numušė vokiečių naikintuvai, 5 nusileido priverstinai. 77 lėktuvų įgulų žmonės žuvo ar dingo be žinios (271).

Liepos 2-osios vakarą (nuo 21.30 iki 22.00) masinį smūgį vokiečių motorizuotųjų šaulių ir pėstininkų kolonoms Daugpilio–Kraslavos–Rėzeknės rajone mėgino smogti Šiaurės fronto KOP 2-oji aviacijos divizija. 44 BAP bombonešiai atliko 38 lėktuvų išskridimus, 58 BAP įvykdė 20 išskridimų. 2 MAD štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 019 ir 44 BAP štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 15 šis antskrydis aprašomas taip:

„... 58 BAP 14 lėktuvų SB iš 200 m aukščio į mechanizuotąsias kolonas numetė 73 FAB-100 ir 12 ZAB-50... 44 BAP 21 lėktuvas bombardavo tankų ir mašinų kolonas, bombardavimo rezultatai puikūs, buvo matyti sprogimų tankų sankaupų tirštumoje... 16 įgulų grįžo į savo aerodromą su bombomis neįvykdę užduoties dėl prastų meteorologinių sąlygų ir neaptikę taikinių, 2 įgulos bombas pagal apskaičiuotą laiką numetė per debesis, 2 įgulos negrįžo iš užduoties – atsiliko taikinio rajone dėl prastų meteorologinių sąlygų. Vyresniojo leitenanto M. įgula numetė bombas Pskovo rajone (?), *du lėktuvus numušė sava zenitinė artilerija prie Pskovo...*“ (334, 335)

Liepos 4 d. nuo 9.50 iki 22.00 41 BAD bombonešiai įvykdė 42 išskridimus į Daugpilio–Rėzeknės rajoną.

Nuostoliai – 20 lėktuvų. 20 iš 42. Liepos 6 d. nuo 17.00 iki 23.00 *„atlikti 44 išskridimai Dvinsko ruože. Į bazę negrįžo 20 lėktuvų...*“ (336)

Manšteinas, kurio 56-asis tankų korpusas pirmasis forsavo Vakarų Dviną, atsiminimuose rašo:

„Tomis dienomis sovietinė aviacija labai stengėsi oro antskrydžiais sugriauti į mūsų rankas patekusius tiltus. Stebėtinai atkakliai, nedideliame aukštyje viena eskadrilė skrido paskui kitą su vieninteliu rezultatu – lėktuvai buvo numušami“.

„Ataskaitoje dėl 2-osios AD kovos veiksmų per du karo mėnesius“, pasirašytoje divizijos vado Archangelskio, skaitome:

„... 2. Pirmaisiais karo mėnesiais mažų grupių ir atskirų lėktuvų veiksmai (galiojo tiesioginė direktyva „veikti ne didesnėmis kaip grandis grupėmis“) buvo klaidingi ir leido naikinti mus dalimis. Dideli taikiniai – motorizuotos bei mechanizuotos kolonos – žygiavo vos ne paradine rikiuote (Dvinskas, Ostrovas), tad reikėjo masinių aviacijos veiksmų. O tam buvo ir pajėgų, ir priemonių. Reikia pažymėti, kad visa, ko mus mokė akademijoje ir lauko pratybose (o mokė ne visada prastai) pirmosiomis karo dienomis buvo sutrypta ir teko nuolat improvizuoti“ (337).

Tiesioginės direktyvos, teisybė, būta. Be to, paties aukščiausio lygio. 1941 m. liepos 4 d. atsirado Žukovo pasirašyta vyriausiosios vadovybės tokio turinio direktyva (b/n):

„Vyriausioji vadovybė įsakė:

1. Kategoriškai uždrausti išskristi bombarduoti objektų ir kariuomenės didelėmis grupėmis.

2. Bombarduoti vienam taikiniui tuo pačiu metu išskristi ne didesnėmis kaip grandis grupėmis, blogiausiu atveju – eskadrilėmis“ (338, p. 48).

Šimtams bombonešių įgulų šios kelios eilutės tapo mirties nuosprendžiu. Kai frontų pirmame ešelone naikintuvų aviacijos pulkai buvo sujaukti ir išdraskyti paniško „perbazavimo“ bangos, galimybė naudoti naikintuvus bombonešiams pridengti tapo minimali. KOP valdymo sistemoje, o ir visoje Raudonojoje armijoje kilęs chaosas bei suirutė tą galimybę apskritai panaikino. Jei tomis aplinkybėmis lakūnams ir pasitaikydavo galimybių įvykdyti kovinę užduotį ir likti gyviems, tai tik skrendant didelių bombonešių grupių tankiomis rikiuotėmis, kai bent teoriškai atakuojančius „Meserš mitus“ buvo galima pasitikti stipria kulkosvaidžių ugnimi. Vyriausiosios vadovybės direktyva iš esmės nepaliko SB ar DB grandžiai (3 lėktuvai) jokios vilties grįžti namo susidūrus su priešo naikintuvais... Teisybės dėlei reikia pripažinti, kad tos epochos aviacija, net idealiai naudojama, negalėjo savarankiškai naikinti priešo tankų kolonų. Ugnis iš padangės galėjo tik daugiau ar mažiau padėti sausumos kariuomenei, kuriai teko atkakliai ginantis sustabdyti priešo puolimą. Todėl vienu metu su Šiaurės laivyno KOP veiksmų perkėlimu iš „Suomijos“ į „Vokietijos“ frontą vyriausioji vadovybė pasitikti Rėzeknės–Ostrovo kryptimi puolančių vermachto 4-osios tankų grupės motorizuotųjų junginių pradėjo permesti ir Šiaurės fronto sausumos dalinius. Pirmiausia į pietvakarius permesti 1 MK junginiai. Priminsime, kad birželio 22–24 d. mechanizuotasis korpusas, nužygiavęs 200 km Pskovo–Lugos–Gačinos maršrutu, susitelkė Leningrado pietiniuose priemiesčiuose. 1941 m. birželio 30 d. vyriausiosios vadovybės įsakymu, Šiaurės fronto štabo koviniu nurodymu Nr. 19 1-asis mechanizuotasis korpusas buvo skirtas Šiaurės vakarų fronto vado dispozicijon (339). Liepos 1 d. jau Šiaurės vakarų fronto vadovybės įsakymu nuo 1 MK atskirta 163-ioji motorizuotoji divizija. Ji tapo pavaldi Šiaurės vakarų fronto 27-osios armijos vadui ir gavo užduotį sparčiuoju žygiu susitelkti Karsavos–Rėzeknės rajone (žr. 33 žemėlapį, p. 296). Divizijos 25-asis tankų pulkas, iki karo turėjęs 229 lengvuosius tankus T-26, prieš siunčiamas į Šiaurės vakarų frontą dar gavo ir sunkiųjų tankų KV kuopą, bet pavėluotai atsiųsta riedmenų *„25-ojo pulko pirmieji ešelonai su maždaug pusantro bataliono pradėjo atvykti į Režicos* (Rėzeknės) *st. tik 1941 m. liepos 3 d. iki 11 valandos. Kiti ešelonai kelionėje ne kartą buvo bombarduojami iš oro ir apšaudomi priešo nuo žemės ir iki liepos 3 d. nenustatyta, kad būtų atvykę į 163-iąją motorizuotąją diviziją“* (342).

Palikta ar sudaužyta sovietinė karo technika užkimšo kelius. 1941 metų vasara.

Kad ir kaip būtų, liepos 3 d. 5.00 163-iosios motorizuotosios divizijos vadas generolas majoras Kuznecovas davė kovinį įsakymą Nr. 5:

„Iki 7.3 7.00 divizija be 25-ojo tankų pulko ir 365-ojo artilerijos pulko 3-iojo diviziono susitelkia pradinėje pozicijoje pulti Dvinsko link. Puolimą pradėti 7.3 9.00... Neleisti savo gretose kilti nereikalingam nervingumui ir panikai, taip pat be tvarkos nešaudyti į lėktuvus...“ (340)

Neapsiriko divizijos vadas įspėdamas dėl „nereikalingo nervingumo ir panikos“. 163-ioji motorizuotoji divizija kariavo vos dvi dienas. Divizijos archyvo byloje yra likusi pusė mokyklinio sąsiuvinio lapo „langeliais“, kuriame pieštuku parašytas įsakymas:

„163-iosios motorizuotosios divizijos vadui. Iki 41.7.5 pabaigos diviziją surinkti rajone šiauriau Opočko, sutvarkyti ir rengti gynybą palei Velikajos upės dešinįjį krantą Opočko–Goriačevo rajone“ (341).

Įsakymą pasirašė 27-osios armijos vadas generolas Berzarinas – būsimasis Berlyno karo komendantas...

Vienu iš „sutvarkymo“ elementų tapo naujų vadų skyrimas. Pagal liepos 6 d. įsakymą (b/n) 759-ojo motorizuotojo šaulių pulko vado pareigas eiti paskirtas kapitonas Bušujevas, pulko štabo viršininko pareigas – leitenantas Suchovas, eiti 529-ojo motorizuotųjų šaulių pulko vado pareigas – kapitonas Gaginas, eiti pulko štabo viršininko pareigas – leitenantas Gorelikas (343). Kapitonų ir net leitenantų (!) skyrimas tokioms pareigoms aiškiai rodo tuometinę divizijos būklę. Jau praėjus dviem savai-

tėms po sutriuškinimo, liepos 17 d. 10.00 163-iosios motorizuotosios divizijos štabo viršininkas pulkininkas Bogdanovičius pasirašė operatyvinę suvestinę Nr. 31:

„Divizija tiesioginio sąlyčio su priešu neturi... Į diviziją toliau atvyksta grupėmis ir pavieniui išeinantys iš priešo užnugario ir atsilikusieji Režicos (Rėzeknės) *rajone po liepos 3–4 d. įnirtingų mūšių...*

Turimos materialinės priemonės:

» *355-asis zenitinės artilerijos batalionas – be m/p;*

» *364-asis artilerijos pulkas – du pabūklai* (iš 36 pagal etatų sąrašą. – M. S.);

» *205-asis prieštankinis divizionas – trys pabūklai* (iš 18 pagal etatų sąrašą. – M. S.);

» *177-asis žvalgybos batalionas – be materialinių priemonių"* (344).

Nepaisant to, divizija kelioms dienoms sulaikė vokiečių veržimąsi. Apie tai galima spręsti kad ir iš šios Manšteino atsiminimų ištraukos:

„56-asis tankų korpusas staigiai pasuko į rytus, į Sebežą–Opočką... Deja, mūsų baiminimasis, kad priešakyje plyti pelkėta vietovė, pasitvirtino. Tiesa, 8-oji tankų divizija rado per pelkę vedantį žabų klojinį. Bet jis ***buvo užkimštas sovietinės motorizuotosios divizijos mašinų, kurios čia taip ir liko*** (paryškinta mano. – M. S.). *Reikėjo ne vienos dienos išvalyti keliui ir atstatyti sugriautus tiltus..."* (182, p. 194)

Pagrindinės 1-ojo mechanizuotojo korpuso pajėgos susitelkė Porchovo m. (70 km ryčiau Pskovo), t.y. korpusas iš tikrųjų grįžo į prieškarinio dislokavimo vietą. 1-ąją tankų diviziją permetus į užpoliarę, o 163-iąją motorizuotąją diviziją – į Rėzeknę, korpuso „svarbiausios" pajėgos sumažėjo iki vienos (3-iosios) tankų divizijos ir atskiro korpuso motociklininkų pulko (be to, 3-iosios tankų divizijos zenitinės artilerijos divizionas dar birželio 28 d. buvo išjungtas iš divizijos ir *„pasiųstas į Leningradą vykdyti ypatingos užduoties"*) (361).

Toliau – mažiau. *„Liepos 4 d., remiantis paties Šiaurės vakarų fronto štabo viršininko įsakymu, iš 3-iosios tankų divizijos buvo paimtas motorizuotųjų šaulių pulkas su 5-ojo motociklininkų pulko, kuriam buvo skirta atskira užduotis, motociklininkų kuopa..."* (342)

Taigi mechanizuotasis korpusas (sumažėjęs jau iki vienos tankų divizijos) liko beveik be savų pėstininkų. Tokiomis aplinkybėmis galimybė sėkmingai vykdyti kovos veiksmus priklausė nuo glaudžios sąveikos su gretimų šaulių junginių pėstininkais.

Teoriškai pėstininkų buvo. Pskovo–Ostrovo linijai (joje, be natūralios upės kliūties, stūksojo ir Pskovo bei Ostrovo įtvirtintųjų rajonų betoniniai IUT) iš vyriausiosios vadovybės rezervų skirtas 41-asis šaulių korpusas (118-oji, 111-oji, 235-oji, 90-oji šaulių divizijos). Iki liepos 4 d. dvi 41 ŠK divizijos (118-oji ir 111-oji) jau atvyko į nurodytus išskleidimo rajonus. Tą dieną, 1941 m. liepos 4-ąją, vermachto 1-oji tankų divizija iš esmės be mūšio užėmė Ostrovą. Priešui atiteko du nesusprogdinti tiltai (automobilių ir geležinkelio) per Velikajos upę. Užėmę Ostrovą ir tiltus per Velikają vokiečių tankų junginiai prasiveržė į „finišo tiesiąją" šuoliui Leningrado

link. 1941 m. liepos 5-osios 2 valandą nakties Šiaurės vakarų fronto štabas duoda labai trumpą kovinį nurodymą Nr. 14:

„Pirma. Per mūšį priešas 41 m. 7.4 užėmė Ostrovą.

Antra. Švintant 111-ajai šaulių divizijai veikiant išvien su 3-iąja tankų divizija, palaikant aviacijai, sunaikinti priešą Ostrovo rajone, užimti Ostrovą ir 111-ajai šaulių divizijai išsidėstyti visame gynybos ruože" (333, p. 133).

Sprendžiant iš 1 MK vado generolo majoro M. Černiavskio, mūšis dėl Ostrovo miesto plėtojosi taip:

„... Ataka prasidėjo 15.25. Vykstant mūšiui su priešo tankais ir artilerija, 3-iosios tankų divizijos 5-ojo tankų pulko atskiri padaliniai persikėlė į kairįjį Velikajos upės krantą ir užėmė Ostrovo miestą, bet, neturėdami artilerijos ir aviacijos paramos (mūšyje dalyvavo tik 3-iasis haubicų artilerijos pulkas su 24 pabūklais, o aviacija nedalyvavo), šiame mūšyje dėl priešo prieštankinės ir artilerijos ugnies patyrė didelių materialinių priemonių ir karinio personalo nuostolių. Užimtai ribai įtvirtinti ir išstumti priešą iš miesto trūko pėstininkų (buvo 111-osios šaulių divizijos 41-ojo ŠK iki pusantro bataliono, o kiti pėstininkai netvarkingai atsitraukė).

... Liepos 5 d. 15.55 (t.y. praėjus pusvalandžiui po atakos pradžios. – M. S.) *priešas, stipriai palaikomas artilerijos ir aviacijos, perėjo į kontrataką. Negavusi pastiprinimo (ypač pėstininkų) 3-ioji tankų divizija atkakliai laikėsi iki 17 valandos, bet dėl pikiruojamųjų bombonešių, panaudojusių padegamąsias bombas ir degųjįjį mišinį, galingų artilerijos bei minosvaidžių smūgių patirdama didelių nuostolių, 19 valandą pradėjo trauktis – 5-asis tankų pulkas plentu Porchovo link, o 6-asis tankų pulkas – šiaurės kryptimi..."* (345)

Baigiantis dienai, divizijos tankų pulkų likučiai atsitraukė skirtingomis kryptimis už 50–60 km nuo Ostrovo.

Šiaurės vakarų fronto vadovybė tai, kas įvyko prie Ostrovo, įvertino kiek kitaip. Liepos 6 d. 1 MK vadui išsiųstas toks kovinis nurodymas:

„1. Jūs nesiėmėte veiksmų dėl sąveikos su pėstininkais ir suklaidinote karo tarybą, esą, nėra pėstininkų, tačiau veiksmų rajone jų būta, taip pat ten buvo 41-ojo šaulių korpuso ir 111-osios šaulių divizijos štabai.

2. Nepaisant prie Ostrovo vokiečių patirtų didžiulių nuostolių, Jums neužteko atkaklumo ir nepagrįstai pradėjote trauktis, o savo pranešimais apie vokiečių prasiveržimą suklaidinote fronto karo tarybą....

Atkreipiu Jūsų dėmesį į nederamą elgesį ir įsakau: nustoti trauktis ir dalyvauti bendrame kontrsmūgyje prieš Ostrovą siekiant visiškai sutriuškinti vokiečius... Apie įvykdymą pranešti man iki 7.6 22.00" (333, p. 153).

Vykdyti jau nebuvo kam ir kuo. Pagal korpuso vado pranešimą *„3-iojoje tankų divizijoje liko: 5-ajame tankų pulke – 1 tankas T-28 ir 14 tankų BT-7; 6-ajame tankų pulke – 2 tankai KV, 26 tankai BT-7"*. Iš viso 43 tankai.

1941 m. birželio pradžioje 3-ioji tankų divizija turėjo 337 tankus (40 T-28, 70 T-26, 227 BT-7). Iki 1941 m. birželio 30 d., po žygio nuo Porchovo į Leningradą, į

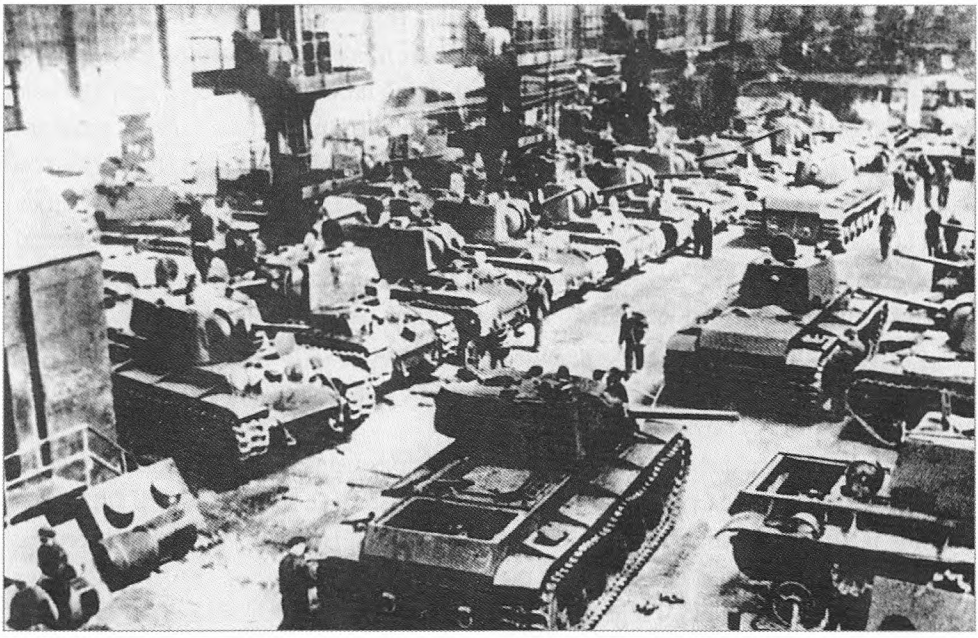

Sovietinių sunkiųjų tankų KV surinkimo cechas Leningrade, Kirovo gamykloje.

sutelkimo rajoną atriedėjo 278 tankai (26 T-28, 60 T-26, 192 BT-7) (362). Divizija buvo priskirta Šiaurės vakarų frontui turėdama (pagal įvairius šaltinius) nuo 200 iki 258 tankų (iš jų – 10 naujausių sunkiųjų KV, gautų iš Leningrado Kirovo gamyklos). Iki 1941 m. liepos 15 d. 3-iosios tankų divizijos pulkuose liko 4 tankai T-28, 2 KV ir 16 BT-7. Iš viso 22 tankai, arba 7 proc. pradinio skaičiaus. Mūšyje prie Ostrovo patirtus milžiniškus tankų nuostolius patvirtina ir priešo dokumentai, pagal kuriuos „1-oji tankų divizija sunaikino Ostrovo prietilčio įtvirtinime daugiau kaip 140 tankų" (346).

„Liepos 6 d. Šiaurės vakarų fronto vado koviniu nurodymu Nr. 020 3-ioji tankų divizija tampa pavaldi 22 ŠK vadui... Liepos 7 d. šifruota telegrama Nr. 881/Š Šiaurės vakarų fronto štabo viršininko pavaduotojas perdavė vado nurodymą dėl 3-iosios tankų divizijos pavaldumo 41 ŠK vadui... Dėl šių pavaldumo pakeitimų 22 ŠK vadas paliko savo valdžioje 5-ąjį tankų pulką, kuris buvo išsidėstęs jo ruože, ir į diviziją negrąžino. 6-asis tankų pulkas buvo pavaldus 41 ŠK vadui. Taigi nuo liepos 7 d. 3-ioji tankų divizija kaip savarankiškas kovinis vienetas nustojo gyvuoti..." (345)

Pasitiktinis mūšis liepos 5 d. prie Ostrovo iš tikrųjų buvo paskutinės didelės tankų kautynės 1941 m. šiaurės vakarų ruože (Pabaltijys–Leningradas). Tačiau, vykstant sovietinėje istoriografijoje vadinamajai „Leningrado strateginei gynybos operacijai" (nuo 1941 m. liepos 10 iki rugsėjo 30 d.), Raudonoji armija neteko 1492 tankų (9, p. 368). Turint galvoje anksčiau išvardytus nuostolius „Pabaltijo gynybos operacijoje", bendri nuostoliai šiaurės vakarų strateginiame ruože **nuo birželio 22 iki rugsėjo 30 d. – 4015 tankų.**

Šiame ruože veikianti vermachto 4-oji tankų grupė iki kovos veiksmų pradžios turėjo tris savas tankų divizijas (1-ąją, 6-ąją, 8-ąją), iš viso 563 tankus (ir dar 39 tik kulkosvaidžiais ginkluotus „vadų tankus“). 4-osios tankų grupės trys ketvirtadaliai tankų parko (412 iš 563) buvo lengvieji, tik kulkų nepramušamais šarvais, ginkluoti mažo kalibro (20 mm ir 37 mm) patrankomis (Pz-2, Pz-35 (t), Pz-38 (t). Vermachto 6-ojoje tankų divizijoje daugiau kaip pusė visų tankų (155 iš 232) buvo lengvieji čekiški tankai Pz-35 (t) – tokie jau pasenę ir išdilę, kaip ir 10 MK 24-osios tankų divizijos nuolat gendantys BT-5. Vermachto 4-osios tankų grupės negrįžtamieji nuostoliai **iki 1941 m. rugsėjo 10 d. buvo 121 tankas** ir dar 71 tankas – laikinai netvarkingas. Per pustrečio mėnesio mūšių 4-oji tankų grupė nuostoliams kompensuoti gavo du tankus, todėl 1941 m. rugsėjo pradžioje grupės kovai parengtų tankų skaičius sumažėjo iki 373 (184).

Paskutinis iš Karelijos sąsmaukos atitrauktas ir pasiųstas pasitikti puolančių vokiečių divizijų buvo 10-asis mechanizuotasis korpusas. 1941 m. liepos 5 d. į 23-iosios armijos ir 10-ojo mechanizuotojo korpuso štabą atėjo įsakymai nedelsiant permesti korpuso tankų junginius į Leningrado pietinių priemiesčių rajoną, t.y. į 10 MK prieškarinio dislokavimo vietą. Liepos 5 d. pirmieji ešelonai su tankais išvyko iš Talio ir Jaskio stočių, iki liepos 7 d. 21-oji ir 24-oji tankų divizijos susitelkė Puškino–Gačinos rajone. Tuo jų veiksmai 2-ojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo fronte baigėsi. Visą benziną, išeikvotą dviem tankų divizijoms perdislokuoti iš Gačinos į Vyborgą ir atgal, tiesiog išliejus Suomijos teritorijoje, tikriausiai būtų pasiektas didesnis efektas. Bent jau miškas palei Imatros stotį galėjo supleškėti iki paskutinio medžio (žr. 44 žemėlapį).

Prieš gretimam frontui „atiduodant“ dvi 10-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijas, 23-iosios armijos vadas generolas leitenantas Pšenikovas paliepė sudaryti jokių statutų nenumatytą „armijos tankų grupę“, kuriai sukomplektuoti teko galutinai iškomplektuoti 10-ąjį mechanizuotąjį korpusą: iš 21-osios tankų divizijos paėmė 54 tankus, iš 24-osios tankų divizijos – 102 tankus (tiesa, daugiausia pasenusius BT-2). Priešingai, negu plačiai pasklidę gandai, kad, „valdant Stalinui, šalyje buvo tvarka“, generolas leitenantas leido sau nepaisyti vyriausiosios vadovybės direktyvos ir „pasiglemžti“ iš viso beveik pusę 10-ojo mechanizuotojo korpuso tankų. Per daugiadienį žygį nuo Suomijos sienos iki gynybos linijos prie Lugos upės (daugiau kaip 250 km) dalis korpuse likusių tankų išėjo iš rikiuotės. Tad liepos 9 d. nuspręsta kiekvienoje divizijoje likusius rikiuotėje tankus, iš viso 100 tvarkingų mašinų, sutelkti į vieną suvestinį tankų pulką, o likusias mašinas išskirstyti šaulių padaliniams. Vos per dvi savaites tankų korpusas iš tikrųjų ištirpo kaip auštant rūkas (žr. 43 žemėlapį).

O 198-oji motorizuotoji divizija į 10-ąjį mechanizuotąjį korpusą negrįžo. Liepos 4–6 d. ši divizija drauge su kitais daliniais (142-osios šaulių divizijos 461-uoju ir 701-uoju šaulių pulkais, 115-osios šaulių divizijos 708-uoju šaulių pulku, 168-osios šaulių divizijos 260-uoju ir 462-uoju šaulių pulkais) nesėkmingai mėgino nublokšti suomių 2-ąją pėstininkų diviziją už valstybės sienos linijos Esko–Merijos rajone. Šiuose mūšiuose 198-oji motorizuotoji divizija neteko 9 tankų, 61 žuvusio žmogaus,

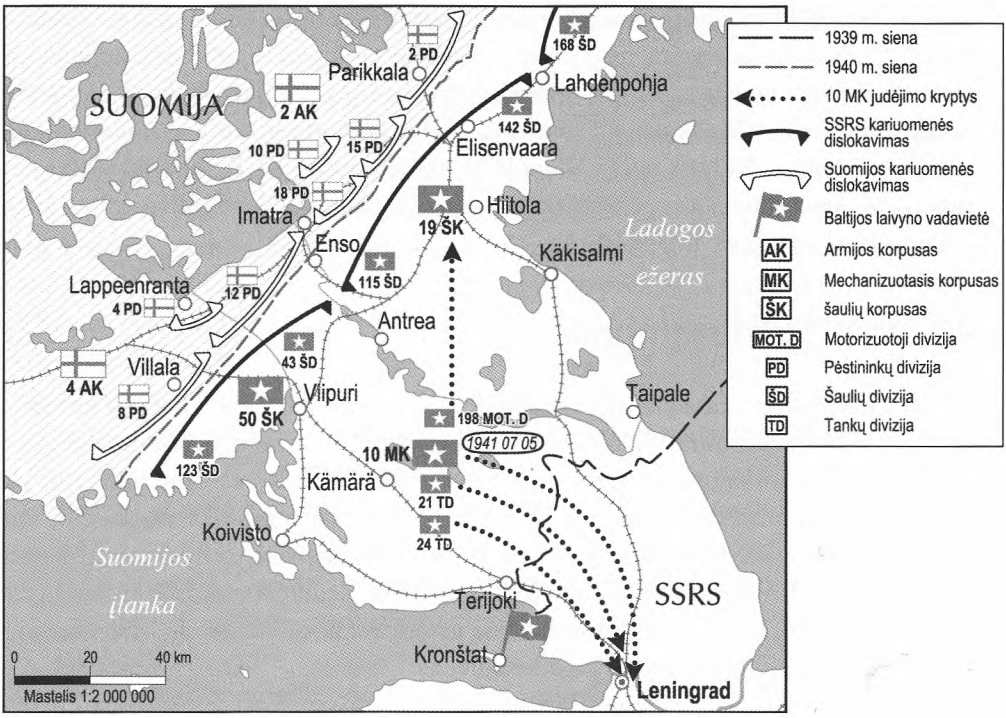

Nr. 43. *10 MK karo veiksmai liepos pradžioje.*

Nr. 44. *Raudonosios armijos 1-ojo ir 10-ojo MK judėjimo maršrutai 1941 06 22–07 07.*

266 sužeistų (329). 19-ajam šaulių korpusui sustiprinti 41-asis tankų pulkas, priklausantis 21-ajai tankų divizijai, negrįžtamai neteko 5 tankų, evakuoti iš mūšio lauko ir sutvarkyti dar 5 tankai. *„Mūšyje, sprogus baltasuomių sviediniui, žuvo 41-ojo tankų pulko štabo viršininkas majoras Gavrilovas. Žuvo: vidutiniųjų vadų – 1, jaunesniųjų vadų – 5, eilinių – 2“* (318). Sprendžiant iš 23-iosios armijos KVŽ, suomiai išlaikė liepos 1–2 d. jų užimtą Esko rajoną, o iki liepos 9 d. pabaigos užėmė ir Ristalahtį (330).

Paskui atėjo 1941 m. liepos 10-oji.

4.2 skyrius. **Sutriuškinimas**

Po to, kai Stalino vadovybė atliko didžiulį įvairiapusį, įvairiaplanį daugelį mėnesių trukusį darbą (jo kulminacija tapo 1941 m. birželio 25 d. masinis aviacijos smūgis), kad įtrauktų Suomiją į naują karą prieš SSRS, pradėjo iš Šiaurės fronto atitraukti visus rezervinius junginius ir skubiai permesti į pietvakarius pasitikti puolančios vokiečių kariuomenės. Į birželio pirmosios savaitės pabaigą visi Šiaurės frontui pavaldūs junginiai (1 MK, 10 MK, 70-oji, 191-oji, 177-oji šaulių divizijos) permesti prie Ostrovo, Pskovo, Lugos. Iš 7-osios armijos išjungta 237-oji šaulių divizija, kuri suspėjo pabūti Karelijoje ne ilgiau kaip 3–4 dienas.

Neverta ginčytis, kad Leningrado pietinėse prieigose susidarė katastrofiška padėtis, ir, siekiant išgelbėti Leningradą, reikėjo imtis ypatingų veiksmų. 1941 m. liepos 9 d. iš esmės be mūšio, paniškai bėgančioms 118-ajai ir 111-ajai divizijoms pavymui, vokiečiai įžengė į Pskovą. Gynybos linija palei Velikajos upę (Pskovo ir Ostrovo įtvirtintieji rajonai) buvo pralaužta visame fronte. 1941 m. liepos viduryje mūšiai vyko jau ties Lugos upės riba, t.y. už šimto kilometrų nuo Leningrado (žr. 45 žemėlapį, p. 262). Jokių ilgalaikių gynybos statinių Leningrado pietinėse prieigose apskritai nebuvo (pagal visus prieškario planus Vakarų Dvinos upės linija buvo laikoma paskutine galima atsitraukimo riba; Pskovo ir Ostrovo ĮR įrengti dar prieš Pabaltijo šalių prijungimą prie SSRS ir dešimtys tūkstančių miestiečių kasė apkasus prie paskutinės, Lugos, ribos. Mieste buvo skubiai kuriamos „liaudies pašauktinių“ divizijos, daugiausia surinktos iš niekada rankose ginklo neturėjusių Leningrado aukštųjų mokyklų studentų bei dėstytojų. Prastai

Leningradiečiai kasa prieštankinius griovius. 1941 m.

ginkluotus ir beveik nemokytus dalinius vieną po kito varė laikyti fronto palei Lugos upę.

Aišku, tokiomis aplinkybėmis vyriausioji vadovybė negalėjo nepanaudoti Šiaurės fronto kariuomenės kaip pirmojo rezervo sustiprinti gynybai prie Lugos ribos. Tačiau ignoruoti problemą nereiškia ją pašalinti. Greičiau atvirkščiai. Stalinas ir jo bendrininkai sukūrė – ne vien sau, bet ir visai šaliai – didžiulę problemą prie Suomijos sienos. 1941 m. birželio 26 d. ši „problema" buvo formalizuota, kai Suomija paskelbė karą. Dar vienas karas ir dar vienas frontas negalėjo pranykti savaime vien dėl to, kad į jį nustota kreipti dėmesį. Siekiant nutraukti SSRS ir Suomijos karu virtusį konfliktą, reikėjo veikti taip pat skubiai, kaip ir ginant Leningradą. Trumpai sakant, buvo trys veiksmų variantai:

» pradėti taikos derybas su Suomija (galbūt padedant naujiesiems SSRS sąjungininkams, t.y. Anglijai ir JAV);
» tylomis atitraukti Šiaurės fronto kariuomenę prie Karelijos ĮR ir Svirės upės linijos, t.y. de facto grąžinti Suomijai aneksuotas jos teritorijas, be to, su dideliu „priedu" ir taip sutrumpinti fronto liniją bei sustiprinti kariuomenės pajėgumą gintis pasinaudojant natūraliomis (Svirė) ir dirbtinėmis (Karelijos ĮR) kliūtimis;
» rasti ir skirti Šiaurės frontui papildomų rezervų, kad būtų galima išlaikyti gynybos liniją palei 1940 m. sieną.

Pirmieji du variantai, sprendžiant iš realiai besiklostančių įvykių, net nesvarstyti. Iš esmės įgyvendintas kažkas panašaus į trečiąjį variantą – per 1941 m. vasarą ir rudenį vyriausioji vadovybė į Suomijos frontą pasiuntė septynias šaulių divizijas (88-ąją, 272-ąją, 313-ąją, 314-ąją, 114-ąją, 265-ąją, 291-ąją), tris atskiras tankų brigadas (46-ąją, 106-ąją, 107-ąją), 3-iąją Leningrado „liaudies pašauktinių" diviziją, 3-iąją jūrų pėstininkų brigadą, du NKVD motorizuotuosius pulkus (24-ąjį ir 9-ąjį). Be to, Murmanske buvo suformuota 186-oji šaulių divizija ir jūrų pėstininkų brigada, o Petrozavodske – 131-asis šaulių pulkas. Kitaip sakant, galiausiai į Suomijos frontą teko pasiųsti **gerokai daugiau kariuomenės, negu buvo iš Šiaurės fronto atitraukta 1941 m. liepos pradžioje.** Bet tai įvyko būtent „galiausiai", o viskas baigėsi sovietinės kariuomenės (tiksliau sakant, netekusių didžiosios dalies sunkiosios ginkluotės Šiaurės fronto divizijų atskirų likučių) atitraukimu į jau minėtą Karelijos įtvirtintojo rajono ir Svirės upės liniją. Šiaurės (vėliau Karelijos) frontų kariuomenės sutriuškinimo 1941 m. liepą–rugsėjį istorija gana detaliai aprašyta karinėje istorinėje literatūroje. (17, 65, 133, 154, 314–316, 352, 354).

Kadangi chronologiškai ta tema nesusijusi su mūsų tyrinėjimu (t.y. 2-ojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo istorija), šiame skyriuje apsiribosime tik trumpu anksčiau nurodytų šaltinių konspektu.

Iki 2-ojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo Suomijos ginkluotosios pajėgos gerokai pasikeitė ir kiekybiškai, ir kokybiškai. Sausumos kariuomenė dabar turėjo 16 pėstininkų divizijų, dvi jėgerių ir šarvuočių bei kavalerijos brigadą. Iš viso karinę

tarnybą atliko 400 tūkstančių, kitų autorių duomenimis, 500 tūkstančių žmonių. Kai kurie pateikia net 600 tūkstančių žmonių skaičių nepamiršdami iš karto pridurti, kad tai prilygsta Napoleono, 1812 metais įsiveržusio į Rusiją, kariuomenei.

Keista, bet šie skaičiai nesukėlė noro pagalvoti, kaip 4 milijonus gyventojų turinčiai šaliai surinkti tokią armiją? Aišku, jei „armija" vadinsime minią vyrų, apsiginklavusių šakėmis, kirviais ir vėzdais, Suomijoje galima buvo surinkti ir dvi „armijas" po 600 tūkstančių žmonių. O jei kalbėsime apie ginkluotas, išmokytas ir aprūpintas šaudmenimis (jie kainuoja brangiausiai) divizijas bent keliems karo mėnesiams, taps aiški paprastos statistikos taisyklės kilmė: „milijonas gyventojų – viena divizija". Sovietų Sąjunga buvo iki kraštutinumo militarizuota valstybė, todėl, turėdama 200 milijonų, stojo į karą, pasitelkdama 303 divizijas. 17 „apskaičiuotų divizijų", turint 3,7 mln. gyventojų, prilygsta 920 Raudonosios armijos divizijų. Tokios karinės naštos negalėtų atlaikyti net be galo turtinga Sovietų Sąjunga.

Suomijos taikos meto kariuomenė turėjo apie 36 tūkst. žmonių. Per Žiemos karą teko mobilizuoti visus, kurie įstengė rankose laikyti šautuvus. Iki 1940 m. pabaigos ginkluotosios pajėgos turėjo 109 tūkst. žmonių, 1941 m.sausį – iki 75 tūkst. žmonių, iš kurių 15 tūkst. tarnavo kaip profesionalai, o 60 tūkst. pašaukti į būtinąją karinę tarnybą. Bet anksčiau pateikti skaičiai (16 divizijų ir trys brigados) atitinka tikrovę. Šis „stebuklas" galėjo įvykti dėl keturių priežasčių.

Suomių pašauktiniai. Ženklas „S" ant kario su šalmu rankovės rodo, kad jis priklauso Suomijos gynybos korpusui – savanoriškai sukarintai suomių organizacijai „Suojeluskunta" (1918–1944). Šį ženklą nešiojo ir K. G. Mannerheimas.

Pirma, suomių divizijos (net sprendžiant iš karinio personalo, kuris užfiksuotas nuotraukose ar tų metų karinėje kino kronikoje) greičiau buvo pilietinio karo laikų „liaudies kariuomenės" divizijos nei profesionalios kariuomenės kadriniai junginiai. Jie sukomplektuoti remiantis teritorinėmis sukarintomis organizacijomis (dar 1918 m. įkurta „Suojeluskunta") ir beveik pusė eilinio personalo įgijo tik minimalią karinę parengtį. Antra, išlaikyti ir aprūpinti „17 apskaičiuotų divizijų" kariuomenę Suomija galėjo tik labai neilgai. Galima sakyti, kad Suomijos kariuomenei reikėjo arba nugalėti „žaibo kare", arba žūti. Trečia, suomių divizijos ginkluotė (ypač artilerija) gerokai nusileido sovietiniams ar vokiškiems „standartams". Ketvirta, net ir toks techninio aprūpini-

mo lygis buvo įmanomas tik esant plataus masto ginkluotės tiekimui iš Vokietijos, kuris prasidėjo 1940 m. spalį.

Dabar šias bendras pastabas paverskime konkrečiais skaičiais. Pagal 1941 m. balandžio etatų sąrašą Raudonosios armijos šaulių divizija turėjo du artilerijos pulkus, ginkluotus dvylika 152 mm kalibro haubicų, trisdešimt dviem 122 mm haubicomis ir šešiolika 76,2 mm kalibro patrankų. Taigi apginkluoti 17 tokių divizijų reikėjo 204 haubicų – 152 mm kalibro ir 544 haubicų – 122 mm kalibro. Iš tikrųjų pabūklų reikia gerokai daugiau, nes divizijos jungiamos į korpusus, korpusai į armijas, o korpusų ir armijų artilerijos pulkus taip pat tenka kuo nors apginkluoti. Per Žiemos karą Suomija beveik neturėjo vidutinių ir stambių kalibrų artilerijos. Dėl tiekimo iš Vokietijos iki 1941 m. vasaros suomių kariuomenė jau turėjo 178 artilerijos sistemas 150–155 mm kalibro ir 278 artilerijos sistemas 105–122 mm kalibro. Gerokai mažiau, nei reikia kariuomenei apginkluoti pagal pasaulinius standartus, bet jau kur kas daugiau, nei turėta vos prieš metus.

Kitas akivaizdus pavyzdys susijęs su prieštankine artilerija. Pirmosiomis Žiemos karo savaitėmis Suomijos kariuomenė prieš milžiniškas šarvuotąsias Raudonosios armijos armadas stojo iš esmės beginklė. 1941 m. liepą Šiaurės fronto kariuomenėje „šarvuotųjų armadų“ jau neliko, o Suomijos kariuomenė 1940–1941 m. gavo iš Vokietijos apie 200 prieštankinių 37 mm pabūklų Pak-36 ir daugiau kaip 200 trofėjinių prancūziškų 25 mm patrankų „Marianne“. Be to, Suomijos gamyklose pagal licenciją pagaminta apie 350 švediškų 37 mm patrankų „Bofors“. Iki 2-ojo Sovietų

Suomių prieštankinės vokiškos 75 mm kalibro patrankos PaK-40 tarnyba. Artileristai su čekų, italų ir vokiečių Pirmojo pasaulinio karo laikų šalmais. 1942 m.

Suomių artileristai šaudo iš trofėjinių sovietinių 45 mm kalibro pabūklų.

Sąjungos ir Suomijos karo pradžios Suomijos kariuomenė turėjo jau apie 900 prieštankinių patrankų, taigi vidutiniškai daugiau kaip 50 pabūklų vienai divizijai. Tai visai geras rodiklis. Kovoti su naujaisiais sovietiniais tankais (T-34 ir KV) visos šios mažo kalibro patrankos iš esmės galėjo būti bevertės, bet, kaip žinoma, naujų tipų tankų Šiaurės fronto kariuomenė beveik neturėjo, o lengvųjų tankų BT ir T-26 šarvus minėti pabūklai lengvai pramušdavo.

Dabar pažvelkime į Suomijos kariuomenės artileriją akimis tų, kurie kariavo su šia kariuomene. 1941 m. gruodžio 15 d. buvo pasirašyta „Pažyma dėl Tėvynės karo patirties mūšiuose 23-iosios armijos fronte įvertinimo". Šiame dokumente skaitome:

„Suomijos kariuomenės aprūpinimas artilerija, palyginti su Raudonosios armijos aprūpinimu, gerokai mažesnis... Būdingas bruožas tas, kad priešas masiškai nenaudoja artilerijos net mūsų gynybos pralaužimo ruožuose. Artilerijos parengimas prieš puolimą paprastai buvo neilgas (10–30 min.) naudojant nedaug sviedinių...." (353)

Iki 2-ojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo Suomijos kariuomenės junginiai buvo išskleisti taip:

Suomijos šiaurėje, Kuusamo–Suomussalmio ruože išdėstytas 3-iasis armijos korpusas (3 AK), kuriam priklausė dvi pėstininkų divizijos (6-oji ir 3-ioji). Šis korpusas priskirtas vokiečių vadovybės operatyviniam pavaldumui.

Kuhmo miesto rajone buvo išskleidžiama 14-oji pėstininkų divizija, turinti užduotį pulti Rebolos–Lenderų kryptimi (žr. 46 žemėlapį, p. 429).

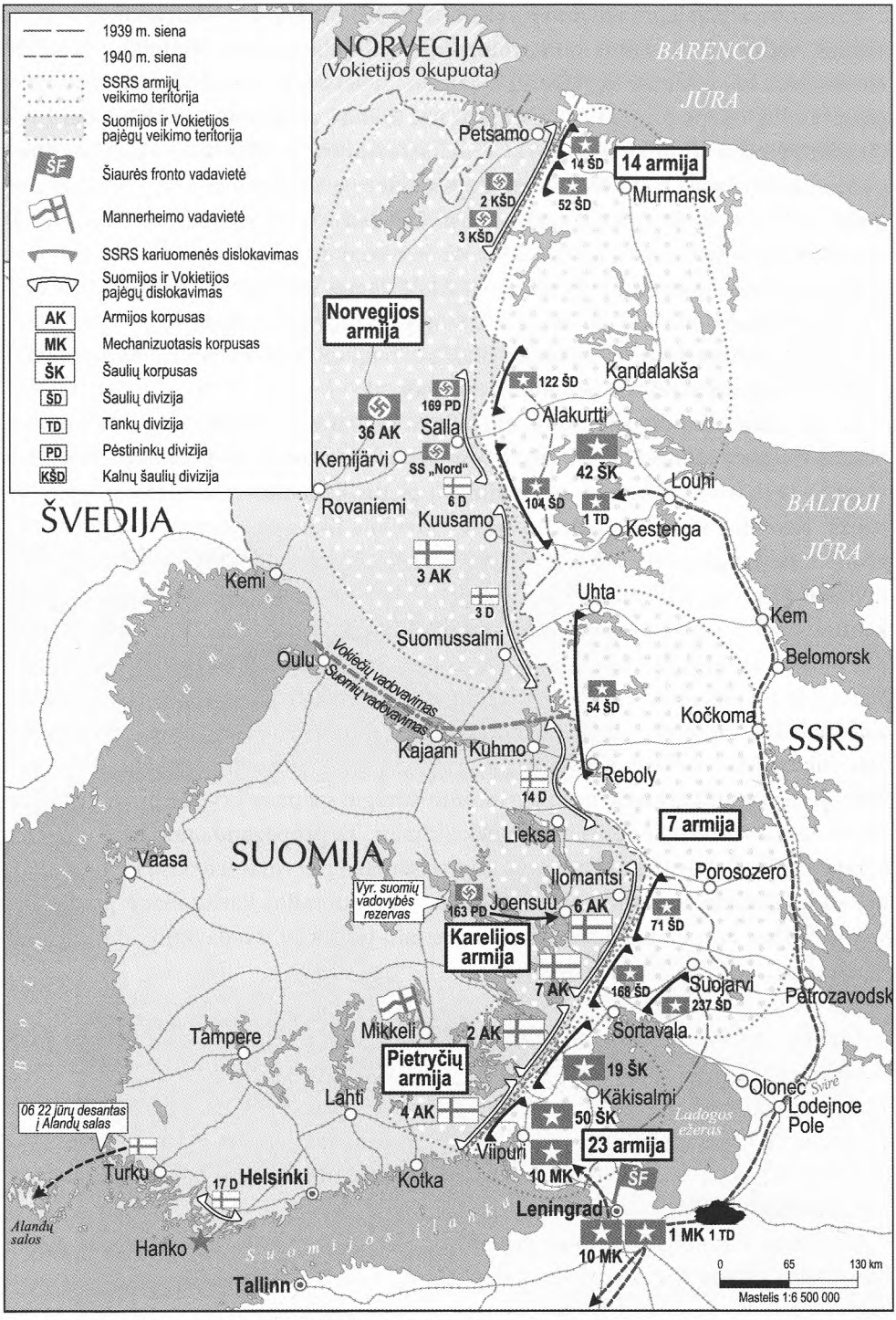

Nr. 46. *Pajėgų dislokavimas Tęstinio karo išvakarėse.*

Ladogos Karelijoje, ruože nuo Kuolismos iki Lahdenpohjos, išsiskleidė „Karelijos armija“, vadovaujama Suomijos kariuomenės generalinio štabo viršininko generolo Heinrichso. Jai priklausė dvi jėgerių ir šarvuočių bei kavalerijos brigada, sujungtos į generolo Oinoneno grupę („O“ grupė), 6 AK (5 ir 11 pėstininkų divizijos) bei 7 AK (7-oji ir 19-oji pėstininkų divizijos). „Karelijos armijos“ rezerve buvo viena Suomijos pėstininkų divizija (1-oji) ir 1941 m. liepos viduryje atvykusi vokiečių 163-ioji pėstininkų divizija, kurios vienas pulkas permestas į užpoliarę, į Kandalakšos ruožą). Iš viso šešios divizijos ir trys brigados (žr. 42 žemėlapį, p. 406).

Prie Karelijos sąsmaukos ribos buvo išskleidžiamos 2 AK (2-oji, 15-oji, 18-oji pėstininkų divizijos) ir 4 AK (12-oji, 4-oji, 8-oji pėstininkų divizijos).

Rezerve palikta 10-oji pėstininkų divizija. Taigi 23-iosios armijos ruože buvo iš viso išskleidžiamos septynios suomių divizijos.

17-oji pėstininkų divizija iš pradžių laikyta rajone šiauriau Hanko pusiasalio, bet paskui išvesta į Mannerheimo rezervą ir liepos 17 d. perkelta į Kareliją. Permetus visus Šiaurės fronto rezervinius junginius į pietus, į Šiaurės vakarų fronto gynybos ruožą, Karelijos sąsmaukoje ir Ladogos Karelijoje liko vos septynios Raudonosios armijos šaulių divizijos. Be to, išdėstytos labai nelygiai: penkios 23-iosios armijos divizijos (142-oji, 115-oji, 198-oji, 43-ioji ir 123-ioji šaulių divizijos), sustiprintos keturiais VVR sunkiosios artilerijos pulkais, paliktos Karelijos sąsmaukoje ir tik dvi 7-osios armijos divizijos (71-oji, ir 168-oji šaulių divizijos) išdėstytos Ladogos Karelijoje (žr. 42 žemėlapį, p. 406). Toks pajėgų paskirstymas neabejotinai liudija, kad sovietinė vadovybė visiškai nenutuokė apie tikruosius priešo operatyvinius planus. Jokių „Mannerheimo paslapčių ant Stalino stalo“ nebuvo nė iš tolo, o spėliojimai apie suomių kariuomenės pagrindinio smūgio galimas kryptis buvo grindžiami sovietinės propagandos mitais ir užkeikimais. Ta propaganda taip ilgai ir garsiai klykavo apie „baltasuomių kariauną, kuri tiesia savo purvinas letenas į Lenino miestą“, kad galiausiai tuo įtikino ir užsakovus. Kad Suomijos kariuomenė pradės kovos veiksmus nuo Ladogos Karelijos aneksuotų teritorijų išvadavimo, Maskva visai nesitikėjo.

Sovietų Sąjungos ir Suomijos antrojo karo kovos veiksmai aiškiai dalijasi į tris etapus:

- puolimas Ladogos Karelijoje (1941 m. liepa);
- suomių kariuomenės puolimas Karelijos sąsmaukoje (1941 m. rugpjūtis);
- suomių kariuomenės puolimas Svirės upės ir Onegos ežero link (1941 m. rugsėjis–spalis).

Puolimas Ladogos Karelijoje prasidėjo 1941 m. liepos 10 d. Operacijos planas buvo toks. Pagrindinį smūgį smogia 6 AK (dvi šaulių divizijos) į 7-osios armijos 168-osios ir 71-osios šaulių divizijų tarpą. Puldamas palei Janisjarvio ežero rytinį krantą korpusas turėjo pasiekti Ladogos ežero pakrantę, o paskui pulti Oloneco ir Svirės kryptimi. 6 AK vadu Mannerheimas paskyrė pilietinio karo (Suomijos deši-

niosios pakraipos istoriografijoje jis vadinamas „išvaduojamuoju karu“ ar „karu dėl nepriklausomybės“) veteraną, 1919 ir 1921 metų suomių savanorių vadą P. Talvelą. Atsiminimuose Mannerheimas rašo: *„Dar nuo išvaduojamojo karo laikų aš pažinojau jį kaip bebaimį ir valingą vadovą, kuriam net netrūksta įžūlumo, būtino smogti kontrsmūgį pranašesniam už mus priešui“* (22). Šį kartą generolo Talvelos priešas turėjo gerokai mažiau pajėgų: dvi 6-ojo korpuso divizijos smogė 71-osios „karelų-suomių“ divizijos dviejų pulkų (52-ojo ir 367-ojo šaulių pulkų) gynybos ruože.

Dvi 7 AK divizijos turėjo pulti Sortavalos kryptimi, užimti šį miestą bei geležinkelio stotį, taip atkirsdamos 7-ąją armiją nuo 23-iosios armijos. „O“ grupės jėgerių brigados (lengvai ginkluotų pėstininkų junginiai, važinėjantys dviračiais; miškų bekelės sąlygomis jie sėkmingai atliko Suomijos kariuomenėje nesančių tankų brigadų vaidmenį) turėjo prasiveržti į 7-osios armijos gilų užnugarį, didžiuliu 120 km lanku pasiekti Ladogos ežerą ir perkirsti sovietinės kariuomenės komunikacijas.

Puolimo pradžios dieną Mannerheimas išleido vėliau tapusį įžymiu (galima pasakyti, liūdnai įžymiu) įsakymą Nr. 3:

Suomių karių dviratininkų dalinys.

Suomių kariai dviratininkai. Pirmasis ginkluotas pistoletu kulkosvaidžiu „Suomi M/31“. Antrasis – Mosino sistemos šautuvu.

„Vykstant 1918 m. išsivaduojamajam karui, aš pasakiau Suomijos ir Baltosios jūros karelams, kad nenuleisiu kardo, kol Suomija ir Pietų Karelija atgaus laisvę. Dėl to aš prisiekiau suomių valstiečių kariuomenei kartu pasitikėdamas mūsų vyrų narsa ir mūsų moterų pasiaukojimu.

Dvidešimt trejus metus Baltosios jūros ir Oloneco Karelija laukė, kol bus ištesėtas šis pažadas; pusantrų metų Suomijos Karelija, netekusi žmonių per šaunųjį Žiemos karą, laukė nušvintančios ryto aušros.

Išsivaduojamojo karo kariai, šlovingieji Žiemos karo vyrai, mano drąsieji kareiviai! Ateina nauja diena. Karelija su savo batalionais stoja į mūsų žygiuojančias gretas. Karelijos laisvė ir Suomijos didybė mums švyti galingame pasaulio istorinių įvykių sraute. Tegul Apvaizda, lemianti tautų likimus, padės suomių kariuomenei įvykdyti pažadą, kurį aš daviau karelų genčiai.

Kareiviai! Ši žemė, į kurią jūs įžengsite, aplaistyta mūsų gentainių krauju ir perpildyta kančių, yra šventa žemė. Jūsų pergalė išlaisvins Kareliją, jūsų darbai sukurs didžią ir laimingą Suomijos ateitį" (37).

Tai, kad minima Baltosios jūros ir Oloneco Karelija, nedviprasmiškai kalba, jog operacijos tikslai buvo kur kas didesni, negu susigrąžinti 1940 m. kovą aneksuotas teritorijas. Primindamas kareiviams 1918 m. „laisvės karą" ir „valstiečių kariuomenę" Mannerheimas apibūdino prasidėjusį karą kaip ne vien 1939–1940 m. Žiemos karo tęsinį, bet ir kaip Karelijoje 1919–1921 m. siautusio pilietinio karo baigiamąjį etapą. 1945–1946 m. daugelis Suomijos vadovų būtų džiaugęsi, jei šio įsakymo niekada nebūtų buvę.

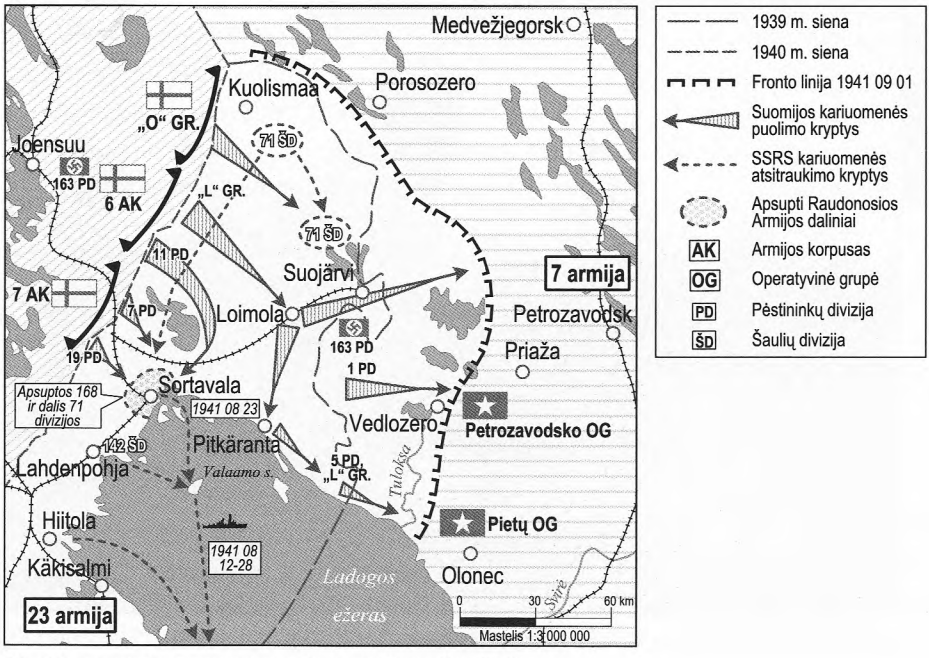

Nr. 47. *Suomių kariuomenės puolimas Ladogos Karelijoje.*

Pirmosiomis mūšių dienomis suomių kariuomenė puolė itin sėkmingai. Liepos 14 d. užimta Loimolos stotis, liepos 16 d. pulkininko Laguso 1-oji jėgerių brigada Pitkerantos rajone pasiekė Ladogos ežerą. Tai reiškė, kad abi 168-osios šaulių divizijos aprūpinimo (Petrozavodsko–Suojarvio–Sortavalos geležinkelio atšaka ir automobilių kelias palei Ladogos ežero rytinį krantą) perkirsti. 71-oji šaulių divizija iš esmės nustojo gyvuoti kaip vieninga visuma. Kairiajame sparne atsidūręs 367-asis šaulių pulkas nustumtas į 168-osios šaulių divizijos gynybos liniją, 52-ojo šaulių pulko likučiai nublokšti prie Suojarvio, dešiniasparnis 126-asis šaulių pulkas atsitraukė į negyvenamą miškingą rajoną prie Kuolismos, kur, kaip rašė sovietiniai istorikai, „sėkmingai gynėsi" iki pat 1941 m. rugsėjo (žr. 47 žemėlapį, p. 432).

Jau liepos 13 d. 7-osios armijos štabas persikėlė iš Suojarvio į Priažą. Tikrai unikalų „perbazavimą" įvykdė 71-osios šaulių divizijos štabas. Jis buvo *„evakuotas* (???) *per Ladogą į Leningradą, o paskui iki liepos 20 d. permestas geležinkeliu į Suojarvį"* (354, p. 250). Tuo metu Talvelos korpusas puolė toliau palei Ladogos ežerą ir liepos 22 d. pasiekė 1939 m. sieną prie Vidlicos gyvenvietės. Liepos 24 d. 6 AK pasiekė Tuloksos (Tuulosjokio) upės, kuri buvo paskutinė natūrali kliūtis suomių kariuomenės kelyje Oloneco ir Svirės upės link, ribą.

6 AK per dvi nenutrūkstamo puolimo savaites pasistūmėjo daugiau kaip 150 km, o 7-asis AK nesėkmingai mėgino pralaužti pulkininko Bondarevo 16-osios šaulių divizijos gynybą palei pačią sieną. Sovietinės kariuomenės naudojamų betoninių IUT, minų laukų ir Sortavalos įtvirtintojo rajono 42 km ilgio vielos užtvarų suomių pėstininkams įveikti nepavyko. Visą 1941 m. liepą, patirdami didelių nuostolių (5,5 tūkst. žmonių, iš jų 1,5 tūkst. žuvusių), skverbdamiesi per Bondarevo divizijos gynybą, suomiai pasistūmėjo 10–15 km iki Ruskealos gyvenvietės prie Loimolos–Sortavalos

Generolas leitenantas E. Heinrichsas, pulkininkas R. Lagusas ir generolas majoras P. Talvela 1941 m. vasarą.

geležinkelio linijos. Nei užimti, nei apsupti Sortavalos suomiams nepavyko. Kadangi ryšys su toli į rytus nublokštais 7-osios armijos daliniais bei štabais buvo nutrūkęs, liepos 21 d. Sortavalos kariuomenės grupė (168-oji šaulių divizija ir 71-osios divizijos 367-asis šaulių pulkas) priskirta 23-iajai armijai.

Tuo metu, kai Talvelos korpusas pasiekė Tuloksos upės ribą, priešais jį didelių Raudonosios armijos pajėgų iš tikrųjų nebuvo. Talvela siekė veržtis toliau, bet jam neleista. 1941 m. rugsėjo 2 d. vokiečių generolui Engelbrechtui Talvela su graudu liu sakė: *„Korpuso puolimas sukėlė rusų paniką, ir tuo metu korpusui nieko nereiškė pasiekti Svirės upę ir galbūt sudaryti placdarmą jos priešingame krante“* (65, p. 240).

Tačiau Mannerheimas laikėsi kitokio požiūrio:

„... Talvela pareikalavo, kad kariuomenė vėl pultų nuo Tuulosjokio upės ribos, tačiau aš, žinodamas jo impulsyvų būdą, laikiau reikalinga pastebėti, kad tam dar neatėjo metas. Puolimo negalima pradėti, kol nesutvarkyti aprūpinimo keliai ir nesutelktos iš kitų fronto vietų atitrauktos papildomos pajėgos. Aš nenorėjau jokių žaibiškų laimėjimų...“ (22) (žr. 47 žemėlapį, p. 432).

Papildomos pajėgos (1-oji suomių pėstininkų divizija, 163-ioji vermachto pėstininkų divizija, kiek vėliau ir suomių 17-oji pėstininkų divizija) pasiųstos palei geležinkelį nuo Loimolos iki Suojarvio ir toliau, aplenkiant Siamozero šiaurinį krantą, Petrozavodsko link. Tuo metu atsipeikėjusi nuo pirmojo šoko sovietinė vadovybė pradėjo karštligiškai rinkti naujus dalinius bei junginius. Petrozavodske iš 31-ojo atsargos pulko bei miesto partinio ir komjaunimo aktyvo suformuotas 131-asis šaulių pulkas. Jam sustiprinti priskirtas šalia Petrozavodsko atsiradęs šarvuotasis traukinys ir jau liepos 13 d. greitomis suformuotas junginys geležinkeliu išvyko į Suojarvį.

Kitu 7-osios armijos rezervu (kartu su partiniu aktyvu) tapo NKVD kariuomenė, kurios gana daug išskleista sovietinėje „Karelijoje-Suomijoje“ ir kuri 4-ajame dešimtmetyje tapo viena iš pačių didžiausių Gulago salyno „salų“. Du NKVD motorizuotieji pulkai (9-asis ir 24-asis motorizuotieji šaulių pulkai) liepos 16 d. priskirti 7-osios armijos operatyviniam pavaldumui. Paskui geležinkeliu (per Leningradą, Lodeinoje Polę) į Kareliją permesti 23-iosios armijos 198-osios motorizuotosios divizijos 452-asis pulkas ir 10-ojo mechanizuotojo korpuso 7-asis motociklininkų pulkas, 3-ioji jūrų pėstininkų brigada, keletas atskirų tankų kuopų ir artilerijos divizionų.

1941 m. liepos 21 d. į šalia Priažos gyvenvietės įsikūrusį 7-osios armijos štabą atvyko pats Šiaurės vakarų strateginio ruožo vadas, VKP(b) CK politinio biuro narys, vienas iš penkių valstybinio gynybos komiteto narių maršalas K. Vorošilovas (keistas sutapimas – kaip tik tą dieną į „Šiaurės“ armijų grupės vado štabą feldmaršalo Lebo štabą atvyko Hitleris). Liepos 21 d. 7-osios armijos štabe buvo priimta keletas svarbių sprendimų. Pirma, Vorošilovas įsakė armijos štabui nedelsiant grįžti į Suojarvį. Antai suformuotos dvi palyginti didelės operatyvinės grupės: Petrozavodsko OG (NKVD 9-asis ir 24-asis pulkai) ir Pietų OG (3-ioji jūrų pėstininkų brigada, 452-asis ir 7-asis motorizuotieji šaulių pulkai). Tą pačią dieną, 1941 m. liepos 21-ąją, nuoša-

liame miške stotelėje susikirto „pirmojo maršalo“ ir 1-ojo mechanizuotojo korpuso 1-osios tankų divizijos keliai.

Priminsime, kad birželio 17 d. ši divizija gavo įsakymą pasikrauti į geležinkelio ešelonus ir atvykti į užpoliarėje esančią Alakurčio stotį. 1941 m. liepos 1 d. Sallos rajone pradėjo puolimą vermachto 36-asis korpusas (169-oji pėstininkų divizija ir motorizuotoji SS brigada „Nord“). Per savaitę įnirtingų mūšių generolo Baranovo tankistai, nepaisydami aiškiai „prieštankinės“ vietovės, sėkmingai kontratakavo priešą ir ne kartą esesininkų brigadą privertė paniškai bėgti. *„Ankstų liepos 4-osios rytą 36 AK štabas tapo stebėtino įvykio liudininku: visa divizija motociklais lėkė Rovaniemio link, o jiems ant kulnų lipo rusų tankai. Keletą valandų korpuso štabas drauge su štabo viršininku stabdė esesininkus ir siuntė juos atgal į pozicijas... kai kurie nesustodami nuvažiavo 80 km iki Kemijarvio, kur vietos komendantą privertė susprogdinti tiltą per Kemijokio upę, kad sulaikytų rusų tankus, kurie tuojau turėtų pasirodyti...“* (65, p. 200) Įsidėmėtina, kad 1-osios tankų divizijos fonduose nėra jokių užuominų apie priešo persekiojimą Suomijos teritorijoje, o tai, mūsų nuomone, tik patvirtina faktą, kad susidūrimas su Baranovo tankų divizija padarė esesininkams neišdildomą įspūdį, kurio paveikti jie ir lėkė nesižvalgydami 80 km...

Vokiečių motorizuotosios SS divizijos „Nord“ karių motociklas, įklimpęs Karelijos kelyje.

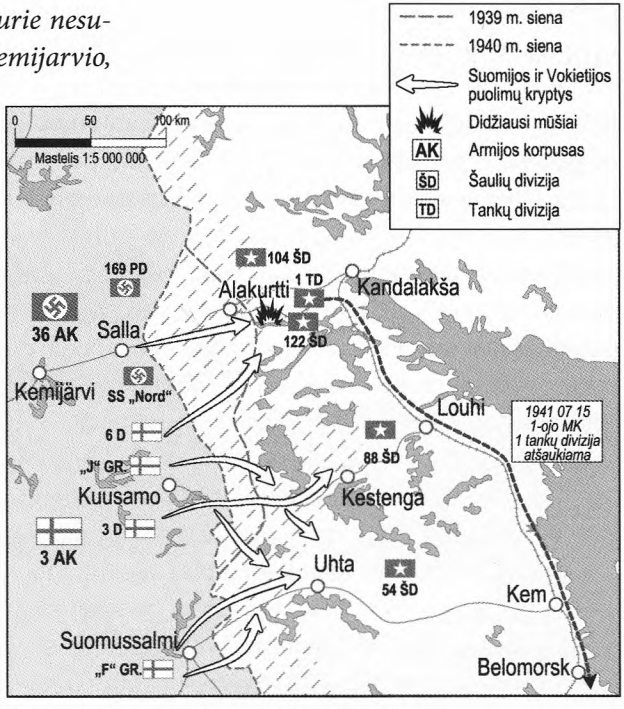

Nr. 49. *Karo veiksmai Baltojoje Karelijoje 1941 m.*

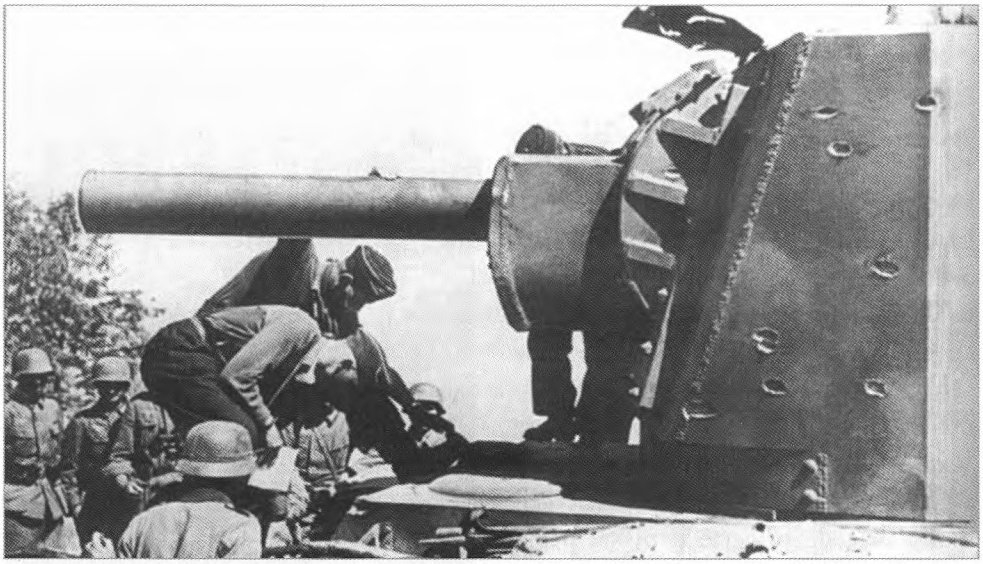

Vokiečiai prie sunkiojo sovietų tanko KV-2. Tanko bokštelis – su 37 mm šarvamušių sviedinių smūgių duobutėmis. Lietuva, 1941 m. birželis.

Kur kas svarbesnis kitas ir šiuo atveju dokumentų patvirtintas faktas, kad 1-oji tankų divizija kariavo ne tik sėkmingai, bet ir „mažakraujiškai". Divizijos nuostoliai mūšyje prie Sallos buvo santykinai nedideli, o jau lyginant su įprastiniais 1941 m. vasaros šimtų kitų Raudonosios armijos divizijų tragiškais nuostoliais – ir visai menki. Iš viso nuo birželio 30 iki liepos 7 d. divizija neteko 28 žmonių žuvusių, 30 – dingusių be žinios, 58 sužeistų. Negrįžtamai prarasti 33 tankai BT-7, 2 BA-10 ir 1 BA-20 (355). Divizijos atskirame batalione (236 automobiliai ir 2 motociklai) *„nėra nė vieno gedimo ir priverstinio sustojimo"*. Karinio personalo nuostoliai – 3 kariai sužeisti (356). Divizijos haubicų artilerijos pulkas nuo birželio 22 d. iki rugpjūčio 1 d. iš viso neteko 8 žmonių 1 žuvęs, 7 sužeisti). 36 pulko traktoriai (vilkikai) kiekvienas nuriedėjo vidutiniškai po 279 km, *„materialinių priemonių ir autotransporto nuostolių pulkas nepatyrė"* (357). O apskritai 1-osios tankų divizijos stebėtina istorija gali būti paradoksalus taisyklės „Drąsuolio ir kulka bijo, ir durtuvas neįveikia" iliustravimas. Būtent 1-osios tankų divizijos 1-ojo tankų pulko 1-ajame tankų batalione kovojo legendinio tanko KV Nr. 864 įgula, vadovaujama vyresniojo leitenanto Z. Kolobanovo. 1941 m. rugpjūčio 19 d. mūšyje Lugos–Gačinos plente ši įgula kovėsi su 40 vokiečių tankų. Į KV tiesiogiai pataikė 156 priešo sviediniai, bet jo nepamušė. Vokiečiai, kaip įprasta skaičiuoti, tada prarado 22 tankus. Šis skaičius tikriausiai daugelį kartų padidintas, bet pats Kolobanovo įgulos sėkmingų kautynių faktas abejonių nekelia.

1941 m. liepos 15 d. 6 valandą ryto po keleto kategoriškų vyriausiosios vadovybės įsakymų 1-osios tankų divizijos daliniai pradėjo krautis į vagonus Alakurčio stotyje – divizija, kaip ir visi kiti Šiaurės fronto tankų junginiai, buvo permetama prie Leningrado gynybos Lugos ribos. Tiesa, ne visa divizija. 14-osios armijos vadas ge-

nerolas leitenantas V. Frolovas, nepaisydamas visų vyriausiosios vadovybės įsakymų, „pasiglemžė“ divizijos motorizuotąjį šaulių pulką ir 1-ojo tankų pulko 3-iąjį batalioną. Liepos 17 d., praėjus lygiai mėnesiui po to, kai „taikią vasaros dieną“ 1-oji tankų divizija buvo pakelta pagal aliarmo signalą, ešelonai pajudėjo iš Alakurčio stoties. Liepos 21 d. Vorošilovas sustabdė divizijos ešelonus ir įsakė iškrauti 2-ąjį tankų pulką. Taigi prie Lugos ribos galiausiai atvyko ne visa puikiai parengta, mūšiuose užgrūdinta tankų divizija, o iš tikrųjų 1-ojo tankų pulko du tankų batalionai su maždaug 80 tankų (žr. 49 žemėlapį, p. 435, 46 žemėlapį, p. 429).

2-asis tankų pulkas (į Petrozavodską jis atvyko turėdamas 4 KV, 13 T-28, 29 BT-7, 57 BT-5, 32 T-26, iš viso 135 tankus ir 19 šarvuočių BA-10 ir BA-20) tuojau perskirtas į dvi dalis: du tankų batalionai atiduoti Petrozavodsko OG ir vienas batalionas – Pietų OG. Tokio „operatyvinio meno“ logiką suprasti sunku. Ir ne dėl pirmosiomis karo savaitėmis bei mėnesiais susiformavusios tradicijos skaldyti galingus „plieninius branduolius“ į menkas „kruopeles“. Nelaimei, maršalas Vorošilovas taip ir nesuprato, kad lengvųjų tankų divizija su tik kulkų nepramušamais šarvais bei mažo kalibro patrankomis – ne „stebuklingoji lazdelė“, o įrankis. Įrankis, visai tinkamas atlikti tam tikrą darbą. Tą patį, kurį praėjusio šimtmečio karuose atliko kazokų raitininkų lavina: vyti ir kapoti bėgančiuosius, užimti štabus ir sandėlius, deginti gurguoles iš baimės sutrikusio priešo užnugaryje. O vietovėse, kurių pavadinimai Siamozeras, Mašozeras, Vedlozeras, Krošnozeras, tarp Karelijos snaudžiančių miškų, pelkių ir ežerų, tankų pulkas galėjo tik didvyriškai žūti. Taip iš tiesų ir įvyko.

1941 m. liepos 23–27 d. miškuose prie Vedlozero įsiplieskė įnirtingos ir vos ne vienintelės tokio pobūdžio tankų kautynės su pėstininkais miške. Tą kartą drąsieji

Suomių kareivis padėjo rusišką kepurę, aptiktą tanke BT, ant jo patrankos vamzdžio.

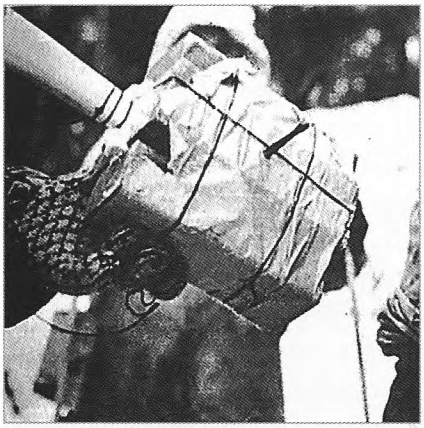

Trotilo granatos – efektyvus suomių ginklas prieš sovietų tankus.

Baranovo divizijos tankistai susidūrė su ne mažiau tvirtais ir drąsiais priešais. Į mūšį mesta pulkininko Paalaus suomių 1-oji pėstininkų divizija turėjo Žiemos karo patirties, taip pat ir kovos su sovietiniais tankais patirties, bet buvo nepalyginti geriau ginkluota nei Žiemos karo dienomis. Suomių kariuomenės lengvos mažo kalibro patrankos puikiai tiko veikti miške iš pasalų (prancūziška 25 mm prieštankinė patranka „Marianne" svėrė vos 310 kg, 37 mm „Bofors" – 375 kg). Sprendžiant iš Petrozavodsko OG vadovybės pranešimų, motorizuotieji „čekistai" traukdavosi jau po pirmųjų šūvių ir suomių pėstininkai sėkmingai naikino pelkėse klimpstančius tankus. Beje, suomiams patrankų, matyt, trūko, tad jie naudojo ir butelius su benzinu, ir tolo lazdeles. Po keleto dienų Petrozavodsko OG puolimas galutinai užspringo. Tankų pulko nuostoliai – 67 tankai BT ir 279 žmonės karinio personalo (366).

Vokiečių 163-ioji pėstininkų divizija pasirodė esanti mažai tinkama kovoti miškingoje bei pelkėtoje vietovėje ir savarankiškai užimti Suojarvio neįstengė. Mannerheimas buvo priverstas permesti į „Karelijos armijos" kairįjį sparną jėgerių brigadas ir nukreipti 6 AK pagrindines pajėgas smogti Suojarvyje esančiai sovietinės kariuomenės grupuotei į sparną ir užnugarį. Po to, kai suomiai perkirto geležinkelio liniją palei Siamozero pietinį krantą, sovietinė kariuomenė buvo priversta atsitraukti nuo Suojarvio į rytus. Baigęs šią operaciją Mannerheimas vėl mielai grąžino vokiečių diviziją į savo rezervą ir atitraukė iš mūšių zonos.

Liepos 28 d. į Kareliją atvyko Leningrado 3-ioji „liaudies pašauktinių" dvizija (LPD), kuri įtraukta į Petrozavodsko OG. Atvykus pastiprinimams, prasidėjo dar vienas kruvinas mėginimas naudojant tankus kontratakuoti ir nublokšti suomių kariuomenę nuo Tuloksos ir Vedlozero į vakarus. Tačiau per dvi savaites pavyko pasistūmėti priekin vos 10–15 km. Rugpjūčio viduryje frontas Ladogos Karelijoje stabilizavosi linijoje už 30–50 km ryčiau 1939 m. sienos (žr. 47 žemėlapį, p. 432). „Karelijos armijos" nuostoliai buvo labai dideli: per 1941 m. liepos 20 dienų jos nuostoliai – 6,7 tūkst. žuvusiųjų ir 25 tūkst. sužeistųjų (354, p. 259).

Puolimas Karelijos sąsmaukoje prasidėjo 1941 m. rugpjūčio 31 d.

Kadangi visi Suomijos kariuomenės vyriausiosios vadovybės rezervai jau buvo naudojami mūšiuose Ladogos Karelijoje, puolimui pasitelktos tik nuo pačios karo pradžios prie sienos likusios pajėgos: 2 AK trys pėstininkų divizijos, 4 AK trys pėstininkų divizijos ir atskira 10-oji pėstininkų divizija (žr. 47 žemėlapį, p. 432). Priešingai nei daugelį mėnesių 23-iosios armijos ir Šiaurės fronto vadovybė tikėjosi, suomiai pagrindinį smūgį smogė ne Lappeenrantos–Vyborgo ruože, o priešingame 23-iosios armijos gynybos sparne, palei Ladogos ežero šiaurinę pakrantę.

Suomių puolimo pradžios išvakarėse 23-iosios armijos vadovybė mėgino suorganizuoti kontrsmūgį palei Ladogos ežero krantą nuo Lahdenpohjos į šiaurės rytus siekdama atstumti suomių kariuomenę nuo Sortavalos. Kontrsmūgiui panaudota 198-oji divizija (be 452-ojo motorizuotojo šaulių pulko, anksčiau perdislokuoto į Kareliją) ir iš armijos kairiojo sparno permestas 43-iosios šaulių divizijos 181-asis pulkas. Nuo liepos 29 iki 31 d. pabaigos smogiamoji grupė pasistūmėjo 3–4 km, o tada puolimas įstrigo. Mat nuostoliai buvo per dideli. Štai 198-oji motorizuotoji divizija tuose mūšiuose patyrė nuostolių – 168 žmonės žuvo ir 1704 sužeisti (358). Įsidėmėtinas visiškai neįtikimas žuvusiųjų ir sužeistųjų santykis (1 su 10). Aišku, 198-osios motorizuotosios divizijos kariai anatomine struktūra nesiskyrė nuo kitų

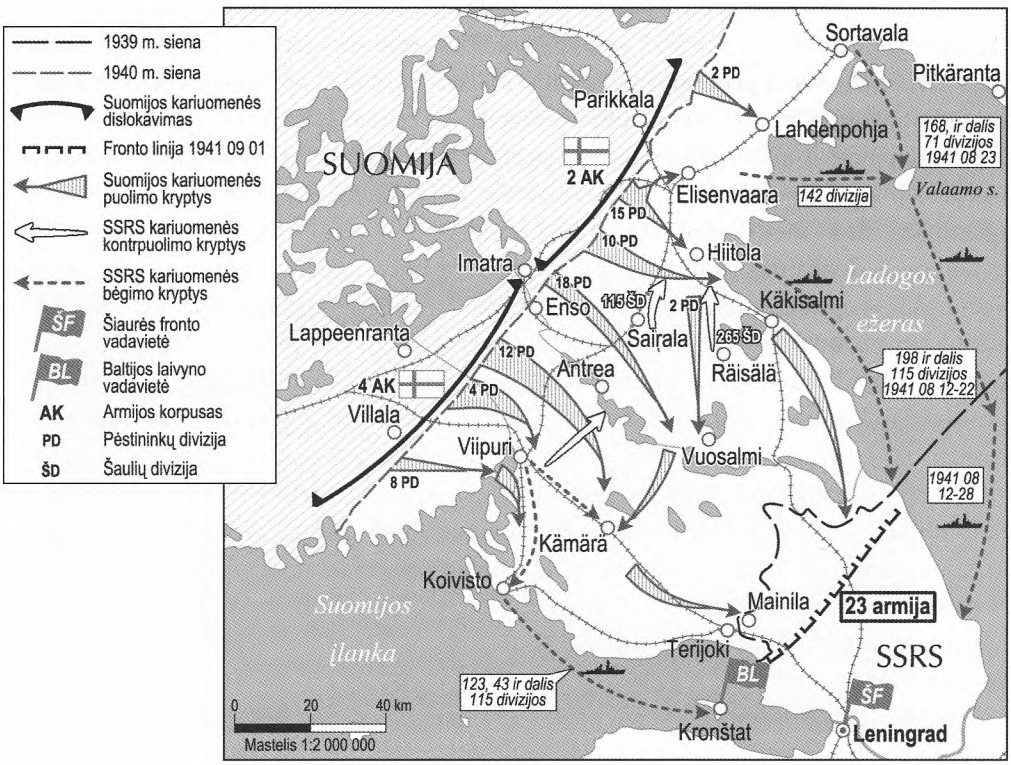

Nr. 48. *Suomijos kariuomenės puolimas Karelijos sąsmaukoje.*

žmonių, iš kurių visuose XX a. karuose žuvusiųjų ir sužeistųjų santykis – maždaug 1 su 3. Taip ir buvo – nuo liepos 4 iki rugpjūčio 10 d. 198-osios divizijos nuostoliai: 216 žuvusiųjų, 851 sužeistas ir 583 dingę be žinios (359). Greičiausiai į anksčiau pateiktą sužeistųjų skaičių įtraukti ir „dingę be žinios" kariai (359).

Kad ir kaip būtų, nepavykęs kontrpuolimo mėginimas tik padėjo suomiams, nes nuleido kraują vieninteliam 19 ŠK rezervui (198-ajai divizijai) ir „suglaudino" sovietinės kariuomenės kovos rikiuotę kaip tik tame fronto ruože, kurį suomių vadovybė rengėsi apsupti. 1941 m. liepos 31 d. po trumpo artilerijos parengimo 2-oji pėstininkų divizija pradėjo puolimą Lahdenpohjos kryptimi, o 15-oji pėstininkų divizija – Hiitolos kryptimi. Kitaip nei Ladogos Karelijoje, kur suomiai liepos 10 d. pradėjo puolimą turėdami trigubą karių skaičiaus pranašumą, kautynėse palei Ladogos šiaurinę pakrantę pajėgos buvo maždaug lygios. Rugpjūčio pirmosiomis dienomis ten vyko įnirtingi, kruvini mūšiai.

„*Nors per šiuos žiaurius mūšius*, – rašo atsiminimuose Mannerheimas, – *kuriuos aš pats stebėjau iš arti, buvau ne kartą prašomas permesti naujų pajėgų, šį rezervą* (10-ąją pėstininkų diviziją) *laikiau prie savęs ir tik rugpjūčio 4 d. atidaviau korpuso vadui įsakęs jį visa galia panaudoti tik mano nurodytame ruože. Kitą dieną pulkininko Sihvo vadovaujama naujoji divizija perėjo į puolimą patraukdama paskui save kitus dalinius ir rugpjūčio 7 d. užėmė Kaukolos kaimą. Gilus prasiveržimas sėkmingai baigtas rugpjūčio 8 d. Kariuomenė pasiekė Ladogos ežerą Lahdenpohjos rajone, o tai reiškė, kad priešo kariuomenės Sortavalos grupuotės komunikacijos perkirstos. Rugpjūčio 11 d. užimtas svarbus geležinkelio ir plentų mazgas Hiitola, o puolimo pleištas pasiekė Ladogos krantus tarp Hiitolos ir Keksholmo*" (žr. 48 žemėlapį, p. 439).

Jau rugpjūčio 4-ąją suomių puolimo penktą dieną, generolas leitenantas Pšenikovas pašalintas iš 23-iosios armijos vado pareigų. Jį pakeitė generolas majoras M. Gerasimovas, iki to meto vadovavęs 19 ŠK kariuomenei.

Liepos 5 d. Šiaurės fronto vadas įsakė Gerasimovui nedelsiant atitraukti visą Sortavalos grupuotę į pietvakarius, prie Keksholmo, tačiau rugpjūčio 6 d. Vorošilovas atšaukė šį nurodymą ir įsakė „jokiu būdu nesitraukti iš Sortavalos" (360). Siekiant nustumti prie Hiitolos prasiveržusius suomius, 23-iajai armijai priskirta 265-oji šaulių divizija, kurią vyriausioji vadovybė anksčiau nukreipė į Gačiną, t.y. į „vokiečių frontą".

265-oji šaulių divizija suformuota Maskvos KA, be to, „*iki 4 proc. karinio personalo anksčiau tarnavo ar dirbo NKVD sistemoje*" (354). Rugpjūčio 10 d. 23-iosios armijos vadovybė mėgino 265-osios ir 115-osios šaulių divizijų pajėgomis surengti kontrsmūgį rajone į pietryčius nuo Hiitolos, bet visos šios pastangos nuėjo niekais, o rugpjūčio 11 d. priešas galutinai atkirto palei Ladogos šiaurinį krantą apsuptą kariuomenę.

Rugpjūčio 15 d. sovietinė kariuomenė pasitraukė iš Sortavalos miesto ir pasislėpė Ladogos šcheruose. Buvo nuspręsta evakuoti apsuptuosius (168-osios, 142-osios šaulių divizijų, 198-osios motorizuotosios divizijos, 71-osios divizijos 367-ąjį šaulių

pulką, dalį 115-osios šaulių divizijos pajėgų) Ladogos karinės flotilės laivais. Iki rugpjūčio 23 d. visi evakuoti daliniai nugabenti į Valaamo salą ir paskui nuvežti į Leningradą. Iš viso evakuota 26 tūkst. žmonių, 155 pabūklai, o tai yra maždaug pusė apsuptų dalinių bei junginių pajėgų. Iš pasieniečių ir įvairių besitraukiančios kariuomenės padalinių sudaryta pulkininko S. Donskojaus vadovaujama sudėtinė grupė laikėsi Keksholme ir gynė pakrantės kelią iki 1941 m. rugpjūčio 21 d. (žr. 48 žemėlapį, p. 439).

Visi keliai į Sortavalą buvo užkimšti sudaužyta ar palikta sovietų karo tehnika. 1941 m. rugpjūtis.

Rugpjūčio 14–16 d. 10-oji pėstininkų divizija toliau puolė pietų link. Dvi dienas trunkančiose kautynėse prie Paiselio kaimo galutinai sutriuškinta 265-oji šaulių divizija. 10-osios divizijos 43-iojo pėstininkų pulko dokumentuose yra toks įrašas:

„... Rusai narsiai gynėsi, bet atkaklūs suomiai juos atakavo ir viskas greit baigėsi... Kaip pasakojo belaisviai, pulko komisaras iš pradžių pasakė ugningą kalbą apie Staliną ir sovietinę tėvynę, paskui su 6 automatininkais ir dviem rankiniais kulkosvaidžiais pabėgo... Visai kitaip elgėsi 946-ojo šaulių pulko vadas majoras Lašenka – paskutinę savo valandą įsakė kariams jį nušauti...“ (314, p. 29)

Dar iki kautynių prie Ladogos ežero šiaurės vakarų pakrantės pradėjo pulti pulkininko Pajario 18-oji pėstininkų divizija (ta pati divizija, kurios padaliniai liepos 3-iosios vakarą atrėmė 10-ojo mechanizuotojo korpuso mėginimą užimti ir „ugniasvaidžiais tankais padegti“ Imatros stotį). Nubloškusi nuo sienos 115-ąją šaulių diviziją, kurios išlikę daliniai pasitraukė į Vuoksos upės vakarinį krantą, 50 ŠK gynybos ruožą, Pajario divizija sparčiai veržėsi priekin ir liepos 8–10 d. perkirto geležinkelį

RA šarvuočiai BA-10 sutriuškintame „mottyje“ („mottis“ – visiškai apsupta ar kitaip izoliuota priešo kovinė grupė). 1941 m. rugpjūtis.

Antrejos–Sairalos ruože (žr. 48 žemėlapį, p. 439). Rugpjūčio 16 d. Oravankiuto gyvenvietės (ryčiau Vuosalmio) rajone 18-osios pėstininkų divizijos dalinius atakavo 33-iojo pasienio būrio pajėgos ir joms priskirtas tankų padalinys. Tris dienas miške vyko įnirtingas mūšis, per kurį suomiams pavyko apsupti ir sutriuškinti pasieniečius. Nelaisvėn pateko būrio vadas, paimta dalinio kovos vėliava (314, p. 32).

Rugpjūčio 17-osios vakarą Pajario divizija pradėjo keltis per Vuoksos upę. Divizijos veteranas, leitenantas L. Janttis rašo: *„Per parą toli pasistūmėjome. Mūsų 14-asis sunkiosios artilerijos divizionas kėlėsi per Vuoksą plaustais. Man ir dabar plaukai stojasi piestu prisiminus, kaip pragariškoje tamsoje krovėme pabūklus ant plaustų...“* (314, p. 35)

Iki rugpjūčio 18-osios vidurdienioVuoksos vakariniame krante jau buvęs visas 18-osios pėstininkų divizijos 27-asis pėstininkų pulkas užėmė 5 km gylio placdarmą.

Matyt, tik tada Šiaurės fronto štabas suprato paprastą ir nepriekaištingą suomių vadovybės planą. Suomiai, gerai žinodami, kad jų artilerija silpna, o bombonešių ir tankų beveik neturi, nė nemėgino „kaktomuša“ laužtis per Vyborgo įtvirtintojo rajono betoninių IUT liniją.

Buvo suplanuota ir sėkmingai atlikta Vuoksos upės forsavimo operacija pasiekti sovietinės kariuomenės visos Vyborgo grupuotės gilų užnugarį. Iki rugpjūčio 20 d. Vuoksos vakariniame krante, Pajario divizijos sukurtame placdarme, jau buvo 2-osios ir 10-osios pėstininkų divizijų daliniai. Šiaurės fronto vadas generolas leitenantas M. Popovas kreipėsi į vyriausiąją vadovybę ir prašė atsiųsti keturias naujas šaulių divizijas bei vieną aviacijos diviziją, bet tokių rezervų „Suomijos frontui“ vyriausioji vadovybė jau neturėjo.

Rugpjūčio 20 d. vyriausiajai vadovybei leidus, 50 ŠK daliniai (43-ioji ir 123-ioji šaulių divizijos) du mėnesius nieko neveikę prie sienos, pradėjo sprogdinti ilgalaikius įtvirtinimus ir trauktis į pietus, Vyborgo link. Rugpjūčio 23 d. skubiai atitraukti į pietryčius nuo Vyborgo 43-iosios ir 115-osios šaulių divizijų daliniai smogė kontrsmūgį turėdami užduotį sunaikinti suomių placdarmą Vuoksos upės vakariniame krante. Dvi dienas vyko įnirtingas mūšis, kartais virstantis durtynėmis. Abi šalys suprato, kad šiose kautynėse bus galutinai nulemtas 23-iosios armijos Vyborgo grupuotės likimas. Rugpjūčio 25 d. suomiai, palaikomi nuo sienos palei Vuoksos upės vakarinį krantą besiveržiančios 12-osios pėstininkų divizijos, sutriuškino sovietinę kariuomenę ir perkirto geležinkelio liniją piečiau Kemerės stoties. Dabar 23-iosios armijos kariuomenę su Leningradu jungė vienintelis Vyborgo–Koivisto pakrantės kelio „siūlelis“.

Naktį į 1941 m. rugpjūčio 25-ąją įvyko tai, ką galima laikyti vienu iš pačių didžiausių suomių kariuomenės laimėjimų, arba vienu iš pačių gėdingiausių Baltijos laivyno nesėkmių. Per 50 mylių nuo Kronštato laivyno bazės suomiai pradėjo ir sėkmingai baigė jūrų desanto operaciją –Vyborgo įlankos priešingame krante išlaipino 8-ąją pėstininkų diviziją. Išlaipino neturėdami šiame Baltijos rajone nė vieno didelio antvandeninio kovinio laivo ir be galo atsilikdami aviacijos pajėgų dydžiu.

Įsitvirtinusi išsilaipinimo rajone sukurtame placdarme 8-oji pėstininkų divizija pradėjo puolimą ir rugpjūčio 26 d. perkirto pajūrio kelią tarp Vyborgo ir Koivisto. Tada trijų Raudonosios armijos šaulių divizijų (43-iosios, 115-osios, 123-iosios) daliniai gavo paskutinį įsakymą – sunaikinti kovinę techniką ir nuo Porlampio kaimo per mišką trauktis į Leningradą (žr. 48 žemėlapį, p. 439).

Bet pasitraukti buvo neįmanoma, nes suomių kariuomenė (12-oji ir 18-oji pėstininkų divizijos) jau sudarė tvirtą gynybą frontu į šiaurės vakarus. Daliai kariuomenės pavyko prasiveržti prie įlankos kranto šalia Koivisto. Naktį į rugsėjo 2-ąją trys dideli transportai („Meero“, „Oto Šmidt“ ir „Barta“), lydimi dviejų tralerių ir dviejų katerių, išplaukė iš Kronštato į Koivistą. Transportas „Meero“ užplaukė ant minos, kuriai sprogus nuskendo. Kiti du transportai, švintant priplaukę prie Koivisto molo, paėmė apie 6 tūkst. žmonių ir sėkmingai grįžo į Kronštatą. Prie Vyborgo sutriuškintų divizijų karinis personalas buvo evakuojamas net kelias savaites. Iš viso evakuota (įvairių šaltinių duomenimis) nuo 14 iki 20 tūkst. žmonių. Kiti pateko į suomių nelaisvę. Tarp belaisvių buvo ir 43-iosios šaulių divizijos vadas generolas majoras V. Kirpičnikovas. SSRS aukščiausiojo teismo karinės kolegijos nuosprendžiu „už kariuomenės nesuvaldymą ir savanorišką pasidavimą nelaisvėn“ jis 1950 m. liepos 28 d. sušaudytas, o 1957 m. birželį – reabilituotas.

Rugpjūčio 29 d. suomiai įžengė į atsitraukiančių sovietinių dalinių barbariškai sugriautą Vyborgą. Rugpjūčio 31 d. 12-oji pėstininkų divizija užėmė Terijokį – pasienio kurortinę gyvenvietę, kurioje 1939 m. gruodžio 1 d. neva sudaryta pono Kuusineno „liaudies vyriausybė“. Tą pačią dieną 18-oji pėstininkų divizija pasiekė 1939 m. lapkričio 26 d. išgarsėjusį pasaulyje Mainilos kaimą. Pajario divizijos kariai neatsisakė malonumo iššauti šešių ritualinių šūvių iš pabūklo buvusios pasienio upės – Sestros – pusėn.

Belaisviai raudonarmiečiai Karelijoje. 1941 m.

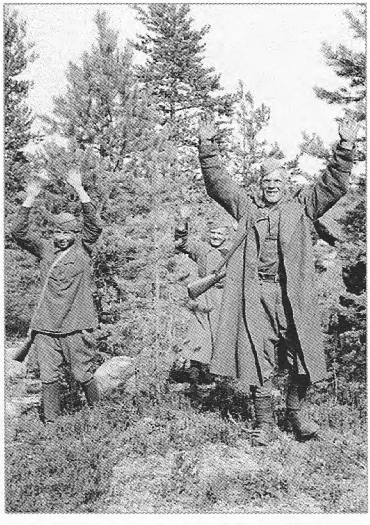

RA kariai pasiduoda į nelaisvę Tęstinio karo metu.

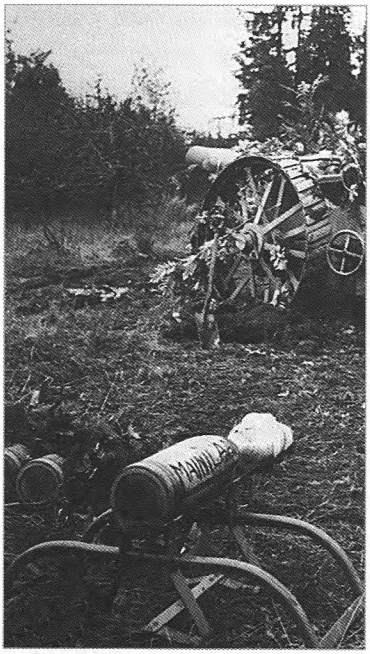

Simboliniai suomių artileristų šūviai į Mainilos kaimą prieš peržengiant senąją valstybės sieną. Šešis kartus buvo iššauta iš amerikietiškos 203 mm kalibro haubicos „Vickers Mark 6". 1941 m. rugpjūčio 31 d.

Pergalės džiaugsmą (per vieną mėnesį suomių kariuomenė išvadavo visą aneksuotą Karelijos sąsmaukos teritoriją ir susigrąžino tris didelius miestus: Vyborgą, Keksholmą ir Sortavalą) aptemdė dideli nuostoliai. Už Leningrado karinės apygardos penkių kadrinių divizijų sutriuškinimą Suomijos kariuomenė brangiai sumokėjo. Bendrieji nuostoliai (žuvusių ir sužeistų) – daugiau kaip 25 tūkst. žmonių. Kai kuriuose pulkuose tie nuostoliai siekė 25–30 proc. etatinio personalo. Pavyzdžiui, 28-asis pėstininkų pulkas neteko 279 žmonių – žuvusių ir dingusių be žinios, 856 sužeistų, 48-asis pėstininkų pulkas – 358 žmonių žuvusių ir dingusių be žinios, 923 sužeistų. 7-ojo pėstininkų pulko nuostoliai: 480 žuvusių ir 1622 sužeistų, t.y. **daugiau kaip pusė visų karių** (363). O per pirmąsias 40 karo dienų (nuo birželio 22-osios iki liepos 31-osios) vermachto nuostoliai (žuvusių, sužeistų, dingusių be žinios) Rytų fronte sudarė vos 6,5 proc. bendro grupuotės žmonių skaičiaus (1941 m. rugpjūčio 4 d. įrašas F. Halderio „Dienoraštyje").

Suomių kariai forsuoja Sestros upę. 1941 m. rugsėjo 3 d.

Nepaisant didžiulių nuostolių, *„priešas turėjo aiškų puolamąjį polėkį“*. Tokią išvadą priėjo anksčiau minėtos „Pažymos dėl Tėvynės karo 23-iosios armijos fronte įgytos patirties“ sudarytojai. Savos kariuomenės veiksmai apibūdinami štai taip:

„Mūsų svarbiausia priemonė atremti priešo puolimą buvo veiksmai metant į mūšį daugelį grupių ir būrių. Šie greitomis iš įvairių dalinių sukurti būriai nebuvo pakankamai kovingi, o kai kurie, pirmąkart susidūrę su priešu, tiesiog bėgdavo...

Traukdamiesi neturintys patirties, pasirengimo ir tinkamo organizuotumo daliniai negalėjo įsitvirtinti prie kitos ribos, ten sudaryti tvirtos gynybos. Menką patirtį turinčių, mažai apšaudytų dalinių atsitraukimas kartais virsdavo netvarkingu bėgimu. Daliniai ir padaliniai išsisklaidydavo, vadai jų nesuvaldydavo... Daugelis mūsų dalinių ir padalinių palikdavo, o dažnai ir tiesiog mesdavo materialines priemones (kulkosvaidžius, minosvaidžius). Labai dažnai buvo paliekami priešui pabūklai, nes artilerijai priskirti pėstininkai ją mesdavo.

Deja, daugelyje dalinių nebuvo taisyklės nepalikti priešui savo sužeistųjų ir žuvusiųjų... Ten, kur mūsų daliniai būdavo tvirti, iniciatyvūs, atkaklūs ir pasitikintys savo jėgomis, kur vadai vadovavo pasitkėdami bei tvirtai, mes pasiekdavome aiškių laimėjimų...“

Rugsėjo 1 d. Leningrado fronto karo taryba (1941 m. rugpjūčio 23 d. Šiaurės frontas padalytas į Leningrado ir Karelijos frontus) nusprendė atitraukti 23-iosios armijos kariuomenę prie Karelijos ĮR. Sunku pasakyti, ar tą dieną dar egzistavo ši kariuomenė, bet atsirado naujas, trečias per mėnesį, vadas generolas A. Čerepanovas. Iki rugsėjo 3 d. pakriki atsitraukiančių ir evakuotų vandens keliu divizijų likučiai buvo

Sudaužyta RA karinės technikos kolona Viipurio apylinkėse. 1941 m. rugpjūtis.

sutvarkyti ir įsitvirtino Karelijos ĮR linijoje. Kitą dieną, 1941 m. rugsėjo 4-ąją, suomių daliniai Karelijos sąsmaukoje gavo įsakymą pereiti į gynybą (beje, pavienių susirėmimų vyko maždaug iki rugsėjo 10 d.). Po to frontas stabilizavosi Karelijos įtvirtintojo rajono linijoje trejiems metams – iki 1944 m. birželio 9 d.

Suomijos kariuomenės puolimas Svirės upės ir Onegos ežero link prasidėjo 1941 m. rugsėjo 4 d. Prie dalinių, kurie kariavo Karelijoje liepą–rugpjūtį, suomių vadovybė visiškai jai atitekusiu Keksholmo–Sortavalos–Suojarvio geležinkeliu permetė 2-ąją pėstininkų diviziją. Vėliau į Kareliją pasiųstos 4-oji ir 8-oji divizijos. Kita vertus, Raudonosios armijos vyriausioji vadovybė rugpjūčio pabaigoje nusprendė 7-ajai armijai priskirti dar dvi rezervines šaulių divizijas: 313-ąją ir 314-ąją. Šios dvi divizijos iš tikrųjų atvyko į Kareliją, bet jau po eilinio pralaimėjimo (žr. 50 žemėlapį).

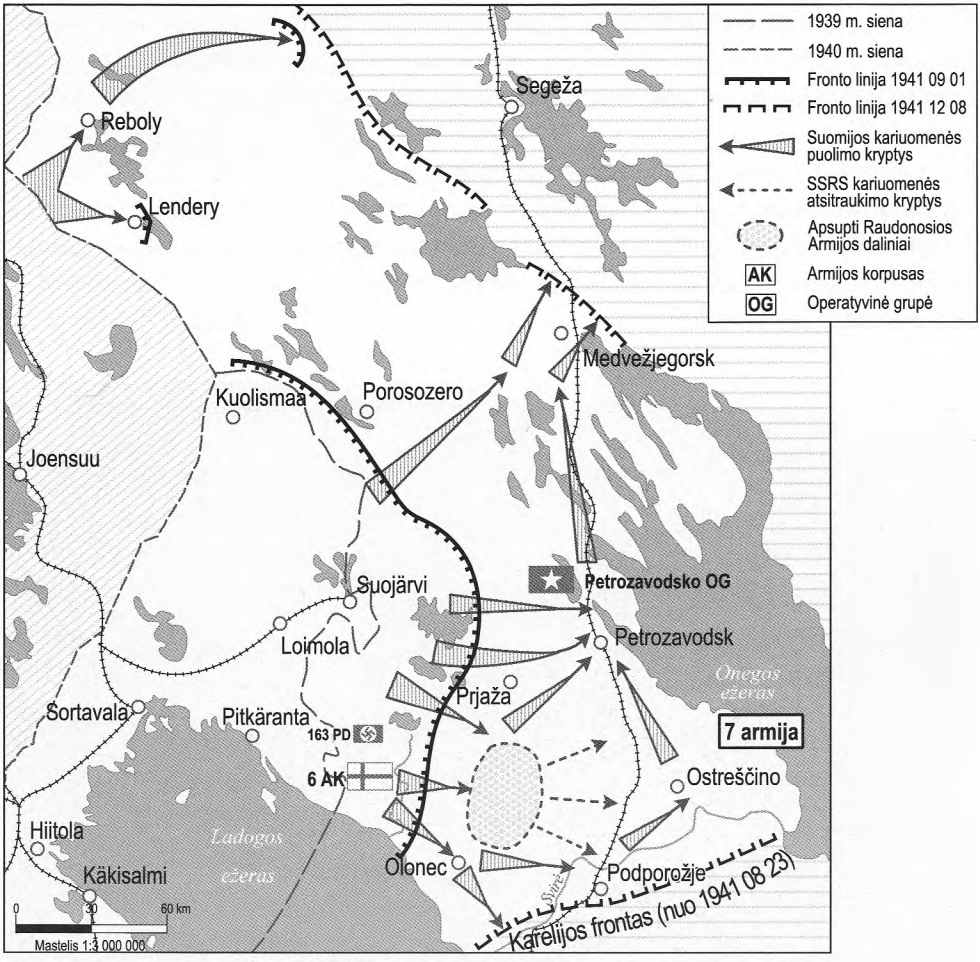

Nr. 50. *Suomių kariuomenės puolimas Ladogos Karelijoje.*

Rugsėjo 4 d. generolo Talvelos 6-asis korpusas (trys divizijos) išvien su 1-ąja jėgerių brigada pradėjo puolimą nuo Tuloksos upės ribos Oloneco link. Ta diena tapo suomių kariuomenės „artilerijos diena“ – artilerijos parengime dalyvavo 16 divizionų (apie 200 pabūklų). Varganos suomių kariuomenės mastais tai buvo didžiulis ugnies galios sutelkimas (1944 m. birželio 9 d. Raudonosios armijos puolimas prasidėjo artilerijos smūgiu, kuriame dalyvavo 3,5 tūkst, pabūklų, užtikrinančių 200–300 vamzdžių ugnies tankį vienam pralaužiamo fronto kilometrui). Kitą puolimo dieną suomiai užėmė Olonecą, o rugsėjo 7 d. pasiekė Svirės upės krantą. Rugsėjo 8 d. pulkininko Laguso jėgerių brigada užėmė strategiškai svarbų geležinkelio tiltą per Svirę Podporožės st. rajone (vėliau pulkininkas Lagusas tapo Suomijos aukščiausiojo ordino „Mannerheimo kryžiaus“ pirmuoju kavalieriumi). Suomių tolesnius mėginimus plėsti placdarmą Svirės pietiniame krante sustabdė tuo metu į Lodeinoje Polę atvykusi 314-oji šaulių divizija.

Prasiveržusi prie Svirės suomių kariuomenė kartu smogė smūgį fronto centrinėje zonoje ir rugsėjo 8 d. užėmė Priažos gyvenvietę ir taip perkirto tose vietose vienintelį automobilių kelią, jungiantį Olonecą su Petrozavodsku. Didžiuliame miško masyve tarp Priažos ir Oloneco buvo apsupta sovietinė kariuomenė, kurios pajėgos, pasak Mannerheimo, prilygo dviem divizijoms. Atsiminimuose jis rašo:

„Vėlesnėmis dienomis šios divizijos buvo vis labiau spaudžiamos tarsi replėmis... Didžiulėmis pastangomis pagrindinei daliai, palikusiai visą įrangą, atskiromis

RA kariai – suomių belaisviai. Karelijos sąsmauka, 1941 m. rugsėjis.

Belaisviai raudonarmiečiai Tęstinio karo metu.

grupėmis per miškus ir pelkes pavyko pasprukti iš apsupimo. Kaip ir triuškinant „maišą“ Karelijos sąsmaukoje prie Porlampio, rusų kareiviai ir dabar įstengė iškęsti visiškai neįtikimus sunkumus bei įtampą ir iš pranešimų apie mūšius prie Piuhiajarvio ypač aiškiai matyti, kokias kančias jiems teko ištverti skverbiantis per miškų tankynę...“

Suomių kariuomenės rugsėjo pradžioje pasiektas puikus laimėjimas buvo iš tikrųjų paskutinis.

Vėliau puolimas nuolat lėtėjo. Devynių dienų prireikė pasistūmėti 40 km nuo Priažos iki Petrozavodsko. Suomių kariuomenė aiškiai „išnaudojo savo išteklius“, be to, ir „puolamasis polėkis“, peržengus sieną, matyt, išseko. Kareiviai nesuprato, kam ir iki kokių ribų jiems reikia brautis per neaprėpiamas Šiaurės Rusijos platybes. Kadangi suomių kareiviai, kaip minėjome, buvo greičiau „liaudies pašauktiniai“ nei profesionalios kariuomenės mechanizmo nemąstantys sraigteliai, tai vis daugiau jų nenorėjo toliau pulti. Suomių tyrėjo H. Heinilės duomenimis, Karelijos sąsmaukoje atsisakymų peržengti 1939 m. sieną pasitaikydavo kas antrame pulke (363). Žinomas net vienas atvejis, kurį patvirtina mačiusiųjų prisiminimai, o ne kokie nors dokumentai, kai neperžengti sienos valdinius ragino kapitono laipsnį turintis karininkas. Dar kartą pabrėšime, kad visi šie anksčiau aprašyti atsitikimai užfiksuoti Karelijos sąsmaukoje ir šią statistiką mechaniškai taikyti Karelijoje kariavusiems daliniams būtų labai neapdairu, tačiau vis tiek ryškėja tam tikra bendra tendencija.

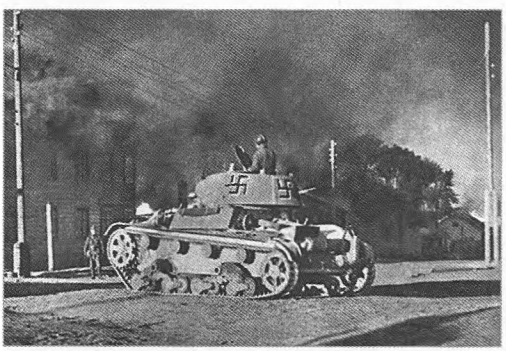

Laguso tankai Petrozavodsko gatvėse. 1941 m. spalio 1 d.

Neišsipildė ir suomių vadovybės viltys, kad, perkirtus Lodeinoje Polės–Petrozavodsko magistralę, pavyks nutraukti 7-osios armijos ryšį su „didžiąja žeme“. Tiesiog likus kelioms savaitėms iki suomių puolimo trečiojo etapo, baigta tiesti 400 km ilgio geležinkelio atšaka, jungianti Belomorską su Vologdos–Archangelsko magistrale. Taigi sukurtas „šiaurės transporto koridorius“ (Belomorskas–Medvežjegorskas–Petrozavodskas),

kuris leido aprūpinti Karelijos fronto kariuomenę, tiesa, labai ilgu aplinkiniu keliu. Šiaurine magistrale į 7-ąją armiją atvyko naujos šaulių divizijos – 313-oji ir 114-oji. Įnirtingi mūšiai dėl Petrozavodsko truko dvi savaites ir baigėsi 1941 m. spalio 1 d. užėmus miestą (žr. 50 žemėlapį, p. 446).

Stalino įsakymas, suformuluotas 1941 m. liepos 3 d. kalboje paliekamą teritoriją paversti „išdegintos žemės" zona, visu mastu taikytas ir Karelijai. Negana to, kaip tik ten dėl palyginti lėto, ypač lyginant su vermachto tankų junginių puolimo tempu, suomių kariuomenės žengimo priekin, šis įsakymas buvo iš tiesų vykdomas. Petrozavodske sugriauta apie pusė gyvenamųjų namų, Kondopogoje – 80 proc., susprogdintos elektrinės, nuniokotos lentpjūvės, nenorintys ar nespėję evakuotis gyventojai palikti be jokių maisto atsargų. Tik atėjusi suomių kariuomenė dešimtis tūkstančių žmonių išgelbėjo nuo bado mirties. Bet tai, aišku, ir iki šiol kai kuriems autoriams nekliudo užtvindyti knygų ir laikraščių puslapius raudomis dėl „menkų davinių" ir suomių okupantų „nežmoniškos rasistinės politikos".

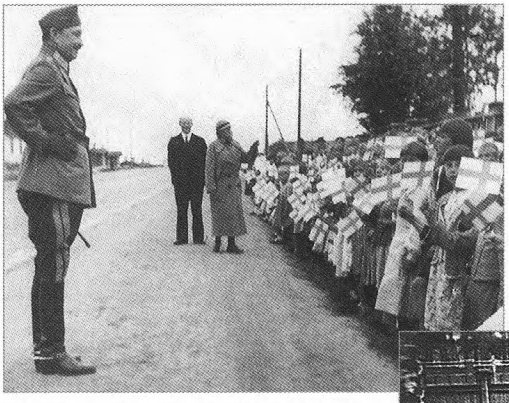

K. G. Mannerheimas šventėje su vaikais Petrozavodske. 1941 m. birželio 21 d.

Prasidėjo 1941 m. spalis ir atėjo ankstyva, tais metais labai šiauri žiema. Paėmus Petrozavodską, didžiausios suomių kariuomenės pastangos nukreiptos užimti Medvežjegorską

RA belaisviai eilėje laukia išduodamo maisto. Petrozavodskas, 1941 m. spalis.

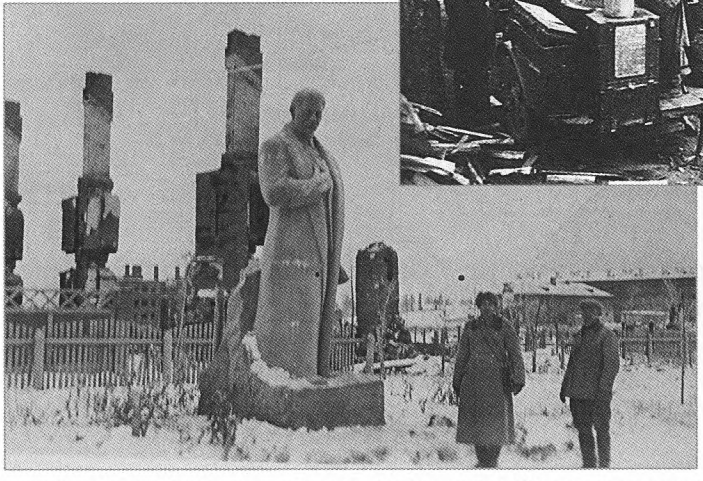

Suomių užimtos Kondopogos griuvėsiai. Priekyje matyti išlikęs Stalino paminklas. 1941 m.

Nr. 53. *Karinių pajėgų išsidėstymas Suomijos ir SSRS pasienyje iki 1941 m. gruodžio mėn.*

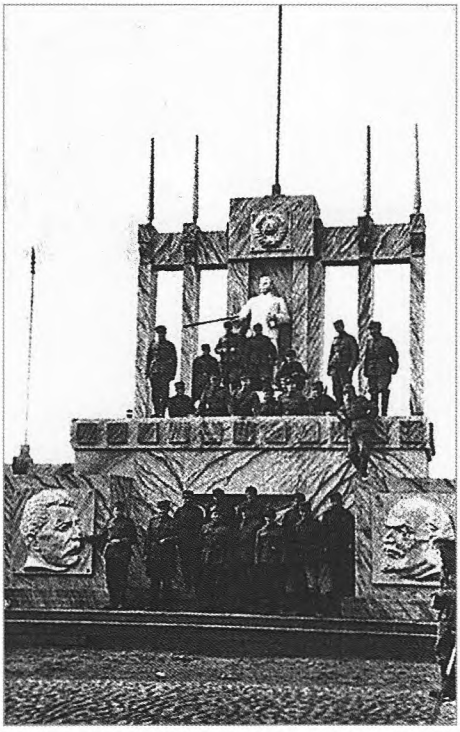

Suomių kariai sovietų paliktoje tribūnoje Petrozavodske. 1941 m. spalis.

Suomių kariai centrinėje Petrozavodsko aikštėje. 1941 m. spalis.

bei teritoriją tarp Segozero ir Onegos ežero šiaurinio galo. „Vietinės reikšmės" mūšiai sniegu užklotame, negyvenamame, be kelių Šiaurės Karelijos rajone truko iki gruodžio 6 d. Medvežjegorskas kelis kartus atitekdavo tai suomiams, tai rusams, pagaliau suomiai užėmė ir miestą, ir Baltosios jūros–Baltijos kanalo pietinę dalį. Tada suomių kariuomenės puolimas buvo nutrauktas visose vietose. Tą pačią dieną, 1941 m. gruodžio 6-ąją, Suomijos parlamentas priėmė iškilmingą nutarimą dėl išvaduotų teritorijų prijungimo prie Suomijos; už 1939 m. sienos esančioms teritorijoms suteiktas karinės okupacinės zonos statusas. Suomių 3-iasis armijos korpusas buvo išjungtas iš operatyvinio pavaldumo vokiečių „Norvegijos" armijai ir grįžo Mannerheimo valdžion. Dar iki 1941 m. pabaigos prasidėjo masinis suomių kariuomenės demobilizavimas. Iki 1942 m. pavasario iš viso 180 tūkst. žmonių grįžo į taikų darbą.

Per kovos veiksmus Karelijoje, kurie truko apie penkis mėnesius, Suomijos kariuomenė perkėlė fronto liniją prie natūralių vandens kliūčių ribos nuo Segozero iki Onegos ežero, Svirės upės ir Ladogos ežero pietinio kranto. Svirės upės rytinėje dalyje sukurtas placdarmas palei upės pietinį krantą, maždaug 15 km gylio ir apie 100 km pločio, tinkamas naudoti kaip pagrindinės gynybos linijos „prietiltis". Kariniu požiūriu pasiektas milžiniškas laimėjimas, nes vietoj ankstesnės vingiuotos sienos linijos be jokios rimtos natūralios ribos dabar teko ginti iš tiesų vien palyginti trumpą fronto liniją palei Svirės upę (žr. 53 žemėlapį, p. 450). Galiausiai įsiveržimo į Sovietų Sąjungos suverenią teritoriją neigiami politiniai padariniai tapo kur kas svarbesni. Bet 1941 m. vėlyvą rudenį Helsinkis to dar neįžvelgė.

Suomių kariai neša sužeistą bendražygį.

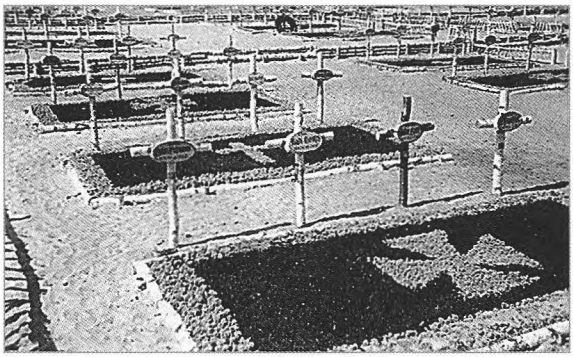

Bendros vokiečių ir suomių karių kapinės.

Suomijos kariuomenės nuostoliai buvo labai dideli. Mannerheimo (ir dabartinių suomių istorikų) duomenimis, antrajame Sovietų Sąjungos ir Suomijos kare jie pranoko Žiemos karo nuostolius. Susidarė 27 tūkst. žmonių negrįžtamųjų nuostolių – 26 tūkst. žuvusiųjų ir 1 tūkst. patekusių nelaisvėn. Dar apie 80–90 tūkst. žmonių nukentėjo dėl sužeidimų ar ligų (visi skaičiai yra orientacinio pobūdžio ir įvairių autorių darbuose skiriasi 10–15 proc.). Taigi bendrųjų nuostolių susidaro **110–115 tūkst. – apie 40 proc. suomių kariuomenės visų kovinių dalinių etatinio žmonių skaičiaus.** Tad galima sakyti, kad suomių kariuomenei pelnyta pergalė kainavo labai brangiai.

Apie Raudonosios armijos nuostolius galima spręsti iš vienintelio patikimo šaltinio – **Suomijos vadovybės pateiktos belaisvių apskaitos: 64 188 žmonės** (28). Tikslaus žuvusių ir sužeistų raudonarmiečių skaičiaus suomių kariuomenės vadovybė, aišku, negalėjo žinoti. O sovietinė istoriografija nepripažino jokio „antrojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo“ ir terminas „Tęstinis karas“ buvo žinomas tik kaip viena iš pačių šlykščiausių buržuazinių istorijos falsifikuotojų išmonių. Tad jo-

Sovietiniai artileristai kelia 45 mm prieštankinį pabūklą. Šiaurės frontas, Kolos pusiasalis, 1941 m.

kie nuostoliai Suomijos fronte atskirai neskaičiuoti, nes, sovietinių istorikų nuomone, jokio „Suomijos fronto" nebuvo, pripažintas tik „suomių kariaunos dalyvavimas hitlerinėje agresijoje prieš SSRS". Be to, sovietinė istoriografija labai nenoriai užsimindavo apie belaisvius, tad negrįžtamieji nuostoliai (žuvusieji, sužeistieji, dezertyrai) visada pateikiami bendrais skaičiais, neskirstant į atskiras dalis.

Rusijos karo istorikų fundamentaliame veikale („Slaptumo grifas panaikintas. SSRS ginkluotųjų pajėgų nuostoliai"), vadovaujant generolui pulkininkui Krivošejevui, sukaupta duomenų apie nuostolius „Strateginėje gynybos operacijoje užpoliarėje ir Karelijoje" (birželio 29–spalio 10 d.). Kaip matome, chronologinės ribos ne visai sutampa su tikruoju kovos veiksmų laiku. Jie Šiaurinėje Karelijoje baigėsi tik gruodžio pradžioje. Kita vertus, į bendrą nuostolių skaičių įtraukti ir užpoliarėje kariavusios su vokiečiais 14-osios armijos nuostoliai. „Armijos gynybinės operacijos Karelijos sąsmaukoje" nuostoliai įtraukti į Šiaurės fronto kariuomenės nuostolių nuo liepos 10 d. iki rugpjūčio 23 d. vykstančios Leningrado gynybos operacijos, bendrą sumą (9, p. 165, 167).

Kiek informatyvesnės žinios apie frontų (Šiaurės – visą jo gyvavimo laiką ir Karelijos 1941 m.) nuostolius (9, p. 232, 250). Žuvusiųjų ir dingusių be žinios skaičiai padalyti, tad sužeistųjų ir žuvusiųjų skaičiaus santykis yra standartinis: 1 su 3; chronologiškai įtraukti visi karo periodai, išskyrus paskutinę, pačią tragiškiausią, savaitę Karelijos sąsmaukoje (apsupti ir sutriuškinti Vyborgo grupuotės junginiai nuo rugpjūčio 23 d. laikomi jau Leningrado fronto kariuomene). Jei gana sąlygiškai

apskaičiuosime (t.y. remdamiesi nuostolių skaičiaus proporcinio priklausomumo nuo Šiaurės fronto divizijų, kariavusių „vokiečių“ ir „suomių“ frontuose, nuostata), kad 14-osios armijos nuostoliai užpoliarėje sudarė 25 proc. Šiaurės fronto bendrųjų nuostolių, **Raudonosios armijos patirtus nuostolius antrajame Sovietų Sąjungos ir Suomijos kare** galima orientaciškai įvertinti taip:

» Karelijos fronte (nuo rugpjūčio 23 d. iki 1941 m. pabaigos) – 14 720 žuvusiųjų, 19 317 dingusių be žinios, 43 758 sužeisti ir susirgę;

» Šiaurės fronte (nuo 1941 m. birželio 29 d. iki rugpjūčio 23 d., be 14-osios armijos nuostolių) – 17 750 žuvusiųjų, 47 343 dingę be žinios, 47 178 sužeisti ir susirgę.

Taigi iš viso **32 tūkst žuvusiųjų, 67 tūkst. dingusių be žinios, 91 tūkst. sužeistų ir susirgusių. Bendri nuostoliai – 190 tūkst. žmonių.**

Pateiktieji skaičiai greičiausiai yra gana tikroviški. Tai, kad gautas dingusių be žinios skaičius (67 tūkst.) didesnis už patekusių į nelaisvę skaičių, nestebina, nes, be belaisvių, į „dingusių be žinios“ kategoriją įtraukti žuvusieji ir sužeistieji, likę mūšio lauke traukiantis, taip pat dezertyrai. Taigi net šie labai sąlyginiai skaičiai leidžia daryti kai kurias konkrečias išvadas.

Pirma. Bendri nuostoliai (apie 190 tūkst. žmonių) prilygsta 13 visiškai sukomplektuotų pagal karo meto etatų sąrašą šaulių divizijų. Kitaip sakant, Šiaurės fronto 23-ioji ir 7-oji armijos, taip pat per karą jų gauti pastiprinimai iš esmės visiškai išvesti iš rikiuotės. O tai reiškia, kad žodis „sutriuškinimas“, pavartotas šiam skyriui pavadinti, yra vienintelis tikslus apibūdinimas to, kas 1941 m. vasarą įvyko Karelijos miškų ir ežerų platybėse.

Antra. Suomijos ir Sovietų Sąjungos kariuomenės koviniai nuostoliai visai sugretinami. Dėl Raudonosios armijos mūsų pateiktų nuostolių sąlyginumo nėra prasmės pateikti ir tikslų aritmetinį santykį, tačiau bet kokiu atveju jie nestebina ypatingu skirtumu. Tuo kovos veiksmai Suomijos fronte radikaliai skiriasi nuo padėties „Vokietijos fronte“, kur priešo nuostoliai buvo kelis kartus mažesni už Raudonosios armijos nuostolius. Kariauti „mažakraujiškai“ su puikiai ginkluota Raudonąja armija suomių kariuomenė negalėjo (turint galvoje daugumos karinio personalo parengimo lygį, menką artileriją, beveik be tankų ir aviacijos).

Trečia. Net Suomijos fronte (t.y. ten, kur priešas neturėjo jokio techninio pranašumo ir negalėjo karpyti sovietinės kariuomenės gynybos „tankų pleištais“) Raudonoji armija neteko dvigubai daugiau į nelaisvę patekusių žmonių nei žuvusiųjų.

Ketvirta. Kad ir kokie dideli būtų Raudonosios armijos nuostoliai per antrąjį Sovietų Sąjungos ir Suomijos karą, jie vis tiek gerokai mažesni negu siaubingoje Žiemos karo skerdykloje (127 tūkst. žuvusiųjų ir amžinai dingusių be žinios, 232 tūkst. sužeistų, apšalusių bei susirgusių žmonių) (9, p. 99, 101, 122).

Baigiant antrojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos antrojo karo trumpą apžvalgą, būtina prisiminti ir iš Suomijos „nuomotame" Hanko pusiasalyje įkurtos sovietinės karinės bazės likimą.

Tikroji Hanko karinės jūrų bazės užduotis buvo iš anksto parengti placdarmą išlaipinti Raudonosios armijos kariuomenei už 100 km nuo Helsinkio. Kai prieškarinius įsiveržimo į Suomiją planus teko pamiršti (tai nutiko jau po savaitės nuo karo pradžios), toliau laikyti Hanko pusiasalyje sovietinę karinę bazę nebuvo jokio operatyvinio poreikio. Deklaruojama bazės užduotis („artilerijos ugnimi užtverti kelią į Suomijos įlanką") taip ir liko paprasčiausia demagogija: Hanko karinė jūrų bazė **nė karto neiššovė į vokiečių laivus**, nes vokiečiai ir neketino įplukdyti savo laivyno į Suomijos įlanką, o jei ir būtų ketinę, galėjo nepasiekiami bazės artilerijai ramiausiai praplaukti pietiniu farvateriu. Du suomių šarvuočiai, tie patys nepagaunamieji „Ilmarinen" ir „Veinemeinen", keletą kartų (liepos 2, 4 ir 12, rugsėjo 2 ir lapkričio 15 d.) naktimis apšaudė iš artilerijos Hanko bazę. Jos kranto baterijos, neturėdamos jokių prietaisų, padedančių taikliai šaudyti naktį, negalėjo nė kiek priešintis, o Baltijos laivyno torpediniai kateriai iki to meto jau buvo išplaukę iš Hanko (106).

Hanko pusiasalyje esantį kadrinį personalą (apie 28 tūkst. žmonių) ir didžiulį kiekį geriausios ginkluotės vertėjo jau 1941 m. liepos pradžioje nedelsiant evakuoti. Galiausiai iš Hanko į Leningradą atgabenta 22,8 tūkst. karių, 26 tankai T-26, 72 įvairaus kalibro pabūklai, 590 kulkosvaidžių, 22,5 mln. šautuvų šovinių, 111 radijo stočių. Apskritai Hanko įgula realiu koviniu potencialu pranoko visas Leningrado „liaudies pašauktinių" divizijas. 1941 m. liepą sėkmingai evakuoti dar buvo galima, nes Baltijos laivynas nebuvo išvytas iš svarbiausios jo Talino bazės ir galėjo užtikrinti išgabenimą ir jūra, ir oru.

Iki 1941 m. rugpjūčio pabaigos vokiečiai užėmė visą Suomijos įlankos pietų pakrantę. Rugpjūčio 28 d. prasidėjo nelaimingasis „Talino žygis", per kurį išlikę laivai atplaukė į Kronštatą, trejiems artimiausiems metams tapusį svarbiausia Baltijos laivyno baze. Laivynui pasitraukus iš Talino ir netekus visų aerodromų Estijoje, pasmerkta Hanko karinė jūrų bazė atsidūrė giliame priešo, kuris visiškai šeimininkavo ir jūroje, ir ore, „jūros užnugaryje". Tačiau evakuoti Hanko nebuvo nuspręsta nei iki „Talino žygio", nei po jo. Negana to, vyriausioji vadovybė mažiausiai triskart (rugpjūčio 13, 14, 21 d.) atmetė atitinkamą Baltijos laivyno vadovybės siūlymą. Tikriausiai Stalinui Hanko pusiasalis atrodė brangus kaip atminimas tų neužmirštamų 1939 m. dienų, kai jis tarsi koks Aukso ordos chanas kvietėsi nusilenkti gretimų šalių valdovus, diktavo jiems savo sąlygas ir brėžė žemėlapyje buvusių suverenių valstybių sienas.

Prasidėjo 1941 m. rugsėjis, o kartu ir įnirtingų mūšių Leningrado pietinėse prieigose metas. Miesto likimas kabojo ant plauko ir jau rengtasi plataus masto operacijai sunaikinti „šimtus SSRS antrosios sostinės" pramonės ir kultūros objektų. Hanko įgula, aišku, ne savo valia toliau „tupėjo" nieko neveikdama, o tai vėliau pavadinta „didvyriška Hanko gynimo epopėja".

Laikraštis „Pravda“ spausdino patetiškus, pavyzdžiui, tokio turinio „Hanko gynėjų laiškus“: *„Atšiauriame uolingame pusiasalyje, Suomijos įlankos žiotyse, stūkso neįveikiama Baltijos tvirtovė – Raudonasis Hangutas. Penktą mėnesį mes jį giname nuo fašistinių ordų nesitraukdami nė žingsnio...“* Buvęs Baltijos laivyno vadas (vėliau istorijos mokslų daktaras admirolas Tribucas atsiminimuose didžiuodamasis pažymi, kad, *„nepaisant sunkių gynybos sąlygų, partijos organizacija nuolat didėjo. 4000 Hanko gynėjų įstojo į Komunistų partijos eiles. Daugiau kaip tūkstantis žmonių priimti į komjaunimą. Kai kuriuose padaliniuose tarnavo vien komunistai ir komjaunuoliai...“*

Sunku pasakyti, kas nuo ko „didvyriškai gynėsi“. 1941 m. liepos pradžioje suomiai iš tikrųjų keletą kartų mėgino prasiveržti į pusiasalį, bet, įsitikinę, kad sąsmaukoje sukurta neįveikiama gynybos linija, visiškai nustojo šturmuoti, protingai manydami, kad anksčiau ar vėliau sovietinė vadovybė bus priversta bazę evakuoti. „Prižiūrėti“ 25 tūkst. žmonių karinės jūrų bazės įgulą buvo palikti pakrančių apsaugos padaliniai ir vienas švedų savanorių batalionas (!), vadovaujamas pulkininko H. Berggreno. Nuo to meto kovos veiksmai apsiribojo sistemingais tarpusavio artilerijos smūgiais ir diversiniais išpuoliais salelėse aplink Hanką. Atėjo lapkritis ir stora ledo pluta ėmė dengti Suomijos įlankos pakrantės juostą. Ilgiau delsti dėl Hanko evakavimo nebuvo galima, nes „įšalusią į ledą“ bazę suomiai galėjo paimti šturmuodami sausumos pajėgomis tuose ruožuose, kuriuose neįrengta jokių gynybos pozicijų. Lapkričio 7 d. vyriausioji vadovybė leido evakuoti bazę. Prieš pasitraukdami „nuomininkai“ gavo įsakymą sunaikinti kuo daugiau „šeimininkų“ turto.

„... Mus siuntė į miestą daužyti ir griauti viską iš eilės: langus, duris, net kambarių baldus. Tik neleista nieko deginti, kad suomiai nenumanytų apie prasidėjusį evakavimą. Visa, ko negalėta išsivežti, reikėjo sunaikinti ar sugadinti. Įvairių kruopų – ryžių, sorų, grikių,taip pat žirnių – maišai buvo kraunami į vieną krūvą ir aplaistomi žibalu, tad nereikėjo nė deginti... Daug kas pusiasalyje buvo užminuota. Minų pridėliota keliuose ir namuose. Duonos kepykloje paskutinis kepimas paliktas ant lentų, prispaudžiančių sprogstamųjų užtaisų kontaktus...“ (189)

Iš tikrųjų pradėta evakuoti dar spalio 27 d. Buvo evakuojama taip pat lapkričio 3 ir 5 d., t.y. dar iki gaunant įsakymą dėl visuotinio evakavimo. Pirmieji karavanai vokiečių, suomių ir sovietinių pajėgų gausiai minuotą Suomijos įlanką perplaukė gana sėkmingai, patyrė minimalius laivų ir žmonių nuostolius. Lapkričio 22, 23, 25 ir 28 d. praplaukė kiti karavanai. Nuostolių padaugėjo – su nuskendusiais laivais (įskaitant eskadrinį minininką „Smelyj“) žuvo 728 žmonės. Gruodžio 2 d. iš Hanko išplaukė paskutinis, pats didžiausias laivų karavanas: transporto laivas „Josif Stalin“, gabenantis 5600 žmonių, du minininkai ir šeši traleriai. Visais laivais plaukė apie 8,6 tūkst. žmonių. Vėliau karo specialistai nurodė, kad, vedant karavaną pro tankią minų užtvarų „aštriatvorę“, padaryta daug klaidų. 1 valandą nakties, pragariškoje tamsoje, laivai įplaukė į tankios, spėjama, vokiečių sudarytos, minų užtvaros zoną. Per keturias minutes minų sprogimai nutraukė trijų tralerių šešis tralus, o smarkus vėjas di-

Ant sovietinės minos užplaukęs ir smarkiai apgadintas RA karius evakuojantis keleivinis laivas „Josif Stalin" Suomijos įlankoje. 1941 m. gruodžio pradžia.

džiulį transportą su aukštais keleivių deniais iš traluotos juostos varė šalin. 1.18 arti sprogusi mina sugadino vairą, laivas ėmė plaukti ratu ir 1.22 pataikė ant kitos minos, kurios sprogimas visai sudaužė vairą ir varomąjį sraigtą. 1.26 dar vienas sprogimas pramušė laivo priekinę dalį. Nevaldomą laivą vėjas lėtai stūmė vienos iš sovietinių minų užtvaros link. Mėginimas tempti transportą buksyru nepavyko, ir 3.31 įvyko itin smarkus sprogimas (spėjama, kad, sprogus sovietinei minai, detonavo laivu gabenami artilerijos šaudmenys). Traleriai atkakliai stengėsi gelbėti evakuojamus žmones, bet smarkus vėjas trukdė prisišvartuoti prie skęstančio laivo. Žmonės šokinėjo nuo „Stalino" į ledinį Baltijos vandenį ir mėgino priplaukti prie gelbėjamosi valčių bei plaustų...

Pagal Baltijos laivyno ataskaitą iki gruodžio 3-iosios aušros iš transporto pavyko paimti 1740 žmonių. Būrio vadas viceadmirolas V. Drozdas eskadriniu minininku „Stoikij" dar 2 valandą nakties pasitraukė iš katastrofos rajono ir pasuko į rytus, Goglando (Suursaario) salos link, kur laimingai ir atvyko gruodžio 3 d. 14.00. Tuo metu sprogimų sulamdytas „Josif Stalin" (statytas Olandijoje 1940 m.) dar vis laikėsi ant vandens ir lėtai dreifavo Estijos krantų link. Gruodžio 4-osios rytą laivas įstrigo pakrantės seklumoje už 20 km nuo Talino. Tuo metu Baltijos laivyno vadas, matyt, prisiminė tikrojo J. Stalino įsakymą (1941 m. rugpjūčio 16 d. vyriausiosios vadovybės direktyva Nr. 270 „Dėl bailumo ir pasidavimo nelaisvėn atvejų ir dėl priemonių užkirsti kelią tokiems veiksmams"), kuriame reikalauta: *„Jei dalis raudonarmiečių, užuot organizavę atkirtį priešui, nuspręs pasiduoti nelaisvėn, sunaikinti juos visomis*

sausumos bei oro priemonėmis". *Admirolas Tribucas įsakė pribaigti „Josifą Staliną" bombonešių aviacijos ir torpedinių katerių smūgiais*" (106, p. 353). Pribaigti drauge su *„padaliniais, kuriuose tarnavo vien komunistai ir komjaunuoliai"*. Šis admirolo įsakymas, kaip, beje, ir daugelis kitų, nebuvo įvykdytas – formaliai dėl prasto oro ir torpedinių katerių didelio apledėjimo. Norėtume tikėti, kad tai buvo ne vienintelė priežastis.

Iki 1941 m. gruodžio 4-osios vidurdienio vokiečių ir suomių laivai priplaukė prie „Stalino" ir paėmė iš jo apie 4 tūkst. belaisviais tapusių žmonių. Iš viso, evakuojant Hanko karinę jūrų bazę, negrįžtamųjų nuostolių susidarė 4987 žmonės (žuvo ir pateko nelaisvėn). Apgadintas ir nuplukdytas remontuoti laivas „Leningrad", sprogus minoms, nuskendo trys eskadriniai minininkai („Smetlivyj", „Surovyj" ir „Gordyj"), sargybos laivas „Virsaitis", keturi traleriai, ligoninės laivas „Andrej Ždanov", transportas „Josif Stalin", daugiau kaip 10 mažųjų laivų (torpedinių katerių, jūrų medžiotojų). Šiuos nuostolius galima sulyginti su didelių jūrų kautynių nuostoliais. Tai buvo 1940 m. pavasarį Hanko pusiasalyje įkurtos sovietinės karinės jūrų bazės veiklos **vienintelis praktinis rezultatas.**

4.3 skyrius. **Trečias mėginimas**

Nors 1941 m. vasaros ir rudens kovos veiksmuose Suomijos kariuomenė pasiekė puikią pergalę, „politiniame fronte" padėtis kasdien prastėjo. Ilgai „sėdėti ant dviejų kėdžių" buvo negalima, tuo labiau kad šios „kėdės" turėjo aiškius savus interesus.

Hitleriui visiškai nerūpėjo pažadai, kuriuos Mannerheimas kam nors davė 1918 metais, *„kardai makštyse"*, *„ryto aušra virš Baltosios jūros ir Oloneco Karelijos"* ir kiti gražūs žodžiai. Iš suomių kariuomenės laukta (paskui ir reikalauta) dalyvauti šturmuojant Leningradą ir pulti nuo Svirės upės ribos Tichvino ir Volchovo kryptimi siekiant sudaryti Raudonosios armijos ir Leningrado frontų „didįjį apsupties žiedą".

Maršalas K. G. Mannerheimas ir prezidentas R. Riutis inspektuoja suomių karius Enso mieste (dabar Svetogorskas). 1944 m. birželio 4 d.

Ir šį, ir kitą siūlymą Riutis bei Mannerheimas raštu mandagiai atsisakė priimti. 1941 m. rugsėjo 4 d. į Mikkelyje esančią Mannerheimo vyriausiosios vadovybės būstinę kaip „vyriausiasis įtikinėtojas" atvyko pats vermachto operatyvinės vadovybės viršininkas A. Jodlis. Jis įteikė Mannerheimui aukščiausią Vokietijos karinį apdovanojimą – „Riterio kryžių" (sovietinėje istoriografijoje vadinamą „Geležiniu kryžiumi"). Mannerheimas dėkodamas priėmė ordiną, bet kategoriškai atsisakė išvien su vokiečiais pradėti puolimą už Svirės ir šturmuoti Leningradą. Lapkritį 3 AK vadas generolas Siilasvuo pradėjo atvirai sabotuoti vokiečių „Norvegijos" armijos štabo įsakymus (šiai armijai buvo pavaldus suomių korpusas) pulti Murmansko geležinkelio kryptimi Kestengos–Louhio ruože (žr. 49 žemėlapį, p. 435, 53 žemėlapį, p. 450).

K. G. Mannerheimas. 1942 m.

Visa tai kėlė vis didesnį susierzinimą Berlynui, kuris priprato prie visai kitokios sąveikos su savo bendrininkais. Šis būdas dabar gerai žinomas. Iš pradžių padedant ir palaikant vokiečių specialiosioms tarnyboms buvo kuriama ekstremistinė nacionalistinė fašistinės pakraipos organizacija (Kroatijoje – „ustašiai", Vengrijoje – „salašistai", Rumunijoje – „geležinė gvardija", Slovakijoje – „glinkovcai"). Paskui tai organizacijai arba tiesiogiai atiduodama diktatoriška valdžia, arba ji likdavo kaip ginkluota, visagalė „opozicija", o pasmerktos šalies valdžios viršūnėn užlaipinama hitlerinė marionetė. Ginkluotąsias pajėgas visiškai ir atvirai valdė vokiečių karininkai. Ir tik pasibaigus visoms „parengiamosioms priemonėms", šalies bendrininkės daliniai bei junginiai prisijungdavo (taip pat tiesiogiai vadovaujant hitleriniams generolams) prie eilinio Vokietijos užkariaujamojo žygio.

Bet Suomijoje nieko panašiai nevyko. Kraštutinis dešinysis, profašistinis „lapuasų judėjimas" buvo uždraustas ir sutriuškintas 4-ojo dešimtmečio pradžioje, jo lyderiai pasodinti į kalėjimą. Apie jokį tokių organizacijų atgimimą negalėjo būti nė kalbos. Šalis išsaugojo demokratinę konstitucinę santvarką, nė kiek neleido Vokietijai, hitlerinei partijai ir SS kištis į šalies vidaus reikalus. Dėl to vokiečiai buvo įspėti iš anksto: dar 1941 m. birželio 3 d., vykstant pasitarimui su Vokietijos kariniais atstovais, Suomijos generalinio štabo viršininkas Heinriksas pareiškė, kad *„mėginimas sudaryti Suomijoje „kvislinginio tipo" vyriausybę tuojau padarys galą Vokietijos ir Suomijos bendradarbiavimui"* (65, p. 167).

Okupuotos Norvegijos marionetinės vyriausybės vadovas V. Kvislingas sveikina norvegų legiono karius. 1940 m.

Hitleris atvyksta į Suomiją į Mannerheimo 75-ųjų metinių jubiliejų. 1942 m. birželio 4 d.

Beje, apie Kvislingą (okupuotos Norvegijos marionetinės „vyriausybės" vadovas, už bendradarbiavimą su fašistais nubaustas mirtimi 1945 m. spalio 25 d.): Suomija toliau palaikė diplomatinius santykius su pasitraukusia į užsienį Norvegijos teisėta vyriausybe, o Helsinkyje rezidavo Norvegijos pasiuntinys. Norint deramai įvertinti šią situaciją, reikia prisiminti, kad 1941 m. gegužę Sovietų Sąjunga, demonstruodama lojalumą Berlynui, nutraukė diplomatinius santykius su Norvegija ir iškraustė iš Maskvos Norvegijos ambasadą.

Kita vertus, vokiečiai buvo priversti pripažinti, jog suomių kariuomenė labai sėkmingai kariauja prieš Raudonąją armiją, o rumunų ir slovakų daliniai pasirodė esą tinkami tik plėšikauti ir vykdyti baudžiamuosius reidus rajonuose, kuriuose veikė partizanai. Italų divizijos, vietoj „normalių" numerių, turinčios antikos herojų vardus, buvo iš viso niekam tinkamos. Todėl Vokietija toliau rodė dėmesio bei pagalbos ženklus ir pačiam Mannerheimui, ir apskritai Suomijai. Pavyzdžiui, jau 1941 m. spalio pabaigoje Suomijos ekonomika įklimpo į tokią gilią krizę, kad suomiams teko prašyti iš Vokietijos 175 tūkst. tonų grūdų, be kurių šalies gyventojai tiesiog nebūtų galėję išgyventi iki kito derliaus, 150 garvežių ir ne mažiau kaip 4 tūkst. vagonų ties katastrofos riba atsidūrusiai šalies transporto sistemai. Lapkričio 21 d. Keitelis pažadėjo skubiai atgabenti grūdų, jūra atplukdyti 55 garvežius, 900 vagonų ir kartu priminė, jog, nesant „kontakto

sausumoje“ (t.y. Mannerheimui atsisakius nuo Svirės upės pulti Tichvino link), didesni tiekimai techniškai neįmanomi (65, p. 258).

Kasdien prastėjo ir Suomijos tarpusavio santykiai su buvusiais Vakarų sąjunginininkais. Be to, šiuo atveju buvo spaudžiama iš dviejų pusių. Vokiečiai pasipiktino (ir pagrįstai), kad valstybės, kuriai jie teikė ir toliau teikia tokią vertingą pagalbą, sostinėje veikia svarbiausių Vokietijos priešų ambasados. Jau 1941 m. liepos 9 d. Ribentropas pareikalavo nutraukti diplomatinius santykius su Didžiąja Britanija (JAV tuo metu oficialiai nebuvo karo su Vokietija būsenos, tad formalaus pamato reikalauti nutraukti diplomatinius santykius su Amerika Ribentropas neturėjo). Liepos 22 d. suomiai į šį reikalavimą atsakė miglotu pažadu *„surengti atitinkamas derybas ir prireikus nutraukti diplomatinius santykius su Didžiąja Britanija“*. Padėtis pablogėjo savaime, kai liepos 30 d. iš anglų lėktuvnešio „Furious“ pakilę šturmo lėktuvai smogė Norvegijos Kirkeno ir Suomijos Petsamo uostuose buvusiems vokiečių laivams. Ir nors taikiniai – vokiečių kariniai objektai iš tiesų jų ir kontroliuojamoje Suomijos šiaurėje, šis epizodas leido Suomijos vyriausybei įvykdyti Berlyno reikalavimą, ypatingai neaštrinant tarpusavio santykių su Anglija. Suomijos ambasada buvo atšaukta iš Londono, anglai atsakė tuo pačiu, ir tuo viskas baigėsi.

O draugas Stalinas, žaibiškai įsijautęs į naują savo „demokratinių šalių antihitlerinės koalicijos dalyvio vaidmenį (tiesą sakant, jam visai netikėtą), ėmė vis atkakliau ne prašyti, o reikalauti iš Čerčilio ir Ruzvelto naujų nuolaidų, dovanų ir t.t.

Jau liepos 18 d. Stalinas laiške Čerčiliui pasiūlė sukurti naują frontą prieš Hitlerį Europos šiaurėje. Tai turėjo būti anglų oro ir jūrų pajėgų aktyvūs veiksmai, taip pat šiaurės Norvegijoje išlaipinta viena anglų ar skirta „kovos veiksmams prieš vokiečius norvegų savanorių“ divizija. Neatmestina, kad aviacijos antskrydis prieš Kirkeną ir Petsamą, dėl kurio Suomija nutraukė diplomatinius santykius su Anglija, surengtas atsiliepiant į tą Stalino reikalavimą.

O Stalino nuolatinius reikalavimus paskelbti Suomijai karą Londonas ir Vašingtonas galėjo gana ramiai ignoruoti, kol suomių kariuomenė peržengė 1939 m. sieną.

Nei Anglija, nei JAV 1939–1940 m. Stalino užkariavimų Europoje niekada nepripažino teisėtais, o agresiją prieš Suomiją oficialiai pasmerkė Tautų Lyga. Prezidentas Ruzveltas, kaip žinoma, 1939 m. gruodį išplėtė „moralinio embargo“ reikalavimus (uždrausti tiekti lėktuvus ir jų variklius), taikė juos ir SSRS, taigi reikalauti iš Suomijos laikytis 1940 m. kovo 12 d. plėšikiškos Maskvos taikos sutarties sąlygų sąjunginininkai nesirengė (žr. 18 žemėlapį, p. 142). Tuo labiau kad 1941 m. birželio 25–26 d. sovietinių bombardavimų padarinius anglų ir amerikiečių diplomatai matė savo akimis. Padėtis ėmė keistis tada, kai 1941 m. rugsėjį Suomijos kariuomenė pasistūmėjo dešimtis, o paskui ir šimtus kilometrų į SSRS suverenios teritorijos gilumą.

1941 m. rugsėjo 22 d. Suomija gavo oficialią Didžiosios Britanijos vyriausybės notą, kurioje reikalauta atitraukti kariuomenę prie 1939 m. sienos linijos ir įspėta, kad jei toliau bus pasistūmėta į Rusijos gilumą, *„Britanijos vyriausybė bus priversta*

Amerikietiški mėsos konservai, pagal lendlyzo sutartį tiekti SSRS. Iš viso amerikiečiai patiekė 432,2 mln. indelių, o tai maždaug 5 kartus daugiau, nei per tą laiką pagamino SSRS.

pripažinti Suomiją priešu ir vykstant karui, ir sudarant taiką". Nuo 1941 m. rugsėjo 29 iki spalio 1 d. Maskvoje vyko derybos, kuriose pasiektas susitarimas dėl Anglijos ir Amerikos ginkluotės, karinių medžiagų bei maisto tiekimo Sovietų Sąjungai. Vienas iš pačių trumpiausių „transporto koridorių" driekėsi šiaurės Atlanto ir Barenco jūros vandenimis į Murmansko bei Archangelsko uostus. Nuo to meto Amerika jau negalėjo į antrojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo vyksmą žvelgti iš šalies. 1941 m. spalio 27 d. JAV vyriausybė išsiuntė prezidentui Riučiui oficialią notą, kurioje kartu su reikalavimu atitraukti kariuomenę prie 1939 m. sienos buvo pareikšta, kad *„jei Jungtinių Valstijų laivai, gabenantys karinius krovinius į Sovietų Sąjungos šiaurę, bus atvirai ar slaptai atakuojami iš Suomijos kontroliuojamos teritorijos, toks incidentas nedelsiant sukels Suomijos ir JAV santykių krizę*" (65, p. 228).

Pagaliau 1941 m. lapkričio 28 d. Suomijos vyriausybei Anglija pateikė ultimatumą, kuriame nurodyta konkreti diena – 1941 m. gruodžio 5-oji, po kurios Suomija turėjo *„nutraukti karines operacijas ir susilaikyti nuo dalyvavimo bet kokiuose priešiškuose* (SSRS ir Anglijos atžvilgiu) *veiksmuose*". Nevykdant šio ultimatumo sąlygų, Suomijai grėsė karas su Anglija. Kitą dieną, 1941 m. lapkričio 29-ąją, JAV pasiuntinys Suomijai įteikė Mannerheimui V. Čerčilio laišką:

„... Man labai skaudu dėl to, kas, mano nuomone, laukia mūsų ateityje, o būtent to, kad mes ***dėl lojalumo*** (paryškinta mano. – M. S.) *po kelių dienų būsime priversti paskelbti Suomijai karą... Aš tikiuosi, jog įstengsiu įtikinti Jūsų Kilnybę, kad mes įveiksime nacistus. Daugeliui Jūsų šalies draugų Anglijoje būtų skaudu, jei Suomija atsidurtų ant vieno suolo su kaltinamaisiais ir nugalėtais nacistais. Prisimindamas mūsų malonius pokalbius apie paskutinįjį karą ir laiškus, aš jaučiu poreikį išsiųsti Jums asmeninį ir kupiną pasitikėjimo pranešimą, kad susimąstytumėte, kol nevėlu*" (22, p. 404).

Mannerheimo atsiminimuose pateiktas priežasčių, dėl kurių Suomija atmetė Anglijos vyriausybės reikalavimus, paaiškinimas atrodo ne itin įtikinamas. Vyriausybės posėdyje neva nuspręsta sutikti su Londono reikalavimais, tuo labiau kad apie kariuomenės atitraukimą prie 1939 m. sienos juose nė neužsiminta. Nenoras pranešti apie savo sutikimą (iki visiškos mūšių prie Medvežjegorsko pabaigos) buvo neva susijęs su baiminimusi, jog anglai šią informaciją pateiks Maskvai.

Kad ir kaip būtų, bet 1941 m. gruodžio 6 d. per eilines Suomijos nepriklausomybės paskelbimo metines ir karo veiksmų pabaigos Sovietų Sąjungos ir Suomijos fronte dieną Anglija paskelbė Suomijai karą. Jungtinės Valstijos, kur kas menkiau dėl „lojalumo priežasčių" susijusios su Stalinu, visiškai pasitenkino tuo, kad kovos veiksmai baigėsi ir suomių kariuomenė nemėgino perkirsti Murmansko–Belomorsko geležinkelio linijos. Tad nepaskelbė Suomijai nei karo, nei nutraukė su ja diplomatinius santykius.

1942 metai prasidėjo Raudonosios armijos kontrpuolimu prie Maskvos ir baigėsi vokiečių, rumunų bei italų kariuomenės apsupimu prie Stalingrado. 1943 m. sausį Raudonoji armija pagaliau įstengė pralaužti vokiečių gynybą Šliselburgo rajone, ir tarp apsiausto Leningrado bei „didžiosios žemės" atsirado siauras, 10 kilometrų, apšaudomas artilerijos, bet vis tiek realiai veikiantis „transporto koridorius". Tai reiškė, kad pats baisiausias Leningrado blokados istorijos skyrius baigėsi. 1943 m. vasario 2 d. didžiulės kautynės prie Stalingrado baigėsi visišku priešo sutriuškinimu. Jo armijų likučiai pateko nelaisvėn. Kitą dieną, 1943 m. vasario 3-iąją, Mikkelyje įsikūrusiame suomių kariuomenės vyriausiajame štabe įvyko Suomijos vyriausiosios karinės politinės vadovybės pasitarimas. Jo dalyviai buvo priversti padaryti visiškai neguodžiančią išvadą: Vokietija neišvengiamai pralaimės šį karą, o Suomijai teks sumokėti už tai, kad suklydo rinkdamasi sąjungininką. Reikėjo ieškoti būdo Suomijai kuo greičiau pasitraukti iš karo išsaugant savo suverenitetą ir valstybės nepriklausomybę.

Užduotis, kuri buvo labai sunki ir liko iš esmės neįvykdyta 1941 m. pabaigoje, naujomis sąlygomis atrodė apskritai neįgyvendinama. Suomijos visuomenė ir parlamentas dar nebuvo pasirengęs pripažinti abiejų karų aukas beprasmėmis ir sutikti pasitraukti prie 1940 m. sienos ribos. Stalinas, apsvaigęs nuo didelių Raudonosios armijos laimėjimų, jau nenorėjo sutikti su paprastu prieškarinio „status quo" atkūrimo. Neviešinami sovietinių ir suomių atstovų kontaktai 1942–1943 m. neutralių šalių sostinėse parodė, kad kompromisiniam sprendimui galimybių nėra. Negana to, apie juos, kaip ir reikėjo tikėtis, sužinojo vokiečiai, dėl to iš Helsinkio demonstratyviai atšauktas Vokietijos pasiuntinys ir 1943 m. birželio pradžioje laikinai nutrauktas maisto tiekimas.

Vilties spindulys blykstelėjo Lisabonoje, kai 1943 m. vasarą, padedant Portugalijoje esančiai JAV ambasadai, vyko slaptos derybos, per kurias buvo aptariama galimybė išlaipinti amerikiečių kariuomenę Skandinavijos šiaurėje.

Suomijos užsienio reikalų ministras, pritariant Mannerheimui, JAV valstybės departamentui išsiuntė laišką, patikindamas, kad suomių kariuomenė netrukdys amerikiečių kariuomenei, jeigu ji įžengtų į Suomijos teritoriją. Atsiradus realiai „trečiajai jėgai", kuri užtikrintų Suomijos taikų pasitraukimą iš karo, galėjo visiškai pasikeisti Suomijos beviltiška padėtis, tačiau sąjungininkų išsilaipinimo Skandinavijoje planai taip ir liko popieriuje.

Iš kairės: J. Stalinas, F. Ruzveltas, V. Čerčilis Teherano konferencijoje. 1943 m. lapkričio 28–gruodžio 1 d.

Stalinas: „Atsiprašau, aš pasiimu".

Nuo lapkričio 29 iki gruodžio 2 d. Teherane įvyko trijų šalių sąjungininkių lyderių – Stalino, Čerčilio ir Ruzvelto – susitikimas. Į Vakarų sąjungininkų pranešimą, kad Suomija pasirengusi pasitraukti iš Rytų Karelijos ir Oloneco, t.y. grįžti prie 1939 m. sienos linijos, Stalinas atsakė trumpa pastaba: „Suomija nenori rimtų derybų su Sovietų Sąjunga". Tarptautiniu mastu pripažinta 1939 m. siena Stalinui jau nustojo būti svarstymo vertu dalyku. Galiausiai Stalinas žodžiais pažadėjo būti kilniaširdis ir, grįžtant prie 1940 m. sienų, rasti tokį klausimo sprendimą, kad būtų išsaugota Suomijos nepriklausomybė. Nutarta įpareigojančiu Teherano konferencijos sprendimu – ir apie tai informuota Suomijos vadovybė, – nereikalauti, kad Suomija „visiškai ir nesąlygiškai kapituliuotų", o tai būsimieji nugalėtojai laikė vienintele galima karo su Vokietija bei jos sąjungininkais baigimo forma.

Neatmestina, kad ir Ruzveltas „Suomijos klausimu" Stalinui kai ką pažadėjo. 1944 m. Suomijos vyriausybė gavo oficialią JAV notą, kurioje sakoma, jog kuo toliau Suomija atidėlios taikos sutarties su SSRS sudarymą, tuo nepalankesnė jai bus ta sutartis. Tomis pačiomis dienomis neseniai išvaduotų iš vokiečių okupantų Leningrado ir Naugardo sričių aerodromuose prasidėjo paskutiniai pasirengimai atlikti didžiausią per visą karą (ne per Sovietų Sąjungos ir Suomijos karą, o per visą Antrąjį pasaulinį karą) sovietinių KOP operaciją.

Rengtis šiai operacijai pradėta dar 1943 m. gruodį, kai tik baigėsi Teherano konferencija. Visiškai akivaizdi užduotis – spausti Suomijos vadovybę, pademonstruoti neišmatuojamai padidėjusią Sovietų Sąjungos galią – gal buvo ir ne vienintelė. Stalino ambicijai patenkinti reikėjo pademonstruoti Vakarams, kad ir sovietinė strateginė aviacija gali smogti triuškinamus smūgius, griuvėsiais ir pelenais paversdama ištisus miestus. Suomijos sostinė su savo menka ir pasenusia PLG sistema atrodė idealus tokio demonstravimo objektas. Dalyvauti daugiadienėje operacijoje buvo

sutelkta iš esmės visa Sovietų Sąjungos tolimojo veikimo aviacija. Seniai jau praeitin nugrimzdo nurodymai „bombarduoti mažomis atskirų grandžių grupėmis“. Per 10 dienų vienodais tarpais planuota smogti tris itin stiprius smūgius, kuriuose turi dalyvauti visi kovai parengti lėktuvai. Ir tie lėktuvai – jau ne „greitieji“ SB su šešių FAB-100 kroviniu, o tolimieji DB-3f, amerikietiški „Mitčelai“ B-25, taip pat sovietinės gamybos amerikietiški „Duglai“ (Li-2) ir sunkiosios keturmotorės „skraidančiosios tvirtovės“ Pe-8, galinčios pakelti FAB-2000 ir net FAB-5000.

Sovietų lakūnai prie amerikietiško lendlyzinio bombonešio B-25 („North American B-25 Mitchel“). Iš viso JAV pagal lendlyzo sutartį patiekė SSRS 807 įvairių modifikacijų B-25.

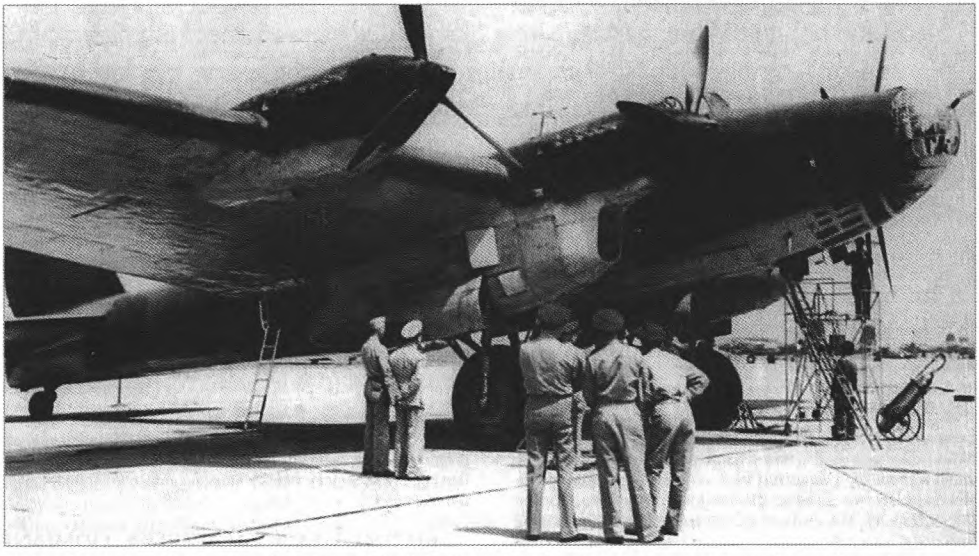

JAV karininkai apžiūri sovietų bombonešį Pe-8, kuris nuskraidino į Vašingtoną delegaciją, vadovaujamą užsienio reikalų komisaro V. Molotovo. 1942 m. gegužės mėn.

Sunkioji fugasinė aviacinė bomba FAB-5000, sverianti 5 tonas.

Pirmasis antskrydis įvyko naktį iš vasario 6-osios į 7-ąją. Iš 785 pakilusių į orą bombonešių taikinį pasiekė **728 lėktuvai, kurie numetė ant Helsinkio 6991 bombą, iš viso 924 tonas** sprogmenų. Ko ne visą kilotoną. Į Suomijos sostinę numesta dvi FAB-5000 (viena tokia bomba galėjo nušluoti ištisą kvartalą), šešios FAB-2000 ir keturios FAB-1000. Kitą dieną sudarytame Karelijos fronto KOP štabo pranešime rašoma: „Naikintuvų žvalgyba, atlikta 14.05, nustatė, kad visas miestas skendi dūmuose...“ (52, p. 322–324) Antrame antskrydyje iš vasario 16-osios į 17-ąją dalyvavo „tik“ 408 (kitais duomenimis, 497) lėktuvai, kurie numetė į miestą 4317 bombų. Pats didžiausias buvo trečiasis antskrydis (naktį iš vasario 26-osios į 27-ąją). Jame dalyvavo **929 bombonešiai, iš kurių 863 pasiekė taikinį.** Numestos 5182 bombos, iš viso sveriančios 1010 tonų. Būdinga šio antskrydžio ypatybė – masinis sunkiųjų ir supersunkiųjų bombų naudojimas: 20 FAB-2000, 621 FAB-500, 1431 FAB-250. Iš viso į Helsinkį numesta **16 490 fugasinių ir padegamųjų bombų, kurių bendras svoris 2575 tonos.** Dar kartą pabrėšime, kad tai buvo pati didžiausia sovietinių TVA operacija per visus karo metus. Ir ne tik „pati didžiausia“, o net visiškai nesulyginama su įžymiaisiais, šimtuose publikacijų aprašytais antskrydžiais prieš Berlyną 1941 m. vasaros pabaigoje. Tada Baltijos laivyno KOP nuo rugpjūčio 8 iki rugsėjo 5 d. numetė į Berlyną 311 bombų, kurių bendras svoris 36 tonos.

Helsinkio bombardavimai vasarį turėjo įvairiopų, daugiausia netikėtų padarinių.

Kai 1944 m. rugsėjį (jau pasirašius susitarimą dėl paliaubų) sovietinės karinės vadovybės atstovai galėjo atvykti į Helsinkį, didžiai nustebo pamatę ne krūvas apanglėjusių griuvėsių, o gyvybės kupiną miestą. Jų emocingus įspūdžius visiškai patvirtina dabar jau tapę žinomi skaičiai ir faktai. Pagal vasario 7 d. Mannerheimo vyriausiajai vadovybei pateiktą Suomijos PLG vado pranešimą per pirmąjį antskrydį mieste sugriauti ir apgadinti 64 mūriniai namai, priemiesčiuose sugriauta arba sudeginta 29 mūriniai ir 330 medinių pastatų. Žuvo 83 žmonės, 322 sužeisti. Helsinkio uoste sunaikinti du krovininiai laivai ir vienas sargybos kateris (52, p. 322). Kaip matome, aukos ir sugriovimai nemaži, bet visai neatitinkantys laukto rezultato numetus 7 tūkst. beveik visą kilotoną sveriančių bombų.

Suomių aviacijos istoriko K. F. Geusto duomenimis, miesto „gyvenamuosiuose rajonuose“ iš viso nukrito 799 bombos, o tai, kaip nesunku įsitikinti, beveik 4,8 proc. bendro skaičiaus per tris antskrydžius numestų bombų, arba 8,5 proc. bendro fugasinių bombų skaičiaus (ne kiekviena nukritusi padegamoji bomba galėjo būti užfiksuota atskirai). Kurgi nukrito kitos, t.y. 15 tūkst., bombų? Ant Helsinkio uosto stati-

Žmonės Helsinkio geležinkelio stotyje laukia, kada bus evakuoti į šalies gilumą.

Griuvėsiai Helsinkyje po RA aviacijos antpuolių.

nių ir priemiesčiuose esančių pramonės įmonių? Galbūt. Bet iš viso tik trijų katerių ir dviejų krovininių garlaivių netektis verčia tuo abejoti. K. F. Geustas išsako tokią hipotezę: „*Dėl RLS* (radiolokacijos stočių) *valdomos zenitinės ugnies ir šaudymo pagal sudarytas iš anksto užtveriamosios ugnies schemas daugumai atakuojančių lėktuvų teko skristi nuo miesto šalin ir bombas numesti į jūrą*". Tai, aišku, tik vieno istoriko nuomonė, tad lieka vietos įvairiems klausimams. Galbūt jie buvo pateikti ir aviacijos vyriausiajam maršalui TVA vadui draugui A. Golovanovui. Bet neginčytina, kad 1944 m. pabaigoje TVA išformuota, tad svaiginanti Golovanovo karjera (sulaukęs 39 metų, jis tapo maršalu, iš pradžių vadovavo bombonešių pulkui, o vos po 10 mėnesių – jau buvo TVA vadas) toliau nepažengė, o mirus Stalinui, galutinai nutrūko.

Apskritai vasario („taikūs", kaip jie pavadinti Suomijoje) bombardavimai nebuvo tokie smarkūs, kad palaužtų suomių valią priešintis, bet visai įtikinami tiems, kurie vylėsi esant galimybių sudaryti „garbingą taiką". 1944 m. vasario 12 d. Suomijos vyriausybė pasiuntė J. Paasikyvį (buvusį pasiuntinį Maskvai ir nuolaidų bei Stalino „nuramdymo" tvirtą šalininką) į Stokholmą susitikti su SSRS pasiuntiniu Švedijai. Vasario 23 d. Paasikyvis grįžo su šiuo taikos sudarymo „paketu":

- 1940 m. siena;
- atiduoti Petsamo uostą ir nikelio rūdos versloves Sovietų Sąjungai;
- nuginkluoti ir internuoti Suomijos teritorijoje esančią vokiečių kariuomenę;
- demobilizuoti Suomijos kariuomenę iki prieškarinių taikaus meto pajėgų dydžio;
- padengti Sovietų Sąjungos karinius nuostolius;
- išlaisvinti ir grąžinti į tėvynę karo belaisvius.

Įsidėmėtina, kad klasikinės sovietinės 12 tomų „Antrojo pasaulinio karo istorijos" autoriai dvylikoje tomų nerado vietos išvardyti tų reikalavimų, apsiribodami tik šiuo pasažu: „*Sovietų Sąjunga išdėstė taikos sąlygas, daugelyje šalių įvertintas kaip visai nuosaikias ir priimtinas. Tačiau Suomija atsakė, kad tai jos netenkina*" (365).

Maskvos reikalavimų svarstymas Suomijos prezidento kabinete prasidėjo 1944 m. vasario 26-osios vakarą. Masinis sovietinės aviacijos antskrydis tik paspartino neigiamą atsakymą. Kad neišvengiamai teks grįžti prie 1940 m. sienos, su tuo suomių vadovai jau spėjo susitaikyti, bet reikalavimas internuoti vokiečių kariuomenę, išmokėti reparacijas ir atsisakyti Petsamo tuo metu atrodė ir neįvykdoma, ir nepriimtina. Kovo 8 d. per Švedijos užsienio reikalų ministrą buvo pateiktas atsakymas, kad šios sąlygos nepriimtinos, bet kartu išreikštas noras pradėti tiesiogines derybas su SSRS. Kovo 10 ir 19 d. gautas atsakymas: *„Vasario 19 d. p. Paasikyviui perduotos sovietinės šešių punktų paliaubų su Suomija sąlygos yra minimalios ir elementarios, ir tik Suomijos vyriausybei priėmus šias sąlygas, įmanomos Sovietų Sąjungos ir Suomijos derybos...“* (364) Tačiau sovietinė vyriausybė sutiko, kad Suomijos delegacija atvyktų į Maskvą.

Iš esmės tuo pačiu metu, kovo 13 ir 16 d., JAV valstybės sekretorius K. Halas, o paskui ir prezidentas F. Ruzveltas viešai pareiškė, kad Suomija turi pasitraukti iš karo. Taigi Suomijos vyriausybei visai nedviprasmiškai rekomenduota sutikti su pateiktomis taikos sąlygomis, kol jos nepasidarė dar prastesnės.

O jos ir galėjo tik pablogėti, nes, galutinai sutriuškinus hitlerinę Vokietiją, Stalinui, viena vertus, nereikėjo sąjungininkų pagalbos, vadinasi, ir tramdyti savo apetitą pagal jų rekomendacijas, kita vertus, galėjo sukaupti Suomijos fronte perteklinę karinę galią.

Deja, šios paprastos logikos Suomijos vadovybė laiku neįsisąmonino. Derybos Maskvoje, kuriose kovo 27–29 d. dalyvavo Paasikyvis ir užsienio reikalų ministras Enkelis, baigėsi visiška nesėkme. Molotovas laikėsi „šešių punktų“ ir sukonkretino du iš jų: Suomijoje esanti vokiečių kariuomenė turi būti išvyta ir (ar) internuota iki balandžio pabaigos, o reparacijų dydis nustatytas 600 mln. dolerių.

Norint deramai įvertinti šią astronominę sumą, reikia prisiminti, kad garsioji amerikiečių „skraidančioji tvirtovė“ (keturmotoris strateginis bombonešis B-17 kainavo „tik“ 200–250 tūkst. dolerių. Po dvi savaites trukusių Suomijos vyriausybės ir parlamento svarstymų prieita prie bendros išvados, kuri balandžio 19 d. pateikta Maskvai: *„Priėmus šias sąlygas, kurių iš dalies neįmanoma įvykdyti dėl techninių priežasčių, labai susilpnėtų ir būtų pažeistos sąlygos, kuriomis Suomija gali toliau gyvuoti kaip savarankiška valstybė...“* (364)

Tai buvo klaida, be to, kaip parodė vėlesni įvykiai, labai brangiai kainuojanti klaida.

Maskva įgijo dar vieną propagandinį „tūzą“ ir netruko juo pasinaudoti. Balandžio 22 d. SSRS užsienio reikalų liaudies komisariate įvyko spaudos konferencija, kurioje kalbėjo liaudies komisaro pavaduotojas drg. Vyšinskis. Tai buvo demagogijos, vertos ir paties drg. Vyšinskio, ir jo Šeimininko, pavyzdys:

„... Suomijos vyriausybės santykiai su vokiečių fašistais pažengė taip toli, kad ji jau negali, be to, ir nenori jų nutraukti. Ji privertė savo šalį tarnauti hitlerinės Vokietijos interesams. Dabartinė Suomijos vadovybė nenori išvyti vokiečių kariuomenės iš

Suomijos pėstininkai kaunasi su vermachto daliniais Laplandijos karo metu Tornijo miesto apylinkėse. Artimesnis karys ginkluotas Mosino sistemos šautuvu, tolimesnis – pistoletu kulkosvaidžiu „Suomi M/31". 1944 m.

Vokiečių plakatas, paliktas Laplandijoje 1944 m. Užrašas: „Su dėkingumu už nepademostruotą ginklo brolybę".

Suomijos, nenori atkurti taikių santykių. Ji teikia pirmenybę savo šalies vasališkam pavaldumui Vokietijai..." (364)

Iš šios kalbos buvo galima suprasti, kad vien tik meilė Hitleriui ir noras „tarnauti Vokietijos interesams" privertė Suomijos vyriausybę atmesti nesavanaudiškus Sovietų Sąjungos siūlymus dėl „taikių santykių atkūrimo". O „dabartinės Suomijos vyriausybės" atkakli ir griežta kritika leido manyti, kad Stalinas norėtų matyti (o dar geriau – atvežti) į Helsinkį kitą, „teisingą" vyriausybę.

Kita vertus, toks platus vykstančių derybų viešinimas sukėlė Vokietijos ir Suomijos santykių krizę. Kovo viduryje Vokietija nustojo tiekti grūdus, **o kovo 18 d. pradėjo taikyti visišką embargą**. Kovo paskutinėmis dienomis Suomijos generalinio štabo viršininkas buvo pakviestas atvykti į Vokietijos vyriausiąją karinę vadovybę „pasikeisti informacija". Kaip atsiminimuose rašo Mannerheimas, *„Keitelis kalbėjo tokiu tonu, kad generolas Heinriksas atsistojo ir pasiūlė toliau kalbėtis akis į akį".*

Iki generolų muštynių neprieita, bet vokiečių vadovybės pozicija liko nepalenkiama: grūdų ir ginkluotės tiekimas gali būti atnaujintas tik tada, jei Suomija oficialiai ir viešai garantuos, kad nesudarys taikos su SSRS.

Taigi Suomijai 1944 m. kovas tapo tragiškų klaidų mėnesiu, o Stalinas galėjo didžiuotis savo klastingu gudrumu. Niekada dar jo veiksmai „Suomijos ruože" nebuvo tokie sėkmingi. Stalinas nekenčiamiems Vakarų sąjungininkams pademonstravo geranorišką pasirengimą atsižvelgti į jų nuomonę ir pageidavimus net tuo klausimu, kuris pirmiausia susijęs su SSRS interesais. Jis parodė sąjungininkams ir visam pasauliui, kad derybos vyko, bet „dabartinė Suomijos vyriausybė taikių santykių atkūrimo" pasipūtėliškai atsisakė. Pagaliau Stalinui tiesiog pasisekė – Helsinkis aiškiai pervertino savo jėgas ir taip pat aiškiai nepakankamai įvertino Maskvos ketinimų rimtumą. Dabar liko tik sulaukti optimalaus meto „galutinai išspręsti Suomijos klausimą". O tai, kad toks metas būtinai ateis, Stalinas, remdamasis Teherano konferencijos sprendimais, puikiai žinojo.

1944 m. birželio 6 d. prasidėjo didžiausia desanto operacija pasaulio istorijoje – sąjungininkų kariuomenės išsilaipinimas Normandijoje. Įvykių mastas pranoko viską, ką anksčiau galėjo kas nors įsivaizduoti. Per Lamanšo sąsiaurį pajudėjo 1200 karo laivų, 4126 desantinės baržos, 864 transporto laivai. Sąjungininkų aviacija birželio 6 d. atliko 14 tūkst. kovinių išskridimų. Iki vakaro į pakrantę iš jūros ir oro išlaipinta

Per trumpą laiką sąjungininkai į Normandijos pakrantę perkėlė didžiulius karinių reikmenų kiekius. 1944 m. birželis.

Papulkininkis Ernrotas inspektuoja suomių karių rikiuotę. 1944 m. birželis.

daugiau kaip 156 tūkst. žmonių. Prie užimtų placdarmų buvo tempiami du plaukiojamieji uostai, Lamanšo dugnu nutiestas benzintakis, aprūpinantis degalais šimtus, o paskui ir tūkstančius anglų bei amerikiečių tankų, šarvuočių, savaeigių pabūklų. „D“ dienos išvakarėse sąjungininkų strateginė aviacija sugriovė visus tiltus per Senos bei Luaros upes ir taip atėmė iš vokiečių vadovybės galimybes permesti tankų divizijas į išsilaipinimo rajoną.

Visas pasaulis sulaikęs kvėpavimą laukė milžiniškų kautynių rezultatų.

1944 m. birželio 9 d. negirdėto stiprumo kanonada prasidėjo Raudonosios armijos puolimas Karelijos sąsmaukoje. Mannerheimas rašo, kad sovietinių pabūklų trenksmas buvo aiškiai girdėti Mikkelyje esančios jo vyriausiosios vadovybės būstinėje, t.y. už 200 km nuo fronto linijos. 3,5 tūkst. pabūklų, palaikomų aviacijos, birželio 9 d. atlikusios 1150 kovinių išskridimų, smūgis, tiesiog nušlavė nuo žemės paviršiaus suomių kariuomenės gynybos priešakinį kraštą. Paskui pro atsivėrusią siaurą, 15 km pločio, pralaužą paplūdo pėstininkų ir tankų lavina. Net uniforma (antpečiai vietoj raudonarmietiškų antsiuvų) puolančioji kariuomenė nebuvo panaši į tą, kuri, ginkluota šautuvais, pradėjo

RA pradeda Karelijos–Vyborgo puolamąją operaciją. 1944 m. birželio 9 d.

RA puolimas Karelijos sąsmaukoje 1944 metais. Priekiniame plane – tankai KV-1.

RA kariai kerta praeigą spygliuotosios vielos tvoroje Karelijos fronte. Pirmasis karys ginkluotas pusautomačiu Tokarevo šautuvu. 1944 m.

„Mannerheimo linijos“ puolimą. Naujoji Raudonoji armija, per trejus baisaus karo metus parengusi naujus vadus, perginkluota naujais, daugeliu atžvilgių geriausiais pasaulyje sovietiniais ir amerikietiškais ginklais, užsigrūdinusi mūšiuose ir įsitikinusi savo neįveikiama galia, patraukė į eilinį „įnirtingą žygį“.

Naujame įtvirtinimų, įrengtų tam tikru nuotoliu nuo fronto linijos ir 1941 m. rugsėjį apmirusių, ruože suomiai dviem ešelonais išskleidė 5 pėstininkų divizijas (2, 3, 10, 15, 18) ir dvi brigadas. Oficialiais sovietiniais duomenimis, Leningrado fronto 21-oji ir 23-ioji armijos, panaudodamos 15 pėstininkų divizijų, pradėjo „Vyborgo puolamąją operaciją“ (9, p. 201). Taigi pėstininkų persvara buvo „tik“ triguba. Ir tai iš tiesų kuklūs skaičiai, jei lyginsime su Žiemos karo baigiamuoju etapu. Naujoji Raudonoji armija tikėjosi įvykdyti iškeltą užduotį ne „užversdama lavonais“, o masiniu tankų, artilerijos ir smogiamosios aviacijos panaudojimu pagrindinio smūgio ruožuose (žr. 51 žemėlapį, p. 473).

Puolimo Karelijos sąsmaukoje pradžioje veikė viena (30-oji gvardijos) tankų brigada ir 10 atskirų tankų bei savaeigės artilerijos pulkų (iš viso apie 300 šarvuotosios technikos mašinų). Mėnesio pabaigoje kautynėse dalyvavo jau keturios tankų brigados (30, 1, 152, 220) ir 15 atskirų pulkų. Dar viena „Vyborgo puolamosios operacijos“ ypatybė, liudijanti padidėjusį sovietinės vadovybės operatyvinį meistriškumą, – nenaudota didelių tankų junginių (korpusų ir tankų armijų). Vietovės, kurioje plyti vien miškai, ežerai bei pelkės, sąlygomis nepavyktų atlikti gilių tankų proveržių, tad šarvuotoji technika atskirais daliniais išskirstyta po šaulių junginius, kurių iki birželio pabaigos padaugėjo iki 28 divizijų.

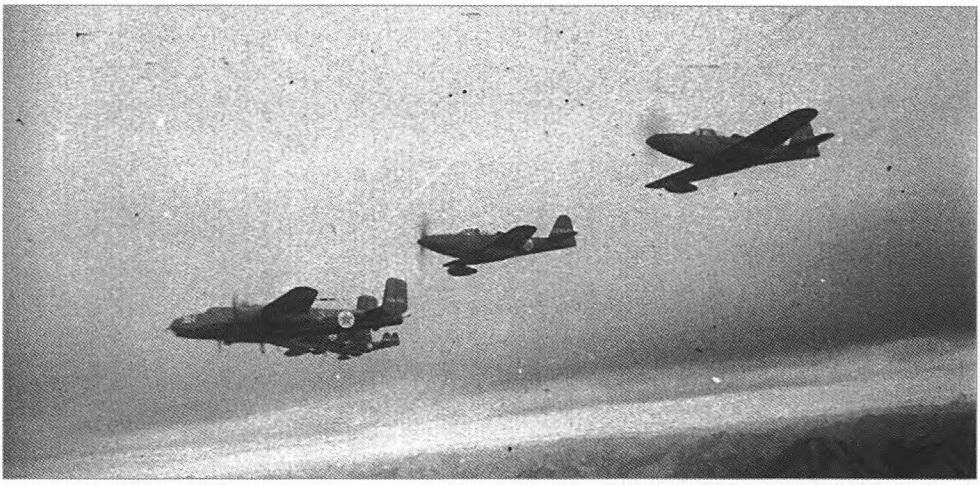

Amerikietiški lėktuvai, pagal „lendlyzo" sutartį tiekiami SSRS: naikintuvai A-20 „Boston" (antrame plane P-39 ir AT-6). Iranas, 1942 m.

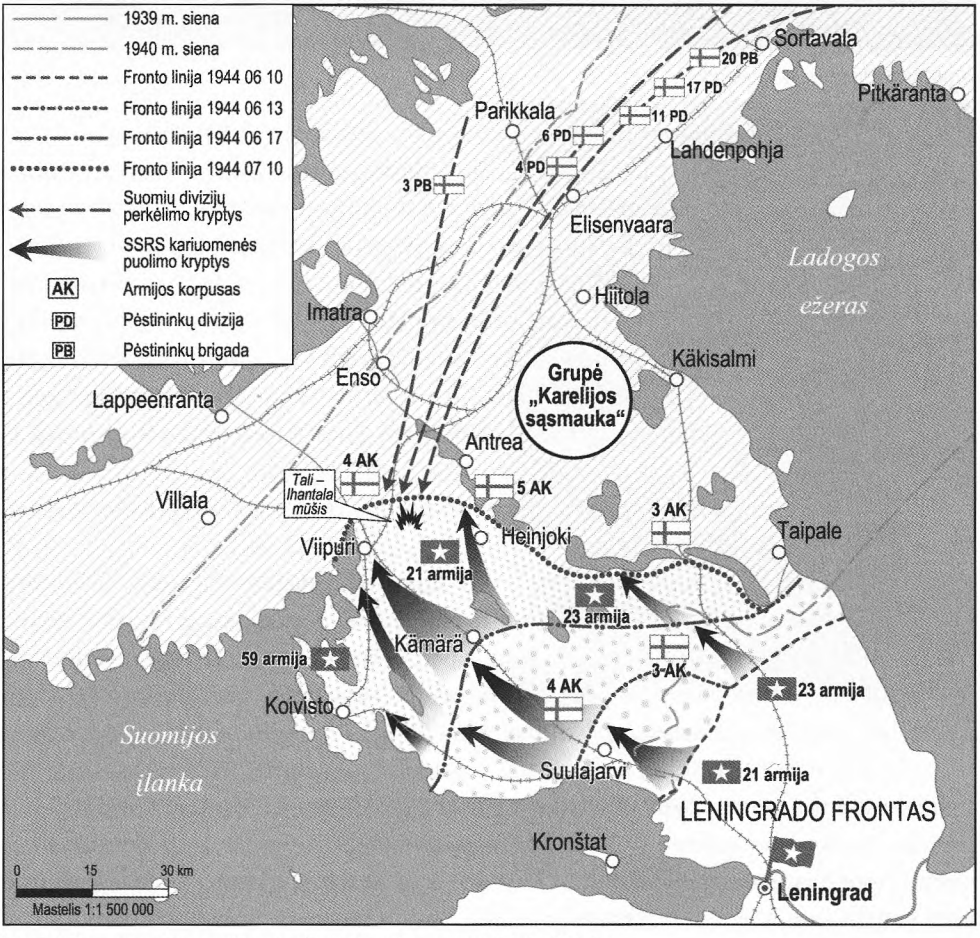

Nr. 51. *Raudonosios armijos puolimas Karelijos sąsmaukoje 1944 m.*

Suomių technikai ir lakūnai apžiūri numuštą sovietų atakos lėktuvą Il-2.

Sovietinės aviacijos pranašumas buvo tiesiog pribloškiantis. 13-oji oro armija, sustiprinta 113-ąja ir 334-ąja bombonešių divizijomis, taip pat PLG 2-asis gvardijos naikintuvų korpusas turėjo 489 naikintuvus, 346 šturmo lėktuvus Il-2, 288 bombonešius Il-4, Pe-2, Tu-2. Be to, 13-osios oro armijos vadovybės operatyviniam pavaldumui buvo priskirti Baltijos laivyno KOP daliniai (apie 200–220 kovos lėktuvų). Pirmosiomis operacijos dienomis suomių dalinius iš oro galėjo dengti tik trys naikintuvų grupės (LLv-24 priklausantys 14 „Meseršmitų" Bf-109G, dislokuotų Suulajarvio aerodrome, LLv-26 priklausančių 18 „Briusterių", dislokuotų Heinjokio aerodrome, LLv-34 priklausančių 16 „Meseršmitų", išdėstytų Kotkos aerodrome), iš viso 48 naikintuvai (52, p.336).

Vėliau mūšiuose Karelijos sąsmaukoje dalyvavo iš esmės visa Suomijos bombonešių aviacija, turinti vos 66 lėktuvus.

Pirmąją operacijos savaitę puolimas vyko labai sėkmingai. Sovietinės kariuomenės pagrindinio smūgio ruože atsidūrusi suomių 10-oji pėstininkų divizija buvo nublokšta 10–15 km nuo fronto linijos. Kaip rašo Mannerheimas, *„10-oji divizija, kovojusi palei Suomijos įlanką, neteko didesnės dalies savo artilerijos. Birželio 11 d. jos išsklaidyti padaliniai atitraukti į Vammelsaus–Taipalės liniją papildyti ir performuoti"*. Nei tokių įvykių, nei tokių pasakymų („išsklaidyti padaliniai") anksčiau Suomijos maršalo atsiminimuose nepasitaikydavo. Per dvi tris dienas 21-osios armijos daliniai pasiekė pagrindinę suomių įtvirtinimų liniją ir birželio 14-osios rytą Kuuturselkės kaimo rajone ją pralaužė. Siekdamas likviduoti pralaužimą Mannerheimas pasiuntė savo pagrindinį rezervą – vienintelę suomių kariuomenės šarvuočių bei tankų diviziją, kuriai tuo metu vadovavo išgarsėjęs generolas Lagusas.

Suomių savaeigis artilerijos įrenginys – vokiškas StuG-III. 1943 m.

RA kariai apžiūri trofėjinį suomių tanką T-26. 1944 m.

Šarvuotosios technikos Laguso divizija turėjo gana nemažai (apie 120 mašinų), bet daugiausia trofėjinių sovietinių tankų, užgrobtių per suomių puolimą 1941 m. ar net per Žiemos karą. Vienintelė rimta jėga buvo vokiški „šturmo pabūklai" Stug-40.

Birželio 14–16 d. Karelijos sąsmaukos pietinėje dalyje prasidėjo unikalus tankų mūšis, kuriame tankai T-26 ir T-28 (pagal sovietinių istorikų versiją, iki 1941 m. vasaros jau „beviltiškai pasenę", mėgino kovoti su naujausių modifikacijų T-34 ir sunkiaisiais savaeigiais pabūklais ISU-152, kurių šarvai ir ginkluotė leido priešintis vokiškiems „Tigrams". Iki birželio 15-osios ryto suomiams pavyko užkimšti prie Kuuturselkės atsivėrusį gynybos „plyšį", bet tai jau negalėjo pakeisti labai artimos katastrofai bendros padėties.

Birželio 16-ąją (septintą sovietinio puolimo dieną) Mannerheimas buvo priverstas duoti įsakymą dėl bendro atsitraukimo prie Vyborgo ir Vuosalmio, per 50–80 km nuo buvusios gynybos linijos (žr. 51 žemėlapį, p. 473). Atsitraukimas vyko

Sovietinių sunkiųjų savaeigių artilerijos įrenginių ISU-152 kolona Karelijos sąsmaukoje. 1944 m. liepa.

aplinkybėmis, kurias pats vyriausiasis vadas atsiminimuose aprašo taip: *„Šiaurės vakarų kryptimi slinko galingos priešo kolonos. Prieš juos buvo tik sumuštos kariuomenės likučiai, kurių valia kovoti dėl priešo pranašumo atrodė pakirsta...“*

Tuo metu Leningrado fronto vadovybė padarė pirmąją klaidą. Užuot ėmusi didžiausiu tempu persekioti priešą ir atkirtusi atsitraukiančius suomių pėstininkus nuo vienintelio (!) tilto per Vuoksos upę (toks manevras būtų privertęs suomius palikti vakariniame krante dalį sunkiosios ginkluotės), sovietinės kariuomenės lavina plūstelėjo palei pakrantės kelią Vyborgo link. Šis didžiausias Karelijos sąsmaukoje miestas užimtas jau birželio 20 d. (11-ąją puolimo dieną). Tai pažymėta Maskvoje artilerijos saliutu, o Leningrado fronto vadui L. Golovanovui suteiktas maršalo laipsnis.

„Vyborgo žlugimas, – rašo Mannerheimas, – *buvo stiprus smūgis kariuomenės kovinei dvasiai ir kartu prarastas tvirtas atramos punktas, kuris atkaklia gynyba turėjo sukaustyti nemažas priešo pajėgas“*. Ir vis tiek svarbiau kas kita: suomių kariuomenė įstengė organizuotai atsitraukti į naują gynybos ruožą, prie gamtinės kliūties – Vuoksos upės bei nebaigtos statyti įtvirtinimų linijos tarp Vyborgo ir Antrejos stoties (žr. 51 žemėlapį, p. 473).

Antra ir turėjusi nepalyginti svarbesnių padarinių sovietinės vadovybės klaida – Karelijos fronto kariuomenės puolimas prasidėjo tik 1944 m. birželio 21 d. Sovietinėje istoriografijoje šis keistas dviejų frontų, atliekančių vieną operaciją, veiksmų nesuderinimas niekada nekomentuotas. Beje, šie veiksmai viena „Vyborgo–Petrozavodsko“ operacija galėjo būti pavadinti tik vėliau, jau sovietinių karo istorikų rašiniuose. Archyvuose saugomose Leningrado fronto operatyvinėse direktyvose taip pat nė neužsimenama apie planuojamą sąveiką su Karelijos frontu. Aišku, „klaida“ tai galima laikyti tik spėjant, kad apskritai iš anksto planuota pulti nuo Svirės upės Petrozavodsko link. Neatmestina, kad Stalinas tikėjosi sutriuškinti Suomijos kariuomenę puolimu Karelijos sąsmaukoje ir toliau, į Suomijos gilumą. Taigi Karelija

RA sunkusis tankas KV-1 remia atakuojančius pėstininkus. Karelijos sąsmauka. 1944 m. birželis.

RA karininkai apžiūri pamuštą suomių OT-133 (ugniasvaidis sovietinio tanko T-26 variantas). Suomiai ugniasvaidį pakeitė patranka. 1944 m.

paskui pati turėjusi „nukristi jam į rankas". Bent jau kaip tik tokią versiją išsako Mannerheimas:

„Galbūt rusai iš pat pradžių tikėjosi, kad tik viena, Karelijos sąsmaukoje sutelkta, stipri kariuomenės grupuotė privers mus pasiduoti. Kitaip sunku paaiškinti faktą, kad, ten pradėję puolimą, jie Svirės fronte ir Maselkės sąsmaukoje mums būtų palikę atsikvėpti dvylika dienų, per kurias iš ten į Karelijos sąsmauką galėjome permesti keturias divizijas ir vieną brigadą. Tai, kad priešas neįstengė efektyviai sukaustyti mūsų pajėgų Rytų Karelijoje, taip pat padedamas aviacijos, sutrukdyti pergrupuoti mūsų pajėgas, suvaidino lemiamą vaidmenį per sąsmaukoje vykusias kautynes..."

Galiausiai 4-oji, 17-oji, o paskui ir 11-oji bei 6-oji suomių kariuomenės pėstininkų divizijos buvo permestos geležinkeliu į Karelijos sąsmauką, tad suomių vadovybė galėjo organizuotai atsitraukti ir suglaudinti kovos rikiuotę naujojoje gynybos linijoje.

Kaip pagal komandą (ar gal iš tikrųjų pagal komandą?) sovietiniai istorikai baigdavo kalbėti apie kovos veiksmus Karelijos sąsmaukoje Vyborgo paėmimu. O tada suomiai „paprašė taikos", su tuo tvirtai taiki sovietinė vyriausybė mielai sutiko. Šios visiškai sąmoningos dezinformacijos tradicijos puoselėjamos ir mūsų dienomis: autoritetingame rinkinyje „Slaptumo spaudas panaikintas" „Vyborgo–Petrozavodsko strateginės operacijos" laikas nurodytas nuo birželio 10 iki rugpjūčio 9 d., bet

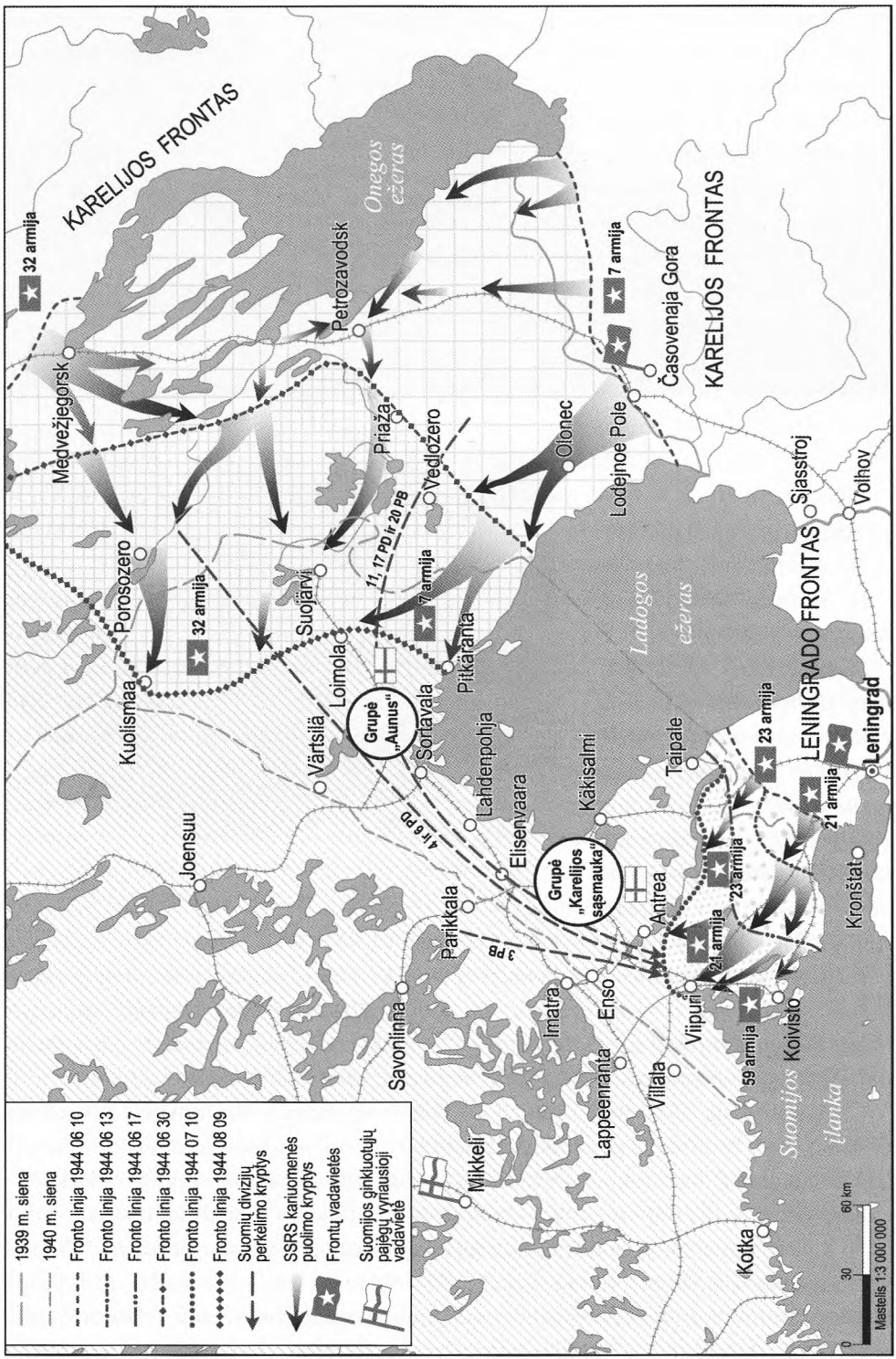

Nr. 52. *Raudonosios armijos puolamoji operacija Karelijos sąsmaukoje ir Ladogos Karelijoje 1944 m.*

duomenys apie Leningrado fronto kariuomenės nuostolius pateikti tik nuo birželio 10 iki 20 d. (9, p. 201). Tad kas vyko nuo birželio 20 iki rugpjūčio 9 d.? Sovietinė vyriausybė kantriai laukė, kol „sutriuškinti baltasuomiai paprašys taikos", o per tą laiką nežuvo nė vienas Leningrado fronto kariuomenės kareivis? Kažin...

Paėmus Vyborgą, viskas tik prasidėjo. Birželio 21 d. (23.30) buvo pasirašyta Leningrado fronto štabo operatyvinė direktyva, kurioje fronto kariuomenei įsakyta:

„... pulti toliau turint užduotį ne vėliau kaip 44 m. 6.26 pagrindinėmis pajėgomis ***pasiekti Imatros, Lappeenrantos, Virojokio ribą*** (paryškinta mano. – M. S.). *Kartu išstumti priešą iš Karelijos sąsmaukos į šiaurės rytus nuo Vuoksos upės bei ežero daliai pajėgų puolant Hiitolos–Keksholmo link..."* (365)

Daugelio puslapių direktyvoje nė neužsimenama, kad, pasiekusi Imatros–Lappeenrantos ribą (t.y. UŽ 1940 m. sienos linijos) kariuomenė turėjo sustoti ir pereiti į gynybą. Iš tikrųjų pasiekti tą ribą buvo numatyta kaip artimiausios savaitės (po Vyborgo paėmimo) užduotis! Įdomios, nors ir ne visai konkrečios informacijos aptinkama prieš 40 metų išspausdintuose generolo pulkininko M. Popovo atsiminimuose. 1944 m. balandį jis grįžo į „savo" Leningrado frontą, tąkart eiti fronto štabo viršininko pareigų. Generolas Popovas tiesiai kaip kareivis rašo:

„Operacijos užduotis buvo sunaikinti suomių kariuomenės pagrindines pajėgas Karelijos sąsmaukoje ir mūsų kariuomenei pasistūmėti į šiaurės vakarus bei į vakarus nuo Vyborgo siekiant sukelti grėsmę ***gyvybiškai svarbiausiems Suomijos centrams šalies pietuose*** (čia ir toliau paryškinta mano. – M. S.) *... 1944 m. birželio 21 d. vyriausioji vadovybė įsakė Leningrado frontui pulti toliau sąsmaukoje* ***veržiantis į Suomijos gilumą"*** (194, p. 61, 73).

Tam tikru mastu įsivaizduoti tą „įsiveržimą gilyn" galima iš įsakymo (b/n), kurį 1944 m. birželio 20 d. pats M. Popovas ir pasirašė. Leningrado fronto štabo įsakymas buvo adresuotas 13-osios oro armijos vadui, kuriam iškelta ši užduotis:

„1. Padaryti panoraminę aeronuotrauką... Kouvolos, Kotkos, Lappeenrantos...

3. Nurodyto rajono fotografavmą baigti ne vėliau kaip 44 m. 6. 26.

4. Apie fotografavimo darbus pranešinėti kasdien" (370).

Tuo metu suomiai iš tikrųjų „paprašė taikos". 1944 m. birželio 22 d. Suomijos pasiuntinys Stokholmui Grinenbergas per Švedijos užsienio reikalų ministeriją kreipėsi į Maskvą dėl Suomijos pasitraukimo iš karo sąlygų. Kitą dieną, birželio 23-iąją, Sovietų Sąjungos pasiuntinė Švedijai A. Kolontaj pateikė sovietinės vyriausybės atsakymą:

„... Kadangi mus suomiai keletą kartų apgavo, norėtume iš Suomijos vyriausybės gauti premjero ar užsienio reikalų ministro pasirašytą oficialų pareiškimą, jog Suomija kapituliuoja ir prašo SSRS taikos. Mums gavus tokį Suomijos vyriausybės dokumentą, Maskva sutiks priimti Suomijos vyriausybės delegaciją..." (364, p. 121)

Šios kelios frazės turėjo sunkių padarinių ir jau daugelį metų įvairiai aiškinamos. Klausimas iš tiesų nėra paprastas, nes frazė sudaryta (tyčia ar pasikarščiavus) labai dviprasmiškai. Jei kokia nors šalis X kapituliuoja ginkluotam priešui, jokios derybos

su jos atstovais jau neįmanomos, nes kapituliavimas, kalbant teisininkų kalba, reiškia „subjekto teisės netekimą“. Šalis X nustoja būti tarptautinės teisės subjektu ir atsiduoda „nugalėtojo malonei“. Štai ką reiškia „visiško ir nesąlygiško kapituliavimo“ terminas. Tada jau kviestis derybų delegaciją nėra dėl ko, be to, ir neįmanoma, nes ta delegacija atstovaus pranykusios šalies nesamai vyriausybei. O pasirašyti Suomijos kapituliavimo aktą natūraliau būtų Helsinkyje negu Maskvoje. Kita vertus, net antraeiliai SSRS URLK valdininkai puikiai suprato kapituliacijos termino reikšmę, ir jis negalėjo būti sovietinės vyriausybės pavartotas tiesiog šiaip sau“, vien „stiliui pagražinti“.

Kodėl tiek daug dėmesio istorikai skyrė trims žodžiams („kapituliuoja“ ir „priimti delegaciją“), paaiškinama labai paprastai: viena yra apgaudinėti „baltasuomių vokiškojo fašizmo pakalikus“ ir visai kas kita – savo antihitlerinės koalicijos sąjungininkus. Kadangi draugas Stalinas Teherane pažadėjo **nereikalauti Suomijos kapituliavimo**, sovietiniai istorikai buvo priversti kabarotis į gražbyliavimo aukštumas, kad įrodytų dalinio nėštumo, kitaip sakant, ne visiško kapituliavimo galimybę. Žinomas Sovietų Sąjungos ir Suomijos karų istorijos specialistas leningradietis profesorius I. Baryšnikovas apie tai rašo:

„Tomis sąlygomis Maskvai būtų buvę logiška iš karto atsakyti, jog Suomija turi kreiptis į SSRS vyriausybę dėl kapituliavimo, kad paskui jau būtų galima spręsti klausimą dėl taikos su Sovietų Sąjunga. Šį atsakymą perdavusi SSRS įgaliotoji atstovė Švedijai A. Kolontaj paaiškino, kad kaip kapituliavimą reikia suprasti, jog Suomija nutraukia karo veiksmus ir paskui jau siekia atitinkamo susitarimo...“ (367, p. 381)

Šit kaip, kiekvienas žodis it brangakmenis žaižaruoja. „Iš karto atsakyta“ buvo. Ir be jokių „būtų buvę“. Kokį dar „klausimą dėl taikos“ galima spręsti po „kreipimosi į Sovietų Sąjungą dėl kapituliavimo?“ Pagaliau kaip reikia suprasti, kad „Suomija nutraukia karo veiksmus“, kai kita šalis tuos pačius karo veiksmus vykdo 28 divizijų, 4 tankų brigadų ir 15 atskirų tankų pulkų pajėgomis? Kaip tas itin stebėtinas vienpusis karo veiksmų nutraukimas vykstant karui gali atrodyti praktikoje?

Visa tai būtų juokinga, bet ne suomiams, nes, nepaisant visų kalbos vingrybių, sovietinio ultimatumo esmė buvo visiškai aiški. Suomijai siūlyta atsiduoti nugalėtojo malonei, bet visa ankstesnioji patirtis rodė, kad malonės nebus. Liko viena – mūšio lauke įrodyti „nugalėtojui“, kad jis dar nenugalėjo.

O kovų lauke padėtis pradėjo sparčiai keistis. Puikiai parengtas sovietinės kariuomenės puolimas pamažu ėmė išsikvėpti. Kita vertus, Vokietija savo žūstančiai sąjungininkei nedelsdama suteikė efektyvią pagalbą. Birželio 13 d. atšaukti visi grūdų ir ginkluotės tiekimo Suomijai apribojimai. Birželio 19 d. torpediniais kateriais į Suomiją atgabenta 9 tūkst. „faustpatronų“ (rankinių prieštankinių granatsvaidžių). Po trijų dienų lėktuvais atskraidinta dar 5 tūkstančiai. Netikėtai ir masiškai panaudojus šį naująjį tos epochos ginklą pasiektas operatyvinio masto efektas. Anksčiau suomių pėstininkai atrodė iš esmės beginkliai, nes mažo kalibro prieštankinės „Marianos“ ir „Boforsai“ galėjo išskelti tik kibirkštis iš naujųjų sovietinių tankų bei

Suomių kariai su prieštankiniu granatsvaidžiu „Panzerfaust". 1944 m.

Suomių kariai Talio–Ihantalos mūšyje. Už jų – pamuštas sovietinis tankas T-34. Kariai ginkluoti prieštankiniais vienkartinio naudojimo granatsvaidžiais „Panzerfaust". Raudonojoje armijoje visi vienkartiniai granatsvaidžiai vadinti faustpatronais – pagal pirmojo analogo pavadinimą. 1944 m. birželis – liepa.

savaeigių pabūklų šarvų. Atsiradus daugeliui tūkstančių prieštankinių granatsvaidžių, suomių kareivis vėl pasijuto esąs mūšio lauke tikras karys, o ne užstumta ant ešafoto ir atiduota budeliui auka. Mannerheimas rašo:

„... Prisimenu vieną atsitikimą, kuris iš tikrųjų tapo posūkio akimirka. Pasirodžius rusų tankams ruože netoliese Leipiaso, keletas 4-osios divizijos bebaimių karių – tarp jų buvo ir vadų, ir eilinių, – ryžtingai puolė pasitikti plieninių pabaisų ir keliais taikliais „šarvamušių kumščių" šūviais sustabdė pirmąjį iš jų. Kiti [tankai] *tuojau apsisuko ir nuriedėjo atgal. Nuo tos dienos tikėjimas naujuoju ginklu sustiprėjo. Per kelias paras prislėgtumo nuotaiką pakeitė pasitikėjimas ir grįžo noras kovoti. Visiškai pasikeitusi nuotaika labiausiai lėmė tai, kad galiausiai priešo puolimą pavyko sustabdyti...*" (22, p. 475)

Suomių prieštankinio granatsvaidžio „Panzerschreck" tarnyba.

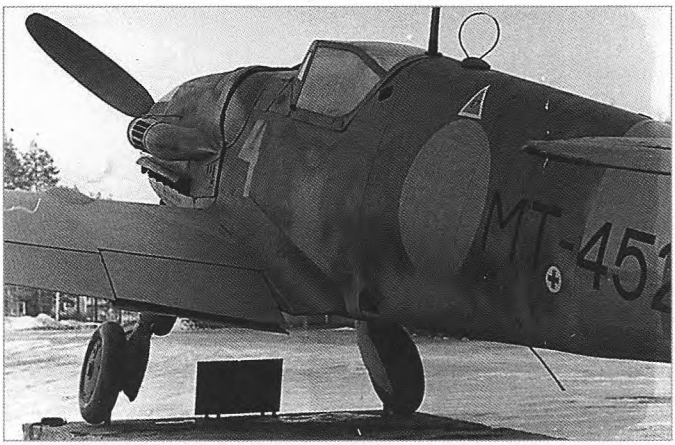

Suomių aviacijos naikintuvas „Messerschmitt Bf-109".

Aišku, ir „faustpatronas" nebuvo stebuklingas ginklas. Gana greitai rasta būdų, be to, labai paprastų ir pigių, apsaugoti tankus nuo kumuliatyvinių rankinių granatsvaidžių šaudmenų sprogimų, bet keletą dienų ar savaičių naujasis ginklas leido laimėti, o tai 1944 m. aplinkybėmis reiškė labai daug. Iki 1944 m. birželio pabaigos suomiai gavo 39 naikintuvus „Messerschmitt Bf-109 G-6", o liepą – dar 19 mašinų.

Tai leido ne tik kompensuoti kovinius nuostolius, bet ir keletą eskadrilių perginkluoti naujausia technika. Lakūnams kylančią naujų tipų lėktuvų įvaldymo problemą (mėgstama rusų istorikų tema, kai jie ima vardyti sovietinės aviacijos sutriuškinimo pirmosiomis karo dienomis „objektyvias priežastis") suomių KOP sprendė labai pa-

prastai. 4 valandos treniruojamųjų skrydžių buvo skiriamos įvaldyti „Meserščmitui" net palyginti taikiais 1943 m. (52, p. 301). Nuo aktyvių kovos veiksmų pradžios mokyta taip: 2–3 pažintiniai skrydžiai – ir, kaip liudijo karo ore rezultatai, prityrusiems ir drąsiems lakūnams to užtekdavo.

Be forsuoto ginkluotės tiekimo, Vokietija suomių vadovybei patikėjo ir savo kovinius dalinius. Liuftvafės 1-ajame oro laivyne suformuotas aviacijos pulkas pagal jo vado pavardę pavadintas „Kiuchlmejo junginiu". Jam priklausė 23 pikiruojamieji bombonešiai Ju-87 ir 23 naikintuvai (daugiausia sunkieji FW-190, kurie naudoti ir prieš sausumos kariuomenę šturmavimo smūgiams). Birželio 16 d. „Kiuchlmejo junginio" lėktuvai iš Estijos atskrido į Immolos aerodromą (į šiaurės rytus nuo Imatros) ir jau birželio 20 d. dalyvavo įnirtinguose oro mūšiuose virš Vyborgo (52, p. 339).

Nuo birželio 20 iki 23 d. jūra į Suomiją atvyko 303-ioji „šturmo pabūklų" brigada, kuri turėjo 42 savaeigius pabūklus Stug-40/42. Lyginant su sovietinės šarvuotosios technikos kiekiu, tai atrodė lašas jūroje, bet suomiams atsiradusi 303-ioji brigada reiškė, kad radikaliai padidėjo kontratakuojančių dalinių smogiamoji galia, nes vienintelė suomių šarvuotosios technikos divizija iki birželio 21 d. turėjo tik 17 parengtų kovai savaeigių pabūklų Stug-40, 3 T-34, 1 KV, 3 T-28 ir 60 T-26 (366).

RA užgrobtas suomių savaeigis artilerijos įrenginys StuG-III.

Suomių trofėjiniai sovietiniai tankai – KV-1 ir du T-34. Petrozavodskas. 1942 m. spalio 1 d.

Tačiau verta pažymėti, kad, sprendžiant iš Leningrado fronto ir 21-osios armijos štabų dokumentų, atsiradusių vokiečių dalinių, apie kuriuos tiek daug rašo Vakarų istorikai, sovietinė vadovybė net nepastebėjo.

Vykdydama direktyvą Nr. 74 Leningrado fronto kariuomenė pradėjo puolimą nuo Vyborgo Imatros–Lappeenrantos link. Pagal vietovės sąlygas, tinkamas riedėti šarvuotajai technikai, maršrutas driekėsi per Talio stotį ir Ihantalos gyvenvietę (žr. 51 žemėlapį, p. 473). Per praėjusias 12 dienų Raudonosios armijos divizijos, be pertraukos puldamos, pasistūmėjo 70–80 km. Nuo Vyborgo iki Ihantalos tiesia linija tik 15 km. Bet pasislinkti tuos 15 km taip ir nepavyko. 1944 m. birželio pabaigoje prie šių jokiame geografijos žemėlapyje nepažymėtų gyvenviečių įsiplieskė pačios didžiausios kautynės per visą Sovietų Sąjungos ir Suomijos trijų karų istoriją. Sutelkusi prasiveržimo ruože šiauriau Talio 10 šaulių divizijų sovietinė kariuomenė iki birželio 25 d. pralaužė suomių kariuomenės gynybą ir prasiskverbė į 4–6 km gylį. Pasistūmėti toliau nepavyko. Negana to, kaip rašo Mannerheimas, *„rusai buvo atstumti atgal kontratakomis, per kurias mūsų kariuomenė beveik nežmoniškomis pastangomis vos neperkirto šiam pleištui atsitraukimo kelio ir neapsupo jo plačiu žiedu... Keturias paras fronto linija svyravo bangomis, nenutrūkstama serija vyko atakos ir kontratakos... Iš Rytų Karelijos permestas paskutinis dalinys – 6-oji divizija, – vadovaujama šauniojo generolo majoro Vihmos, kuris šiuose mūšiuose krito didvyrio mirtimi, laiku suspėjo įsitvirtinti pozicijose, stabilizavo gynybą prie Ihantalos. 16–17 divizijų puolimas buvo atremtas. Tokios baigties mes net nedrįsome tikėtis. Tai atrodė tikras stebuklas...“*

Liepos 5 d. 21-osios armijos štabas priėmė eilinį „Suomių gynybos pozicijų pralaužimo operacijos planą“.

Armijos kariuomenei įsakyta:

„... pasiekti valstybės sienos ribą ruože... Paskui, nepaliaujamai persekiojant bendra kryptimi į vakarus, sunaikinti atsitraukiančias priešo grupes ir joms įkandin įveikti įtvirtintą pasienio ĮR ruožą sudarant sąlygas armijos kariuomenei pulti toliau...“ (371)

Žvalgybos duomenimis, numatomo 21-osios armijos puolimo fronte iki liepos 4 d. pajėgų santykis buvo:

» 2,6 su 1 pėstininkų batalionais;

» 5,5 su 1 kulkosvaidžių skaičiumi;

» 7 su 1 artilerijos priemonių skaičiumi (372).

Po patirtų nuostolių suomių pėstininkų dalinių likučius 21-osios armijos žvalgyba įvertino 170–260 žmonių vienam fronto kilometrui (pagal Raudonosios armijos statutus operatyvinis tankis gynyboje turi būti nuo 1 iki 2,5 tūkst. žmonių 1 fronto kilometrui). Nepaisant to, „nepaliaujamai persekioti“ taip ir nepavyko. Neišėjo nė žingsnio žengti į šiaurę nuo Ihantalos.

Kai dvi savaites trunkantys begaliniai mėginimai praardyti suomių kariuomenės gynybą Talio–Ihantalos linijoje pasirodė nesėkmingi, maršalas Govorovas dar kar-

tą įrodė, kad maršalo laipsnį gavo neatsitiktinai. 1940 m. vasarį pakloję suomių IUT prieigose vieną diviziją raudonieji vadai tuojau ginė ten dvi kitas. 1944 m. liepos pradžioje Leningrado fronto vadas parengė ir pradėjo įgyvendinti sudėtingą ir labai daug žadančią operaciją. Jos sumanymo esmė buvo iš dviejų pusių ir giliai apimti suomių kariuomenės grupuotę. Kautynėse panaudota dar viena, 59-oji, armija, kuri nuo liepos 4 iki 6 d., glaudžiai sąveikaudama su Baltijos laivynu, užėmė Vyborgo įlankos salas ir įlankos šiauriniame krante pradėjo išlaipinti desantą giliame suomių kariuomenės užnugaryje. Liepos 4 d. perėjo į puolimą 23-ioji armija. Ji turėjo užduotį forsuoti Vuoksos upę Vuosalmio rajone ir paskui, puldama palei upės rytinį krantą, baigti apsupti priešą (žr. 51 žemėlapį, p. 473).

Mėginimas pakartoti jūrų desanto operaciją (iš esmės „veidrodiškai kartojančią" 1941 m. rugpjūčio pabaigos 8-osios pėstininkų divizijos veiksmus) suomių aviacijos ir „Kiuchlmejo junginio" pastangomis buvo sužlugdytas.

Atrodytų, turint tokią gausybę naikintuvų, kurie panaudoti *„veržtis į Suomijos gilumą"*, bet koks išdrįsęs pakilti į padangę suomių bombonešis turėjo būti nedelsiant sunaikintas. Bet tikrovėje viskas vyko kaip tik atvirkščiai – suomių ir vokiečių naikintuvai taip dengė savo smogiamuosius lėktuvus, kad desanto išlaipinimo rajone nuo liepos 6 iki 8 d. nenumuštas nė vienas suomių bombonešis (52, p. 315). 59-osios armijos dalinius, kuriems vis dėlto pavyko išsilaipinti Vyborgo įlankos šiauriniame krante, sustabdė ir nubloškė atgal vokiečių 122-oji pėstininkų divizija, neseniai jūros keliu atgabenta iš Narvos rajono į Suomiją (65, p. 352).

Lygiai tokių pačių rezultatų pasiekė ir 23-iosios armijos puolimas. Nuo liepos 4 iki 9 d. suomių kariuomenė buvo išstumta iš jos placdarmo Jarepėjos gyvenvietės rajone. Liepos 9 d. Leningrado fronto kariuomenė, po galingo artilerijos parengimo ir slepiama dūmų uždangos, forsavo Vuoksos upę. Liepos 10 ir 11 d. žemėje ir ore vyko itin aršūs mūšiai. Suomių naikintuvai vėl užtikrino savų bombonešių, kurie nuo ryto iki vakaro bombardavo placdarmus prasiveržimo rajone, „neliečiamumą". Iki liepos 12 d. 23-iosios armijos kariuomenės puolimas galutinai žlugo ir sovietinė kariuomenė perėjo į gynybą Vuoksos upės rytiniame krante.

1944 m. liepos 15 d. Leningrado fronto karo taryba specialioje direktyvoje Nr. 80 triuškinamai kritikavo 23-iosios armijos vadovybės veiksmus:

„23-iosios armijos vadui iškelta užduotis 44 m. 7. 4 sunaikinti priešą jo placdarme Vuoksos upės vakariniame krante ir plėtoti puolimą palei jos rytinį krantą. Operacijai skirta pakankamai pajėgų bei priemonių.

Užuot organizuotai, greitai smogusi ir priešo placdarmą sunaikinusi per vieną dieną, armijos kariuomenė trypčiojo priešais jį 6 dienas. 98 ŠK daliniai, pranašesni už priešą (pėstininkais – šešiskart, artilerija ir aviacija – keturiskart), tik 7-ąją dieną, patyrę milžiniškų nuostolių (1046 žuvę ir 4265 sužeisti) išstūmė priešą iš Vuoksos dešiniojo kranto. Nepatenkinamai vykusio mūšio priežastis: nebuvo vadovaujamos ir visos kariuomenės bendros kovos... užuot analizavus aplinkybes ir darius pagal jas savalaikes išvadas, buvo teikiami žinomai melagingi, nepasitvirtinantys pranešimai bei

duomenys... valdymas atsitiktinis ir neiniciatyvus... 281-osios šaulių divizijos vadas nežinojo tikrosios padėties, nerodė valios ir, tūnodamas žeminėje, nevadovavo mūšiui...

Kovos veiksmai likviduojant placdarmą ir forsuojant liudijo 23-iosios armijos junginių vadų bei štabų nepajėgumą ir neveiklumą... Dėl vadovavimo kariuomenei praradimo, nesant mūšio elementaraus organizavimo, nusikalstamo delsimo perkelti tankus ir SP (savaeigius pabūklus), *maksimaliai ir teisingai nepanaudojus artilerijos, 115 ŠK patyrė nepateisinamai didelių nuostolių (142-oji šaulių divizija – 2476 žm. ir 10-oji šaulių divizija – 2386 žm.) ir korpusas, užuot stiprinęs smūgį bei didinęs prasiveržimo tempą, iš tiesų perėjo į gynybą itin siaurame placdarme...*" (373)

Sunku pasakyti, kiek objektyvus ir apgalvotas buvo toks 23-iosios armijos veiksmų įvertinimas. Armijos kariuomenė ne tiesiog „trypčiojo priešais placdarmą", o mėgino įveikti žūtbūtinai besipriešinančius suomius. Galbūt direktyva Nr. 80 buvo tik Staliną bei jo maršalus apėmusio nustebimo ir pasipiktinimo išdava, kai eilinis mėginimas sutraiškyti „suomių vabalėlį" liko be rezultatų.

Jau liepos 14–15 d. suomių žvalgyba užfiksavo, kad sovietinė kariuomenė atitraukiama į pietus. Liepos 18 d. Raudonosios armijos puolimas Karelijos sąsmaukoje visose vietose nutrauktas. **Nė viename fronto taške Raudonoji armija taip ir nepasiekė 1940 m. sienos linijos, tuo labiau jos neperžengė**. Sudeginti Imatros stotį ir šį kartą nepavyko.

Nutraukus puolimą strateginiame Vyborgo–Helsinkio ruože, kovos veiksmai Ladogos Karelijoje ir visiškai neteko bet kokios prasmės. Būtų pakakę tik ramiai, be nereikalingo kraujo liejimo, sulaukti taikos derybų pradžios, nes, kad grąžinti Kareliją bus viena iš neišvengiamų karo nutraukimo sąlygų, nei Maskva, nei Helsinkis neabejojo. Tačiau Karelijos fronto 16 šaulių divizijų ir 3 tankų brigados liepos 21 d. pradėtą puolimą vykdė toliau. Suomijos kariuomenė (4 pėstininkų divizijos ir 2 brigados) gavo ir sėkmingai įvykdė užduotį organizuotai atsitraukti nuo Svirės upės ir Petrozavodsko į ilgalaikių įtvirtinimų liniją, vingiuojančią maždaug per Pitkerantą–Loimolą–Kuolismą (žr. 52 žemėlapį, p. 478). Šioje linijoje sovietinės kariuomenės puolimas buvo sustabdytas nuo liepos vidurio, nors Karelijos fronto kraštiniame šiauriniame sparne kovos veiksmai vyko iki rugpjūčio 9 d. „. *Liepos 21 d. 1940 metų Suomijos sieną pasiekė 32-osios armijos junginiai. Tai, kad sovietinė kariuomenė pasiekė 1940 m. Suomijos sieną, reiškė Suomijos vadovybės planų galutinę nesėkmę*", – žvaliai tikino patiklų skaitytoją dvylikatomio autoriai (374). Iš tikrųjų vieninteliame taške Kuolisma–Ilomantsis sovietinė kariuomenė pasiekė 1940 m. sienos liniją. Bet tai baigėsi „galutine nesėkme", t.y. apsupimo katilu, iš kurio dviejų sovietinių divizijų likučiai išsiveržė tarp miškų ir pelkių palikę visą sunkiąją ginkluotę.

Vykstant beprasmei ir žiauriai operacijai, Karelijos fronto kariuomenė neteko 17 tūkst. žmonių, kurie žuvo ir dingo be žinios, 63 tūkst. buvo sužeisti. Leningrado fronto nuostoliai tiksliai nežinomi. Kaip jau pažymėta anksčiau, oficialūs duomenys visiškai ignoruoja pačių sunkiausių, 1944 m. birželio 21–liepos 18 d., mūšių nuostolius, bet greičiausiai jie kur kas didesni už Karelijos fronto nuostolius. Ir Suomijos

Raudonosios armijos karių saliutas Sovietų Sąjungos ir Suomijos valstybių sienos pasiekimo proga. 1944 m. birželis.

kariuomenės nuostoliai (daugiausia Karelijos fronte) buvo labai dideli. Vien negrįžtamieji nuostoliai (žuvusieji ir dingę be žinios) įvairiuose šaltiniuose skaičiuojami nuo 26 iki 32 tūkst. žmonių. Kitaip sakant, iš esmės 1944 m. vieno mėnesio mūšių nuostoliai buvo **didesni, negu pergalingojo puolimo** 1941 m. vasarą ir rudenį.

Šis faktas galbūt labiau už kitus liudija 1944 m. gerokai padidėjusią Raudonosios armijos kovinę galią.

Stulbinantys pasirodė esą suomių naikintuvų veiksmų rezultatai. Suomių duomenimis, nuo birželio 9 iki liepos 18 d. LLv-24 ir LLv-34 pilotai (šios dvi grupės ginkluotos „Meseršmitais“) atliko 2168 kovinius išskridimus ir numušė 425 sovietinius lėktuvus. O patys suomiai neteko tik 18 „Meseršmitų“, iš jų mūšiuose su sovietiniais naikintuvais – vos 10. LLv-26 naikintuvų veiksmų rezultatai gerokai kuklesni – 15 numuštų sovietinių lėktuvų. Tiesa, reikia turėti galvoje, kad grupė skraidė 1939 m. gamybos „Briusteriais“, seniai daugelį kartų išeikvojusiais savo techninius išteklius, ir bet kurios kitos šalies, išskyrus Suomiją, aviacija juos būtų seniai nurašiusi į metalo laužą. Vokiečių „Kiuchlmejo junginio“ naikintuvai atliko 984 išskridimus ir numušė 126 lėktuvus (52, p. 355). Šie fenomenalūs skaičiai iš pirmo žvilgsnio primena nežabotus „medžiotojų pasakojimus“, tačiau itin oficialiame rinkinyje „Slaptumo spaudas panaikintas“ pranešama, kad „Vyborgo–Petrozavodsko operacijoje“ prarasta 311 lėktuvų (9, p. 371). Bet nežinoma, ar rinkinio sudarytojai įskaičiavo Leningrado fronto KOP nuostolius po Vyborgo paėmimo. Tačiau net vadovaujantis tuo, jog Antrajam pasauliniam karui būdinga „standartiškai“ pergalių oro mūšiuose skaičių padidinti trigubai, vienam numuštam suomių naikintuvui tenka 8 numušti sovietiniai lėktuvai.

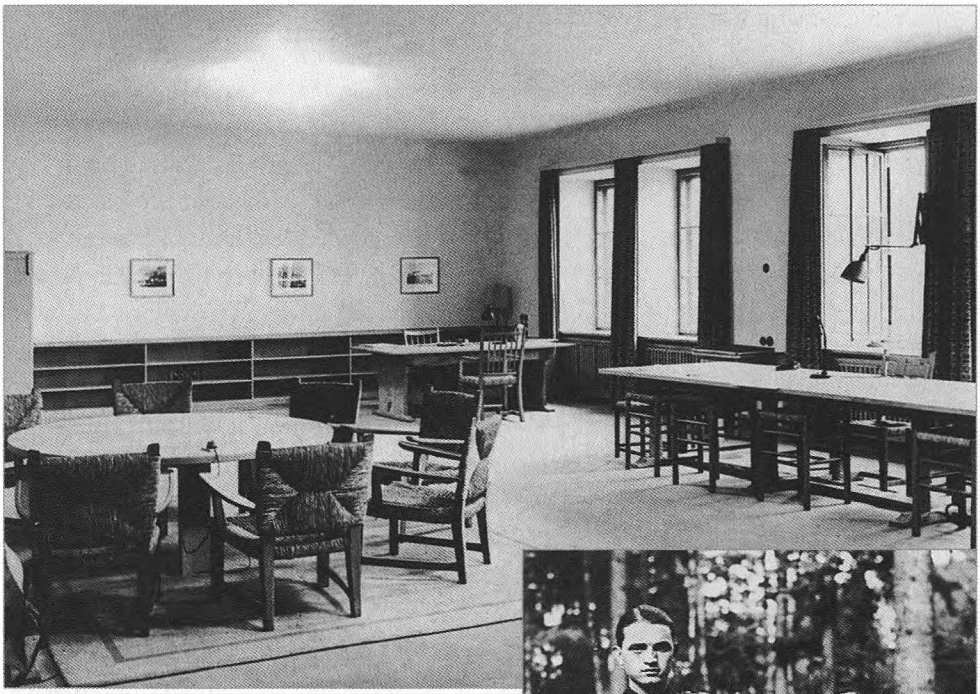

Hitlerio vyriausiosios būstinės Rytų Prūsijoje posėdžių kambarys.

Hitlerio adjutantas rodo sprogimo suplėšytus fiurerio drabužius. Hitleris išsisaugojo tik su keliais įbrėžimais. Keturi žmonės žuvo, septyni buvo sužeisti. Hitlerį išgelbėjo tai, kad jis sėdėjo už masyvaus posėdžiams skirto ąžuolinio stalo.

Posėdžių kambarys po bombos sprogimo 1944 m. liepos 20 d.

Mūšių Karelijos sąsmaukoje karinį politinį rezultatą Mannerheimas apibūdino trumpai ir labai tiksliai: *„Priešas įsisąmonino, kad už mūsų sutriuškinimą reikia sumokėti labai didelę kainą“* (22, p. 468). Pasakyta visai savikritiškai, be saviapgaulės. Suomijos kariuomenė, aišku, galėjo būti sutriuškinta. Iš esmės tai buvo tik laiko ir kainos klausimas. Kaina Stalino nebūtų bauginusi, bet laiko jau trūko. Sovietų Sąjungos ir Suomijos 3-iasis karas baigėsi ties tomis pačiomis ribomis (Vyborgas–Vuoksos upės vakarų krantas) ir, kur kas svarbiau, dėl tos pačios priežasties, kaip ir pirmasis, Žiemos, karas. **Greit sutriuškinti ir sunaikinti Suomijos kariuomenę nepavyko, o įsivelti į ilgai trunkantį karą Stalinas nesiryžo, nes tai galėjo sutrukdyti įgyvendinti kur kas svarbesnius planus.**

Žinomi tikri faktai vienodai kliudo ir karo istorijos knygų rašytojams, ir skaitytojams. Psichologinis paradoksas yra tai, kad visa, kas įvyko, laikoma vieninteliu galimu dalyku, o neįgyvendintos alternatyvos atrodo visiškai neįmanomos. Bet tai ne kas kita kaip „regėjimo apgaulė“. Viskas galėjo baigtis visiškai kitaip. Dabar net stropus mokinys žino, kad nuo sąjungininkų išsilaipinimo Normandijoje iki Berlyno paėmimo praėjo 10 ilgų mėnesių. Bet 1944 m. vasarą to negalėjo tiksliai žinoti nė vienas žmogus, įskaitant Staliną, Mannerheimą, Ruzveltą ir Čerčilį. Ir Hitlerio būstinėje 1944 m. liepos 20 d. bomba galėjo driokstelėti per vieną metrą į kairę ar į dešinę nuo tos vietos, kurioje iš tikrųjų sprogo. O jei pasikėsinimas būtų pavykęs, galėjo pavykti ir karinis perversmas Berlyne. Tokiu atveju vermachto kapituliavimas Vakaruose būtų buvęs iš esmės neišvengiamas ir istorinis sovietinių ir amerikiečių kariuomenių susitikimas galėjo įvykti ne 1945 m. prie Elbės, o 1944 m. rugpjūtį prie Vyslos. Ar reikia įrodinėti, kad tokia karo baigtis draugo Stalino visiškai netenkino?

Beje, ir be pasikėsinimo prieš Hitlerį veiksnio vokiečių Vakarų frontas 1944 m. vasaros pabaigoje buvo arti katastrofiško sutriuškinimo. Anglų istorikas Lidelis Hartas savo chrestomatinio pobūdžio „Antrojo pasaulinio karo istorijoje“ rašo:

„... Karas būtų galėjęs baigtis 1944 m. Svarbiausios vokiečių pajėgos Vakaruose buvo sutelktos Normandijoje ir liko ten, kol buvo sutriuškintos ar apsuptos. Menki likučiai negalėjo rimtai priešintis ir atsitraukė, bet netrukus ir juos sunaikino sparčiai besiveržianti motorizuota sąjungininkų kariuomenė... Kaip liudija trofėjiniai dokumentai, visame Vakarų fronte vokiečiai turėjo apie 100 mūšiui tinkamų tankų prieš 2 tūkstančius tankų, kriuos turėjo sąjungininkų priešakiniai daliniai. Vokiečiai turėjo tik 570 lėktuvų, o sąjungininkai Vakarų fronte – 14 tūkstančių...“ (368, p. 592–593)

1944 m. liepos viduryje Prancūzijos šiaurėje kautynės vyko su didžiausiu įkarščiu ir sąjungininkų laimėjimas dar neatrodė toks akivaizdus, tačiau bet kuriuo atveju Talis, Ihantala ir kitos tarp Karelijos ežerų bei miškų išsisklaidžiusios mažos gyvenvietės jau negalėjo dominti Stalino tuo metu, kai prasidėjo karą ir pokario Europos likimą lemiančios lenktynės Berlyno link. Istorija du kartus pergudravo didįjį apgaviką. Jei Stalinas 3-iąjį karą su Suomija būtų pradėjęs 1944 m. gegužę, kai tik baigėsi pavasario klampynė, tikriausiai šio karo padariniai būtų kitokie – Suomija būtų tapusi Rusijos „nejuodžemiu“. Bet Stalinas delsė ir laukė tos akimirkos, kai visos

Suomių ir sovietų karininkai ugnies nutraukimo linijoje. 1944 m. rugsėjis.

sąjungininkų pajėgos ir visas dėmesys bus prikaustytas prie Normandijos pakrantės lopelio, tad jie negalės sukliudyti įgyvendinti Suomijos visiško sutriuškinimo ir okupavimo planą. Todėl užbaigti tai, kas pasiekta prie Vyborgo, jau neliko laiko.

Kita vertus, Stalino didžiules pastangas priversti Čerčilį bent formaliai paskelbti Suomijai karą, 1944 m. vainikavo visiškai nepageidaujamas rezultatas. Tai matyti iš pačių pirmųjų susitarimo dėl paliaubų, kuriomis baigėsi trečiasis ir paskutinis Sovietų Sąjungos ir Suomijos karas, eilučių, nes susitarimas sudarytas „Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos“ ir Didžiosios Britanijos bei Šiaurės Airijos Jo Didenybės vyriausybės, veikiančių visų Jungtinių Tautų, esančių karo būsenos su Suomija, vardu...“

O veikdamas drauge su „Jungtinės Karalystės Jo Didenybe“, be to, „visų Jungtinių Tautų“ vardu draugas Stalinas buvo priverstas „užgniaužti gerklę savo dainai“, be to, daugelyje vietų. 1940 m. kovą derybos Maskvoje vyko griaudžiant sovietinei artilerijai, o 1944 m. rugsėjį teko laikytis elementarių tarptautinės teisės reikalavimų, tad ugnis buvo nutraukta likus dviem dienoms iki suomių delegacijos atvykimo į Maskvą (rugsėjo 7-ąją) ir likus dviem savaitėms iki susitarimo dėl paliaubų pasirašymo (rugsėjo 19 d.). Ir susitarimo sąlygas teko derinti per keturis susitikimus (rug-

Paliaubų tarp SSRS, Didžiosios Britanijos, JAV ir Suomijos susitarimą pasirašo A. Ždanovas. Dalyvauja Suomijos užsienio reikalų ministras K. Enkelis, K. Vorošilovas, V. Molotovas. Maskva, 1944 m. rugsėjo 19 d.

Generolas H. Siilasvuo su RA karininkais suomių štabe aptaria, kaip išstumti vokiečių kariuomenę. 1944 m.

sėjo 6, 9, 11 ir 14 d.) su Didžiosios Britanijos pasiuntiniu Keru (364). Ir institucija, kuri *„vėliau iki taikos sudarymo su Suomija reguliuos ir kontroliuos, kaip vykdomos šios sąlygos“*, buvo pavadinta „Sąjungine kontrolės komisija“.

Iš tikrųjų sąjunginė kontrolės komisija virto sovietine ir jai vadovavo ne kas kitas, o VKP (b) CK sekretorius A. Ždanovas, bet jos teisinis statusas ir būtinybė ateityje derinti galutinės taikos sąlygas su Jungtinėmis Tautomis trukdė draugui Ždanovui dirbti bolševikiškai, ugningai... Negana to, karšto bolševiko alkoholio iškankintą širdį draskė mintis, kad Suomiją buvo galima ir „užsmaugti“. M. Džilas atsiminimuose rašo, kad 1945 m. balandį Kremliuje per oficialius pietus J. Tito garbei Ždanovas kalbėjo: *„Mes padarėme klaidą, kad suomių nekapituliavome“*. Stalinas (pagal M. Džilo versiją) sakė: *„Taip, tai buvo klaida. Mes per daug žvalgėmės į amerikiečius, o jie būtų ir piršto nepajudinę“* (369).

Nuoskauda buvo tokia didelė, kad pergyveno draugą Ždanovą ir per kitų draugų kartas pasiekė mūsų dienas. Tad 2008 m. Sankt Peterburge išleistame mokslinių straipsnių rinkinyje galima perskaityti šį pasažą: *„Kadangi Suomija nekapituliavo, Sąjunginės kontrolės komisijos ir jos pirmininko užduotis iš esmės pasunkėjo – reikėjo veikti per oficialią Suomijos valdžią“*. Neverta ginčytis, kur kas lengviau sekėsi alsuoti ir džiaugsmingiau dirbti „liaudies demokratijos šalyse“ veikiant per sovietinės kariuomenės gurguolės atgabentas „valdžios institucijas“.

O kalbant apie susitarimą dėl paliaubų sąlygų (daugiausia patvirtintų 1947 m. vasario 10 d. Paryžiuje sudarytoje taikos sutartyje), galima pasakyti, kad jos apskritai atitiko 1944 m. kovo–balandžio „šešias sąlygas“. Bet buvo trys esminiai pakeitimai, ir visi – ne Suomijos naudai.

Pirma, Sovietų Sąjunga išsireikalavo „nuomos teisėmis“ suteikti jai sovietinei karinei jūrų bazei įkurti reikalingą teritoriją Porkkalos Uddo rajone. Taigi vietoj Hanko karinės jūrų bazės už 100 km nuo Helsinkio atsirado Porkkalos Uddo KJB už 20 km nuo Helsinkio centro.

Antra, į susitarimą įtrauktas 13-as punktas, pagal kurį Suomija įsipareigojo *„bendradarbiauti su valstybėmis sąjungininkėmis sulaikant karo nusikaltimais kaltinamus asmenis ir juos teisiant“*. Šis punktas vėliau buvo naudojamas anaiptol ne gaudyti ir bausti taikius gyventojus terorizavusiems vadinamiesiems „Karelijos partizanų būrių“ organizatoriams, bet pagrįsti Sovietų Sąjungos reikalavimams teisti Suomijos teisėtus vadovus.

Trečia, reparacijų dydis sumažintas iki 300 mln. dolerių, bet jos turėjo būti išmokamos prekėmis prieškarinėmis, t.y. gerokai mažesnėmis, kainomis, dėl to reparacijų našta iš esmės dar pasunkėjo. Negana to, Sovietų Sąjunga vėliau pareikalavo išmokėti jai Suomijos skolas Vokietijai – 6,5 milijardo suomiškų markių (suma, prilygstanti 1300 metų „nuomos mokesčiui“ už Porkkalą Uddą) (25, p. 235). Formaliosios teisės požiūriu tai reiškė, kad Sovietų Sąjunga pasiskelbia perimanti hitlerinio „reicho“ teises. Bet ši tam tikrą moralinį politinį pamatą turinti pretenzija vargu ar galėjo būti grindžiama teisės požiūriu.

„Svetimu kąsniu sotus nebūsi“. Šia liaudies išminties išsakyta tiesa dabar gali įsitikinti kiekvienas turistas, važiuojantis iš rusų Vyborgo į suomių Lappeenrantą. Žvelgiant pro automobilio langą, gali atrodyti, kad ne Suomija Sovietų Sąjungai, o Sovietų Sąjunga Suomijai kasmet mokėjo nesuskaičiuojamus milijonus...

Epilogas

Žodis „istorija“ nėra vienareikšmis. Taigi skirtingai reikia žvelgti ir į pasakymą „Istorija nepripažįsta tariamosios nuosakos“. Jei istoriją suprasime kaip praeities įvykių visumą, tai tų įvykių, aišku, pakeisti neįmanoma. Bet štai „istorijai“, kaip vienam iš visuomenės mokslų, keliančių sau užduotis suprasti valstybės bei tautos plėtros kryptį ir prasmę, itin svarbu panagrinėti neįgyvendintas alternatyvas, nes jos dažnai padeda tiksliau ir giliau suprasti tai, kas įvyko tikrovėje. Tiesa, kad nenusiristum į kitą kraštutinumą ir mokslo nepakeistum spekuliatyviu mitų kūrimu, labai svarbu nustatyti alternatyvų kūrimo „ribines sąlygas“. Konkrečiai, nustatyti jų protingai leistiną chronologinį gylį.

Kitaip sakant, nuo kurios akimirkos pradedame „konstruoti kitokią istoriją“? Nuo 1939 m. vasaros, kai Stalinas nusprendė pagelbėti Hitleriui sukelti visos Europos karą? Ar nuo 1917 m. balandžio 3 d., kai į Petrogrado Suomijos geležinkelio stotį (juokinga likimo ironija!) atvyko garsusis „plombuotas vagonas“ su nedidele grupe didelių tarptautinių avantiūristų? Arba nuo 1881 m. kovo 1-osios, kai liaudį įsimylėję teroristai nužudė Aleksandrą Išvaduotoją? O gal net nuo paties legendiškiausio „variagų pašaukimo“?

Baigiant Sovietų Sąjungos ir Suomijos tragiškai istorijai skirtą knygą, tikslinga panagrinėti SSRS vadovybės galimus alternatyvius sprendimus ir veiksmus nuo aiškiai apibrėžtos ribos – 1941 m. pavasario. Kaip tik šis „laiko ženklas“ pasirenkamas neatsitiktinai. 1941 m. pavasaris – tai ta (vos ne vienintelė) akimirka Stalino imperijos istorijoje, kai daugiatautės sovietinės liaudies ir „kolektyvinio Stalino“ (šį pasakymą suprantant kaip patį Šeimininką ir jo artimiausią aplinką) interesai svarbiausiais atžvilgiais sutapo. Iki tos akimirkos šie interesai akivaizdžiai nesutapo. Sovietinė liaudis norėjo taikos ir ramybės. Ji, sovietinė liaudis, ir be to, gyveno ne per daug linksmai, visai nelengvai.

Kruvino karo ir visų nesuskaičiuojamų nelaimių, kurios užgula paprastų žmonių pečius prieš karą, jam vykstant ir pasibaigus, liaudžiai visiškai nereikėjo. O Stalino valdančiosios viršūnės siekė sukelti plataus masto karą Europoje, nes karas joms atrodė kaip trumpiausias (jei ne vienintelis) būdas išplėsti savo valdžią erdvėje už SSRS sienų. Negana to, pergalingo karo bei laukiamo didelio karo grobio Stalinui reikėjo sustiprinti vidaus politiniam stabilumui, kurį nemenkai pakirto 1937–1939 m. Didžiosios skerdynės.

Kai toks priblokiantis liaudies ir valdžios interesų nesutapimas, kalbėti apie alternatyvas darosi tiesiog neįmanoma – nėra vieno vertinimo kriterijaus. Liaudies interesų požiūriu 1939 m. lapkričio 30 d. prasidėjęs įsiveržimas į Suomiją, kuris pasiglemžė milžinišką skaičių žmonių gyvybių, buvo nelaimė, nusikalstama klaida. O žiūrint Stalino akimis, klaida – tik nepakankamas kariuomenės, skirtos dalyvauti operacijoje, dydis, dėl to, atsižvelgiant į užsienio politikos aplinkybes, ir nepavyko

per priimtiną laiką sutriuškinti Suomijos. Sovietinės liaudies interesų požiūriu reikėjo jau 1939 m. rudenį suteikti Vokietijos priešams – Prancūzijai ir Didžiajai Britanijai – visą įmanomą ekonominę pagalbą, vaizdingai sakant, „nusivilkti paskutinius marškinius", bet sustiprinti Vakarų frontą benzinu, maistu, šaudmenimis, tankais ir lėktuvais. Juk SSRS tankų ir lėktuvų buvo sukaupusi astronominius kiekius. Ir tegul jie, anglai ir prancūzai, kariauja prieš mūsų bendrą priešą! Bet kuris dirbantis žmogus sutiks verčiau lieti prakaitą nei kraują. Tačiau Stalinas pagelbėjo Hitleriui. Ir tai buvo visai ne „klaida", o neatskiriama visos Europos karo kurstymo plano sudedamoji dalis. Be Stalino pagalbos Hitleris galėjo ir nesiryžti pradėti tą karą. Stalino klaida – tik neteisingas prancūzų kariuomenės kovinio pajėgumo įvertinimas. Ir ne daugiau.

1941 m. pavasarį Vokietijos ir SSRS karas tapo neišvengiamas. Nenagrinėdami dabar jo priežasčių (kai kurias iš jų aptarėme anksčiau, 2-ojoje dalyje), priminsime tai, kas svarbiausia: nuo tos akimirkos ir liaudis, ir Stalinas turėjo bendrą interesą, bendrą užduotį. Karo, kurį pradejo Hitleris, nebuvo galima pralaimėti. Tokiame kare reikėjo tik pergalės. Turėdami galvoje šią užduotį mėginsime rasti SSRS vadovybės veiksmų „Suomijos ruože" galimas alternatyvas. 1941 m. ir žiemą, ir pavasarį, ir vasarą svarbiausia karinė jėga Suomijos teritorijoje buvo suomių kariuomenė. Vokietija galėjo daryti (ir darė) poveikį Suomijos vadovybės sprendimams, bet jie buvo priimami ne Berlyne, o Helsinkyje. Tokia padėtis teikė galimybių taikiam, t.y. pačiam paprasčiausiam bei „pigiausiam" iš visų galimų, SSRS šiaurės sienų saugumo užtikrinimo būdui. Tad reikėjo:

» denonsuoti Maskvos sutartį;
» grąžinti visas (ar didžiąją dalį) aneksuotų teritorijų;
» sudaryti (geriausia – tarpininkaujant ir laiduojant Didžiajai Britanijai bei JAV) naują taikos sutartį su Suomija.

Ši alternatyva tikriausiai galėjo būti įgyvendinta, nes aiškiai atitiko visų šalių interesus. Jokios „platoniškos meilės" Hitleriui bei jo režimui Suomijoje niekas nejautė: nei tauta, nei parlamentas, nei valstybės lyderiai. Demokratinei Suomijai sąjunga su fašistine Vokietija buvo nenatūralus, priverstinis žingsnis. Jį teko žengti toje tragiškoje padėtyje, į kurią Suomiją įstūmė būtent Stalinas. Karo su Sovietų Sąjunga išvakarėse Hitleris neturėjo nei laiko, nei išteklių kariauti su Suomija. Šios dvi valstybės neturi bendros sienos. Norint permesti kiekvieną diviziją į Skandinaviją, reikėjo atlikti sudėtingą ir daug kainuojančią jūrų operaciją. O aprūpinti tą diviziją daugiausia buvo galima tik dėl Suomijos geros valios, pasirengimo leisti naudotis savo transporto magistralėmis tranzitu gabenti karinius krovinius. Tomis aplinkybėmis priversti Suomiją atsisakyti santykių normalizavimo su Maskva Hitleris niekaip negalėjo.

1941 m. pavasarį šio normalizavimo kaina galėjo būti minimali. Kol Raudonoji armija nepatyrė triuškinamo pralaimėjimo prieš vermachtą, Stalinas dar galėjo derėtis kaip stiprus, bet kilniaširdis partneris. Ko gera, galėjo būti sudaryta taikos sutartis ir be visų aneksuotų teritorijų grąžinimo. Trumpai sakant, strategiškai svarbus buvo tik

vienas klausimas: neprarasti transporto koridoriaus aplink Ladogos ežero šiaurinį pakraštį, t.y. geležinkelio iš Leningrado per Keksholmą ir Sortavalą į Petrozavodską visose vietose. Išsprendus šį klausimą, blokuoti Leningradą būtų iš principo neįmanoma. Visa kita (Vyborgas, Koivistas, Ensas, Ladogos Karelijos miškai bei ežerai) buvo tik prestižo ir ekonominės naudos reikalas. Bet kokiu atveju pirkti celiuliozę iš Suomijos būtų kur kas pigiau, nei kariauti su suomių kariuomene.

Klausimą dėl transporto koridoriaus buvo galima išspręsti susitarus dėl tranzito taip, kad tuo koridoriumi per karo veiksmus naudotųsi vien SSRS, sukūrus eksteritorinę „ypatingąją zoną" ir t.t. Nestokojant noro bei politinės valios, rasti atitinkamų teisinių formuluočių nesunku. Norint galima buvo rasti ir tuos 100–150 tūkst. tonų grūdų, kuriais naudodamasi Vokietija užnėrė Suomijai ekonominę „kilpą". Aišku, vykstant karui, atliekamos duonos nebūna, bet, kita vertus, iš kur atsirado „grūdų perteklius" Vokietijoje? Ar ne gaunant jų iš Sovietų Sąjungos? Taigi problemos dėl grūdų būta, bet neverta jos per daug dramatizuoti. Štai 1944 m. vasarą Švedija sėkmingai tiekė Suomijai grūdų šešis mėnesius, kai buvo nutraukti Suomijos ir Vokietijos santykiai. Be jokios abejonės, Sovietų Sąjunga turėjo nepalyginti daugiau pasėlių plotų ir maisto išteklių nei Švedija.

Galimi konflikto su Suomija taikaus nutraukimo kariniai strateginiai padariniai tokie akivaizdūs, kad apie tai nereikia nė kalbėti plačiau. Į Pabaltijį iš anksto, nelaukiant, kol bus sutriuškintas Šiaurės vakarų frontas, buvo galima permesti didžiules pajėgas: du mechanizuotuosius korpusus, penkiolika šaulių divizijų, daugybę aviacijos ir artilerijos dalinių iš Leningrado karinės apygardos. Apskritai sovietinės kariuomenės grupuotė Pabaltijyje galėjo padidėti beveik dvigubai! Vėliau, 1941 m. liepą bei rugpjūtį, į Vokietijos frontą galėjo būti pasiųsti rezervai, kuriuos teko priskirti 7-ajai ir 23-iajai armijoms. O tai maždaug 9 divizijos. Tačiau nesvarbu, kaip sektųsi gynybos operacija, į Leningrado pietvakarines prieigas, net esant tokiai katastrofiškai padėčiai, kokia susiklostė tikrovėje, blokuoti Leningradą (dėl anksčiau minėtų

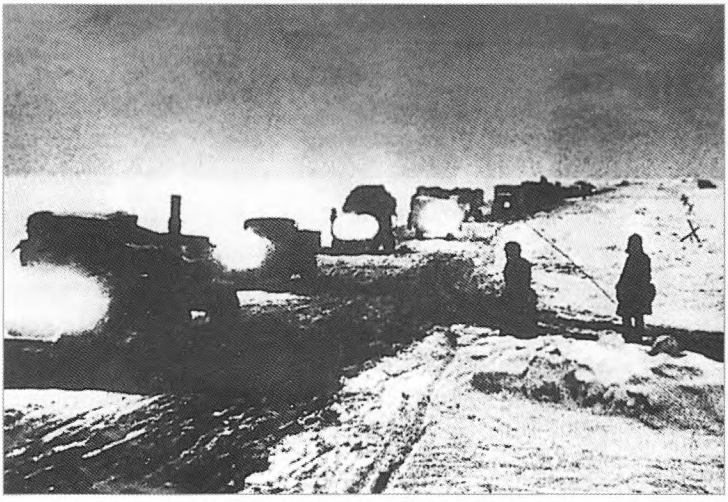

Tiekimas užblokuotam Leningradui vyko per užšalusį Ladogos ežerą. Šis maršrutas pavadintas „Gyvybės keliu".

Žuvę civiliai Leningrado gatvėse. 1941 m. rugsėjį Vokietijos kariuomenė atkirto miestą nuo jo aprūpinimo kelių sausuma ir bombomis bei artilerijos sviediniais mėgino palaužti gynėjų priešinimąsi. Manoma, kad per Lenigrado blokadą 1941–1943 metais nuo bado, šalčio ir dėl kitų priežasčių mirė apie milijonas žmonių.

transporto bei geografinių priežasčių) būtų neįmanoma. Ir galėjo būti išgelbėtas nuo bado mirties didžiulis (iki šiol tiksliai nežinomas) skaičius taikių Leningrado gyventojų. Verta prisiminti ir kiek Raudonajai armijai kainavo nesėkmingi mėginimai pralaužti apsupties žiedą, kiek kareivių, ginkluotės bei technikos prarasta Siniavino pelkėse, nelaimingame „Nevos sklypelyje“, apsuptyje prie Liubanės. Pagaliau būtų likę rikiuotėje tie 190 tūkst. kareivių ir vadų, kurie žuvo, pateko nelaisvėn, buvo sužeisti vykstant 2-ajam Sovietų Sąjungos ir Suomijos karui.

Tai, kad atsisakyta taikiais politiniais būdais nutraukti Sovietų Sąjungos ir Suomijos konfliktą, buvo neabejotinai didelė klaida. Bet ir ji – tik dalis milžiniškos strateginės klaidos, kai Stalinas Didžiojo karo išvakarėse pasipūtėliškai atmetė bet kokias galimybes suartėti su būsimaisiais antihitlerinės koalicijos sąjungininkais. Atmetus bet kokį gudravimą, reikia tiesiogiai pripažinti, kad tai buvo ne „klaida“, bet sąmoningas nenoras užsikrauti kokius nors įsipareigojimus ir stoti į tokią totalitarinei despotijai neįprastą, nepatogią sąjungą su demokratinėmis šalimis. Kaip parodė tolesni įvykiai, Stalinas sutiko sąjungininkams anglams bei amerikiečiams tik užkrauti savo beprotiškos politikos „nuostolių“ apmokėjimo naštą. O dalytis arti esančio ir, kaip 1941 m. gegužę atrodė, tikro „grobio“ Maskva nepanoro. Tuo labiau nepanoro atsisakyti ankstesniojo „grobio“ – jau tapusios „sava“ aneksuotos Suomijos teritorijos.

Į šių visų „klaidų“ srautą įsiliejo ir 1941 m. birželio 25 d. Suomijai smogtas aviacijos smūgis.

Kabutės žodžiui „klaidos“ šiuo atveju visai tinka. Net jei galutinai atmestume vokiečių specialiųjų tarnybų provokacijos versiją, tenka konstatuoti, kad tas sprendimas atsirado dėl skandalingo nekompetentingumo, stebėtino bailaus įtarumo ir niekuo nepateisinamo priešo menkinimo. Atrodytų, po kruvinos Žiemos karo patirties jau reikėjo suvokti, kad naujo karo su Suomija reikia vengti visais galimais būdais. Deja, Vorošilovo kliedesys, kad *„visokius ten Pabaltijus mes bet kuriuo metu, bet kokiomis aplinkybėmis sutrinsime į dulkes“*, vis dar skambėjo Kremliaus valdovų ausyse ir net nemąstyta apie galimus jų agresyvaus kvailumo padarinius.

Lietuvių politiniai kaliniai Džezkazgano lageryje. Kazachijos SSR, 1956 m.

Ant Vilniaus Žaliojo tilto 1951 m. išdėstyta skulptūrinė kompozicija: SSRS okupacinės kariuomenės kariai ir kt. – sovietinio propagandinio meno pavyzdys. Šių laikų nuotr.

Paminklas Raudonajai armijai Raseiniuose. 1950 m.

Po birželio 25 d., po vakarinių pasienio apygardų katastrofiško sutriuškinimo, prasidėjus sėkmingam suomių puolimui Karelijoje, „klausimo kaina" daugeriopai padidėjo. Šiomis kokybiškai naujomis aplinkybėmis „nuramdyti Suomiją" būtų buvę jau gerokai sunkiau. Minimali derybų pradžios sąlyga būtų buvusi grįžti prie 1939 m. sienų (prieš kelis mėnesius tai buvo daugiausia, apie ką suomiai tegalėjo svajoti). Bet kokiu atveju Stalino siūlymai, išsakyti įžymiajame laiške Ruzveltui, liudija greičiau atkaklų nenorą atsižvelgti į faktus, negu tvirtą ryžtą ištaisyti senas klaidas. Štai šio laiško tekstas:

„1941 m. rugpjūčio 4 d.

J. STALINAS – F. RUZVELTUI

SSRS teikia didelę reikšmę Suomijos neutralumo ir atsiribojimo nuo Vokietijos klausimui. Anglijos ir Suomijos santykių nutraukimas bei Anglijos paskelbta Suomijos blokada jau daro poveikį ir sukėlė konfliktų Suomijos valdančiuosiuose sluoksniuose. Pasigirsta balsų už Suomijos neutralumą bei susitaikymą su SSRS... Jeigu JAV Vyriausybė pagrasintų Suomijai santykių nutraukimu, Suomijos vyriausybė būtų ryžtingesnė atsiribojimo nuo Vokietijos klausimu. Tokiu atveju Sovietinė Vyriausybė galėtų sutikti su kai kuriomis nuolaidomis dėl teritorijos, kad nuramdytų Suomiją ir sudarytų su ja taikos sutartį..." (173, p. 3)

Iki rugpjūčio 4 d. suomių kariuomenė jau visiškai išvadavo visas aneksuotas teritorijas Ladogos Karelijoje ir pradėjo puolimą Karelijos sąsmaukoje. 2-ojo Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo pirmojo mėnesio patirtis leido numanyti, kuo šis puolimas gali baigtis. Tada kalbėti apie „kai kurias nuolaidas dėl teritorijos", švelniai sakant, būtų paika. Susidaro įspūdis, kad Stalinas vylėsi „nuramdyti Suomiją" daugiausia Amerikos ir Anglijos grasinimais, be to, ir toliau tikėjo amžinais propagandiniais štampais dėl „konflikto valdančiuosiuose sluoksniuose".

Svarbu pažymėti, kad iki to meto jau buvo sukurtas Sovietų Sąjungos oficialaus atsisakymo nuo Antrojo pasaulinio karo pradžioje marodieriškai įgyto „grobio" precedentas. 1941 m. liepos 30 d. SSRS pasiuntinys Didžiajai Britanijai I. Maiskis ir Lenkijos premjeras V. Sikorskis Londone pasirašė susitarimą, pagal kurį SSRS vyriausybė pripažino netekus galios 1939 m. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos susitarimus dėl teritorinių pokyčių Lenkijoje. Su tremtyje veikiančia Lenkijos vyriausybe, kuri pusantrų metų buvo Maskvos laikraštininkų mėgstamas pasityčiojamos pajuokos objektas, atkurti diplomatiniai santykiai.

Kad tokie patys radikalūs žingsniai nežengti „Suomijos ruože", deja, visai paaiškinama. Grąžinti (popieriuje!) vadinamąją „Vakarų Ukrainą ir Vakarų Baltarusiją" Stalinui buvo visai negaila – iki 1941 m. liepos 30 d. jų jau seniai neteko ir tik užkietėjęs optimistas tą dieną galėjo patikėti, kad šių teritorijų tolesnis likimas priklausys nuo Stalino valios. Be to, Lenkija buvo visuotinai pripažinta Didžiosios Britanijos sąjungininkė, lenkų lakūnai kovėsi Londono padangėje, lenkų daliniai kariavo Šiaurės Afrikoje ir be formalaus 1939 m. okupuotos Rytų Lenkijos atsisakymo Stalinas nega-

J. Stalinas pasirašo Lenkijos ir SSRS draugystės ir bedradarbiavimo deklaraciją. Už jo stovi Lenkijos vyriausybės emigracijoje vadovas generolas V. Sikorskis. 1941 m. liepos 30 d.

Lenkijos vyriausybės emigracijoje vadovas ir ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas V. Sikorskis Buzuluke inspektuoja naujai kuriamą lenkų kariuomenę. Jam iš dešinės A. Vyšinskis – SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pirmasis pavaduotojas, „įžymusis" Stalino inicijuotų 1935–1939 m. teismo procesų prokuroras, 1940 m. kaip SSKP įgaliotinis vadovavęs Latvijos aneksijai. 1941 m. gruodžio 10 d.

lėjo tikėtis bendradarbiauti su Anglija ir JAV. Aneksuotų Suomijos teritorijų 1941 m. rugpjūčio 4 d. Stalinas, matyt, dar nelaikė negrįžtamai prarastomis, todėl ir nereiškė aiškaus pasirengimo grąžinti jas teisėtam šeimininkui. Nei ilga pralaimėjimų grandinė, nei žiauria realybe tapusi Leningrado blokada nė kiek nesumažino Stalino ryžto negrąžinti „baltasuomiams" nė pėdos Suomijos žemės.

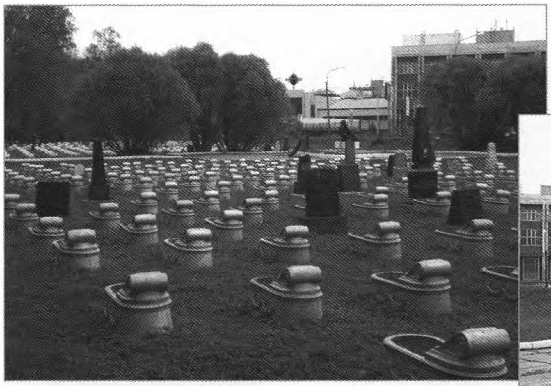

Žiemos karo aukų Bolšeochtinsko (Georgijaus) kapinės S. Peterburge. Dauguma kapų bevardžiai. 2009 m.

Paminklas Žiemos kare žuvusiems RA kariams. Bolšeochtinsko (Georgijaus) kapinėse S. Peterburge. Užrašas: „Čia palaidoti žuvę už Tėvynę Sovietų Sąjungos–Suomijos 1939–1940 metų karo dalyviai". 2009 m.

Saarijarvio karių kapinės centrinėje Suomijos dalyje. 2008 m. J. Karnavičiaus nuotr.

Galiausiai nugalėtoju tapo Stalinas. Jis laimėjo, o Suomija pralaimėjo. Tos pergalės kaina – šimtai tūkstančių užblokuoto Leningrado gyventojų gyvybių, šimtai tūkstančių sovietinių kareivių, žuvusių tolimose ir artimose Leningrado, Vyborgo, Keksholmo, Petrozavodsko prieigose... Tačiau kas Sovietų Sąjungoje tas aukas skaičiavo? „Mes dėl kainos nesiderėsim..."

Šios knygos pratarmėje autorius sąžiningai įspėjo skaitytojus, kad keliamų klausimų „Suomijos dalis" bus nagrinėjama tik minimaliai, daugiausia dėmesio skiriama SSRS vadovybės veiksmams bei motyvams. Ši knyga, kaip daugelio kitų rusų istorikų parašytos knygos, ne apie tai, kaip Suomija stojo į karą su Sovietų Sąjunga, o apie tai, kaip Sovietų Sąjunga pradėjo karą su Suomija.

Knyga baigta. Dabar, įvykdęs skaitytojams duotą pažadą, autorius mano, kad paskutiniuose teksto puslapiuose įmanoma ir verta išsakyti nuomonę apie Suomijos vadovybės veiksmų klaidas bei alternatyvas.

Suomija pralaimėjo karą. Tai faktas. Be to, seniai žinomas ir jos pačios pripažintas faktas.

Jau 1944 m. rugsėjo 25 d. būsimasis Suomijos prezidentas Urchas Kekonenas, kalbėdamas per radiją, sakė:

„... Mes visi, visa tauta turime tvirtai išgyventi savo pralaimėjimą. Mes pralaimėjome karą prieš Sovietų Sąjungą, mūsų drąsi kova baigėsi sunkiu pralaimėjimu... Mums reikia sau ir kitiems pripažinti, kad narsus ir atkaklus priešas įveikė mus... Sąžiningai pripažindami šį faktą, padėsime bandomąjį akmenį ir sukursime sąlygas savo tautai gyvuoti, nes puoselėti mintį apie kerštą ir viešus ar slaptus planus susigrąžinti tai, kas prarasta, t.y. mintį apie revanšą, reikštų tautos žūtį...“ (35, p. 397)

Pralaimėjimo padariniai Suomijai tapo itin sunkūs. Svarbiausias žaliavų turtas – nikelio rūdos verslovės užpoliarės Petsame – atiteko SSRS (dabar šis miestas vadinamas Pečenga). Kartu su Petsamo rūdynais Suomija neteko ir strategiškai svarbaus priėjimo prie Barenco jūros. Suomija turėjo išmokėti milžiniškas reparacijas. Iš kelerių metų karo nualintos šalies į tokią pat nualintą Sovietų Sąjungą išgabenta 340 tūkst. vagonų medienos, celiuliozės, popieriaus, staklių. Jei sujungtume visus tuos vagonus į vieną sąstatą, jis nusidriektų nuo Suomijos įlankos krantų iki Afrikos (15). Suomija buvo priversta demobilizuoti savo kariuomenę, atiduoti vidaus reikalų ministeriją į komunisto J. Leino (liūdnai pagarsėjusio „pono Kuusineno“ žento)

1944 m. pabaigoje Laplandijoje iškeliama Suomijos vėliava.

Per Laplandijos karą vokiečių sudegintas Rovaniemis. 1944 m. spalio 19 d.

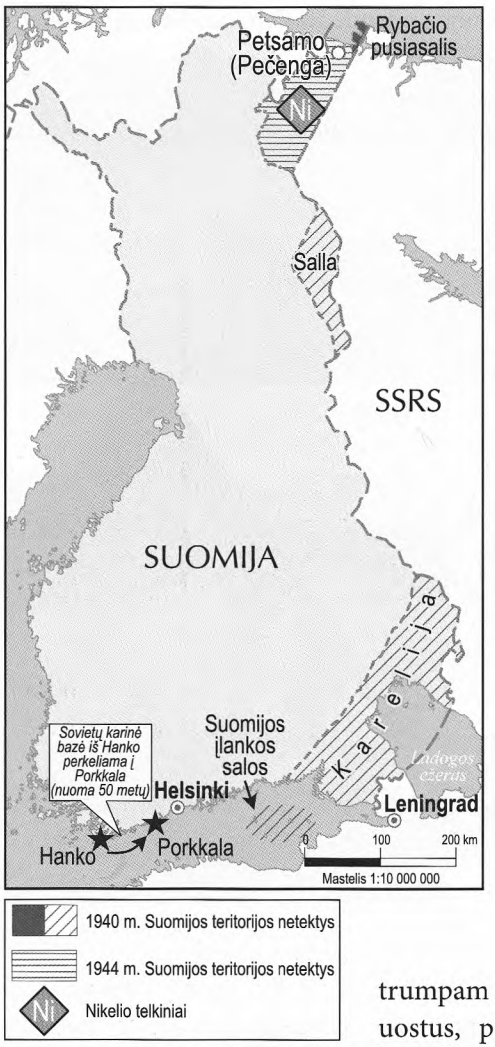

Nr. 54. *Suomijos teritorijos netektys pagal 1944 09 19 SSRS bei Didžiosios Britanijos ir Suomijos paliaubų susitarimą.*

rankas, susitaikyti su sovietinės karinės bazės buvimu per 20 km nuo Helsinkio centro, sukišti į kalėjimą teisėtus valdžios vadovus vien už tai, kad jie uoliai vykdė savo konstitucines pareigas. Suomijos suverenitetas ir nepriklausomybė kybojo ant plonyčio siūlelio ir niekas tuo metu negalėjo pasakyti, ar tas siūlelis išlaikys didžiulį rytų kaimyno spaudimą. Ir dėl TOKIO rezultato suomių kariuomenė ir tauta sumokėjo beveik 60 tūkst. kareivių gyvybėmis.

Ar galėjo Suomija pasitraukti iš karo kitu būdu ir su kitokiais rezultatais? Kokios, kada ir kodėl alternatyvos nebuvo išnaudotos?

Iš pirmo žvilgsnio, išeities būta ir ta išeitis gana aiški ir paprasta. Atrodytų, Suomijos vadovybei reikėjo tiesiog nieko neveikti. Likti tokioje padėtyje, kokia susiklostė iki 1941 m. balandžio–gegužės, kaip sakė draugas Trockis: „nei taikos, nei karo, o kariuomenę paleisti“. Pasakysime kiek konkrečiau: likti neutralumo pozicijoje, vokiečių kariuomenei neleisti įžengti į šalies šiaurę ar net trumpam atvykti vokiečių karo laivams į Suomijos uostus, patiems nepradėti kovos veiksmų prieš Sovietų Sąjungą. Kantriai sulaukti pasaulinio karo pabaigos. Taip rutuliojantis įvykiams, Suomija pačiu „prasčiausiu“ atveju būtų pasitraukusi iš karo be aukų ir sugriovimų, neprarasdama Petsamo, be alinančių reparacijų naštos. Geriausiu atveju buvo galima tikėtis, kad Vakarų sąjungininkai (JAV ir Didžioji Britanija) pagal bendrą pokario Europos pertvarkymo planą privers Staliną grąžinti Suomijai dalį 1940 m. kovą aneksuotų teritorijų.

Išties gražus vaizdelis. Bet ar tikrovėje įmanomas?

Sovietų povandeninis laivas, atplaukęs į Helsinkį. 1945 m.

Istorija visada turi daug variantų. Tokia knygos autoriaus tvirta nuomonė. Ir šiuo atveju buvo didesnė už nulį tikimybė įgyvendinti anksčiau aprašytą alternatyvą. Riučiui su Mannerheimu reikėjo „vien tik“:

- žvalgybos būdu gauti maksimaliai patikimos informacijos, kad Raudonoji armija rengia itin didelę puolamąją operaciją pietvakariuose (Pietų Lenkijoje, Slovakijoje ir Rumunijoje), o prie Suomijos sienos 1941 m. vasarą planuojama tik „aktyvi gynyba“;
- sudaryti tikslią Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo būsimų veiksmų prognozę; ne tiesiog spėti, o būti tvirtai įsitikinusiems, jog karas pasidarys ilgas, daugiametis ir sekinantis, vokiečiai pasieks Leningradą ir Maskvą, bet neįstengs jų paimti;
- remiantis tokia informacija bei prognoze, atsisakyti (1941 m. gegužės pabaigos–birželio pradžios derybose) karinio bendradarbiavimo su Vokietija;
- nereaguoti į didelio masto provokacijas, panašias į birželio 25–26 d. bombardavimus, viliantis, kad po keleto dienų itin didelis pralaimėjimas vakaruose privers Staliną palikti Suomiją ramybėje.

Štai, galima sakyti, ir viskas, ko reikėjo. Tai nebuvo padaryta ir Suomijai karas baigėsi tragiškais rezultatais. Vadinasi, Riutis, Mannerheimas ir kiti aukščiausieji vadovai padarė klaidą. Bet vargu ar atsiras nors vienas nešališkas žmogus, kuris šią tragišką klaidą pavadintų kvailyste. Ar lengva buvo nesuklysti? Rusijos istorikai iki šių dienų, praėjus daugiau kaip 60 metų po karo, vis nenustoja ginčytis ir niekaip negali rasti bendros nuomonės, ką gi Stalinas ketino daryti 1941 m. vasarą. Daugelis toliau aršiai neigia, kad Raudonoji armija rengėsi milžiniškai puolamajai operacijai Pietų

Maršalas K. G. Mannerheimas išeina iš Suomijos parlamento rūmų, ji išrinkus prezidentu 1944 m. rugpjūčio 4 d.

Lenkijoje, o tai atitraukė nuo Suomijos sovietinio įsiveržimo Damoklo kardą, kuris kybojo virš jos nuo 1940 m. vasaros.

Dar sunkiau buvo nesuklysti įvertinant tikrąją Raudonosios armijos kovinę galią, jos pajėgumą atlaikyti vermachto smūgį. Nepaprastai sunku buvo maršalui Mannerheimui šiuo atžvilgiu nesuklysti. Jis per daug žinojo. Trisdešimt metų ištarnavo Rusijos kariuomenėje ir nuėjo ilgą kelią nuo rotmistro iki generolo leitenanto. Mannerheimas dalyvavo paskutiniuose Rusijos imperijos karuose (Rusijos ir Japonijos bei Pirmajame pasauliniame). Jam matant, vyko ir katastrofiškas rusų kariuomenės irimas 1917 m. Pagaliau būtent Mannerheimas užsikrovė itin sunkią vadovavimo suomių kariuomenei naštą nuo pirmos iki paskutinės Žiemos karo dienos. Ar buvo galima po to neįvertinti ypač pesimistiškai Raudonosios armijos gebėjimo kovoti? Ar galėjo Mannerheimas abejoti, kad ta kariuomenė, kuri, turėdama didžiulį karių skaičiaus ir visokeriopą techninį pranašumą, tris mėnesius trypčiojo Karelijos sąsmaukoje, užvertė ją dešimtimis tūkstančių raudonarmiečių lavonų, bus nedelsiant sumalta į miltus per pirmąjį susidūrimą su geriausia pasaulyje kariuomene, kokia 1941 m. vasarą galėjo būti pavadintas Vokietijos vermachtas?

Mannerheimas apsiriko, bet šiuo atžvilgiu jis buvo anaiptol ne vienišas. Vermachto generalinio štabo viršininkas F. Halderis 1941 m. liepos 3 d. savo dienoraštyje įrašė: *„Nebus per daug pasakyta, kad kampanija prieš Rusiją laimėta per 14 dienų“*. Nei Mannerheimas, nei Halderis, nei dešimtys kitų politikų bei generolų (taip pat ir antihitlerinės koalicijos šalyse) negalėjo patikėti ir suprasti, kad Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karas, Stalino ir Hitlerio karas, virs sovietinės liaudies Didžiuoju tėvynės karu. Tai buvo jų esminė klaida. Bet nebūsime per griežti. Ko galima tikėtis iš greit praskriejančių įvykių amžininkų, jei iki šiol dauguma sovietinių (dabar – Rusijos) istorikų nenori suprasti ir pripažinti šios iš tikrųjų nepaprastos dialektikos – dviejų diktatorių pradėtų peštynių dėl grobio pasidalijimo virsmo Didžiuoju išsivadavimo karu, į kurį pakilo visa liaudis.

Grįždami į 1941 m. pavasarį, negalime nepripažinti, kad iš padarytos prielaidos apie neišvengiamą ir greitą Raudonosios armijos sutriuškinimą išryškėjo visai kita Suomijos veiksmų strategija. Kam derėjo palikti Karelijos teritoriją? Vokiečiams? „Barbarosos“ planas, kaip žinoma, kėlė galutinį operacijos tikslą – *„sukurti užtveriamąjį barjerą bendra Volgos–Archangelsko linija“* (žr. 28 žemėlapį, p. 239). Į vokiečių

okupacijos zoną turėjo patekti visa Šiaurės Rusijos teritorija, gyvenama karelų, suomių, vepsų. Negana to, sėkmingai įvykdžius „Barbarosos“ planą, Suomijos rytų kaimynė turėjo būti jau ne Sovietų Sąjunga, o hitlerinis „Trečiasis reichas“, be to, daugelį kartų sustiprėjęs dėl įgytų buvusios SSRS žaliavų ir gamybinių išteklių.

Tikrovės istorijoje Mannerheimas atsisakė daugelio vokiečių vadovybės siūlymų pulti nuo Svirės upės Tichvino ir Volchovo link siekiant susijungti su vermachtu ir nukreipė didžiausias suomių kariuomenės pastangas kita kryptimi – sudaryti Segozero–Onegos ežero–Svirės upės–Ladogos ežero gynybos liniją. Nuo kurios kariuomenės rengėsi ties šia riba gintis Mannerheimas? Ar ne nuo vermachto?

Labai norint galima rasti kai ką bendra tarp Suomijos vadovybės veiksmų 1941 m. vasarą ir Raudonosios armijos įsiveržimo į Lenkiją 1939 m. rugsėjį. Taip, panašumo ženklų matyti: ir vienu, ir kitu atveju svarbiausiu propagandiniu argumentu tapo „kraujo brolių, kuriuos ankstesni nevykę valdovai paliko likimo valiai, gynimas“. Tačiau šiuo greičiau formaliu nei realiu veiksniu visi sutapimai baigiasi, išryškėja Stalino ir Mannerheimo tikslų bei veiksmų rezultatų milžiniškas, principinis skirtumas.

1939 m. rugsėjį Stalinas galėjo išgelbėti Lenkiją, bet nusprendė pražudyti. Mannerheimas ir jo šaunioji kariuomenė dėl didžiulio galios skirtumo 1941 m. vasarą negalėjo radikaliai pakeisti kovos veiksmų vyksmo ir išgelbėti Raudonosios

К ЗАКЛЮЧЕНИЮ ГЕРМАНО-СОВЕТСКОГО ДОГОВОРА О ДРУЖБЕ И ГРАНИЦЕ МЕЖДУ СССР И ГЕРМАНИЕЙ.

В течение 27—28 сентября в Москве происходили переговоры между Председателем Совнаркома СССР и Наркоминделом тов. Молотовым и Министром Иностранных Дел Германии г. фон-Риббентропом по вопросу о заключении германо-советского договора о дружбе и границе между СССР и Германией.

В переговорах принимали участие тов. Сталин и советский поверенный в Германии т. Шкварцев, а со стороны Германии — германский посол в СССР г. Шуленбург.

Переговоры закончились подписанием германо-советского договора о дружбе и границе между СССР и Германией и заявления правительства СССР и Германии, а также обменом письмами между т. Молотовым и г. фон-Риббентропом по экономическим вопросам. Ниже приводятся соответствующие документы.

ГЕРМАНО-СОВЕТСКИЙ ДОГОВОР О ДРУЖБЕ И ГРАНИЦЕ МЕЖДУ СССР И ГЕРМАНИЕЙ.

Правительство СССР и Германское Правительство после распада бывшего Польского государства рассматривают исключительно как свою задачу восстановить мир и порядок на этой территории и обеспечить народам, живущим там, мирное существование, соответствующее их национальным особенностям. С этой целью они пришли к соглашению в следующем:

Статья I.

Правительство СССР и Германское Правительство устанавливают в качестве границы между обоюдными государственными интересами на территории бывшего Польского государства линию, которая нанесена на прилагаемую при сем карту и более подробно будет описана в дополнительном протоколе.

Статья II.

Обе Стороны признают установленную в статье I границу обоюдных государственных интересов окончательной и устранят всякое вмешательство третьих держав в это решение.

Статья III.

Необходимое государственное переустройство на территории западнее указанной в статье I линии, производит Германское Правительство, на территории восточнее этой линии — Правительство СССР.

Статья IV.

Правительство СССР и Германское Правительство рассматривают вышеприведенное переустройство как надежный фундамент для дальнейшего развития дружественных отношений между своими народами.

Статья V.

Этот договор подлежит ратификации. Обмен ратификационными грамотами должен произойти возможно скорее в Берлине.

Договор вступает в силу с момента его подписания.

Составлен в двух оригиналах, на немецком и русском языках.

Москва, 28 сентября 1939 года.

По уполномочию Правительства СССР
В. МОЛОТОВ.

За Правительство Германии
И. РИББЕНТРОП.

Vokietijos ir SSRS abipusių interesų riba buvusios Lenkijos valstybės teritorijoje pagal rugsėjo 28 d. slaptuosius protokolus. 1939 m. rugsėjo pabaiga. Nuotr. iš laikraščio „Pravda“.

armijos nuo sutriuškinimo. 1939 m. rugsėjį Stalinas okupavo pusę (52 proc.) Lenkijos teritorijos, kurioje iki karo gyveno mažiau nei trečdalis procento SSRS gyventojų ir nebuvo kokių nors svarbesnių karinės pramonės įmonių. 1939 m. rugsėjį Stalino ir Hitlerio bendras tikslas buvo sunaikinti Lenkijos valstybingumą (apie tai tiesiai ir aiškiai pareikšta bendruose dokumentuose, kurie buvo spausdinami pirmoje laikraščio „Pravda" skiltyje) ir triuškinamas Raudonosios armijos smūgis daugeliu atvejų padėjo pasiekti šį nusikalstamą tikslą. O Suomija stengėsi atsikovoti aneksuotas teritorijas ir mėgino gelbėti nuo stalininio teroro savo gentainius. Ir ne jos kaltė, kad tai pasiekti buvo galima tik kariniu būdu.

Po Stalingrado ir Kursko Stalinas jau nebūtų daręs suomiams jokių nuolaidų. Nuo to meto (1943 m. vasaros) Suomijai liko tik laukti neišvengiamo atpildo už dalyvavimą kare Hitlerio pusėje. Atgaline data galima daryti prielaidą, kad, sakysim, gal 1942-aisiais buvo metas, kai Suomijos vadovybė galėjo pasitraukti iš karo, jei būtų ryžtingai atsiribojusi nuo Hitlerio ir sutikusi su didelėmis nuolaidomis Stalinui dėl teritorijos. Galbūt 1942 m. toks susitarimas su Maskva dar galėjo būti įmanomas. Bet kokiu atveju taikos sudarymas su Suomija, dėl ko būtų įvykęs Leningrado blokados „taikus pralaužimas", atitiko ir tuometinius, ir ilgalaikius Sovietų Sąjungos bei Suomijos tautų interesus. Tai, kad toks susitarimas nepasiektas, sunkia našta gula ant abiejų šalių politinių lyderių. Ar buvo mėginta pasiekti tokį susitarimą? Apie tai šios knygos autoriui nieko nežinoma.

Darant išvadas iš to, kas pasakyta, tenka sutikti, kad ir Suomijos vadovai negalėjo rasti tokios išeities iš be galo sudėtingos, nenuspėjamos 1940–1941 m. padėties ir apginti savo šalies interesus bei garbę. Ir vis tiek kovoje dėl suomių tautos ir jos valstybingumo išgelbėjimo padarytos klaidos ant istorijos svarstyklių privalo turėti kitą svorį, nei Stalino bei jo pakalikų agresyvus kvailumas.

Žemėlapių rodyklė

Nr. 1. Karelijos etnografinės sritys ... 21
Nr. 2. Suomija iki 1940 m. ... 22
Nr. 3. Suomijos pilietinis karas nuo 1918 m. kovo pradžios. ... 32
Nr. 4. Karelijos etnografinės sritys ... 39
Nr. 5. Vokietija ir SSRS dalijasi Lenkiją. 1939 m. rugsėjo mėn. ... 53
Nr. 6. SSRS–Vokietijos interesų riba, nustatyta šių valstybių nepuolimo sutarties slaptaisiais protokolais 1939 08 23. ... 60
Nr. 7. SSRS ir Vokietijos interesų riba, nustatyta šių valstybių draugystės ir sienos sutarties slaptaisiais protokolais 1939 09 28. ... 61
Nr. 8. Suomijos sausumos ir jūrų pajėgų sutriuškinimo planas (parengta pagal Leningrado KA 1939 m. spalio 29 d. ataskaitą N 4587 SSRS liaudies gynybos komisarui) ... 65
Nr. 9. SSRS reikalaujamos teritorijos 1939 m. ... 72
Nr. 10. SSRS reikalaujamos teritorijos ir Suomijos kontrsiūlymai 1939 m. ... 73
Nr. 11. Žiemos karo vyksmas ... 85
Nr. 12. Suomussalmio mūšis. 1939 gruodžio–1940 sausio mėn. ... 89
Nr. 13. Suomijos Laplandija ... 101
Nr. 14. 5 dienų vidutinė temperatūra ... 113
Nr. 15. Sniego storis (cm) Suomijoje per Žiemos karą ... 113
Nr. 16. SSRS puolimo kryptys Karelijos sąsmaukoje ... 119
Nr. 17. 1939 metų žemėlapio „Suomija" fragmentas ... 162
Nr. 18. Suomijos teritorijos, atitekusios (arba išnuomotos) SSRS pagal Maskvos 1940 m. taikos sutartį ... 142
Nr. 19. SSRS–Suomijos siena 1939 ir 1940 m. Pietūs ... 159
Nr. 20. SSRS–Suomijos siena 1939 ir 1940 m. Šiaurė ... 159
Nr. 21. Karelijos-Suomijos SSR. Įkurta 1940 m. kovo 31 d. ... 168
Nr. 22. SSRS okupuoja Lenkiją 1939 m. rugsėjo mėn. ... 174
Nr. 23. Vilniaus krašto perdavimas Lietuvai pagal SSRS–Lietuvos tarpusavio pagalbos sutartį 1939 m. spalio mėn. ... 174
Nr. 24. Baltijos šalių 1940 m. birželio mėn. okupacija ... 179
Nr. 25. Įsiveržimo į Suomiją 1940 m. rugsėjį planas. Šiaurė ... 204
Nr. 26. Įsiveržimo į Suomiją 1940 m. rugsėjį planas. Pietūs ... 204
Nr. 27. 1940 metų lapkričio mėn. direktyva ... 212
Nr. 28. Barbarosos planas ... 239
Nr. 29. SSRS ir Vokietijos bei jos sąjungininkų pajėgų išdėstymas 1941 m. birželio 21 d. ... 241
Nr. 30. Raudonosios armijos pajėgų išsidėstymas Suomijos pasienyje 1941 m. birželio pabaigoje ... 256
Nr. 31. Raudonosios armijos strateginio puolimo operacijos 1941 m. pavasarį planas ... 202, 251
Nr. 32. Suomių ir vokiečių kariuomenių išsidėstymas 1941 m. birželio pabaigoje ... 277
Nr. 33. 4-osios vermachto tankų grupės bei Raudonosios armijos 1-ojo ir 10-ojo mechanizuotųjų korpusų judėjimo maršrutai 1941 m. birželio 22–30 d. ... 296
Nr. 34. Minų užtvaros Suomijos įlankoje 1941 metų birželio pabaigoje ... 293
Nr. 35. Aerodromai užpoliarėje ... 301
Nr. 36. Suomijos bombardavimas 1941 m. birželio 25–26 d. ... 311

Nr. 37. Suomių bombonešių ir sovietų naikintuvų bazės 327
Nr. 38. Suomių naikintuvų ir sovietų bombonešių bazės 342
Nr. 39. Sovietų bombonešių atakos 1941 m. birželio pabaigoje Suomijos šiaurėje 376
Nr. 40. Suomijos karinių pajėgų išsidėstymas Karelijos sąsmaukoje 390
Nr. 41. Raudonosios armijos karinių pajėgų išsidėstymas Karelijos sąsmaukoje 403
Nr. 42. 10 MK kovos veiksmai birželio pabaigoje 406
Nr. 43. 10 MK karo veiksmai liepos pradžioje 423
Nr. 44. Raudonosios armijos 1-ojo ir 10-ojo MK judėjimo maršrutai 1941 06 22–07 07 423
Nr. 45. Vermachto armijos grupės „Šiaurė" puolimas 1941 m. birželio 22–liepos 9 d. 262
Nr. 46. Pajėgų dislokavimas Tęstinio karo išvakarėse 429
Nr. 47. Suomių kariuomenės puolimas Ladogos Karelijoje 432
Nr. 48. Suomijos kariuomenės puolimas Karelijos sąsmaukoje 439
Nr. 49. Karo veiksmai Baltojoje Karelijoje 1941 m. 435
Nr. 50. Suomių kariuomenės puolimas Ladogos Karelijoje 446
Nr. 51. Raudonosios armijos puolimas Karelijos sąsmaukoje 1944 m. 473
Nr. 52. Raudonosios armijos puolamoji operacija Karelijos sąsmaukoje ir Ladogos Karelijoje 1944 m. 478
Nr. 53. Karinių pajėgų išsidėstymas Suomijos ir SSRS pasienyje iki 1941 m. gruodžio mėn. 450
Nr. 54. Suomijos teritorijos netektys pagal 1944 09 19 SSRS bei Didžiosios Britanijos ir Suomijos paliaubų susitarimą 502
Nr. 55. SSRS gynybiniai įtvirtinimai 117
Nr. 56. Rumunijos prarastos teritorijos 1940 m. 183

Literatūros sąrašas

1. *Известия*, 24 февраля 1939.
2. *Известия*, 4 мая 1939.
3. *Известия*, 11 марта 1939.
4. *Известия*, 1 ноября 1939.
5. Ten pat.
6. С.З. Случ, Советско-германские отношения в сентябре–декабре 1939 г. и вопрос о вступлении СССР во Вторую мировую войну // *Отечественная история*, 6/2000.
7. Т.Г. Ибатуллин, *Война и плен*, СПб., 1999, стр. 64.
8. ВИЖ (*Военно-исторический журнал*), 10 /1988 .
9. *Гриф секретности снят. Потери Вооруженных Сил СССР в войнах, боевых действиях и конфликтах*, Статистическое исследование под ред. Г.Ф. Кривошеева, М.: Воениздат, 1993, стр. 122, 165, 167–168, 201.
10. СССР–Германия, 1939–1941, Документы и материалы, (rinkinio *Nazi-Soviet Relations* vertimas, Department of State, 1948), т. 1, Вильнюс: Мокслас, 1989 .
11. Б.Ц. Урланис, *Войны и народонаселение Европы*, М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960, стр. 229–230.
12. Б. Мюллер-Гиллебранд, *Сухопутная армия Германии 1933–1945*, М.: Изографус, 2002, стр. 716.
13. Петров П.В., Степаков В.Н., *Советско-финляндская война 1939–1940 г.г.*, в 2-х т., СПб.: Полигон, 2003.
14. Ю.М. Килин, *Карелия в политике Советского государства. 1920–1941*, Петрозаводск: Издательство Петрозаводского госуниверситета, 1999.
15. В.А. Кутузов, *А.А. Жданов и Союзная контрольная комиссия в Финляндии, в сборнике статей От войны к миру. СССР и Финляндия в 1939–1944 г.г.*, под ред. В.Н. Барышникова, Т.Н. Гордецкой и др., СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2006, стр. 406.
16. *Тайны и уроки зимней войны. 1939–1940. Документы рассекреченных архивов*, под ред. В.А. Золотарева, СПб.: Полигон, 2000.
17. *По обе стороны Карельского фронта, 1941–1944*, Документы и материалы, сост. А.В. Климова и В.Г. Макуров, Петрозаводск, 1995.
18. Принимай нас, Суоми-красавица, Документы и фотоматериалы, сост. Е.А. Балашов, СПб. // *Цитадель*, 1999.
19. *Документы внешней политики*, т. 22, 23, М.: Историко-документальный департамент МИД России, 1995.
20. *Зимняя война 1939–1940. Кн. 2. И.В. Сталин и финская кампания*, Стенограмма совещания при ЦК ВКП (б), М.: Наука, 1998.
21. *Советско-Финляндская война 1939–1940 г.г. Боевые действия на море*, Отчет комиссии ВМФ СССР, 1942, СПб.: Остров, 2002.
22. К-Г. Маннергейм, *Мемуары*, М.: Вагриус, 2003.
23. В. Таннер, *Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии. 1939–1940*, М.: Центрполиграф, 2003.
24. Ю-К. Паасикиви, *Дневники*, СПб.: Европейский Дом, 2004.
25. О. Юссила, С. Хентиля, и Ю. Невакиви, *Политическая история Финляндии*, vert. iš suom. k., М.: Весь мир, 1998.

26. Мауно Йокипии, *Финляндия на пути к войне. Исследование о военном сотрудничестве Германии и Финляндии в 1940–1941 г.г.*, vert. iš suom. k., Петрозаводск: Карелия, 1999.
27. Х. Сеппяля, Финляндия как оккупант // *Север*, 4, 5, 6/1995.
28. Э. Пиэтола, Военнопленные в Финляндии 1941–1944, vert. iš suom. k. // *Север*, 12/1990.
29. Н.И. Барышников, В.Н. Барышников В.Н., В.Г. Федоров, *Финляндия во второй мировой войне*, Л.: Лениздат, 1989.
30. *Зимняя война 1939–1940. Кн. 1. Политическая история*, под ред. О.А. Ржешевского, О. Вехвиляйнен, М.: Наука, 1998.
31. Е.А. Балашов, В.Н. Степаков, *Линия Маннергейма и система финской долговременной фортификации на Карельском перешейке*, СПб.: Нордмедиздат, 2001.
32. Т. Вихавайнен, Сталин и финны, vert. iš suom. k., СПб. // *Нева*, 2000.
33. П.А. Аптекарь, *Советско-финские войны*, М.: Яуза-ЭКСМО, 2004.
34. М.И. Мельтюхов, *Упущенный шанс Сталина*, М.: Вече, 2000.
35. *От войны к миру. СССР и Финляндия в 1939–1944 г.г.*, Сб. стат. под ред. В.Н. Барышникова, Т.Н. Гордецкой и др., СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2006.
36. *Известия*, 27 июня 1941.
37. Dokumentas paskelbtas int. tinklalapyje: www.heninen.net.
38. В.Н. Барышников, *СССР и Финляндия в 1920–1930-е годы: к проблеме начала „Зимней войны"*. Rinkinyje žr. p. 35.
39. Н.И. Барышников, *Блокада Ленинграда и Финляндия 1941–1944*, ННИУ Институт Йохана Бекмана, СПб.-Хельсинки, 2002.
40. *Известия*, 30 ноября 1941.
41. С.Г. Веригин, *Советская Карелия в «зимней войне» 1939–1940 г.г.*, rinkinyje žr. p. 35, стр. 135.
42. В колее конфликта. Вступление Финляндии в советско-германскую войну 1941–1945 г.г., istorijos almanachas *Лабиринт времён* (www.hist.ru).
43. Н.И. Барышников, *Блокада Ленинграда в концепциях финских историков*, Материалы 5-й ежегодной научной конференции „Санкт-Петербург и страны Северной Европы" (23–25 апреля 2003 г.), СПб., 2004.
44. В.Н. Барышников, *Вступление Финляндии во Вторую мировую войну. 1940–1941*, СПб.: Издательство С-Петербургского университета, 2003.
45. Stacy Churchill, *Ita-Karjalan kohtalo (Судьба Восточной Карелии)*, J. Sergejevo vert. iš suom. k., int. tinklalapis: www. depvladimir.narod.ru.
46. В.Н. Барышников, *Советско-финляндские отношения в 1940–1941 г.г. и вступление Финляндии во Вторую мировую войну*, rinkinyje p. 35, стр. 218.
47. М.С. Солонин, *22 июня, или Когда началась Великая Отечественная война?*, М.: Яуза-ЭКСМО, 2005.
48. М.С. Солонин, *На мирно спящих аэродромах*, М.: Яуза-ЭКСМО, 2006.
49. *Северный курьер* (Petrozavodskas), 56 (186), 13 мая 2002.
50. А.В. Исаев, *От Дубно до Ростова*, М.: АСТ/Транзиткнига, 2004.
51. К. Типпельскирх, *История Второй мировой войны*, М.: Воениздат, 1956, стр. 48.
52. М.В. Зефиров, *Асы Второй мировой войны. Союзники Люфтваффе: Эстония, Латвия, Финляндия*, М.: АСТ, 2003.
53. М.В. Зефиров, *Асы люфтваффе. Бомбардировочная авиация*, М.: АСТ, 2000.
54. *Ордена Ленина Ленинградский военный округ. Исторический очерк*, Л.: Лениздат, 1968.
55. У. Черчилль, *Вторая мировая война*, т. 3, М.: ТЕРРА, 1998.
56. А.Г. Федоров, *Авиация в битве под Москвой*. М.: Наука, 1971.

57. П.В. Петров, *Проблема морской блокады Ф. в период советско-финляндской войны 1939–1940 г.г.* Rinkinyje žr. n. 35.
58. В. Суворов, *Последняя республика*. М.: АСТ, 1995.
59. РГВА, Путеводитель по фондам архива, 1991.
60. М. Свирин, Зачем Сталин уничтожил „линию Сталина“ // *Полигон*, 3/2002.
61. А.Ф. Хренов, *Линия Маннергейма*. Rinkinyje *Бои в Финляндии*, М.: Изд-во Наркомата обороны, 1941.
62. Int. tinklalapis *Линия Маннергейма* (www. mannerheim-line.com).
63. Н.Н. Воронов, *На службе военной*, М.: Воениздат, 1963.
64. А.С. Степанов, *Советская военная авиация в советско-финской войне: итоги применения*. Rinkinyje *Актуальные проблемы историографии и исторической науки. Материалы конференции*, СПб.: Издательство С.-Петербургского университета, 2004.
65. Э. Зимке, *Немецкая оккупация Северной Европы*, М.: Центрополиграф, 2005.
66. Степанов А.С. *Развитие советской авиации накануне Великой Отечественной войны*, СПб.: Нестор, 2006.
67. В. В. Похлебкин, *Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет*, М.: Международные отношения, 1999.
68. Э. Йоффе-Кемппайнен, Маннергейм – маршал и президент // *Звезда* 10/1999.
69. Х. Вайну, Многоликий Маннергейм // *Новая и новейшая история*, 5/1997.
70. *СССР–Германия, 1939–1941*, Документы и материалы, (rinkinio Nazi-Soviet Relations vertimas, Department of State, 1948, t. 2, Вильнюс: Мокслас, 1989.
71. *Особые папки. Рассекреченные документы партийных органов Карелии. 1930–1956 г.г.*, сост. В.Г. Макуров, А.Т. Филатова, Петрозаводск, 2001.
72. В.Д. Шерстнев, *Трагедия сорок первого. Документы и размышления*, Смоленск: Русич, 2005.
73. *Правда*, 30 марта 1940 г.
74. *Артиллерийское снабжение в Великой Отечественной войне 1941– 45 г.г.*, статистический сборник, т. 1, Москва–Тула: Издательство ГАУ, 1977, int. tinklalapis: www.soldat.ru.
75. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 32, л. 67.
76. Соболев Д.А., *История самолетов. 1919–1945 г.*, М.: РОССПЭН, 1997.
77. РГВА, ф. 29, оп. 34, д. 415, л. 96–97.
78. РГВА, ф. 4, оп. 19, д. 75, л. 211.
79. РГВА, ф. 4, оп.19, д. 71, л. 75.
80. *Известия ЦК КПСС*, 3/1990.
81. *Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь*, М.: Воениздат, 1987.
82. РГАСПИ ф. 495, оп. 18, д. 1317, л. 203.
83. РГВА, ф. 4, оп. 19, д. 70, л. 18–19.
84. Л.Е. Решин, В.С. Степанов, Судьбы генеральские // *Военно-исторический журнал*, 10, 11, 12/1993.
85. РГВА, ф. 29, оп. 34, д. 415, л. 99.
86. РГВА, ф. 29, оп. 34, д. 466, л. 110–112.
87. РГВА, ф. 29, оп. 56, д. 89, л. 1–19.
88. O. Groehler, *Geschichte des Luftkrieges 1910 bis 1980*, Berlin, 1985.
89. РГВА, ф. 29, оп. 56, д. 92, л. 1–34.
90. РГВА, ф. 9, оп. 29, д. 547, л. 378.
91. РГВА, ф. 4, оп. 15, д. 26, л. 6.
92. В.С. Шумихин, *Советская военная авиация 1917–1941*, М.: Воениздат, 1986.
93. К.А. Мерецков, *На службе народу*, М.: Политиздат, 1988.

94. РГВА, ф. 33987, оп. 3, д. 1305, л. 282–283, cituojama iš: *Советско-польские отношения в политических условиях Европы 30-х годов XX-го столетия*, Сб. статей под ред. Э. Дурачински, А.Н. Сахаров, М.: Наука, 2001.
95. Материалы „круглого стола" российских и финляндских историков // *Родина*, 12/1995.
96. РГВА ф. 29, оп. 34, д. 475, л. 23–47.
97. РГВА ф. 25888, оп. 14, д. 2, л. 1–15.
98. А.И. Рупасов, А.Н. Чистиков, *Советско-финляндская граница 1918–1938 г.*, СПб.: Европейский дом, 2000.
99. РГВА ф. 35080, оп. 1, д. 1, л. 21.
100. *Правда*, 5 декабря 1939.
101. *Правда*, 30 марта 1940.
102. РГАСПИ, ф. 82, оп. 2, д. 1339, л. 36–37.
103. Carl O. Nordling, *Stalin's insistent endeavors at conquering Finland*, www.carlonordling.se/ww2.
104. *Коминтерн и Финляндия. 1919–1943 г.г.*, Сборник док. под ред. Н.С. Лебедевой, М.: Наука, 2003.
105. РГАСПИ, ф. 495, оп. 20, д. 568, л. 5.
106. А.В. Платонов, *Трагедии Финского залива*, М., ЭКСМО; СПб.: Terra Fantastica, 2005.
107. В.Г. Макуров, *Советы Карело-Финской ССР накануне Великой Отечественной войны*, Материалы 6-й ежегодной научной конференции (14–16 апреля 2004 г. „Санкт-Петербург и страны Северной Европы", Санкт-Петербург, 2005.
108. РГАСПИ, ф. 17, оп. 22, д. 1192, л. 6.
109. РГАСПИ, ф. 17, оп. 22, д. 1192, л. 31.
110. РГАСПИ, ф. 17, оп. 22, д. 1192, л. 72–74.
111. РГАСПИ, ф. 17, оп. 22, д. 1192, л. 121.
112. Е.А. Балашов, В.Н. Степаков, *В новых районах. Из истории освоения Карельского перешейка. 1940–1950 г.* СПб.: Нордмедиздат, 2001.
113. *Документы внешней политики* т. 23, книга 1, М.: Историко-документальный департамент МИД России, 1995.
114. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 68.
115. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 72.
116. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 47.
117. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 55.
118. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 62.
119. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 64.
120. Россия–XX век, Документы. 1941 год, Книга 1, М.: Международный фонд „Демократия", 1998.
121. Россия–XX век, Документы. 1941 год, Книга 2, М.: Международный фонд „Демократия", 1998.
122. РГВА, ф. 29, оп. 34, д. 578, л. 20–22.
123. РГВА, ф. 4, оп. 19, д. 71, л. 238.
124. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1547, л. 46.
125. РГАСПИ, ф. 516, оп.2, д. 1547, л. 58.
126. *Известия*, 2 августа 1940 г.
127. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 9–10.
128. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 33, л. 42–51.
129. РГВА, ф. 25888, оп. 3, д. 189, л. 35.
130. РГВА, ф. 25888, оп. 3, д. 189, л. 59.
131. РГВА, ф. 25888, оп. 3, д. 189, л. 1.

132. А. Широкорад, Орудийная одиссея // *Независимое военное обозрение*, 23 ноября 2001.
133. Аллилуев А.А., Слесарский Н.И., *164 боевых дня. Оборона Ханко, 1941 г.*, СПб., издатель Леонов, 2003.
134. П.И. Хохлов, *Над тремя морями*, Л.: Лениздат, 1988.
135. РГВА, ф. 9, оп. 29, д. 547, л. 250.
136. РГВА, ф. 29, оп. 34, д. 415, л. 92–99.
137. РГАСПИ, ф. 71, оп. 25, д. 12090, л. 1–9, cituojama iš: М.И. Мельтюхов (žr. p. 34).
138. РГАСПИ, ф. 71, оп. 25, д. 12089, л. 1–4, cituojama iš: М.И. Мельтюхов (žr. p. 34).
139. Российский Государственный архив Военно-морского флота (РГА ВМФ), ф. Р -1877, оп. 1, д. 195, л. 1.
140. РГА ВМФ, ф. Р-1877, оп. 1, д. 150, л. 2.
141. РГА ВМФ, ф. Р-62, оп. 2, д. 168, л. 807, cituojama iš: А.С. Степанов (žr. p. 66).
142. РГА ВМФ, ф. Р-62, оп. 2, д. 168, л. 732, cituojama iš: А.С. Степанов (žr. p. 66).
143. РГА ВМФ, ф. Р-62, оп. 2, д. 168, л. 698, cituojama iš: А.С. Степанов (žr. p. 66).
144. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 27, л. 160.
145. К-Ф. Геуст, *Советская бомбардировка финских аэродромов в июне 1941 г.*, rinkinyje p. 35.
146. *Русский архив. Великая Отечественная. Приказы народного комиссара обороны СССР. 1937–21 июня 1941*, т. 13, (2–1) М.: ТЕРРА, 1994.
147. РГВА, ф. 29, оп. 34, д. 578, л. 9, 12 , cituojama iš: А.С. Степанов (žr. p. 66).
148. *Вопросы истории*, 9/1989, стр. 66.
149. ЦАМО, ф. 22251, оп. 1, д. 3, л. 14.
150. ЦАМО, ф. 22251, оп. 1, д. 3, л. 23.
151. ЦАМО, ф. 22251, оп. 1, д. 3, л. 57.
152. ЦАМО, ф. 22251, оп.1, д. 3, л. 87.
153. П.Н. Бобылев, Репетиция катастрофы // *ВИЖ*, 7, 8/1993.
154. *История Ордена Ленина Ленинградского военного округа*, Л.: Лениздат, 1968.
155. В.Н. Барышников, Э. Саломаа. *Вовлечение Финляндии во Вторую мировую войну*, rinkinyje *Крестовый поход на Россию*, М.: Яуза, 2005.
156. Е.Т. Синицын, *Резидент свидетельствует*, М.: Гея, 1996.
157. *Секреты Гитлера на столе у Сталина. Разведка и контрразведка о подготовке германской агрессии против СССР*, Документы из Центрального архива ФСБ России. М., 1995.
158. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 127.
159. РГВА, ф. 25888, оп. 3, д. 189, л. 59.
160. РГАСПИ, ф. 516, оп. 2, д. 1544, л. 49.
161. И. Гофман, *Сталинская война на уничтожение. Планирование, осуществление, документы*, М.: АСТ-Астрель, 2006.
162. *Новая и новейшая история*, 6/1992, стр. 5–8.
163. Гареев М.А., *Неоднозначные страницы войны*, М.: Воениздат, 1995.
164. *1941 год – уроки и выводы*, Кол. авторов под рук. г-м В. П. Неласова, М.: Воениздат, 1992.
165. *Русский архив. Великая Отечественная. Приказы народного комиссара обороны СССР, 22 июня 1941 г.–1942 г.*, т. 13, (2 –2), М.: ТЕРРА, 1994.
166. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 35, л. 13.
167. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 36, л. 10.
168. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 36, л. 11.
169. ГАРФ ф. Р-8418, оп. 25, д. 682, л. 19.
170. ГАРФ ф. Р-8418, оп. 25, д. 683, л. 227.
171. ГАРФ ф. Р-8418, оп. 25, д. 683, л. 253.

172. ГАРФ ф. Р-8418, оп. 25, д. 481, л. 32–33.
173. *Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентом США и премьер-министром Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941–1945 г.г.*, т. 2, М.: Политиздат, 1989.
174. *Военно-исторический журнал*, 6/1996.
175. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 7, л. 2.
176. ЦАМО, ф. 3000, оп. 1, д. 1, л. 44.
177. *Танкисты в сражении за Ленинград*, Сборник статей, сост. Б.А. Гинзбург, Л.: Лениздат, 1987.
178. Tekstą *Путеводитель по Финляндии* autoriui pateikė Jevgenijus Balašovas.
179. Радзиевский А.И., *Танковый удар*, М.: Воениздат, 1977.
180. И. Желтов, И. Павлов, М. Павлов, Танки БТ // *Армада*, 9/89, 15/99.
181. *На Халхин-Голе: Воспоминания ленинградцев – участников боев с японскими милитаристами*, сост. Н.М.Румянцев, Л.: Лениздат, 1989.
182. Э. Манштейн, *Утерянные победы*, М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 1999.
183. ЦАМО, ф. 3000, оп. 1, д. 1, л. 51.
184. T. Jentz, *Panzer Truppen*, Shiffer Military History, Atglen, PA, p. 206.
185. ЦАМО, ф. 3000, оп. 1, д. 1, л. 16–17.
186. В.И. Баранов, Броня и люди, rinkinyje *Танкисты в сражении за Ленинград*, žr. n. 177.
187. И.М. Голушко, *Танки оживали вновь*, М.: Военизат, 1977.
188. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 1, 7, 27.
189. С.В. Тиркельтауб, *Моя вторая война*. Knygos rankraštį pateikė jos autorius.
190. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 52, л. 41.
191. ЦАМО, ф. 3019, оп. 1, д. 7-А, л. 1.
192. Н.Г. Кузнецов, *Курсом к победе*, М.: Голос, 2000.
193. *Военно-исторический журнал*, 5/1989 г.
194. *Оборона Ленинграда. 1941–1944. Воспоминания и дневники участников*, Л.: Наука, 1968.
195. В.Ф. Трибуц, *Балтийцы сражаются*, М.: Воениздат, 1985.
196. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 6, л. 2.
197. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 1, л. 3.
198. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 30, л. 1
199. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 1–3.
200. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 2, л. 4.
201. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 2, л. 6.
202. Int. tinklalapis *Мехкорпуса РККА* (mechkorps.rkka.ru), remiantis: ЦАМО, ф. 38, оп. 11373, д. 67.
203. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 60, л. 2.
204. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д.17, л. 1.
205. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д.17, л. 4.
206. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 27, л. 2.
207. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 27, л. 8.
208. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 17, л. 11.
209. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 17, л. 29.
210. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 27, л. 55–56.
211. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 1, л. 15–20.
212. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 1, л. 26.
213. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 22, л. 8.
214. *ВИЖ*, 4/1989.

215. *Сборник боевых документов Великой Отечественной войны* (СБД), 33, стр. 33.
216. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 60, л. 7.
217. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 6, л. 3.
218. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 60, л. 8.
219. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 60, л. 9.
220. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 7, л. 2.
221. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 17, л. 10.
222. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 19, л. 11.
223. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 60, л. 5.
224. *Хроника Великой Отечественной войны Советского Союза на Северном театре с 22. 06. 41–31. 12. 41 г.г.* Под ред. контр-адмирала М.М. Долинина, 1944 г., Редактор издания 1999. А.В.Платонов, cituojama iš int. tinklalapio: www.eismeerfront.com.
225. *Русский архив. Великая Отечественная. Приказы и директивы народного комиссара ВМФ*, М.: ТЕРРА, т. 21 (10), 1994.
226. А. Марданов, *Защищая русский Север*, int. tinklalapis: www.airwar.ru.
227. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 6, л. 3.
228. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 22, л. 3.
229. СБД, стр. 11.
230. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 2.
231. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 6.
232. РГА ВМФ, ф. Р-92, оп. 2, д. 668, л. 4, 26, cituojama iš: П.В. Петров, *Оперативное планирование на Краснознаменном Балтфлоте в 1940 г.*, Материалы 5-й ежегодной научной конференции „Санкт-Петербург и страны Северной Европы", СПб., 2004.
233. РГА ВМФ, ф. 1877, оп. 1, д. 98, л. 1, cituojama iš: С.В. Тиркельтауб, К-Ф.Геуст, *Зимняя война над Балтикой.*
234. Ten pat, л. 9.
235. РГА ВМФ, ф. Р-92, оп. 2, д. 669, л. 15, cituojama iš: С.В. Тиркельтауб, *Аланды в войнах трех столетий*, rankraštį pateikė autorius.
236. Ten pat, оп. 2с, д. 670, л. 3.
237. ЦАМО, ф. 48а, оп. 3408, д. 3, л. 279–280, cituojama iš: *Русский Архив. Великая Отечественная. Ставка ВГК. Документы и материалы, 1941 год*, М.: ТЕРРА, т. 16, 1996.
238. Ю.А. Пантелеев, *Морской фронт*, Москва: Воениздат, 1965.
239. Alfred Price. *Luftwaffe Data Book*, 1997.
240. Ulf Balke, *Der Luftkrieg in Europa*, Koblenz, 1989.
241. М.Н. Супрун, Р.И. Ларинцев, Пятый флот люфтваффе в небе Заполярья. Взгляд из России // *Северные конвои*, вып. 3, 2000, int. tinklalapis: www.arcticwar.pomorsu.ru.
242. М. Морозов, Поражение летом 1941 года было закономерным, rinkinyje *Великая Отечественная катастрофа*, М.: Яуза-ЭКСМО, 2007.
243. *Советские Военно-воздушные силы в Великой Отечественной войне 1941–1945 г.г.*, Статистический сборник, М.: Воениздат, 1968.
244. А.А. Новиков, *В небе Ленинграда*, М.: Наука, 1970.
245. Naudotasi informacija: *22 июня 1941 г. : ВМФ вступает в бой*, iš A. Rozino int. puslapio.
246. Н.П. Египко, *Мои меридианы*, СПб., 2000.
247. А.В. Басов, *Флот в Великой отечественной войне. 1941–1945 г.*, Москва: Наука, 1980, стр. 279.
248. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 19.
249. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 17, л. 5.
250. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 19, л. 6.

251. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 1–3.
252. ЦАМО, ф. 20102, оп. 1, д. 2, л. 1.
253. ЦАМО, ф. 20102, оп. 1, д. 3, л. 1.
254. И.Г. Иноземцев, *Под крылом – Ленинград*, М.: Воениздат, 1978.
255. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 6.
256. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 109, л. 1–2.
257. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 14.
258. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 16.
259. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 30, л. 6.
260. ЦАМО, ф. 20102, оп. 1, д. 2, л. 3–10.
261. ЦАМО, ф. 3444, оп.1, д. 29, л. 3–14.
262. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 19.
263. Центральный архив ФСБ РФ, ф. 14, оп. 4, д. 1047, л. 403–419. Cituojama iš: *ВИЖ* 8/2006, стр. 36.
264. *Пограничные войска СССР в Великой Отечественной войне. 1941 г.*, dokumentų rink., M.: Наука, 1976.
265. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 1, л. 1.
266. Н.И. Гапеёнок, *Дороги победы. Боевой путь 81-го гвардейского бомбардировочного авиационного полка*, Щелково, МУП, žurn. Щёлково redakcija, 2002.
267. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 12–13.
268. ЦАМО, ф. 20013, оп. 1, д. 11, л. 16, 18, 20.
269. Главный штаб Военно-воздушных сил, *Советская авиация в Великой Отечественной войне 1941–1945 г.г. в цифрах*, Коллектив авторов под рук. В.Г. Никифорова, 1962 г. Išslaptinta 1992 m. Cituojama iš int. tinklalapio: www.ilpilot.narod.ru.
270. П.Н. Иванов, *Крылья над морем*, М.: Воениздат, 1973.
271. М. Морозов, *Вошедшие в бессмертие. Битва в небе над Двинском // Авиамастер*, 2/2002.
272. ЦАМО, ф. 35, оп. 28737, д. 1, л. 7, 33, 116, 292, 294. Cituojama iš dokumentų rinkinio, žr. p. 269.
273. Р. Джексон, *Красные соколы*.
274. Н.Н. Шпанов, *Первый удар*.
275. С.И. Любарский, *Некоторые оперативно-тактические выводы из опыта войны в Испании*, М.: Воениздат, 1939.
276. *Русский архив. Великая Отечественная. Накануне войны. Материалы совещания высшего руководящего состава РККА 23–31 декабря 1940 г.*, М.: ТЕРРА, 1993.
277. Н.М. Лаврентьев, Р.С. Демидов, Л.А. Кучеренко, Ю.В. Храмов, *Авиация ВМФ в Великой Отечественной войне*, М.: Воениздат, 1983.
278. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 21.
279. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 27.
280. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 26.
281. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 31.
282. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 34.
283. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 27.
284. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 33.
285. ЦАМО, ф. 217, оп. 1221, д. 183, л. 36.
286. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 1, л. 3.
287. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 2, л. 3.
288. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 3.
289. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 1–5.

290. ЦАМО, ф. 20013, оп. 1, д. 7, л. 6.
291. ЦАМО, ф. 20013, оп. 1, д. 11, л. 16–20.
292. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 6.
293. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 8.
294. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 1, л. 4–5.
295. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 11.
296. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 13, 14.
297. ЦАМО, ф. 20013, оп. 1, д. 7, л. 12.
298. Olavi Junnila, Timo Rasimus, *History of the Hyvinkää Airfield*, Finnish Virtual Pilots Association, 2002.
299. А. Марданов, Точность прежде всего // *История авиации*, 6/ 2002.
300. ЦАМО, ф. 20005, оп. 1, д. 1, л. 5.
301. ЦАМО, ф. 20005, оп. 1, д. 1, л. 8.
302. ЦАМО, ф. 20005, оп. 1, д. 1, л. 11.
303. ЦАМО, ф.1400, оп. 1, д. 17, л. 15.
304. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 2, л. 67.
305. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 6-А, л. 2.
306. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 22, л. 3.
307. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 52, л. 22.
308. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 52, л. 40.
309. ЦАМО, ф. 20005, оп. 1, д. 1, л. 4.
310. ЦАМО, ф. 20005, оп. 1, д. 1, л. 11.
311. K. Stenman, K. Keskinen, *Finnish Air Force 1941*, Porvoo, 2007.
312. И. Хомяков, *История 24-й танковой дивизии РККА*, СПб., BODlib, 2006.
313. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 99.
314. Я.А. Кишкурно, *Карельский перешеек. Неизвестная война. 1941 г.*, СПб.: ИПК Нива, 2007.
315. С.П. Сенчик, *Пограничные войска НКВД в боях на Карельском перешейке в июне–сентябре 1941 г.*, int. tinklalapis: www.pvnkvd.narod.ru.
316. В. Савельев *На северных подступах к Ленинграду*, int. tinklalapis: www.rkka.ru.
317. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 7.
318. *Журнал боевых действий 21-й танковой дивизии*, ЦАМО, ф. 3019, оп. 1, д. 7-А.
319. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 6, 7.
320. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 11, л. 112.
321. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 11, л. 115.
322. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 29, л. 34.
323. ЦАМО, ф. 3019, оп. 1, д. 2, л. 98.
324. ЦАМО, ф. 3019, оп. 1, д. 2, л. 96.
325. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 29, л. 41.
326. *Артиллерийское снабжение в Великой Отечественной войне 1941–45 г.г.*, статистический сборник, т. 1, Москва–Тула, Издательство ГАУ, 1977, int. tinklalapis: www.soldat.ru.
327. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 29, л. 35.
328. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 29, л. 42.
329. ЦАМО, ф. 1458, оп. 1, д. 5/7115, л. 3.
330. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 8–12.
331. Ф. Гальдер, *Военный дневник*, т. 3, М.: Воениздат, 1971.
332. М.Ю. Крысин, *Прибалтика между Сталиным и Гитлером*, М.: Вече, 2004., стр. 134, 207.
333. *Сборник боевых документов Великой Отечественной войны* (СБД), 34.
334. ЦАМО, ф. 20013, оп. 1, д. 7, л. 22.

335. ЦАМО, ф. 20013, оп. 1, д. 11, л. 71.
336. ЦАМО, ф. 20104, оп. 1, д. 3, л. 25, 27.
337. ЦАМО, ф. 20013, оп. 1, д. 6, л. 23–24.
338. *Русский Архив. Великая Отечественная. Ставка ВГК. Документы и материалы, 1941 год*, М.: ТЕРРА, т.16, 1996.
339. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 7, л. 3.
340. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 19, л. 22.
341. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 17, л. 46.
342. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 7, л. 3.
343. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 19, л. 25.
344. ЦАМО, ф. 1400, оп. 1, д. 19, л. 45.
345. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 7, л. 5.
346. Б. Н. Петров, Как был оставлен Псков, *ВИЖ*, 6/1993.
347. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 3.
348. ЦАМО, ф. 3019, оп. 1, д. 2, л. 6.
349. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 29, л. 13.
350. ЦАМО, ф. 3444, оп. 1, д. 1, л. 52.
351. ЦАМО, ф. 3019, оп. 1, д. 2, л. 51.
352. А.Б. Широкорад, *Северные войны России*, М.: АСТ, Минск: Харвест, 2001.
353. ЦАМО, ф. 377, оп. 10877, д. 42, л. 99–100.
354. Г.А. Олейников, *Приграничные сражения против финских войск 7-й и 23-й Армий*, стр. 240–262, rinkinyje žr. n. 35.
355. ЦАМО, ф. 3000, оп. 1, д. 1, л. 42.
356. ЦАМО, ф. 3000, оп. 1, д. 1, л. 27.
357. ЦАМО, ф. 3000, оп. 1, д. 1, л. 12–13.
358. ЦАМО, ф. 1458, оп. 1, д. 5/7115, л. 5.
359. ЦАМО, ф. 1458, оп. 1, д. 61, л. 19.
360. ЦАМО, ф. 249, оп. 33408, д. 1, л. 30, cituojama iš: Н.И. Барышников, *Наступление финских войск на Карельском перешейке в августе–сентябре 1941 г.*, стр. 264–274, rinkinyje žr. n.35.
361. ЦАМО, ф. 3422, оп. 1, д. 7, л. 2.
362. ЦАМО, ф. 3422, оп.1, д.1, л. 26.
363. Б. Иринчеев, *Отказы переходить старую границу*, int. tinklalapis: www.kaur.ru.
364. А. Комаров, Капитуляция ради престижа // *Родина*, 12/1995.
365. *История второй мировой войны 1939–1945*, в 12 томах, под ред. А.А. Гречко, М.: Воениздат, 1974, т. 9, стр. 26–40.
366. Я.А. Кишкурно, А.Ю. Зубкин, *Танковые войска Финляндии 1919–1945 г.г.*, СПб., 2001.
367. Н.И. Барышников, *Военно-политическая обстановка после взятия советскими войсками Выборга*, rinkinyje žr. n. 35.
368. Лиддел Гарт Б.Г., *Вторая Мировая война*, М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 1999.
369. М. Джилас, *Лицо тоталитаризма,* М., 1992, стр. 145–146, cituojama iš rinkinio, žr. n. 35, стр. 396.

Mark Solonin
So-63 Birželio 25-oji: Kvailystė ar agresija prieš Suomiją? – Vilnius: Briedis [2011]. – 520 p.
ISBN 978-9955-26-327-2 UDK 355.48(47+57:480)

Mark Solonin
Birželio 25-oji: Kvailystė ar agresija prieš Suomiją?

Vertėjas Simas Andriulis
Redaktorius Vytautas Leščinskas
Iliustracijas parinko Karolis Mickevičius
Viršelio dailininkas, dizaineris ir maketuotojas Ramūnas Gedutis
Kartografai: Marius Čeponis, Karolis Mickevičius

Išleido K. Mickevičiaus leidykla „Briedis",
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, www.briedis.eu, info@briedis.lt
Spausdino UAB „Logotipas - BALTO print",
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius, Lietuva, www.logotipas.lt

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Kaip galėjo klostytis mūsų tautos artimiausia ateitis, jei Lietuva būtų pasipriešinusi sovietinei okupacijai 1940 metais? Šį klausimą kėlė ir tebekelia politikai, mokslininkai, visuomenės veikėjai. Jis tarsi savaime kyla ir daugeliui kitų mūsų šalies piliečių. Kaip sektinas pavyzdys pirmiausia prisimenamas nepaprastas suomių tautos ryžtas ginant savo valstybę 1939–1940 m. Žiemos kare. Tačiau kur kas mažiau žinomas kitas Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo etapas, kuris prasidėjo 1941 m. birželio 25 d. Suomių istoriografijoje jis vadinamas Tęstiniu karu.

Daugelį dešimtmečių šis karas sovietinei visuomenei buvo „užmirštas", „nežinomas". Juk totalitarinėje valstybėje tirti ir aiškinti praeities įvykius yra tik valdančiosios viršūnėlės bei jos propagandinių struktūrų „teisė". Todėl įsakyta šį karą užmiršti. Ir iš tiesų jis buvo tarsi užmirštas...

Žinomas dabarties istorikas Markas Soloninas mėgina nupūsti tas „užmaršties" dulkes. Sensacingai nuskambėjusioje monografijoje kaip tik nagrinėjamos Suomijos karų su agresyvia raudonąja kaimyne aplinkybės, apžvelgiamas daugelio kovų vyksmas.

Knygos tekstą papildo 371 fotonuotrauka, 58 žemėlapiai bei schemos.

BRIGDIS

ISBN 978-9955-26-327-2